

1940. jan.

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

A MAGYAR SZELLEM HARCA FÜGGETLENSÉGÉRT, II.

(Konferencia-előadás a fasori templomban)

Irta: KODOLANYI JÁNOS

Ha a magyar szellemiség tiszta forrásait keressük, nem állhatunk meg ott, ahol nyelv, zene és más kulturális megnyilvánulás végződik, be kell hatolnunk a társadalmi életformák keretei közé is. Ha végigtekintünk történelmünkön, azt látjuk, hogy csodálatos regeneráló képességünket azoknak a gazdasági, politikai életformáknak is köszönhetjük, amelyekben a magyarság élt. Ezek egyikével, legelsejével a törzsi szövetség ajándékozta meg. Laza, szabad szervezet volt ez, amelyen belül a hadak és nemzetségek a törzs, vagy nemzetségszű tekintélyuralma alatt megőrizték szabad mozgásukat s közös vagyonukat. Később, amikor a központi kormányzat kialakult, még sokáig megmaradt ez a szabad önkormányzat a nemzetségeken, majd a vármegyéken, a városokon stb. belül. Kedvezett ennek a középkor municipális rendszere. Nem céloim itt még csak vázlatot sem adni a magyar jogfejlődésről, — nem az én feladatom ez, — csupán rá akarok mutatni arra, hogy az egyéni szabadság pátriárkális felelősségvállalása és az önkormányzat törzsi, vagy nemzetségi hagyományai milyen szépen fennmaradtak annyi idő nehéz hányattatásai során is, ha megcsonkítva is, ha néha csak elvben is, ha olykor-olykor Erdély mentsvárába húzodva is, de a lelkek mélyén mindig és kírthatatlanul. Sajnos, az utóbbi időben ennek az olyannyira magyar, olyannyira ősi politikai és gazdasági létformának egyre súlyosabb elfajulását tapasztalhatjuk. Amilyen mértékben erőszakos irányító hatást gyakorolt a magyarság sorsára a reáakódott idegenek lelkisége, olyan mértékben kényszerült a magyarság szíve ellen vállalt súlyos feladatokra s e feladatokat csak úgy vállalhatta zúgolódás nélkül, ha a zúgolódásra alkalmat sem adnak neki. Keresztyén életforma szerint vezetni egy nemzetet annyit jelent, mint saját legjobb tulajdonságai szerint vezetni, mint legbelsőbb természete szerint vezetni. Amíg árpádházi királyaink felelőségeknek érezték magukat Isten előtt politikájukért, addig lelkük üdvösségét azzal kívánták elnyerni, hogy népük boldogságát biztosították. Ezért még háborúikat is elsősorban erkölcsi okokból indították. Amikor a reformáció prédikátorai a Bibliát iszákjukban vitték úttalan útakon szerteszét, amíg téiben-sárban járták a falvakat és prédikálták az Evangéliumot, amíg üldöztetést szenvedtek az igazságért, amíg egy-egy földesúr egy falut is adott egy könyvért, fennen lobogott

a szellem és, ami vele azonos kell, hogy legyen: erkölcsiség fátylaja s boldog volt a szegény nép, mert lelkének legmélyéből csalták ki az isteni hangokat, melyeket ő maga kimondani nem tudott. De mit szólunk ma, amikor oly sokan hangoztatják a lelkiismeret fogalmát s oly kevesen gondolnak arra, hogy a maguk boldogsága csak mások boldogításával lehet tökéletes? Mit szólunk ma, amikor éppen ezért olyan kevés a boldog ember s oly sok a boldogtalan? Mit szólunk ma, amikor templomok tucatszám épülnek, de a féktelen kapitalizmus kegyetlen haszontörvénye családok tömegét veri ki az utcára, sőt lehetetlenné teszi, hogy családok egyáltalában legyenek? Mit szólunk ma, amikor gépóriások ontják a Bibliákat, de földhözragadt magyaroknak talpalatnyi földet bérbe is olyan fogcsikorgatva adnak az ország urai, mintha nemzetellenes tette kényszerítenék őket? Mit szólunk ma, amikor tehetetlen életösztonének visszafojtott kínjában az ország falvainak egyharmada kipusztulásra ítélte önmagát? Igen, bizvást mondhatjuk: akármint legyen is, ez a nép nem él a maga életformájában, mert íme, lassan-lassan elveszíti önmagát. Nem él magyar szellemű életformákban, mert nem a legjobb, hanem a rosszabb tulajdonságait fejleszti ki magában. Ez az életforma nem neki való, ez hibrid, hazug életforma, változtatni kell tehát rajta. Pontosabban: meg kell találni azt a gazdasági és politikai életformát, amely lelkiségének legjobban megfelel, amelyben a szabadság álmát, a felelősség vállalását leginkább érzi, amely demokratikus hajlamait csakúgy kielégíti, mint arisztokratikus lelkiségét s amely a valódi értékek kiválasztását a legjobban biztosítja. Bizonyos, hogy a legelső lépés e felé a cél felé az, hogy Magyarországon a gazdasági, politikai, társadalmi és szellemi élet minden irányító pozíciójában magyaroknak kell ülniök. Ez az elemi követelmény csak Magyarországon hangzik kissé keményen. Minden más táján a világnak egészen természetes.

Minden nemzet lelkiségének leghatalmasabb hordozója a nyelve. A zsidóság szétszóratott ugyan, de prófétái mennydörögnek még s vitáznak évezredekken át királyokkal és Adonájjal, zengő szavuk túlhat kultúrák omlásán, piramisok és templomok romjain, nemzedékek tündöklésén és halálán. Ostorozó szavaik bűnököt tárnak fel, örök bűnököt, kinyújtott kezük a

magasba mutat, szőrcsuhájuk szinte ma is úgy lebeg a forró szélben, mint valaha. És íme, ez a múltbászlylyedt sereg ma is összetartja egy nép legjobbjait s felébreszti a tisztaságot néha a legrosszabbak szíve mélyén is. És nézzétek a perui fonalírásokat, a kipukat és cifra szőnyegeket, minden gyapjúcsomó minden színe egy-egy szót jelent, de nem tudja megfejteni senki. A Napisten ledőlt templomaiból elhordták a színarany korongokat s ragyogó bálványokat, mit jelentenek a remekbe faragott totemek? Elveszett a nyelv, elveszett az ég, ahol egy nagy nép istenei laktak, elnémultak a himnuszok, örökre elcsitult jónak és gonoszknak földi és földöntúli harca, hiába már ásó és csákány, hogy a föld alá merült életet felszínre hozza, hiába mikroszkóp, hogy a sírleleteket részeire bontsa, hiába a logika minden következtetése, amit megfoghatunk a letűnt életéből, elomlik, mint a hamu, nem vet többé lángot, nincs benne eleven élet és lélek, kilobbant örökre, nem hevíti, nem dobogtatja már milliók forró szívét. Vagy menjetek a Baskirföldre, közel hárommilliónyi nép él ott, de hiába keresitek Juliánus barát nyomdokait, hiába vizsgáljátok az általuk beszélt kazáni tatár nyelv szövetét, nem bukkantok rá többé az édes magyar nyelv finnugor hangjaira, melyek egykor lázbahozták a vándorló szerzetest hosszú, keserves útja végén. Találhattok koponyaformákat, szemszínt, dalelemet is, táncformulát talán, de a népet, mely ujjongva kísérte Julianust sátorfalvaiban, nem lelítetek meg többé.

Azért a nyelv, a nyelv a drága edény, melyben az ősi lélek olaja illatozik. Ha megromlik, megrepedezik az edény, megromlik, kifolyik a drága illatos olaj. Semmire sem kell olyan féltékenyen vigyáznunk, mint a nyelvre. Semmiben sem kell olyan konzervatívoknak lennünk, mint nyelvünkben. Torkom elszorult a meghatottságtól, amikor Helsinkiben a Sannakirjasäätiöben láttam azt a hangyaszorgalmú munkát, ahogy szakemberek és parasztok együtt gyűlik és őrzik a finn nyelv másfél millióra rúgó szavainak tömegét. És itt, ezen a ponton vár az íróra a legfontosabb feladat népe lelkének megőrzésében. Egész magatartásával, minden nap figyelmeztetnie kell a társadalmat, hogy tisztelje a nyelvet, s szégyelje, aki nem tudja becsületesen. Korholnia kell a törvényhozást a botrányos, zagyvanyelvű törvényekért, az ügyvédekért érthetetlen beadványaikért, a bírákat homályos ítéleteik- és indokolásaikért, a sajtót szörnyű idegenségei, a rádiót henyeségei, a színpadot nyegleségeiért, a tanárokat rossz tankönyveikért, általában mindenkít, akit illet, a nyelvvel való bánni nem tudásért. Rá kell mutatnia a magyar népre, amely tudja, mi a nyelv helyes ritmusa s úgy fűzi-köti a szavakat, ahogy a szövőszéken csodálatos szötteseit. Ne nézzétek le őt tájszólásért. Ne öljétek ki a gyermekből, amikor hamvas lélekkel beül az iskolapadba s azt hiszi, elismeritek szépnek, amit ő szépnek érez. Félművelté teszitek műveletlen nyelvetekkel, holott egészen művelt ő úgy, ahogyan Isten megteremtette.

És itt rá akarok mutatni arra, mit jelent az úgynevezett népi irodalom. Nem azt jelenti, hogy min-

den írónak a népből kell jönnie, mert csak akkor s csak úgy író, ha a nép fia. De jelenti, hogy a néphez kell visszatérnie. Nem azt jelenti, hogy minden író, aki a népből származik, eo ipso klasszikus író. De jelenti, hogy csak az klasszikus író, aki népe egyetemével érez együtt, akinek szíve úgy dobog, mint népéé, aki azt mondja ki, amit népe talán csak sejt s aki elég bátor, hogy kimondja a rosszat is, ha így jó útra vezeti népét.

A magyar szellem másik nyelve a zene. Itt rá kell mutatnom arra a csodálatos teremítő munkára, amit Bartók és Kodály s az ő munkálkodásuk követői végeztek. Szellemük átalakító hatása nem áll meg a zene területének határainál. Túlno azokon a néprajz és néptudomány, sőt az irodalom a pedagógia területeire is. A nyelv mindig zene is és a zene mindig egy kissé nyelv. Nyelv és zene ikertestvérek. De testvérek a zene és építészet is, hiszen megmondották már, hogy az építészet: kőbe merevült zene. Sajnos, építészetünk csak most tapogatózik a magyar szellem kifejező eszközei után. Ma már a gyermek is tudja, hogy amit Lechner, Ybl Miklós és mások kezdeményeztek, minden volt, csak nem magyar építészet.

De hol vagyunk a magyar gazdasági és politikai formáktól? Irodalomnak, zenének, képzőművészetnek milyen emberfeletti munkára lesz még szüksége, amíg a magyar szellem úgy átitatja a közvéleményt, hogy műveltségben, gondolkodásban s főképp erkölcsi elszántságban leginkább tisztulatlan politikai világunk a magyar nép gazdasági, politikai szervezetének átalakítására megéri? Talán újabb és újabb nemzedékeknek kell még eljönniök, amíg ezen a téren is felszabad a hajnal világossága? A negyvennyolcas forradalom összeomlott s utána egy minden ízében hibrid korszak következett el, korszak, mely teljes egészében elnyelte a kismemességet és pozícióba segítette a Bach-korszak szudétánemetjeit, fantáziátlan osztrájkait, hű cseheit és morváit s kapukat tárt északkeleten a galíciai zsidók százezrei előtt. Igen, a magyar szellem döntő, legnagyobb küzdelme hátra van, össze kell fognia mindenkinék, aki tiszta szívvel magyar s morális ember ebben az országban, hogy gazdasági és politikai rendszerünk összhangban legyen a környező népek életformáival, de kifejezze a magunk lelkiségét is.

Amit elmondok, nem irányul egyetlen nép, vagy nemzet ellen sem. Minden népnek, vagy nemzetnek nemcsak joga, de kötelessége is a benne rejlő legjobb tulajdonságok teljes kifejlésztése. Minden nép szabadságra teremtett, mint ahogy szabadságra született minden ember. Csak szabad népek tudják kiteljesíteni jótulajdonságaikat, kivirágoztatni értékeiket. Éppen ezért a keresztyén ember irtózáttal fordul el minden erőszaktól, mely egy nép leigázására tör, mely egy népet szabadságától megfoszt, — ahogy irtózáttal kell elfordulnia az egyéni szabadság megfosztójától is. Az igaz keresztyénnek üdvözlőnie kell azokat a népeket, amelyek hősi ellenállást fejtenek ki vérük hullása, fiaik élete, javaik pusztulása árán is, ha mégoly hatalmas erők támadja is meg őket s teperi le szabadságukat. Amily bizonyos, hogy egyetlen öntudatos, a maga

értékeit ismerő népet sem lehet hosszabb időn át rabságban tartani, époly bizonyos az is, hogy a népet elnyomó hatalmak tetteikben hordják csúfos bukásuk okát. Csak az a hatalom lehet tartós, mert csak az a hatalom természetes, amely a népek és egyének legnagyobb szabadságát biztosítja. Ismétlem, nem szökök egyetlen nép, vagy nemzet ellen sem. Láttuk a középkor németiségének csodálatos erőfeszítéseit, feledhetetlenek számunkra azok a kincsek, amelyeket Luther mozgalmá nyomán ez a nagy nép az emberiség lábai elé öntött. A közelmúlt időkig a világ minden tájáról a német tudomány forrásai felé tódultak a tudományra szomjas elmék s vajjon ki tudná kitörölni szívéből, az égi harmóniákat, amelyek a német népi zene mélyeiből egy Bach, egy Haydn, egy Mozart, egy Beethoven, egy Schubert zenekarán zendültek meg? S vajjon emberi elme tett-e valaha nagyobb erőfeszítést a végső kérdések megoldása felé, mint a német filozófia nagyjai? De fordítsuk tekintetünket egy másik nemzet felé, amely lelkében olyan kínos vajúddással dédelgette mindig a krisztusi tanításokat: az orosz nemzet felé. Csapott-e valahol olyan magasra a messianizmus gyakran kormos-füstös lángja, mint orosz földön? Járt-e olyan közel bűnös lélek a megigazuláshoz, mint ott? Van-e valahol olyan hatalmas, mélyseges rezervoárja a népi értékeknek, mint a végtelen orosz földön? Török, mongol, iráni, finnugor, szláv népek csodálatos, termékeny és termékenyítő kavargása folyik ott a teremő isteni akarat kohójában s ebből a kohóból egy Puskin, egy Baratszkij, egy Gogoly, egy Ljermontov, egy Tolsztoj egy Dosztojevszkij, egy Turgenyev pattant ki, a zene magaslatait pedig egy Csajkovszkij, egy Musszorgszkij, egy Borodin járták, nem szólván arról, hogy ma is mily igaz művészek alakítják e majdnem kétszáz milliós népi tömegek lelkiségét az írás és zene finom eszközeivel. És aki nem felejtette még el, mit mondtam még az imént román szomszédaink népi szelleméről s szláv szomszédainkról, nem kétkedhetik benne, hogy a megértés, sőt szeretet érzéseit táplálom irányukban. Mély megbecsüléssel szemlélem a tiszta és igaz zsidó szellem örök alkotásait is. De mindegyiket a maga helyén s főkép a maga valóságában. Am, mint szabad, független ember, mint magyar és protestáns, tiltakozom minden hatalom szabadságnyomó erőszaka ellen, tiltakozom az ezer meg ezer színben teremtett népiségek lelkének meghamisítása, tiltakozom az isteni gondolat lelkünkbe ültetett őshangjának meghazudtolása ellen, tehát tiltakozom az ellen is, hogy a magyar szellemiséget akár kívülről, akár belülről elnyomják, elfojtsák, hogy a kéz Ézsaué legyen ugyan, de a hang Jákobé. Mert ezen a módon nemcsak magunkat csapjuk be hovatovább, hanem becsapjuk a becsaphatatlant, az életet, s le kell vonnunk a következményeket is: elveszítjük önmagunkat, szabadságunkat s az élet szabad szolgálatát. Ez az út egyenesen vezet a meghasonlásba, elsoványodásba, züllésbe.

Ezeken a napokon, amikor a protestantizmus gondolatát ünnepeljük s amikor szabadon, egyenesen állunk Isten előtt, hogy számot vessünk eleve elrendelt

sorsunk nagy kérdéseivel, mély megrendültséggel emlékezzünk első prédikátorainkra, akik a mai időkhöz hasonlatos súlyos esztendőkhöz, kezükben a magyar Szentírással éjt-napot egybetéve jártak a nép között, bátorítva, segítve, gyógyítva, vidámitva, lelkiismereti szabadságára ébresztve őt. Emlékezzünk rájuk, akik gályarabságot és halált szenvedtek s utolsó lehelletükkel is népükért énekeltek a Teremőhöz. Emlékezzünk erdélyi fejedelmeinkre, akik menedéket nyújtottak a magyar szellemnek és kardot vontak a szabadság ügyéért, nem törődve sem túlerővel, sem a hatalmasok kifinomult praktikáival. Prédikátorok és fejedelmek, nép és katona egyképpen folytatói voltak annak a csodálatos tevékenységnek, amely ezt a földet számunkra megszerezte és megőrizte. De azoknak a szentéletű szerzeteseknek is utódai voltak ők, akik együtt szántottakvetettek a paraszttal, önközükkel rakták a klastromokat és egyházakat s ápolták a betegeket. Azoknak a királyoknak, akik Isten előtt állottak minden tettükben s nemzetük boldogításában keresték üdvösségüket. Lássuk meg, hogy a történelem nagy folyamában egyik kéz fogja a másik kezét, évszázadokon át, mindig ugyanazzal a szívvel, ugyanazzal a lélekkel, mintha ugyanaz a szellemkéz volna valamennyi, más és más alakban... Átintegetnek egymásnak korok hegygerincein, sívár lapályain, olykor mintha eltűnének egészen, de előbukkannak, amikor szükség van rájuk. Előbukkannak mindaddig, amíg meg tudjuk őrizni magyar szellemünk tisztaságát. Amíg el nem kendőzzük, el nem hazudjuk önmagunkat. Amíg szembe tudunk nézni és fordulni bűneinkkel. Emlékezzünk a magyar szellem nagy költőgötőire és ébrentartóira. Reájuk, a neves és névtelen prédikátorokra, korai századok protestáns továbbépítőire, a magyarhitű magyarokra.

De, ismét hangsúlyozom, egy pillanatra se tekintsünk kevesebb büszkeséggel az ő elődeikre, akik nem kevésbé voltak magyarok, noha nem voltak, mert nem lehettek még protestánsok. Hiszen az ő eleik még katolikusok sem voltak, —de mit tesz az? Olvashatjuk Pál apostolnak a rómabeliekhez írott levele II. részének 13—15. versében: »Mért nem azok Isten előtt igazak, akik a törvényt hallják, hanem akik a törvényt betöltik, azok igazulnak meg. Mert mivelhogy a pogányok, akiknek írott törvényök nincsen, természet szerint a törvényhez illendő cselekedeteket cselekszenek, noha nekük törvényök nincsen, mindazáltal ő maguk maguknak törvényök. Úgy mint, kik megjelennek, hogy a törvénynek cselekedete az ő szívökbe beiratott, kiknek lelkiismeretök és az ő gondolatjuk, melyek egymást vádolják, vagy mentik, egyetemben bizonyosságot tévesen.« Ime tehát, így van beírva minden nép lelkébe, lelkiismeretébe, egymást vádoló, vagy mentő gondolataiba az ő szellemiségének, legbelső mivoltának törvénye, az isteni törvény. Ezt kell betöltenie. A magyarság betöltötte a honfoglalás előtt, betöltötte a honfoglalás után sokáig, évszázadokig. Rajta legyünk, hogy mi, akik az írott törvényeket is ismerjük, betöltsük vele az írott törvényeket is, azokat, amelyek azonosak a nem írottakkal, a lélekben. lángolókkal, az örök élet szolgálatára elhívókkal.

4

KODOLÁNYI JÁNOS: Suomi titka —
Magyar Élet-kiadás. Budapest, 1939. —
Elfogódott lélekkel olvassuk Kodolányi
János naplójegyzeteit: a szép írásokból
még tisztábban, ragyogóbban bontakozik
ki előttünk a finn nép arca: megoldó-
dott szociális problémák, elégedett és
művelt parasztság, elégedett és művelt
munkásosztály, a néplélekből fakadó
tiszta kultúra, erős ország — csak ezek-
kel az okokkal tudjuk megmagyarázni
azt a heroikus harcot, melyet most vív
a finn nemzet hazájáért és szabadsá-
gáért. A harcot, a nagyszerű egységet
és kitartást az egész világ csodálja s
mi magyarok is csodáljuk. De vajjon
eszünkbe jut-e, hogy tanuljunk is a
finn nép példájából, tanuljunk intézmé-
nyeiből, nemes értelemben vett demok-
ráciájából, abból az egy akaratból, mely
a kis nép életét irányítja, de nemcsak
a jólétben, hanem a legnagyobb vesze-
delemben is? A megoldások lényege itt
rejlik valahol: a fegyverek még nem
tehetnek erőssé egy nemzetet; de erőssé
teheti a földreform, az osztálytalan tár-
sadalom, a népi vezetőréteg, a nyolc-
órás munkaidő, — a társadalom minden
rétegében érvényesülő százszázalékos
szociális szellem. Ez Finnország ereje,
Suomi titka is, — a Kodolányi János
vezetésével tett utazásunk is erről győz
meg minket. A. K.

Uj Élet 1940. jan.,
A. M. 47.

1940. jan.

5

ELMÉLKEDÉS EGY SZINDARAB KÖRÜL

Aki komolyan gondol irodalomra és színházra, annak számára nagyon érdekes tanulmány volna: megvizsgálni mindazokat a természetes, vagy közvetlenül csak e darab körül fellépő okokat, amelyek Kodolányi: »Földindulás«-át nagy és lármás sikerre vitték. A darab nem tartozik a kiváló színpadi művek közé, a kortárs darabok között sem. Nem kell nagy irodalmi és művészi kultúra ahhoz, hogy ezt megállapítsuk. Az, hogy a darab 250-es előadás-sorozatot ért meg, önmagában való művészi értékeit illetően inkább gyanússá teheti. Sajnos: visszahúzódnás, kemény harc, szegény, sőt bukás szokott lenni a sorsa az olyan darabnak, amely kiemelkedik, utat jelez, s valamely korból örök jelentést vészen. Amolyan hamupipőke sorsa van. Még szerencse, ha a kor keveseitől, egy kisebb érzékeny körtől megkapja lelke és szelleme biztosítékait, vagy egy-egy különös szerencse folytán a tömeg tapsaival is találkozhatik. De ha nem is mindig ilyen sötét példázatok tára a kultúra története: így jártak mindenestre a magyar dráma legnagyobb büszkeségei: a Bánk bán és az Ember Tragédiája. Ilyen hamupipőke-sorsot él még mindig a század első felében keletkezett »Nagyúr« is, Kisbán Miklós darabja. Nem azért történik ez, mert az ilyen darabok »megelőzik« korukat, hanem, mert nagyon is kifejezik azt. Egyesül bennük mindkét magatartás, amelynek meg kell nyilvánulni minden nagy és komoly mű keletkezésénél. Az egyik magatartás vele él majdnem lírai értelemben a kor eszméivel és indulataival; a másik ugyanakkor föléje tud kerekedni, hűvösen és magasan, majdnem minden lírai szálát elszakítva. Ha tömeg és egyén viszonylatában nézzük, olyan ez, mintha a lélek ott haladna a tömegben indulatait kiáltozva s ugyanakkor szembe haladna ezzel a tömeggel, vagy félreállva figyelné.

Dehát ne nézzünk ilyen múltbeli dolgokra. Javulhatott azóta a közvélemény; hátha a mai közönség kivételesen érett, s felnőttként viselkedve, tetszésével valóban a kiválót jutalmazta meg. Tetszésével mindenestre vágyainak irányát mutathatja meg: anélkül, hogy széptani ítéleteire vigyázna, rámutathat arra, hogy eddigi játékait megúnva milyen új játékokra vágyik. Itt kell keresni annak a nézőnek az igazát, aki a »Földindulás«-nak lelkesen tapsolt, s itt kell keresni a darabét is: ahol eddig könnyű tangó-romantikát kapott, megjelenik a falu: sok fiatal falujáró és sok fiatal értekező gondjainak tárgya: a magyar falu. Ennek kell tapsolni.

Ez történt talán Kodolányi Földindulás-ánál is.

A mai ember nagyon átvette és átvitte a szellem területére is a kapitalizmus piaci jelszavát: a siker dönt. E jelszó a szellem területén a legvégzetesebb s a szellem igazi embere ezt soha nem fogadhatja el. Ma példányszámok döntik el egy-egy mű érték-jegyét, kiadói székekbe a mű értői helyett a piac értői kerültek. A szem a fogyasztóra les, nem a

Erdélyi Helikon 1940. jan. 1. sz. ⁹¹

műre. Nem a műért folyik a harc, hanem a fogyasztóért. Így a mű útja majdnem bizonyosan lefelé lejt, a szellem elolcsósodik, mint a gyári termék. Hogyne történe ez így a színháznál, amelynek amúgyis mindig a közvetlen hatást kell felidéznie! (Kétségtelen, hogy a siker csábító is, s a teremtő művész számára is igen jóleső. De az igazi művész nem leskelődhetik a nézőtérén, hanem saját megtelt szívében és szellemében kell keresgélnie. A mű boldog pillanatában saját magát kell kielégítenie.)

Igen ám, de a szellem terméke nem használódik el, épen kerül új és új idők, meg új nézőtér ítélete elé. Nem alkalmazható rá a klasszikus szólás: »De gustibus non est disputandum.« Meg kell hallgatni róla az esetleg »akadékoskodót«, a kritikust, aki néha azt dicséri meg, amit a tömeg elvet, s akkor kifogásol, amikor a néző lelkesül és el van ragadtatva. A kritikus azon a jogon teszi ezt, mert a szellem életét mindennapi szívügyeként vizsgálja; mert úgy hiszi, jobban elmélyült a dologban, nagyobb e téren a tapasztalata, s azzal a szemmel is látni próbál, amely esetleg holnap néz a ma eléje kerülő műre. Főként megvizsgálja annak a hatásanyagának természetét, amely a sikert megteremtette.

A Kodolányi darabja a századelő polgári radikálizmusának falu-képe. Az a naturalista kép, amely a polgártól messze eső, távoli »dzsungel« egzotikumával hat. Ahol a polgár »fölényesebb« törvényeivel szemben más törvények uralkodnak, majdnem »néger-komplexumot« idézve elénk a magyar faluról és magyar népről, ahova az úr, ha belép, a jószágos, áldott civilizációt viszi. A Kodolányi faluképe mindenestre nem az a kép, amely az »új népiesek« szellemi zürzavarában kialakulóban van s egy-két valóban kimagasló ifjú magyar szellem alkotásai révén hódítani kezd. Az »új népiség« a nemzeti lélek, az örök magyarság minden időkre szóló kincsestárát, az esendő polgárral szemben a megingathatatlan fölényes erőt, a jövő nagy zálogát látja a népben. Azt a nagy kincsestárát, amelynek faragott kapuján át az új magyar zene lépett nem csupán a nemzet, hanem az egész világ elé; ahonnan az irodalom kezdte hozni friss remekeit; ahonnan az új magyar művészetnek, s az egész jövőt átformáló friss szellemnek kell elindulnia; annak az új magyar elite-nek, amely bölcsebb, jobb és igazabb a ma polgáránál...

Vajjon a Kodolányi faluja volna ez a magyar falu s ez a magyar nép? Nem. A polgári radikálizmus naturalista faluja ez. Az a falu, amelyet nem régen a maga civilizációjára és kultúr-kedvtelésére büszke polgár látott. Az a mély és távoli falu, amelyet ha fölemelnének a fürdőszoba és kávéházi fekete nivójára, mindjárt meg volna mentve a világ. Kodolányinak is, ha már így látja a falut, szemébe kellett volna vágnia annak a közönségnek bűneit, azért, hogy olyan népet és falut termelt, mint amilyent darabjában bemutat. Ehelyett, mikor szörnyen kiábrándító falut állít elénk, egy-egy elejtett szóval, amely az elmélyülő nézőt meglepi, a jót »úri beszéd«-ként emlegeti, s így vágja a nép fejéhez. Ez mind helyes és érdekes volna, ha a néphez szólna a darab, ha népet felrázó és népet tanító célja volna. De a darab Budapesten, a belváros

szívében ment, ahol inkább az úri rend néppel való rossz sáfárkodását lett volna jó pellengérré állítania. Aki a darabban bölcs és jó, az az úr, aki józan és okos, az a sváb. Miért ne lelkesült volna ezért a faluképert az a magyar úri közönség, amely »tiszta lelkiismerettel« nézheti, ha felületes lélek, s akit nem szídnak a darabban úgy, mint azt az apát, akinek ilyen neveletlen a gyereke. Ha jól meggondolja, még a svábra se haragudhatik, hiszen azért csak nem lehet megróni szegényt, hogy szorgalmas és vagyoneső; hogy nem gyermek-elhajtással és szektával tölti ki az idejét.

Dehát a darab ettől még mindig lehetne jó, emberileg megrázó és fölemelő. Sajnos: talán éppen azért hat politikumával és szellemével is zavarosan, mert mint komoly művészet és irodalom eshetik súlyos kifogások alá. Két jó, »iskolásan« naturalista jelenetétől eltekintve, a darab minden pillanatban megfutja magát, túlesik az emberin, s a naturalista giccs döbbeneteihez visz. Józan falu-ismerettel el lehet-e fogadni például azt a jelenetet, amelyben egyébként a darab csúcsonyul ki, amikor a szerencsétlenül járt és meghalt gyerek köré összecsozdul a falu, s az elkéseredett férj éppen akkor jön részegen elhagyott családjához, s bejön a házba, cigányokkal húzatva magának, anélkül, hogy valaki már künn a fülébe ordítaná, hogy mi történt egyetlen gyermekével. Nincs az a falu, ahol a nyakába ne öntenének egy cseber vizet az ilyen embernek, ha bent a gyermeke halálos ágya mellett cigányozni akarna. Az ilyen »istenkáromlást« egy pillanatig se tűrné némán és mozdulatlanul az a sok összefutott ember. Igaz, hogy így aztán nagyon elképpesztő és »szívfacsaró« a dolog, főként a civilizált városi nézőnek. »Angolként« ülhet a nézőtérre idegeivel borzadózva a »benszülötteken«.

A darab mindjárt temetéssel kezdődik, a »legnagyobb effektust« mint kelléket hozva be a színpadra. A drámának meg vannak a maga külön törvényei. Amennyire szereti például a szép és érdekes színpadi halált, éppen annyira nem szereti a koporsót bent a színpadon. A Bánk bán utolsó felvonásában csupán mint komor háttér van ott a végszavaknál. Shakespeare a III. Richárdban átviszi a színpadon, hogy megteremthesse a legmerészebb színpadi jelenetet, amelyet valaha a világ drámairodalma teremtett. De ezek amolyan szabály-erősítő kivételek. Lehet ennek keresni-vitatni széptani és lélektani okait, de így van ez. S az elképpedő néző könnyen rájön erre, ha magát megvizsgálja. Oka talán az, hogy a színpadon az emberinek kell játszani, a halott pedig már nem az. És ott a koporsó felett a pap prédikációjával. Micsoda színház! A függöny felgördülésekor mindjárt a »legnagyobb jelenet«! A néző lelke vegyes érzésekkel nyugtalankodik. Ha lelkével benne volna a játékban, s nem hagyta volna kint a kalapját, felállna és tisztelettudóan lekarná a halott előtt. Ehelyett inkább kivonja magát a játékból.

És ott a szektások jelenete, amely mint egy nagy kinövés terjeng el és állítja meg a darabot. Ennyi örültet egyszerre még Shakespeare sem bírt el a színpadon. Ez már a fék nélküli tombolás abban a melodra-

matikus hatásanyagban, amelyet mindig készséggel nyújt a pathológia. De ez nem az a félig valóságos, félig játszott lélekbetegség, amelynek kacskaringós útjain Dosztojevszkij félkegyelműi élnek és nyilatkoztatják ki igazságukat. Ez csak a durva és egyszerű melodramatikus hatásanyag belőle. És éppen ezért nem is valóságos; hiányzik belőle a titkos szociális lázongás, amely mindig ott rejtőzködik az ilyen pathológiásan elferdült népi lelkek mélyén. Ha valaki a népi szekta problémáját komolyan nézi meg, könnyen rájön, hogy ez több és kevesebb egyúttal, mint betegség. Ez a jelenet így megint annak a városi polgárnak készült, aki egészsége és magasabbrendűsége zsölyéjében büszkén és regényes döbbenetben ülhet, hogy ime milyen mélyen és tőle milyen távol fetreng betegen a nép.

A népről ma éppen az ifjú magyar szellemeken át más a képünk. Ez nem azt jelenti, hogy nem kell minden erővel segíteni rajta. Sőt! Most éppen az derült ki, hogy mindennek ellenére a lelke ellenállóbb és teste tartósabb a nemzet többi rétegénél. Világképe nem rendül meg olyan könnyen. Istenét gyakrabban látja, amikor bajban van. Az élet egyszerű és elmozdíthatatlan dolgai közt biztosabban mozog; a világ »haladása« nem zavarta úgy meg, mint a polgárt. S ha világismerete távolról se olyan tág, mint az autózó és repülő polgáré, de sokkal alaposabb, és Isten dolgaihoz közelebb. Ez a nép áll a Kodály és Bartók egyéniségén át magasra nőtt magyar zene mögött. Ez löki mind magasabbra az új magyar irodalmat, ez keresi útját a magyar művészetben át. Ez emelt fel már néhány ifjú magyar szellemet, s tette éppen az által európaivá, mert lelkében hű maradt hozzá... És ez a nép inspirálja a friss ügyeseket is, hogy mint új kaballisták »népi-vonal«-ról, új vonalvezetéstől, »népi-szolgálat«-ról beszéljenek; s különös mércéket állítsanak föl, amelyen a »mély« lehúzza a »híg«-at; és önjelentőségük növelése érdekében zürzavart varázsoljanak valami köré, ami különben tiszta és hódító volna minden valamirevaló becsületes magyar lélek számára. Mintha ravaszkodásuk és tolakodó szellemük mélyén ott bujkálna a rejtett szándék: miért ne legyen a közös szent ügyből egyéni »kása«, amelyet tiszta szellemek szíve-vére és az idő főz számukra. Ezek, akik vikendre futnak a néphez önigazolásuk és önjelentőségük biztosításáért, s »klasszikus« jegyzőkönyvük megtelik. Elképpednek és felháborodnak: hiszen minden »más« ott a faluban, s ha más, akkor minden rosszúl van. Nem a népi életformából indulnak ki, hiszen nem éltek vele, s nem is érkeztek onnan. Reformkivánalmaik körül teljes zavar keletkezik. Abba a furcsa ellentmondásba keverednek, hogy egyszerűen és felületesen átveszik annak a polgári radikálisnak jelszavait, amelyekkel szemben harcaikat vívták és új létjogukat szereztek. Ezekkel szemben tökéletesen igaza volt annak a radikális polgárnak, aki egyszer azt írta róluk: minnek ez a nagy zür-zaj, hiszen ha a polgári radikális megvalósíthatná programját, akkor ezek az új népi követelések is maguktól teljesebbé mennének. Ezekkel szemben igaza is volt. De az az

1940. jan.

Kovács László: Elmélkedés egy szindarab körül

»új népiség«, amely valóban új hírként érkezett néhány friss magyar szellemén át, egészen mást mond, mint ennek az új népiségnek egyes sznobjai. Reformjaiban legfennebb csak »játékos« egyezések találhatók a polgári radikálizmus jelszavaival; mert elsősorban új életforma ideálját állította elénk. A népi életformát. A reformnak nem ezt kell megváltoztatni, hanem ezt kell megerősíteni, mint jobbat és tartósabbat a többinél... És már így esetségében és elhagyatottságában is sokat lehet tanulni tőle mindnyájunknak. Ezért indult el elől szimbolikus jelként az új magyar művészet és irodalom, tőle tanulva formát és ihletet.

Ezért különös viszont az a kritikai »némaság«, sőt sikernek beugró lelkesültség, amely a Kodolányi »Földindulás«-át »új magyar drámaként« fogadta el; s legfennebb néhány lélekben keltett nyugtalanságot és zavart a kép, amely a színpadról feléje nézett.

A darabnak van egy jelenete, amely az író Kodolányinak becsületére válik. Ez az első felvonás második képe. Az a jelenet, amikor az após és a vő összekapnak, s az após a vőt a jelenet végén a házból elkergeti. Szinte iskolásan remek naturalista kép. De egy ilyen stíluskezdet után a naturalista darabhoz semmiképpen nem illő regényességek és csodák következnek. Először a gyermekelhajtás után az orvos megállapítja, hogy a fiatalasszonynak több gyereke nem lehet. Miután ezt megtudtuk, nem sokára jajveszékelve rohannak a házba, hozzák az egyetlen gyereket, aki beesett a jég alá, és ott hal meg a becsődült falu szemeláttára... Most kellene jönni a tragédiának, a szerencsétlen, eljátszott élet megrázó képének, az összeomlásnak: hogy tisztítson és tanítson minden nézőt. Ehelyett »kék tó«-szerű fordulattal váratlanul meghazudtolódik a büszke orvostudomány s kiderül, hogy a fiatalasszonynak mégis csak lesz gyereke. És fölragyog erre a happy-end a nézőtéren, mint egy pompás népünnepély. Színházban vagyunk; jön a jószágos »deus ex machina« és minden jóra fordul. A sváb is mehet, nincs semmi eladó... Bármennyire örömetkeltő és megnyugtató ez a néző idegeire, éppen annyira nem illik az ilyen komoran induló, a témát kemény és zord vonásokkal exponáló naturalista darab végére.

Ami a darabból így lett, az lényegében éppen olyan mű-népiesség, mint az a nyers színekkel, gyerekes fordulatokkal kiteremtettézt kis kulacs, amelyet városi boltokban túristák számára árulnak. A különbség csupán az, hogy az egyik vidéken, a másik sötétben borzongat meg, s amelyik talán éppen olyan meglepő újdonság a nép fiának, mint a túristának, aki megveszi. Mindkettőből az a belső hitel és lelki komolyság hiányzik épen, ami az igazi »népi«-t teszi. A nép, ha komolyan a lelkébe nézünk, gyakran sokkal szélesebben és megingathatatlanabban emberi, nyíltabb, ősi és sokatmondóbb, mint bármely más társadalmi réteg embere. S ez érthető is, hiszen nem csupán velünk együtt él majdnem minden emberi viszonylatban, de emellett megmaradt a természet és Isten mindennapi közelségében. Mi polgárok talán sokkal inkább gyermekek lehetnénk könnyed elfeledkezéseink révén az ő szemében, mint ő a mi

szemünkben. Mégis mi nézünk úgy rá apásan, mint a gyermekre, primitívra, naivra és fejletlenre, akit tehát úgyis kell nevelni és formálni, felülről, mint a gyermeket. És nem behatolva szellemébe, belőle indulva el. Ez volt nagyjában a polgári radikálizmus álláspontja. S ez az ő szempontjából helyes is volt, mert emberi ideálja más volt, s mindenkit efelé az ideál felé igyekezett terelni. A faluról, ahol csak hátramaradottságot látott, nem akart semmit hozni (t. i. szellemi és lelki értelemben), csak vinni akart oda: kultúrát, civilizációt, szociális jólétet. Mindezt a maga elképzelése szerint. »Civilizátor« volt, akinek a jószándéka »értelmetlen«, furcsa falakba ütközött. A századelő sok regénye festi különböző változatokban az ilyen jószándék tragédiáját: a porba és sárba beragadó civilizátor történetét.

Engem az új népiesség, vagy »új népiség« éppen legjobbjain át arra tanítgatott, hogy ne így nézzem a falut. Ezért éreztem az »új« jelzőnek is értelmét. De erre tanított a magam falu- és népismerete is. Erre tanított sok polgári nyomorúság és esetlenség is, amit láttam, vagy átéltem magam. Engem is elfogott nem egyszer a Tolsztoj-i irigység, amikor éppen a nagy emberi bajok közelében éreztem meg a népi társ lelki talpraesettségét és fölényesebb életerejét. Ezt szeretném kapni ma már a színpadon is mindíg, amikor a népet hozza eléem valaki. Ez az, amit nem találok a Kodolányi »Földindulás«-ában, ahol a kis világosság és jószág akkor szűrődik be, amikor az úr az orvos képében megjelenik. Világért se akar ez az úr ellen szólani, főként, ha az ráadásul ilyen friss ember és a falura ment orvoskodni, s nem csupán a városról gyógyítgatja jelszavakkal a falut. De védelmezni szeretném azt a falut és azt a népet, amely emberi színeiben gazdagabb, őszerejében biztosabb, s annyiszor tartott és újított meg minket. Azt a falut védem, amely öregebb és fiatalabb is mint mi; erényeiben és hibáiban egyaránt... És azt szeretném, hogy ne vigyenek többé »angolként« a nézőtérre, amikor a függöny a magyar falu képére tárul szét a színpadon.

Ezek az »ünneprontó« gondolatok akkor ébredtek föl bennem, amikor a darabot először láttam a budapesti Belvárosi Színház előadásában. Akkor kísértett már a vágy: leírni őket. Örülök, hogy a darab kolozsvári előadása fölújította bennem a vágyat, s kritikai lelkiismeretem megnyugtatásául néhányát e gondolatoknak leírhattam... Tisztában vagyok vele, hogy nem valami népszerűt tett végeztem. De hát a kritikus éppen két leglényegesebb ténykedésével népszerűtlen: amikor kénytelen dicsérni azt, amit a közönség elvetett; vagy: amikor olyat ítél el, amit a közönség szeret és felkarol. Igazában minék is beszéljen sokat akkor, amikor egy véleményen van a közönséggel.

KOVÁCS LÁSZLÓ

KODOLÁNYI JÁNOS ELBESZÉLÉSEI. (József, az ács. Athenaeum kiadás. Budapest, 1939.) Az öreg, rokkant koldus besántikát a zalai kismemesi kúria udvarára, megáll a veranda előtt, de el se rebegethetti alázatos kérelmét a verandán üldögélő család felé, mert az Isten nem ismerő, szivtelen kényúr, a „nagyapa“ botját felemelve ráripakodik és szolgáljával kergetteti ki az udvarból. Akkor ott a veranda asztala mellett a „kisfiú“ a harag és a méltatlankodás keblét repesztő érzésével küzdve, lassan felegyenesedik, úgy érzi, hogy a mennyezetig nő, szeretne valami retteneteset kiáltani, hogy az egész világ meghallja, mély lélegzetet vesz, — de kiáltása talán soha sem hangzik el... Nem tudjuk meg. A kép: a zalai kúria, a zsarnok nagypapa, az öreg koldus és a kiáltani készülő kisfiú képe eltűnik, ahogy jött: a nyugtalan féltalom látomásában. „A sánta koldus... — réved vissza az író. — Ki a sánta koldus? S miért kellett megnőnem a mennyezetig?

S mit akartam kiáltani, mit? Csakugyan, kiáltani kellene, valami nagyot, valami borzalmasan nagyot, amit mindenki megértene s amit magam is megértenék végre... Meg kellene mondani valamit az embereknek, valamit, ami bennem van kisfiú korom óta s amit el akartak bennem fojtani, hiába“. (Vallomás). Ebben a néhány mondatban Kodolányi maga adja a kezünkbe emberi és írói mivoltának kulcsát. Írásában egy finomvonású gyermekarc dereng föl, egy megbántott gyermeklélek sajgását érezzük, amelybe az igazságtalanság s durvaság látványa kitörölhetetlenül belevésődött. A felnőtt művében a gyermeki tiltakozás gesztusa teljesedik ki, az író azt az elfojtott kiáltást akarja elkiáltani s a lélek mondhatatlan, magányos kinlódását igyekszik érthető jelekkel kifejezni. Azok a megbántott, érzékeny kisfiúk, iskolából elcsavargott kamaszifjak és úricsaládjukkal meghasonlott sihederek, akikkel oly sűrűn találkozunk elbeszéléseiben, érezhetően az író legszemélyesebb és elhatározó erejű élményéből születtek. (Az apa és fiú, Fekete május, Fújd!, Küszöb, Atyai hajlék). Ifjú hősei a forradalmi események lélekviszásgában szembefordulnak családjukkal, az értetlen, dölyfös apákkal és kéztördelő nagynénikkel, de amikor a kinti félelmetesen kavargó világ teljes erővel rájukzúdul, zavaros érzéseiktől elfúlva, megtántorodnak az otthon küszöbén. A vidéki úriú, az eszméktől felgyúlt, lelkes diákifjú s a kissé regényes „népbarát“ csenevész és tétova lelki típusát élményszerű igazsággal és finom, jellemző vonásokkal rajzolja meg.

Kodolányi Jánost több-kevesebb joggal és némi politikai melléktekintettel a „népi“, sőt „népies“ írók közé szokták sorozni. Pedig ezek a címkék nem sokat mondanak írói jelleméről. Ennek a népiesnek az írásait valami fátyolozott úri érzékenység s a városi élet élményei szövik át. Egyéni hangú prózája annak az új magyar realizmusnak a tövén sarjadt, amely Ady, Móricz és Szabó

Dezső kemény magyar életkritikájának és hiteles erejű népszemléletének hatása alatt fejlődött ki. Kodolányi a magyar valóság feltárásában Móricz Zsigmond realizmusát fejleszteti tovább — új élményekkel, új szociális szempontokkal és ideges, modern érzékenységgel. Elbeszéléseiben a forradalmi idők megrázó epikus emlékei villannak fel és vesznek bele a dunántúli falvak mai süllyedését rajzoló tragikus életképekbe. A világ, amely ellen ifjú hősei gyümölcstelenül lázadtak, a forradalmi hullám elvonulása után, jól-rosszul helyreállt. A sorsukra hagyott falvakon a sorvadás, az egyke s a fekete nyomorúság pusztít. A lelkiismeret szélütötten küszködik, hogy szóra nyissa ajkát és belekiáltsa szavát az országos siketségbe. Benedek András, a lezúllott író, akárcsak a Vallomás gyermek hőse, akit a felháborodás óriássá növeszt, „valami retteneteset“ szeretne kiáltani, egyetlen szóért kinlódik, melyben minden fájdalmát kikialtsta, de az ő ajka is néma marad: „Újra és újra megnyitotta száját. Valami retteneteset akart mondani, kiáltani akart, hogy necsak ez a két nő itt, hanem az egész ország hallja és megértse. Egyetlen szót csak! Egyetlen egy szótagot! Csak annyit, hogy: jaj! Csak egy jajt...“ (Zsákucca).

Az író keserű érzéssel jegyzi fel a magárahagyott nép nyomorát, magapusztító dühét, a szellem szomorú züllését s a lelkiismeret tehetetlen vergődéseit. A kép, amelyet élénk tár lenyűgöz sötét erejével. A kísérteties hatású Fegyvertelen hőse. Bartos András a falusi korcsmába betévedt sofőrök egyikében az orjoli fogolytábor egykori lázadó katonáját véli felismerni. Részeg megvilágosodása egy pillanatra felrázó hátterét festi a vigasztalan falusi nyomorúságnak. (Korvin Sándor)

Korunk 1940. Jan.,
A. A. 93-94.

Tizennégy magyar író 1939 könyveiről

KODOLÁNYI JÁNOS

— Sillanpää „Silja“ című klasszikus remekműve volt a legnagyobb élményem, amelyet az év folyamán megjelent külföldi könyv nyújtott. Olyan, mint egy Mozart-szimfónia: könnyed igénytelen, egyszerű és mégis elképzeltetlenül sokrétű, mély és tragikus. Most, hogy Sillanpää megkapta a Nobel-díjat, talán végre a magyar közönség is felfigyel rá és szeretetétbe fogadja.

— A magyar művek között rám a legnagyobb hatást Móricz Zsigmond „Életem regénye“ című könyve gyakorolta. Néhol a gyermekléleknek misztikus mélységeibe nyúl, emlékei oly sok évtized távolán át felejthetetlen szimbólumokká nőnek akaratlanul is. Ilyen például az a rész, ahol a Tisza áradását nézi a gyermek Móricz Zsigmond apja karján ülve. Felejthetetlen.

Függellen Újság (Kolozsvár)

1940. jan. 5-19. 1. A. 11.

Vass László

1940. jan. 5.

Új könyvek

Kodolányi János:
Suomi titka

Kodolányi első Suomi-könyve évekkel ezelőtt a Csend Országáról beszélt. Azóta népek csatája dúl a nyírfák és tavak hazájában. Az író legújabb munkája (*Suomi titka, Magyar Élet kiadás*) sok érthetetlen, titokzatos kérdésre ad világos választ. A finn titkot fejti meg. Miért tudott egy emberként ceatasorba állni az egész finn nemzet? Miért vetette parányi erejét oly elszántan ebbe az aránytalan küzdelembe? És hogyan tud már hetek óta ellenállni a roppant kolosszusnak? Ez az alig négymilliónyi nép a kultúra, az emberiség és a társadalmi kiegyensúlyozottság olyan példás, magas színvonalára emelkedett, hogy mindezekért kész az életét is feláldozni, ha hazáját ellenség fenyegeti. Mert a finn katona a harctereken nemesak az ezer tó és a fenyőrengetegek, nikkelbányák országát védelmezi, hanem ideálisan demokratikus társadalmi életformáját is, amely nélkül, úgy véli, már rabszolgaként sem érdemes élni. Az utolsó békeévek csöndes hétköznapijai és ünnepei elevenednek meg Kodolányi János ígésző tolla nyomán.

A finn nyelv zenéje és a hóba vattázott fenyvesek titokzatos suhogása ejti csodálatba; hihetetlen álmvilágba a magyar olvasót e szép, tanulmányos könyv előtt. Egészséges hirtokviszonyok, pompás szövetkezetek, kitűnően megszervezett népiskolák fejlesztették mai magas fokára a finn nép nemzeti öntudatát, amely ezekben a véres napokban végzi hősi próbáját. Kodolányi helyszínen írta könyvének tálnyomó részét, még 1937-38-ban. Az elő- és utószót már lítthon írta, a finn-orosz háború kitörésekor. Suomi titkát fejti meg, de közben megvilágosította a magyar titkot is...

Reppels Magyarországon

1940. jan. 5.

3. n. 4.

TURUL-MOZGALOM

Kodolányi-est

A Turul Szövetség az üszön Erdélyi József-esttel megkezdett irodalmi estjeit folytatja. A második est: *Kodolányi-est* lesz. A Turul Szövetségek ezzel az esttel, épúgy, mint a megelőző hasonló megnyilatkozásokkal, hármas célja van: először a legélesebb állásfoglalás a tiszta népi irodalom, a rádiós programu népi gondolat mellett, másodsor állásfoglalás a magas kultúra, az igazi művészet mellett, szemben a dilettantizmussal, harmadsor tisztelet és ragaszkodás kifejezése a legnagyobb és legtisztább magyar szellemek iránt, s egyúttal műveiknek minél szélesebb körben való propagálása. A közeljövőben rendezendő *Kodolányi-estre* a következő művészeket kérte fel a Turul Szövetség: Vaszary Piroška, Kulcsár Irma, Horváth Zoltán dr., Albert Ferenc, Dániel Ernő, Koréh Endre, Endre Béla, Farkas Ferenc, Tóth Dénes, Molnár István. Az est bevezetőjét Ambrus József, a Turul Szövetség fővezére mondja.

Nemzetőr 1940.

jan. 8., 2.

KODOLÁNYI JÁNOS ORMÁNSÁG

SZÉP ZSUZSKA
B Ö R T Ö N
KÁNTOR JÓZSEF
MEGDICSŐÜLÉSE

Az író három jelentékeny művének új foglalata — a magyarság égi sorsakérdései a regény művészi formájába öntve.

Egy kötetben, fűzve 4.80 P
Egész vászonkötésben 6.— P

ATHENAEUM KIADÁS

15.
1940. jan. 6.

Suomi titka

Kodolányi János új könyve

Kodolányi második Suomi-könyvét élesen el kell különítenünk az elsőől. A *Csend országa* a magyar irodalom egyik legköltségesebb útírajza, áttitva a friss lelkesedésnek szinte már a hihetőség határán is túlmenő hevületével, a *Suomi titka* már nem egységes mű, hanem 3 esztendő cikkeinek válogatott gyűjteménye. A cikkek némelyikéből itt is kicsap néha a lelkesedés lángja, s a *Csend országnak* felejthetetlen példája is előcsillan itt-ott az oldalakról. A könyvet mégsem tekinthetjük az első Suomi-könyvhöz hasonlóan egységes műnek, bár el kell ismerünk, hogy ezek az időben egymástól messzeeső írások a könyvben teljesen összehangolódtak. A könyv nem irodalmi szempontból figyelemreméltó.

Kodolányi irodalmunknak talán legkülönösebb emberi egyénisége. A Szabó Dezsd-epigonnak kiküldött, szélsőnaturalista író egyik napról a másikra megcsömörlök évtizedétől, s irodalmi működését is, emberi életét is más síkra helyezi át. Témáit a XX. század helyett váratlanul a XIII. századból veszi és majdnem hibátlan történelmi regényeket alkot. Hazáját nem cseréli el, hanem második hazát keres magának, s a magyarság példaadó „finn embere” lesz. Fordulásai csak a külvilág számára váratlanok, ő maga mindkettőt tervszerű, évekig tartó munkával készítette elő.

A magyar irodalom, s rajta keresztül a mélyebb magyarság lelkesége az utóbbi esztendőkből két erős írói egyéniség hatása alatt két hasonló sorsú nép példáján próbálta a magyar sorsot megfordítani. Az egyik Németh László görögösége, a másik Kodolányi finnsége volt. A két, egymással csak látszólag szembenálló lelkeséget Gulyás Pálnak sikerült először összeegyeztetni önmagában, s később másoknak is. Kodolányi mindenesetre realisabb és tárgyilagossabb lélek, mint Németh László, s a finnség megfoghatóbb valóság a görögöségnél, természetes jehát,

hogy a fiatalok inkább a finnság felé fordultak. Kodolányi tüzzel-vassal harcolt ezért a finn szellemiségért a magyar szellemi- és közéletben, s ez a könyve ennek a kemény harcnak újságcikkekneként időállóbb formába gyűjtött dokumentumaként értékes.

A cikkgyűjtemény leleplezi az írói, leleplezi a finn szellemmel szembehelyezkedő magyar közéletet és megpróbál felelni a kérdésre: mi az oka annak, hogy ez a maroknyi, alig négy milliónyi nép a kultúra, az emberesség és társadalmi biztonság, olyan magas színvonalára emelkedett, hogy példaképpül szolgálhat bármely nemzetnek, elsősorban pedig a magyaroknak?

Az író ma is vallja, hogy legnagyobb emberi élményei Suomi-ban érték, az ország élete alkotórésze lett, s szeretné egész nemzetét életének alkotórészévé tenni. Stílusa még az újságcikkekben is átforrósodik, amikor Finnországról ír, s úgy érzi, hogy halála utáni életét éli, ha ott élhet, ahol még a nővények is illatosabbak, mint nálunk. Rajongásának a szépségek iránt érzékeny lélek lelkesültségén túl súlyos és komoly tárgyi alapjai vannak. Egy világosfejű, nem-politikus ember, akinek politikai előrelátását azonban mindmáig szinte teljesen igazolták az események, úgy látja, hogy a magyarságnak, ha mindenáron példát akar keresni nemzeti életéhez, azt nem szomszédságában, hanem északon, Suomessa kell keresnie, szellemi, társadalmi és gazdasági téren egyaránt, mert Suomi népe jutott el a társadalmi berendezkedés legelőkeltebb formájához. A magyar lelkiéletnek megfelelő társadalmi szervezkedést és életformát csak Suomessa találhatunk. Ennek bizonyosságát íródott ennek a könyvnek valamennyi cikke, ezért mutatja be a finn élet teljes keresztmetszetét. A tanyai és városi élet, a családi és egyesületi együttélés változatos színei, a köztársasági elnök és a finn paraszt portréja, az irodalmi és színházi élet, a hadsereg szellemé, a finn-magyar barátság valósággá vált

képei, a földreform, a szociális viszonyok, erkölcsiség, paraszti műveltség és szövetkezetek kérdései sorakoznak fel benne egészen a finn irredenta módszereinek leírásáig: valamennyi követésreméltó példa, nemcsak az író, hanem a tárgyilagos olvasó véleménye szerint is.

Kodolányi emberfeletti erőfeszítéseket tett finn-magyar programjának megvalósításáért. Barátjait kinevelték és cserbenhagyták, sajtó és politika elhalgattatta, s csak a legutóbbi napok eseményei igazolták olyan formában, amelytől ő maga is retteget. Az 1938 szeptemberében Teleki Pál grófhoz intézett levél a könyv sürített tartalma: akkor még csak Kodolányinak, egy egész parlamentnél felelősebb írónak segélykiáltása, ma már egy nemzedék legjobbainak életprogramja. Sajnos, ma már látszólag késő van ahhoz, hogy Suomi titkát eltanulhassuk és az új Magyarországot titkává tegyük.

Mi hát Suomi titka? Egy mondatban így fogalmazza meg: „*Finnország ereje a földművelő nép ereje.*” Bővebben: a kulturális és vallásos egység, a legmodernebb élet mellett bensőséges ragaszkodás a családi és népi hagyományokhoz, szinte naív ragaszkodás a természethez, az egyes ember önmagáért való felelőssége, az egész emberség, a mely a felette-ekkel szemben is állandóan jelen van. Ez termelte ki a legelőkeltebb kollektív demokráciát, amely ma Európában létezik. Amikor Kodolányi ezeket a cikkeket írta, még hihetett a finn-magyar új-Európa-példa lehetőségében s vele együtt még sokan hihettünk benne. Ma már csak reménykedhetünk s éppen Kodolányi e második Suomi-könyvének újra és újra való elolvasása ad új és új reménységet: ime a bizonyíték, hogy meg lehet valósítani mindent, amiért bennünket itthon sokan hőbortosáknak tartanak.

Ez a könyv értéke és jelentősége. S minden magyar tanulója mellett még a kis népek létjogának valóságos himnusza is a *Suomi titka*, leckéül minden itthoni óvatosak számára, akik kávéházi és szerkesztőségi asztalaik mellett kis érdekei védelmében politikai „realitásokról” fantáziálnak. Egy nyitottszemű írótól és igaz embertől tanulhatják meg, hogy a szovjet uralma alatt nem csak a finn kultúrára, hanem a jobb Európa tervére hullana végzetes csapás.

Szlj Gábor

Magyar Ut 1940. jan. 6.
A. M. 6.

Az Ormánság írója

Vannak művek, amelyek már alkotási formájukban, atmoszférájukban is új idők ígeretét rejtegetik. Különös, nyugtalanító ízük nem mindig művészi tökélyükből fakad. A megújuló irodalmak gyakran toppannak be művekkel, amelyek még magukon viselik az írói munka munhelynyomait, nyers, gyakran barbár alkotások, mert a művész vésője hibátlan ugyan, de a kéz, amely fogja, inkább az ösztönök parancsára dolgozik, a tudat alakítómunkaja még csekély. Az ilyen műalkotások emlékét idézik fel Kodolányi János régebbi művei, amelyek közül most három — *Szép Zsuzska*, *Börtön*, *Kántor József megdicsőülése* — új kiadásban jelent meg.*) Igazságtalanság lenne ezeket az „első írások” mértékével mérni, hiszen a *Börtön* Kodolányi legjobb művei közül való s a másik kettő sem lépcsőfok csupán nagyobb alkotások felé. Ellenben az új magyar irodalomnak tényleg első írásai közül valók, új kort jelző művek, melyeknek hatóereje igen széles területre sugárzik.

Ma már kényelmes riporterek is szívesen írnak az Ormánságról, de ezt a tájat Kodolányi hozta be a magyar irodalomba. Nem mint hangulati elemet, hanem mint vonagló valóságot, az emberi és szociális problémák zsúfoltságával. Kicsi tájban meglátni az egész magyar világot: ez Kodolányi regényeinek nagy ereje. S az új magyar irodalom is, amely oly tiszteletreméltó egyensúly-érékkel építi művészetét a valóság szürke köveit, ilyen magatartásból született. Háborúutáni irodalmunkat a magyar tájak dajkálták, a művekben országrészek felelgettek egymásnak. Az írói magatartás szigorú és határozott etikai formákat vett föl: az író kicsiny tájon vetette meg a lábát, de itt biztonságban érezte magát, nem szédülhetett el. Volt valami aggasztó ebben az elkülönülésben, az aggódók a provincializmus elterpeszkedéséről tartottak. De a dúsan ömlő tájszavak, az etnográfiai zsúfoltságú színek egy lelket mondtak s eldugott vidékek szerény kincsei mégis csak kitöltöttek egy irodalmat. Ez az irodalom valóban „alulról” épült s tudatossága fokán sem felejtette el gyökereit. Nem eszmék és nem koráramlatok hevítették a magyar írókat, hanem szükségletek és indulatok, a magyar élet tényei. A magyar irodalmi fejlődés nagy hullámcsapásai mindig is a mélyből indultak ki, az idegen szelek csak a kísérő melódiát fújták.

Kodolányi regényeiben szinte hivalkodó gazdagsággal jelenik meg az Ormánság. Az író moralizáló próféta és szociológus egyszemélyben. A *Kántor József megdicsőülésében* aprólékos kísérletet végez egy falu népén, ez különben legmozgalmasabb műve, egyéni és társadalmi konfliktusok fájó élességű rajza. Csak keleteurópai író merészel ennyire pazarló lenni fajtája bűneinek és erényeinek megmutatásában. Az írói ökonómia hiányzik e művekből, az alkotási kedv sokszor öncélú, mint Gogolnál vagy Reymontnál, akik népük egész életét bele akarják zsúfolni műveikbe. A művészi értéken túl a Kodolányi-regényeknek épp ezért nagy szociológiai értékük van, a magyarság egyik rétegének életformáját mutatták be s a szociográfiai irodalom sokat köszönhet Kodolányinak. A parasztság társadalmi tagozódását, amely már Móricznál megjelent, nemcsak látja, hanem figyeli is, következményeiben, mindennapos megnyilvánulásaiban s főként moráljában. Morális érdeklődése megint Móricz Zsigmondra emlékezteti, de nem marad meg a megfigyelésnél, hanem ostorozó indulattal véd és támad, eszményít és — ami gyakoribb — torzít. Néha megfordítja a mese sodrát, s az eposzírók merészségével szól bele a dolgokba. Nem regényt ír, hanem egy népet vonultat föl.

Mindhárom regény sötét és komor tónusú, a *Sötétség* korszakából. A *Szép Zsuzska* — első regénye boszorkánytörténet, a népi mitoszképzés folyamatát láthatnánk benne, ha az író realizmusa meg nem bontaná a mese szövedékét. Különbösen ez a regény még kezdeti fokon mutatja Kodolányi írói természetének alapvonásait: erős vonzódását az

élet sötét és tragikus színeire s lírai melegségét, amely néha derűs és üde színeket csal elő a sötétségből. A *Börtön* az ormánsági zsírosparasztság céltalan életének rajza. Egyik leggondosabb műve, magasba ívelő, de váratlanul megtört kompozíció, mintha már szerkezetében is egy megtört népet jelképezne. Harmadik regénye igazi „leleplező” munka, szándékaiban Dosztojevskij „Sztjepancsikovo”-jának magyar párja. Az író végleg kilép megfigyelő-állásából s egy magasabb igazság nevében kísérletezik alakjain, akikből egy váratlan esemény kihozza minden indulatukat s gondosan takargatott ösztöneiket. Az ormánsági tájnyelv egész gazdagságában megszólal e regényekben, babonás szokások villannak fel az író fénycsóvája nyomán, s az ormánsági táj elomló-szürkés színei fődik be az egész életet. Az új magyar irodalom legfájdalmasabb akkordjait ütötte meg Kodolányi ebben a három regényben s ormánsági novelláiban, amelyek végre magyarrá hódítottak, szellemileg megközelíthetővé tettek egy addig néma tájat.

Kelemen János

A Vigadóban rendezik a Kodolányi-estet

A Turul Szövetség, mint már jelentettük, folytatja összebejelentett irodalmi estjeit. A sorra kerülő *Kodolányi-est* február 7-én lesz a pesti Vigadóban. Körülbelül az esttel egyidőben kerül a nyilvánosság elé a *Kodolányi János Földindulás* című parasztdrámájából készített film is és így a közönségnek egyszerre két alkalomra is nyílik találkozni Kodolányi János munkásságával.

A Turul Szövetség az est sikerének érdekében a legkiválóbb magyar művészeket kéri fel közreműködésre, többek között Vaszary Piroskát, Kulcsár Irmát, Hosszú Zoltánt, Albert Ferencet, Endre Bélát, Molnár Istvánt, Farkas Istvánt, Farkas Ferencet, Kovács Ernőt és Tóth Dénest.

Neurpetör 1940. jan. 15.
J. M. H.

*) *Ormánság* (Athenaeum-kiadás).

1940. Jan. 18.

SÜLLYEDŐ VILÁG

ÍRTA: KODOLÁNYI JÁNOS

Első rész

Az ember átlépi negyvenedik évét; ez az a határ, ahonnan már visszatekinthet egy emberöltő lassan ködbevessző tájaira s előrenézhet, az egyre meredekebben hajló völgybe, ahol élete Napja a látóhatár felé hanyatlik. Innét legtágasabb a kilátás. Körbetekint az ember s látja a kanyargó utakat, amelyeket esetelvé-botolva, de a hegycsúcs felé irányzott tekintettel megtett, a mellékösvényeket, amelyekre leletért, hogy leszakítson egy virágot, elfogjon egy lepkét, kortyintson egy kis ér hideg vizéből. Látja a falvakat és városokat, amelyek tanulóveleinek és harcinak színhelyei voltak s az erdőket, amelyek hiúsággal elrejtették, amikor menekült az emberek elől s maga akart maradni Istenével és kétségeivel. Látja a nagy vizeket, amelyeknek partján néha-néha hajóra szállt s amelyek hol csobogó hullámok csevegésével, hol a harag dühkítőréseinek moeskos tajtékjával vitték. Látja a sírdombokat is, amelyek alatt egy-egy fájdalmasan elmaradt baráti, vagy hasztalanul gyűlölködő szív porladozik. Látja a kis házakat, ahol békésen ette sovány kenyerét, játszott gyermekeivel s azt hitte, végkép megállapodott. Látja a távoli országokat, amelyeket bejárt, tornyokat, amelyeknek idegen harangszava csodálatba ringatta. Látja a kitárult mezőket lenn a messzeségben, ahol népe görnyed a máséban s lát nagyon-nagyon távol más mezőket is, ahol idegen népek vidáman munkálkodnak a magukéban. Látja maga körül a talpalatnyi helyet, amely élete csúcsát jelenti s lent, a rohanó út végén az ismeretlen helyet, ahová meg kell érkeznie, hogy végső nyugóhelyére feküdjék s arcára vonja az örök békesség lágyan hullámzó fátylait.

Az ember úgy érzi, most a leggazdagabb. Most kell leülnie a hegytető széljárta gyepén, hogy azoknak a keveseknek, akik hallgatják, elmondja, mit hagyott a hátamögött, milyen az a lassan süllyedő világ, mely az óráról-órára növe árnyékban elmosódik és az időtlen létezés másik világába tűnik.

1.

Egy udvart látok, részletei ködbevessznek. De a tavaszi Nap ragyog, az égbolt kék s könnyű bodorfelhők szállanak rajta. Látok egy tornácot is, meg magam előtt néhány lépcsőt. A lépcsőn állok, bő, szoknyaszzerű ruha van rajtam, tenyeremet kinyujtom s ráfújok. Pehely van a tenyeremen, könnyedén föllibben s ringatózva száll, száll a tavaszi napsütésben. Egész testemen átbizsereg az öröm, hangosan nevetek.

Idős ember áll velem szemközt, öregnek érzem. Bajusza lecsúng, lábán csizma. Ingujban van. Valahányszor ellibben a pehely, ő is hangosan nevet, velem együtt lesi, hogy ringatózik a nap-sugárban, hová száll le. Nehézkes lépésekkel megy utána, óvatosan fölveszi, visszahozza s a tenyeremre teszi, én újból ráfúvok s a csoda újból megtörténik: a toll elszáll. Elszáll, libeg, ringatózik, lassan ereszkedik a földre. Újra átbizsereg rajtam az öröm, nevetek és toporzékolok. Alig bírok magammal, szeretnék valamit mondani, de csak ezt kiáltozom boldogan:

— Még! Még! Még!

A kép eltűnik...

Magyar lét 1940. Jan. 18. 3. n. 5-6.

Látom magam valami konyhaszerű helyiségben is. Este van, az asztalon lámpa ég. Három nő sürgölődik a helyiségben, az egyik gügyögve, durázsolva beszél, hogy mit, nem tudom, De a hangja örömmel tölt el, megnyugtat s bár nem értem, mit mond, érzem, mit akar mondani. Teknőben ülök meztelenül, velem szemközti egy másik meztelen gyermek ül, versenyt paskolunk a meleg vízben és sikongatunk. A másik meztelen gyermek a húgom, Ila. Egy évvel fiatalabb nálam.

A gügyögő, durázsoló asszony könnyedén, óvatosan kiemel a vízből s puha kendőbe burkol. Ülök a karján, a puha kendő simogatón körülölel. Könnyű vagyok, arcomról, hajamról csurog a víz. A gügyögő, durázsoló asszony odaszorítja síma arcát az én víz arcomhoz, megcsókol. Kéjes nyugalom árad el bennem, biztonságban vagyok, magasan a föld fölött. Víznek egy másik helyiségbe... Aztán az egész képre leszáll a sötétség.

Mintha időtlen-idők mélyéből foszforeszkálnának ezek a halvány, de mégis oly feledhetetlen képek. És esodálatos, hogy a testi érzések, amiket akkor éreztem, most is itt vannak bennem. Később, amikor serdült koromban anyámat kérdezgettem emlékeimről, elmondta, hogy a tavaszi napra, a pihenésre s az én boldog sikongatásomra emlékszik. Még nem tudtam beszélni akkor. És a húgommal is együtt fürösztölték esténként a konyhában, a másik két nő a nagyanyám, meg a dajkánk volt.

Az öregedő ember pedig, aki olyan vidám türelemmel hozta el újra és újra a pelyhet, a kocsisunk, Tóni. Sohasem tudtam róla többet, csak ennyit, hogy Tóninak hívták. Emléke, egy Bálint nevezetű fiatal erdőlegényével együtt, évekig megmaradt bennünk, gyermekekben. Összépárosítottuk őket: Tóni és Bálint.

Amikor Pécsváradra költöztünk Telkiről, magunkkal vittük Tónit, meg Bálint emlékeit s ha játszottunk, húgom volt a Bálint, én meg a Tóni.

Mert ezek az emlékek Telkiről indulnak el, ahol apám erdész volt. Körülbelül három esztendő voltam, amikor Telkiről Pécsváradra helyezték apámat.

A megérkezés óráját éppen úgy nem felejtettem el, mint a pihenővel való játékot, vagy az esti fürdést. Éppen úgy bennem marad kitörölhetetlenül a hangulata, íze, komorsága, mint amazoknak a boldog öröme.

Mintha este, vagy késő délután lett volna. Nagy szobában állottunk, körülöttünk rendetlenség, egymásrahányt bútorok. A szoba közepén már ott áll az ebédlőasztal, meg néhány szék. Torkomat szorongatja valami, zűrzavar, felfordulás rémít, de nem sírok. Állok egyhelyben, kétségbeesve, forró vágy fog el, hogy „haza” vigyenek. Úgy érzem, minden szerteszakadozott és összekúszálódott. Hallom a húgóm harsány sírását. Apám fölemeli, karjára ülteti, dúdol neki és körben jár vele az asztal körül. Ez az első kép apámról: magas, sovány férfi, barna ruha van rajta, lehajol, fölemeli a húgomat s egyetlenes járással körben sétál vele az asztal körül.

Hozzám egy igen szép, porcellánarcú, kékszemű fiatal nő hajol

1940. jan. 18.

le s biztat, hogy mindjárt kapunk enni s hogy milyen jó lesz itt. Anyám ide-oda azaladozik, hol bejön, hol kimegy, s még egy nő van a szobában: idősebb, vastag asszony sötét ruhában.

A szép porcellánarcú leány anyám húga, Giza volt, a vastag nő pedig a házvezetőnők, Julcsa néni. A vezetéknevét talán nem is tudtuk soha.

Igen-igen elhagyottnak érzem magam, nem törődöm a szép fiatal leány kedveskedéseivel, mogorván magambasüllyedek, figyelem a zürzavart s lever a reménytelenség érzése.

Talán azóta írtozom a költözködéstől, az új lakóhelytől, talán azóta érzek szívbemarkoló fájdalmat, mintha temetésre mennék, valahányszor elutazom?

*

Az első éveknek ezek a homályban forgó képei, mint felhők között úszó Hold s az égen átvillanó hullócsillagok, világítanak elő a messzeségből s nem tudom őket időhöz kötni. Ebben a messzeségben, amikor idő még nem volt számomra, apám alakja megfoghatatlanul lebeg. Csak anyámról vannak többé-kevésbé eleven, mert igen fájdalmas és visszás emlékeim. Ó hol eltűnik egy időre életünkéből, hol ismét váratlanul megjelenik. Zürzavaros foszlányok kavarnak bennem ijesztően hangos, értelmetlen és érthetetlen szócsatákból. Ezekre mély álomból riadok fel, az ajtó résén sárga lámpafény szűrődik a szobába, ahol hűgommal alszunk. Mintha földrengés volna a másik szobában. Attól félek, rázmúdul a mennyezet, mindent rombadönt valami ismeretlen elemi erő. Anyám hangját halom: fájdalmas panasszal mond valamit. És apámét, ahogy harsányan, rémületesen fölcsattan.

Anyám „beteg“. Ez a tulajdonsága, hogy „beteg“, életem kezdetétől az ő szerencsétlen élete végéig elválaszthatatlan tőle. Hogy mit jelent ez a „beteg“, nem tudom. Csak annyit tudok, hogy minden rossznak ez a kútforrása. Emlékszem heves vitákra is a ház folyosóján anyám és Julcsa néni között. Látom anyámat feldúlt arccal, elszabadult hajfürtökkel, mérhetetlen fájdalom sötétségét sugárzó szemmel, halom éles, végsőkig elkeseredett hangját s halom a vastag asszonyét is, ahogy igen magasról ráripakodik. Aztán anyám egy időre eltűnik megint s beáll az időtlen csend korszaka, amelyből ismét semmire sem emlékszem.

Később anyám betegsége kezd megfoghatóbb alakot ölteni. Ez is mondja, az is sutlogja, amaz is magyarázza, hogy a mama „bolond“. Bolond — és hozzáteszik: „szegény“. Ezt sutlogja a cseléd, ezt mondja titokzatos képpel a kocsis, — már csak titokzatos, személytelen arcára emlékszem — s ezt magyarázza sajnálkozó hangon, de hazug képpel Julcsa néni. Apánk nyilván semmit sem szól a titokról, ő nyilván olyan zárkózott és merev volt már akkor is, mint később egész életében. Hogy anyánk „bolond“, az semmivel sem jelentett többet számomra, mint az, hogy „beteg“. Érthetetlen, értelmetlen szó, valami sötétet, misztikusát, megfoghatatlant és kiszámíthatatlant jelent, olyan valamit, amivel az ember sohasem lehet tisztában.

De aztán mégis kezd megfoghatóbb lenni anyánk szüntelen suttogott „bolondsága“. Nincs otthon, eltűnik a mi szorosán zárt s érthető világunkból, mert — bolond. Majd meg előbukkan ismét, de látom, amint alkonyatkor a kertbe vezető hosszú lugasban egyedül, lassan sétál. Mert — bolond... Sárga selyemmel díszített kézimunkát tesz egy asztalra, sárgát, mert — bolond... Pöröl a

házzvezetónóvel, magyaráz valamit a cselédnek, becitálja a kocsiszt és parancsol neki valamit, mert ... bolond. Ruhát varr nekem, szépen rámadja, gyönyörködik bennem, leguggol a földre, úgy nevet rám, mert... bolond. Egy este, mielőtt mindennapi vacsoránkat, a tejbenfőtt darakását behoznál, valami pokrócon hempergek, ő csiklandoz, nevet, játszik velem, majd megfogja a pokróc négy sarkát, megemeli és dúdolgatva, nevetve hintáztat. Rémület fog el, torkom összeszorul, belémfulladás a nevetés, halálfélelem viszolyog át rajtam. Most is hallok anyám aggódó hangját, ahogy fölémhajlik:

— Miért nem nevensz?

Nézek rá azzal a hideg, éles érzéssel, ahogy azután mindig néztem az ijesztő, zavaros, életveszélyes és kiszámíthatatlan helyzeteket és embereket. Most is bennem van az a mindenre elszánt fagyos rémület, amit akkor éreztem. „Megöl, — gondoltam, — megöl, megöl, mert bolond“.

Belép a cseléd, tálcán a két tányér darakásával. Anyám szomorú mosollyal néz rám, mintha megértett volna. Én úgy érzem, az életveszedelem egyelőre elmúlt.

Sohasem beszéltem vele ezekről az emlékekről. De ha idegenkedve elhúzódtam mellőle a padról, amelyen mint felnőtt fiú együtt ültem vele Püspökladányban a tornácon, ugyanazzal a keserű, fájdalmas mosollyal nézett rám s mintha megértett volna.

Attól az estétől, a pokrócon való hancúrozástól kezdődik bennem az a mélyen és kírthatatlanul meggyökerezett gyanúm, hogy minden nő többé-kevésbé bolond. Kiszámíthatatlan, életveszélyes lény, mindig résen kell állani vele szemben s ettől az életveszélytől nem óv meg sem a nő műveltsége, sem származása, sem kiválósága, sem primitívsége, még az életkora sem. Ma is nem egyszer elnémul a nevetésem, mintha egy láthatatlan marok a torkomra forrasztaná, amikor jó a kedvem s boldognak, nyugodtnak, biztonságos állapotban lévőnek tudom magam. A nők életveszélyes kegyetlensége éppen az iránt, akit szeretnek, gyermekkorom legelső, bár tökéletesen alaptalan élménye. Ha titokban ma is örvendek azon, hogy sikerül életemet elkormányozgatnom a hozzám közelállott, vagy közelálló nők ellenére a béke és alkotó munka csendes vizein, annak oka az, hogy anyámat gyermekkori környezetem, mint közveszélyes bolondot emlegette.

Aztán egy, minden eddiginél nagyobb és érthetelenebb zűrzavar után, anyám többé nem bukkan föl életem akkori szakaszában. Siket csend, kimért, óraműszerű élet következik. Csak Julcsa néni rebeggeti titkolózva, hogy „mama a bolondok házában van“. Kezdem megszokni az értelmetlenségeket s a magam módja szerint magyarázni, hogy elfogadhatók legyenek. A bolondok háza egy hosszú, sárgára festett ház, valahol messze van, a világon kívül. Odazárták mamát, mert díszes ruhát varrt nekem, mert sárga selyemmel díszítette a kézimunkáit, mert pokrócon hentergetett este, vacsora előtt s mert meg akart fojtani. Ott él a mama a hosszú házban, szobái, bútorai vannak, kézimunkázik, zongorázik, sétál. De a kaput bezárták, nem jöhet ki többé. Természetes, hogy bolond, hiszen különben nem varrt volna nekem különösen díszes ruhát, nem hímezett volna sárga kézimunkát s nem hintáztatott volna engem a pokrócban...

Apám útálta a sárga ruhát, kézimunkát. Csak most, a halála

1940. jan-18.

után tudtam meg: nagyapám azzal rémítette gyermekkorában, hogy belső zsebéből kihúzott egy sárga zsebkendőt s meglobogtatta. Ez a zsebkendő volt nagyapám rettenetes hatalmának, kiméretlen s ellentmondást nem tűrő erejének szimbóluma. Apám nyilván sohasem tudta, miért idegenkedik a sárga színtől.

Én meg azóta idegenkedem a diszes ruháktól. Ha tetszik is valamely szép, izléses, de kissé egyéni ruha, — akár nőknön, akár férfiakon, — jómagam visszas érzéssel veszem meg még a szükséges új ruhát is és az öltözködésben irtózom a szokatlan színektől és szabásoktól.

No, de anyánk eltűnése után, a siket, megdermedt magányban lassan-lassan feledésbe merülnek a fenyegető zavarok és rémüldözések. Üres, de nem félelmetes egyedüllét vesz körül. Mintha víz-esésbe fagytam volna, átlátok a jégen, figyelem a világot, de mozdulni nem tudok és csend, mélységes, biztos csend van körülöttem. Megáll az idő ismét, nincs mihez mérnem életemet. Csak akkor hasadozik meg a vastag, hideg, üvegszerű jégtömb s engedí hozzám anyám melegét, amikor egy idegen parasztasszony jelenik meg nálunk s Julcsa néniel arról beszél, hogy anyánk bútoraiért jött, listát is hozott, a fölfrt holmit fuvarossal Pécsre szállítja s elviszi anyánkhoz. Egy-két napig tartózkodik nálunk az alacsony, zömök, idegen tájszólással beszélő fúrge asszony. Apánkat látom este az asztalnál, a petróleumlámpa fényében, ül, ül és hallgat. A sűrű kis parasztasszony pedig magyaráz, magyaráz végeérhetetlenül, hogy a tekintetes asszony ehhez ragaszkodik, ahhoz ragaszkodik, ezt hozta a házba, azt hozta a házba. Természetesen már ágyban fekszem, de ébren vagyok, az ajtó félig nyitva, jól látom apámat az asztalnál s a lámpa sárga fénykörében megfigyelhetem. Végtelen bánatot érzek.

Csakugyan eléállott a fuvaros és anyám bútorait fölrakták a kocsira.

Az erélyes parasztasszony is elment.

Ezzel anyámmal való együttélésem örökre lezáródott.

Most már világosan látom, hogy anyámmal valami rettenetes gazság történt. Nem az, hogy apám nyilván egykettőre belefásult a házasságába s lassan-lassan tűrhetetlenné vált számára az együttélés egy asszonnal, akit, ha lánykorában szeretett is, valami okból már idegennek érzett. A Kodolányi-családnak szinte valamennyi tagja

boldogtalan házasetet élt. Tragikus szakítások, válások, öngyilkosságok, sanyarú agglégénységek, megkeseredett önkíznó együttélések szép számmal akadnak benne. A Kodolányiak valami különös átok következtében szinte sohasem tudtak egészséges, reális, nyugodt kapcsolatot teremteni a nőkkel, akiket sorsuk hozzájuk kötött. Erről apám nem tehetett, éppen úgy szenvedett, mint anyám. De, hogy tudatlan, nagyképtű orvosok és gonosz barátok hogyan hajszolták bele anyámat valami kezdeti, egyszerű, mindennapi vérszegénységből a teljes feldúltságba, mindenkiiben meglévő kicsiny lelki egyenetlenségeiből hogyan duzzasztottak súlyos idegbajt, az bizony elképesztő. Apám hitt nekik s az orvosok sarlatánsága találkozott az ő kihűlő szeretetének nyugtalanságaival, a feleségétől való szabadulás eleinte titkolt, később nyílt vágyával. Hurcolták, etették, italták anyámat az orvosok, ahogy csak tőlük telt. Rémlátóvá tették őt is, apámat is. Adósságokba verték, elvették életkedvét. Foszladó boldogságuk elkésérítette őket, a bajok okát egymásban keresték, — de legfőképpen apám kereste és találta is meg anyámban, mert ő soha önmagában semmi hibát, semmi tévedést, semmi tökéletlenséget nem keresett, így nem is talált, így másokban nem tudott semmit megbocsájtani.

Elég az, hogy anyámat csakugyan valami elmeegógyintézetbe hurcolták, talán éppen a Lipótmezőre. Most, hogy apám meghalt, megkaptam anyámnak az intézetből frott leveleit. Részint apámhoz intézte őket, részint hozzánk, gyermekeihez s apánkat kérte, olvassa fel nekünk. E levelek egy rendkívül intelligens, finomlelkű, tiszta gondolkozású, gyermekeit mélyen és önzetlenül szerető, az életet, a világot és önmagát is tökéletesen józanul s jóindulattal látó asszony képét rajzolják elém. Írása jó, semmiféle elmebajra nem váll. Emlékezete kitünő. Ma már tudom, hogy anyámnak semmiféle elme- vagy lelkibaja nem volt.

De hát, mondták akkoriban a ház asszonyszemélyei s a kocsisok és jövő-menő emberek, „kiugrott a vonatból, amikor Pestre vitték...” És hasonlókat. Erről sohasem tudtam meg semmit. Lehet, hogy igaz, lehet, hogy koholták. Elsősorban Julcsa néni, aki anyám távozása után végkép beleült a meleg fészekbe s mint házvezetőnő, uralkodott a nagy házon, kerten és gazdaságon, a cselédségen — és rajtunk, gyermekeken is. Uralkodott eleveneken és holtakon...

(Folytatjuk)

1940. máj. 14.

SÜLLYEDŐ VILÁG

ÍRTA: KODOLÁNYI JÁNOS

19

A nap felét a kis folyóban töltjük. Csendesen suban, gyűrűzik a sekély víz, a parti bokrokon cifra szitakötők pihennek, távolabb a víz sötét, szinte fekete. Az óriási vén fűzfa vékony levelei csillognak-susognak a meleg szellőben. Amikor évek múltán először volt olyan kertünk, amelyet nem szelt át patak, úgy éreztem, nem is igazi kert. (Kert folyócska nélkül, egészen suta, csonka, szegényes dolog. Most is így érzem. Ha csak akkora patakocska folyna a kertemben, amekkorát egy tyúk is átléphet, boldog volnék.)

Gulácsot könnyezve hagyom ott ősszel, Amikor nagyapám fogata kigördül velünk a kapun, torkom elszorul. Mégegyszer visszazérek a rózsákkal, szalmavirágokkal beültetett virágoskertre, a futórózsákkal ellepett bádogtetejű házra, a magas, dús fákra, — egyikén még ott függ a hintánk, — a kapuban álló nagyapára, Kálmán bácsira, Fáni nénire, Marisra és Pék bácsira, szinte beiszom a képet, hogy soha el ne felejtsem. Gulács meredek orma bánatosan tekint le ránk. A kicsiny templom tornya hasztalan hívogat. A kocsi tovarobog.

Később el-eljutunk még Gulácsra, de nagyapánk egyre szótlanabb, egyre komorabb. Valami fiú is lakik nála, apám unokaöccse, Kodolányi Emma fia. A gulácsi ház körül sötét fátylak kezdenek lengeni. Isten tudja: hogyan, de kiderül, hogy Emma nénénk akarata ellenére ment férjhez s néhány évi boldogtalan házasság után főbelötte magát egy vidéki szállóban. Vízrel töltött pisztolyal a szájába lött, agyveleje fölfreccsent a rideg szállodai szoba mennyezetére. Nagyapánk az ujságból tudta meg leánya tragédiáját. Attól fogvást többé nem nevet

Emma nénénk fia, Pista, idősebb nálunk s nagyon tiszteljük. Gödröket mutat az országút szélén s azt mondja, ezek savanyúvízforrások. Flóber-puskával lövi a verebeket. Minket lenéz. Kis taknyosok vagyunk.

Fáni néni is öregszik, nem olyan vidám, bár a szívessége, zsíros, színes beszéde most is a régi. Gyanakodva firtatom azonban, milyen kapcsolat lehet közte és a tekintetes úr között.

Csak a virágok, a fák a régiék. Csak a folyó a régi. És a kedves biedermeier-bútorok. Meg az egész ház, az egész környék illata. Ma is megcsap ez a fájón kedves illat, gyakran egészen váratlanul. Nem hasonlíthatom semmihez, — Gulács-szag ez, ha megcsap, elfacsarodik tőle a szívem.

Gulács az első szegény falu — s hozzá egészen magyar falu, — amit látok életemben. Csendes, alázatos, szíves, örökké munkába menő, vagy munkából jövő szegény embereket látok. „Dicsértessék“ — mondják tiszteletteljesen. A világot úgy fogadom, ahogyan kapom. Olyannak fogadom el, amilyenek mutatkozik. Nem kételkedem benne, hogy nekünk, Kodolányiaknak, másoknak, előkelőbbeknek, rangosabbaknak, finomabbaknak, hatalmasabbaknak kell lennünk. mint amilyenek ezek a szegény emberek. És hogy a falubeli parasztoknak mindörökké az a sorsuk — s ezzel maguk is igen meg vannak elégedve, — hogy szegények legyenek, hajnaltól késő estig golgozzanak s rongyos ruhában járjanak. Semmi sem természetesebb, mint az, hogy vannak urak és vannak szegények. De nem is tapasztalom, hogy a mezsei munkások, béresek, napszámosok lázadoznának az ellen, hogy nagyapám ökreivel nagyapám földjét szántják, az ő gabonáját aratják, csépelik, az ő kertjét kapálják. Bérüket megköszönik illendőképpen, a közös

Magyar Út 1940. máj. 14. 20. r. 5-6.

vacsorát vidáman eszik a hátsó udvarban, körülvéve az óriási uborkasalátás kondért s elégedetten metszve a szalonnát és kenyeret. Azt hiszem, ez az élet éppen olyan szép, könnyű és vidám, mint a mi életünk. Bármely pillanatban szívesen beállnék béresnek egy földesúrhoz, hogy címeres fehér ökreivel szántsak, a derékigérő rozsbán kaszálják, a szénáskocsi tetején heverjek, vagy kocsisnak, hogy lovat csutakoljak, szerszámot tisztítsak, kocsit mossak és az istállóban szalmán és pokrócon aludjam. Az örök isteni rendhez tartozik, hogy nagyapám, Kálmán bátyám, vagy apám parancsoljon s ők engedelmeskedjenek. De ha én volnék a helyükben, én is engedelmeskednék.

12.

Apám házában nincs könyv. Egyszer egy ismerős pécsváradi családhoz megyünk látogatóba s megcsodálom a könyvekkel teli hatalmas könyvszekrényt. Úgy érzem, nálunk azért nincs könyv, mert apám mindent megtanult s mindent tud, az ismerős bácsinál meg azért van annyi, mert folyton tanul s alig tud még valamit. Az én könyvkészletem sokáig csak az a két meséskönyv, melynek egyikét apám nagybátyja: Kodolányi Antal felesége, meg anyám küldött karácsonyra. Más könyv az egész házban nincsen.

Amikor följebb lépegetünk a tudomány lépcsőfokain, apám nekünk is rendel ujságot. Minden szombaton este átadja Fischer bácsi s mi örömrivallgással fogadjuk. Összeveszünk rajta. Egész héten átolvassuk, fadjuk a képeit, nem győzünk betelni vele. Igen, a lap, — *Az Én Ujságom* — hosszú-hosszú időn át beragyogja minden napunkat, álmokkal szépíti éjszakáinkat. A jó öreg Pósa bácsi úgyszólván személyes barátunk, családunk tagja, verseit akarva-akaratlan megtanuljuk könyv nélkül, a mókákon hetekig nevetünk, a regényeket szívszorogva olvassuk, a folytatásokat oly erősen várjuk, hogy szombat délben már enni sem tudunk az izgalomtól. Ó, Apafi Mihály fejedelem őnagysága, ó, titokzatos Kecskető, ó, az öreg diófák, a hánkúti fiúk, ó jaj, a csodálatos varázserejű kis parasztlány, akinek a közelében táncolnak a bútorok és repülnek a konyhaedények! Most is szinte szórul-szóra emlékszem valamennyire, történetük jó íze itt csiklandoz a számban.

És mit tagadjam, legjobb cimboránk a hájos Mackó Muki máramarosi erdőtulajdonos és méhészt, meg a két bocs: Zebulon és Dorka. Hogyisne, hiszen a mi apánk is erdész, a mi házunknál is olyasféle lassú, időtlen élet folyik, — ha nem is oly vidám, — mint az erdőtulajdonos tekintetes úrnál s mi is ketten vagyunk bocsok: Ila, meg én. Ó Dorka, én Zebulon vagyok.

Akárki, akárhogy írta s akármilyen okból: a Mackó-család édes otrombaságai, kezdetleges kalandjai, gyermektegy hülyeségei, vitathatalatlan bölcsességei és érzelmei úgy megtöltötték szífvünket gyönyörrel, hogy még ma is elandalodunk tőle. Róka Miska irtóztató fufangja, pokoli kajánsága, bizton bekövetkező bűnhődése rendíthetetlenül belémoltotta a balhiedelmet, hogy a bűn elveszi méltó büntetését. (Ha rögtön nem is, de az örökkévalóságban egész bizonyosan.)

A lap példányaikat gondosan összegyűjtjük s elteesszük. Időről-időre, főképp nyáron, amikor a szerkesztő bácsik is pihennek, elövezzük és hatalmas dőzsölést csapunk. Újra meg újra elolvassuk az ötvenszer megrágott, visszakérődzött sorokat s gyönyörrel fedezünk föl köztük egy-egy olyat, amit már elfelejtettünk, egy-egy szót, aminek most különös, vagy más jelentése van. A képekbe újból elmerülünk. És érzem, mint leng körül egy képzelt s mégis valóságos világ aranyfüstjének csodálatos, megfoghatatlan ragyogása.

Szinte fejest ugrom ebbe az aranyfüstös világba. Mindent olyan természetesnek találok benne s egyben csodálatosnak is. Hogy az

1940. máj. 14.

Állatok beszélnek, hogy a vörös- meg feketehangyák tábornokokat választanak, haditervet dolgoznak ki, hidat építenek s rohamra mennek egymás ellen, hogy a Kecsekő orrlyukából tüzet fúj, hogy Mackó Muki tekintetes úr hosszúszerű pipáját szívja a dívánján heverész, hogy az egész medvecsalád ott fürdik a balatoni fürdőző nép között, hogy Apafi Mihály őnagyságának nincs egy garasa sem, hogy a bánkúti fiúk hazánk fölvirágoztatásán törik a fejüket s a legszegényebb jut közülük a legmagasabb polcra. Megértem a téli hidegben csipogó madarak panaszát, mint az ablakpárkányon dideregve morzsaért esdekelnek. Az iskola áporodott, unalmas óráin minden arra törekszik, hogy az én régi, kisgyermekkori világomat részekre szabadalja, ezek a mesék és történetek újból összeillesztik az eltöredezett részeket s én ismét otthonosan érzem magam a világban.

Ebben az időben már világlátott, sokat tanult, tapasztalt fiú vagyok. Láttam a pécsi kiállítás világaszóló csodáit, megismerkedtem a gépek szépségével és hatalmával. Utaztam vonaton. Láttam állomásokat, őrházakat, falvakat, síkságokat és különös hegyeket. Hallottam a vasúti jelzőharangok muzsikáló csengésbongását és a lelkendező kicsiny csengők berregését. Láttam a Balaton tenger tükreét, láttam bivalyt, szamarat, öszvért és libanyájákat. Láttam szelíd szarvast is. Láttam patakot, melyben fürge halak siklanak. És olvastam Apafi Mihály uramról, török rab-szíjra fűzött magyar parasztokról, hős katonákról, várak ostromáról, falvak égéséről, dolmányos urak tanácskozásairól és fenekedéseiről. olvastam szegény árvákról, akikből szorgalmuk s becsületes munkájuk eredményeképpen tanítók, papok, sőt miniszterek váltak. (S mindenki szerette őket.) olvastam idegen országokról, tengerekről, havasokról és tűzhányó hegyekről. Láttam halottakat, miniszt-ráltam kismisén, nagymisén, gyászmisén, létánián és csonkamisén. Résztvettem nagyszombati és úrnapi körmenetekben, zászlók alatt kísérttem a tömjénfüstölőt és a baldachint. Megtanultam, hogy Kossuth apánk föl akarta szabadítani a magyar népet a *kamarilla* átkos uralma alól s hogy az osztrákok tizenhárom tábornokot kivégeztek. Tudtam, hogy a szabadságharc zászlajának elbukása után gyász ülte meg a lelkeket s a Bach-korszak kegyetlen eszköz-
közzel némította el az országot. És tudtam, hogy március tizen-ötödike a szabadság napja, Petőfi a mi lánglelkű dalnokunk s ott esett el Segesvárnál, roham közben, tollal és karddal a kezében.

Apámtól pedig megtanultam, hogy a „központ” tisztára marhákból, állatokból áll, hogy „odafönt” nem tudják, mit csinál-
nak s az egész kormány legfőbb törekvése, hogy őt nyugalmában. tervszerű és fontos munkájában háborgassa.

Igen, kezdek meglehetősen biztossággal mozogni a világban. Nem hiszem el, hogy vannak „németajkú magyarok”, ellenben látom, hogy vannak magyarok, németek és zsidók s ezt ők maguk is igen pontosan tudják. Én is pontosan tudom, hová tartozom s büszke vagyok rá. Nem mondom ugyan, de tisztán látom, hogy a papok csakúgy nem tudnak megfelelni a legegyszerűbb s legkínzóbb kér-
désekre, mint én magam, vagy bárki más, — hogy pedig látom, abban része van Fáni néni fenyegetéseinek, melyeket ollóval a kezében hangoztatott a baromfiudvaron. Gyűlölöm a láthatatlan bárót s ha a nevét említi, kigyúl arcomon az ostorcsapás nyoma. Ravasz megvetéssel figyelem a „központból” érkező furcsanevű urakat, — Uhl, Hinfnér, Dietzl s hasonló neve van valamennyi-
nek — a falubeli svábok közé sorolom őket s míg kedveskedve tréfálnak velem, mély lenézéssel éles válaszokat adok. Ők nevetnek s megdicsérnek, milyen okos vagyok.

Anyámat tökéletesen elfelejtettem. A neve is idegen számomra: Martinovich Ilona. Ezt a nevet csak sokkal később kezdem tisztelni, amikor megismerkedem a lefejezett Martinovics Ignác vérlázító bűnperével. De addig vadidegen világ az ő világa, levelei bosszantanak, mert válaszolnom kell rájuk, karácsonyra küldött ajándékairól vagy nem is tudok, vagy szánalommal tekintek rájuk. Minden családnak, sőt nemzetségnek megvan a maga saját szaga. A Kodolányi-nemzetség szagát azonnal fölismertem Gulácson s később máshol is. A Martinovich-nemzetségét is. Ez a szag idegen, nagyon idegen volt számomra s idegen maradt később is, — talán még ma is az egy kissé... Ilyen Martinovich-szaga van anyám leveleinek, tájszólásának, szokásainak, izlésének, véleményeinek, örömeinek és bánatának, hőlcességének és naivitásának, s ez a jellemző szag merőben más, mint a mi nemzetségünké.

Tizedik esztendőm felé haladván, tisztán láttam azt is, hogy az emberek többnyire nem szeretnek.

Apám „Ólommadár“-nak hív rendületlenül. Minden megjegyzésével bizonyítja, hogy érheterlennek, ügyetlennek, illetlennek, semmirevalónak tart. Én mindent elejtek, eltörök, elrontok, elhagyok, elfelejtek, én mindenkinek ellentmondok, mindenkit elkeserítek, földühítek. Mindig másnak van igaza, nekem soha. Belőlem nem lesz semmi. Én nem tanulok, nem gondolkodom, nem vigyázok sem magamra, sem a játékaimra. Én nem tudom, mi a pénz, én elkótyavetyélem, elajándékozom mindenemet. Engem mindenki becsap, meglóp, kirabol.

Julcsa néni folyton hazudik s ezért a hazudozása elretentő példaképpül állít pajtásaim és húgom elé. Okvetlenül hazugnak kell bélyegéznie, mert különben teleplezhetném őt. Tudom, hogy pénzt dug, nyalakodik, ezt-amazt ráfog a cselédre, kocsisra, leveleiben, amelyeket a leányához intéz, homályos, de érezhetően fondor tervekét sző apának „nősülési szándékaival“ kapcsolatban. Julcsa néni sejti, hogy elolvastam egy, az ágyon felejtett levelét s a gyanakvás növeli irántam érzett gyűlöletét. Az én gyűlöletem s útálatom is egyre világosabb és erősebb irányában.

Nem szeret a húgom, Ilá sem. Minden közös bajból kihúzza magát árulkodásaival, keserves, ártatlan hűgésével, végső szükség esetén azzal, hogy sikongva földhözveri magát. Óvele jókat játszom, de csak óvatosan. Sohasem bízom benne. Később, hosszú esztendőkn át, egész ifjúkoromban teljesen megbíztam benne. Úgyszólván apának haláláig.

Nem szeret a szinte törvényszerűen sváb cseléd. Én útálatom őt, akár Rézinek, akár Lizinek hívják. Az elevenebbje rálép a lábamra, belém csíp, nekilök a bútor sarkának, a gyámoltalanabbja oly rettenetesen buta, hogy minden képzeletet felülmúl.

Nem szeretnek az iskolában a pajtásaim. Nem tudok játszani velük. Csak kis csoporttal játszom, a nagyobb tömegtől visszavonulok.

Gyűlölnék a falu svábjai. „Sauungar“ vagyok. Ők „németajkú magyar testvéreim“ az iskolában.

Csak Fischer bácsi szeret. És csak a kocsissal vagyok barátságban. Később is, gyűlölt bár az egész falu úri társasága, kocsisaink, teheneseink, cselédeink, kertii napszamosaink és szegény erdőreink mindig szerettek.

A szeretetlenség e rideg világában úgyszólván teljesen magamra hagyva várom, szívszorongva várom, hogy megnőjek s a magam feje szerint éljek. Hadd lássa mindenki — fogadkozom magamban —, hogy híres gépészmérnök, világjáró tengerészkapitány, vagy nagy festő leszek. Esetleg zeneszerző. Nagy odaadással furulyázgatók s néha úgy érzem, a krajcáros, régi furulya dallamai a legcsodálatosabb zeneművekkel vetekednek. Azokkal is, amelyeket egyik-másik családnál zongorán hallok... De még nem tudom, mi is leszek hát voltaképpen. Csak azt tudom, hogy más vagyok, mint akik körülöttem és velem élnek. (Vége.)

1940. Jan. 19.

Földindulás

Péntek este mutatja be először a kolozsvári Magyar Színház Kodolányi János híres színművét, a Földindulást. Az évad eleje óta türelmetlenül várja a közönség ezt a darabot s így természetes, hogy a Földindulás műsorra tűzésének híre lázba hozott minden színházlátogatót. Az európai háború a nagy hideg s a farsangi mulatságok hírei teljesen háttérbe szorultak s a legelőkelőbb értékkül-

dés mutatkozik máris a Kodolányi-darab előadásai iránt.

A Földindulás izgalmas meséje, eleven aktuálítása, mindnyájunk sorsát közelről érintő problematikája, nagyszerű szerepei, a darab eddigi 250 előadásának ajánlólevele s a kolozsvári előadás remek szerencsésztása valóban arra mutatnak, hogy a Földindulás nálunk is igazi nagy eseménye lesz az új esztendőnek. Kádár Imre rendezői vezetése mellett a Földindulás nagyszerű együttese a próbák után, ítélve, nálunk is kongeniális előadásban fogja színrehozni a remek darabot, amelyhez Rajnay Sándor tervezett gyönyörű új díszleteket.

Keleti Újság 1940. Jan. 19.

13. sz. 11.

Néhány sor a „Földindulás” kolozsvári bemutatója elé

„Talán még fog születni végre az a magyar dráma, amely nem papírfigurák mozgásával, némi stílusgyakorlattal, elképzelt, szűk látókörű helyzetekkel, vagy érzésekre és szerzálításokra pályázó trükkökkel, vértelen szellemeskedéssel, kávéházi fordultossággal, blazirt ügyességgel kéri a pénzemet a magyar kultúra nevében, hanem igaz és emberi magaslatokon a ma megrázó problémáit, húsból, vérből álló embereket, engem, téged, őt és minket állít a deszkákra hittel teljes meggyőződéses művészek alakításában. Ezeket a darabokat várjuk. En sűrű, örvendeni, megrendülni, felemelkedni, tiszta élvezettel érezni akarok a színházban és nem akarom elfeledni, hogy mi töltött ott, azután sem. Az ilyen darabok maguktól elmennek az emberek közé és nem kell nekik megtévesztő újságreklám, direktor-protekciónak.”

Ezeket a sorokat Nyírő József írta le pontosan tíz esztendővel ezelőtt a „Keleti Újság” hasábjain. Azóta megszületett az új magyar drámairodalom s hogy egyáltalában megszülethetett, abban igen nagy

érdeme van éppen neki, aki nemcsak hirdette ezeket az elveket, de meg is valósította őket. Többet, jobbat, igazabbat adott az eddiginél.

Most egy fájó magyar sorskérdésről írt kitérő darab kerül bemutatásra a kolozsvári színpadon, bizonyítva, hogy igenis lehet idősszerűt és művésait adni a színpadi deszkákon! A darabot, Kodolányi János „Földindulás”-át, annakidején egyhangú bizalmatlansággal fogadta a budapesti sajtó. A döntő siker, a már a kétszázötvenedik előadást is meghaladó előadássorozatra vitte a darabot, elhallgattatott minden ellenkező hangot. Az előadás a színházi évad eseménye lesz. A színház vezetősége az együttes legkiválóbb művészeinek juttatta a főszerepeket s a legnagyobb gondossággal készül a bemutatásra. A közönség bizonyára megéri az előadás fontosságát. Reméljük, hogy tett házákkal viszonzza a színháznak a „Földindulás” előadásaira fordított gondját és fáradozását.

(n. e.)

Keleti Újság 1940. jan. 19. 13. sz. 11.

1940. jan. 24.

A „Földindulás“ filmén

A probléma, mellyel a *Földindulás* lírközi, mindnyájunk problémája. Írták róla már regényt, színdarabot, verset — ankétóztak felette és cikkeztek róla. De még sohasem láttuk filmen.

Kegyellen, nyers, megrendítő, teljességében.

Kendőzés, cicoma, pántika nélkül, a kötelező himnek és sallangok nélkül. Mert hiszen, filmen mindig rengőringó a búzakalász, bokorugró selyemszoknyát, hímzett költői visel a parasztlány, minden ház bogárhátú, minden menyecske tűzrózpallant és takaros minden gazduram, porgebajuszú és kajja kalapú. Vagy hogy is van...

Szóval, illő madártávlátból látjuk a falut.

Most az egyszer közölvítették a gép-szemej a faluhoz. Premier plán nagyszégre felnagyítva látjuk, *néha szinte a indításztal villogosságban*, hogyan vezeli az orvos keze a gyógyító kést. De nemcsak a sebet mutatja meg, mely húsba mar és pokol tűzével égget, de a jöttevő, enyhítő, harmóniában feloldódó megoldást is látjuk.

Amit évek óta kihálnak szóban és írásban, szociográfusok, írók és politikusok, hogyan szenved el, miért rokkan meg és miért pusztul a magyar falu, arra szörnyű erővel, képhűben és szóban mutat rá ez a film.

Erelőrvények láncának csikorgása hallik: a föld, az öregek akarata, a szokásjog költik meg a fiatalok kezét. Mert hiszen nemcsak gazdasági

kérdés és erkölcsi kérdés ez, sokkal fontosabb szűlők, vékonyabbak, észrevetetlenül vágnak a húsba, az anyja és az apja szava ellen a szűkői szeretet jármában mit csináljon az fiatalasszony, akji a szeretet költ? Hogyan koplaltja el az ellenállását, morzsolja le, porlasztja szemlívá jobb akaratát — még pregnansabban mutatja meg a film, mint a színpad.

Kisörteties, kék lidércfény villózik a szektás parasztlak győdrötti orcája felett, szemük az égre fordul, a menyegyer Jeruzsálemet keresi, földi kenyér helyett menyegyer manna, testüknek csak a kín gyönyörűsége jutott.

És ott a Kántor Jánosék portája mellett a szomszéd, aki megveszi földjét, húzát és húzóját, a szomszéd, akinél véletlenül sincs egyke és aki sok gyermekével egyre erősebb és erősebb gyökeret ereszt a magyar földbe.

Kérelhetetlen biztonsággal szögezi le a tételt a film. Lássatok, emberek — és tegyetek róla.

Az első magyar film, amelyik nemcsak szórakoztatni akar. Többet akar annál. Mondanivalója van.

Mégpedig olyan mondanivalója, melyet talán nem mindig kellemes — de meg kell hallgatni. Mindenkinék. *Kodolányi János és Palkó György* írták a *Földindulás*-t. *Cserépy Arzén*, a régi, kitűnő rendező rendezte.

A színészek játékára visszatérünk.

Izidky Margit

Magyar Nemzet 1940. jan. 24. 18. sz. 8.

A „Földindulás“ diszelődése a Royal Apollóban

A magyar filmgyártás történetében talán még nem is volt olyan díszes théatre paréé, mint amilyen most, amikor a *Földindulás*-t vitték először a közönség elé. Az előadáson a magyar politikai, társadalmi és művészeti élet kitűnőségei jelentek meg. *Ökön Magyarország kormányzója*val és a *Főméltóságú asszonnyal*, akiket a Royal Apollo előcsarnokában *Kozma Miklós* ny. belügyminiszter és *Tórey Zoltán* igazgató fogadott. A megjelentek között volt *Varga József* ipar- és kereskedelemügyi miniszter, *Kádár Levente*, *Kádás Károly* államtitkár, vitéz *Endre László* alispán, *Chorin Ferenc* felsőházi tag, báró *Kornfeld Mór* és vitéz *Imrédy Béla*.

A *Földindulás* szereplőgárdája nagy sikert aratott *Páger Antal* és *Eszényi Olga* megtartották szerepeiket, azzal a különbséggel, hogy mind a kettő a kitalása kimélyült, határozottabb kon-

túrokat kapott — különösen *Páger*nél a kisfia halottas ágyánál való jelenetben és amikor megfordul a vásárról és hazahajt —. *Eszényi Olga*nak pedig különösen az a jelenete volt szép, amikor megtudta, hogy ismét édesanyja lett. A *szektás* prédikátor szerepében *Görbe János* démonikus figurája nélt egészen rendkívüli élményre, *Biliczki Tivadar*, *Kiss Ferenc*, *Hosszu Zoltán*, *Ungvári Gyuszi*, *Keresztesany Mária*, *Egyed Lenke*, *Simon Marcsa*, valamennyien lélekhemarkoló és kitűnő portrékat állítottak elének.

Eiben István fényképezett, különösen a *Jehováások* önkínzó és félelmetes serege, néhány napfényes felvétel, a hírtán szálló gyerek volt szép felvétel. A rendező *Cserépy Arzén* neve mellett nem hallgathatjuk el *Tóth Dénes* nevét, aki a kisérő-nét szerezte.

I. M.

Magyar Nemzet 1940. jan. 27. 21. sz. 8.

FÖLDINDULÁS

Nagy sikerrel mutatták be a sajtónak Kodolányi színművének filmváltozatát

Szombaton délben mutatták be a Royal Apollóban néhány meghívott újságíró és szakember előtt Kodolányi János nagysikerű népi drámájának, a Földindulásnak filmváltozatait.

A meghívott közönség érezte, hogy rendkívüli élményben lesz része. Hiányzott a máskor megszokott hangos beszélgetés. Mindenki megilletődve várta a pillanatot, amikor percreni kezd a film.

A film meg is felelt a várakozásnak. Sőt többet is nyújtott. Bebizonyította a szakembereknek, hogy nincs isza annak a cikkírónak, aki a közelmúltban azt hangoztatta, hogy nem lehet megteremteni a magyar filmgyártást, mert nincs pénz.

Ez a film sem került többbe, mint a többi magyar film. Hogy művészként mégis annyira a többiek fölé áll, annak igen egyszerű oka van. A film gyártásánál a tehetség és hozzáértés érvényesült minden vonalon. Írók írták a forgatókönyvet, a forgatókönyv tehát jó. A rendezés minden apró fortélyát ismerő, világhírű filmrendező, Cserépy Arzén rendezte a Földindulást, tehát a rendezés is kitűnő. A

legkitűnőbb magyar színészek játszanak a filmben, tehát a film művészként is jó. Nem kell nagy tudomány ahhoz, hogy megtudjuk a jó magyar film gyártásának igen egyszerű receptjét. A jó magyar filmhez elsősorban tehetség, műveltség, ízlés és hozzáértés kell.

A Földindulás a magyar filmgyártás leghatalmasabb alkotása. Megmutatja az Ormánység bajait és minden halálos szépséget. De van valami ebben a filmben, ami leleplezhetetlenné teszi és a nagy nemzetű tettek közé emeli. Olyan erővel és szépséggel hirdeti a fiatalok erejét és igazságát, az egészéges élet örömeit és hősiességét, ami meg kell, hogy győzzön mindenkit arról, hogy az új élet a fiatalok igazságai alapján épülhet csak fel.

Temetéssel kezdődik a film. Úra, elhagyott szoba ablakán át fényképezték a temetést. Az utolsó kép tavaszi napsfényben hintázó gyerek. Ahogy egyre magasabbra lendül a hinta, úgy emelkedik és nő bennük a hit, hogy magasba lendül még ennek a népnek az élete is.

A két jelenet között annyi ren-

dezői finomságot halmoz Cserépy Arzén, hogy szinte kételkedve kérdezi az ember, hogy mindezt meg lehet magyar filmben is valósítani. Milyen szédületesen tökéletes például, mikor Kercsztessy Mária fennáll a Dráva meredek partján kétségbeesetten és halálraszóntan. Természetnek, színelési játéknak, rendezőnek, fényképésznek milyen csodálatos együttműködése ez a kép! Vagy a háttorzongató szekta-jelenet, amikor csodálatos fanatizmusukban egymást korbácsolják az emberek.

A filmben is Péger Antal játssza a főszerepet. Minden mozdulata tökéletes és művészi. Eszenyi Olga színpadon is nagy drámai erővel játszotta Kántorné szerepét. A filmben talán még jobb, mint színpadon volt. A többi szereplők is, Kiss Ferenc, Simon Marcsa, Egyed Lenke, Kercsztessy Mária, Kiszely Ilona tehetségük lezajvát adják. A szektás prédikátort Görbe János játssza félelmetes tehetséggel. Eiben István fényképezte a filmet tökéletesen.

Annvi szépség, annyi művészi tökéletesség van ebben a filmben, hogy azt hisszük, nagyobb sikere lesz, mint színpadon.

A Kodolányi-est műsora

A Turul Szövetség Kodolányi-estjének műsora, amit a Pesti Vigadóban rendeznek február 9-én, véglegesen kialakult. Vaszary Piroska Kodolányi «Vasfiai» című regényéből olvas fel egy részletet. A Kulcsár Irma Erdélyi József három versét adja elő, Hosszú Zoltán pedig székely népballadákat és népmeséket. Albert Ferenc, a kiváló fiatal magyar hegedűművész Bartók- és Kodály-műveket játszik. Molnár István, a fiatal erdélyi származású táncművész egy kardtáncot mutat be Kodolányi «Pogánytűz» című drámájából, aminek zenéjét Tóth Dénes írta. Koréh Endre, az Operaház művésze ormánysági népdalokat énekel, Farkas Ferenc feldolgozásában. Közreműködik még az Egyetemi Enekkarok, Vaszi Viktor vezényletével. Bevezetőt Amburus József, a Turul Szövetség fővezére mondja. Fitos Vilmos, a Turul Szövetség kulturális országos vezére Kodolányi írói jelentőségéről tart előadást. Jegyek válthatók a Turul Szövetség ügyosztályán, Múzeum-körút 6-8, II. udvar és az összes jegyirodákban.

Newsletter 1940. jan. 22, 4. sz. 4.

Olvassa

el a
„Magyar
Nemzet”
minden sorát!

Levél a „Néma Rovat” szerkesztőjéhez

Mélyen tisztelt Szerkesztő Ur!

Nagyértékű lapját megjelenése óta napról napra fokozódó érdeklődéssel veszem kezembe. A szöveg közé iktatott felszólítást: »Olvassa el a Magyar Nemzet minden sorát« szó szerint értelmezem. A Néma rovatot, amely a szerkesztőség és az olvasótábor között szinte példa nélkül való bizalmas kapcsolatot teremtett, hálás örömmel üdvözölöm. Az a meghitt közelség, amelyet a lap iránt érzek, felbátorít, hogy e rovat bölcs vezetőjétől kérjek magyarázatot egyes olyan jelenségekre, amelyek előttem pillanatnyilag érthetetlenek. Bizonyára bennem van a hiba: hiányos bel- és külpolitikai tájékozottságomban, esetleg abban a — bevallom — kóros elfogultságban, amely a Magyar Nemzet létezése előtt, más irányú sajtótermékek hatása alatt elzárta előlem a tiszta látás lehetőségeit. Velem együtt sok jó érzésű magyar öröklődik most az ellentétes világszemléletek mázsás malomkövei között, ezek nevében is kérem — értelmi és érzelmi megnyugtatásunkra — kimerítő végérvényes felvilágosításait a következőkre:

TAPASZTALATI TÉNY, hogy nagybecsű lapjának tekintélyes számú zsidófelekezeti előfizetője, számonként való vásárlója és olvasója van. Közismert dolog, hogy kávéházakban, demokrataszínezetű klubokban, kaszinókban a keresztény intelligenciának gyakran órákig kell kedves újságjára várnia, mert — bocsánat a szójátékért — a Magyar Nemzet állandóan zsidó-közben van. Bármennyire örvendetes is a lap iránt megnyilvánuló egyetemes érdeklődés, ez a tünet mégis kérdőjelként mered elénk. Mindenki tudja ugyanis, hogy a zsidóság érdekei, ha alakilag ma talán nem is, de lényegileg ellentétesek a magyarságéival, amely éppen most próbál feltápáskodni ennek a rétegnek évtizedek óta tartó gazdasági, kulturális, politikai és közhangulat-irányító nyomása alól. Mi azért szerettük meg a Magyar Nemzetet, mert első jelentkezésekor fajtánknak európai hangú szócsövét, védőjét, világító fáklyáját éreztük meg benne. Kérdjük tehát: mi lehet a titka annak, hogy a zsidóság — a nagy-zsidó vezérigazgatóktól kezdve a kis-zsidó ügynöki — ilyen tüntető módon kegyeibe fogadta ezt a szaktudással szerkesztett, keresztény, színmagyar sajtóorgánumot?

NAGYSZERŰ LAPUNK KORŰL, amelyre a mai eszmei zúrvárban még a falat kenyérnél is nagyobb szükség van, hosszabb idő óta végzetesen káros suttogó propaganda folyik. Közérdek, hogy ez a jól ismert oldalról eredő »aknamunkak«, a »szellemi meztelenségnek« ez a jellemző körülménye megszűnjék, mert az a veszély fenyeget, hogy a már helyes irányba terelt tömegek ismét eltévednek a »jelszavak« és egyes nagyhangú politikai vadeve-

zések öncélú törekvéseinek útvesztőjében. A szerkesztőségnek szembe kell néznie a Magyar Nemzetre szórt rágalomokkal és igazsága, sőt hivatástudata erejével saját hasábjain kell azokat pontról-pontra megdöntenie, ha nem akarja elveszíteni azt a nagy erkölcsi tökélet, súlyt és tekintélyt, melyet tehetséges és meg nem alkuvó működésével eddig biztosított a maga számára. Mi, kívülről hívek, — a lap mögé zárt sorokban följejlődött közkatonák — világosabban látjuk az »áfiom« romboló munkáját, mint a szerkesztői szobákban ülő derék harcosok. A rágalom mérge hatni kezd, a szerkesztőségnek most már nem szabad a hallgatás kényelmes álláspontjára helyezkednie. Nem elég annak a kijelentése, hogy a lap igaza tudatában emelt fővel megy el a feléje szórt szennyáradat mellett vagy, hogy a cáfolás méltóságán alul való és hogy a fehér tógára freccsent sár lepereg magától. Mert nem pereg le, le kell tisztítani sárkefével, alaposan, még verejték árán is. A közismert és ma már szájról szájra járó gonoszszándékú állítások:

a) A lapot nagyrésztben zsidó pénzen, zsidó érdekek védelmére alapították) sőt még a »Rimamurányi« idejekorán emigrált igazgatójának a hámosi Bíró Pál néven ismert Brüll öméltóságának, az országot közel 2 millió pengővel megkárosító kormányfőtanácsosnak is nagy terve volt hasonló lelkű napilap megteremtésére.

b) A lap egyik főcenzora Fenyő Miksa, a »GYOSZ« Maxija, az ő kézigyegy nélkül jelentékenyebb cikk ki nem szedhető.

c) A lapra azért volt szükség, mert a közismerten és nyíltan zsidó fajvédő sajtó a keresztény magyarok előtt már végleg hitelét veszítette, olyan újság kellett tehát, amely keresztény sőt törzsoikos lobogó alatt félközzék a tömegekhez és igyekeztek — laikus szem előtt észrevétlenül — digózni a szellemi talajt a zsidóság kissé megnyirbált hatalmának, a zsidótörvény előtt volt »statusquo«-nak visszaállítására érdekében. A konok megnemértők, bűnös módon elfogultak cikksorozatokra is utalnak, amelyekben ez említett célnak határozott nyomait vélik felfedezni. Állítják, sőt a lapból vett idézetekkel kívánják bizonyítani, hogy a Magyar Nemzet írásainak szelleme, sorai közé rejtett eszmei célja megdöböntően fedi a magyar érdekektől légmentesen elzárt zsidóság felfogását és vágyait. Ugy tűnik fel, mintha a szellemi rész megrendelésre készülné és a lap hasábjain folyó szellemi honvédelmet egy láthatatlan, de hatalmas kéz állandóan az itt vázolt szempontok szerint irányítaná. Azt is felfedezték, hogy minden cikkében, bármilyen sűrű és politikamentes a tárgyak, legalább egy sor támadja a jobboldali törekvéseket, ugyancsak legalább egy sor tömjénezi a zsidóságot. Erre is kérünk megnyugtató magyarázatot, mert még a gondo-

lata is kétségbeejtő, hogy a mi lapunk hűtlenné válnék hozzánk és kilenc millió vergődő magyar helyett annak a félmillió idegennek a védőjeül szegődnek, amelynek ma is erős sajtója van és világszervezetei révén nemcsak bel, de külföldi pártfogókkal is rendelkezik.

ERTHETETLEN többek közt az is, hogy ez a tárgyilagos, nagyvonalú ujság egy árva szóval sem emlékezett meg Palatinus József könyvéről: »A szabadkőművesség bűneiről«, pedig ez a mű kortörténet, sőt nem mellőzhető forrásmunka a világszemléletek harcának megértéséhez. Miért maradt el a bírálata? S mi lehet az oka annak, hogy Lajos Iván »Szurke könyvének« olyan feltűnő meleg fogadtatásban volt része a szerkesztőségben? Ezt a munkát egy teljes hasábon ismertették, heteken át hirdették, árusították, viszont, amikor a német-lengyel háború borzalmasan tökéletes ellenérveivel pehelyként fújta el az egyetemi adjunktus röpiratát, a Magyar Nemzet mélységesen hallgatott. Bizony, hiába lapoztuk át, egyetlen mondatot nem találtunk benne, amellyel átírdalni próbálta volna azt a feneketlen űrt, amely a könyv iránt való lelkesedése és a könyv állításai között tátong. Szilárd, sőt bánfalvyszilárd a meggyőződésünk, hogy a lapnak ez a magatartása is alapos magyarázatra szorul.

DE FELTŰNŐ az is, hogy ez a legmagyarabb, legkeresztényibb napilap annyi elégtételt sem ad a küzködő magyarságnak, hogy a speciális bűnök elkövetőit születési nevükön nevezné és ezáltal kihangsúlyozná a magyar jellemnek e legcsúnyább bűnöktől való érintetlenségét. Néhány példa ennek a »rosszhiszemű« állításnak igazolására: a súlyosan elítélt kegyetlen, család-kispesti ügyvédet, szerencsétlen ügyfelei tönkretévőjét, állandóan a megtévesztően hangzó Román Iván néven aposztrofálta s csak az ítélethirdetés után tette zárjel közé az eredeti, a törzsökös, sok mindent megértető »Róth« szócskát. A fizetési eszközökkel nemcsak élő, de visszaélő grófnének a leánynevét szintén gondosan kerülgette ez ügyről szóló tudósításában. A zsidószármazású Bachruch Margit állandóan mint gróf Széchenyi Bálintné szerepelt a cikkek címeiben. A »Bachruch« név kíméletet élvezett, de a »Széchenyit« a jóérzésű és épízlésű magyarok megdöbbenésére odadobták az aszfalt martalékául. A közelmúltban »belga« síberekről írt, a cikk áttanulmányozása után azonban kiderült, hogy csupán két állítólagos belgáról, ezzel szemben tizenegy Budapestről megszökött valóságos zsidóról szólt ez a hősi ének. Mi a célja ezzel a módszerrel? Csak nem azt akarja a felületesen olvasókkal elhitetni, hogy a síbólás, csempészés, pengőkiajánlás, árulrejtés, kerítés a mai idők általános járványszerű bűne, amelyet felekezeti, faji, nemzeti és társadalmi különbség nélkül mindenki elkövetne, akár polgár, akár gróf, akár magyar, akár belga, ha éppen alkalma volna rá. Kérdjük, miképpen hangzik az az íratlan erkölcsi parancs, amely eltiltja a bűnösök faji és felekezeti hovatartozásának a megjelölését és a célzatosan értelmezett társadalmi treu-

Nem férnek az ég vizében

*Ki ismerte Pogány Sándort
a néha bátor — mindig jámbort?
Gulyás volt ő Földhátzagon
s száz nagy erős tinót ápolt.
Felesége Kubik Anna
élt mellette negyven évig,
amikorra észrevette:
a Sándor haja már fehérlik!*

*Élt mellette... talán égett
s szerelme is semmivé lett.
Azután csak morgott neki,
akár felelt, akár kértett.
De sorsuk mégis szóra méltó,
mert nagy út ám az amin jöttek,
egymás kinját hányva-vetve,
s hogy Vésztön végre kikötöttek.*

*Ám ott is csak útjavesztett
lett belőlük... el is vesztek.
Előbb Anna, aztán Sándor
a sötétségbe ereszkedtek...
Én pásztor vagyok és álmodok,
de szegényeket még se értem,
hogy miért kiáltoznak egyre,
tán nem férnek az ég vizében.*

SINKA ISTVAN

ga Dei érdekében a »mindenki gyanús, aki él« vérisgsértő álláspontjára helyezkedik?

AZT IS SZÓVA KELL TENNÜNK, hogy nagyszerű ujságunkban fájdalmasan nélkülözzük a magyar nép sorskérdéseivel foglalkozó, tudományosan megalapozott, politikamentes cikkeket. Fennállása óta egyetlen kimerítő, oktató írást nem találtunk benne például a föld-reformról, pedig az olvasóknak — különösen a nagyvárosi embereknek — nagyon is elkelne e kérdés szakszerű megvilágítása. A lap a földkérdéssel — a parlamenti tudósításon kívül — csak akkor foglalkozik, amikor Eckhardt Tibor »áldozatos« törekvéseit domborítja ki, de a probléma egyik legnagyobb szakértőjének, a tisztáletű és tisztáitéletű Matolcsy Mátyásnak az elgondolásait, pihenést nem ismerő harcait, következetesen agyonhallgatja. Az a lap, amely falragaszokon küzd, hogy Magyarország magyar ország maradjon, miért utalja ezt a problémát is a — néma rovatba?

MAGYARÁZATOT KÉRÜNK továbbá a következőkre is: a magyar faj fölényéért, az új ezerév megalapozásáért harcoló Magyar Nemzetnek bel- és külpolitikája egyaránt olyan úton jár, amelyek nemcsak idegenek, de olykor szomorú emlékekkel terhesek az egészséges magyar közvélemény szemében. Mielőtt a lap által következetesen népszerűsített irányzatokkal foglalkoznánk, vizsgáljuk meg a szerkesztőség személyi összetételét. A lap, mint hirdetett programjából kiviláglik, a törzsszöke magyar eszme és ennek függvényei: a sárkányos és kalászkeresztes mozgalom magas színvonalú szócsöve, a szellemi honvédelem fáklyája, az Egyház áldozatos katonája, a Krisztusi gondolat egyedül hivatott képviselője. Kik azok a közírók, akik e sajtótermék alapítói szerint a legalkalmasabbak ennek a nemzetépítő feladatnak gyakorlati megvalósítására?

FREY ANDRÁS, a Magyar Nemzet D'Izraelije. Amíg Pethő Sándor főszerkesztő utánózhatalanul keccs modulattal állandóan a multba réved, addig Lord Frey az európai jelen horizonját vizsgálja. Vigyáz ő mindenre: a hangra, a humanításra, külügyünkre, belügyünkre, ügyészünkre, legfőképpen azonban a lap közönségére, amely megérzi az ő európai mondatai mögött lüktető finom morze-jeleket, mert hiszen csak ennek az olvasótábornak vannak Lord Frey teljes megértésére alkalmas felvevő készülékei.

BÁNFALVY SZILÁRD, a kalászkeresztes mozgalomnak szenvedélyes, de jellegzetesen óvatos harcosa. A jóhiszemű olvasók számára bizonyára meglepetés lesz, ha megtudják, hogy az olcsó ipszilonú Bánfalvy név mögött dr. Weninger Antal orvos búvik meg. Weninger úr két minőségben is szerepel a lapnál: ártatlan és ártalmatlan közhelyekkel teletüzdelt egészségügyi cikkeit a saját neve alatt írja, viszont kalászkeresztes kirohanásait »Bánfalvy« néven jegyzi. Kérdjük: mi alapon reméli a »páratlan« körültekintéssel szerkesztett Magyar Nemzet, hogy olvasói a telivér magyar kalászkeresztes mozgalom mellett sorakozzanak fel, amikor köztudomá-

súvá lesz, hogy ennek a második »honalapításnak« egy Weninger a szülőpapája? Bármennyire is tudjuk szeretett lapunk nyomán, hogy a magyarság elbírálásánál nem a név, nem a felekezet a döntő, hanem az, hogy megtörtént-e az illető lelketének a magyar fajhoz való hozzálényegülése és hogy vérré vált-e a magyar gondolat és a nemzeti cél, mégis tépelődés fog el, amikor rászánjuk magunkat, hogy jelentkezzünk a Weninger-mozgalomnál. Mert hol van számunkra — leendő kalászkeresztesek számára — a biztosíték, hogy Weninger úr rajongó énjében ez az átlényegülési folyamat már teljesen végbement? És milyen jogcímen dönt pont egy Weninger afölött, hogy ki a magyar, mi a magyar? A magyarság kérdése nem D-vitaminos almalevél, amellyel a doktor úr a katonaság élelmezését akarta egy csapásra megoldani. És ha nem a név a fontos, miért szükséges, hogy a keresztül-kasul, át, hozzá és belélényegült Weninger éppen akkor maszkírozza magát Bánfalvyra, amikor azt adja, illetve írja, ami »lényege«?

NYILATLAN KERESZTES-ről nincs sok mondanivalóm, vézna, csapottvállú embereke, aki egy Andrássy-úti zsidó kávéház félreeső asztalánál írja és írta »hazájáért«, »fajtájáért« való aggodással fűszerezett cikkeit és onnan osztogatja megsemmisítő szellemi poröly-csapásait. Az ő esetében csak az a lehangelő, hogy magyar ember, de minden érzésével és képességeivel a diadalmas fajt szolgálja. Sok csapáson vergődött keresztül, amíg a Magyar Nemzetnél kikötött. Itt munkaköréül a tervszerű, állandó nyilasgyalázást jelölték meg. Ezt a hazafias missziót valószínűleg azzal a feltétellel vállalta, hogy ő is a »bevált« Bánfalvy-Weninger recept szerint dolgozhassek. Ha támad, akkor Nyilatlan kereszttes, de ha semleges cikket ír, pl. a főszerkesztő úr vezércikkét hozsanázza körül, akkor saját nevét írja alá: Erdődy Elek. A szerkesztőségben eszmei megbízhatóságát igazolta felesége zsidó származású. Mostanában úgylátszik békésebb vizekre evezett, egy idő óta nem találkozzunk »Nyilatlan kereszttes« aláírású cikkeivel.

SZABÓ ZOLTÁN is ott ül a szerkesztőségben hibátlan gondolatmenetével, mélységes emberszeretetével, régi liberális kapcsolataival és a legmegbízhatóbb önigazolással: zsidó eredetű feleségével. Ő a nagy múzeumi idézetexhumáló, aki a tanulmányi versenyre kijelölt maturandusz lelkesedésével cserkészik elmúlt századok térségein.

GOGOLÁK LAJOS neve idegen hangzású ugyan, de mellénye alatt magyar szív dobog. Ez a szekfüllatú Historicus védője az öregek minden konzervatizmusának. A magyar közélet rendkívül értékeli a Gogolákot. Meg is van erre minden oka: publicisztikai működésében elmúlt, habsburgszázadok emléket meléngeti; nincs olyan dinasztikus »ballépés«, amelyre magyarázatot és igazolást ne találna. Ő az a bajvívó Holubár, aki a szellemi porondon Németh Lászlót több olvasásra buzdítja. Másrészt, mint szociális titkár, — dús dotációval — biztos melege; szobából megfelelő adag szomorúsággal néz ki a havas magyar mezőkre.

SZIDOR (Dr. Sz. S.) a Gellérthegyet akarja egyedül eltalicskázni, a hitelét vesztett Népszava helyett ő népszerűsíti a magyarországi szociáldemokráciát. Bármilyen ügyesen végzi is szerepkörét, amikor ifjúmunkások hozzáintézett eredeti leveleit közlgeti, ez a szerecsenmosdatás ma még túlkorai. A munkásság most feszegeti a marxizmus korszerűtlen bástyáit, ez az időpont tehát nem alkalmas a jóhiszemű, optimista Szidor mentőakciójára.

Szidor úr nem hallott vagy olvasott az »Alapkő«, az »Általános Fogyasztási Szövetkezet«, a »Rokkantegylet«, a »Törékvés« munkásboldogító ténykedéseiről és a még idejekorán meglépett Bárdos (Brachfeld) volt szoc. dem. képviselő munkáspénzekkel való »eredményes« sáfárkodásairól? Nem érzi, hogy a nemzet csak a nemzet testébe tökéletesen beilleszkedett nacionalista munkásságra építhet és minden más elgondolás, bármilyen jóhiszemű is, kasirozott dolog, potemkin-terv és akaratlanul is idegen célokat szolgáló erőlködés?

NOMÁD: LENDVAI LEHNER ISTVAN ma abból él, hogy egykor antiszemita volt. Hegedűs szerkesztő úr valószínűleg az ő személyével igyekezett lapja olvasótáborába csalogatni, azokat az utolsó mohikánokat, akikben még mindig pislákol az a húsz év előtti, nem rokonszenves utcai antiszemitizmus, amely intézményes európai megoldás helyett a legemberalattibb megnyilatkozásban: egyénileg ártatlan emberek inzultálásában élte ki magát. Lendvai a nagy zsidófaló, ennek a »tanszéknek« egyik alapító professzora nyugalmában vonult és nomáddá lett — megtért. Ő ma olyan hat. eng. áljobboldali, kiábrándult ember, aki most a lehetetlennel birkózik: egyszerre szeretne két lovon ülni. Ha keresztény nacionalista szelket érez, rögtön jelentkezik és a »multjával« érvel, ha liberális áramlat tör be a köztudatba, akkor meg előveszi a Magyar Nemzet által kiállított munkatársi igazolványát. Jeles költő, jó szónok, e sorok írójának most is fülében csengenek az ő huszonegy év előtti szavai, amelyekkel egy verpeléti-úti iskola nagytermében tartott gyűlésen fejezte be egyik beszédét: »Keresztény Testvéreim! Mindenkinek meg lehet bocsátani, még az apagyilkosnak is, csak a hitehagyott kereszténynél és a zsidónak soha.« E hatásos mondat ugyan nem oldotta meg a zsidókérdést, de a felizgatott hallgatóság hazamenet inzultált néhány gyanútlan, szembejövő zsidót. Súlyosan téved azonban, aki azt hiszi, hogy Nomád a szélsőjobbat gyűlöli. Egy apa lelke mélyén sohasem tagadja meg az édes gyermekét, még ha útaik elváltak is. Ő csak azokra neheztel pártkülönbség nélkül, akik nem találják egészen természetesnek ezt a meglepő állényegülést.

A MAGYAR NEMZET KAPUJA ELŐTT silbakol a katona, a Katona Jenő. Bonyolult közírói egyéniség: benne kerül össze aquinói Szent Tamás Ignotus Pállal. Este ágyban a skolasztikát lapozza és másnap idézetekben műveltül közli. Gondör és emelkedett lelkű. Grófi ravatalok siratóasszonya. Aradi Zsolttal nagy harcot vívott, ki is az igazi neokatolikus közíró a csárdában: Ő győzött. Különös volt mégis, hogy, amikor

az orosz aktivitás annak idején a katolikus nemzeti Spanyolországot golyózáporozta, lapjában, a Korunk Szavában a Kurirral egy testvérként felkelőknek nevezte a hazájukért és hitükért halálra kész Francoékat. Alcazár győzött, a kerék forgott tovább, a világ zsidóságának vágyalma, a francia-angol-orosz szövetség köddévált s ekkor szívbemarkoló cikket írt az Alcazáról és jelenleg bennünket, a 133 napos zsidó rémuralomban megedzett magyarokat, félt a »bolsevizmus infekciójától«. Csodálatosan népszerű ez a neokatolikus közíró az Abbázia kávéház tájékán. Ott mondta egy vendég az asztaltársának: Uram, az idő és Katona Jenő nekünk dolgozik!

A SZERKESZTŐ: Hegedűs Gyula. A lap keresztény olvasói előtt való íróerkölcszi hitelképpessége azon a »kösziklán« alapul, hogy régebben a Milotay »Magyarság«-ának is felelős szerkesztője volt. Szárnyait teljes díszükben most bontogatja a Magyar Nemzet-nél. A szakmának indokoltan elismert embere: »nem összeállít, de szerkeszt«. Az ország egyetlen álláshalmozó szerkesztője, a »Mai Nap«-ot is ő jegyzi. A bel- és külpolitikai helyzetnek »legkipróbáltabb« mérlegelője, a »témák« időszzerű megválasztásának és »találó« címek adásának legszakavatottabb mestere, a világeseményeknek »elhivatott« magyarázója, sőt, »cenzora«. A lapnak nézetünk szerint egyetlen komoly célját: a zsidóbank és kartellkapitalizmus, valamint a plutokrácia bebizonyultán káros kilengései miatt megrendült közbizalom visszacsempészését, a szabadkőműves eszmekör hazafias szólamokba kendőzött védelmét átfogó ügyességgel, de olykor fáradtan és átlátszó módon szolgálja. Két eset lehetséges: vagy az olvasók lettek élesebbszeműek, vagy ő öregedett meg. Az »Ezt írja az olvasó« című rovat pl. általános mosoly tárgya. Ez a rovat ugyanis állandóan közli az »olvasók« leveleit, amelyek hemzsegnek a lap és a főszerkesztő úr szűnni nem akaró, rózsavízillatú magasztalásaitól. Pedig egy újság komolyságának csak árt az ilyesmi, mert minden áradzólevél mögött ott settenkedik a sanda gyanú, hogy ezek a megindító, hálás írárok a belterjes gazdálkodás »egészséges« elve alapján ugyanott készülnek, ahol az egyes rétegek megnyugtatására közreadott »jelképes« »Napoleon« cikksorozat, azaz: a szerkesztőségben. Megengedjük, hogy valódi levelek is érkeznek a szerkesztőségbe, de jóízű szerkesztő a látszat elkerülése végett még ezeket is a papírkosárba hajítja. A szerkesztő úr lapjának külpolitikai vonatkozású cikkeit is igen szellemesen szokta összeválogatni.

A Magyar Nemzet állandóan idéz külföldi lapszemelvényeknek, amelyekben édes naivitással tévedéseknek nevezi a párisikörnyéki békeparancsokat és ártatlan csodálkozással írja, hogy vannak, akik még mindig nem tudták ezeket a tévedéseket elfelejteni. Ezeket a kérdéseket legközelebbi cikkünkben tárgyaljuk. A szerkesztő személyi adatait nem ismerjük, nagymamák után nem kutatunk, de ha magyarnak született is: a legtökéletesebb iskolapéldája a magasabbrendű faj eszmeköréhez való hozzáállényegülésnek. KOVÁCH ANDOR (Folytatjuk)

hány nyelvtan, Linnankosky, Järventaus, Maila Talvio, Sillanpää felsorolásával. Ezek közül a Kalevala, Linnankosky regénye: Dal a tűzpiros virágról és Silja, a Nobel-díjas regény, a világirodalom legjavából való. Ha eddig nemigen forgattuk őket, Kodolányi után szívesebben keressük őket közöttük. Lelket hozott ő, lelket, amit az adások mögött legtöbbször hiába kerestünk. Nála élmény, ami másnál kötelesség és ami itt bölcsesség, nála szeretet.

Különös dolgokra tanítanak bennünket ezek az oldalak. Ábrándjainkban úgy hittük, hogy a finnek jobbak, tökéletesebbek, problémáikon régen túljutottak s most boldog harmóniában élnek jól megalapozott társadalmukban. Első vigasztalásunk ebből a könyvből, hogy nincsen így. De nem is ez a lényeges, hanem ahogy ők az egyenes utat keresik. A szociális intézmények látszólagos gazdagsága mögött, első pillantásra érthetetlen, figyelmeztetőt látunk: nem a szociális intézmények segítenek egy népen, azok csak közvetítők és ideig-óráig valók.

A finn élet a racionalizmus teljes csődjét jelenti, hiszen csoda az életben maradásuk, faji önállóságuk, kultúrájuk nemessége (úgynevezett »nagy történelmi múlt« nélkül), csoda egész magatartásuk. Van ebben valami a mi megfejtethetetlen létezésünkkel is rokon s jobb híján magyarázható tudatos lelki tartalommal, érzelmivel, értelmével, akaratival egyaránt. Mondhatjuk azt, hogy minden finn magáénak érzi a finn életet, ismeri verejtékes múltját, látja munkája eredményeit. De csak nem hisszük, hogy ennyi elégséges volna akár az eddigi győzelemhez is?

Suomi legnagyobb ereje a társadalmi, művészi, vallási élet felett álló valami. Ruotsalainen Pál nyomában csodálatos biztonszágerzet, erőt adó vigasztalás ez. A nem magamért — másért tudata és az örökélet reménységének hite. Ujságok, tanulmányok naiv számíttatásokkal próbálnák a tiüket megfejtetni és szembe állítják ez egyszerű, de egyetlen erőnek tökéletlen praktikájukat.

Sokat tanulhatunk a finn példából, de egyet feltétlenül: a lehetséges más, emberibb éleformának mindenki számára adódhatik egyéb megoldása, de számunkra, miként a finneknek, csak egyetlenegy. Ha példájuk után mi is elfogadjuk ezt, akkor elérhetünk oda, ahová ők Európában legelőször érték: az anyag felett való uralkodás teljes biztonságához. Nyugaton még az anyag az úr, a hatalom, mi hányódunk két part között. Észak a lélek diadalát hirdeti.

Koczogh Akos

KODOLÁNYI JÁNOS: SUOMI TIITKA. (Magyar Élet kiadás, 1939.) Kodolányi nem vár dícséretet ezért a könyvért. Tett volt, és a munka irama nem ad szabadidőt hízolgásra, vagy jutalom kiosztásra. Igaz örömmel fogadtuk már részleteit, amikor napilapok hasábjain először olvashattuk. Négy esztendővel ezelőtt, a Csend országáról írott útirajzában még erősebb volt az első élmény ujjongása, mint az objektív mérlegelés. De szükség volt arra az őszinte vallomásra, mert finn könyvtárunk igen szegényes, azóta is alig gyarapodott, ahhoz pedig, hogy megszereltesse egy népet s megláttassa a számunkra látnivalót, ahhoz túlságosan kevés volna a lélek. Könnyen kimerülhetnénk a Finnek és észtek, a Finn-ugor rokonaink, egy induló folyóiratot, a Fenno-Ugrica kiadványait, a Kalevala, egy régibb művészettörténet, avult szótár, né-

SZÍNHÁZI ESTÉK

Színházi bemutatóink közül négy komoly este aratott figyelemreméltó sikert az utóbbi időben. A legizgalmasabb sikert feltétlenül Kodolányi János régen várt Földindulása váltotta ki. Mély költői hatást ébresztett Blaga Lucian szimbolikus darabja, a Gyermekkeresztesek. Viszont a színházi idény ezideig talán legmelegebb estéje volt a Mátyás király emlékezetére szánt színházi est. A Stefanidesz József karmesteri működésének harmincötéves fordulójára rendezett ünnep a kolozsvári közönség legszebb érzését, az őszinte hálát és a mélyen szívből fakadó szeretet juttatta kifejezésre.

FÖLDINDULÁS

A *Földindulás* bemutatóján megérzett, hogy a színészek becsvágygal készültek a közönség által várva-várt mű előadására. Az előadás egyrészt nagy sikert aratott, másrészt meggondolkoztató véleményekre is adott okot. A sikerben mindenesetre legnagyobb része a darab tárgyának égető korszerűsége volt, míg a meggondolkoztató vélemények inkább a darab művészi értékelése körül csoportosultak. A Földindulás, ha nem is új témát, de mindenesetre a magyar nemzeti élet egyik rákos tünetét, az egyke kérdését s a vele kapcsolatos erkölcsi és társadalmi kérdéscsoportot viszi a színpadra. Irányzatos mű tehát. Ez azt jelenti, hogy eleve érdeklődésre tart számot. Közönségünk megért a mai magyar élet fájdalmas erkölcsi és társadalmi bajainak a színpadon való magától értetődő, sőt egyenesen kötelező bemutatására. Kodolányi Földindulása éppen ezért nem is az eddig ismert világirodalmi, társadalmi darabok sorsában osztozik. Ibsen és Shaw darabjai rendszerint megbotránkozást, felhábo-

Paintashtin (Kolozsvár)

1940. febr.,

2. 113 - 114.

rodást és füttyöt váltottak ki. Számüze-
tést, a közönség részéről pedig viharos
és izgalmas ellentállást. Azokon csap-
tak végig, akik a színházban voltak. A
Földindulás a magyar élet egy olyan
társadalmi nyavalyáját vitte a színpadra,
amelyben a közönség nem a saját *egyéni*
bűnére ismert reá, vagy legalább is
csak nagyon távolról érezte magát bű-
nösnek ebben a kérdésben. Mondjuk
így, legfeljebb a kérdés megoldásával
kapcsolatos felelősségérzete mozdult
meg a nézőközönség legjobbjainak. Bi-
zonyára így volt ez Pesten s minden-
esetre így volt ez minálunk, Kolozsvárt.
A darab sikerébe ürömcsep vegyül te-
hát. Ez a komor tragédia, melybe biz-
tató és reménykeltő sugarat csak a da-
rab legvége kever — színházunk ezt a
jelenetet mutatta be legemberibben és
legszebben — inkább afölött adott al-
kalmat az elgondolkozásra és vitára az
emberek jórészének, hogy mennyi faj
is van tőlünk messze távol. Igaz ugyan,
hogy ez a baj nekünk is keserves, mert
az egyke s mindaz a keményszívűség,
ami vele kapcsolatos s a nyomoruság,
hogy míg az Ormányságban beszegezük
a házakat, gondos és jólszámító idege-
nek irgalmatlan önzéssel megvásárolják
az ebek harmincadjára kerülő, veszendő
házakat, földeket, a magyarság nemzet-
testét pusztítja. Annál inkább így van
ez, mert a darabban csak a paraszt a
hibás, a pap és a városi orvos szerepe
rokonszenves. Napilapjaink a Bánk-
bánnal és a Csongor és Tündével vetet-
ték össze Kodolányi mindenestre ko-
molyszándékú és bizonyos szempontból
komoly sikerű darabját. Az irodalmi
örökkévalóság értékével fémjelezték. A
recenziók bizonyára abban tévedtek,
hogy túlkönnyen s a pillanatnyi hatás
varázsa alatt, aztán meg a darab irány-
zatos voltánál fogva igen gyorsan ítél-
keztek. Az irodalmi örökkévalósághoz
két olyan értékjelző szükséges, mint:
egyetemesség és örökérvényűség.

A meggondolkoztató vélemények itt
ágaskodtak a hatásos darab nagy sike-
rével szemben. Színpadi műnél az esz-
tétikai meggondolások mindig mélyebb-
re mutatnak, mint csak valami kijavít-

ható szerkezeti hibákra. Eltekintve
előbbi megállapításainktól, szóvá le-
hetne tenni a darab szerves egészében
fontos szerepet játszó jeleneteket, ame-
lyek veszedelmes határokon járnak.
Ilyen a darab bizonyára megrendítő első
jelenete, amelyben a pap az egyik ház
utolsó gazdáját temeti. Ez a brutális je-
lenet azonban nemcsak megrendítő, ha-
nem elrémítő is. Lidércnyomásként fek-
szik rajtunk a felvonás végéig, s nincs
az írónak egy irgalmas gesztusa, hogy
a megfélemlített közönséget egy pilla-
natra feloldja. Hihetetlen jelenet a má-
sodik felvonás nagy jelenete, melyben
a gyermekét elvesztett apa a halottas
szobában percekig énekel cigányok mu-
zsikájától kísértén s nincs a falnak
egy irgalmas lelke, aki a rettentő tragé-
diát ettől a rémületes jelenettől föl-
szabadítaná azzal, hogy a legelső pilla-
natban megragadja a szerencsétlen, du-
hajkodó részeg apát. Hibája a darab-
nak a szektarész is, amelyik kilendít a
darab sodrásából s amit egy drámai je-
lenettel vagy egy drámai figurával kel-
lene érzékeltetni, azt szinte külön kér-
dössé teszi a darabban. A legnagyobb
hiba természetesen az, hogy a darab
teljességéhez szükséges komponensek
közül épen az, ami minket rázna meg,
személy szerint és egyénenként, a saját
felelősségünket és bűnünket nem látjuk
magunkkal szemben vádolóan a szín-
padon.

Színészeink közül *Fényes Alice* meg-
ható alakítása mellett *Tóth Elek* ke-
ményszívű parasztja, *Nagy István* mér-
téktartó játéka méltán keltett nagy si-
kert. A mellékszereplők közül nagy-
szerű maszkjával, megrendítő alakításá-
val méltán váltott ki nagy hatást egy
szektaember szerepében a fiatal *Bodó*
György.

JÁROSI ANDOR

Kodolányi János: Földindulás

Kodolányi János olyan fajtájú író, aki makacsul és következetesen hisz a mondani-valójában. Annyi sok kenetes, elburkolt és valóságtól elmenekülő darab után egy őszinte írói megnyilatkozás — ime ez Kodolányi János sikerének titka.

A Földindulás: iránydarab. Magyarország új politikai eszmeköréből született meg, a magyar ifjúságnak íbből az ideológiájából, hogy a népnek újra birtokba kell vennie az országot, küzdenie kell az idegen ellen és erősítenie kell önmagát. Ha úgy vesszük: propaganda az egyike ellen is, de ez csak változata annak a problémakörnek, amely ha tudatosan is jelenik meg a színpadon, mégis csak az irodalom formájában fölszívódva, a természetes élet és szándék szövevényességében. Az első felvonás erőteljes, hatásos, de ugyanakkor kissé naiv is. Ezen a felvonáson érzik meg leginkább az iránydarab minden rekvizituma. Megjelenetése nyilvánvalóan a tehetséges író kezejárására vall, de még nem tudtunk beleilleszkedni eléggé a játéknak abba a sodró menetébe, amikor már a közönség sem tudja kivonni magát a történések szuggesztív hatása alól, amikor az ember már se nem lát, se nem hall — nos túl elején vagyunk a darabnak, hogy ne vegyük észre az állandó mesterkedést. A második felvonástól kezdve a cselekmény lassanként szép, komoly és keretarámában nő ki magát. Innen kezdve a darab olyan szép nyelvezettel, a képzelet dus erejével és annyi erővel épül meg, hogy eme érnei után valóban a szezon legsikerültebb és legkomolyabb újdonságai közé lehet sorozni. Nagyon természetes a politikai motívumok itt is nemegyszer tulszögesen ütköznek ki — a német kérdéssel vetített földreform és egyke kérdés — amelyek nemis járnak föltétlenül együtt — de a darab e keményebb kiszögeléseit könnyen felejteti az irónak feltétlen szerkeszteni és megeleveníteni tudó színműírói képessége.

Az előadás mintaszerű volt, a rendezés sem hagyott semmi kívánnivalót maga után. Fényes Aliz játszott a szívével és a szíveivel. Amulva nézzük: honnan és meddig. Nagy István olyan megnyerően tiszta és férfias az efajta szerepekben, hogy jobbat nem is tudunk elképzelni nála. Tóth Elek újra bebizonyította, nagy művész. Nem hisszük, hogy ezt a szerepet pesti színpadon is valaki jobban eljátszotta volna. Benes megint jó volt, melleleg: ebben a szezonban egy párszor remekül találta el a hangot, emlékeztessük az olvasót például Ha mindenki lépik egyet-ben való szereplésére, úgy hogy fellépései a sikerek folytonosságának számítanak. Szemmel láthatólag Hegyi Lilit is szereti a közönség és Bérczy Mihály vissza-visszatéréseinek is örül. Unnenélves, szép este volt, a színházi krónikás örömmel számol be róla. (m.)

Függelék Újság (Kodolányi)

1940. febr. 2-16.

F. sz. 14.

A „Földindulás” történelemreformáló ereje

1940. Feb. 5. 39

Kodolányi János híres drámája, a „Földindulás”, átütő erejű sikert aratott a kolozsvári magyar színházban is. A darab mélységes élményt jelent minden magyarok számára. Ezt az állítást bizonyára mindenki aláírja, akinek alkalma volt az előadásra részt venni. De valószínűleg kevesen gondoltak arra, hogy a dráma jeleneteiből olyan történelemformáló erők csapnak ki, amelyekhez hasonlóak csak körülbelül száz évvel ezelőtt érvényesültek a magyar szellemi életben.

A mai kor embere a váratlan történelmi események forgatagába került. Kezdi már megszokni a meglepő és nagyjelentőségű fordulatokat, a hirtelen háborút, a véres ütközeteket és rendkívüli nyilatkozatokat. Saját bőrén érzi ezeknek az eseményeknek hatását.

De ezeknek a történelmi jelenségeknek csak életünk külső körülményeire van hatásuk. Belső lényük, gondolkodásuk a régi marad: a háború és eseményei keveset változtatnak rajta. Az emberek és dolgok megítélésében az eddig érvényesülő alapelvekhez ragaszkodunk. Ha a külső változást előidéző okok megszűnnek, a legtöbb ember valószínűleg ugyanugy gondolkodik, mint annakelőtte.

Egy szép történelmi fejlődésben igazán döntő korszak akkor következik be, mikor a gondolkodásában indul meg a változás. Azok a tényezők, amelyek ezt a belső szellemi változást előidézték, a legfontosabb történelem-formáló szerepet kapják. Minden jel arra mutat, hogy a mai magyar szellemi életben ilyen szerepe van a „Földindulás”-nak. Számunkra egyike a legfontosabb történelmi eseményeknek: mert nagymértékben hozzájárul a magyar gondolkodás megváltozásához. Ez a változás pedig elsőrangú záloga a jobb és biztosabb jövőnek.

A fentieket akkor értjük meg igazán, ha felidézzük a száz évvel ezelőtti magyar élet képét. 1840 körül Széchenyi nagy művei már felébresztették volt a nemzet jobbainak lelkiismeretét. De az ország többsége még elképzelhetetlennek látta a felvetett eszmék megvalósítását. Gazdasági és társadalmi reformok, a jobbágyok felszabadítását, európaibb és magyarabb élet: olyan követelmények voltak, melyeknek megvalósításához elsősorban is egységes közvéleményre volt szükség. Es nemcsak a közvélemény, de a vezetőosztály egysége sem volt meg. A vármegyék mintha külön országok lettek volna, az országos érdekek mellőzésével. Széchenyi nem tudta elérni, hogy az ország nagy többsége egységesen felsorakozzék eszméi mögé. A vármegyék egysége és a Széchenyi által felvetett reformok megvalósításához szükséges egységes közvélemény a Kossuth munkásságának hatására alakult ki. Az Országgyűlési, majd a Törvényhatósági Tudósítások, később pedig a Pesti Hírlap jelentették Kossuth hatásának eszközeit. Ezeken keresztül sikerült a közvéleményt a reformok mellé állítani. Iránunk hatása alatt a vármegyék helyi érdekei országos érdekekké olvadtak össze. Lassankint megszületett egy olyan új gondolkodás, mely az akkori állapotokat egészen türethetetleneknek látta és minden erején a szükséges reformok előkészítésére és megvalósítására fordította. Ennek a gondolkodásnak a képviselői csakhamar többségbe jutottak s ettől az időtől számítódik az a kor, melyet egyik irodalomtörténészünk a „fiatal Magyarország” korának nevezett el. E korszak történelemformáló erői kétségtelenül a

Széchényi műveiből és Kossuth írásaiból áradtak ki. Hatásuk alatt a reformok ügye rohamosan közeledett a megvalósulás felé.

Kodolányi János „Földindulás“-a ma körülbelül ugyanilyen szellemi formáló erőt képvisel. Amint az előadáson éreztem a darab szörnyű ellentétéinek feszültségét, egyszerre elhittem, amit egyik ismerősöm mondott a dráma budapesti előadásainak hatásáról. Ott már a kétszázötvenedik előadásnál tartanak. És a hatás megdöbbentő: a hallgatóság legnagyobb része mélyreható lelki megrázkódtatáson ment keresztül. Különböző felekezetű papok sirva mentek el az előadás után és szent fogadást tettek a nép érdekelnek hátor és meg nem alkuvó szolgálatára. Ezek és ezek gondolkozása változott meg a drámában felvetett kérdéseket illetően. A magyarság óriási többségének gondolkozása megváltozott s ez az új gondolkozás ellenállhatatlan erővel követeli a mai időknek megfelelő reformokat. Ebben van a „Földindulás“-nak hatalmas szerepe — Magyarországon.

Felmerülhet ezek után a kérdés: miben rejlik a „Földindulás“ hatásának titka? Nehéz erre a kérdésre röviden felelni. Kodolányi csodálatos művészetével halmozza a megrázó ellentéteket, a tézist és antitézist, a halál és élet jeleit. A jelenetek fokozódó feszültséget ébresztenek a nézőben és egyszerre hatnak az értelemre és akaratra. Különösen megdöb-

bentő érzés, hogy egy cseppet sem lehet kételkedni a jelenetek valóságosságában. Mindnyájan érezzük, hogy ez így van, ez nem lehet kitalálás, hatásvadászat, vagy írói képzőlet játéka. Ebben valószínűleg a színészek kitűnő játékának is része van, mert annyira tökéletesen játszottak, hogy egészen eltűnt lelkünkben színészváltunk tudata — mintha a darab hatalmas belső ereje ellenállhatatlanul elragadta volna őket.

Nem kevésbé megdöbbentő érzés volt az önmagunkra való ismerés. A „Földindulás“-ban megrajzolt ellentétek magának a magyar léleknek az ellentétei. A keresztyénség és a bűnökbe merevedett életmód, az értelem és érzelem, az élet és halál nagy ellentétei minden időkben a magyar lélek egymással birkózó tulajdonságai voltak. A darab nézői mintha tükörbe tekintettek volna. Éreztük, éreznünk kellett, hogy a Földindulás alakjai a mi husunkból és vérünkben vannak. Itt vannak miközöttünk. Majdnem mindenikre ráismerünk és ez a felismerés ijesztő borzadállyal tölti el. Öntudatunk ajtaján dörömbölni kezd az ér-

zelmi és értelmi hatás, hogy akarattá acélosodjék: mi nem akarunk ilyenek maradni, meg kell változnunk!

És Kodolányi megoldása méltó az előzményekhez. A darab temetéssel kezdődik, de új élet ígéretével fejeződik be. Mint, aki népe iránti aggódo szeretetében megjárta a kétségbeesés és halálos veszedelem felismerésének mélységeit, drámája végén a keresztyén tapasztalat vigasztaló ígérteit csillogtatja meg. „Isten beleszólt a Kántorék életébe“ s az emberi számítás szerint halálraítélt családnak folytatást ad az eljövendő gyermekekben.

Nem hiszem, hogy jó magyar ember kivonhatná magát a „Földindulás“ hatása alól. Még azokat is meg fogja győzni, akik eddig nem tudták, vagy nem akarták elbinni a magyar parasztságról irt helyzetrajzok igazságait. És minél többen távoznak a darab előadásáról megrendült lélekkel, annál nagyobb lesz az új gondolkozás híveinek a száma. Így tölti be a „Földindulás“ történelemformáló szerepét a magyar szellemiség életében.

BIRÓ SÁNDOR

*Keleti Újság
(Kolozsvár)
1940. febr. 5.
27. m. 13.*

1940. febr. 22. 4A

[Vass László] V. L.

Kodolányi János: Ormánság

A kitűnő realista prózaíró első három regényét — *Szép Zsuzska*, *Börtön*, *Kántor József megdicsőülése* — gyűjtötte egybe a sokatmondó »Ormánság« című kötetében. Móricz Zsigmond és Szabó Dező nemzedéke után Kodolányitól várt leg-
többet az irodalom. Első írása, a Nyugat-

pályázatán díjnyertes »Sötétség« című novellája egyszerre a Dél-Dunántúl beteg részére, Ormánságra irányította a közfigyelmet. Regényeiben ostorozó indulattal mutatta be a baranyai parasztság élet-ormáját. Nazarénusok, földtelenek, egykészek vígasztalan processziója vonul fel Kodolányi első könyveiben s a dúsan önlő tájszavak, az etnográfiai színpompa ragyogóan festői díszleteket nyujtanak egy jobb sorsra méltó fajta tragédiájához.

Kodolányi után mások is felfigyeltek az Ormánságra. Fülöp Lajos, Illyés Gyula és Kiss Géza ankéteken, könyvekben tudatosították a veszélyt. Évek multán, maga az író is, újra visszatér regényeinek színhelyére s megírja a *Földindulás* és a *Végrendelet* című, nagyhatású népdramáit. Az új kiadásban (*Athenaeum*) megjelent három Kodolányi-regény nem csak az irodalomnak, hanem a szociológiának is komoly nyeresége.

KODOLÁNYI JÁNOS

kivált a Nemzetőr szerkesztőségéből

Kodolányi János, lapunk főszerkesztője, tekintettel arra a nagy és fárasztó irodalmi eloglaltságra, amely minden munkaserejét igénybeveszi, kénytelen volt elhagyni a Nemzetőr főszerkesztői pozícióját. Sajnálattal jelentjük ezt be olvasóinknak, mert az ő személyét nem csak újságírói munkája kötötte hozzánk, hanem a tiszta és őszinte barátság eltephetetlen láncza is. De éppen azért, mert ez így van, tudjuk, hogy munkássága csak át helyeződik egy olyan területre, amelyen eddig is szép eredményeket ért el s amely jobban megfelel érői és egészségi állapotának. Távozásának nem jelenti azt, hogy akár a Nemzetőr felelős vezetői, akár a Turul Szövetség irányában a legcsekélyebb nézeteltérés állana fenn. Sőt ezután sokkal hatékonyabban s erőteljesebben szolgálja mozgalmunk ügyét s áll rendelkezésére a Turulmozgalom céljait folytatott harcainak.

Amikor elbúcsúznak főszerkesztőnkől, nem a szomorúság érzésével tesszük, mert tudjuk, hogy fokozottabb munkára vonult vissza s munkája a mi céljainkat vízi közelebb a megvalósuláshoz. Kapcsolataink még szorosabbak lesznek Kodolányival és baráti érzéseink és kipróbált egyetértésünk pedig semmit sem eszorbult távozásával.

A Nemzetőr Szerkesztősége.

Nemzetőr 1940. febr. 26.
9. 7. 3.

Reppeli Meggyasorraj 1940.
febr. 22. 192. 7. 8.

— Kodolányi János kivált a „Nemzetőr” szerkesztőségéből. Budapestről jelentik: Kodolányi János, a neves író, kivált a Nemzetőr című hétfői lap szerkesztőségéből. A lap mai száma jelenti be Kodolányi távozását. Kodolányi a lap alapításától kezdve annak főszerkesztője volt s most szépirodalmi irányú elfoglaltságára való hivatkozást mondott le főszerkesztői tisztségéről.

Kulcsos
1940. febr. 28. 46. sz. 2.

1940. Feb. 29.

MAGYAR ÚT

1940. FEBRUÁR 29

**KODOLÁNYI JÁNOS
NYILATKOZATÁT**

KÖZLI az egyik szélső jobb-
oldali napilap, miután egyik
előző számában egy fulánkos
komisz kis hírt helyezett el
arról, hogy Kodolányi János
állítólagos származási okmá-
nyaival házal egy író. (Az
viszont igaz, hogy Kodolányi
cáfoló nyilatkozatának jó
oldalon, feltűnő szedéssel
adott helyet, a múlt vasár-
nap — február 25-iki —
számában.) Eddig a lap dolga
rendben volna, bár ahhoz is
szó férhetne, nem úgy kell-e
tenni ilyenkor, hogy a há-
záló író — de keserves le-
írni ebben az esetben azt,
hogy író — házalnivalójá-
val egyenesen átadni az érde-
kelt félnek s hazugságban
találtatása esetén a közmeg-
vetésnek... De hát ez már
megtörtént így, s a rektifiká-
ció tisztességes volt.

Ami azonban megdöbrent
és lesújt egyszerre az az,
hogy valaki ilyen eszközök-
kel próbálja ledőfni egyik
írótársát. Kodolányi szerint
az iratok csak hamisak lehet-

nek, mert az eredeti, szármá-
zását valóban igazoló okmá-
nyok Kodolányinál megte-
kinthetők. Valamikor az ala-
acsony indulatok állítólagos
zsidó származással igyekeztek
elrágalmazni a magyar élet-
ből a tehetségeket, ma más
divat járja. Mert a „zsidó“
nyilván nem üzlet többé,
vagy annak már senki sem ül
fel, most mindenkit morvá-
nak, németnek, cseláknak
rágalmaznak. Ezt próbálják
most elhítenni a gyanakvó
magyarsággal, ezzel saját ma-
gukon kívül a magyarságot is
úgy feketítik be, hogy az már
több, mint egyszerű vétek.
Hiszen ők maguk is magya-
rok... s a magyarságról ál-
litanak ki ilyen bizonyít-
ványt?... hogy az idegenek
kajánul a markukba röhög-
jenek: nem kell itt semmit
sem csinálni, megeszik ezek
eszmást, minél magvarabbak,
annál jobban!

Meddig tart ez a keserű és
szégyenteljes harc még? ...
Olyan jól megy a sorsunk,
magyaroknak, hogy már le-
het így rágalmazni egy-
mást? ...

Magyar Út 1940. febr. 29.
G. N. 2.

s z i t a

KODOLÁNYI-EST A PESTI VIGADÓBAN. A Turul Szövetség még az elmúlt ősszel megkezdett egy irodalmi-est sorozatot, melynek első estje az Erdélyi József-est volt. E sorozat második estjét, a Kodolányi-estet február 9-én rendezte meg a Turul Szövetség a Pesti Vigadóban. Az estet Ambrus József, a Turul Szövetség fővezére párszavas bevezetővel nyitotta meg. Egyed Lenke: a Belvárosi Színház művésze Kodolányi »A vas fiai« című regényének egyik részletét adta elő. A. Kulcsár Irma három Erdélyi József verset adott elő. Koréh Endre, az Operaház tagja, ormánsági dalokat énekelt Farkas Ferenc feldolgozásában. Hosszú Zoltán, a Nemzeti Színház tagja, székely népmeséket és balladákat mondott el. Molnár István táncművész kardtáncot mutatott be Tóth Dénes zenéjére, amit a szerző Kodolányi János »Pogánytűz« című színművének egyik jelenetére írt. Szomolánkai Kovách Ernő Kodolányi János egy novelláját olvasta fel. Az Egyetemi Énekkarok Vaszy Viktor vezényletével egy finn dalt és négy magyar népdalt adott elő. Fitos Vilmos, a Turul Szövetség kulturális országos vezére, Kodolányi Jánosról, az íróról tartott előadást. Az estet maga Kodolányi János fejezte be. Életéről, küzdelmeiről, az új magyar ifjúsághoz való viszonyáról beszélt.

*Magyar Élet 1940. márcs.,
3. sz. 15.*

Olvassa

el a

„Magyar
Nemzet”

minden sorát!

Levél a »Néma Rovat« szerkesztőjéhez

PETHŐ SÁNDOR fő szerkesztő: Közírói működéséről alkotott általános vélemény: nagykészültségű, művelt, tehetséges. Aki őt rendszeresen olvassa, önkéntelenül is az az érzése támad, mintha a főszerkesztő úr főleg

szzerű képletekben gondolkozó magyarságot egy fölényes és erkölcsileg aggálytalan faj borzasztó gazdasági tempójának, itt koránsem volt az a varázserejű, menynevei jel, amelynek maszkjában a zsidóság oly furfangosan ki bírt csúszni a kollektív felelősség alól s amelynek vasrostélya alatt oly nehéz volt felismerni a világ bolygó forradalmárját, A hasvért, aki szívósan és inaszakadtan vívja nagy harcát a Keresztrefeszítettel az idők végezetéig.»

Mais ou sont les neiges d'antan? Leírma e ma a főszerkesztő a régi igazságokat? Merné-e közölni saját régi mondatait? A zsidó fajiságról, a zsidó áfiumról mely átjárta a szellemi Magyarországot, a minden magyar vetést letipró szabadelvűségről, a fölényes és erkölcsileg aggálytalan faj maszkjáról, amelynek szénvelgő humanista arcát úgy hordozzák most mint egy tragikus nyáréji álomban a számárfejet.

Hol van, hol van a tavalyi hó?

Ki hitte volna az egykori nett, tehetséges középiskolai tanárról, hogy ő lesz a politika eleganciamestere és a Szent István városban, mint a tip-topság eszményét fogják emlegetni.

A SZERKESZTŐSÉG véleményünk szerint azonban hiányos. Várjuk Fodor Józsefet, Mikszáth Kálmán remekbeöntött cikkeit, Barátfalvi Levitának, ennek az »Ujság« szerkesztőségében vegyileg előállított homunkulusznak a főszerkesztőhöz címzendő leveleit, továbbá Lakatos L. István és Horváth Béla »mélyen emberi« írásait. És főleg Lipták Lászlót, amennyiben szellemét a vizsgálat jogerősen épnék találja.

Bármennyire meddő volt is Pethő 1919-es publicisztikája, tagadhatatlan, hogy a nemzeti közösség szellemi megtisztulásának érdekét szolgálta, szemben mai, történelemmel ködösítő működésével. Az eszmei örösváltást ő megcsinálta, nagy messzeségbe kanyarodott multjától, de az ilyen leválás megtorlására nincs írott törvény s aki a lelkiismeretének ítélőszékét naroktízálta, megteheti. Csak az ökor következetes, — mondják, de az egészséges lelkialkatú emberek tömegétől nem követelhetjük, hogy bíráló szó nélkül, tényleg ökörmódon térjenek napirendre az irányítók páfordulásai felett. Főleg, mikor Paulból ismét Saul lesz.

Most ugye, bármennyire vak bizalommal is vagyunk szeretett lapunk iránt, figyelmünket nem kerülheti meg a Főszerkesztő hajlékonysága, komplex híd szerepe a demokrata szellem és dinasztikus katolikum, valamint a kőműves liberalizmus, sajátos fogalmazású feudális nemzeti gondolatot és plutokrácia közt.

Szeretett lapunk állásfoglalása igen érdekes példaul és megmutató az orosz ügyvel kapcsolatosan. Minden reményteljes óvódás észrevehette, hogy remek ujságunk a világ legtermészetesebb dologának könyvelte el a közelféléven át húzódo angol-francia-orosz tárgyalásokat. Nagyszerű orgánunk ebben az időben a fölényes világpolgár finomságával, úri rokonérzésével kezelte az európai közösségből önmagát ki-rekesztett szovjetet, sőt mint jó gazda a májusi esőt,

azért írta, hogy ezt a rangot, ezt az elismerést napról napra újra kiérdemelje, sőt fokozza olvasóiban. Az ő magvas cikkei kapcsán alakult ki az ilyesfajta párbeszéd: A: Olvastad a mai Pethőt? B: Természetesen. A: Mit szólsz hozzá? B: Elragadóan okos, mélyen szántó, magasba lendülő! A: Miről írt? B: Legyek őszinte? Már nem tudom, de gyönyörű! Ezekből a nagyvonalú írásokból ugyanis nem sok derül ki, mert legtöbb esetben túlságosan elvont a tárgyak és ráadásul a megírásuk is olyan bonyolult, hogy az olvasók számára gyakorlati használatra édeskevés hámozható ki belőlük. Ebben a stílusvesztőben járatos pethőlógus azonban megállapítja a következőket: a főszerkesztő nem igen kedveli a mai Németországot. A mi zsidótörvényünkért ő kizárólag a hitlerizmust teszi felelőssé. Különös és érthetetlen, hogy németgyűlölete ellenére mégis csak ő a habsburgi legitimizmus legmarkánsabb képviselője. Ezt a keresztretjvényt bizonyára csak ő tudná számunkra megnyugtató módon megoldani. Írásából kijegecesedik az is, hogy Magyarország jövőjét elsősorban a nagybirtok, a bank és kartelluralom változatlan integritásában látja biztosítottnak. A laikus fejbekólintva kérdi: milyen szempontok vezethetik a nagytehetségű keresztény magyar főszerkesztőt, amikor a magyar nép életérdekeivel ellentétes célok szolgálatába állítja lapját és örökszépségű körmondatainak monumentális kásahegyét? Nem tudom megállni, hogy ne idézek egy ilyen pethői körmondatot. De ez még a régiékből való. 1919 szeptemberéből. (»Uj Nemzedék«.) Hogyan írt akkor a zsidóságról a plutokrácia jelenlegi főpublicistája?:

»Azzal az ideológiával, gazdasági és kulturális hódítással szemben, amely által a zsidó faj szinte szellemi járma alá igázta a magyarságot s amely a nemzeti gondolatot a zsidó sajtó egyrésztében az eszelős sovénizmus túlhajtásai által kompromittálta saját nemzetiségeink és Európa előtt, másrészt főleg az utolsó tíz évben szinte sterilizálni akarta azt magukban a magyar tömegekben: — ezzel a pusztító gazdasági és kulturális pestissel szemben Dunántúlon indult meg az ellenhatás: a vesztégár. — E legpallérozottabb, legkiegyenlítettbb, e legeurópaiabb, e legszentistvániabb magyarság aránylag legkevésbé szívellte a zsidó szellemet, amelynek áfiuma ellen legkorábban és legserényebben próbálta magát vértetni egyebek közt pompás keresztény fogyasztói és hitelszövetkezeteivel is. A szabadelvűség, amelynek szabad versenye egyszerre, előkészület és elővigyázat nélkül kiszolgáltatta a naív, egy-

csöndes, elnem kiabáló fohászokodással várta ennek a szövetségnek a létrejöttét. Nem voltak aggodalmi, hogy a nyugati demokráciák e lépésükkel, talán akaratuk ellenére is szalonképessé tehetik a szovjetet. Mikor azonban az angolok és franciák helyett a németek kötötték meg ezt a megneemtámadási szerződést, hirtelen föleszmélt kedvenc világító fáklyánk szerkesztőse s a nyíltan zsidó lapokat is túllícitálva sietett fölsmerni a veszélyt, amellyel ez a német-orosz kapcsolat az öreg Európát fenyegeti. Laikus fejfel nehezen érthető, hogy miért jobb, ha az angolok nyitják meg az ázsiai zsilipeket, mintha a németek? A fordulatig a Szigetországban harsogott a kommunista propaganda és Párisban hetvenöt kommunista képviselő szurkolt az angol-francia-szovjet együttműködésért, hogy teljes legyen a hurok a nacionalista Európa körül; s e gyilkos lasszó vége kiknek a kezében volt? Az újszidó humanizmus felkent entellektüelljeinek kezében s a félmillió bolsi párttagéban, ennek az »acélveretű, jóhiszemű és lelkes tömegnek«, amely most »borzongva fordít hátra a régi prófétáknak!« (Mint a Magyar Nemzet testvérlapja a Mai Nap írta 1939. dec. 19-én megjelent számában.) Ezek az »acélveretű, jóhiszemű és lelkes« terroristák alakították át a szovjetben garázdsá, raktárakká a templomokat, ezek az acélveretűek ölték meg a hívők tízezeit, mindenütt ahol kigyúlt a máglya. S most, — annyi idő után — óvatos tűzérzési előkészítéssel (Ó Katona!) szeretett lapunk irogatni kezd az »istentelenek szövetségének romboló munkájáról«. Mi itt a nagy szerkesztő illuzionista bravúrja? Olyan lapot csinálni, hogy a legdörzsöltebb multú zsidó ügyvéd is alkotmányos, szentistváni-gondolat magyarnak érezze magát, ha ezt a lapot kezébe veszi s közben egy hajszálnyit meg ne csorbuljon belső zsidó világában. Lapot csinálni az Abbázia kávéháznak, hogy hatalmas büszkeorrú ügynökök és egyéb négyzetreemelt ajkú egyének elmondhassák egymásnak: A: Nézze uram, én már csak egy dolog miatt haragszom arra a Hitlerre! B: Csak egy dolog miatt? A: Ugy, ahogy mondja! B: És mi miatt? A: Kizárólag azért, hogy nyakunkra hozta a bolsevizmust! Olyan lapot kell csinálni, hogy végre egyszer minden zsidó érezze egy pillanatra bár s ha csak szerepként is, a más tömegek hidegleglős undorát, egészséges megvetését és elriasztó félelmét a marxengelsi judeobolsevizmussal szemben. Hogy egy pillanatra ők is tetszelegessenek maguknak az ellenforradalmár ruhájában. A német-orosz szerződés kiírtotta az angol és francia bolsevista góccokat s félelmes erőt ébresztett az angol és francia nacionalizmusban. Az Abbázia kávéház törzsköcs lapja ennek jelentőségét méri fel. Nagy angol-francia kultuszuk a maguk törzsi szemzőgének hangosága. Sokszor a fájdalmas magyar irredenta mögé állnak, verik a nagy dobot, ha valami ránk nézve kedvező sejtetés, felelőtlen bók vagy ígérgetés jelenik meg a demokráciák sajtójában. De nem írt vezércikket a főszerkesztő Millerand volt köztársasági elnök beszédéről, amelyben Millerand leszögezte, hogy a mai új világégés oka a párisi környéki bé-

kék túlságos enyhesége. Ötvenhét vármegyénk esett el Trianonban, népünk milliói sülyedtek internálótáborokba s a lepergett húsz év alatt soha meg nem hallgattak, nem volt humanizmus, nem voltak emberi joglígák a számunkra sehol. Ki becsüli úgy itt a Duna mentén, még egy nép, a franciák faji és kulturális értékeit, mint a ridegen megtagadott magyarság. A Magyar Nemzet nyugati kultusza nem magyarlelkű és a zsidószelem sugalmaiból terem.

S most apróbb dolgokra nézve azt se szeretjük, hogy színvalasnak reklámozott lapunk oly gyakran sekélyesedik el stílusban s talán maga se veszi észre, hogy sokszor úgy ír, ahogyan a Népszava írt megszelídülése előtt. A lap, mely első oldalain a régi nagy publicisztika legnagyobbjaihoz illegeti magát, beljebb megengedhetetlenül durva hanggal dolgozik. De azt még megértjük Maxi mester leibzsumnáljának, hogy semmi köze a földkérdés, parasztság tragikus problémáihoz. Hogy teljesen idegen tőle ez a szenvedő tenger.

Búcsúzó Szerkesztő Ur! Ön a Néma rovatban hétről hétre a legnagyobb könnyedséggel szokott megfelelni a legbonyolultabb kérdésekre is. Nem tudom hinni, hogy most kínzó töprengéseimmel magamra hagy. Fogja meg a kezemet, ültessen az ölébe és súgja a fülembe a feleleteket erre a sok, sok kínzó miértre. Csak arra kérem szeretettel, hogy most az egyszer, kivételesen ne ragyogó idézetekkel és mindenre alkalmazható általánosságokkal igyekezzék engem az eszmének megnyerni, de szürke adatokkal, tényekkel bizonyítsa álláspontom tarthatatlanságát. Hihetetlen, de mégis így van, járatlanságomban, magamra-hagyatottságomban a legképtelenebb képzetek gyötörnek, gyakran felrémlik bennem, hogy a Magyar Nemzet nem más, mint e régi zsidó szabadkőműves Világ, a hangfogós, beijedt Magyar Hírlap és a megkönyeztető emlékü Pesti Napló törvényes jogutódja. Hát nem borzasztó? Maradhat ez így? Addig is, amíg kimerítő, szeretetteljes választ megkapom, búcsúzó kedves lelki idegenvezetőmtől: a Magyar Nemzettől, a kedves gárdától, az írásaikból reám mosolygó arcoktól és álaroktól, a szürke barát elválaszthatatlan barátjától: Nomádtól, a bánfalvyvá sárkányosított Weninger Taunitól, a neves Katonától, a szívós Gogoláktól, a nivótlan Kunszerytől, a vöröset rózsaszínűnek látó Szidortól, a rettenthetetlenül félénk Nyilatlan Keresztéstől, a hangszerelő Hegedüstől, az angol divatlapból »kivágott« Pethő dokortól és álomszép töltőtollától, amelyből azok a szünni nem akaró szárnyaló, ívelő, dübörögve sistergő, azaz sisteregve dübörögő érthetetlenül mélyértelmű mondattömegek folynak, zúgnak az olvasó nyakába. Az ég óvja, áldja, bátorítsa továbbra is ezt a magas színvonal fölött lebegő újságot, a zsoltbélai ízzó magyaroknak, a tízezer 48-as zsidó honvéd egyenes leszármazottjainak a lapját: a Magyar Nemzetet.

El nem múló csodálattal és tisztelettel várja választát

KOVÁCH ANDOR

Kodolányi János: Jajgatunk és kacagunk.

(Athenaeum.)

A magyarság sorskérdései Széchenyi és a reformkor óta sohasem álltak annyira az

37

érdeklődés előterében, mint napjainkban. Ez az érdeklődés túl van már a divat kétes értékű fázisain, de még egyre fokozódik, tisztul és mélyül.

Kodolányi most könyvalakban is megjelent színműveinek ez a körülmény ad nagy fontosságot: ha így együtt és elmélyedve olvasuk ezeket a darabokat, még szembetűnőbben és egységesebben mutatják azt a célt, melynek szolgálatában íródtak. Mindegyik darab egy-egy égető és veszélyessé válható magyar problémát realizál. Első darabja, a „Pogány tűz“ (történeti színmű) meg akarja mutatni az utat, melyet a magyarságnak — az idegen befolyás lelketlen kufár szellemét legázolva — követnie kell, ha boldogulni akar Európában. Megjelöli a német befolyás és a magyar pogányság között a középutat, mely európaiságunk egyetlen alapja lehet. A „Vidéki történet“ a zöldkereszt-mozgalom szűkebb keretein belül keresi az utat a nép felé: a népmentés munkásai a népből sarjadnak és oda térnek vissza, de távol kell tartani azokat az elemeket (mert veszélyessé válhatnak), melyeket vérük és hagyományaik nem fűznek a néphez. A „Földindulás“, valamennyi közt a legnagyobb színvonalú siker, keserű feljajdulás a faj hóhéra, az egyke ellen, s a becsületes magyar vér diadalmas megifjodása felé mutat. A javasasszony sötét szerepe és a vallásos eltévelyedések sötét árnyékoltak alá a megújuló életet. A „Végrendelet“ vígjátéki síkon, de velőkbe markoló igazsággal mutatja be a falu életét. A mindennapi keserves izzadásban elvész a becsület-érzés: a megrontott és félrevezetett magyar paraszt esztelen és erkölcstelen vággyal tör az örökség után. — Iránydarabok ezek, egy határozott cél szolgálatában állanak, de az író páratlan éleslátása és nagy jellemábrázoló készsége, kemény és komoly realizmusa távoltartja attól, hogy izléstelenül irányzatos legyen vagy hamis szónokiasságba fulladjon. A magyar népszínmű új, nagyszerű jelentkezései ezek a darabok, olyanok, mint amiknek a népszínműnek már Szigligeti korában kellett volna lennie, ha nem fullasztja hamis romantikába, émelvítően édes népszínmű-szirupba a századvégi magyar társadalom felületessége és komolytalansága.

(Lukács Gáspár.)

Dicsonam 1940. márc.,

1. sz. 37-38.

Kelet és Nyugat küzdelme e magyarságban

Kodolányi János: Holdvilág völgye

Éles szemű társadalmi megfigyelőként tűnt fel Kodolányi János a huszas évek regényirodalmában. A legművészebb realista — írta róla a kritika, mikor a *Szép Zsuzsika*, a *Börtöm* és a *Kántor József megdicsőülése* egymásután megjelentek. Tőle várta mindenki a társadalmi igazságtalanságok epikus kifejezését, ezt különben ő maga is ígérte a »Futótűz« könyve előszavában: »Nézzünk meg egy falut, egy családot, egy-két parasztot, egy-két urat, szóval egy kicsiny magyar világot apróra s gondolkozzunk... Ha most egy kicsit megfeszítve gondolkozunk, egészen biztosan eljön az idő, hogy gyermekeink már kevesebbet töprenghetnek és többet nevethetnek«. A magyar tizenöt év regényét ígérte ez a bejelentés. Még emlékszünk a »Földindulás« és a »Végrendelet« komor képeire, ezek bizonyítják, hogy Kodolányinak meg is lett volna az ereje és tudása a feladatot teljesítéséhez.

A fordulat a harmincas évek vége felé történt Kodolányi írói pályáján, mikor a történelem viharos hullámai felcsapni készültek a magyar sors körül. Az író az Anschluss esztendejében a magyar középkor felé fordul, Julián barát sorskereső útját vizsgálja, egymásután megírja a magyar középkor regényeit: *Juliánus barát*, *A vas fia*, *Boldog Margit*. Pár éve pedig hozzákezd egy hatalmas regényciklushoz: a magyarság európai megtelepedéséről. Nem véletlen az sem, hogy ezekkel a történelmi esztendőkkel párhuzamosan jelentős ásatások, régészeti kutatások indulnak meg szerte az országban.

Kodolányi is a multat ássa, olyan világot tár fel, amelyet kevesek előtte. A »Csendes órák«-ban írja: »A magyar mult felnyúl a rég beomlott, eltemetett, romlott sírokból, meggyílnak a források fejei, megszólalnak a ledőntött és összetört bálványok, hogy a magyarság szorongatásának idején őseink emlékeztessenek saját tetteikre, dialalakra, istenhitükre, magukba vetett szilárd bizalmukra, kultúrájuk ragyogására, ősiségére, magyarságára. Felnyúlnak a csontkezek, hogy meg-rázzák a mai öntudatlan, hitetlen, el-mukult, földhözragadt gondolkodású, maratózó idegenimádó nemzedéket s tekintetét a kihűlt áldozati tűzek ham-vára fordítva, föltámasztják velünk a multban az örök jövőt. Mi már nem a pogányt látjuk, hanem a ma-gyart. Lásuk hát mennél tisztábban, mennél büszkébben. Fogadjuk el a csontkezek intését«.

Új regénye, a »Holdvilág völgye«, az »Istenek« nyomán halad tovább. Sok

szereplőjét már ismerjük, a mese a Balaton környékén játszódik, Fonyódnál. Tar Szerind károgán bejárja a Balaton ősi vidékét, megemlékei népet, meghallgatja a faluságok panaszait s jókivánságait s még tovább lovaskiáretével, s amerre elhalad, téli szötte-sekből egy-egy szép véget akaszt a szent fákra.

Felejthetetlen szép kép, ahogy Tar Szerind emberei itt-ott megpihennek, s a lovakat kicsapják egy füves tisztásra, a katonák pedig fürödni mennek a Balatonfő tágas öblébe. S vonultak aztán tovább, ahol rájuk esteledett, sátrat vertek, kölest főztek s Tengrinek ajánlva lelküket, békén aludtak. Kodolányi, mint látjuk, az élet apró epikai tényeiből építi monumentális regényét, senki nála közelebb-ről, tisztábban és frissebben nem látta meg a letelepedő magyarságot. Nincs múmiaszag a hőseinek, élő alak mind, csupa hús-vér ember. A víz Öregjének áldomásán, mintha falubéli szomszéd-jaink, bátyánk, szülénk, rokonaink látnánk a Balaton partján, azon a szikrázó szép tavaszi napon, ahogy a fűben heverészve, megvitatják a szántásvetés gondjait, a legelők állapotját, elmondják egymásnak, hogyan telettek az állatok, mikor lesz a birkausztatás és nyírás, s a lovakról kimeríthetetlen bőséggel és telhetetlen gyönyörűséggel beszéltek. »Távolkerült rokonok örömmel köszöngöztötek, családjuk felől kérdőzködtek, újszülöttekről, elhalá-lozottakról adtak hírt. A legények kötekedtek, hátbavagdalták egymást, még kergetődztek is itt-ott, a vének, akik már homályosuló szemmel hunyorog-tak a Balaton szikrázásába, kikerestek egy vakondtúrást, egy terméskövet, vas« legalább valami kényelmes dom-bocskát, rátelepedtek s szóltanul bámultak a világba. A »Holdvilág völ-gye« tele van ilyen szép mozgalmas képekkel, meglevenedik az író varázslatára az egész gyepű-világ, a magyar honfoglalás utáni század.

A regényciklus főhőse, Ojbársz, Tar Szerind károgán fia, akit a történelem Koppány néven ismer, egyre inkább nagyobb szerepet kap. Edényje, ha lála után — mily erőteljes, drámai mű ez, hol vagytok ti nagyvonalú magyar filmrendezők! — Ojbársz sorsa a táltosságon keresztül görögül elrendel-tése szerint a végzet felé. A Napfor-duló éjszakáján, ott a sejtelmes, kul-tikus helyen, a Holdvilágúrokban már érezni, mi készül a regényciklus kö-vetkező könyvében. Mindez, a két első rész, csak bevezetés volt. Kelet és Nyu-gat, Tengri és Isten drámája csak most kezdődik...

V. L.

Fialalok 1940. márcs,

3.7. 6.

k ö n y v e k

KODOLÁNYI JÁNOS: ORMÁNSÁG. Három kisebb regény került ebbe a kötetbe: Szép Zsuzska, Börtön, Kántor József megdicsőülése. Az első elbeszélés Kodolányi egyik legértékesebb alkotása, még írói pályájának elejéről. A Kántor József megdicsőüléséből huszonnégy óta dráma lett (Végrendelet), de a Szép Zsuzskát sikerült a közvéleménynek és kritikának egyformán elásnia.

Szép Zsuzska a vér, ösztön, elhagyatottság, magányosság, emlékezés szimbóluma. Ennek az öllekezésben kivénült lánynak az élet sohasem adott, csak elvett tőle. Lelkét betöltötte egyetlen emlékezés, testét: be nem teljesülő nagy vágyakozása. A szabadulni nem tudó tehetetlenség jelképe ő, sorsa a kiszolgáltatottságból zuhan a megváltástalan és megsemmisítő csalódásba, közönybe, lelketlen öregségbe. Szép Zsuzskát szerelmi csalódás rántja a mocsokba s egy-egy bukás után felvillan az Istennel való közösséget békítő reménye, a megtisztult, felszabadult élet áldott örömeinek vágya, de aztán marad minden a régi tompaságban. A felvilágosító, újjászülő szerelmi emlék megtanítja látni, de ereje nincs a megváltáshoz. Szerelme tiszta, érdektelen forróságát elsöpri a kis ormánsági falu anyagiassága s a lélek beszorul a nazarénus szekta Punok Zsuzskái közé.

Benne van ebben az elbeszélésben az ormánsági élet teljes problémája. Ami ennél több, az programhoz vezet s a sorok elé feltétlenül odafurakszik a politikus, vagy szociológus s elvesz az a spontaneitás, ami itt az ormánsági élet és lélek olyan mesteri desztillációját adta. Ezért kerül a Börtön és a Kántor József megdicsőülése sokhelyt a tiszta irodalmi határokon kívül. Ezekben tervszerű, ami ott még szinte öntudatlan.

Szép Zsuzska örök szimbólum s ennek a szimbólumnak árnyékában húzódnak meg olyan képek, melyeket nem tudunk elfelejteni. A vénasszonyok temlopemlőtti, pa-

naszló, síró, kérkedő, másokat csepülő tereferéje, az Oroszországot járt Lőrincz Lajos becsülete, Punak Zsuzska kétszínű szenteskedése és a húshagyókeddi tánc, amit mámorosan lejt végig Szép Zsuzska felsallangózott mogyorópálcájával a tavaszba bámuló falun, vajjon nem a magyar irodalom legjavából való?

Nagy történelmi trilógiája és a Stötétség mellett, úgy hiszem, ez lesz Kodolányi legmaradandóbb műve. Tehnikája nem a történelmi regényeié. Azokban magával vitt az őmagyar életbe, itt közénk hozza az Ormánságot. Határunk ott találkozik, ahol az elbeszélés meg a regényé. Az előbbi ritkább, megfogóbb, de a másik mentesebb a naturalizmus sallangjaitól. Mindkettő feltétel inkább, semmint szabadon váltogatható módszer. Az elbeszélés a mesélő emberé, a regény inkább a tudósé. Amazt közelebb, magyarabbnak érezzük — miért? Mert a nem nyugati receptre készült magyar regénynek megvan a maga sajátos esztétikája, mi pedig nyugati törvényekben nevelkedtünk s ebben a mértékben a magyar mű tökéletlenek, hiányosnak tűnt fel nem egyszer s a jó sokszor igazságtalanul lett róvására a jobbnak. Jónak látszott a Halálfiú és gyengébbnek az Elsodort falu, jobbnak Surányi, mint Tamási Ábele, jobbnak a Pendragon legenda, mint a Julianus barát, tisztábbnak a Válás Budán, mint a Jégtörő Mátyás. Magyarunk tartottuk az elbeszélést és idegennek a regényt s gyengének, amelyekben a kettő keveredett. Az Elsodort falura, Ábelre, Juliánus barátira egyformán lecsapott a vád: szerkezetük laza s csak részleteikben jók. De vajjon Jókaitól kezdve nem minden magyar regény egymás mellé kívánkozó kis elbeszélések sora? Vajjon nyugati sémára az a feladata a magyar regénynek, hogy megfejtse az élet csodáját, hogy idegeinket a remegésig feszítse, hogy filozófiát népszerűsítsen, hogy szerkezete kinosan pontos, kimért, lélekrajza pedig élettelenül következetes legyen? Ha a magyar lélek vaióban objektív, (s hogy az, Karácsi Sándor nyomán világosan lát-

juk), művészetében sem kerülhet szembe az étellel.

Még az a kérdés, hogy írhat-e magyar író nyugati értelemben vett jó regényt, vagy nem? Természetes, hogy írhat, de eddig még nem írt, mert vagy »jó« regény lett és nem magyar, vagy magyar és akkor nem időtlenkedhetünk mellette nyugati törvényekkel. Sem nyelvünket, sem irodalmunkat, sem egymáshoz való viszonyunkat, életünk egyetlen megnyilatkozását nem értjük meg addig, amíg nem a magunk törvényszerűségeivel közelünk felé. Nehéz a megindulás, hiszen fel kell adnunk a régit, hogy újat kaphassunk helyébe. A zene után, az irodalom kínálkozik fel legbőszesebben, itt kell érvényre juttatnunk a mi ítéletünk igazát. Hány elfelejtett név, hány megtagadott mű bukkanhat még fel egy új magyar esztétika nyomán!

Koczogh Akos

Magyar Élet 1940.
ápr., 4. n. 14.

ÍRÓK ÉS MŰVEK

KODOLÁNYI JÁNOS: ORMÁNSÁG

Athenaeum kiadása

A mai magyar népi problémák egyik legalaposabban felkészült ismerője és harcosa kétségkívül Kodolányi János. Harcol a népi igazságokért anélkül, hogy a napi politika posványába süllyedne, harcol az igazi alkotó egyetlen, de hatalmas fegyverével: a művészet megrendítő erejével. Az az út, melyre Kodolányi lépett irodalmi működésének már első megnyilatkozásaival, igen igényes. Hisz végső célját egy erkölcsileg és gazdaságilag süllyedni kezdő országrész megsegítésében és fölemelésében, a gondoskodás kivívásában látja. Módszere pedig lényegesen elüt a „tudományos színezetű” statisztikai adathalmazástól és a hétvégi falukutatástól. Becsületesen, ereje és tehetsége tudatában, csupán a tiszta irodalom eszközeivel kívánt és kíván harcolni kitűzött céljaiért.

Az Ormánság cím alatt kiadott három fiatalkori regénye már ezt az álláspontot és meggyőződést tükrözi. A közösség elé kell tárni művészi meglátásokban, az alakok megkapó rajzán és cselekményen keresztül a társadalmi hiányokat, a nélkülözésből eredő káros és romboló erőket. Az Ormánságról van szó, fekélyeiről és megőrzött erényeiről, de Kodolányi mondanivalói olyan súlyosak és egyetemesek, hogy nyugtot nem hagyó kétségei magyar sorskérdésekké tágulnak.

Ebben a három regényben, a *Szép Zsuzskában*, a *Börtönben* és a *Kántor József megdicsőülésében* a Dunántul veszéyekkel teli népélete lüktet torzítás nélkül, művészi eszközökkel föltárt őszinteségében. Ez az a táj, ahol Kodolányi otthon érzi magát. Tökéletesen ismeri lakóinak környezetelakította lelki-

ségét, a tájszülte szemléletét és a tömeghiedelmek bilincse alól szabadulni nem tudó ember vívódását. De számot ad a kívülről származó, mérgező hatású tényezőkről is: az egyke, a földéhség, a szektajárvány mind „behozott árú”, nem tartozik szervesen az ormánsági lelkialkat sajátságai közé. Ennek a ténynek a felismerése enyhíti egyedül Kodolányi megrázó látását és teszi derülátóbbá. Enélkül síri hangulat uralkodna regényeiben.

A sokféle veszedelem között élő népi lelki térképét kapjuk meg a fiatal Kodolányi most újra kiadott írásaiban. Csaknem igazolásul azokra az elhírtelenkedett bírálatokra, melyek kereskedelmi célkitűzéseket véltek látni az író utolsó munkáiban. Túl nagy volt a hírverés körülötte, nem csodálható, hogy egyesek tévedésbe estek miatta. De vajjon az 1923-ban író Kodolányit nem ugyanezek a kétségek gyötörték és nem ugyanazt a világot tárja elénk a maga mozgalmasságában és életbiztonságának megrendülésében? Központi problémája mindig az Ormánság területén mozgott, — más területekre csak, mint kiránduló látogatott el.

E problémák köréből emelkedik ki egy-egy jól kidolgozott alakja, mint szép Zsuzskája vagy Varga János harácsoló falusi gazdája, kinek konokságán és gyűjtőszenvedélyén porrázúzódnak az emberi természet porcellán-virágai: a szeretet és tisztelet.

A fiatal Kodolányi ezekkel az írásokkal lépett be a magyar irodalomba, érdemes velük foglalkozni.

SZABÓ ENDRE

Párisban (Kolozsvár)

1940. máj., 5. A.

Látogatás Kodolányi otthonában

Kodolányi Jánost, az író re-
gényeiből, elbeszéléseiből, tanul-
mányköteiből, tehát „Juliánus
barát”, „Vas fiai”, „Fekete víz”,
„Boldog Margit”, „Jajgatunk és
kacagunk”, „Szép Zsuzsika”,
„Suomi titka”, „Suomi, a csend
országá” s legutóbb a Magyar
Út-ban közölt „Süllyedő világ”
című munkáiból ismerhetjük
meg, Kodolányi Jánost, a *szín-
darabíró* „Pogánytűz” és „Föld-
indulás”, „Vidéki történet”, va-
lamint „Végrendelet” című nagy
sikert elért darabjai mutatják
meg. Kodolányi Jánost, az *uj-
ságró*t a különböző lapokban
és folyóiratokban megjelent
cikkei jellemzik.

Kodolányi Jánost, az *embert*
azonban csak Hidegkúti-út 31b.
szám alatt lévő barátságos, csend-
es budai otthonában ismerhet-
jük meg. Íróasztalán virág pi-
roslik, mellette kis írógép. Ez
az író műhelye.

Finn nyírfakürt, magyar szót- tesek, Erdélyi József és egy sárközi öregasszony arcképe

A cserépkályha mellett
szürke cica dorombol. A falon
nyírfakürt csüng. Kodolányi
János ezt egy pohjalai finn pa-
rasztasszonytól kapta. Az öreg
nénike ugyanis az újságból
megtudta, hogy Kodolányi, a
nagy finn-barát magyar író Hej-
nolában, a finn tanítóképző-
intézetet látogatja meg, ahol
meleg ünneplésben részesítik és
nem akarta elmulasztani az al-
kalmat, hogy valamilyen cse-
kéliséggel ne kedveskedjék.
Ezért gyalog útnak indult Poh-
jalából, Hejnola nevezetű kis
városba és meghatottan adta át
Kodolányinak a nyírfakürtöt.

Kodolányi azóta kedves em-
lékként őrzi ezt a ritka ajándé-
kot. Mellette, a falon ott van
Erdélyi József, kiváló magyar
költő arcképének krétarajza.
Pályájuk együtt indult és mind-
ketten nagyon nehéz időkben él-
tek át.

— Más barátom arcképét nem
is láthatja szobám falán. Erdé-
lyit tartom a legnagyobb és leg-
magyarabb ma élő lírikusunknak
— szólal meg Kodolányi, mi-
közben otthonában környezet-
tanulmányt végzek.

A szoba tele van remek ma-
gyar szöveggel. Valamennyit egy
sárközi öregasszony szötte. Ha
az öregasszony időnként Buda-
pestre érkezik, Kodolányi min-
dig vendégül látja és otthonában
száll meg. Az öregasszony arc-
képe ott van a másik szobában
a falon, a zongora mellett. A
szobában tehát mindössze há-
rom arckép van: Kodolányié,
Erdélyi Józsefé és a sárközi
öregasszony képe.

Eme arcképek mellett Kodo-
lányi kedves emlékei közé tar-
toznak azok a levelek, amelye-
ket a „Földindulás” című nagy-
szerű parasztdrámájának elő-
adása után ismeretlen asszo-
nyoktól kapott. Ezek őszintén
bevallják, hogy az útban lévő
gyermektől meg akartak szaba-
dulni, de Kodolányi János da-
rabja annyira hatott rájuk,
hogy életfelfogásukat teljesen
megváltoztatta. „Ezek megható
és nem egyszer megdöbbentő
levelek” — jegyzi meg Kodo-
lányi. A férfiak leginkább a
„Vas fiai” és Juliánus barát”
című munkáinak olvasása után
írnak köszönőleveleket. Azután
nagyon meghatóak a diákok és
diákányok levelei. Ezekben fő-
leg Kodolányi János élete és
munkái felől kérdezősködnek és
megírják azt, hogy az önképző-
körben róla tartanak előadáso-
kat.

Az író olvasmányai, kedvenc írói és fia, aki vezérkari tiszt- nek készül

A szoba díszé Kodolányi Já-
nos kis házikönyvtára. Az egyik
üvegszekrényben őrzi a saját
könyveit és a finn írók könyveit,

míg a másik nagyobb könyváll-
ványon Kóos Károly, Móricz
Zsigmond, Makkai Sándor,
Kuncz Aladár, Tabéry Géza,
Nyíró József, Szabó Dezső és
más magyar írók könyvei talál-
hatók.

— Melyik írótól olvas jelen-
leg? — teszem fel az első kér-
dést.

— Móricz Zsigmond: „Életem
regénye” című életrajzregényét
olvasom. Ez a nagy magyar pa-
rasztíró egyik legnagyobb alkotása.
Minden egyes sora meg-
rendítő.

— Ki a kedvenc írója?

— Gyermekkorom óta két
kedvenc íróm van: Tolsztoj és
Dosztojevskij. Eppen most ol-
vastam el újra Tolsztoj „Kare-
nin Anna”, valamint „Háború és
béke” című munkáját. Már
majdnem minden sorát könyv
nélkül tudom.

— Milyen munkát olvas a leg-
szívesebben?

— Főleg Ázsiával és Közép-
Ázsiával foglalkozó könyvek ér-
dekelnek és azokat olvasom a
legszívesebben. Leginkább nép-
rajzi és nyelvészeti könyveket
olvasok, finn-észtt összehasonlító
nyelvtant.

Kodolányi János különben
arról híres, hogy kitűnő nyelv-
érzéke van és igen könnyen ta-
nul nyelveket. Arra a kérdé-
semre, hogy *milyen nyelveket
beszél*, a következőket vála-
szolta:

— Franciául, németül és fin-
nül. *Legszívesebben finnül be-
szélek*. Állandóan a finn rádiót
hallgatom és finnországi bará-
taimmal is finn nyelven levele-
zek. Legutóbb lefordítottam
Kivi, finn írónak finnyelvű
könyvét. Tudtam én oroszul is
— folytatja Kodolányi, — de
nem volt kivel beszélnem. Az-
előtt eredetiben olvastam az
orosz költőket, sőt *diákkorom-
ban egy időben a naplómát is
orosz nyelven írtam*. Most azon-
ban már sokat felejtettem. Majd-
nem teljesen elfelejtettem. Na-
gyon könnyen tanulok nyelve-
ket. Különben János fiam, most
hetedikes gimnazista, szintén
finnül tanul. Ugyanis a Ludovi-
kára készül, katonatiszt szeretne
lenni. A vezérkari iskolába kí-
ván kerülni, ezért tanul nyelve-
ket, köztük finnül is. Egyébként
fiam éppen olyan nagy rajon-
gója a finneknek, mint én.

Magyar alk
1940. máj. 30.

22. m. 5.

Alaptalan vádak. Az író származása. Nélkülözésen, szenvedésen át a sikerig

— *Mi okozta életében a legnagyobb fájdalmat, lelki szenvedést? —* teszem fel az új kérdést.

— Az — feleli Kodolányi, — amikor családom és rokonságom, 1921-ben, kiközösített. Édesapám, nyugalmazott erdőfőtanácsos volt, tavaly júniusban halt meg Budapesten. Édesanyám már 1919-ben, Püspökladányban, a román megszállás idején halt meg. Apai és anyai ágon lévő rokonaim ekkor megszakították velem az érintkezést. Nemcsak velem, hanem feleségemmel is. Ugyanis köztem és rokonaim között házasságom miatt világnézeti különbség támadt. Szerintük túl korán, 22 éves koromban nősültem. *Feleségem ellen pedig azért volt kifogásuk, mert ormánsági parasztszaládból származik, bár én később kiderítettem, hogy ősei közül az egyik Zrinyi Miklósnak testőre, a másik pedig Zrinyi megbízásából Siklós várának kapitánya volt. Az egész magyar parasztságban találunk ehhez hasonló esetet, hogy tudniillik nemes és előkelő emberek jutottak paraszti sorba és a középosztály lenézi őket.*

— Lelki szenvedést okozott nekem, hogy teljesen magamra hagytak és mint a család szegényét elveszett embernek tekintettek, szégyeltek, sőt megvetettek. Ennek konzekvenciáját ter-

mészetesen nekünk kellett viselnünk. *Feleségem és én ebben az időben nagyon sokat nélkülözünk olyannyira, hogy majdnem belepusztultunk.* Sokszor eljutottam már a végső elkeseredéshez, de mindig azt mondogattam magamban: ki kell tartani, sorsunk majd csak jobbra fordul. Ebben erősen hittem. Rendíthetetlen hittel hittem írói elhivatottságomban. Ha sok mindenben kétkeltem is ebben az életben, de ebben az egyben soha, egy pillanatig sem.

— Újabbán az okoz szomorúságot, hogy a „Magyarság“ című budapesti napilap február elején hírt közöl: valaki iratokkal házal, amelyből kitűnnék, hogy az én nagyapám Bach-korszakban Magyarországra telepedett „morva Jäger“ volt, tehát én is morva származású lennék. Ezzel szemben a valóság a következő: dédapám Kodolányi Márton Egerszalókon, Heves megyében tisztartó volt, nagyapám Kodolányi János 1829-ben született Egerszalókon és később Nemesgulácson, Zala megyében, volt földbirtokos. Apám pedig mint nyugalmazott erdőfőtanácsos, régi magyar nemesi családból származott és tavaly halt meg Budapesten. Anyai ágon édesanyám: Martinovich Ilona, nagyapja Martinovich Gyula, báró Eötvös Józsefnek volt titkára, amikor kultuszminister volt. A család egyetlen tagja sem magyarosította a nevét. A Martinovich-család, pedig éppen úgy nem morva, mint ahogy a Damjanich-család sem az.

Most azt a hírt terjesztik rólam, hogy a nagyapámat Kudešnek hívták és az apám magyrosította a nevét Kodolányira. Erre csak azt válaszolhatom: *hogya dédapám Kodolányi Márton volt, akkor elképzelhető, hogyan lehetett a nagyapám Kudeš.* A rágalom szerint tehát akkor nyilván morvásította a nevét. Származási irataimat különben megmutattam barátainak. Aki magyar származásomban kétkedik, bármikor szívesen megmutatom származási irataimat.

A „Süllyedő világ“ a könyvnapon megjelenik. Tanulmány a finn lélekről

Kodolányi Jánost az élet apró-cseprő keserűségei, tüszúrásai azonban, ha pillanatnyilag le is hangolják, de sohasem kedvetlenítik el. Napfénytől ragyogó otthonában, fájdalmak közepette is lankadatlan szorgalommal dolgozik.

Mielőtt még elbúcsúznék tőle, megkérdem, hogy jelenleg min dolgozik?

— Most „Süllyedő világ“ című kétkötetes regényem befejezésén dolgozom. Június elején az Athenaeum kiadásában jelenik meg. Ebben életem történetét írtam meg 1920—1921-ig, tehát az írói pályám elejéig terjedő időszakot dolgoztam fel. Az 1921-től kezdődő időszakot valószínűleg ősszel írom meg. A nyáron operaszöveget írok, zenéjét Tóth Dénes írja. „Földindulás“ és „Pogánytűz“ című darabom kísérezzenéjét is ő írta. Ezenkívül a *finn lélekről írok egyíves tanulmányt.*

— *Nyári szabadságát hol tölti majd? —* teszem fel az utolsó kérdést.

— Ha a viszonyok megengedik,* a fiammal együtt kimegyek Finnországba, már a nyáron szerettem volna elutazni finn barátaimhoz, de akkor még a lengyel—német háború előestéjén állottunk és attól tartottunk, hogy ha kimegyünk, esetleg nem tudunk visszatérni. Remélem, hogy rövidesen sikerül Finnországba jutnom.

Pusztai-Popovits József

* A viszonyok nem engedték meg. E cikk megírása óta, néhány hét alatt, minden megváltozott.

1940. máj.-dec.

Rédey Tivadar l. t.

Jelentés az 1940. évi Vojnits-jutalomról.

Egy év magyar drámatermése.

S minő képet mutat a két éve új csillagzat alatt újjászületett Belvárosi Színháznak második s egyelőre utolsó munkája? Az elsőből áthozták az egyke-kérdést felvető *Földindulást*, Kodolányi Jánosnak idáig legjobb színpadi művét, s játszották újabb hatvan estén. Azután megint tőle mutattak be egy *Végrendelet* című, ezúttal a földkérdést feszegető falusi drámát, ugyancsak ormánsági környezetben. Egy paraszt-Lear családjából csinál itt valóságos bünszövetkezetet a földéhség rontó ereje, a legszegényebb testvér, a kis paraszt-Cordelia kisemmizésére. Nálunk Móricz Zsigmond hozta be ezt az indítékot, meglepően emlékeztetve Schönherr osztrák parasztjainak állati önzésére; úgy tetszik, a naturalista író egyoldalú látása minden ég alatt ugyanazt látja meg. Kodolányi éles szemét is könnyen elhomályosítja az elfogultság, s végül mintegy sommás perben ülteti a vádlottak padjára épp azokat, akiknek lelke és sorsa iránt részvétünket követeli. Részleteinek tökéletes hitele, kemény drámaisága így is megfogta a közönséget, nyolcvan előadás során, de sötét irányzatosságán ezúttal nem tört át eléggé a valódi művészet meggyőző ereje.

Akadémiai Értesítő 1940. máj.-dec.

471. füz. 354.

KODOLÁNYI JÁNOS:

Baranyai utazás

A könyvnap vásári lármájában csendes, de kemény és határozott hangon szólal meg az író, a jó magyar: Kodolányi János. »Baranyai utazás« címmel néhány régebbi írását adja közre. Forró, égető aktualitása van ezeknek a hétéves írásoknak ma, ebben a fullasztó belső csöndben és feszült, meredt kifejezésben.

Napjaink mindent magával sodró, egymást kergető eseményei közben valósággal történelemelőtti időnek tűnik fel az összegyűjtött cikkek fölé írt dátum: 1934. Milyen biztató, neki-lendülő korszak volt ez! Már-már úgy-látszott, elkezdődik valami... Úgy éreztük: elérkezett az utolsó óra, cse-lekedni kell és fogunk is. A magyar írók — az elsők közt Kodolányi — fel-ébresztették az alvó lelkiismeretet és új magyar reformkor körvonalai bon-takoztak ki a szemünk láttára.

De még mielőtt történhetett volna valami, megrendült körülöttünk a föld és ma nem gondolhatunk másra, mint-hogy ép bőrrel és minden lehetőséget kihasználva, átvészeljük ezeket az idő-ket. A magyar reformok alig kialakult frontja felbomlott, az írók, szociológu-sok, agitátorok — ha úgy tetszik »falu-kutatók« — egymást marják és méltat-lan támadások érik a legjobbakat is. Kodolányit két éve hurcolják egyik bírói fórumról a másikra a »Földindu-lás« nevetséges plágiumperével...

A magyarság érdeke egységet köve-tel ezekben az időkben és nem lehet vita, hogy teljesítenünk kell, amit mu-száj. De közben mintha túlságosan megfeledeznénk arról, hogy belső éle-tünkben is vannak sokáig el nem odáz-ható kérdések, sürgősen orvosolandó, mélygyökerű kórok. Köszönjük Kodo-lányinak, hogy rátereli a figyelmet ezekre a kérdésekre. A mesterséges csendben felcsattanó figyelmeztető ki-áltás a »Baranyai utazás«.

Magyar Pál.

Fiatalok 1940. jún., b. n. 5.

1940. jún.

Vajda László

Magyar újdonságok színházaink műsorán

Folyóiratunknak az évad végén már csak a visszaemlékezés szerepe juthat. Mi maradt meg a lázasan beharangozott estékből, ami hónapok színházi forgatagán, napi gondokon túl is közvetlenül fülünkbe csendül még, színpad nélkül is?

Zilahy Lajos (*Gyümölcs a fán*, Pesti Színház), Kodolányi János (*Végrendelet*, Belvárosi Színház) a gyermeket teszi meg drámája igazi hőségévé. Zilahy ezúttal, hatás kedvéért, végsőkig feszíti a húrt, dilemma elé állít. Két gondolat világít a darabból. A szerelmes, de meddő feleség minden konvencióval szakítani kész, csak hogy gyermektelenségük miatt boldogtalan férje, a híres szociológus, a „hatalmas harmadikhoz” jusson. A másik: a nép fölénye a satnyább előkelőkkel szemben; a szerelmes cselédlány, akitől a gyermek megszületik, nem egyezik bele az örökbefogadásba, magának követeli a gyereket s a nép fogja nevelni, eleven tiltakozásként az úri erkölcsök ellen. Szaggatott jelenetek vetítik ezt a mondanivalót, az író igyekszik semleges maradni, a közönségre bizza a döntést. A társadalom természetesen nem szentesíti az esetet, de okulhat belőle. Példa rá minden tragikus hős, kinek el kell buknia, de mégsem haszontalanul. Ez az emberfeletti aszszony, bár inkább elgondolt, kísérleti lény, mint húsból-vérből való alak, egyben élő tanulság: a *nem meddő* nőknek, kikből, roppant korrektségük ellenére, gyakran hiányzik az ő végtelen hitvesi rajongása és anyaságvágya. Az író szemlátomást hajszolja az ellentéteket, túlságosan bízik a néző megértő jóhiszeműségében, de szándéka nyilvánvalóan nemes, színpadi eszközei pedig legjobb drámáira emlékeztetnek. Kodolányi János, régebbi darabjaival kapcsolatban, az alsóbb rétegek gyermektragédiájára figyelmeztet. A sok gyerek és a csekély birtok aránytalansága az egyke, az elsatnyulás, a bűnrevetemedés örvényébe szédíti a föld fiát: íme, a népnek, sajnos, régikeletűen mai problémája. Dermesztően zord falusi dráma a *Végrendelet*; a kritika túlzottnak is találta, mintha a szerző rosszabbnak mutatná a népet a valóságnál. De akkor ugyanezt mondhatjuk minden irányműről, mely éppen a cél érdekében pesszimista. Bizony, néhány mesterkéltén halmozott mozzanaton kívül a valóra kellett ismernünk itten. Kodolányi fejlődött a *Földindulás* óta, kivált kompozíció tekintetében; alakjai is élethűbbek, nyelve most is magával ragadó, amellet személyenként egyéni. De talán ideje volna, legalább egyelőre, miliőt változtatnia, nehogy feleslegesen ismétlje önmagát. Nyirő József egy történelmi mozzanatot választott drámai témának (regényéből színpadra alkalmazva), hogy rajta keresztül a mára célozgasson s könnyen *költöző* lelkeket nyugtalanítson. Az *Új haza* (Nemzeti Színház) a hazaszeretet dicsőítése. A honukból kiűzött csíki szé-

Protestáns Hírlap 1940. jún., 6. sz.

SZÍNHÁZ ÉS FILM

Elutasították a Földindulás elleni plágiumpert

Dr. Erdős László fogorvos plágium-
pert indított *Kodolányi János* és a
Belvárosi Színház ellen, azt állítva,
hogy *Kodolányi Földindulás* című
darabját az ő munkájából orozta.
Kártérítést kért a szerzőtől és a da-
rabot előadó színháztól, akiket a bí-
róság előtt dr. Bodor György kép-
viselt.

A plágiumvád ügyében a szerzőjogi
szakbizottság ifjú báró *Wlassics*
Gyula elnöklétével ülést tartott. Meg-
állapították, hogy a *Földindulás* ön-
álló, eredeti irodalmi mű, míg *Erdős*
darabja irodalmilag csekély értékű.
A szakértői jelentés alapján a tör-
vényszék elutasította *Erdős* László
keresetét.

Magyarország 1940. június 6.
126. n. 8

MAGYAR ÉLET

1940. JUNIUS 20

TUDTUK ELŐRE, HOGY
A „FÖLDINDULÁS“ EL-
LEN INDÍTOTT PLÁGIUM-
PER CSAK ELUTASÍTÓ ÍTÉ-
LETTEL VÉGZŐDHELIK.

Tudtuk előre, hogy egy író-
tól nem rabolhatják el azt a
művét, amelynek gyökerei
életében és egyéb munkáiban
egytől-egyig kimutathatók.
Tudtuk előre, hogy a pártat-

lan bíróság csak Kodolányi-
nak adhat igazat, hiszen
igaza napnál világosabb. Ezért
mertünk annakidején jóelőre
ítéletet mondani a vádló sze-
mélye fölött, s ezért kíván-
tuk, hogy Kodolányi tartóz-
kodás nélkül leplezze le a
Földindulás körül keletkezett
hajsza minden részletét. A
bírói ítélet után kíváncsian
várjuk a következményeket.
Vajjon meri-e vállalni a ha-
mis váddal megbélyegzett Er-
dős László a további „iro-
dalmi“ szereplés kockázatát?
Megérzi-e, hogy a magyar
közvélemény jobbik fele
egységesen áll vele szemben,
s írói „erényeit“ máris érté-
kelte? De leginkább arra va-
gyunk kíváncsiak, hogy elő-
meri-e adni a történetek után
a Nemzeti Színház Erdős úr
új és eredeti művét, amelyet
jövő évi műsortervébe fel-
vett? Elő meri-e adni a nem-
zet színpadán, amelyre ép-
pen Erdős úr miatt nem ke-
rülhetett fel a pusztuló ma-
gyarság legforróbb, legiga-
zabb drámája: a Földindu-
lás?!
Szij Gábor

Jegyzet 1940. június 20.
25. 2. 2.

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Az úgynevezett »kisebbségi« törvényjavaslat

A Hubay—Vágó-féle törvényjavaslat országos felháborodást keltett. Mi nem akarunk a szenvedélyes állásfoglalás túlzott kifejezésével élni, érzelmeinket kifejezték mások, szerte az országban. Az is távol van tőlünk, hogy diadalmasan hirdessük: ime, lehullott az álarc, mi kezdettől fogva mögéje láttunk, ellentétben azokkal, akik görcsösen emberi és magyar arculatnak látták. Számon sem akarjuk kérni azoktól, akik felelősök azért, hogy ez az álarc hovatovább valóságos bálványá növekedett: vajjon mi részük volt e növekedésben s az áldozati füst buzgó lóbálásában. Félretesszük mindezt s megkíséreljük, hogy tárgyilagosan szóljunk magához az úgynevezett »nemzetiségi« javaslatához.

A »hosszú időn át alapos előkészítéssel« megfogalmazott javaslat alapelvei első pillantásra hasonlítanak az úgynevezett szentistváni törvények alapelveihez. E törvények abban a középkori felfogásban gyökereztek, hogy »minden nemzet kormányozza önmagát«. Az önkormányzat legpregnansabb megtestesítői a városok és városállamok voltak, municipális jogaik közé tartozott a polgárok közül választott testület szabad közigazgatási, vámszedési, bíraskodási joga. Ezek a jogok nem voltak ellentétben a honfoglaló és honalapító magyarság szabad felfogásával, hiszen a magyarság, hasonlóan a többi belsőázsiai török néphez, végtelen türelemmel viseltetett más népek, más közösségek, más vallások iránt. A törzsi szervezetet nem is lehetett volna másként fenntartani, mint így hiszen e szervezethez gyakran úgyszólván máról-holnapra csatlakoztak legyőzött, vagy meggyőzött szteppeskultúrájú népek s a törzsi szövetség meglazulásával, vagy a kényszerítő okok elmúltával le is váltak róla. Valószínű, hogy a honfoglaló magyarság meghagyta a hódotlatott népek vezetőit önkormányzatukban, ha ellen-

állást nem tanusítottak. Még Kálmán király horvátországi s későbbi királyaink dalmáciai előretörését is azért fogadták szívesen az ott élő népek, mert, mint írva van, meghagyta szabadságukban, sőt meg is erősítette e nemzeteket és vezetőiket.

A betelepített idegen népcsoportok is nyomban birtokába jutottak szabadságjogaiknak, önkormányzatuknak s végig az Árpád-koron, nem volt egyetlen királyunk sem, aki első dolgának ne tartotta volna, hogy a különféle népek szabadságát okiratban meg ne erősítse. Felvidéki bányavárosaink, az erdélyi szászok, majd később a betelepített kúnok, jászok szabadságlevellei hirdetik azt a szabad, emberséges bánásmódot, amelylyel királyaink e haza minden népének s közösségének a virágzást, a békét és a fejlődést biztosították.

De egy pillanatra sem szabad azt hinnünk, hogy az önkormányzatok e tarka mozaikja az ország egységét veszélyeztethette volna. Mert a mozaikrészecskék fölött, mint összefogó erő, mint hatalmas, biztos marok, ott függött az országalapító magyar nemzetségek s az uralkodó feltétlen uralma, mindig készen arra, hogy letörje a széthúzó szándékokat. Magyarok voltak a várispánok, a száznagyok, magyarok a király tisztviselői, magyar a hadsereg vezetése, sőt katonaságának zöme, magyar a hadviselés irányítása és módszere. Azok a törekvések, amelyek az önkormányzatot a magyar államiság egységének veszélyeztetésére kihasználták, vagy a magyar állam ellen fordultak, gyakran kegyetlen, de mindig igazságos, mert a magyar nép egészének életakarataiból fakadtak, megtorlásban részesültek. Így volt ez már I. Péter idejében, aki, mint feljegyezték, nyíltan kijelentette, hogy »minden faluba német, meg latin bírót ültet«, így történt II. Endre idejében, amikor a királyné körül összegyűlt meráni pereputty szipolyozta az országot, így történt

1940. júl. 7. n.

az erdélyi Johannitákkal, akik külön országot akartak alapítani Erdély déli részén és Havaselnén, így történt a dalmát városokban, amikor Velençe bujtogatására szembefordultak a magyar uralommal.

Minden történész tudja, ha nem is hirdeti ma már, hogy az az írásmű, amely Szent István »Intelme«-ként szerepel Imre fiához, a tizenharmadik század elején keletkezett s akkori szokás szerint valamely szent, ez esetben István szájába adott jámbor koholmány. Szerzője valószínűleg egy bizánci származású szerzetes, célja, hogy lecsillapítsa a merániak pöffeszkedése nyomán fellángolt mérhetetlen idegengyűlölet, hirdetésén, hogy csak a soknyelvű ország erős és gazdag. Ha ez az irat napjainkban valóságos tabuvá lett is, ma erre hivatkozik a szentistváni alkotmány szellemének nevében minden idegen érdek, a maga korában vajmi kevés megszívlelésben részesült, hiszen IV. Béla válogatott magyar tisztviselőkkel vette körül magát, összegyűjtve legnagyobb nemzetségeink legjavát az ország kormányában. S a kegyes erdélyi Johanniták sem kerültek el sorsukat, miután titkon szőtt mesterkedéseik telepleződték: kifüstölték őket váraikból s az országból takarodniok kellett.

Az Árpád-kor népességi térképe nem mutat olyan hatalmas idegen foltokat, mint a mai. Az idegenek egy része itt talált, vagy ide szivárgott szláv elemekből állott. Ezek lényegében ugyanahhoz az eurázsiai kultúrközkhöz tartoztak, amelyhez a magyarság, azzal a különbséggel, hogy nem voltak a szteppkultúra hordozói. De hiszen ezzel a kultúrával a magyarság is szaktított. Más része lassan bevándorló vallach — tehát román—kún—bessenyő—szláv — keveréknépből tevődött össze, kezdetleges pásztorokból, akik az erdélyi katlanba menekült avarokkal vegyültek. Itt voltak azután a tiszta rokonnépek: besenyők, kúnok, eszeget-bolgárok (székelyek). Később hatalmas tömegben telepedtek be a maradék szteppkultúra szétvert roncsai, a jászok, kúnok. Ezek ugyancsak rokonnépek voltak. A keresztényen latin kultúrkörhöz tartozó olasz, meg német telepések elszórt kis szigeteken telepedtek meg, főként iparosok, bányászok, kohómunkások, stb. voltak. Elenyésző cseppek a nagy magyar, laza szláv, s egységes tömbökben összetapadt türk népek tengerében. Kis felvidéki, dunántúli falvak s főként dunántúli maradékvárosok, amelyek a népvándorlás megpróbáltatásait átvésztelték.

Ilyen a vázlatos képe annak a szentistváni Magyarországnak, amely a szabad önkormányzatok középkori elvét s magyar módszereit évszázadokon át fenntartotta s nagyrészt az utódokra is hagyományozta.

Az országnak ez a kezdeti szerkezete azonban a török hódoltság alatt s után összetört. Megadta neki a halálos ütést a török hódoltság felszámolása után működött a *ne o a q u i s t i c a c o m m i s s i ó* s a teljes erővel megindított német telepítés. Nyíltan hangoztatott célja »az ország germanizálása és katolizálása« volt, hogy egy egységes Habsburg-birodalom érdekében »először szegény legyen, azután katolikus, végül német«. Legrégibb, leghatalmasabb magyar nemzetségeink földönfutóvá lettek, paraszti sorba süllyedtek, hogy helyüket átvegyék a hatalmas iramban betelepített ide-

genek. Nem mondhatjuk, hogy az újabb, tömeges idegentelepítés a nemzet szabad kormányának akarataiból s a nemzet érdekében történt. A Habisburgok távolostek nagy királyaink politikai elveitől, céljuk nem a magyar birodalom fenntartása, hanem a Habsburg-birodalom növelése és biztosítása volt.

*

Ha mármost az Árpádok önkormányzati elveit és módszereit a mai viszonyok között alkalmazni kívánjuk, mulhatatlanul szükséges, hogy előbb az árpádok Magyarországon népességi szerkezetét visszaállítsuk. Az Árpádok telepítési politikája a magyarság hatalmának, virulásának mindenekelőtt való fontosságát tartotta szem előtt. Merőben különbözött ettől a habsburgi telepítés. Az úgynevezett »nemzetiségi« javaslat tehát, amikor szemfényvesztő módon a szentistváni és árpádi önkormányzat látszatát teszi meg »jól átgondolt« program-pontjai alapjául, szándékosan elhallgatja, hogy a mai népcsoportok eredete, összetétele, Magyarországon való szereplésének bevallott célja az árpádi kormányzásnak homlokegyenest ellentéte, sőt tagadása volt. Kétféle mértékkel kell tehát mérnünk: egyikkel a szentistváni birodalom megerősítésére idetelepített, behívott népcsoportoknak, másikkal a szentistváni birodalom szétforgácsolása céljából a magyarság akarata ellenére, vagy megkérdése nélkül betelepítetteknek.

Mindaddig, amíg helyre nem áll az árpádi Magyarország eredeti népi szerkezete, — természetesen a fejlődés korszerű eredményeit figyelembevéve, — nem beszélhetünk az árpádi középkor önkormányzati és municipális jogrendszerének visszaállításáról.

*

Mindamellert mégsem mondhatjuk, hogy az úgynevezett »nemzetiségi« javaslatot nem gondolták át kellő ideig s kellő komolysággal. Átgondolták, tudták is, miről van szó. Nem kevesebbről, mint amit IV. Béla idejében Apodfia Dénes nádor és társai akartak s aminek méltó büntetését a királytól villámgyorsan elvették.

Mégis, kérdezzük meg tárgyilagosan: szükséges-e egy ilyen, vagy másmilyen nemzetiségi törvény?

Ha az ember szétnéz Európában, könnyen belátja, hogy a Magyarországon élő népiségek annyira megtartották, sőt fejlesztették eredeti tulajdonságaikat, mint kevés más pontján a világnak. A kisoroszok ma is hamisítatlan kisoroszok, a szlovákok szlovákok, a vendek vendek, a sokácok, szerbek, horvátok ma is azok, a németek ugyancsak németek, nyelvükben, ruházatukban, úgynevezett kultúrájukban egyaránt. Gazdasági téren még e mai zűrzavaros korban sem lehet panaszuk, mindenestre nem annyi, mint az őslakó magyaroknak. A kormányzásban válogatás nélkül részesülnek, nemeségünk sem gyakorolt velük szemben numerus clausust. Az sem igaz, hogy a német telepések műveletlen, rosszminőségű, mocsaras területeket szálltak meg, Veszprém megye, a Pilis vidéke, Tolna, Baranya stb. sohasem volt mocsár, sohasem volt műveletlen. A budakörnyéki gazdag gyümölcsstermő táj mindig híres volt

szőlőjéről, a pompás barackot pedig maguk a törökök telepítették ide. Ugyanez áll Déltolnára, Északbaranyára is.

Maguk a német lapok, folyóiratok, néprajzi művek állítják, hogy a magyar állam kormányzásában, a magyar városok, kulturális intézmények stb. élén számarányukat erősen felülmúló mértékben részesednek a németiség leszármazottjai. Ezt bizonyítják a lipcsében nagy gonddal összehordott kartótékok adatai is.

Mindezek ellenére a magyarországi németiség 1918 óta önkormányzatot kíván.

Arra hivatkozik, hogy joga van népiségét kifejleszteni, a maga életét irányítani, gazdasági és politikai érdekeit vállalni, hangoztatván, hogy a magyar állam bonthatatlan egységén belül s híven a magyar állam-eszméhez, mint magyar állampolgároknak. Valóban, néhai Bleyer Jakab sem ment el odáig, hogy mint ez a javaslat teszi, különbséget tegyen nemzetiségi »népcsoportok« és magyar »népcsalád« között. De a túlzónak ismert Basch Ferenc, akinek nézeteit ismerem, sem tartotta illőnek, vagy helyesnek, hogy németjeit »népcsoport«-nak nevezvén, a magyarságot egyszerűen »népcsalád«-nak tegye meg. Kívánságai semmiképpen sem hasonlíthatók a két »magyar« képviselő tervezetének kívánságaihoz, már rögtön e finomul ravasz, vagy ravaszul finom megkülönböztetés dolgában sem, amit a »javaslat« tesz. Sohasem hallottam továbbá Baschtól, hogy a német »népcsoport« saját iskola, saját közigazgatás, saját gazdasági szervezetek stb. mellett még a közbiztonságot is autonóm feladatnak tekintené.

Ez a »javaslat« azonban azt kívánja, hogy nemcsak nemzetiségi iskolát kapjanak a nemzetiségek, hanem szabad választás tárgyává teszi, hogy az állam nyelvét el akarják-e sajátítani, vagy sem, mert azt mondja, adassék meg számukra a »lehetőség« erre. Nemcsak azt óhajtja, hogy a nemzetiségek válasszanak képviselőt, aki a nevükben beszél, de az államfőnek csupán a jóváhagyó tudomásulvétel »jogát« hagyja meg. Sőt ezen is túlmegy. Azt kívánja, hogy a nemzetiségeket külön képviselőket küldjenek az országgyűlésbe, holott ez azt jelentené, hogy a legnagyobb nemzetiség, azokkal együtt, akik belőlük félig-meddig asszimilálódtak s azokkal, akik bizonyos okokból érdekeikkel rokonszenveznek, majorizálhatnák az országgyűlést. Sőt még tovább megy. Követeli számukra a közrendészet ellátásának jogát is, tehát a saját rendőrséget, csendőrséget. Ez az a pont, amely szóról-szóra megegyezik a Szudéta-föld németjeinek, pontosan Henleinnek annakidején támasztott követelésével. Emlékezetes, hogy ezt a feltételt visszautasította a cseh kormány.

Ilyesmit sem Bleyer, sem Basch sohasem kívánt.

Tanulmányoztam a finnországi svéd önkormányzatot. Ezt tartom a legtokéletesebb, legigazságosabb, legméltságsteljesebb önkormányzati rendszernek. A svéd lakosság teljes szabadságot élvez közigazgatási, kulturális, gazdasági és politikai téren. De arról sohasem hallottam, hogy a svéd iskolákban ne tanítottak volna finnül, hogy a közigazgatási kerületek legfőbb hatósága, a maaherra, svéd volna, hogy az országgyűlési

ERDÉLYI JÓZSEF

ZONGORA

Boksa Gabri, a cselédkondás,
a fertő partján üldögélt,
és a tengerről képzelődött,
míg várta a hajójegyet.

Megjött a jegy és Boksa Gábor,
épp a nagy háború előtt,
kivándorolt Amerikába.
Vagyont szerzett és hazajött.

Nem ment vissza a disznók mellé, —
beköltözött a faluba,
vett házat-földet. Volt már pénze,
sok pénze és aranyfoga.

Zongorát is vett Boksa Gábor,
nem fért a házba, akkorát.
Nem sokat törte a fejét, hogy
hová tegye a zongorát.

Éppítettett egy szép nagy házat
a falu kellős közepén,
a zogorának, Boksa Gábor,
a hajdani kondáslegény.

1940. júl.

képviselők mellett még külön nemzetiségi vezérférfiút állítanának s annak megválasztását a köztársasági elnök jóváhagyóan egyszerűen tudomásulvenni tartoznák, hogy a közrendészet svéd volna stb. Pedig a svéd kisebbség több történelmi jogon, nagyobb múlttal, nagyobb politikai, kulturális és gazdasági, sőt katonai értékre hivatkozva követelhetne ilyen széleskörű önkormányzatot.

Nem akarok előállani más, kisebb-nagyobb — sőt igen nagy — államok példájával, amelyek semminémű önkormányzatot nem tűnnek még kulturális téren sem.

Itt vannak azonban tételes törvényeink. Vajjon mely országban vannak a nemzetiségi jogokat biztosító olyan törvények, mint ezek? És nem lehet azokra a nemzetiségi surlódásokra sem hivatkozni, amelyek a múlt század végén, de legfőként a jelen század elején oly szörnyű visszhangot támasztottak az érdekelt külföldi sajtóban és közvéleményben. Mindenki tudja, mi volt az okuk. Mindenki ismeri a forrást, ahonnan az uszítás kiindult, a kezeket, amelyek az ellentéteket a kulisszák mögött mozgatták.

Meg kell tehát állapítanunk, hogy ez az úgynevezett »nemzetiségi« javaslat egészen más célt szolgál, mint akár a szentistváni binodalom érdekét, akár a nemzetiségek jogos, vagy jogtalan kívánságainak teljesítését, akár a puszta, elvont »igazságot«, mint annakidején a Jászi-féle kanton-tervezet cselekedte.

És csodálatos, hogy éppen azok tervezték ki, s léptek vele nyilvánosságra, akik dühöngő üldözői — és joggal — a liberálisizmusnak. Mi ez a tervezet, ha nem ad absurdum vitt nemzetiségi, sőt politikai és gazdasági liberálisizmus? Az ortodox liberálisizmus magyarországi formája szabad utat enged a gazdasági és politikai érdekek versenyének s elérte, hogy a magyarság s a magyar

ösztönökkel azonos ösztönű népcsoportok kirekedjenek a nemes szabad versenyből, viszont azok növekedjenek, gazdagodjanak s jussanak hatalomhoz a magyarság rovására, amelyek lelkeségüktől merőben idegenek. Az a liberálisizmus szabaddá tette a politikai portyázók versengését, — de hol volt közülük a magyarság? Elnézte, hogy lassan-lassan lemorzsolódjék a magyarság (kivándorlás), idegen kézre jusson a föld (régii magyar családok pusztulása és a hivatalokba való özönlése), idegen kézre kerüljön a tőke, az ipar és a kereskedelem, szétmálljék a nemzeti szellem hordozója, az irodalom, művészet, homályosuljon a magyarság öntudata, ellenállási készsége, életakarata.

Most ez a javaslat szabadjára szeretné engedni a legvadabb nemzetiségi versenyt — s vele együtt, természetesen, a gazdasági, politikai versenyt is. A kivénhedt, halálos következményű gazdasági, vallási liberálisizmus legrombolóbb feltámadása volna ez új alakban, illetve álarc alatt. Álarc alatt, amely mögé mindenki beláthat, ha tudja, kik tervezték ki ezt a szörnyszülöttet.

*

Mi mindig tudtuk, kik ők s mit akarnak. Meglepetés nem ért bennünket, mint sok jóhiszemű hívét is a két honatyának. Ne kérdezzük, hogy növekedhettek meg, hogy juthattak odáig, hogy ezt a kömönfontan zavaros, a lényegét burkolva s mégis demagóg módon kinyilvánító szerkesztményt »hosszas és alapos megfontolás után« a magyar országgyűlés elé terjeszthették.

Életet kívánunk a magyarságnak s a vele évszázadok óta együttélő nemzetiségeknek egyaránt, az az elmémű azonban számunkra is, számukra is: halál.

KODOLÁNYI JÁNOS

k ö n y v e k

KODOLÁNYI JÁNOS: SÜLLYEDŐ VILÁG. A legegyszerűbb emberi élet is izgalmas téma az író kezében. A »Sülyyedő világ« azonban mindjárt egy rendkívüli egyéniség életútjáról ad számot. S hozzá oly korszakból, amelyet bátran nevezhetünk a történelem eleddig legválságosabb időszakának. A téma érdekességét még csak fokozza, hogy, akiről a regény szól, az maga a könyv írója.

*

Kodolányi János szinte a szemünk előtt nőtt nagygyá. Írói képességeit különösen hatalmas történelmi regényeivel mutatta meg. Néhány évvel ezelőtt a jelentől elundorodva, fordult multunk felé. Mint valami új Juliánus barát indult el: felkeresni őseinket az — időben. Valósággal kiásta sírjukból a honfoglalók ivadékait. Feltárta kultúrájukat, nyelvüket, egész emberi életüket. Regénysorozata eleven »nemzeti múzeum«. Hagyatékaiból rekonstruálhatjuk az egész magyar multat. Amit annak idején Vörösmarty eposzai jelentettek a nemzeti öntudatra ébredő magyarságnak, ugyanazt jelentik ma nekünk Kodolányi történelmi regényei.

A legszeleesebb rétegekhez azonban mégsem ezekkel jutott el. A magyar tömegek előtt elsősorban a Földindulás tette ismertté és tiszteltté a nevét. Kodolányinak ez a megrázó drámája — ma már filmváltozatban is — százezreket mozgatott meg. Hatása példátlanul áll művelődésünk történetében.

De nemcsak mint művész, hanem mint gondolkozó és publicista is mind szélesebb szárnyakat bont ki Kodolányi tehetsége. Cikkei, előadásai, agitációi válságos napjainkban hitet ébresztenek és irányt mutatnak. Kodolányi pár év alatt hatalmas olvasó és hívő tábor tudott maga mellé állítani. A könyv és az ige útját oly rétegek felé is megnyitotta, amelyekhez eddig a magasabb színvonalú irodalom és művészet nem tudott utat találni.

Kodolányi önéletrajzából megtudjuk, hogy már diákkorában így perelt önmagával: »Mi akarsz lenni: agitátor, vagy költő?« Oly korba született bele, amelyben a legnagyobbakat is megkörnyékezte a kísértés, hogy költők helyett agitátorok legyenek. A kor világszerte súlyos szociális problémákat vetett fel s az írók úgy vélték: arulói lennének az igazságnak, ha nem állnának agitátorként a tömegek mellé. Költő, vagy agitátor? — így állt előttük a kérdés, mert nem értették még, hogy agitátornak lenni annyi, mint azt beszélni, amit rajtuk kívül mindenki más is beszél, költőnek lenni pedig annyi, mint azt beszélni, amit rajtuk kívül senki más nem tud. Mi akarsz lenni: költő, vagy agitátor? — ez a tapasztalatlan ifjú dilemmája, aki még nem tudja, hogy a választás tehetség és nem elhatározás kérdése. Kodolányi Jánosnak volt tehetsége s így nem agitátor lett, hanem költő.

Világnézetek közt hanyódni a gondolat dolga. Költői lényünk fölötte áll hiteknek és ellentmondásoknak. Az ember kacag és sír, hisz és kétségbeesik. Végzi léte szürke funkcióit. Közben a lelkébe ivódik egy-egy tájnak, népnek, egész sor embernek a képe. Élményei emlékké tisztulnak s a csend óráiban lelke vásznára vetítődnek. S aki közülünk érti a módját; látomásait betűbe, képbe, kőbe örökíti. Hitektől és világnézetektől függetlenül. Kodolányi ott élt gyermekként az ormánsági tájon és annak népe körében. Szerette és gyűlölte őket. Élete összefonódott az életükkel s most már nem is szabadulhat tőlük soha. Ha elbeszélést ír, vagy drámát szerkeszt, ha napi érdekű cikket ró, vagy a történelemben nyúl vissza: gényusa az ormánsági tálajból táplálkozik. És ez egyszerre művészet és agitáció is nála. Művészet, mert képekben jelentkezik. És agitáció, mert az Ormánság: hibátlan szimbóluma mindannak, ami magyar mult, jelen és jövő. Mint Adynak Erdély és Debrecen, úgy lett költői végzetévé Kodolányinak az Ormánság.

Magyar Élet 1940. júl. 7. n. 13

Kodolányi válságos esztendőben bizonyult Isten alkalmas eszköznek köztünk. De van-e sejtelmünk arról, miként készülnek Isten műhelyében ezek a használható eszközök? Hány éven át micsoda tüzekben kell izzaniok, mennyi kalapácsütést elszenvedniök, míg acéllá nem esednek és alkalmas formát nyernek? Kodolányi vallomásai fellebbentik a fátylat Isten műhelyének titkairól is.

»Bottal járok! s a bot többé nem hagy el« — írja egyhelyütt, amikor beszámol egyik megrendítő kamaszkori élményéről. Annak fölismeréséről, hogy a lába beteg és ép nem is lesz többé soha. S hogy mindezt apjának köszönheti, aki nem törődött betegségével, bár lehetett volna rajta segíteni. Nem törődött, mert nem is szerette őt. Elszakította szülőanyjától is. És — kutyakorbáccsal verte...

Nos, hinnéd-e, hogy mindebben benne van valamiképpen Isten is, aki — köztudomás szerint — nem ver bottal, de olykor bottal és kutyakorbáccsal is kész elidegeníteni bennünket apától és anyától — maga mellé. E világi értékektől a szellem és lélek magasabb világa mellé. Amelynek titkait nem ismerheti meg, aki e föld szerelmese.

Kodolányi önéletrajza egyelőre ott végződik, ahol az alig több, mint húsz éves ifjú szakít apjával, a családdal, a szülői házzal. A menny csábítása tehát teljes sikerrel járt nála. A föl szabadult ifjú az apai ház szitkai között ragadja égi és földi menyasszonyát a bizonytalan, de reménytelen útra, amelyre választottait szokta hívogatni az Isten.

Nem véletlen, hogy a könyv még egy ráadásos utolsó fejezetben — közel két évtizedet átugorva — beszámol az apja haláláról is. A kör így záródik teljesen, a föl szabadulás csak ezzel tökéletes. A két kötetnek igazában a különös apa-komplexus a témája. Az apa árnyéka borul arra a húsz esztendőre, amelyről a kötetek szólnak. És ez az árnyék az egész életen át végigkíséri és meggyötri az író.

Magyar Élet
1940. júl.,
7. sz. 13-14.

Nemcsak az apák és fiúk nemzedéki ellentéte ez. És nem is csak a rendkívüli ember és a nyárspolgári világ szembefordulása. Mindezekben túl valami félelmes sorszerűség is. Nyomasztó súlya alól csak akkor szabadul fel az író, amikor atyját a ravatalon látja, s megérti és kibékül vele...

*

Isten műhelyében természetesen nemcsak a rendkívüli ember készül bottal és korbáccsal, hanem a rendkívüli kor is. Kodolányi még kamaszkorát éli, amikor a világ népei esztelen gyűlölettel fordulnak egymás ellen s négy éven át irtják egymást. Miért teszik? — alig lehet megmondani. Kivétel talán csak H. Sándor, az ifjú osztálytársa. Ő hiszi magáról, hogy birtokában van a titoknak. »Látod, te lüke — magyarázza barátjának — a háborút is a kapitalisták csinálták...« Az ifjú Kodolányi tele van idealizmussal, hisz egy igazságosabb világ eljövételében. S mint annyian mások, gyermeki tájékozatlansággal ő is összetéveszti az új világ jelszavait az evangélium igéivel. De amikor azt tapasztalja, hogy az »új világ« útját is erőszak, vér és esztelenség jelzi, meghasonlik az étellel. A kivezető utat itt is az Ormánság mutatja meg számára. A nép, amelynek életével összefonódott az élete. A kor fölvetette a szociális kérdést s az Ormánság hozzáadja a népi gondolatot. S Kodolányi, az »úri fiú«, teljes lelkével a »paraszt« mellé áll. Közülök választja a párját is, aki hajlandó vele tartani, amikor rá lép a bizonytalan jövő útjára. Így tetőződik az ifjú Kodolányi »forradalmisága«, amely szembeállítja osztályával, rokonságával és az akkori hivatalos közvéleménnyel.

*

Visszaemlékezés, vagy életrajzi regény Kodolányi »Süllyedő Világ«-a? Mind a kettő egyszerre. Sorsfordító időkről beszél a könyv s a külső események rajza itt-ott széles medret vág benne magának. A kor küzdelmeinek elemzése és bírálata olykor valóságos tanulmányírássá csábítja az író. Am közben megragadó képek zuhanó során át bontja elénk egy nem mindennapi személyiség életútját és jellemalakulását. Azzal az egyszerű, mégis színes és láttató stílussal, amely Kodolányi írásainak sajátja. A beszámoló az öszövétségi próféciaák zordon szépsége és ereje jellemzi. Sokszor kemény és kegyetlen öszövétségi. Minthogy zord, kemény és kegyetlen az az életút is, amelyre sorsa kényszeríti az ifjút. Am a zord életút fölé állandóan az elbűvölő ormánsági táj kék ege bo-

rul, a gyermekkori emlékek fehér futó felhőivel, amelyeket enyhe szellő kerges. Nem győzünk eléget gyönyörködni bennük.

Simándy Pál

Az elmúlt évad mérlege

MAGYAR DRÁMÁK,
NÉPIES JÁTÉKOK

Élő magyar írók művei elég sűrűn szerepeltek. A sok régi név közt akadt pár kevésbé ismert is, amiért első sorban a *Belvárosi Színház* illeti elismerés, az engedte aránylag a legtöbb újabb íróhoz. A Belvárosi Színház évadját *Kodolányi* komor hangulatú s kissé egyoldalú látású *Végrendeletével* kezdte. Motivumaiban erősen emlékeztet nagysikerű tavalyi darabjára, de felépítése bizonytalanabb, szerkezete lazább, mint a *Földindulásé* volt. — *Matolcsy Andornak* második darabja az *Illetlenség*. Egy korrupt szellemű szerkesztőség életét mutatja be. Az emberi aljasság és a hipokrizis, eszközeiben helyenkint kissé átlátszó, mérges hangú szatírája, *Matolcsy* látásmódja túlságosan egy perspektívára van beállítva, alakjai néha primitíven, szinte szimbólikusan romlottak. *De kiállításáért, tiszta szándékáért mégis elismerést érdemel, tehetséges író, akitől sok jót várhatunk.* Az első és a második felvonás lanyha ütemét pótolja a másodikban feszültséggel és izgalmas drámai hangulattal. Új színész. *Ladányi Ferenc* mutatkozik be a főszerepben. *Érdemes volt felfedezni és Budapestre hozni; tehetséges, széles skálájú színész.* — *Vécsey Leo* *Espressója* régi hurokat penget, a dolgozó asszony problémájáról szól, elég szokványos cselekménnyel, sokszor elhangzott mondanivalókkal. Mindezek ellenére egyike az év legkellemesebb emlékü darabjainak. *Megfog tiszta tónusával, eszközeinek nemes egyszerűségével és tisztult emberábrázolásával.* Szép és finom írói munka, abból a fajtából való, amelyet már régóta nélkülöz a budapesti színházbajáró. — A *Férfiszerelem*, a Belvárosi Színház évadzáró darabját, *Keresztessy Mária*, a színház társulatának tehetséges színésznője írta. Első darabja, de nem látszik meg rajta a kezdő bizonytalansága és tapogatózása. *Érett, biztos vonalú írói munka, az évad legkellemesebb meglepetése.* Külön jelentőséget ad neki *Mezey Mária* kitűnő, az év legjobb alakításai közé tartozó játéka, melyet a darab egyik főszerepében nyújtott.

Németh László Papucshőse, mely a Nemzeti Színházban került bemutatásra, lélektanai dráma. *Újabb bizonyítéka Németh László erős írói képességeinek.* Súlyos szavú, nehéz levegőjű dráma, gondolkodó és elemző író munkája. Mély értelmű, magasabb rendű tragédia az elnyomott, papucs alatt tartott férjről. *Németh László a magyar drámaíráis egyik legkomolyabb értéke, darabjait ma már nemcsak az irodalmi beavatottak, hanem minden színházlátogató számontartja.* — *Zilahy Lajos a Pesti Színházban* szintén a lelki élet szálait bogyozza, a meddő asszony problémáját írta meg. Inkább a mesterségbeli tudás, a párbeszéd könnysége és a jó előadás — *Somlóval és Dayka Margittal* az élen — ragadta meg a nézőt, mint az író mondanivalói. — Sajátos zamatú székely népi játék *Tamási Áron Énekes madara*. Finom, költői ihletésű mesejáték furfangos eszű székely góbékról, jóindulatú és gonosz tündérekről és egy ártatlan szívű parasztlánnyról.

Drámairodalmunk jellegzetes értékei közé tartozik ez a színmű, büszkék lehetünk rá, mert kevés nemzet dicsekedhetik hasonló művekkel. — *Babay Furulyaszója* is népies játék. Üde, bájosan igénytelen történetről szól, nem hagy mély nyomokat s nem nyújt többet egy népszínműnél. Gyakran hamisan cseng, légüres térben lebeg, de célját mégis eléri, két órára mosolyt tud varázsolni a néző ajkára. — *Bibó Lajos a Sasfészekben* megrázó családi tragédiát tár elénk. A téma sajnos elsikkad az író kezében, szenvedélyessége, hatalmasan hömpölygő párbeszédei hidegen hagynak. Érdemes lett volna tovább hordozni a témát, emberibbé és megközelíthetőbbé tenni. De nagy mérvben enyhíti a darab fogyatékosait *Csontos*, aki a főszerepet játsza s majdnem sikerül neki a lehetetlen: valóságossá és életszerűvé tenni az alakot. Élmény volt végre egyszer megint látni *Csontos* t, sok mindenért kárpótolt.

Magyar Kultúrcsele 1940.

júl., 7. sz. 168-169.

1940. júl. 15. 65

Süllyedő világ

(Kodolányi János önéletrajza. — Athenaeum-kiadás).

Az írói önéletrajz nem biográfiai leltározás. Értelme nem a külső adatok felhalmozásában van, formáját sem az időrendi folytonosság határozza meg. Az író önmagában, emlékeiben kutat, élete külső eseményei pontok csupán, amelyek köré gazdag atmoszférájú emlékek kristályosodnak, hangulati sajátságaikkal, szándéktalan szimbólizmusukkal. A lélek kilép a kronológia korlátain, amelyek csak kapaszkodók, hogy mind magasabbra jutva elkeringhessen élete fölött. Minél őszintébb az író, emlékei annál többet őriznek meg az elhagyott sziget halvány körvonalú sejtelmességéből. Az önéletrajz, ha művész írja művészi eszközökkel, maradandóbb minden fakuló „kordokumentum“-nál, amely külsőségesen csoportosított silány adalékokat rögzít meg. Az eltűnt időt a lélek felfejtésre váró szövedékei között kell megkeresni.

Kodolányi kétkötetes önéletrajza nagy tárgyi gazdagságával lep meg. Nemcsak az író élete bontakozik ki lapjain 22 éves koráig, hanem a békeévek, a háború, a forradalmak

kora is feléled, a lebukó és felemelkedő osztályok kavargásában, emberi arcok tömegében, melyeken még ott remeg egy eltűnt kor minden izgalma. Filmszerűen változik a táj is; a baranya—fehérvár—püspökladányi háromszög fordulói, egy erdélyi utazás, melynek emléke az olvasóban is jóízt hagy, utazás hazafelé a demarkációs vonalon át, — mindez fokozza a mű feszültségét, mely nem oldódik fel az emlékezésben sem. Kodolányi emlékei nem rétegződnek egymás fölé; tulajdonképpen nincs távlatuk és külön levegőjük. A távolság varázsa lefoszlott róluk, az író nem először fedi fel életét. Össze kell hasonlítani a *Feketevíz* és a *Süllyedő-világ* Ormánságát: ami ott ködből felbukkanó sziget, itt csak helyrajz, amit a rajongás már nem támaszthat életre. Kodolányi talán nagyon is súlyos fegyverzettel vágott neki élete felidézésének. Véd és vádol, ábrázol és magyaráz, a moralista és a szociológus sokszor elemeire bontja a magában egységes képet. A lélek fejlődését nem mérőföldkövek jelzik, hanem a parcellákra nem bontható meg-

tett út, amelyet magyarázni nem, — csak érzékeltetni lehet.

Kodolányi írói tulajdonságai seholsem mutatkoznak meg szélsőségesebben, mint itt, ahol realizmusa és mély költőisége, művészi tárgyilagossága és reformátori szenvedélyessége, nyers ábrázolóereje és reflexív hajlama nem ütközik műfaji korlátokba. S a mű szerkezeti zártsága mégis tökéletes, a zsúfoltság nem krónikás lelkiismeretesség eredménye. A süllyedő világ kúsaságai között egy nyugtalan, de fegyelmezett lélek építgeti jövődjének szerepét, mély céltudatossággal és le nem gyűrhető akaraterővel. Ez a szerepvállalás és szerepéptés uralja a gazdag anyagot. Kodolányi önéletrajza tulajdonképpen egy új magyar írói magatartást mutat be kialakulása pillanatában s ebben — ellentétei és tisztázatlanságai ellenére is — őszinte. A *Süllyedő világ* nem a legnagyobb műve, atmoszférája feleslegesen túlfűtött, nyelve egyenetlen, de hibáival együtt is komoly megöröklítése az összeomlás korának, amelyet eddig oly kevesen és félénken próbáltak íróilag megközelíteni. S ami ennél fontosabb és tanulságosabb: közelről bemutatott, rendkívül aprólékos és őszinte írói fejlődésrajz. Kelemen János

Kelet Népe 1940.
júl. 15. 14. sz.
6.

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János:

Esti beszélgetés

Házacskám, kertem mellett aratók dolgoznak egy nagybirtokon, amely egy bank bérlete. Vidám csoportokban lepik el a búzatóblát, jóízű férfihangok durúzsolnak bele a marokszedő lányok csengő csevetelésébe, harsány kacagásába, kötekedésébe. Olyanok ők, mint a madarak. Süt a Nap, remeg a hőség a szelíd táj lankája fölött, a nők piros, meg kék ruhája tüzel a fényben.

Jókedvűek, igen. Kötekednek, ugratják egymást, nevetnek, itt-ott dalolnak is. Könnyedén állanak a helyükre, a kaszák megsuhannak, gépies lendülettel hajlonganak a derekuk, dől a rend. Kábító gyorsasággal folyik a munka, mire észbekap az ember, már messze járnak, a tábla másik vége felé. Délben összegyülekeznek az árnyékban, fölbukkannak a majorból érkező gyerekek az ebéddel, víg rikkantásokkal fogadják őket. Míg esznek, sem szűnik a nevetgélés, tréfálkozás, ugratás. Egy kis pihenő után ismét nekidőlnek a munkának s mire alkonyodóra hajlik a Nap, már letakarították a táblát, a lányok párosával hordják a kévét keresztbe, a férfiak vállukra vetik a kaszát s elindulnak a major felé. Onnét már álmotagon, mélabúsan hangzik az esti dal. Mire a Nap lenyugszik s kék borongás terül a csendes vidékre, egyre tömöttebb, egyre zengőbb hangon száll az ének, olyan csodálatos tisztasággal és szépséggel, mintha ezer év távolságából, vagy a nagy ázsiai puszták mélyéből hangzanék.

Csodálatos ez a dal, óráig hallgatom ámulva, szinte könnyekig elérzékenyülve, szorongó torokkal. Dalok, amiket semmiféle gyűjtésből nem ismerek, semmiféle műsoron nem hallottam még. Dalok, amelyek arról a töről fakadtak, amelyről a vogul énekek, a cseremisznóták. Dalok, amelyeket az első ütemekről boldog repeséssel ismer föl a magyar lélek, dalok, amelyek csak idelent hallhatók a mélyben, aratómunkások, sommások, napszamosok ajkáról.

A szomszédban megszólal a rádió. Egy hölgy énekel benne »magyar« nótát. Cigány kíséri. És riadtan menekülök a szobámba.

A kétféle »magyar« dalnak semmi, semmi köze egymáshoz. Hányszor megírtuk, elmondtuk már a magyar kultúréletnek ezt a rettenetes átkát. De hogy mit jelent a valóságban, micsoda rombolást, micsoda erkölcsi és esztétikai fertőt, azt csak akkor látja igazán az ember, ha el kell szenvednie, amint a majorból szálló csodálatos, tiszta, művészi énekbe durván, zörgőn, nyálasan és hazúgul belevonít a rádióból az az úri »sírva-vigadás«, amit esténként százezrek hallgatnak elandalodva, gyönyörködve, szentimentális érzékenységgel s dagadó magyarsággal. De hiába, nem lehet megszökni előle, nincs menekülés! Hiába hagyja ott az ember a várost, hiába költözik olyan eldugott zónába, ahol petróleum ég a lámpában, hiába hagyja a rádióját Budapestben. Valahonnét, egyik, vagy másik szomszédból, közelről, vagy távolról megindul a nyálás nyavalygás piszkos áradata, ömlik az érzélgés, a hazúg andalgás, a puffadt álmagyarság, előnti mocskos hullámaival a mezők tiszta művészetének csodálatos hangjait, megfojtja zengését, fölborzolja az ép magyar idegeket, bekeni nyálával az őszinte gyönyörködést, mint az árvíz mocskos hulláma »zúgva-bögreve töri át a gátot« s valóban elnyeli a magyar világ legtávolabbi csücskét is.

Miért kell ennek így lennie? Mi az oka annak, hogy ezen semmi erőhatalommal, jószándékkal, igaz erőfeszítéssel változtatni nem lehet? Micsoda fülük, mi-féle műveltségük, milyen vérük, milyen esztétikai érzékük van azoknak, akik a magyar rádiót a zenei ponyvára, a zenei hazúgság, a zenei erkölcstelenség terjesztőjévé teszik s ehhez a szerepéhez makacsul ragaszkodnak? Milyen erő kényszeríti őket a bősztőküldalok, a Lehár-féle zenei giccs, Brodsky és Sas Náci szentszövegségének zenei »termelése« tüzzel-vas-

1940. aug. 8. n.

1940. aug.

sal való terjesztésére? Miért oly lehetetlen a lelkiismeretük megmozdítása? Micsoda méreg szivatkozott csontjuk velejébe, hogy már-már kihívó nyakassággal csak-azértis szembeszálljanak a magyar szellemmel, e nép fenntartójával? Mely gonosz lélek burkolja őket cifrán csillogó üveggyöngyös, flitteres palástjába, hogy nem látják a magyar föld egyszerű, hatalmas szépségeit? Miféle gyermekkor és nevelés dugja be a fülüket, hogy siketek legyenek az igaz magyar hangok zengése iránt? Ki magyarázza meg, hogy ezen a földön hiába minden magyarázat, jószándék, lelkesedés, áldozat és tisztaság, e zenei iszapáradat ellen gátat emelni nem lehet? Hogyan értsük meg, hogy cikkek, tanulmányok, előadások százai, ezrei látnak napvilágot a legcsekélyebb hatás nélkül? Hogy az egyre terjedő magyar népdalkultúra legszebb diadalai sem mozdíthatják meg azokat, akik a legnagyobb kulturaterjesztő eszköz, a rádió felelős irányítói?

Ha egy-egy munkáscsapat megy el a házam előtt, ha egy-egy szekér zörög el s a pihenőre térő legények-lányok énekelnek, nyomban ijedten elnémulnak, ha meglátnak a kerítés mögött. Szégyenlik magukat. Félnek, mint a bokrok között vidáman tilinkózó sárgarigó, a madarak legfélénkebbike. Tőlem félnek, az úriembertől. Elöttem szégyenlik magukat. Miattam némulnak meg. Nem csodálom. Azonosítanak azzal a lélekkel, amely a rádióból bömböl világgá. Nem vállalnak közösséget velem. Fájdalmas dolog, de igazuk van. Hiszen én magam tudom legjobban, milyen irtóztató, áthághatatlan szakadék tátong az úrinép lelke s az övék között...

*

Igen, az aratók és napszámosok dalolnak, nevetnek és mókáznak s én elrémülve olvasom Veres Péter megdöbbenő könyvecskéjét, a *Gypsor* címűt. Veres Péter remek író. Büszkéek lehetünk reá. Ahogy leírja, hogyan szed téli tüzelőt a hóviharban a *Gypsor* szegény lakója, ahogy megrajzolja a kiskondás tragikus alakját, bizvást beillenek a legnagyobb északi klasszikusok írásai közé. De vannak művei, amiket szüntelen ellentmondások között olvasok. És ismét szembeszállok azzal a véleményével, hogy a paraszt Magyarország minden részén egyforma, pláne: azonos. Szembeszállok azzal a fölfogásával, hogy a népművészet a polgári nevelés szülötte, azzal a makacs idegenkedéssel, amely szembeszáll a népművészet minden megnyilvánulásával s mereven elutasítja magától. Nem szeretem konok puritánizmusát abban a tekintetben sem, hogy csak azokat az erkölcsi normákat fogadja el általános, sőt kötelező érvényűnek, amelyek az ő hajdúsági vidékén uralkodnak. Azon az általam is jól ismert vidéken, ahol földigérő (polgári) kleptusban járnak az elnyűtt asszonyok, ahol a rideg származásokat nem szépíti egy-egy fölösleges faragás, vagy szín, ahol oly ritkán dalol a fiatalság s ahol a fonászövés gyönyörű művészetét nem ismeri a föld népe. Ez az a rideg paraszt, aki sohasem mereng el az életen túli kérdések misztériumán, aki kegyetlen haszonelv szerint iparkodik berendezni szűkös, cseppel sem hősi életét, aki nem fagy ki az irigységből, feneke-

désből, átkozódásból, keserűségből és sivár reménytelenségből. Hogy ez a szegény nép miképp s miért jutott az embertelen érzelmi életnek e szikkadt sivatagába, bizonyára komoly és mély tanulmányt kívánna. Nyilván szerepe van benne a származásnak is: erős kún település ez s a kún településeken mindenütt általános az érzelmi sivárságnak ez a verespéteri képe. Magát Veres Pétert is jellemzi ez a túlzott kún racionalizmus, ez a fantáziátlan érzelmi élet, ez a menekülés a kézzelfogható, észszerű tényekhez s a pusztá logikumhoz.

De ő maga is megvallja egyik írásában, hogy például a dunántúli, vagy a felvidéki parasztságot nem ismeri. De vajjon, ha ismerné, változtatna-e ez rajta? Kétlem. Mint ahogy Móricz Zsigmond szellemén sem változtatott, hogy bejárta az országot s ismer másfajta embereket is a Felsőtisza-vidékieken kívül. Veres Péter azonban túltesz Móricz Zsigmondon, mert Móricznál már szinte misztikus szerepe van az ösztönöknek: az önfenntartás és fajfenntartás ösztönének, az élet- és a halálösztönök örök harcának. De Veres Péter ennyire sem kapcsolódik bele a világ transzcendentális erőinek áramlásába. Mereven áll az Alföld szikrázó, kemény napsütésében, lába alatt csak a megdolgozásra váró földet, feje fölött csak az esőt, vagy havat hozó felhőket látja, világképe szűk és szürke, minden művészi átélés hijján való. Egyetlen sóvárgás él benne csak, ami kiemeli rettenetes individualizmusából: a hozzá hasonlókval való azonosság érzése, az a vágy, hogy a szegény, nyomorult, ridegparaszt társadalmi helyzetét megváltoztassa egy közös erőfeszítéssel. Ebben a vágyban, ebben a közösségérzésben is több azonban, a logika, a józan ész szerepe, mint az érzelem, a szívé.

Ridegparaszt tetőtől-talpig, ezt hangoztatja is. Képviselet egész fajtáját, osztályát. Mint író, ebben nagy, sőt félelmetes, mert izig-vérig igaz. De vajjon nem nyerne-e, ha megismerné az ország másfajta parasztságát is? Ha fölmelegedne a szíve azok iránt is, akik merőben mások, mint amilyen az ő fajtájának és vidékének népe?

*

Vitába szállok Oláh Györggyel is, aki az *Egyedül vagyunk júliusi* számában »A költő és az új világ« címmel, mint mondja: távirati stílusban, de mindazonáltal két nagy oldalon vádolja a magyar írókat, hogy nem értették meg s nem hallották a korszerű, nacionalista Magyarország szavát. Vitába szállok vele, de nem azzal a büszke együttérzéssel, amivel Veres Péterrel vitázom. Bizonyára azért, mert a cikkben a magam bőréről is szó van.

Cikke elején megállapítja, hogy: »Akárhogy szépítjük is a dolgot, a tiszta szépirodalom egy kicsit mindenütt konfliktusba került az új, aktív nacionalista eszmékkel és annak hordozóival, nem fújja úgy a harsonát, mint a francia forradalom után következő (helyesen: következő) szabadságmozgalmak vezetőinek. A múlt század nagy forradalmaiban a poéták és az ügyvédek voltak a vezető szó. A mai nemzeti forradalmakat katonák, mérnökök, közgazdászok, szóval

szakemberek irányítják. A költő, a leglázásabb, legforradalmárabb vérű is, duzzog ma, szorongással, idegenkedéssel követi az eseményeket...» S így tovább.

A mai nemzeti forradalmak természetének vizsgálása után jellemzi a zsidóság állásfoglalását a magyar irodalommal szemben s azt az irányító befolyást, amit reá gyakorolt, majd enyhe szemrehányást tesz a keresztény vezetőrétegek »dzsentrifólénye, tudatlansága, érzéketlensége« miatt, hogy befejező szakaszában megrója a »falukutató« irodalmat: »...a falukutatók legbátrabbjai és legőszintébbjei sokszor olyan osztálygyűlöletbe tévednek, amely már tökéletesen ellentétben áll az új nacionalizmus osztályt nem ismerő testvériségével. Éppen a legbátrabb falukutatóknál találunk lapokat, ahol mindenki, akinek félholdnál nagyobb földje, hatszáz pengőnél több évi jövedelme van, sötét kapitalista, burzsoá gazember. Mi köze az ilyen forradalmiságnak az új német nemzeti forradalmakhoz?« — kérdezi, Majd így fejezi be cikkét: »Vádbeszédet kéne ebben a rovatban tartani a legmagyarabb, legtehetségesebb szépírók ellen is, ha nem tudnánk, hogy nem ők a hibásak. Ha nem tudnánk, hogy ők is csak egy beteg társadalmi közösségi termékei. Ha a tudományos akadémia a maga huszonötmilliósvagyonszázezer évek óta semmi áldozatot nem hozott a népi sorból felvergődött, éhező magyar tehetségekért, hogyan várjuk, hogy azok forradalmisága ne tévedjen az osztálygyűlölet irányába! Hogyan várjuk szegény magyar szépírótól, hogy a közönség iránti érzéke ép és egészséges legyen?«

Ez a cikk summája.

A cikk első pillantásra tetszetős állításainak mindenesetül és egyenként ellentmondok. Vádat is emelhetnék, de ettől elállok. Szívesebben választom a meggyőzést, mint a vádaskodást.

A cikkíró a szépirodalomtól nemcsak azért esik messze, mert maga nem szépíró, de mert irodalommal nem is igen foglalkozik s így egészen más kategóriákat alkalmaz a szépirodalom megítélésében, mint amelyeket annak természete megkíván. Így merev, de mindamellett változékony politikai szempontból szól bele a szépirodalom dolgába. Az újságíró-politikus hajlamos arra, hogy az élet hullámverésének tajtékát figyelje, alkata nem engedi meg, hogy a mélybe szálljon. Elnézőnek kell lennünk, ha megfélekedezik Széchenyi mérnökeiről, Görgey és Klapka hadmérnökeiről, magáról Görgeyről s társairól, e nagyszerű katona-szakemberekről s olyan egyszerű, könnyed képet alkot a múlt század forradalmának a valóságban sokkal sokrétűbb, sokkal bonyolultabb mozgalmairól és szereplőiről. Viszont másfelől oly játszián megfélekedezik az új költőkről és írókról Ady Endréről Erdélyi József, sőt mintha nem léteznék számára Szabó Dezső sem. Vajjon egyszeriben nem látná őket sehol? Most már csak katonát, mérnököt, közgazdászt, egyszóval »szakembert« lát az »aktív nacionalista forradalom« mozgatói között?

Igen, a mai költő és író nagyrészt szorongással, idegenkedéssel követi az eseményeket. Ennek oka azonban az, hogy, ellentétben a cikkel, nem lát forradalmat. Ne tudom, mit ért »forradalom«. Eddig hosszú esztendőkön át, »ellenforradalomról« írt és beszélt. Csak

újában, mióta a német sajtó Európa forradalmi át-szervezéséről ír, használja a »forradalom« szót. Az írók nagyrésze azonban tisztában van vele, mit jelent az egyik s mit a másik fogalom. Ezért megállapítja, hogy ami általában Európában, de különösképpen Magyarországon történik, nem forradalom.

Hangsúlyozom, ez nem forradalom. Hogy forradalom — s számunkra, magyarok számára egy új élet feltételeinek, népünk megmaradásának és virágzásának megteremtése legyen, többre, nagyobbra, a magyar lelkekben végbemenő gyökeres átalakulásra volna szükség.

Ellenben az igazi forradalom végbement már az irodalomban, tehát éppen ott, ahol meg Oláh nem látja. A gondolkodásbeli, erkölcsi, nyelvi, esztétikai, er-

Sinka István

Pillangók Imériben

**Pányád mellett Imériben
tizenhárman aratunk itt
s e tizenhárom arató közt
megemlítem kis Kaszait.
Fekete és tatár fajta
s a járom is fekete rajta.**

**Ő nékem a legkedvesebb,
mert én, aki sovány vagyok
s nyughatatlan: vele nézem,
mily távolik a csillagok.
Mi ketten álmodók vagyunk
s mérhetetlen a bánatunk.**

**Csobánunkban telforr a víz,
és vérszinű és kín a nappal,
s éjjel, mikor süt már a hold
lehullunk néma panasszal
aludni a torsok közé,
mintha fel se kelnénk többé.**

**Talán jobb is lenne nekünk
elaludni mindörökre
kinn a tallón s koraőszig
beleolvadni a földbe.
Ki keresne e nagy nyárban,
hogy hova lettünk tizenhárman?**

**Én itt balfelől teküdnék
nyugodtan és végre törten...
— S azért szegény kis Kaszait
e versben gonoszul megöltem:
szívéből majd vadmályva kél,
s pillangókat csal rá a szél.**

kölcsi forradalom. Mindig hangoztattam, s most is hangsúlyozom: a forradalom nem más, mint egy nép ősi életformáihoz — gondolkodásbeli, erkölcsi életformáihoz — való visszatérés, azoknak a dermedt, gátló formáknak a széttörése és levetése a nép egységének, virágzásának, szaporodásának és kulturális fejlődésének érdekében, amelyek időről-időre idegen elemekként reákrakódnak s természetes vérkeringését megfojtják. Az igazi forradalom tehát: radikális konzervatívizmus. Minden idők forradalmának lélektanát Rousseau fejtegette ki a *Le contract social* című művében, minden igazi forradalom ilyen indítókokból támad. (Ha később eltér is eredeti céljától.) A jézusi forradalom, az emberiség legmélyebb forradalma a legmélyebben nyúlt le az emberi lélek ősi alapokon való megújulásának vágyába s a legnagyobb teret nyitotta (eredeti fogalmazásában) a harmónikus kivirágzó életre.

Hogy mit értek én — s mit kell értenie minden igaz írónak és költőnek — »aktív nacionalista forradalom« alatt, megértheti mindenki *Volt-e kompromisszum?* című cikkemből, amely a Honszeretet húszéves működéséről beszámoló könyvben jelent meg.

De ilyenentékpén értelmezve a »forradalom« fogalmát, vajjon miért nem látja meg a cikk a költőket és írókat, akik e forradalmat önmagukban végrehajtották s műveikben megfogalmazták. El kell olvasni, meg kell érteni őket. Itt hevernek az útfélen. Bennük van az új Magyarország képe, tessék meglátni. Tán mégsem a költők és írók az okai annak, hogy a »forradalmi« eseményeket szorongással, idegenkedéssel követik. Tán ezeket az eseményeket nem látják annak, aminek Oláh György látja, — arról nem is szólván, hogy Magyarországon még annyi sem mutatkozik, mint Európa egy részén.

Eltekintve e lényegbeli különbözéstől, számtalan részletkérdésben is jó okuk van a költőknek és íróknak a szorongásra és idegenkedésre. Látnunk kell például, hogy míg eleink a szabad sajtó első mámoros lázában dalolhattak és lelkesedhettek olyan eszmékért, amelyeket később a liberális kapitalizmus lépésről-lépésre megfojtott (lásd az Arany Jánost követő kor sötét kiábrándulását, Tolnai Lajos, Arany László, Vajda János kétségbeesett telemrehívó műveit), ma nyoma sincs szabad sajtónak még egy bizonyos körülhatárolt eszmei területen sem. Részint világpolitikai kényszerűségek, de részint egyéb kényszerűségek miatt. Mert a világpolitikai kényszerhelyzet megkövetelte hivatalos cenzúrán kívül, íme, még ilyen magáncenzúra is van: 1.) osztályok, pártok, csoportok, klikkek, foglalkozási ágak, felekezetek, fajták, társadalmi méltóságok szempontjából, 2.) gazdasági érdekek — OMGE, GyOSZ, TÉBE, Hangya, külkereskedelem, kartellek stb. — szempontjából, 3.) a lapok olvasóinak érzékenységi minősége és foka, iránya, erkölcsi hipokrizise stb. szempontjából, 4.) a lapok kiadóhivatali érdekei — hirdetés, szubvenció stb. — szempontjából (lásd a filmkritikákat, a színházi rovatokat). Míg tehát eleink nyűgöktől szabadultak, minket napról-napra újabb, gyakran elképesztő nyűgök szorongatnak. Míg eleink tág lélekzettel szív-

táki magukba a szabad lelkiismeret, a közösségért való felelősség üdítő levegőjét, miérettünk rajtunk kívülálló, megfoghatatlan hatalmak vállalnak akarattunk ellenére felelősséget. Lesújtja az írókat az is, hogy a szükségtelen kényszer egyre szorongatóbb s míg egyfelől a fórumokon magyar kultúráért, irodalomért, magyar szellemért lelkesednek és »áldozatoskodnak«, másfelől a legelembibb, egy óra alatt elintézhető, de az igazi irodalmat fojtogató nehézségektől sem szabadítanak meg bennünket. Megírtam már, hogy a mai papírinséges időkben is huszonnyolc ponyvakiadvány jelenik meg hetenként, 2—6 ív terjedelemben. Milyen papírtömeg elfecsérelését jelenti ez az igazi irodalom, a kultúra halálós kárára! Hol itt az anyaggazdálkodás követelményeinek érvényesítése? Nincs könyvkiadói törvényünk, nincs könyvkiadó-kamaránk. A magyar könyvkiadás rendszeti kérdés, nem pedig kulturális. Azt is látjuk, hogy válogatás nélkül felére csökkentettek minden lapot, folyóiratot, így a legsavóvérűbb gartenlaube-folyóiratok ugyanannyi papírt kapnak, mint a komoly, értékes kritikai és tudományos lapok. (Már amennyiben vannak.) A napilapok egyszerűen kisöpörték oldalaikról az irodalmat. Kritikai élet nincs. Folyóiratot indítani lehetetlen, nem adnak engedélyt. »Egyesíteni kell az erőket« — mondják, mintha valami fizikai munka elvégzéséről volna szó, — egyesítsük Németh Lászlót Harasznyi Zsolttal, Erdélyi Józsefet Voinovich Gézával, Szabó Dezsőt Somogyváry Gyulával! Pedig eleven és pezsgő irodalmi élet csak ott lehetséges, ahol kényszertársítás helyett szabad szellemi versengés van. A szellemi élet nem búzagyárrá átalakítható nagybirtok. Így csak szellemi kényszeregyezéshez jutunk.

Azt is idegenkedve látja az író és költő, hogy abban a bizonyos »aktív nacionalista forradalomban« csak minimális tér jut a szellem, a kultúra számára. Itt van például az átalakulást hirdető sajtó. Vajjon magához ölelte s öleli-e, dédelgeti-e, propagálja-e az igazi, tiszta magyar írókat? Terjeszti-e műveiket? Idézi-e őket? Síkra száll-e értük a közös vér, a közös nyelv, a közös kultúra parancsából és jogán? Védi-e őket gondjukban-bajukban? Nézzük csak, kiket hordoz, mint kivénhedt, gutaütött Szolimánokat a beveendő sáncok körül. Vajjon volt-e ennek a sajtónak egyetlen szava az ellen, hogy az Akadémia Vojnits-díját előbb Csathó Kálmán Fűszer és csemegé-je, majd Herczeg Ferenc irodalmi moral insanityben fogant Utolsó tánc-a kapta? Kikel-e az ellen, hogy míg a herczegerenci esztétika kettős szerepben brillírozta Bajor Gizit a nemzet színpadán, egy másik szerző ugyanott négyzetreemeli ezt az esztétikai üzem trouvaillét s négyes szerepet ír Bajor Gizinek? Megkérdi-e ez az »aktív nacionalista« sajtó a rádiót, hogy meddig rombolja még a magyar szellemet Lehár, Brodsky, Sas Náci s mások zenei ponyvájával, meddig »neveli« a hallgatók százezreit Sárgarigó fészek-ke s a többi Erdélyi Mihály üvöltő magyarkodásával és bárkultúrájával? Hát az irodalmi műsort mikor teszi ez a sajtó mérlegre vajjon? Volt-e elítélő szava a »magyar film« jogcímén gyártott vásári pony-

va, a Gülbaba, a Bercsényi huszárok, a Göre Gábor visszatér, a Karosszék s a többi »filmalkotás« ellen? Mikor veszi észre, hogy saját hasábjait külföldi kalandorregényekkel tölti meg, miközben nincs helye magyar író műve számára? Tart-e komoly seregszemlét a szép számmal megjelenő magyar irodalmi alkotások fölött? Gyakorol-e szigorú bírálatot saját és testvérvállalatai pengős, meg félpengős tömegarucikkeivel szemben? Hagyjuk az Akadémiát az ő jól besosztott huszonöt milliójával, inkább kérdezzük meg, miért kellett megjelenniök, például, az én műveimnek is húsz éven át a Gombaszögi—Salusinszky—Vadnai trojka »gondozásában«? Itt vannak az idei Könyvnap páratlan értékei, vajjon mikor részesíti őket az »aktív nacionalista« sajtó megérdemelt figyelemben? Hiszen még Oláh György is védett emel ellenük a Különpostá rovatban, ahelyett, hogy például Németh László kísértetiesen világos és mély művével, A minőség forradalmá-val foglalkoznék, holott forradalmat keres.

Nem, nekünk, íróknak, meg kell értenünk, hogy nem annyira »aktív«, mint inkább papirosnacionalizmus vesz körül bennünket, minden okunk megvan tehát, hogy szorongjunk és idegenkedjünk az értetlenségnek, ridegségnek abban a hangos világában, amit magyar közéletnek neveznek. Pedig, hangsúlyozom, az írók, költők itt vannak, dolgoznak, küzdelegnek, túrnak és hisznek. S tudásul kell venni, — mint ahogy ők tudják, — hogy, ha majd csakugyan elkövetkezik a magyar élet átalakításának folyamata, egyedül csak azokon a szellemi és erkölcsi utakon indulhat el, amit költőink, íróink megállapítottak és kicövekeltek. Mert míg sem Németországban, sem Olasz-, sem Spanyolországban nincs modern forradalmi irodalom — mert nincs! — addig Magyarország, ez a meggyötört, szegény, elkábított, élet-halászorongások között élő kis ország, hasonlóan a csodálatos Finnországhoz, modern, forradalmi, nemzeti irodalmat teremtett. Büszkének kell lennünk reá, ahelyett, hogy mindenütt — keressük!

Hagyjuk azt a vén marxista igazságot is, hogy »ők is csak egy beteg társadalom közösségi termékei«. Mindnyájan azok vagyunk, de nem vagyok annyira materialista, hogy ne tudnám: megadatott nekünk a szárny, mely a beteg társadalom fölé emel bennünket — nemcsak írókat! — s nem pusztán »termékei« vagyunk e társadalomnak, hanem tisztultabb eszmék, boldogabb emberi közösség hívői és hirdetői is. Hogy módunkban van a beteg társadalom széthulló formái közül kibontani az új társadalom, az új Magyarország gyenge csiráját, halványan serkedő szikleveleket. Minden új társadalmi forma egy szétbomló régiből született. Az első keresztények a széthulló ókori s a betű formalizmusába dermedt zsidó közösség »termékei« voltak, a Napkirály rothadt társadalmából támadt a francia forradalom hatalmas tüze... Együtt születünk e beteg társadalomban valamennyien, de ki merné állítani, hogy kézlegyintéssel elintézhető, szálnalmas, tehetetlen »termékek« vagyunk?

Nem, az ember — nem termék. Az ember: lélek! Különösen nem a költő, az író, a művész.

Nem, hagyhatom ellenvetés nélkül azt a vaskos tévedését sem, hogy a falukutatók ilyen, vagy olyan mértékben osztályharc szellemmel töltöttek meg. A falukutatók legjobbjai valóban mintha osztálygyűlöletet sugároznának, de ez látszat. (A demagóg falukutatókkal nincs mit kezdenünk.) Ennek oka az, hogy az Oláh Györgytől is megénekelte »hárommillió koldus« helyzetéből, az ő szemével nézi a társadalmat, tehát a felfelé. Ne tévesszük össze a feljajduló lelkiismeret szavát az osztálygyűlölettel! Vajjon Oláh György, aki annakidején oly turgényevi erővel írta meg Hárommillió koldus című művét, szintén osztályharc szellemtől fűtve írta? S Turgényev tollát is az osztályharc szelleme indította az Egy vadász iratai megírására? (Pedig ettől a műtől datálódik az orosz jobbagység felszabadulása, sőt, hogy szigorúak legyünk: a modern orosz forradalom.) Hát a pravoszláv és konzervatív Dosztojevszkij ugyanezért írta meg a Bűn és bűnhődés-ben a szegény lovacska agyonverését? Jó volna, ha etéren is tisztázná a cikkíró a fogalmakat, amelyekkel él. Mert néha osztályharcnak nevezik az alsó osztályok kényszerű védekezését a felső osztályok lefelé irányuló osztályharcával szemben. De mi például Veres Péter műveiben az osztálygyűlölet, sőt osztályharc? A maga életét írja, nem túloz, nem szépít, nem hazudik. Tényekről vall, mint a Kor tanuja a Történelem ítélőszéke előtt. Hagyjuk a fennkölt szavakat az új, »aktív nemzeti forradalom« testvériességéről. Oláh György járt Németországban, tudhatja, hogyan bántak el azokkal, akik nem voltak hajlandók megérteni az idők szavát, a Führer parancsát s nem akartak engedni kiváltságaikból, hasznukból, érdekeikből. Thyssen és társai is mondhatnának erről egyetmást, hogy csak az egészen nagy hatalmaságokra hivatkozzunk. A »plutokrácia« fogalmának új, mindennapos alkalmazását is éppen Németországban kezdték. »Aki rántottát akar enni, fel kell törnie a tojást« s ez nem mindig történik holmi lágy, sáros-megyei szeretettel...

»Mi köze az ilyen forradalmiságnak az új német nemzeti forradalomhoz?« — veti fel a meglepő kérdést Oláh György. Semmi, — mondom én. A német forradalom: német, az olasz: olasz, az orosz: orosz.

Én csak magyar forradalmat tudok elképzelni, kívánni és szolgálni, — ha már »forradalomról« beszélünk. »Nem a szocializmus testére szabott magyarságot, hanem a magyarság testére szabott szocializmust akarjuk«, — írtam egyszer. Ez minden tekintetben érvényes. Én is író vagyok, Lagerlöf Zelma is író, de mi közünk egymáshoz? Vajjon és nem a magam egyéniségemet fejezem ki s ő a magáét. Így a két forradalom között is van egy leronthatatlan különbség, ha elfogadjuk, hogy a szomszédban csakugyan forradalom megy végbe: az, hogy a mienk magyar, az övék meg német. Dehát éppen ezért a magyar irodalom forradalmi tartalma egyelőre háttérbe szorul. Mert abban az »új aktív nacionalista forradalomban«, amiről a cikk szól, egyelőre elég szerényen érvényesül a vérben, szellemében, stílusában magyar szellem, s így a magyar költő és író is. Én nem német szempontból vizsgálom és mérem a magyar életjelenségeket. Magyar szempontból vizsgálom, magyar mértékkel mérem a német életjelenségeket is. Költő és író társaim ugyanígy cselekszenek. Műveink szelleme, szívdobogása, világszemlélete, hangja, nyelve magyar. Olyannyira, hogy ma egy kissé korszerűtlen is. Hogy korszerű legyen, el kell következnie a teljes, gyökeres politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális átalakulásnak. Ha ez az idő elérkezik, kiderül, hogy helyükön vannak a költők és írók.

Ne bántson tehát bennünket Oláh György, inkább legyen reánk büszke és jöjjön segítségünkre. Nyíltan és világosan szólottam, bár talán szkeptikusabban, mint ahogy ő szeretné. De a költőt, az írókat olvasni kell, éjjel-nappal olvasni, elmerülve, csendben, magunkba nézve s magunkat folyton mérlegre téve. A baj éppen az, hogy manapság túlsokat írnak és beszélnek irodalomról, viszont annál kevesebbet olvasnak. S azt sem szabad elfelednünk, hogy nem az író dolga, hogy politikushoz, politikai mozgalomhoz csatlakozzék s azt szolgálja, hanem fordítva. Megismétlem, amit egyszer Imrédy Béla mély és igen emberi felszólalására választottam: mi, írók, eleget tanultunk a politikusoktól, itt az ideje, hogy ők is tanuljanak mitőlünk.

Ez nem szégyen. Ellenkezőleg...

Balatonakarattyá, 1940 július

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

A BELVÁROSI SZÍNHÁZ VÉGE

Kétségtelen, hogy régóta nem volt még mifelénk olyan kulturbotrány, mint amilyen a Belvárosi Színház körül lejátszódik. Maga a pusztaság tény csak annyi, hogy most szűnik meg egy színház, amely már másfél évvel ezelőtt a megszűnés állapotába jutott. Ez még önmagában nem volna rendkívüli eset. Színházak keletkeznek, színházak buknak, színházigazgatók bukkannak fel, hol egy kávéház tulajdonosi irodájából, hogy egy bankári, vagy részvénytársasági igazgatói székéből, hol ennél irodalmibb környékről, igazgatók mennek, hol vissza kávésnak, bankárnak, hol vidéki rendezőnek. A lapok színházi hírvivata több-kevesebb izgalommal közli az eseményeket s az úgynevezett „színházi kultúra“ virágzik tovább. Ami azonban a Belvárosi Színház esetében több, mint pusztaság esemény, sőt, ami ezt az eseményt kulturbotrányává teszi, az az a csodálatos politikai s többé-kevésbé kulturpolitikai, az a felekezeti, faji és üzleti indulatörvénylés, amely e jobb sorsra méltó színházat körülkavarogja. A Belvárosi Színház ügye így kortünnetté s egyben szomorúan magyar tünetté dagad.

Most, hogy a Színházat átveszi a Magyar Filmiroda híradómozi céljaira, harcias cikkek tömege jelenik meg, viták támadnak, vádak és védelmi szövegek harsognak. A cikkek tömegéből kiemelkedik Kiss Ferencnek, a Színházművészeti Kamara elnökének tragikus nyilatkozata, valamint Gogolák Lajosnak a *Magyar Nemzet*-ben megjelent tájékozatlan, ám burkolt gyanúsításokkal és kárörvendő támadásokkal túlszűfolt kolumnás cikke. Hogy tisztán lássunk a sülyesztőbe került színház ügyében, el kell mondanunk, miért és hogyan lett a Belvárosi Színház az, ami lett s miért és hogyan történt, hogy szomorú sorsa beteljesedett.

Tavaly télen a Belvárosi Színház igazgatója és tőkése, Bárdos Arthur és Herman dr. közölte az illetékes fórumokkal, hogy a színház fenntartásáról le kell mondania, mert a vállalkozás deficitjét nem tudja fedezni. Akkoriban volt ez, amikor a Színházművészeti Kamara megalakulásával kapcsolatban a színházak vezetésében gyökeres változásokat követeltek. E változások részint elkedvetlenedést, részint megtorlást váltottak ki a színházak zsidó érdekességeiből. Attól lehetett tartani, hogy a budapesti színházak egy részét azért zárják be, mert a változott körülmények között a zsidó tőke nem lesz többé abban a helyzetben, hogy a színházakat irányítsa, más részét pedig azért, hogy a zsidóság megmutassa: nélküle nincs színház Budapesten. Hozzájárult a színházbezárás járványhoz a zsidó színészek nagy tömegének eltávolítása a színházpadokról.

Az első színház, amely megszűnését bejelentette, a Belvárosi Színház volt. Deficitjét hozzávetőleg nyolcvan-százezer pengőre lehetett tenni, bár pontos szám nem állapítható meg, mert a hitelezők egész tömege szerepelt kisebb-nagyobb összegekkel. Bárdos és Herman semmiképpen sem volt abban a helyzetben, hogy a zsidó-törvényes, színházművészeti-kamarás világban továbbvezesse s újabb terhekkal tetézzék színházát. A Belvárosi Színház tehát odaállt a „halottak élére“, hogy megnyissa a „pusztulásnak induló budapesti színházi kultúra“ szomorú gyászmenetét.

348

1940. aug. 8. n.

VIGILIA

1940. aug.

Ezt azonban mindenképpen meg kellett akadályozni.

Egy mód kínálkozott csak: vegye át az állam a színházat, jelöltessen ki a Kamarával igazgatót, lássa el bizonyos minimális támogatással s így beállítva a nemzeti kultúra szolgálatába, a lassan-lassan öntudatosodó magyar közönségre támaszkodva teremtsen az irodalom, a színészek számára *nemzeti* és — tegyük hozzá: *népi* — jellegű munkateret.

Ma már nem titok, hogy így is történt. Névlegesen egy korlátozott felelősségű társaság alakult Bodócsy János, Antal Endre és Bodor György részvételével, *ez a társaság azonban csak fedőszerve volt az államnak* s arra szolgált, hogy a színházat kellő ellenőrzéssel, szabadsággal s egyéni felelősséggel vezessék. Ugyanekkor a Kamara, Kiss Ferenc javaslatára, Patkós Györgyöt ajánlotta igazgatónak. De mert Patkós még nem bizonyította be igazgatói rátermettségét, igazgatótársul két tapasztalt kamarai tagot: Boray Lajost és Mihályfi Bélát állították mellé. A szükséges támogatást Imrédy miniszterelnök gyors és erélyes intézkedésére negyven-ezer pengős összegben megkapták, az új vállalkozás tehát megindulhatott.

Megindulhatott, mert Patkós Györgynek a zsebében volt az én *Földindulás* című darabom. Darabomról többen tudtak. Nem árulok el titkot, ha megmondom, hogy ez volt az a darab, amelyre problémájánál, stílusánál, egész szelleménél fogva egy ilyen erősen nemzeti-népi szellemű vállalkozás építhetett s ami erkölcsileg is nemcsak igazolta, de szükségessé is tette az állami támogatást. Imrédy Béla, Zsindely Ferenc államtitkár, Haász Aladár, de Kiss Ferenc is átlátta írói szándékom jelentőségét s Patkós, illetve a *Földindulás* mellé állt. Egyiküknek sem volt oka megbánásra, mert elmondhatom, hogy a Belvárosi Színház vezetősége az én darabomból élt az utolsó pillanatig.

Az új vállalkozás nem volt jogutódja a réginek, mint ezt a hiteltelőknek a színház ellen indított pere jogerősen eldöntötte. Nem volt, azért, mert arról volt szó, hogy egy megszűnt vállalat helyén maga az állam indít új vállalatot.

Emlékezetes még, hogy az új vezetőség az új darabbal milyen rendkívüli eredményt ért el. Darabomat jóval több, mint százezer ember nézte meg, a legkülönbözőbb társadalmi egyesületek, szervezetek álltak a *Földindulás* mellé. Hogy mennyire nem volt ez a siker az, aminek Gogolák szokott epés jellemzése mutatja, kitűnik a színház társulatának vidéki turnéjából. Minden városban, ahol a társulat megfordult, ezrek rekedtek ki a színházból, külön autóbuszok vitték a környék falusi népét az előadásra, tomboló lelkesedés, ünneplés kísérte a színészeket, én pedig a társadalom minden osztályából tömegével kaptam a leveleket, írói pályám e legszebb kitüntetéseit, a lelkük mélyéig megrendült emberektől. Paraszt- és úriasszonyok, rendőrök, magasrangú katonatisztek és közkatonák, minden felekezeti papok kerestek fel levelükkel, nem egyszer megrendítő vallomást téve életük tragédiáiról. Amikor pedig a hivatásos színészek befejezték munkájukat, az ország minden részében műkedvelő társulatok keletkeztek s játszották — s játszik ma is — darabomat istenhátamögötti kis falvakban is. Lelkes ifjak körútra indultak vele, volt olyan társaság, amely tizennyolc-husz vagy még több faluban is megfordult a *Földindulás*-sal. Ahol megjelentek, az egyszerű nép tódult a kezdetleges „színházba“, a primitív kulisszák között játszott darab megnézésére.

Nyugodt lelkiismerettel állapítom meg: a *Földindulás* valóban népi darab. *Kollektív dráma a szó mindenféle értelmében*. Patkós örök érdeme, hogy megérezte ennek a darabnak a jelentőségét, a színházé, hogy úgy adta elő, ahogyan előadta, a kormányé, hogy lehetővé tette és támogatta.

Életem egyik legboldogabb korszaka volt a *Földindulás* előkészítése. Igazi férfimunka volt. Körülöttünk rosszindulat, rágalom-hadjárat, kajánság, cinikus jóslatok sziszegése, mérhetetlen irigység kavargott. A zsidó társadalmi szervezetek bojkottot rendeztek ellenem. Kikiáltottak mindennek, még plagizátornak is. De olyan művészek dolgoztak a színpadon, mint Páger Antal, ez a csodálatos magyarságú ember, Vaszary Piri, aki sohasem állott olyan közel ahhoz, hogy valóban a nemzet nagy színésze legyen, mint ekkor, Egyed Lenke, aki később a *Végrendelet* főszerepében igazi nagy tragikának bizonyult, a finom, okos Eszenyi Olga, a halk, egyszerű Boray Lajos, a nyers Mihályfi s a többi színész is, valamennyi egy igaz magyar ügy szolgálatában megnemesedve és megnőve. Hosszú Zoltán, a rendező, darabom minden mondatában elmélyült. Igen, ez szép munka volt. Összefortunk magyarságunk szolgálatában, népünk sorsában, lelkében, úgy éreztük, mintha Sztaniszlavszkij színházának munkásai volnánk. A legnagyobb feladatot tűztük magunk elé, hittük, hogy ebben a kicsiny, intim színházban, amely eleddig be messze esett a magyar nemzeti irodalomtól és színjátszástól, — ha volt is egy-egy kiváló előadása, mint pld. a *Szent Johannáé*, — igazi, meg nem alkuvó, korszerű, minden ízében-porcikájában magyar művészetet teremtünk.

Ez a törekvésünk akkor is tiszteletreméltó lett volna, ha nem akarunk többet egy kis kísérleti színháznál, egy kis rendezői próbálkozásnál, egy kis stiluskeresésnél. „Minden más táján a világnak“ tiszteletet, megbecsülést, elismerést érdemeltünk és kaptunk volna. Budapest társadalmának túlnyomó része s vele bizonyos entellektüel urak és hölgyek azonban, akik oly áhítatos rajongással tudtak leborulni a weimári Néemtország, vagy Páris extrém színpadi kísérletei előtt, akik elájultak a frakkba öltöztetett Hamlettől, cinikus fitymálásnál egyebet nem mutattak irántunk. Mind-egy. Tudtuk, — én legalább biztosan tudtam — hogy amit teszünk, szent hittel, magyarságunk szeretetéből tesszük, munkánkat tehát siker koronázza. Így is lett.

* * *

Időközben azonban igen gyorsan megmutatkoztak a Belvárosi Színház vezetésének belső betegségei. Legelőször Bodor György dr., a k. f. t. ügyvezetője vált meg a színháztól s lépett ki a társaságból is. Eladdig az ő ellenjegyzése nélkül kifizetés nem törté-
hetett, szigorú rendet tartott a vállalkozás ügyeiben. Valóban, óraműpontossággal történt minden, — ami magyar színházi vállalkozásnál ismeretlen! A színház egykettőre visszanyerte hitelét, tekintélye teljes volt. Színészei, tisztviselői boldogan léptek be kapuján. Bodor és Patkós között azonban szüntelen nézeteltérések voltak az anyagi dolgok megítélésében, így Bodor jobbnak látta a visszavonulást. A társaságban Hosszú Zoltán lépett a helyébe.

Kitörték az ellentétek az igazgató-társak és Patkós között is, főképen féltékenységi okokból. Patkós nem tűrt beleszólást, véleményyt, ellentmondást, bírálatot. Úgy érezte, holmi kis Mussolini lett belőle. (Nem ő az egyetlen, aki ebben a hibában szenved a színházak táján). Szépszerével megszűnt hát Mihályfi és Boray

1940. aug.

igazgatói, vagy tanácsadói szerepe is, leginkább azért, mert ők a Kamara ellenőrzését is jelentették. Mihályfi már ősszel csak a *Földindulás* előadásain lépett fel, míg Boray megmaradt a színháznál állandóan szereplő művészeknek.

Amikor tavaly ősszel a Belvárosi Színház a *Végrendelet* előadására készült, lényegesen megváltoztak tehát a személyi kapcsolatok. A színészek közül nem volt már ott Páger, Vaszary is jobbnak látta visszatérni a sokkal könnyebb múzsa szolgálatához, annál is inkább, mert e múzsa képviselői a Vaszary-fiúk voltak.

Bár Patkós körömszakadtáig tagadta, tudom, hogy *Végrendelet* című darabomra háromízben kapott szubvenciót a kormánytól. Ez volt az oka, hogy nyomban a *Földindulás* után, — nagy kárára a *Végrendelet*-nek — előadta. De más darabja, amire irodalmi, erkölcsi szempontból egyaránt hivatkozhatott volna, nem akadt. Így a *Földindulás* több mint kétszázas előadás-sorozata brutálisan ránehezedett a *Végrendelet*-re s ez a jobb sorsra méltó művem nem érthette meg a századik előadást sem. Pedig — mint kritikusaim közül Possonyi László oly világosan meglátta, — az a jelenet is, amelyben a hamis esküt tett öreg parasztasszony a bűntudat lépcsőin fölemelkedik a nagy igazsághoz: *oszd szét mindenedet és úgy kövess engem*. megérte az előadást, ha több érték nem lett volna is a darabban. (Éfélé jeleneteket nem igen láttam a „budapesti színház kultúra“ oly agyondicsért remekei között...) Hogy pedig a nép mennyire megértette ezt a darabot is, bizonyítják a falusi műkedvelő-előadások, de a pestkörnyéki munkáselőadások is.

Patkósnak volt egy írója, aki egyben az új színházi törekvést is jelentette. Ez az író én voltam. Némi igazsággal mondották tehát rosszmájú irigyek: a Belvárosi Színház tulajdonképpen Kodolányi-színház. Én ezt semmiképpen nem akartam, Patkósból azonban — sajnos, — hiányzott a képesség, hogy a magyar irodalommal, — de bármilyen irodalommal is, — kapcsolatot teremtsen, tartson fenn, tehetséges magyarokból képességük javát kicsiholja, beléjük hitet, lelkesedést, ambíciót, kitartást öntsön, a lapegő tehetségeket szeretettel, megértéssel és alázattal felkutassa, a meglévőket meghódítsa. Csodálatos tulajdonsága volt, hogy csak az én műveim előtt hajlott meg, mások munkája iránt a türelem legelembb követelményeit is nélkülözte. Ha mégis keresgélni kezdett, hiszen a feladat szorongatta, jobbra-balra kapkodott s bogáncsként ragadtak rá a silányabb fajsúlyú emberek és művek. Kísérteties érzéssel fedezte fel a giccset s ez a tulajdonsága hónapról-hónapra dagadt. Végül ösztönös színházi érzékét megmagyarázhatatlan módon elvesztette, a giccs iránti lelkesedés elefantiázisába esett s ez elnyomta benne azokat a nyers, vidékről hozott jó tulajdonságait is, amelyek mint ismeretlen, szegény fiatalembert számomra szimpatikussá tették. A veszélyt láttam, tudtam, az egész gyönyörű kezdeményezés menthetetlenül elsorvad, segíteni is akartam a bajon. Többször felajánlottam, hogy olvassok, keresek a színház számára darabokat. Ajánlatomat elfogadta, de napirendre tért fölötte.

A *Végrendelet*, ha sikere nem is mérhető a *Földinduláséhoz*, tisztességes produkció volt. Ezenfelül háromízben is jutott a színház számára szubvenciót. A következő darabokat azután már Patkós teljesen a maga feje és szíve szerint választotta, abból indulván ki, hogy jó üzletet csinál velük. *Holott jó üzletet csinálni a Belvárosiban egyszerűen lehetetlen volt*. Az az új közönség, amelyhez az új színház szólani akart, — s amelyhez szólania kellett, —

egészen más volt, mint a régi közönség. *Mindenekelőtt szegény.* A helyáratat tehát lényegesen le kellett szállítani, hogy e szegény magyar réteg egyáltalában bemelessen a színházba. (Még így is erején felül áldozott!) De ha a Herman-féle Belvárosi Színház mintegy százezer pengő deficitet halmozott fel a sokkal gazdagabb zsidó közönség kiszolgálása mellett, mennyivel inkább deficitesek kellett lennie az új vállalkozásnak! Emellett a nézőtér első széksorai úgyszólván állandóan üresen tátongtak. Páholyai szintén. A színháznak csak a hátrább eső helyei teltek meg, *mutatván annak a magyar rétegnek szociális helyzetét, a melynek mi, magyar írók, dolgozunk s amelyet egy eféle színház szolgál.* Hogy képzelte Patkós György, hogy bármiféle giccses, vagy üres tingli-tanglival meg tudja tölteni színházát az első sorokig s nyer a „bolton“, *holott akkor is rá kellett fizetnie, ha a nézőtér zsúfolásig megtelt!* Hiszen ezért vette át az állam, ezért folyósított szubvenciót! Ebből a támogatásból legfeljebb megtakarítani lehetett, mint ahogy tekintélyes megtakarítást ért el Bodor György szigorú, korrekt ügyvezetése. De nyereséget besöpörni! Részeg álomnak is képtelenség volt.

Olyan darabok következtek tehát, amelyeknek a színház eredeti céljához semmi közük sem volt. A színpad átalakult brettlivé. Patkós jobbra-balra szimpátiákat keresett, ahelyett, hogy írói keresett volna. Görcsösen szorította színháza színvonalát egyre lejjebb. A szubvenció, természetesen, ilyen körülmények között elmaradt. Vak makacssággal hozott színre olyan darabot, amely a széles nemzeti rétegek helyett csupán botrányra, vagy szenzációra éhes pletykacsoportokat érdekelt. Más színházból régen kikopott darabot „zenésített“ meg s drámai színészeivel operettesdit játszatott. Miért? Hogy „keressen“...

Közben, természetesen, a színház adósságai egyre nőttek. Végre elérkezett Patkós odáig, hogy egy „ismeretlen“ szerző háborús mutatóványával öccse, Patkós Bertalan neve alatt, — nehogy a pénztárt le lehessen foglalni, — kivonult az Angolparkba. A mágneses patkó azonban ott ugyancsak nem vonzott tömegeket, földindulásról többé szó sem volt.

Patkós igazgatása az utolsó hónapokban fejvesztett kapkodássá lett. Eszmei és erkölcsi céljait cserbenhagyva, józan logikáját elvetve s a bukást előre látva, mindenáron „tartalékolásra“ törekedett, mint nem egyszer mondta. Hogy miből „tartalékol“? Isten tudja. Hiszen olyan kasszaraportokat tett elém is, amiktől elképedtem. A nézőtér tele volt, — vagy legalább is kétharmadrészben megtelt, — s a bruttó bevétel mégsem rúgott százhatvan-kétszáz pengőnél többre. Holott ha csak fejenként a kötelező egy pengőt fizették meg a jelenlévők, sokkal többnek kellett befolynia. Egy másik szerző színházi ügynőke panaszkolt ugyanazt a csodálatos tüneményt. Megtörtént, hogy Patkós boldogan tekintett végig a nézőtérre, de amikor a jelentést látta, fejéhez kapott „kétségbeesetten“ és „elszörnyedve“: a bevétel alig érte el a kétszáz pengőt. Hogy csinálta ezt, Isten tudja. „Országos volt a pusztulásban“, — mint József Attila mondja.

Én már a télen megszakítottam vele a személyes érintkezést. Sajnáltam őt, hiszen valaha, évekkkel ezelőtt, másnak láttam, mást vártam tőle. Hittem benne. Nyers, szerény, közvetlen, magyar mivoltában rokonszenvesebb volt számomra a magyar színházi világ sok raffinált, mindenkinél okosabb, gőgös és „kultúrált“ szakemberénél. És én voltam, aki melléálltam a szegénység és ismeret-

1940. aug.

lenség idején. Én írtam vele sorozatos cikkeket a régi Nemzeti Színház ellen, így került Németh Antal mellé dramaturg-titkárnak. Baráti körömbe bevezettem, céljait magamévá tettem, nehézségeit egyengtettem. Az én művem emelte az egész ország nemzeti közvéleményének tiszteletében olyan magasra, amilyenről magyar színigazgató sohasem álmodott. És mégis, — bármily nehezemre esett, — szakítanom kellett vele, mert megértettem, hogy nem képes következetesen járni az egyetlen úton, amely a magyar nép, a magyar kultúra szolgálatára kötelez.

* * *

Nem térek ki most a szomorú tapasztalatokra, amiket Patkóssal kapcsolatban egyre gyakrabban tettem, maradjanak ezek az én keserű magánügyeim. Inkább foglalkozom néhány szóval Gogolák Lajos említett cikkével, mert magyar kortünet. Az elmondottak után az olvasó világosabban beelát Gogolák indulataiba, céljaiba, cikkének hátsó kijárataiba. A cikk nem lepett meg, nemcsak, mert hozzászoktam már, hogy emberek, akik egész életük során egyetlen pozitív gondolatot vagy tettet nem csiholtak ki magukból s működésük abban merül ki, hogy mérhetetlen fölényvel bolygassák, kifogásolják, gúnyolják, dorongolják, amit mások a *maguk felelősségére*, a maguk hitével és munkájával alkotnak, hanem mert ebben a társaságban is külön tapasztalataim vannak Gogolák Lajosról. Megkérdeshetném, mi címen okoskodik és gáncsol bele a Belvárosi Színház ügyébe, de tőle jogcímeiket kívánni meddő dolog volna.

Tájékozatlan cikke holmi általános kortörténeti és színházelméleti szövegek után csakhamar áttér a lényegre. Ezt az alcím mondja meg: „Mit jelent a „népies színjátszás“. Ezt írja:

„A *színházat* magát sajnáljuk most, nem a *mostani* Belvárosi Színházat. De egyben igen méltányoljuk a fiatal „népies“ igazgató nemes elhatározását, hogy a *Belváros előkelő korzó közönségének* módot adott arra, hogy ilyen előkelő híradómozsi puha zsöllyéinek ölen gyönyörködhessek a kor változó eseményeiben. A fiatal igazgató népi és szociális lobogókkal és „fajvédelmi“ színjátszási igényekkel érkezett. Ime, szociális és népi szempontjainak, fajvédő érzületének most is tanujelét adta: a Belváros előkelő közönségének szórakoztatásáról előnyösen gondoskodott. Ez a még ma is jobb ízlésű közönség ugyanis kétségtelenül szívesebben megy az új híradómoziba, mint az egy év alatt nagy sikerrel irodalmiatlanított Belvárosi Színházba. Nagyon helyes volt tehát, hogy az előkelő ízlésű közönségnek, a korzó hölgyeinek és urainak a népies szellemű igazgató ilyen előnyös és kedves időtöltési és szórakozási lehetőséget nyújtott. A Belváros disztिंगvált espressói és sörözői után, ime, az új híradómozsi is mindent megtesz olyan irányban, hogy az előkelő közönség édes fővárosunk szívében kellemesen érezze magát. De mi köze ennek mégis ahhoz a népies nemzeti programhoz, mellyel az igazgató, kitérve a Nemzeti Színház túlfűtött titkári szobájából, az irodalmi és színházi világ közérdeklődésének hippodromjára megérkezett?“

A cikk idézett szakaszából nemcsak a népi irodalom ellen siseteregnak a mérges gúny nyilai, amikor megjegyzi, hogy: „Ez a még ma is jobb ízlésű közönség kétségtelenül szívesebben megy az új híradómoziba, mint az egy év alatt nagy sikerrel irodalmiatlanított Belvárosi Színházba“, — holott az a közönség, amelynek ízléséről oly elismeréssel szól a cikkíró, Bárdos és Herman közön-

sége volt, — hanem a „népies“ és „fajvédő“ szavak finom alkalmazásával semmibeveszi azt a több mint százezer főre rúgó magyar tömeget is, amely, igenis, megnézte a „népi igazgató“ produkcióját, a *Földindulást*. Hagyjuk azonban a cikkíró részéről megszokott, személyem ellen irányuló cinikus célzásokat: a tény az, hogy a *Belvárosi Színház a Magyar Filmiroda negyvenezer pengő lelépési díj ellenében vette át Patkós Györgytől, vitéz leveldi Kozma Miklós, illetve a Filmiroda címére kell tehát átutalnom Gogolák kajánul maró megjegyzéseit. Patkós bűne az, hogy elvesztegette a népi színjátszás munkahelyét, de a mozihoz csak annyi köze van, hogy Törey Zoltán igazgatótól átvette a lelépési díjat. (A K. f. t. s benne többek között Hosszú Zoltán dolga, hogy a negyvenezer pengő illetőségét megítélje...)*

Aztán így folytatja Gogolák:

„A dolog, valljuk be, egészen egyszerű. A Belvárosi Színházban egy év előtt történt változás, ma már világosan látható, nem szolgált magasabb művészi és irodalmi érdekeket. Szó se volt itt új színjátszásról és új művészetéről, csak személyi elhelyezkedésről, sikeres és korszerű előretörésről. *Mára már a Kamara is nyilván sajnálja, hogy ez a „nemzeti“ és „népies“ jelszavakkal történt.* Ne értessünk félre: magunk is igen szükségesnek tartottuk mindig, hogy a budapesti színház levetkőzze ízléstelen és helytelen kinövésait s jobban kifejezze az igazi Magyarországot. De az igazi magyarság és az igazi népiesség kifejezése korántsem lehet ürügy sem személyi törtetésre, sem pedig ordináriságra, új ízléstelenségekre. A budapesti színjátszásnak oly magas volt eddigi színvonala, hogy az nem lehet ezután sem tárgya mindenféle „vidéki“ és műkedvelő kísérletezésnek. Olyan színházat akarunk, mely méltó Bajza József, Vörösmarty, Gyulai Pál szelleméhez. Nem tudunk arról, hogy a Belvárosi Színház új igazgatása alkalmazkodott volna ezekhez a hagyományokhoz. Ha ezek szellemében jött volna korszerű népi és nemzeti megújulás, nem következtek volna nyilván a mostani bajok. A színház „klasszikus“ művészet: szigorú formákat, irodalmi hagyományokat, társadalmi és szellemi kötelességérzetet, ízlésben fegyelmet, egyéni extraturokban aszkézist követel. Minderről nem volt szó a Belvárosi Színháznál. Az alapvető szellemi kellékek híján pedig a színház új igazgatása hiába hivatkozott minduntalan „népiességre“, „magyarságra“, „új“ irányokra.

Nem volt itt semmi „népiesség“ — folytatja — inkább csak sztentori kulisszahasogatás. *A Belvárosi Színház már eleve nem lehetett „népi“ színház, már alkata is magasabbrendű irodalmi kamaraszínházi szerepre predesztinálta.* Nem „népi“ színjátszás az, ha népieskedő, kulisszahasogató darabokat játszunk szabadjegyes, beteretelt, kirendelt közönség előtt. Ezt még nem ismerték fel nálunk azok, akik annyit beszélnek a színészet népi megújításáról. *A népies színjátszás nem vegyes értékű „népies“ darabok színpadrakényszerítése, hanem olyan nemes erő kifejtés, mely a világirodalom és a magyar irodalom klasszikusait, legnagyobbjait közel hozza a tanulni akaró, az igazi művészetet úgy szerető szegény emberekhez.* Mert van-e hübb, szebb közönsége a tiszta színjátszásnak, mint a dolgozók áhítatos tömegei? Ott van a Tisza Kálmán-téren, a proletárnegyedek határvonalán a Városi Színház óriási épülete, tessék ott rendezni igazi „népi“ előadásokat bevált nagy értékek bemutatásával, nagy emberi géniuszok nemes előadásával. Higgyék el, nagyobb eredménye lesz, mint mindenféle belvárosi „népies“ kísérletezésnek. De a „nép“ ürügyén a színjátszásból el-

1940. aug.

alkudni az igazi irodalmat, a tiszta emberiséget: igazán nem méltó Thália papjaihoz, akiknek éppen a magas szellem, a szép emberség ábrázolására kellene törekedniök."

Ezzel a szép tremolóval fejeződik be a cikk.

A gyermek is láthatja, alkalmi színházi kritikuskunk és irodalmárunk hová néz és hová út. A „nemes erő kifejtésre“, az irodalom „klasszikusaira“, a „tanulni vágyó, művészetet úgy szerető szegény emberekre“, a proletárnegyedek munkásaira néz és rajtam út. Rajtam kéri, — sőt követeli — számon, hogy a magyar színjátszás nem vetközte le kinövéseit, ízléstelenségeit, rajtam követeli, a „jobban kifejezett“ magyarságot. Rajtam veri el a port, a „népiesen“. Fájdalmának oka azonban az, hogy visszaidézi emlékeztébe a régi Belvárosi Színházat, annak „finom alkatát“ és „magasrendű irodalmi szerepét“, elandalog Bárdosék szép világán, megbocsátva minden „törtetést“, az „asztkézis“ minden hiányát e szent kultúrarajongóknak, akiknek sem a „nemzetit“, sem a „magyart“ sohasem kérte számon. Továbbá az, hogy Hermanék bukásakor — ezért sem vádolja őket — a Kamara és Imrédy intézkedésére az állam átvette és legalább egy időre megmentette a Belvárosi Színházat. Ó, amikor az átvétel történt, Gogolák nem sietett az új vállalkozás segítségére! Nem állott elő mély elméleti tudásával, irodalomrajongásával, hagyománytiszteletével. Nem követelte, hogy így, vagy amúgy, de nemzetivé, magyarrá kell fejleszteni a színházat. Nem háborgott azon, hogy a szegény, tanulni vágyó munkásnépnek nincsenek színházai. Nem aggódott, hogy a Belvárosi „alkata“ és finom „irodalmi“ színvonala esetleg alacsonyabb lesz *annál a színvonalnál, amit Meller Rózsi jelentett.* (Nota bene: Bárdos egy ízben velem akarta átíratni Meller Rózsi egyik „népies“ tárgyú művét, mert a kiváló „magyar“ író, mint írta: nem ismeri a népi nyelvet... Egy-két százalékot is fizetett volna *névtelen* munkámért.) Gogolák azt sem tette, hogy teljes kritikusi, irodalmi és nemzeti páncélzatában kirontott volna akár a Vígszínház, akár a Pesti, vagy a Magyar Színház nem egyszer irodalomtól is, magyarságtól is eléggé távoleső darabjai ellen. Sőt arra sem láttunk példát, hogy megszuhogtatta volna korbácsát éppen a Városi Színházban rendezett birkózóversenyek, bokszmeccsek, vásári operettek fölött. Nem, Gogolák nemes lélek: megvárja, amíg egy kulturális vállalkozás csődbe megy s csak akkor áll elő mély gondolataival, erkölcsi borzongásaival, fölemelő tanácsaival és lesújtó ítéleteivel. Akkor sem mindig. Bárdos és Herman bukásakor hallgat...

De vajjon mikor sikerül végre megtudnom, mit is akar tulajdonképpen Gogolák? Olvasom külpolitikai cikkeit s nem jutok nyitjára, mi a véleménye. Olvastam néhány alkalmi könyvkritikáját: fogalmam sem volt, mit akar könyvtől, írótól. Újabban kirándulgatott néhány színházi főpróbára is: kritikái teljes homályban hagyták véleményét. Ime, most megmondja, mi a népi színjátszás és mi nem az, de ki érti meg? Írásműveiben *efféle szempontokat hiába keresnénk.* Idézett cikkéből mindenestre kitűnik, hogy fogalmait politikai és faji indulataira építgeti. De vajjon illő-e az ilyen magatartás akkor, amikor sokkal többről, nagyobbról, szebből van szó, mint egy megszűnt színház kárörvendő nekrológja által a Színművészeti Kamarán, Kiss Ferenc jóhiszeműségén, Imrédy jószándékán, e sorok írójának irodalmi tevékenységén s egy sereg jóra való színészen való porverés? Illik-e nyilt és burkolt gúnyolódással illetni egy szép gondolatot, próbálkozást, főképp, ha az a próbálkozás *százszáz legnemesebb érzéseivel, őszinte magábaszállá-*

VIGILIA

sával, megtisztulásával, magyarságának felismerésével járt? Bizony, Gogolák csak Magyarországon, sőt csak Budapesten és csak bizonyosfajta kör számára írhat még. Vajjon mi volna az osztályrésze, ha ez a cikk, teszem azt, egy finn lapban jelent volna meg? (Ha megjelentetett volna!)

Mert szomorú magyar tünet ez is, akárcsak a Belvárosi Színház bukása. Megvolt a pódium, megvolt az állami támogatás, megvoltak az emberek s íme, mégis csúfos bukás lett belőle. A pódium összeomlott, az emberek szétrebbentek a „minden hiábavaló“ keserű érzésével szívükben. Ez hát az igazán szépet akaró magyar szándék sorsa? S hogy ez, *azért egyedül Patkóson a rettentő felelősség súlya.* „Bűnhődni fog“, — mint Kiss Ferenc mondja.

Hogy pedig az összeomlott szándékok, a becsületes munka romjain Gogolák káromolja boldogan a halotti éneket, az is jellemzően magyar kortünet...

Kodolányi János.

KÉT KÖNYV, KÉT VILÁG. (Kodolányi János: *Süllyedő világ*. Dallos Sándor: *Mezei mirákulum*). A napi irodalom nagy nőíró-áradatában, mikor szinte kívánnunk és várunk kell a férfi-emancipációt, jóleső örömmel vesszünk a kezünkbe két „férfi-könyvet”. Mindkettőt csak férfi írhatta meg úgy, ahogy meg vannak írva. Mindketten két igen kényes világba mertek nyúlni: a legszemélyesebb és a legszemélytelenebb világba. Ehhez a feladathoz nemcsak nagy írói felkészültség, hanem nagy bátorság is kellett. Ez meg is volt mindkettőjükben.

* * *

Kodolányi János könyvét nagy érdeklődéssel veszi kezébe az olvasó, bár olvasott már írói életrajzot igen sok formában a közelmúlt és napjaink magyar irodalmában. Olvasta és olvassa Szabó Dezső mindig önmagából induló és önmaga körül is történelmet, sorsot forgató írásait. Olvassa egy szép emberi kort megért, idős író retrospektív naplóját, amely a régi, boldog Magyarországból parlamenten, közéleten, háborún nyújtózkodik át a mai Magyarországra a holnapi várása és kívánása nélkül. Olvasta egy kedves, igyekvő fiatal fogorvos keserveit írói pályája kezdetén. Mind életírás volt: több-kevesebb őszinteséggel, elkeseredéssel és művészettel. Mindegyik írás azt hitte, hogy rajta keresztül többet kap az olvasó a — bárki élje is — igénytelen egyéni életnél. Egyiknek-másiknak valamelyes joga talán volt is ehhez a hithez. Valami megintcsak ilyesmit várva, vagy ilyesmitől félve veszi a kezébe Kodolányi János *Süllyedő világ*-át az olvasó.

Az első pár lap olvasása után kellemes csalódást érez és érdeklődve, lelkesen olvas tovább. Kodolányi a kisgyermekkor egy-két nagy, maradó élményi impulzusától eltekintve, homályos és félhomályos világába tér vissza, hogy elkezdhesse és felépíthesse könyvét. Az itt olvasható részleteket nagyrészt már ismeri a Kodolányi-olvasó a *Fekete víz*-ből; itt azonban szubjektivebb árnyalatot nyer az írás. Pécsvárad, Vajszló világának gyermekszemmel látott rajzában is ott van azonban a visszatekintő író iskolázott rajzoló kezének a nyoma. Ez a rajzoló művészet mégse színteleníti el a gyermek-élmények megrázó és bájos közvetlenségét. Ezzel nagy értéket nyer a mű és akaratlanul is *liber paedagogicus*-szá lesz, nemcsak tanügyi főtanácsosok, tanárok, tanítók, hanem szülők, gyermekek és értelmes olvasók számára egyaránt. A szülői ház, az elemi iskola, a pécsi és székesfehérvári középiskola megannyi érdekes állomás és memento. Az érő és értelmes gyermek nemcsak eltűri az iskolát és a tanárt, hanem bírálja is. Az iskola egész életre szóló valamiféle élményt ad neki. A későbbi Kodolányi elkeseredéssel, de sok igazsággal bírálja a ma iskoláját. (I. 280. l.)

358

A családi ház, a szülők élete, a környezet, a zsenge gyermekkorban látott és megélt nemzetiségi harcok, — bár még csak iskolapadban és utcai verekedésekben nyilatkoztak meg — a pusztuló ormánság elhatárolóan mozdították további életét. Látjuk, hogy később is ezek a gyermekkorai impulzusok szövik át életét, gondolkozását. A gyermek fejlődésének idején nagy változások, nagy események hullámoztak végig Magyarországon. Mindezeknek különös, tisztán őszinte tükörképét kapjuk meg a gyermek lelkében. Az első kötetet ezek a különös gyermek- és serdülő-élmények teszik eredetivé és igazzá. Szépségét az író őszinte írásművészetének köszöni.

A második kötet lapjain egyre közelebb jutunk az író-Kodolányihoz, de — fájdalom — az írónak őszinteségi gatlásai vannak. Konkrét élményei már a valóság mögé fakulnak. Az emberek már csak kezdőbetűk lesznek, — olykor nem is mernek élni, vagy túlhangozók —, M. tanár, H. Sándor, T. Sándor, Z. Gergely. Az életírás itt már gyakorta megakad a kezdőbetűs nevek labirintusában. A XIX. század félénksége kísért: „Záránd vármegye Z. községében” stb. Írónk a nagy impulzusokat ezeken a kezdőbetűkön át kapja, sőt véleményeit is ezek szájára adja, így például Szabó Dezsőről T. Sándor nyilatkozik jóakarattal, de sajnálkozva. Néhol a könyv elszőkik a valóságtól, de ilyenkor is több marad benne a valóság pusztja ízénél. Megmutatja ez a könyv egy ember életét saját vergődéseivel; megmutatja a körülötte és nem egyszer benne is vergődő kort: a születendő, de vissza-visszahulló Magyarországot.

A másik világot Dallos Sándor fejt fel a *Mezei mirákulum*-ban. Ez a könyv megírás formájában a legtisztább impersonabilia.

Szereplői szinte testükön kívül élő emberek, Nyár, Ősz, Tél, Tavasz, Szél, Jegenyék, Állatok, Minden...

Meséje: a mindenha szép, erős és kérlelhetetlen igazsággal és ősi joggal élő Élet. Meséjében nincsen misztikum, mirákulum is csak annyiban, hogy az élet *mirabilis*.

Természetszemlélése és leírása is valami nagyon finom intuícional páros csodálkozás. A tájtalan táj könyve. Az erdélyi írók pompás, élményi természetírásában, erdők, hegyek rajzában mindig ott a fenyőillat, a havas és az ezekből, csakis ezekből nőtt ember. Itt az erdő csak erdő. Lehet a Hargitától a Lajtáig; de ha jobban megízleljük az illatát, akkor úgy érezzük, hogy talán a Dunán túl van. A Nyár olyan erősen nyár, hogy a könyvből is perzsel. Az Ősz csodája megremegett. Az olvasásban testünk, lelkünk vesz részt. Jóleső melegünk lesz, ízeket, illatokat érzünk és átjár az élet. Megtanít az erdő, a mező, az állatok nyelvére. Az erdőn, a mezőn végigmegy Krisztus és igazságot tesz. Valóság, legenda, álom fonódik a sorokban könyvvé és az olvasó napokra és hetekre gazdagabb lesz és érzi, hogy ez *mirákulum* és hogy ennyire *mirákulum*, az teszi, hogy a *mezőn* fogant.

Vigilia

1940. aug.

J. n. 358-359

Kodolányi János: Süllyedő világ.
(*Athenaeum kiadása, 1940.*)

Az emberélet útjának felén Kodolányi János is visszatekint az elmúlt ifjúság rejtelmes erdejére. Felidézi még egyszer az elsüllyedt, ködbe és az évek indái közé tűnt életét. Ez az önéletrajz — mely az első homályos emléktől az első tudatos, sorsot és életet vállaló elhatározásig írja meg egy huszadik századi magyar író életét — alkalom arra is, hogy röviden végigfussunk ama írói pályán, melyen Kodolányi János az önéletrajzot záró évtől a máig haladt. Változatos, ellentmondásokkal teli, de mindig felelős pálya. A vérbeli

realista és a vérbeli társadalomkritikus ő, aki legkevésbé volt gyengéd, a legkevésbé volt elnéző korunk magyar írói között. Semmi érke az idillhez, sötéten, úgyszólván végzetesen lát. Mestere Móricz Zsigmond, — de mennyire kegyetlenebb, kíméletlenebb nála! Nem ért a szelidséghez, a gyengéd színekhez, Tolnai Lajos óta talán senkiben sem volt ilyen elhatározott, konok és nagyszabású a magyar élet sötétenlátása. Fussunk csak végig emlékezetünkben korai művein, amiket legutóbb Ormánság címen foglalt egy kötetbe, gondolkunk a tragikusan reménytelen életlátásnak olyan — meglehetősen

419

kevésbé ismert — írói remekére, mint a kényelmetlen, fülledt Futótűz, és idézzük emlékezetünkbe a Vas fiainak, a Boldog Margitnak, a Juliánusz barátunk egyetlen gránittömbből faragott monumentumait, — nem, ez az író nem ért az elkendőzéshez, könyveiből sűrűn árad a vér, a füst, a láng. Az élet — a magyar élet természetesen, mert végzetesen csak magyarnak tudja látni az életet — sötét, rejtelmes mágia Kodolányi könyveiben, megközelíthetetlen, megfajthetetlen fekete művészet, mely akár a csuklóból patakzó vér ömlik a pusztulásba.

Ha van újabb magyar írónak saját, határozott karaktere, akkor Kodolányinak legjellegzetesebben. Mindez, ami megragadó, féktelen erővel tört elő olvasmány-emlékeinkből, sajátos, egyedülálló vonása Kodolányinak, a magában szinte társtalan vonása egész irodalmunknak. Akitől tanult, Móricz Zsigmond, feloldja a feszültséget és nem is olyan ritkán valami zord idillbe, — aki tanult tőle, Németh László, az élet megmutatásának irodalmi távlatokon kívüli tanulmányait csapolja le zordon tárgyaiból. Kodolányi János egészében, végzetesen tragikusnak mutatja be a magyar élet minden szeletét, és szemléletének megjelöltsége fölött ugyanazok a keleti pusztákból előtörő mitikus lovasok száguldanak, mint Juliánusz barátjának messze keletről hazafelé tartó útja fölött. Ez a saját Kodolányi-jelleg itatja át hatalmas önéletrajzát is. Egy kegyetlenül való magyar lényeglátás számol itt be arról, hogyan lett Kodolányi János az, akinek műveiből ismerjük. Az önéletrajz speciálisan magyar műfaj, talán egy irodalom se adott hozzá olyan jellegzetes, műfaj-meghatározó vonásokat, mint a miénk, a XVII. századi erdélyiektől Justh Zsigmondig, Kuncz Aladárig. Kodolányi János művészete is ebben az önélet-

rajzban a leggazdagabb. Könyve vallomás és elbeszélés, mindkettőnek elsőrangú. A gyerekkor eszmélésének leírása rendkívül költői erejű, finomsága, bensősége egészen szokatlan Kodolányi munkásságában, éppígy meglep a kamaszéveknek bemutatása, az első szerelmek, a test és lélek gyöttrődéseinek fametszettechnikával ábrázolt rajza. Az önéletrajznak erős elbeszélő sodra van, Kodolányi egyformán adagolja a vallomást és regényesíti el élményeit a könyvben — ritka önéletrajznál van ez így —, nem az életét és fejlődésének reflexióit közlő író tetszeleg, hanem egy regényhős vergődik át csöppet sem mindennapi életét az eszméléstől a férfikor eszményeinek vállalásáig. Néhanéha, egy-egy tájképben, az anya elmosódott arcképében pillanatokra felrémlik valami az idillből és akvarellszínekkel mossa össze a kegyetlen önvallomás éleit. Ez a pillanatnyi békesség — mely olyan kibékítő akkorddal zárja a könyvet — új Kodolányit ígér: az író, aki megértőbb a végzet munkájával és áldozatával, az emberrel szemben. «Az ember úgy érzi, most a leggazdagabb» — írja egyhelyütt. Könyvének legnagyobb értéke, hogy a szemlélődő, elpihenő férfikornak ezt a gazdagságát éreztetni tudja.

Thurzó Gábor

Napkelet 1940.
aug., 8. sz. 418-419.

ÚJ ORSZÁG FELÉ

IRTA: GOMBOS GYULA

VII.

KODOLÁNYI JÁNOS

Ez a nemzedék, amelyiknek e cikkekben seregszemléjét tartjuk, most ért el első összegező korszakába. Amit a pálya első tizenöt-húsz éve termelt, már kész és végérvényes a batyuban, ki kell dobni, hogy az író felszabadulva és könnyű szívvel vágjon neki az utolsó kapaszkodónak. Ez év tavaszán jelentek meg Erdélyi József és Illyés Gyula összegyűjtött versei, Németh László Tanuheli tanulmányai, Veres Péter legjobb könyve, amely eddigi munkálkodásának szintézise. Ez első közös nagy szüretre Kodolányi János a Süllyedő világot hozta. Ez is összegező és leszámoló könyv. Önéletfrás féle. Életének első húsz évét tárgyalja, így csonkának látszik, de nem az. Az emberi életnek ez az első korszaka a döntő, idáig legtöbbször elvégeztetik, kik, mik leszünk, ha a tényleges megmutatkozáshoz, kivirágzáshoz egy másik húsz év kell is. Nem tartozik Kodolányi legjobb művei közé, nem olyan egyöntetű, mint a Földindulás, Boldog Margit, vagy a Szép Zsuzska. Mégis gazdag és tömört könyv. Sok benne az eleven részlet, ág-bogas kitérés, magát és az akkori magyar világot megvilágító fejtegetés. Sokszor inkább tanulmány, mint szépírás. De mindenütt a szüret, az érettség színei és ízei. Egy önmagához már végleg eljutott író higgadt és fölényes mozgása az anyagban. Az egészen a világban való megtelepedés nyugalma érzik: ez vagyok én, itt állok én.

Ezért leszámoló és korszakzáró Kodolányi pályáján ez a könyv.

A gép, a polgárosodás, a városiasodás, a közlekedés robotosítása az emberiség apró idillikus kultúrmedencéit kiszikkasztja és betömi. És ez nemcsak egyetemesen Európára, vagy a földkerekségre áll, de külön-külön országokon és népeken belül is. Azelőtt a táj és a beléje zárt élet állóvíze a mélyben egy sajátos, különvaló világot érlelt ki, az emberi arcokra közös, testvéri vonásokat írt, a lélekben közös zengést rejtett. A magyar glóbusnak is van több ilyen kis medencéje: a Dunántúl, a Duna-Tisza köze, a Tiszántúl az erdélyi hegyek lábáig és Erdély. Sőt Erdélyen belül még külön is vannak ilyen kis lélektengerszemek. Az új kor zúgása és veszett áramlása ezeket pusztítja és el is fogja pusztítani. Az embert felkapja és viszi, mint a szél a levelet. A városokba, e nagy hodály fogadóokba vágja be őket, vagy más idegen tájakon ejti le. Különvaló, ősi arcokat egymásba olt, a lélek beszédét zagyvává keveri.

E nagy forgatag talán egyszer lecsendesedik, és új, a régi-nél nagyobb karimájú kultúrkörök ülepednek ki belőle. Lehet. Egy bizonyos, a régiek pusztulásában vannak. És az elmúlás szorongása így vet fel egy-egy szép tele összegezőt, elsiratót. E nemzedék tagjainak egyéb rokonvonása mellett ez is egyik jellegzetessége. Tamási így menti az erdélyi lélek legtörékenyebb és legtündéribb kincseit, Veres Péter így gyűjti magába a dunatiszáközi ember józan, komoly, dísztelen, világos lelkét, és így hozza Kodolányi János batyujában az Ormányságot. Azelőtt is adtak már e tájak költőket, írókat, művészeket, akik e tájak jellegzetes kedélyét, ízeit magukkal hozták, de nem ilyen dús halálelőtti érettségben, az elmúlás fájdalomától tudatosítva.

Igy lett Kodolányinak kincse, ügye, lelke, menekülése az Ormányság. Kodolányi, amikor a multba száll le, akkor is az Ormányságba megy, csak más úton. Beléje kélféleképpen költözött ez a táj. A lelkébe a puha dunántúli dombok verőfénye, valami lágy, zúmmogó poézis; és a fejébe a vég félelme, a szorongattatás. Az egyik a hangszer, a másik a probléma, az ügy. Az egyik a táj ősi idilljéből visszamaradt zsongás, a másik a sors.

A táj édessége, szelíd derűje, dongása magától húzódtott és gyűlt meg benne, mint erő gyümölcsben a napfény. Ez Kodolányi író voltának az alaprétege. Ez többé-kevésbé e táj régebbi költőiben és íróiban is megvolt, ez magától bomlik ki a táj fláiban. Kodolányi ezzel nem elégszik meg. Ő mint egy emberi noé bárka tudatosan szedeget, rakosgat magába mindent a tájból: a nyelvet, kis hétköznapijait, ünnepeit, pihenését, munkáját, szokásait, viseletét, nagy tévelygéseit, bűneit, magapuszttítását és szép gyengeségeit. Erzem, hogy ezt mind tudatosan gyűjtögette műveibe. A táj élete, belső törvényei és veszélyei adják írói problémáit. Ez a második rétege íróságának. S a harmadik, ahogy értük és nevükben kiáll Isten és világ előtt. Ez az ő ügye, a legmélyebb ügye. Ez valami nemes prókátorság, ami e nemzedék legnagyobb részében megvan.

Őt a naturalizmus és Móricz Zsigmond folytatójának szokták mondani. Együgyű dolog az ilyen anyakönyvezés. A század vég naturalizmusa öncél volt, sokszor riktó szertelenkedés, haláskeresés. *Kodolányinál csak eszköz: ez adja a legnagyobb lehetőségét, hogy a táj és az élet teljességét a bárkájába szedegesse. A naturalisták világa mindig kisböltű. Kodolányinak nagy, kizengő távlatai vannak. Világnézete, hitvallása spirituális és van benne valami biblíagyökerű hívőség. Ez, ami Móricz Zsigmondból továbblépés.*

S ugyanígy alakjainak a nyelve, ez a nehéz, sűrű, szokatlan fordulatú nyelv, tele sok tájszóval, néha vaskos kifejezéssel. Ez nem népieskedés, mint sokan gondolják. Egy eszköz csak, hogy a dunántúli, ormánysági embert megmutassa. *Ez a nyelv a tudatosan ábrázoló író egyik szerszáma. Van Kodolányinak egy másik nyelve is. Ez annál egyszerűbb. Lágy, meleg, zsongó, de széles medrű nyelv. Ez a lélek nyelve.*

Kodolányi íróságának első nagy korszaka kétségtelenül lezárult. Az Ormányságot embereivel és problémáival együtt véglegesen őrzi a Földindulás; lágyabb, poétikusabb énjét és eszményeit a XIII. század trilógiája. Hogy és merre fog tovább lépni Kodolányi? Mert tovább lépni tovább kell. Amilyen boldogság éreletten és megoldottan látni dolgainkat, olyan veszély megülni az érettségben. Elcukrosodik benne az író és szétmállik. Mi lesz hát ezután? Ez a nemzedékben talán senkinél sem olyan kiszámíthatatlan, mint Kodolányinál.

MAGYAR ÚT • IX. ÉVF. 35. SZ. • 3

1940. aug. 29. 35. A. 3.

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Esti beszélgetés Kodolányi János

Illyés Gyula cikkét olvastam s megfogott az a kis vita, amit — mint mondja: már évek óta — folytat X. költővel a népek létjogosultságáról. X. költő sűrűn panaszkol, hogy kis nép fiának született, holott, ha egy százmilliós nép fia s költője volna, szavát tízezrek és százezrek hallanák. Szellemesen jegyzi meg Illyés, hogy mennyivel nagyobb, dicsőségesebb dolog kis nép költőjének lenni, mint nagyénak. Vajjon Goethe tudott volna-e, például, az albánok között is Goethe lenni?

Visszatérnek emlékezetembe az elkecseregetett viták, amiket én is esztendőök óta folytatok X. barátommal, a kiváló, ismert költővel. Egy ízben, például, nagyobb baráti társaságban kifejtette, hogy a kis népek okosabban teszik, ha saját érdekükben beleolvadnak egy nagy népbe, hiszen a lét vagy nemlét örökkön kínzó, szerinte reménytelen tépelődéséből egyszerre bemenekülhetnek a széles és tág biztonság, a pusztulhatatlan őserdei vegetáció nyugalmaiba, az olyan zsenik pedig, mint amilyen ő is, százezres példányszámban adhatnák át halhatatlan műveiket a köznek. Igen, X. barátom úgyszólván szégyenli a magyarság mindössze tízegy-néhány milliós számát, lábát kínosan váltogatja, ha föltekint Európa ötven-százmilliós népeire, ürgegyukba bújna, mint a rendetlenségen kapott kisgyerek, ha a hatalmas, felnőtt szomszédúr gúnyosan átszól a kerítésen s alig tudja elrebegni Erdélyi József csipős mentegetőzését: »Bocsánatot kérek, örülök, hogy élek...« X. barátom szívesen tanácsolja mindenkinek, hogy mondjon le kismemzetbeli szánalmas, kilátástalan, szűk, korlátolt életecskéjéről s olvadjon bele a legközelebbi nagy népbe, a Csodába, a Felülmulhatatlanba.

Valóban, kis nép fiának, pláne írójának lenni manapság nem tartozik a legkönnyebb üzletek közé. De hát, hogy egy nép fia vagyok, nem is üzlet, hanem eleve elrendelt feladat. Különösen nem üzlet, tehát nem példányszám és nem honorárium kérdése, hogy egy nép írója, költője vagyok. Ellenkezőleg: el kell vetnem kispolgári vágyaimat a jó üzlet iránt, meg kell tisztulnom, számot kell vetnem küldetésem nehézségeivel, föl kell magasztosulnom népem alázatos szeretetében, azonosítanom kell magamat az őt fenyegető veszélyekkel, tiszta szeretettel kell ujjamat gyengén lüktető ütőerén tartanom, figyelnem kell arcvonásait,

hogy gondolatait, sejtéseit, szorongásait s reménykedését leolvashassam, nagynak kell látnom kicsiny életét, kicsiny javait, szerény kincseit, bámulnom kell a nagy népeknél százszor nagyobb hősiességét, meg kell értenem, hogy a természetben egyforma értéke van a kicsinynek és a nagynak, mert mind a kettő: élet. Kis nép írójának lenni több erkölcsi szilárdságot, több lemondást, több erőfeszítést, több elszántságot és nagyobb kitartást kíván. Mert a kis nép megmaradása csak úgy lehetséges, ha szemét a legnagyobb eszményekre veti s az ilyen nép írójának munkálkodása folytonos edződés a tisztítóüzben.

Ha születésem előtt magához citált volna az Isten s megkérdezett volna, milyen életet választok, ezt feleltem volna: engedd, hogy egy kis nép írója legyek, engedd, hogy minden erőmmel egy kis nép megmaradásáért dolgozzam, engedd, hogy az élet nagyságát a kicsinyekben keressem és lássam, engedd, hogy nagy kezed alkotását a látszólag gyöngye fűszálban csodáljam. Azt mondtam volna neki: hősi életet akarok, mert másfajta élet megalázó volna, engedd hát, hogy ne legyek óriás tölgy egy végtelen őserdőben, amelyen nyomtalan zúg végig a vihar, hanem legyek inkább cserje a homokban, amelynek minden erejét meg kell feszítenie, hogy tövestül ki ne szakgassa az orkán.

X. barátom gyáva. Kicsinynek, hitványnak érzi magát. X. barátom hiú is, nem tartja magához méltónak a népét. Ez látszólag ellentmond gyávaságának, ámde nagysága nem igazi nagyság, csupán nagynak képzelet magát hiúságában. Valójában attól reszket, hogy kisedd írói üzletecskéje rombadól, holott ő nagy üzletre vágyik. Százezres példányszámra, gazdag, előkelő életre, ünnepeletésre. Olimpiai stadionban szeretné megkoszorúztatni magát, de nem a maroknyi görögség Stadionjában, hanem egy százmilliós nép tomboló gyülekezetében.

De hát mi akadályozza meg abban, hogy fölszedje sátorfáját s kedve szerint beleolvadjon valamely, gusz-tusa szerint máris választott nagy népbe? Vajjon mi tartja itt, hogy egy szánalmas kis nép költője legyen? Hiszen, ha elhagyná ezt a nyomorúságos terecskét, mindössze »legföljebb« a gyermekei beszélnek más nyelven, ez pedig az ő szemében alig jelent elvisel-

1940. márt. 9.

hetetlen áldozatot. Ő mégis azt szeretné, ha az egész »kis« magyarság megszüntetné reménytelen »különállását«. Miért? Mert igazolni szeretné magát. Tízmillió tanút szeretne maga mellé állítani a nagy áruvási bűnperben. A megosztott bűn büntudata is megoszlik, ő pedig keservesen érzi, hogy, amit szeretne s amit hirdet: bűn. Bűn a sorsunk ellen, bűn a hivatásunk, a feladataink ellen. Bűn a szeretet ellen, amit egy tízmillió kis nép iránt érzünk, bűn őseink ellen, bűn a sírok ellen, amelyekben a megmaradásért vívott harc elesettjei nyugszanak. Bűn a végtelen emberáldozat szentsége ellen, amelyben önmagukat föláldozták azok, akiknek X. költő az életét, a nyelvét, szemelátását, füle hallását, szíve dobogását köszönheti. Bűn az eszmények ellen, amelyekre eleink a szemüket függesztették, hogy megmaradjanak. Bűn s ezért a felnégyeltetés engesztelő bűnhődése kevés volna. Kiközösítés járna érette. Ezt pedig mégsem vállalja... Csak a tízmillióval együtt vállalná. Bűne hasznosságát hirdetni nem gyáva. Bűnét megcselekedni gyáva.

Szent Istvánról, különösen augusztusban, amikor az ország ünnepli emlékezetét, rengeteget írnak és írtak. Egyébként is szeretik emlegetni a szentistváni alkotmányt, amely, persze, semmi más, mint bizonyos liberális-demokrata, tehát kapitalista-polgári érdekek bizonyos politikai pártok öröktől fogva való és mindörökké szóló igazolása, a »többnyelvű ország erejének« egy szent szájával való koholt bizonyítása, ezenfelül idegenforgalmi csáberő, áruházak ormán a nagy »occasio« kegyeletes és egyben hasznos beharangozója. Ez az a Szent István, aki diadalmas polgári világunk minden napjait égi glóriával sugározza be, ujságjaink vezércikkeit megihleti, képviselőink nagy részének méltóságteljes szónoki zengzetet kölcsönöz s boltosainkat némi üzleti nyereséghez is juttatja. Vannak, természetesen, akik többet, nagyobbat, méltóbbat látnak első királyunk alakjában kisded egyéni és pártkonjunktúrák jótékony elősegítőjénél s igazolójánál. Kétségtelen, hogy Magyarország határainak tágulása például fölveti a sorsdöntő kérdést: hogyan kormányozta István úr s az ő királyi háza a soknyelvű népet, miként forrasztotta egybe a sokféle népafjót a Kárpátok gyűrűjében. E nagy problémák azonban silány versengésekre aprózódva hullámanak le a széles néprétegekbe s mire elérkeznek egy-egy demokrata napilap hasábjaira, egy-egy pártklubba, egy-egy felekezeti kupaktanácsba, vagy ünnepségre, már alig hasonlítanak az országalapító király gondolataihoz, tetteihez, szándékaihoz...

Vannak azután, akik hősileg és pogányul kárhoztatják Szent Istvánt, mint az ősi hit, az ősi erkölcsök kipusztítóját, a magyarság megrontóját, a nemzeti jelleg kivetkőztetőjét, a Levédiából kijöttek lelkének megmászóját. Vannak, akik fehér lovat áldoznának Koppány húszméteres fekete márványszobra előtt a Gellérthygyen, miután elkiáltották dilettáns imádságukat a felkelő Naphoz. És vannak, akik keserű búsongással idézgetik »Hadúr« nevét, akit Isten véres erőszakkal megfosztott »ősi« hatalmától s igazhívóitól. Még Szabó

Dezső egyik művében is a somogyi parasztok Koppány emlékét hánytorgatják az esti tűznél megható szomorúsággal s járhatos borzongással. (Sem Somogyban, sem másutt ilyen parasztokat nem láttam.)

Alkotmánytisztelő politikusok, egyházi körök, új rend után áhítozók, Koppány-rajongók, új pogányok, nagytudományú történészek és dilettáns Hadúr-imádók azonban egyaránt megegyeznek abban, hogy a kegyes Szent István is, a törzsfők eltiprója is gyökeresen szakított a magyar hagyományokkal s merőben új alapokra helyezte a magyarság életét. A kegyesek afféle német Hausvateréknak látnak benne, a forradalmárok kíméletlen újítót, a pogány nosztalgiával eltelt kegyetlen kánt, — de egyik is, másik is gyökerében forgatta föl a magyar nép gazdasági, társadalmi, politikai és vallási rendjét s mintha egy növényt merőben más talajba ültetett volna, nemzetünk gyenge fáját átplántálta s új alakú fává nevelte.

De ki látja meg benne az ősi hagyományok folytatóját? Ki veszi észre, hogy az új vallás mitoszát időtlen ősi vallás mitoszával töltötte meg s tette elfogadhatóvá népe számára? Ki mutat rá, hogy nem csupán megváltoztatója, hanem szerves folytatója is volt a magyarság életének? Ki fedezi fel benne, a forradalmár-királyban a konzervatív fejedelmet, népe szívverésének, világszemléletének ismerőjét és tisztelőjét? Ki ismeri föl, hogy nem kapcsok elszakítója, hanem összekötője volt?

Holott Szent Istvánnak ezek a vonásai mélyebbre s egyben a jövőben távolabbra is mutatnak, semmint hinnénk.

Ne részletezzük azt a rendkívül fontos körülményt, hogy első királyunk miként ismerte föl a három hatalmas kultúrkört, amely a világnak ezen a szűk, zárt területén s rajta a maroknyi magyarság lelkében hullámgyűrűt; egymásnak kergette. Egyik az eurázsiai kultúrkör — ezt képviselte maga a magyarság s a szétszórt szláv települések laza szövevénye, — másik a bizánci keresztény kultúrkör, harmadik a római latin-keresztény kultúrkör. István először a bizánci keresztény kultúrkörbe akarta kapcsolni a magyarságot, ezt bizonyítják az itt járt görög papok s első okleveleink görög nyelve. Majd a római keresztény kultúrkör felé fordult — s ez bizonyult állandóbbnak. Koronát a bizánci császár és a római pontifex maximus, a pápa küldött neki. Szimbólikus jelentősége van annak, hogy e két korona együtt tette Szent István koronáját.

De itt van egy fontos tény, amit csupán katolikus szempontból értékelték eddig, holott más jelentősége is van. Szent István Boldogasszonynak ajánlotta föl Magyarországot. Hogy ezt a mély értelmű tettet felismerjük, tudnunk kell, hogy »Boldogasszonynak« Máriát csak nálunk, Magyarországon nevezi a nép.

Honnét származik ez az elnevezés?

A honfoglaló magyarság kettős összetételű: türk és ugor volt. A türk a katonai szervezet, s a legeltető kultúra hordozója, az ugor a lenézett földműves, letelepült réteg. (A kettő között, természetesen, sűrű érintkezés, összeházasodás volt.) A vonulásokat, harcokat

a Kaukázustól Levédián és Etilközön át a Duna-Tisza közére a türk törzsek vezették s ők intették a nyugati szomszédok tervszerű gyengítését célzó »kalandozásokat« is. (Minden egészséges életosztónú nép arra törekszik, hogy határain gyöngé népek éljenek.) A türk népség hajtotta végre a honfoglalást, de az ő tevékenysége okozta a vérvesztéséget és a vereségeket is. Az ugor népréteg, amely földkunyhoiban a települtek megvetett, földtúró életét élte s amelynek életmódjáról a türk elemek felfogása az volt, ami a mai kirgizeké; amely nép letelepszik, megromlik, szívós, szapora, vegetatív erejével legyőzte az előbbieket s finnugor nyelvét is rábúrjanoztatta az egész népre. Vallása is sokban eltért a türk törzsekétől. A termékenység, a földművelés, a szaporaság jó lelke volt náluk Boldogasszony, — Küldisim —, az ő tiszteletére rendezett tavaszi ünnepek maradványa a búzaszentelés, valamint Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe. Az ő kívánságának megfelelően veti ma is a magyar asszony virágmagvait Ujholdkor. Őt ünneplik Boldogfalván ma is, amikor a téli hó és jég eltakarodásakor Hiszi —vagy Kiszi — rongybábú-alakját beledobják a patakba s jénekszóval űzik ki a telet a határból, hogy hozzák a virágzás, a termékenység képviselőjét. Így lett Mária, az Istenanya magyar neve Boldogasszony.

Boldogasszony, — Küldisim — fia a Világ ügylő Férfiú, a vogul-osztják néphitben ma is élő isteni személy, az emberek között járva megindult küzdelmeiken, szenvedéseiken s anyja, Küldisim biztatására közbenjár érdekükben, kisebb-nagyobb ügyekben az Öregistennél. Sok, ma már teljesen kihalt, vagy csak »értelmetlen« babonákban élő ősi finnugor vallási momentum mellett így siklott át szinte észrevétlenül két rendkívül fontos mitológiai személyiség a kereszténnyé lett magyarság életébe. Hogy vajjon e finnugor elemek nem valamely keresztény hatás következtében támadtak-e, vagy olyan időtlen elemekről van szó, amelyek a világ minden más vallásában más-más formába megtalálhatók, egyelőre eldöntetlen kérdés. Tény, hogy a magyarság nem türk, hanem ugor rétegek kincsei voltak.

Amikor Szent István Boldogasszonynak, — Szűz Máriának — ajánlotta föl az országot, jelképesen a letelepült, földművelő életmód képviselőjének, a lenézett, fegyvertelen ugor néprétegnek biztosított döntő befolyást az államéletben, háttérbe szorítván a vándorló türk törzsek katonai életformáját s a nomád kultúrát. Első királyunk e jelképes cselekedetét az egész nép megértette s fölismerte benne az új — valójában időtlen — életmód elkövetkezését és eszmei tartalmát. Felismerték a türk törzsfők is, annyira, hogy nyomban felhorkantak reá. Hogyan, hát a megvetett földművesség lesz ezután az elismert nép s nem ők? Hát az ő fejedelmi — káni — hatalmuk, az ő fegyveres, barantázó száguldozásuk már a múlté? Az ő korlátlan beleszólásuk az élet dolgaiba már megszűnik? Küldisim országa, a Boldogasszony országa lesz ez a föld? Akinek őst pajzsra emelték kazár szokás szerint s akinek vezetnie kellett őket, most a fegyvertől eltiltott

»jobasok«, azaz alávetettek kánja akar lenni? Meg kell telepedniök, tehát meg kell romolniök? El kell vetniök ősi türk hagyományait? Az a népréteg, amelyből szívesen vettek ugyan szolgálot, ágyast, de amelytől egy világ választotta el őket, fölébük nő s helyhez köti őket? Igen, türk törzsfők és magyar fegyvertelenek egyformán megértették a szimbólumot. Az előbbieket fölismerték, mit jelent Gyecsa fiának megkeresztelése, a környezetében élő s az országban egyre nagyobb rajokban térítgető papok működése, az utóbbiak pedig önként, szívesen, ősi hagyományaik szellemében nem háborogva fogadták el a király intencióit. Elfogadták volna akkor is, ha az országbarát nyoma sem lett volna még keresztény közösségeknek.

Igy keltek fel a törzsfők István ellen s így törtéle őket kíméletlenül, hozzászoktatva őket a megtelepedés átkos gondolatához, a földművelő ugor népelem életmódjának elfogadásához. Így szabta meg szerepüket az új elrendezésben, megakadályozván, hogy kényükre-kedvükre betörjenek az erős szomszéd földjére, újabb és újabb véráldozattal megkísérelvén, hogy a saját hazájában gyengítsék; katonai képességeiket most már a védekezésre használta fel.

Messzire vezetne a parasztság helyzetének vizsgálata első királyunk idejében s még messzebb, ha kifejténénk, mennyire megértette a szerencsétlen Aba Sámuel — a »parasztkirály« — Szent István intencióit, de mennyire megértették a hatalmukat visszacsikarni kívánó türk eredetű urak is. I. Péter korának vizsgálata sok érdekes tényt tárna fel.

Ide csak az tartozik, hogy István országát az alávetettek, a földművelők békés, megrató néprétegeire építette s ebben volt konzervatív forradalmának ezer évre szóló jelentősége. És ide tartozik még az is, hogy milyen szimbólikus az augusztus 15-i Nagyboldogasszony ünnepének és az augusztus 20-i Szent István-ünnepnek egymáshoz oly közel való megtartása. Nem tehetek róla, de Nagyboldogasszony napján a finnugor Küldisimre gondolok, a parasztok, a megvetettek, s a föld termékenységének Nagyasszonyára, István napján pedig arra, hogy e kedves, szelíd, anyai mosolygású Istenasszony fogadta országmeztartó gyermekeivé Szűz Mária országának népét. Ahogy a mi egyszerű népünk köszönti őt s elhalmozza virágaival, — különösen, ahogy a középkorban dédelgette, — abban van valami az időtlen idők ismeretségéből, szeretetéből, az ősi meghittség gyermeki egyszerűségéből. Mint református mondom ezt, s nem félek, hogy pápistaság vádjával illethetnének. Az én szememben Szent István forradalmát világosabbá, eredményét, hatását, sorsdöntő jelentőségét mélyebb teszi Szűz Máriának, — Boldogasszonynak, Küldisimnek — ez a misztikus és mégis olyannyira reális szerepe. Megerősít abban a nézetemben, hogy forradalmat csak népünk hamisítatlan lelkialkatára, ősi multjában gyökerező hagyományokon indíthatunk, valóban újat csak úgy teremthetünk, ha a legmélyebbre nyúlunk lélekben-népben egyaránt.

Balatonakarattya, 1940. augusztus.

Építsünk magyarul!

Beszélgetés Padányi Gulyás Jenővel építészetünk feladatairól

Padányi Gulyás Jenő rendkívül érdekes típusa annak a fiatal magyar nemzedéknek, amely bátran, határozottan, kételkedés nélkül ragadja meg a mindennapi élet kérdéseit, de ugyanakkor a magyar élet teljes egészét is látja, szakember s mentes minden érzélgősségtől, de szívében szemérmesen őrzi költői álmait és hangulatait is, nem zárkózik mereven a szakmájába, hanem az élet minden területén csalhatatlan érzékeléssel számot tartja a hamisítatlan magyar szellem legtisztább megnyilvánulásait. »Téved, aki azt hiszi, hogy mi, a népi magyar építészet művelői hangulatot, idillt keresünk a falu építészetében, — mondja beszélgetés közben mintegy tiltakozásul, nehogy költői lássak benne (pedig az!) — nem, mi hasznos, egészséges, tartós, korszerű s a vidéki ember viszonyainak, követelményeinek megfelelő épületet akarunk adni. Hogy ez egyszersmind idillikus, hangulatos is, ez magától értetődik.«

Különös jelképi értelme van annak, hogy találkozásunk éppen abban az órában történt, amikor csapataink bevonultak Sztánába, Kós Károlynak, a népi építészet zseniális úttörőjének fészkebe. Mert Kós Károllyal, ezzel a különös, csodálatos ezermesterrel kezdődik nálunk a magyar stílusú építés egyre szebben kibontakozó korszaka. Ő volt az, aki leszámolt Lechner Ödönnek indiai motívumokkal kevert szecessziójával, ő látta meg legelőször és a legvilágosabban, hogy építészetünket lépésről-lépésre kell kifejlesztenünk a paraszti építkezés stílusából, ő fedezte fel a tájépítészetet. Torockai Wiegand Ede már inkább festő és grafikus, jóllehet nagy érdemei vannak az erdélyi fa-

építkezés népszerűsítésében. A népszerűsítés azonban hátrányokkal is járt: így jutottak dunántúli, vagy duna-tiszaközi tájakra erdélyi stílusú épületek, zsindeyyel fedett karcsú tornyok, meredek tetők, székelyes vagy bánffy-hunyadi tornácok...

— *Nemrégiben Lin-Yü-Tang, a finom kínai esztétikus egyik könyvét olvastam, — indítom el a beszélgetést Padányi Gulyás Jenővel — s megfogott az a jellemzés, amit a kínai és a japán építés stílusára alkalmaz. A kínai épület ivelt tetői követik a táj vonalainak ritmusát, a fenyvek alakjának játékat, mondja a böles kínai. Vajjon a magyar népi építészetben is megvan ez a tájjelleg, megvan a vonalaknak ez a harmonikus belesimulása a táj alakjába?*

— Eppen ez a népi építkezés idilli, hangulati vonása, — mondja hevesen, mint aki megmarkolta a lényegét s nem is bocsátja ki többé a körmei közül. — Ez az, amit a külföldi építészeti szakkörök, angolok, németek, sőt a japánok is úgy csodálnak a magyar falu építészetében. — Kinyitja a BAUEN SIEDELN WOHNEN egyik kötetét, fel lapozza a cikkeket, aminek anyagát a folyóirat felkérésére ő állította össze. Majd gyorsan a *The indian concrete journal*-ban megjelent tanulmányára fordít, hogy megtette a *The architectural review* hatalmas kötetével. Fertővidéki parasztházak szelíd fényképei mosolyognak az oldalakon. Ez az a vidék, amelynek építészeti remekeit Padányi Gulyás Jenő olyan gondnal és szorgalommal gyűjtötte egy gyönyörű albumba. — Látod, Erich Böckler például határozottan megállapítja, hogy fertővidéki építészetünk minden ízében magyar, pedig nálunk is vannak, akik hajlandók német stílust látni benne. Ismered aztán másik albumunkat, a *Balatonvidék népének építészetét*, Tóth Kálmán gyönyörű gyűjteményét. Milyen szépen simulnak a háztetők, a tornácok vonalai a szelíd, lankás dunántúli tájba! A nép nemcsak az épület anyagának, az életforma feltételeinek megfelelően válogatja meg építészeti elemeit, hanem öntudatlanul, ösztönösen, tehát művészin alkalmazkodik a táj jellegéhez is.

— *Vajjon a már kiadott építészeti gyűjteméseket nem akarjátok folytatni? Mikor gyűjtitek össze az*

Fürész-fogasan épített házak Fertőszéplakon

ország más tájainak építészeti kincsét is?

Egész testén végigrezzen az izgalom. Hangja hevesse válik, arca megkeményedik. Tele van keserűséggel, alig tudja túrtörtetni magát.

— Kétezer fényképet gyűjtöttünk össze, együtt van a Kunság, a Palócvidek, a Duna-Tisza köze, a Csallóköz építészetének anyaga. Kétezer fénykép! Barátaimmal, Tóth Kálmánnal, Miskolczy Lászlóval, vitéz Nászay Miklóssal, Tóth Jánossal feldolgoztuk az építészeti szempontból legértékesebb tájakat. De nem kerülhetünk nyilvánosság elé... Magyarországon nincs szerv, nincs pénz, nincs mód rá, hogy közkincesé tehesük a magyar népi szellem alkotásait. A fertővidéki anyagot Bornemisza Géza segítségével tettük közzé, a balatonvidékit a Balatoni Intézőbizottságával. Ezzel vége. Nincs tovább.

— *Pedig a falusi építkezés rohamosan romlik. Építőmesterek és palérok dühös lelkesedéssel szaporítják az izléstelen, lelketlen, hazug maltértákolmányokat...*

Be sem fejezhetem a mondatot, máris közbevágt:

— Igen, mert a paraszti építkezést »fel akarják emelni« a középosztály színvonalára. A középosztály színvonala! Holott fordítva kéne: a középosztály, a polgárság építkezését kellene felemelni a paraszti építkezés színvonalára! De hát hogyan reménykedjünk ebben? Két évvel ezelőtt kértük a Műegyetem rektorát, hogy legalább szerényen, szemináriumszerűen, egyetlen kis kétablakos szobában tegye lehetővé a falusi építkezés ismeretének terjesztését az építészhallgatók között. Hiszen az ország épületeinek túlnyomó többsége vidéki épület. *Tartáhatatlan állapot, hogy a Műegyetem alig szentel figyelmet ezeknek a kérdéseknek. Ugy bocsátja ki évről-*

Padányi Gulyás Jenő

Híd 1940. Sept. 27. A. 74. 24-26.

évre az építész-nemzedékeket, hogy fogalmuk sincs a falusi építészeti tájlejegéről, stílusáról, szelleméről. Náluk az építészeti a polgári igények kielégítésénél kezdődik, tehát tulajdonképpen a városnak építenek. Már pedig polgári építészeti nincs. Polgári művészet nincs A Műegyetem egyes professzorai alighanem holmi természeti jelenségnek tekintik a falusi épületet, mint amilyen például a gomba. Magától nő, van, de nem építészeti, legfeljebb »háza«. Még Kotsis Iván ad valamelyes irányítást tanítványainak a helyes falusi építkezésre...

— *Es mi lett a beadvány sorsa?*

Elkeseredetten kihúzó egy aktát iratai közül.

— Ez lett a sorsa, — mutatja fel az »elintéztet« kérelmet. Majd olvassa: — Padányi Gulyás Jenő kérelme elvi okokból nem teljesíthető. Ezenfelül nem teljesíthető helyhiány és fedezet hiánya miatt sem... *Igen, magyar Műegyetemen nincs egy szoba, ahol a népi építkezést tanítsák* s elvi okokból nem is taníthatnák, ha volna is egy szerény kis helyiség erre a célra. Nem akartunk pénzt, nem kívántunk egyetemi katedrát, semmit sem kívántunk. Csak annyit szeretünk volna, hogy a fiatal nemzedék legalább lássa, milyenek a magyar paraszt építészeti kincsei. No, persze, még ezt az elintéztést is csak két év múltán, sürgetésre sikerült elérnünk... Ne csodálkozzunk rajta, ha az új városháza tervei között ott látjuk, például, a stockholmi városháza utánzatát is. Ne csodáljuk, ha egy japán építész sajnálkozva mondta nekem, hogy egész Budapesten nem talál magyar stílusú épületet. Hogyan fejlesszük tovább műépítészetiünket, ha nem is ismerjük a magyar népi építkezés stílusát?

Beszélgetésünk egyre izgatottabb lesz. Eszembejött azonban, hogy van itt vigasztaló tünet is. Az árvízzel sújtott vidékek új házai, amelyeket a közadakozásból gyűjtött négy millió összegből teremtenek, bizonyára az új, a magyar világ szellemének diadalát jelentik.

— Most bizonyosodott be a műszaki igazgatás csődje, — oszlatja szét bizakodásomat Padányi Gulyás Jenő. — Bonczos államtitkár kitüntetését érdemel, mert, jóllehet jogászember, első pillantásra felismerte a feladatok jelentőségét. Megbízott bennünket, a *Magyar Ház* barátait is, készítsünk négy háztípus-tervet. Boldogan láttunk munkához. Minden vidék tájlejegének, követelményeinek megfelelő típusokat készítettünk, ezeket sokszorosí-

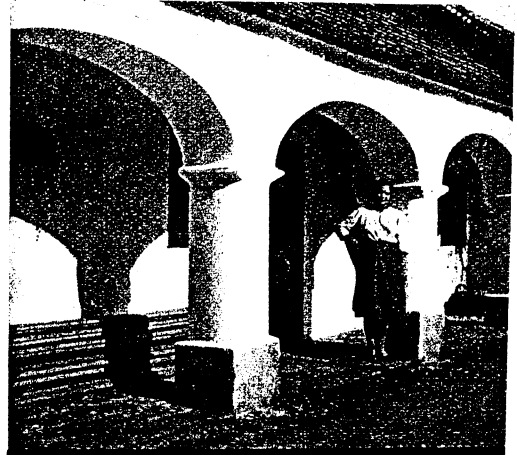
tották s megküldték az árvíz-sújtotta falvaknak. Erre mi történt? A falusi pallér, akit tervezésre tanítanak az ipariskolában, de tervek elolvasására nem, a maga feje szerint eszkábálta össze terveit. Műszaki igazgatásunk figyelme már nem terjedt ki a tervek végrehajtásának ellenőrzésére. Amelyik faluban értelmes, magyar érzésű, jóízű jegyző van, ott tisztességes házak épültek. Ahol nincs...

— *De azért talán mégsem veszett kárba a négymillió összeg...*

— Nem, mert például Baranyában Gosztonyi Gyula maga ellenőrizte az építkezést. Ő egyébként is szebbnél-szebb cselédházakat épített az egyházi birtokokon. De ahol nem volt Gosztonyi Gyula? Mi, barátaimmal, felosztottuk az országot négy részre s ahol lehetett, ott voltunk. De ki győzte volna ezt az óriási feladatot? Így aztán a legtöbb helyen diadalt aratott a pallér, a kőművesmester s nem utolsósorban a jegyző, a tanító, egyszóval a falusi intelligencia ízlése. De hát ez a mi építész-oktatásunk következménye. Tervező építészeket nevelnek az ismert szempontok szerint, kivitelezőket azonban nem. Pedig csak húsz-harminc tehetséges fiatal építésze volna szükség, hogy az állapotot javítsunk. Sajnos, erre alig van remény. Falvaink, amelyek olyan esztétikai ízléssel telepedtek meg a dombokon, egyre csúnyulnak. Tornyos, cifra, hazug »világ« akar építtetni mindenki, mint az »urak«. A szöbafestők negyvenötven pengőért pingálják a falusi szobákat, sokszor »négy patronos« mintát követel az elrontott ízlésű gazdaember. Telepingálják a házakat darvakkal, flamingókkal, szőlőfirtökkel, rózsákkal, ahelyett, hogy fehérre meszelnék. Alig van mesterember, aki ízléses, stílusos és tartós, használható asztalt, széket, szekrényt, kilincset, lakatot tud csinálni. (Népszerűsíteni kellene azokat, akik tudnak!)

— *Mégis, mit kellene tenni ez ellen a nemzetromboló áradat ellen?*

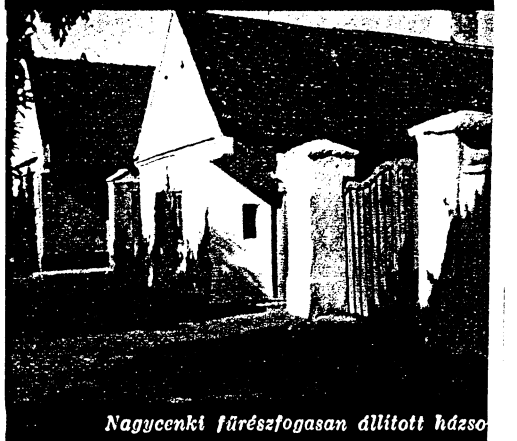
— Gondoltunk már járási mérnökök alkalmazására, hogy intézményesen ellenőrizhessük a nemzeti vagyonnak ezt az óriási részét. De hát kevés az építész, még a rosszul nevelt építész is! Húsz éven át olyan iskolapolitika folyt Magyarországon, hogy ezen nem is csodálkozhatunk. Hiszen mindenáron csökkenteni akarták a »szellemi proletariátust«, gátat vetettek a »diplomások túltengésének«, elzárták ifjúságunkat az egyetemektől. Hogy ez mennyire megbosz-

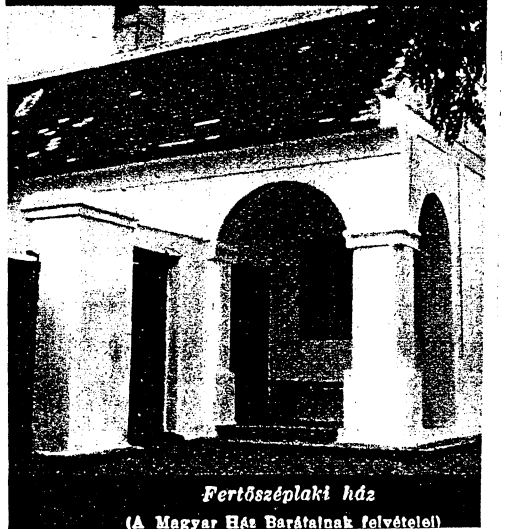
Hidegség. Lőbaratos gömbölyű oszlopok

Üstökös házak Szakonyban

Nagycenkén fűrészfogasan állított házso

Fertőszéplaki ház

(A Magyar Ház Barátainak felvétele)

szúlja magát például most, Erdély egy részének visszatérésekor, hogy *milyen hiány van képzett szakemberekben, azt a vak is látja*. Egyrészt nem engedték ifjúságunkat magasabb iskolákba, másrészt nem magyar szellemben tanítják építészeinket, sőt ipariskolásainkat is... Hadd mondjak el erre egy példát. Elhatároztuk, hogy kiirtjuk az építészeti mesterszavak közül az idegeneket. Kezdeményezésünkre az iparügyi minisztérium iparoktatási szakosztálya felszólította az ipariszkolai fiatalságot, készítsen tervrajzokat, de mindent magyar szóval jelöljön meg. Az eredmény meglepő volt. Minden szörnyű idegen mesterszóra találtak megfelelő, rövid, velős magyar kifejezést. Így lett az »ancigli«-ból »fog«, a »plancsni«-ból »perem« és így tovább. *Lehetne hát magyarul érző, magyarul gondolkodó mesterembereket nevelni!* Milyen igaza volt szegény Györffy Istvánnak, e pótolhatatlan nagy magyar léleknek, amikor azt mondta Tóth Kálmán barátomnak: »Bizák magyar emberekre az építészetet, meglássák, sok fölösleges fáradságtól, költségtől, időpocsékolástól kímélik meg megukat...«

Nehéz végetvetni beszélgetésünknek. A kérdések egész raja vetődik fel minduntalan. Hiszen beláthatatlan fontossága van annak, hogy az épületekben lévő magyar vagyon, magyar munka miképpen alakul, hogyan marad utódainkra. A szó szoros értelmében az ország építéséről van szó! Anglia, Németország, Finnország, Olaszország minden eszközzel: szervezettel, ellenőrzéssel, pénzzel, neveléssel arra törekszik, hogy a tájnak, a szükségletnek s a nemzeti léleknek megfelelő építkezés fejlődjék. A mi népünk talán csak a XIV. században építkezett utoljára kedve, szíve, szelleme szerint. Falvaink mintha erre emlékeznének. De már nem sokáig... Ha a modern magyar szakemberek továbbra is egyedül, segítség nélkül maradnak, a mostani hibrid, lelketlen, szedett-vedett polgári stílus, mocsárként önti el majd a magyar tájakat, pusztítja el a falvakat s rakja meg hegyeinket, völgyeinket magyartalan, hazug, tornyos-cifra, malterdiszes, arany-ezüsttel pingált, egy képzelt úriságot majmoló építményeivel. *Ne térjünk napirendre a kérdés fölött!* Irodalmunk, zenénk, ruhánk, filmünk, rádiónk, sajtónk, szavunk s mindezzel együtt: házuk, városunk és falunk legyen magyar. Csak így lesz egyszersmind *romolhatatlan* is.

Kodolányi János

KODOLÁNYI JÁNOS: SÜLLYEDŐ VILÁG. (*Athenaeum kiadása, Budapest.*) Kodolányi János egyike azoknak az íróknak, akik „örizők a strázsán”; minden egyes művük kopogtatás a nemzet élő lelkiismeretén. Zrinyi, Berzsenyi, Vörösmarty, Vajda János, Ady Endre szelleme él tovább ezekben a hűséges örizőkben és így Kodolányi Jánosban is, aki minden egyes írásművében átérzi azt a nagy felelősséget, amellyel nemzetének és az utókornak tartozik. Hűszéves korától kezdve nemzetének élő lelkiismerete kívánt lenni Kodolányi, akkor is, amikor első frásait még igen kevesen olvasták s még kevesebben értették meg s ma is, amikor már a magyar nemzet legelismertebb írói közé emelkedett. Baranya magyar népének életét hűségesen tárta fel két évtizeden át könyvben és színpadon Kodolányi János, emellett pedig történelmi regényeiben tárta elénk multunk és jelenünk legsúlyosabb és legnagyobb kérdéseit. A hűsz évből jó másfél évtizedet elismerés nélkül, nyomorogva, küzdött át, de mindig hűségesen kitarított eszméi mellett. Ma irodalomban és színpadon elismert nagyság, hírneve nem divatot jelent, hanem a valódi értékelés állandóságát.

Ma már joga van Kodolányinak visszapillantani az elmúlt két évtizedre, sőt még tovább is, gyermekkorára, amelynek első élményei indították el azon az úton, amelyen később a magyar író életsorsa és életműve kialakult. A negyvenéves író felér a magaslatra, ahonnan visszapillant élete eltűnő vidékeire, a süllyedő világra, amely lassan ködbe vész és az író számot adhat másoknak és önmagának. Tartozik ezzel a számadással magának is és tartozik nemzetének is, tartozik az utókornak, amely bizonyosan érdeklődéssel fogja felkutatni ebben a könyvben az író tehetségét mindvégig tápláló forrásokat.

Önéletrajtot ma sokan írnak, hivatalosan, de csak igen kevesen hivatalosan. Kodolányinak joga van önéletrajtot írni, mert életének műve ha nem is befejezett, de már eddig is tökéletes és méltó a feljegyzésre. Kodolányi egyébként felelősségteljes életrajzíró is; mindaz, amit leír nemcsak egyéni kérdése, hanem benne egy egész korszak rajzát találjuk, egy nemzet majd négy évtizedét s ebben a négy évtizedben sok tekintetben tragédiájának gyökereit is. Kodolányi szigorú, sokszor szinte aszkétikusan rideg önéletrajzíró,

nem kegyelmez másoknak, de nem kegyelmez önmagának sem. A bürokrata kispolgár édesapa jellemzésében nemcsak a saját édesapjáról szóló ítéletet kapjuk, hanem egy egész osztályról szóló ítéletet, amely mégsem lesújtó, hanem végeredményben felemelő és jobb irányt mutató. A gyermekkor első élményei legmélyebben vésődnek a gyermeki lélekbe s plasztikusan alakítják a később kifejlődő férfit és annak egész világszemléletét, egész lényét. Kodolányi első élményeiben nemcsak a kisgyermek mélységesen szép lélekrajzát kapjuk, hanem egy egész ország rész háttérének tiszta képét és egy egész nemzet évtizedes korszakának jellemzését. A baranyai német kérdés ugyanúgy benn rezeg ennek az önéletrajzi regénynek finom muzsikájában, mint Baranya és szélesebről a magyarság szociális és nemzeti kérdései. Az író, aki ezt a könyvet írta, szigorúan számotvetett önmagával és szigorúan számotvetett egész környezetével, egész multjával, jelenével és jövőjével. Csak ez a letisztulás, ez a lelki nyugalom adhat tollára olyan tiszta és nyugodt stílust, mint amilyenben ezt a regényt megírta. Szemünk előtt a világháború előtti békeévek csak olyan tiszta körvonalakban bontakoznak ki, akár a világháború utáni összeomlás örvénylő ideje. Egy élet kibontakozásának és fejlődésének elfogulatlan rajza, bár az elfogulatlanság saját magunkkal szemben mindig a legnehezebb feladat. Kodolányi azonban nem igyekszik kendőzni a multat, nem igyekszik kendőzni senki jellemét és így önmagát sem. Így alakul ki előttünk egy korszak

képe, egy korszaké, amely a magyarság életében a legnehezebb volt s egy ember életszakasza, amely az ő életében is bizonynyal a legnehezebb lehetett. A „Sturm und Drang” korszaka, valóban viharok és hányattatások közepette.

Kodolányi önéletrajza bátor és megtisztult vallomás, olyan embernek a vallomása, aki sok szenvedésen ment keresztül s ezek a szenvedések lelki tisztítóüzet jelentettek a számára. Ezért égett ki belőle minden sajak s maradt meg művében a lélek legtisztább fémje; az őszinteség. Kodolányi őszinte önmagával és őszinte nemzetével szemben. Őszinte azzal a korszakkal szemben is, amelyet átélt s őszinte azzal a korszakkal szemben is, amelyben jelenleg benne él. Hogy pedig ez milyen nehéz, azt talán nem is igen tudja az átlagember, aki ma él, majd csak akkor fogja megtudni, ha ez a korszak már elmúlt. Kodolányi azonban a kálvinista ember hitével és bátorságával néz szembe korával, akárha saját sírjával nézne farkasszemet: „mincs már lelkem félelmére, nézni sirom fenekére”. Ez adja ennek a művének egyik legnagyobb értékét. S biztosan tudja, hogy ennek a sírnak, mai korszakunknak éjjeléből is új élet fog fakadni.

Egy világ a mélybe süllyed, eltűnik az idő ködében, események szüntelen gomolygásában. A mű azonban fennmarad. S minél mélyebbre süllyed az, ami véges volt, annál ragyogóbban emelkedik a magasba az, ami tiszta művészet és így emberi szempontból elmulthatatlan.

Csuka Zoltán

Leleltár 1940. okt.,
10. n. 301-302.

A finn gyorstelepítés csodái

Kodolányi János beszélgetése Aarne Vuorimaa budapesti finn követtel

Előjáróban el kell mondanom, hogy a háború csodálatosképpen nemhogy lazította volna a magyarság érdeklődését Finnország iránt, hanem minden várakozást felülmúló módon megnövelte. Azt hinné az ember, hogy most, amikor Finnország szegényebb lett, amikor a háború elszaggatta a közvetlen érintkezés kötelekeit, amikor belátható időn belül alig van remény, hogy ismét könnyen és boldogan utazhassunk a gyönyörű északi országba, amikor mi, magyarok is nehéz viszonyok között éldegélünk s le kell mondanunk nemcsak az utazás örömeiről, de a mindennapi élet sok fontos szükségletéről is, az utóbbi két-három esztendőben *rohamosan növekedett* érdeklődés megcsappant Suomi iránt.

Nem így van.

A hősi kis rokonkép példamutató vitésége a háborúban, a finn lélek csodálatos felragyogása a megpróbáltatásokban, nemes magatartása a rászakadt gondok elviselésében annyira megragadta a magyarság legszélesebb rétegeinek képzeletét, hogy ezrek és ezrek fordulnak Finnország, mint követendő példakép felé. És jöhetnek Finnország messzebb van, mint valaha volt, jöhetnek elszegényedett és semmi kézzelfogható anyagi hasznot nem várhatunk tőle, ma úgyszólván minden magyar városban tucatszám tanulnak szorgalmasan finnül, nem is említve Budapestet. Így például Mezőtúron tizenketten vesznek részt finn tanfolyamon, Sopronban vagy húszan, Pápán harmincan, Debrecenben a *Turul Szövetség* rendezésében tanítja az érdeklődőket a kitűnő fiatal Bakó Elemér, ott terjeszti a finn testvériség gondolatát Gulyás Pál, a neves költő. Mindenfelől olyan híreket kapunk, hogy az idén a finnül tanulók száma lényegesen meghaladja a tavalyiakét.

A finn nyelvtanok ezrével fogynak, akárcsak a népszerű regények. Budapesten Zongor Endre, a lelkes fiatal evangélikus pap *tizenkét helyen mintegy háromszáz tanulót oktat* a finn nyelvre. Iskoláinkban finn csoportok alakultak, némely iskolában párhuzamos

tanfolyamot kellett felállítani. Részt vesznek a szorgalmas tanulásban a tanárok is, egyik iskolánk igazgatónöje maga is együtt tanul a diáklányokkal. A *Magyar Atlétikai Szövetség* vezetői szintén finnül tanulnak, most alakul tanfolyam sportembereink számára. *Több ezerre* rúg ma már azoknak a száma, akik tudnak, vagy tanulnak finnül.

A legmeghatóbb a szerény kis népfőiskolák lelkesedése Finnország iránt. Itt van Budapest szomszédságában a nagytarcsai népfőiskola. Néhány egyszerű, tiszta kis épületből áll, vezetője Finnországot járt evangélikus lelkész. Finn segítséggel épült, zászlórúdján a magyar lobogó mellett ott leng a finn zászló is. A vidám, szorgalmas paraszti-fiúk között igazi finn nyugalommal járkel Sebők Pista, egyszerű parasztfiú, finn oszánában, finn sapkával. Egy évet töltött egy északfinnországi népfőiskolán s most buzgón terjeszti a finn nyelv szeretét a magyar parasztfiúk között. Még öt hasonló népfőiskola működik az országban finn szellemben, nagy részt a finnek támogatásával épült egyszerű hajlékban. Ime a magyar lélek megújítóinak mai szerzetesei!

Amint a tanfolyamok munkája már eléggé kibontakozott, nagy *testvéri találkozóra gyűlnek majd össze* az ország minden részéből a finnül beszélők, a finnbarátok. Parasztfiúk találkoznak akkor egyetemi tanárokkal és írőkkel, gimnazista lányok tanárokkal és tanárnőkkel, sportemberek tisztviselőkkel, orvosokkal a finn nép és kultúra szeretetében s a magyar nép lelkének jobb, mélyebb, igazabb megértésében. Semmiképpen sem túlzás, ha azt mondjuk, hogy ebből a lavinaszerűen növekedő mozgalomból annak az eszményi Magyarországának a csirája bontakozik ki, amelyért oly nehéz és szívós harcot folytat az új magyar irodalom, tudomány, művészet és nevelés.

Hűszévi lassú, következetes munka után a nyáron elhagyta Budapestet Onni Talas s a fejlődő magyar-finn barátság szép örökségét utódjára, Aarne Vuorimaa követre hagyta. Boldogon je-

lenthetem: az új követ személyében nagyszerű támogatót kapott a finnbarát magyarok csendes mozgalma. A Kelenhegyi-út fái közé rejtőzött kis követségi palota máris buzgó munka színhelye. A bevált módszerek mellett új tervek, új módszerek születtek s nem kell egy esztendő, hogy a finn-magyar barátság soha nem sejtett szépségben kibontakozzék.

Aarne Vuorimaa magas, karcsú, rendkívül barátságos, közvetlen férfi. Korát nem lehet megállapítani, arca oly friss, oly diákosan mosolygó, hogy egyetemi hallgatónak is beillenek. Minden alkalmat megragad, hogy vidáman mosolygjon, vagy éppen nevéssen. Megvan benne az a romolhatatlan naivitás, gyermeki tisztaság, játékos életkedv, ami a nyugodt, tartózkodó, fegyelmezett finnekől minduntalan kiütözik. Szeme az egyik pillanatban kutatva, tárgyilagosan szegeződik rám, a másikkban már fölcillan benne a gyermeki öröm mosolygása. Szemérmes szívessége mögött nagy-nagy szeretet, emberi megértés parzsa melegít. Diplomata és közvetlen jóbarát egyszerre.

Berlinből jött hozzánk a látszik rajta, hogy igen jól érzi magát nálunk.

— Tessék leülni — mondja magyarul. Mert, noha csak néhány hó-uapja van Magyarországon, *máris szorgalmasan tanul magyarul*. Kiejtése kifogástalan, mint általában a legtöbb magyarul beszélő finn.

Elmondom, hogy már sokat tudok róla. Tudom, hogy jól meg akar tanulni magyarul, mert nemcsak a vezető rétegekkel kíván megismerkedni, hanem a falu népével is...

— Igen, — mondja lelkes mosollyal — azért tanulok magyarul. El akarok menni mindenfelé a falvakba s nem akarok tolmácsra szorulni. Az egyszerű emberektől akarom hallani, hogyan élnek.

Folytatom mondókámat: azt is hallottam, hogy szereti a magyar zenét, még pedig nem azt a fajtát, amit általában *magyarnak* neveznek, hanem a népi muzsikát. Hanglemezeket gyűjt s nagy biztonsággal válogatja össze az *eredeti néprajzi felvételeket*. Bejelentem, hogy találkozásunkról írni szeretnék s felsorolom a kérdéseket, amelyekre feleletet kérek. Finnország élete is, Magyarországé is telve van nehéz problémákkal. Karjalából százezrek költöztek Suomi belsejébe: hogyan telepíti le őket a kormány, hogyan gondoskodik róluk? A háború a házak ezreit döntötte romba: hogyan juttatják hajlékhoz a hajléktalanokat? Karjala termékeny, gazdag vidékeivel elveszett a gabona, az állatállomány nagyrésze: hogyan vergődik át Finnország a nehézségeken? Itt van a magyar-finn kapcsolatok kérdése: hogy lehetne a mai körülmények között is szorosabbá, gyümölcsözőbbé tenni? Megemlítem, hogy a magyar társadalomban mozgalom indul szegény finn gyermekek vendégütlésére: hogyan lehetne ezt a nemes szándékot megvalósítani? Kérdések sorát szegezem neki.

Az első kérdésem, természetesen az, hogy járt-e már nálunk.

— Mielőtt követ lettem Magyarországon, sajnos, csak egyszer voltam itt, még pedig a múlt év nya-

Vuorimaa finn követ és Kodolányi János

Híd 1940. okt. 11. 3. sz. 12-13.

rán. Egy hetet töltöttem a gyönyörű Budapesten és két felejthetetlen napot a Hortobágyon. A Hortobágy a legkedvezőbb oldaláról mutatkozott be: délibábja elmúlhatatlan élményt jelentett számomra. Ugyanakkor jártam Mezőkövésden, Miskolcon, Lillafüreden és Egerben is, de ezek-kei a városokkal az idő rövidsége miatt csak futólag ismerkedhettem meg. Most azonban, állandóbb természetű magyarországi tartózkodásom alkalmával, aminek rendkívül örülök, remélem, lassanként meg tudok majd ismerkedni az önk földjével, megismerhetem a népet és a nép lelkét.

— Miniszter úr szereti a magyar zene-t. Mi az, ami a leginkább megragadja a magyar népzeneben?

— A magyar népi zene már régen megragadott, és valahányszor alkalmam volt rá, mindig hallgattam. Felfedeztem az egyező vonásokat a magyar meg a finn népdalokban s ez különösen érdekelt, mert nyilvánvalóvá lett számomra, hogy a két nép ugyanarról a töről származik. Érdeklí, hogy milyen hanglemezeim vannak. Mondhatom, érdeklődésem olyan sokoldalú, hogy néhány szóval nehéz ismertetőnem. Természetesen a finn zenével kezdődik s főleg a leghíresebb klasszikusokat foglalja magában, a legújabb rész pedig a magyar népzenet öleli fel.

A háború óta úgyszólván teljesen megszűnt a finn-magyar közvetlen érintkezés. Lengyelországon át — főképp, mióta a balti államok csatlakoztak a Szovjetunióhoz s Lettország határai bezárultak — nem lehet utazni. Pedig tavaly már mintegy nyolcszáz-an keresték fel ezen az útvonalon Finnországot. A hadban álló Németországon át az utazás nehézkes és átutazási vizumot sem könnyű kapni. Mit lehetne tenni ilyen körülmények között a kapcsolatok fenntartására? Az sem érdektelen kérdés, hogy vajjon lesz-e finn intézet Budapesten, ahogy Helsinkiben hosszú évek óta már van. Neveznek-e ki például finn lektort a budapesti egyetemre?

A követ válasza ezekre a kérdésekre a következők:

— A magyar-finn kapcsolatok fejlesztésének alapját a két nép megkötött kulturális megegyezéssel teremtették meg. Ebből kiindulva, minden lehetséges téren fejleszteni kell a kölcsönös érintkezést. Feltétele ennek, hogy minél szélesebb körben fel kell ébreszteni a jószándékot, ugyanígy egymás megértéséhez is erre van szükség. Itt szóbajöhet a tudományos központok állandó kapcsolatán kívül a csere, látogatás minden módja, ami csak lehetséges. A világ mai állapota ugyanolyan, hogy korlátolt mederben kell maradnunk mindaddig, amíg a szabad és a veszélytelen érintkezés lehetővé válik népeink között. De mennél több előkészítő terv merül fel addig, annál jobb.

— A kulturális kapcsolatok fejlesztésében — folytatja — fontos szerepe van a lektori tisztnak. Ez a kulturális egyezmény szerint mind Helsinkiben, mind Budapesten valóra válik. Az utóbbi tisztség, sajnos, egyelőre még nem ke-

rül betöltésre, de hamarosan meg fog történni. A háborús események, valamint a gyakorlati kérdések némely nehézségei a döntő akadályai ennek.

Elmondom, hogy sokan jelentkeznek nálam telefonon s érdeklődnek, vajjon nem fogadhatnának-e vendégül finn gyermekeket. A követ úr meglepődve néz rám, szabadkozik. Magyarországnak annyi a gondja, — vág szavaimba — hogy mi, finnek, erre nem is gondolunk. Megmagyarázom azonban, hogy a társadalom spontán kívánságának jelét látom az érdeklődésben. Szegények vagyunk, igaz, de egy szerény, meleg otthon, táplálék s főképp szeretet jut még a Kurjalából menekült finn gyermekek számára. Hiszen a nyáron is szépszámmal láttunk vendégül német gyermekeket. A tervet úgy kellene megvalósítani, hogy a gyermekek tanítói is eljőnnének, hogy tanulmányaikat itt is folytathassák. Finnországnak nagyon sokat köszönhet a magyar tudomány, az irodalom, a népfőiskola mozgalma: A finnek testvérként fogadtak minden magyart, együtt búsultak velünk, amikor a békeszerződés nyomorúságba taszított s most együtt örvendeznek, hogy sikerült ezeréves területeink egy részét visszaszerezni. Finnország számunkra a legnagyobb erőnyek ragyogó példája marad örökre. Suomitól tanul igazi népi szellemet, hősi erkölcsöt, hitet és becsületességet. Vajjon nem kötelességünk-e, hogy mindezért mi is adjunk valamit, amikor Suomi olyan súlyos helyzetben van?

— A finn gyermekek magyarországi üdültetése — mondja a követ s miközben erről beszélünk, gyermekes, szelíd arca meghatóttá válik — rendkívül szép terv és minden támogatást megérdemel. Még a kezdet kezdetén van ugyan s eddig semmiféle kézzelfogható ajánlatot nem kaptam, de mihelyt kapok, azonnal megteszek mindent a terv kedvező elintézése érdekében. De figyelembe kell venni azt is, hogy a finn anyák és rokonok nem látják helyesnek gyermekeiknek a távoli Magyarországra való küldését, mindaddig, amíg Európában a háború dühöng.

Ez igaz. De talán mégis meg lehetne kísérelni. Hányan fogadnánk be boldogan egy kedves, vidám kiss finn gyermeket!

Hogyan gondolja már most a finn kormány a menekülteket. Érdekes és tanulságos a követ úr felvilágosítása: igazi finn eréllyel, komolysággal és szeretettel!

— A finn-orosz háború idején az elpusztított házak száma rendkívül nagy volt. Pontos adat ugyan még nem áll rendelkezésemre, így nem tudom határozottan megmondani. A menekültek és áttelepülők száma azonban mintegy négyszázötven-ezer. A sok törvényrendelet közül, amelynek életbeléptetésével az állam Finnország újjáépítési munkáját s a normális viszonyok helyreállítását megkezdte, mindenekelött meg kell említenem a menekültek gyorstelepítési törvényét. Ezt most június huszonkettedikén adták ki. Ennek a törvénynek, valamint az egyéb intézkedéseknek, amelyek a megélhetést lehetővé teszik, a várakozásnak megfelelő sikerük volt. Hiszen szeptember elsején a segít-

ségre szoruló áttelepítettek száma már csak száznyolcvanezer volt. Vége a háborúnak!

— Ezenkívül örömmel kell bizonyosságot tennem a különféle törvényrendeleteknek arról a nagyszerű eredményéről, — folytatja — hogy az áttelepítettek végleges elhelyezését és az állami segélyezést a legközelebbi hetekben befejezzük. Az említett gyorstelepítés révén huszonhatezer kiszáradást és kilenc-ezer belsőséget, nyolcszáz halásztelepet teremtettünk. De hosszadalmas volna a széleskörű intézkedések ismertetése, így az áttelepítettek elhelyezésénél követett alapelvek közül csak egynek a megemlítésére szorítkozom, nevezetesen arra, hogy ugyanannak a vidéknek lakói, ugyanannak a nyelvjárásnak a képviselői ugyanegy lakóhelyre kerülnek, hogy az új körülményekre való beilleszkedésük a lehető legkönnyebben történjék.

Mosolyogva engedelmeskedik Escher barátom utasításainak, aki lefénnyképezi s közben vidáman, diákosan beszélget Martola követéségi titkárral. Martola titkár úr a hevesebb, szenvedélyesebb finnek közé tartozik. Lobogó haja, élénk, vidám arca Yrjö Kilpinenre, a kiváló zeneszerzőre emlékeztet, heves, gyors mozdulatai egy romantikus művészhöz illenének. Szép tervet forgat magában: be akarja járni Észak-Erdélyt és a Székelyföldet. Felesége lelkesen tanul magyarul, de ő is tud már valamelyest. Ime, egy követ s egy követéségi titkár, aki első kötelességének tekinti, hogy népünk nyelvét megtanulja, életét megismerje, lelkét megértse.

Könnyműi a dolguk: szeretet lakik a szívükben.

A kurjalai menekült asszonyok gyűlése

92 VIDÁM LÁNYOK a nagytarcsai népfőiskolán

IRTA KODOLÁNYI JÁNOS

(Az író felvételéről)

A Tessedik Sámuelről elnevezett népfőiskola nincs messze Budapesttől. Autón egy-kettőre kijut az ember Nagytarcsára. A falu végén, egy mellékúton bekanyarodva, szemébe ötlök a három egyszerű, fehérre meszelt épület s mögötte a magas zászlórúd a finn, meg a magyar lobogóval. A finn zászló nemcsak azt a szellemet jelzi messze láthatóan, ami ezt a meghatóan szerény intézményt eltölti, hanem folytonos tiszteladás is a finnek iránt. Mert a három falusi épület egyikét az ő testvéri szeretetük ajándékozta a magyar népoktálásnak.

Amikor először jártam itt, tél volt és szinte derékig érő mély hó. A fákon varjak ültek, a kopár udvaron hangosan hancúroztak a fiúk. Egy csoport azon fáradozott, hogy egy fiatal lelkész, az iskola egyik tanítóját, mennél mélyebben nyomja a hóba. Szenczi Gábor nagytisztelendő úr, az iskola áldozatkész vezetője — s a fenntartásához szükséges pénz fáradhatatlan kollektálója — nevetve mondta:

— Már messziről hallatszik, hogy igazi finn szabadság uralkodik a mi házuk táján.

A sok csizmás, kucsmás, tömzsi parasztleányke között ő is valóságos parasztnak látszott csizmájában, rövid bekecsében, báránybőr süvegével.

Akkor úgy terveztük, hogy egy órácskát töltök a telepen s néhány szót intézek a fiúkhoz Finnországról. Erdeklődésük Suomi iránt egészen rendkívüli volt, amin nincs mit csodálkoznunk. A kis testvérnép hősi harca rajongással töltötte el a magyar ifjúságot a legkisebb falvakban is. De maga Szenczi Gábor s az iskola több tanítója is Finnországban ismerkedett meg a korszerű népnevelés módszereivel, a fiúk egyike pedig, az egyik cikkemben már említett Sebők Pista, egy finn népfőiskolán nevelődött mintaszerep okos legényé. Így azután az egy órácskából bizony sokkal több lett.

Azt a módszert követtem, hogy a

fiúkat biztattam kérdések feltevésére. Meglepett, hogy milyen okosan, bátran, minden feszélyezettség nélkül kérdeztek, sőt itt-amott még vitatkoztak is. A falubeli néhány tekintélyesebb gazda, aki látogatásom hírére szintén eljött, nagy elégtétellel s méltó büszkeséggel hallgatta őket. Kikérdeztek finnországi tapasztalataimról s természetesen elsősorban az érdekelte őket, hogy miként él, mennyit s hogyan dolgozik a finn paraszt. Sor került a földbirtokpolitika kérdéseire is, majd nemcsak a szociális kérdések minden fontosabb ágára térünk rá, hanem az irodalom és művészet bonyolult kérdéseire is. Mire észbe kaptunk, jól túljutottunk az ebéd idején, a konyhán a nagy kondérokban régen elkészült az egyszerű eledel.

Mostani látogatásom még érdekesebb volt, mint a téli, mert ezúttal lányok számára tartanak tanfolyamot a nagytarcsai népfőiskolán. Az ország minden részéből összesereglett vagy negyven lány. Találunk közöttük Győrből, a Balaton mellékéről, Vas megyéből, a Felvidékről, Nyiregyházáról a Duna-Tisza közéről s természetesen a pestkörnyéki falvakból származó leányt. Vannak városi ruhájúak s vannak, akik népviseletben járnak. Akad közöttük jómódú s akad szegény. Bakayné nagytisztelendő asszony Apostagról jött el, hogy kormányozza, nevelje, tanítsa őket. Csodálatos türelemmel, szelidséggel és nyugalommal tartja rendben ezt a meglehetősen kevert lányserceget. Sokkal nehezebb a dolga, mint a férfinivelőké a fiúkkal. A lányok hihetetlenül érzékenyek, nehéz elfogadtatni velük, hogy itt *igazi népi demokrácia uralkodik*, mindnyájan egyenlők. Aki jómódú családból származik, hajlandó lenézni a szegényt, aki városi ruhát visel, különbnek érzi magát annál, aki népviseletben jár. Vannak, akik megsértődnek a »paraszt« kifejezésen — különösen a dunántúliak, ott »pógárnak« nevezik magukat a parasztok — s megaláznak érzik, ha mint »parasztok« bánnak velük. Sokban erős hajlam van a kisasszonyságra, az uralásra. Itt azonban meg kell érteniük sok mindent, ami eddig nem igen volt inyültre. Látniuk kell, hogy a lenézett népdalt dícsérik a nevelők s leintik a szépnek képzelt cigányos, úri vagy éppen pesti zsidó dalokat. Látniuk kell, hogy a szép, régi népviseletet megbecsülik s nem utasítják rendre azokat, akik vidékük tájszólásán beszélnek. Egész értékítéletük csödbejut, amit eddig finomnak, előkelőnek, úrinnak és

Szenczi tisztelendő dal

szépnek hittek, most kihull a rostan. Olyan kézimunkákat kell elvetniük, amelyeket eddig megcsodáltak egy-egy úriházból s amiket eddig hűsögesen s buzgón utánoztak, olyan bútorokat kell szépnek tekinteniük, amelyek otthon már csak a nagymamánál láthatók, vagy éppen a padlás végében, szemét és pókháló között. A kis intézet vezetői lassú, szelíd, szívós irányítással megfordítják szemléletüket, ítéletüket, visszaszorítják üres göggyüket, anya-

Ancsuda

giasságuk alól fölszabadítják velük született tiszta idealizmusukat s észrevétlenül olyan egészséges, magasabbrendű, tisztult életcélok felé irányítják érzéseiket, amelyenkről eddig legfeljebb egy-egy véletlenül kezükbe került jó könyvben olvashattak.

Ahogy összegyűlünk a nagyszobában, megkérem őket, kérdezzenek mindenről, ami érdekli őket. Sokáig tanakodnak, tépelődnek, nem mernek megszólalni. Hiúságuk megborad a felelemtől: hátha oktalanságot találnak mondani s kinevetik őket. Végre egy kerekarcú szőke leány meglepő bátorsággal megszólal (ő a szóvivő később is):

— Hallottuk, hogy író úr járt Finnországban. Tessék elmondani, hogyan élnek a finn lányok.

A jég megtört, kíváncsi arcok,

Ebédutáni munka

csillogó barna, meg kék szemek bámulnak rám. A beszélgetés megindul. Az őszi nap beragyog az ablakokon s megcsillan a leányok szőke, barna haján, színes fejkendőjén. Vidám hangulat uralkodik a szobában, a fehérre meszelt falak vakítón fénylenek a sugárzásban, mindent előtt a vidám világosság derüje. Bakayné nagytiszteletű asszony — Erzsike néni — észrevétlenül úgy irányítja a beszélgetést, hogy egyrészt kiderüljön belőle, milyen az igazi szép, tiszta, boldog és munkás asszonyi élet s másrészt milyen a hibás, a helytelen, a zavaros és boldogtalan. Így azután minden fontos kérdésre sor kerül. Beszélünk a finn leánynevelésről s ők maguk mondják meg, milyen hibákat látnak a magyar leánynevelésben. Szólunk arról, hogy Finnországban nem verik a gyermeket s már fülük benne vagyunk a nagy kérdésben: hogyan kell hát durvaság, verés, büntetés nélkül nevelni. Megemlítjük, hogy Finnországban alig hallani káromkodást s már jóízűen nyevnek azon, hogy milyen patália kerekedik nálunk, ha Mária néni összevész a szomszédasszonnyal, mert a tyúkjá átment az ő kertjébe. Beszélünk arról is, hogy a finn otthonban milyen szerepe van a régi bútornak, a népi szőtesnek és kézimunkának s boldogan ismerik fel a mi régi bútoraink, népi szőtesek és kézimunkáink értékét. Elmondjuk, miképp majmolta a nép a mult század krinolinját s találgatják, hogyan lehetne a népviseletet megtisztítani ezektől a kártékony elemektől, hogyan lehetne egy-egy táj viseletét ünnepeinken uralkodóvá tenni. Szólunk arról is, hogy a meszelt ház szépsége és tisztasága mennyire fölülte áll a cifra »úri« festésnek, már maguk nevetik, hogy a színes fal »nem piszkolódik« s harsány vidámság fogadja ajánlatomat: fessük magunkat feketére, legalább nem kell mosakodnunk, hiszen »nem piszkolódunk«. Sort kerítünk arra is hogy milyenek kell lennie az egyszerű, olcsó, de magyar és művészi lakásdíszítésnek. Hogy megértik ezek a nevető, csillogószemű életkedvvel és boldog örömmel teli egészséges lányok, hogy egy népi szőtes az asztalon észrevétlenül is megnemesíti a ház minden lakóját, a tiszta, izléses magyar szoba kedvessé teszi az ötlonlétet a férfi számára.

Eszre sem vesszük, hogy megint csak túljutottunk az ebédidőn. Fürge lányok szaladnak asztalterítőkért, tányérokért, csakhamar fölhangzik az éhíthatos ének az egyszerű imádság s az éhes lányok serege csendben, szinte előkelő illedelmességgel lát evéshez.

Csodálatosan egyszerű dolog a nevelés, a tanítás. Ebben a szegényes kis iskolában értjük meg igazán nevelési rendszerünk súlyos bajait, idegen szellemét. Sehol sincs olyan nagy szükség a szabad képzettség-támasz alapuló tanításra, mint Magyarországon. A mi gyermekeink csak kényszerrel s lelkiük megnyomortatása árán nevelhetők, taníthatók azzal a gépies, már-már lelket-

Tiszta finn típus.

*len rendszerrel, ami iskolánkban napról-napra jobban elhatalmasodik. Belebetegszünk a tömegnevelésbe, pedig egyéni nevelésre van szükségünk ott is, ahol, mint minden iskolában, tömeget kell nevelnünk. A kezdeményezést rá kell bízunk a tanulóra, érdeklődését szabadjára kell engednünk s ami ezzel egyenlő fontosságú: nem szabad elnyomnunk szabad kritikai szellemét. A nagytarcsai népfőiskolán ennek a módszernek a helyességéről győződöttünk meg most már másodízben. Abban, ahogy ezek az egyszerű lányok minden fontos kérdés felé fordultak, ahogy megpróbálták kifejezni gondolataikat, véleményüket s vágyaikat a házasság, a gyermeknevelés, a paraszti életforma nehézségei, a gyári munka természete, a munkabérek, a lakás és lakásberendezés a kultúra nagy problémáiról, *népünk szabad szellemének olyan üdítő, elragadó sugárzását tapasztaltuk, ami kell hogy elsöpörjön minden pesszimizmust népünk jövőjét illetően. Es csak itt érti meg az ember, hogy milyen, a magyarság természetével ellenkező életrendben él a falu lakosságának milliós tömege, hogy milyen egészségtelen módszerrel kívánjuk fejleszteni a magyar gyermek testét-lelkét s hogy milyen elcsúszásztól távol van a magyar szellemtől, gondolkodásmódtól, életfelfogástól közösztyalunk úgynevezett »kultúrája«.**

Ebéd után, míg a történelem és földrajz órája elérkezik, mindnyájan a napra telepszünk. A lányok leülnek a léposőre, csoportokba verődnek, vagy végigtelepsznek egy lébrán, mint a fecskék. Némelyik kézimunkázik, némelyik csak sütkérezik, hogy »a mama örüljön, milyen szép barna lett az arcom«. Ki tud szép magyar nótákat? Senki. No, te Anesura, kislányom, gondolkozz csak. Ancsura gondolkozik, szép barna, szelíd felvidéki lány. Belekezd egy dalba. Kiderül, hogy hárman-négyen is tudják. Hát, ha ennyien tudják, nyomban megtanulhatjuk mindnyájan. Mire megtanuljuk, egy másik lánynak jut eszébe valami. Ezt is ismerik néhányan, de kiderül, hogy egy kis változtatással. Előkerül egy-két könyvecske is, tele szebbnél-szebb katonadalokkal, régi egyházi énekekkel. Lassanként kitűnik, hogy nem is olyan szegényes a népdalismeretük, sőt valóságos kincseik vannak.

Igy üldöglünk, sütkérezünk és énekelünk a napsütésben s gyönyörködünk a virágágyások paráználó, meg halványan viruló virágaiban. Néha egy-egy kocsi megy el az úton, a rajtaülők szívesen köszöntenek bennünket.

Ime, tehát, itt a valódi, magyar szellemű, magyar módszerű népiskola. *Nemcsak ismereteket ad, hanem nevel is. Erre mindennél nagyobb szükségünk van. De hinné-e valaki, hogy még ennek a szent munkának is vannak ellenségei? Igen, ha vitéz Endre László alispán nem szeretné annyira a nagytarcsai népfőiskolát, tán már meg is szüntették volna. Van ugyanis egy-nemely közigazgatási hatalom, amely*

Tiszta magyar típus.

egyszerűen »agitátorképző iskolának« nevezzi...

Berendezése oly szegényes, hogy sirni lehet rajta, főképp ha összehasonlítjuk egy-egy pompás, modern finn népfőiskolával. Ott nagy-kiterjedésű gazdaság, gyönyörű könyvtár, zeneterem, előadóterem, ebédlő, magyszerű fürdő van... Itt rózsoga kerti székek sorakoznak az ebédlőben, amely egyszersmind tanterem és munkaterem is, ha ugyan »teremnek« lehet nevezni. Reggelizni sem tudnak egyszerre a lányok, mert kevés a korsó. A felügyelő szobája oly kicsi, hogy megfordulni sem lehet benne. Bővíteni kellene az udvart, a konyhakertet, új épültre is volna szükség. Húszezer

pengő kellene erre. De miből? *Al-lami segélyt nem kapnak.* Önkéntes adományokból szerzik a szükséges-nél sokkal kevesebb pénzt. S mégis oly lelkesítő, oly vidám és boldog munka folyik ezen a kis telepen, mintha előkelő, gazdag nevelőintézet volna, mintha anyagi gondok nem is nehezédnének a vezetők vállaira.

Szent dolog ez, álljunk meghatódott szívvel előtte. Itt épül csendben, szelíd munkával az új Magyarország. A lányok, akik összesereglenek a kapuban, hogy búcsút intsenek, egy egészségesebb, szabadabb, vidámabb és magyarabb nemzedék boldog anyái lesznek. Fejük fölött ott csattog a napfényben a magyar

zászló mellett a kékkeresztes fehér finn zászló is.

Forradalom munkál ezen a kis telepen halk, boldog forradalom. Eszokról indult el, a Csend Országából. Mosolygó, szelíd férfiak és asszonyok hozták. Igénytelen, szegény kis hadserege támadt, fegyvere a szeretet szabadsága és szabadság szeretete. Nemesak hirdeti, de gyakorolja is, hogy mindnyájan *egyenlőn* kötelesek vagyunk Isten és a magyarság szolgálatában s mégsem akar *egyformává* tenni senkit.

Hála Istennek, ma már nemesak egy ilyen iskolában végzi mélyreható forradalmi munkáját az Eszokról visszatért csendes kis sereg.

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

KODOLÁNYI JÁNOS

ESTI BESZÉLGETÉS

Elszoruló szívvel olvasom Bartók Béla búcsúinterjúját. A mester, aki az új Magyarországot megálmodta s halhatatlan művekbe foglalta, aki minden mélyen magyar szellemi mozgalom egyik teremtő atyja, Bartók, aki nélkül bizony még ma is csak tapogatóznánk a nagy kérdés körül: mi a magyar és ki a magyar, elmegy Amerikába. Elmegy pedig a magyar »újja-születés« idején, az »aktív nacionalista forradalom« nagy dobbal hirdetett s körülfáklyázott korszakában. Nemcsak tőlünk megy el, Európából is elmegy. Pedig Európa sokkal inkább magához ölelte őt, mint mi magunk. Sokat mondhatnánk a bánásmódról, amelyben Bartók Bélát itthon bizonyos helyeken részesítették, de túl keserű volna erről szólnunk, hiszen elég keserűség számunkra, hogy elmegy. És sok olyasmit is el kellene mondanunk, amiről jobb hallgatni, vagy amiről szólni lehetetlen. Így csak arra gondolunk, hogy milyen szegény lesz Bartók nélkül a Zeneművészeti Főiskola, mely egykor Liszt Ferencsel büszkélkedett, milyen szegények lesznek hangversenyeink, mennyire megnehezül népdalkincsünk feldolgozásának ügye, mennyire elszegényedünk valamennyien, akik az ő szerény, hallgatólag alakjára úgy tekintünk, mint nehéz munkánk megihletőjére, tanítónkra és példaképünkre. Sokan sírtak a búcsúhangversenyén.

Mikor jön vissza vajjon? Egy tenger, egy világ lesz közöttünk.

És beszélük, elmegy később Kodály Zoltán is. Bartóknak társa, kiegészítő fele, a másik Mester. Ott hagyta a Zeneművészeti Főiskolát... De miért ismétljük, amit egyszer is oly nehéz leírni?

Szegényebbek leszünk két magyar lángelme folytonos sugárzásával. Hát olyan nagy nép vagyunk, olyan gazdagok Bartókokban és Kodályokban? Hát valóban többszámban beszélhetünk e két csodálatos művészről? Nincs hivatal, amelynek törődnie kellene távozásuk okával, nincs felelős férfi, akinek segítenie kellene a jóvátételten csapáson, mely kultúránkat éri? Nincs pénz, mely biztos, termékeny nyugalmat adjon nekik, nincs hatalmas szó, amely visszatartsa őket?

A Zeneművészeti Főiskolán viszont megmarad Siklós Albert. Nem ismerem őt, nem tudom, milyen mes-

tere a művészképzésnek, de ismerem műveit. Ismerem üres, magyarkodó virtuóizitását a hangszerelésben, alkorszorúságát, hamis pátosztát, nehézkes humorát, azt a csüggesztő erőlködést, amellyel a morzsáját szedi annak, amit Bartók és Kodály ösztönös könnyedséggel, az óriás gyermek játékos természetességével garmadával önt elének. A két nagy magyar elmegy, Siklós Albert, a papirosművész, az utánérző, a minden erejéből megszakadásig magyar ittmarad. Ki mérhetné fel veszteségünket?

Csak a rádió nem veszít semmit.

Nem veszíthet, hiszen Bartókból, Kodályból alig volt valamije, ami volt és van, inkább csak önigazolásul van s mutatványszámba megy. Sem szellemük, sem műveik nem kellene a rádióknak. Tangóharmonika kell a rádióknak, azt a háromezer aláírást tiszteli, amit tangóharmonikáért lelkesedő hangszerkereskedőkink gerblyéztek össze széplelkű honleányaink és »szittyá« honfiaink között. Bartók és Kodály elmegy, de ittmarad a tangóharmonika. Bartókért, Kodályért nem fáj a szíve úri középosztályunk tömegeinek, de ő, mennyire fájtna, ha a rádió nem indul meg háromezer lelkes kérelmező imponáló felvonulásán.

Régen lemondtunk már arról, hogy a rádió zenei igazgatóságát jobb, magyarabb, kulturáltabb belátásra bírjuk. Most azonban, hogy Bartók és Kodály távozásán keseregünk, emlékezzünk a rádió egy igen-igen magas vezetőjének szavaira: »A rádió olyan, amilyen a közönség, mert a rádió üzleti vállalkozás.« Nos, az üzleti vállalkozások nagyon távol esnek a mi érdeklődésünk körétől. De a rádióéotól, mint látjuk, korántsem, noha nem hisszük, hogy a könyv, a színpad, a film s végeredményben a zenei élet is elsősorban üzleti vállalkozás volna. Más oldalról kell hát megfogni a dolgot. A Magyar Dal, a Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetségének hivatalos lapja, legutóbbi számához gyűjtőívét csatolt azzal a kéréssel, hogy a tangóharmonika lelkes táborával szemben ne háromezer

1940. nov., 11. sz.

de harmincezer aláírást helyezünk a zenei igazgatóság asztalára, kérve, szenteljen végre annyi időt a magyar zenének, amennyi megilleti.

Ebből talán ért majd az üzleti szempontokat olyannyira tisztelő rádió.

Bartók és Kodály távozása alkalmából talán időszerű lesz futó pillantást vetni a magyar rádió néhány, találmokra kikapott napjának úgynevezett zenei műsorára. Kik azok a zeneszerzők, akik műveikkel megtöltik, elárasztják a magyar étert s akiktől alig jut hely a magyar népi zene számára. Ime:

Vasárnap: Kéler Béla, Hlatky Endre, Lehár, Janó, Figedy (Fichtner), Huszka, Erdős Béla, Kiss-Angyal, Pécsi, Szerémi, Friedmann, Krémer, Márkus, Nádor, Ráday, Hecker, Fényes, Kóla. Hétfő: Lehár, Várhalmi, Kondor, Pongrácz, Stephanides, Ruszinszky Nándor, Márk Béla, Székely, Jacobi, Buday, Kemény, Illiczky, Erdélyi Mihály, Henberger, Lehár. Kedd: Pécsi, Müller... Nem, képtelen vagyok végig leírni az egész hetet! És mindebben nincs benne a cigányzene, cigány hanglemezeiről, cigány délben, cigány délután, cigány, cigány... És hát még a csehmorva tamburmajorok zeneművei, az osztrák és német hopsz polkák és valcerok, hát még a szalonötös, a postászenekar, a Beszkárt-zenekar mérhetetlen tömegű »műsorszám«, amelyről a legszorgosabb kutatás sem tudja megállapítani, miféle nemzetiségű szerző s milyen jogcímen alkotta...

Azt szokták mondani, hogy »nem hallgathat az ember egész nap komoly zenét«. Hát zenei szemtetet hallgathat egész nap? De a zene úgysem arra való, hogy reggeltől estig benne üljön az ember, mint bivaly a pocsolójában. A zene a lélek ünnepe. Akkor is az, ha vigadunk, akkor is, ha a munka hétköznapijain, sőt munka közben hallgatunk zenét, vagy énekelünk. A magyar közönség lelki zűrzavarát, kultúrátlanágát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy nem tudja ünnepnek tekinteni, érezni a zenét.

Felmérhetetlen bűne a magyar rádióknak, hogy a zene ünnepi tartalmát, jellegét megölte. Egész nap önti, árasztja, zúdítja a zenei lötyöt, mely már csak arravaló, hogy orrán-fülén-száján bezúdulva elkábítsa, elbutítsa az emberek tömegét, nehogy rájuk szakadjon a rettentő csend s hallaniok kelljen a lelkükben kavargó zűrzavaros lármát. Vagy arra jó, hogy ünneplő készségeket, szárnyalásukat megbénítsa, nehogy előmöljön rajtuk egy magasabbrendű, tisztább, igazabb világ fényessége. Mert ez a fényesség megvilágítaná mindazt az alacsonyrendűséget, hazugságot, sivárságot, ürességet, ami körülveszi őket.

Majd meglátjuk, lesz-e eredménye a harmincezer aláírásnak. Győz-e a háromezer tangóharmonika-rajongón a magyar zenéért rajongó harmincezer.

Vagy végkép győz »a szittyá fergeteg«, mely uralma alá hajtotta a rádiót s vele együtt a magyar kultúrintézmények egész sorát.

*

Boda Gábor megdöbbenő bálványai ott állanak már a postaigazgatóság épületén, de még az eső

sem verte őket s máris megszólal a Hang, a jólismert tudálékos Hang, hogy éppen azt kifogásolja bennük, ami páratlan művészi értéké teszi e fiatal, ropant tehetségű művész első nagyobb alkotását. Kállai Ernő, a Pester Lloyd képzőművészeti kritikus, nagyobb cikket szentel Boda Gábor szobrainak, — s Meggyessy Ferenc művészetének is, — hogy éppen azt hányja szemükre, ami nagy és örökérvényű bennük: a magyar ságuka t. Sohasem hittem volna, hogy akadjon olyan kiszáradt-lelkű kritikus, aki rá merjen támadni Boda remekeire és Meggyessy Ferencre. Meltán járul ez a cikk Bartók és Kodály távozásának szomorú eseményéhez.

Nem kívánok vitatkozni Kállai Ernővel, cikke elolvasása után nem tartom méltónak arra, hogy beteg, ványadt esztétikai pepecselésével harcbaszálljak. Bosszúsán vetem félre az újságot, mint annyi más, betűvel telenyomtatott papirost. Hozzászoktam, hogy sem az irodalom, sem a zene, sem a képzőművészet alkotásait méltón bíráló cikkek számára nincs papír, nincs nyomdafesték és nincs honorárium, ámde mindez van, mihelyt értetlenül, elferdült szemlélettel s a magyar szellemiséget romboló szándékkal ír valaki. Lám, kevés író akadt, aki rámutasson Boda Gábor új, bátor s minden ízében magyar művészetének rendkívüliségére, ám rögtön kerül kritikus, ha arról van szó, hogy a polgári középszer színvonalán gögösködve, finomkodva és okoskodva elpusztítsa egy művész alkotásának eredményeit. Mert rombolás az, amit Kállai művel, semmivel sem kisebb, mint amiről fentebb szólottunk. Nem éri fel a piramist, tehát megmássza, fitymálja, ha már tudomásul kell vennie a megalázó tény, hogy van.

S akik bátran kiálltak Boda szobraiért, akik a pályázaton elfogadták a terveit, megbízták a kivittel, odaállították az utca forgatagában s vállaltak ezért gúnyt, gáncsoskodást, még talán kudarcot is, most szemben találják magukat Kállai cikkével s az alacsonyízű tömegemberek kórusával, akik fennen lobogtatják az újságot, diadaltáncot járnak s egyhangúlag zengik: »Ugy-e, megmondtuk, úgy-e, előreláttuk, úgy-e, nem akartuk, pénzt, nyilvánosságot adtatok egy embernek, aki csúffá tette a palotát s nevetségbe fullasztotta a pályázatot«. Minthogy pedig közintézményeink vezetői és sokan mások, akik építettek, éppen annyit értenek a művészethez, mint Kállai Ernő, óvakodni fognak, hogy ezután Boda művészetéhez formában, értékben, szellemben hasonló merész művészetet támogassanak. Elvégre nem is kívánhatjuk tőlük, hogy tudják, mi a jó magyar szobor. Elég, ha Kállai tudja, — már pedig ő csak tudja? Hiszen a Pester Lloyd kritikus...

*

Az egyetemi és főiskolai hallgatóság megindította a harcot a tandíjreformért. A múlt iskolaév a mozgalomra való felkészülés volt. Statisztikákat állítottak össze, adatokat gyűjtöttek s most tiszta kép áll előttünk, hogy melyik társadalmi osztályból hány százalék egyetemi polgár kerül ki, mibekerül egy-egy tanári, orvosi,

mérnöki oklevél elnyerése. A Klebelsberg-féle közoktatási rendszer, amely nyíltan és határozottan a középosztály érdekeit helyezte mindenek fölé s amelynek értékítéletében legelől állott az állami tisztviselő, ezt követte a szabad pályán mozgó »értelmiség« s csak legutoljára kullogott szégyenkezve a munkás, a nemzetfenntartó paraszt, meghozta előrelátott és megjósolt eredményeit. Most hozta meg, Erdély egy részének visszacsatolásakor.

Mert most aztán napról-napra halljuk a keserves panaszt: nincs mérnök, nincs tanár, nincs orvos, nincs építész, nincs közigazgatási szakember. Húsz éven át rostálták az ifjúságot, rostálták, hogy kihulljon az alulról jöttek óriási, életrevaló serege s kiválasztódjék egy vékony kis réteg. Mert nem akartak »szellemi proletárokat« nevelni. Irtóztak attól, hogy »a társadalom nyakára zúdítsák a diplomások tömegét«. Folyton Nagymagyarországról beszéltek és írtak, ámde nem készültek fel még egy Középmagyarországra sem. Mert legfőbb szempontjuk az volt, hogy elnémítsák a zúgolódó, gyökeres társadalmi megújíthatóságot követelő fiatal nemzedéket, a változtatástól való lúdbőröző félelmük elrekesztette az utat munkásságunk és parasztságunk előtt a tudományos képzettség felé. Hiszen az »úri« családból származó ifjút könnyebb volt fékentartani, mint az alulról jötteket.

Ha az ember látja az ijesztő összegeket, amikbe egy-egy diploma megszerzése kerül, elgondolkozhat afölött, hogy mennyi verejtékbe, gondba, nélkülözésbe, álmatlan éjszakába és inatszakasztó munkába kerül egy kiscgazdának, egy munkásnak, amíg a fiából »értelmiség« lesz. Elgondolkozhat fölötte, hogy vajjon hogy legyen kedve egy szegény parasztnak, aki öt-tíz holddal rendelkezik, négy-öt gyermeket felnevelni, amikor csak egy lehetőség áll előtte: az öt-tíz hold föld négyfelé való darabolása.

Most azután közigazgatási szakember kellene és

nincs, útépitő mérnök kellene és nincs, tanítószereg kellene a magyarrá lett iskolákba és nincs, orvos kellene a községek egész sorába és nincs... Mert esztendőnkön át írták, szavalták, hogy nem szabad »szellemi proletáriátust« nevelnünk, lévén ez a réteg az »elégedetlenség melegágya és minden társadalmi nyugtalanság okozója«. Elnémították az életakarát egészséges feszengését, nyugtalanságát, ahelyett, hogy felkészültek volna a jövőre s kiküszöbölték volna az elégedetlenség okait.

Pedig minden fontos helyen a szintizta magyarságnak kell átvennie az irányítást, hiszen kiderült, hogy csak a magyar népből nevelődött felelős egyének vállalhatják valóban a felelősséget, nemcsak magáért a magyarságért, hanem mindazokért a nemzetiségekért is, amelyek ezer év óta velünk egy hazában élnek. A magyar ember végtelen türelme, fölényes humora, elnéző jóindulata, gyors, intuitív gondolkodásmódja, rendíthetetlen nyugalma és végtelen igazságszeretete kell most az ország minden visszakérült őrhelyén.

A tandíjreformra tehát éppen olyan égető szükség van, mint a hadseregre, vagy a gazdasági szervezésre. Itt az ideje, — sőt már el is múlt, — hogy minden nehézség, önérdék, féltékenység, politikai elvakultság, osztályuralmi szempont, szellemi lomhaság akadályán keresztül törve olyan tandíjrendszer s ezzel együtt olyan egészséges kiválasztási rendszer jusson diadalra, amely valóban a magyarság legszélesebb rétegeit s velük együtt az igazi magyar kultúrát s államérdeket szolgálja. Sokáig már úgysem állhatnak ellen a hatalmak, amelyek irtózza tekintenek az egyre feljebb nyomuló parasztságra és munkásságra. Nincs mód, nincs eszköz és hatalom, amely megakadályozza, hogy ez az ország népi s magyar legyen.

Kodolányi János: Futótűz. (Athenaeum.)

A huszas évek végén jelent meg először ez a regény. Akkor már félig-meddig megfakult emlék volt mindaz, ami e regényben történelem, s ma, az új világháború viharában újra ismerősen időszerű. Fejlődő eseménysoara. Voltaképen alig van. Háromszázalapos pillanatkép egy kúnsági úrifamilia haldoklásáról, egy fiatal intellektuel elhamvadó szerelméről s a forradalommal lobbant utolsó világháborús nyárról. Sötét, hideg és könyörtelen kritika az életről és az emberekről — mondanók, ha nem vennők

207

észre, hogy a tünetek leírásában már az orvosság is benne van. A könyv mintegy összefoglaló képlete mindannak, ami Kodolányi volt, s épp ezért jelent különös élményt a művészi alkotás új vizein járó író ismeretében szemlélni a régit. Történelmi trilógiájában már mintegy magasból figyel az élet hullámvázát, s a történetíró sorssal megbékélt nyugalmával beszél róla. A szemléletmód különbsége mellett azonban sok a rokonvonás is. A Futótűzben éppúgy a reálisan ábrázolt egyéniségen át láttatja a kort, a nemzetet, az életet, mint a Julianus barátban, s egyformán nem kerekíti klaszszikus egésszé egyiket sem, mert nem teremti az életet, hanem művészi módon újraéli. Az élet pedig mindig folyik és mindig befejezetlen. Ennek a folyton változó létnek vetülete stílusa. Előadásában úgy jelenik meg a világ, mint egy alkonyodni kezdő táj: egy kevésbé megszépített valóság. S ebben a mérséklettel irodalmivá emelt környezetábrázolásban a maga természetes akusztikájával hangzik a vidék mindennapi embereinek mindennapi beszéde. A túlszínezett stílus és a nyers realizmus szürkesége között művészi középút e nyelv, mely — most látszik csak igazán — talán a legalkalmasabb ma arra, hogy az új magyar irodalom egyik példája legyen. (Fényi András.)

Diárium 1940. nov. 9. n. 207-208

Új gondolatok az új Budapestről!

Kodolányi János beszélgetése Donáth Györggyel, a kormánypárt fővárosi szervezetének igazgatójával

— Mit kell értenünk azon, hogy »keresztény« és »nemzeti« politikusok vagyunk? — kérdezte Donáth György, a fiatal képviselő egy értekezleten, amikor átvette a kormánypárt fővárosi szervezetének irányítását. — Ha Kispeszt felé megyünk, látunk egy gyönyörű új templomot. A templomon túl egy másik templomot. A két templom között pedig sivatag nyomortelep terül el. Vajjon tetszik-e Istennek, hogy lenézvén a Főldre, két templom között nyomortelepet lát? Nem az tetszenék-e Neki jobban, ha vártunk volna a templomépítéssel addig, amíg a nyomortelepeket eltüntetjük?

Donáth György diákos arcú, gyors mozgású, nevetésre hajlamos, lelkes, optimista fiatal ember. Több érdekes tulajdonság különbözteti meg őt »korunk hőseitől«, az úgynevezett fiatal politikus-tól. Például éppen optimizmusa. Ő annak ellenére bizakodó, hogy tisztában van Európa, Magyarország s Magyarországon belül a magyar nép, a kultúra stb. nehéz helyzetével. Erősen realista, kitűnő érzékekkel mérí fel az erőviszonyokat, a lehetőségeket és lehetlenségeket, ám ennek ellenére tud álmodni. A tervéi elé ágaskodó akadályokat nem azért látja meg, hogy igazolja velük a megalkuvást, hanem hogy legyőzze őket. Az is kiemeli őt »korunk hőseinek« tömegéből, hogy mélységes áhitattal viseltetik a magyar kultúra iránt. Azokkal ellentétben, akik »aktív nacionalista forradalmárok«-nak hirdetik magukat, ámde egyetlen pillantásra sem méltatják például a valóban nagy és értékes háborúutáni magyar irodalmat, ő ehhez mérí irányítást, lelkesedést, ehhez mérí a magyar sors fontosabb vagy kevésbé fontos kérdéseit, ehhez szabja állásfoglalását. Alig van még olyan rajongója a magyar könyvek, mint amilyen Donáth György.

Íróembernek gyakran kínos a politikussal való beszélgetés. Valami finom, könnyed gögöt érez az író a politikus rézéről, valami úri sajnálkozást, a legjobb esetben jóindulatú vállveregetést.

Donáth György¹¹ élvezet beszélgetni. Ő tudja és el is ismeri, hogy a nemzet írója szabja meg az irányt, a politikus építi fel az utakat. Ritka jelenség napjainkban!

Statistikus volt s ez meglátszik rajta. Szigorúan ragaszkodik a kézzelfogható tényekhez. Ámde a tényekből álmokat épít, mint gyermek az építő-kockákból. S ez különös gyönyörűségére szolgál az írónak, hiszen ő is ilyesmit művel. Donáth György végtelenül szereti a szavak eredeti jelentésében való használatát. Az ő száján a »keresztény nemzeti politika« elveszti jelszójellegét. Ha ő arról szól, hogy nyomortelepeink Budapest szégyene, valóban ott ég arcán a szégyen pirossága, szemében ott villog a leplezetlen harag. Ha ő azt mondja: »Budapestet végre Magyarországi igazi fővárosává kell tennünk«, érezzük, hogy nem a Gyöngyösbokrétai ünnepi felvonulásaira, nem díszőrségek állítására, nem harsogó zenekarok indulóira s nem is a hazafiságtól dagadó keblű »nemzeti« költőinkre gondol. Vele természetesen lehet beszélni, nem használja politikusaink feukölt, cifra madárnyelvét.

— Ugyan mi hirdeti, hogy Budapest magyar város, sőt: magyar főváros? Talán mallerdiszes épületei, amelyek olyanok, mintha egy nagy nemzetközi kiállításra vásárolták volna össze különböző áron? Párizsban minden kö a francia szellemet hirdeti, London csak

A Margit körül csupa zár-zavar...

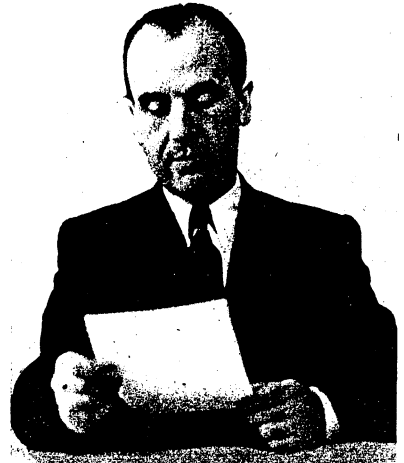
angol város lehet és semmi más, Rómán minden ízében olasz, sőt latin. Berlin annyira porosz, hogy porosabb már nem is lehetne. Ha egy idegen megkérdezi, mi Budapest magyar jellege, nem tudok neki válaszolni.

— Ezt minden modern magyar építészünk panaszozza — mondom. — De hát hogyan lehetne ezen segíteni?

— Semmiesetre sem úgy, — feleli érelyes hangon — hogy sokmillió költséggel felépítjük a stockholmi városházát. Te jártál Északon, tudod, mennyire finn város Helsinkit, mennyire svéd Stockholmt. Hát most építjük fel Budapestet Helsinkit vagy Stockholmt tipikus középületeit s kérkedünk vele, jaj, milyen magyar fővárosunk van? Nem, az új városháza dínyertes tervét nem szabad megvalósítanunk.

— Hogyan építsünk tehát?

— En nem vagyok építész, de tudom, hogy vannak modern magyar építészek. Rájuk kell bízunk a dolgot. Ha rajtam

Donáth György

fordult volna meg, sohasem épült volna fel az a nagy vörös palota a Károly-körúton. Mert az sem Budapestre való.

Fülig vagyunk Budapest rendezésének ezerágú, bonyodalmas kérdéseiben.

— Budapest az abszurdumok városa — mondja nevetve. — A miniszterelnökség, a minisztériumok egy része fent van a Várban. Oda csak siklón vagy autobuszon juthatsz fel. Más minisztériumok ravaszul elszórva a város különböző részeiben, nehogy a középpontban legyenek. Kultuszminisztériumunk egy szűk kis utcában éktelenkedik kopottnan, folyosói sötétek, szobái szűkek, az egész épület egy ócska, dohos labirintus. Ime, a magyar kultúra fellegvára! És milyen jellemző: Néprajzi Múzeumunk kint van az Isten háta mögött, nehogy a néprajz iránt érdeklődő külföldi vagy a tanulni vágyó magyar megközelíthesse. Viszont az Iparművészeti Múzeum, amely mégsem olyan fontos a nemzeti művelődés szempontjából, szép kupolás palotában van, könnyen megközelíthető helyen.

— Hát a parkok? Kertek? Mostanában egyre-másra irtják a fákat Pesten — mondom keserűen.

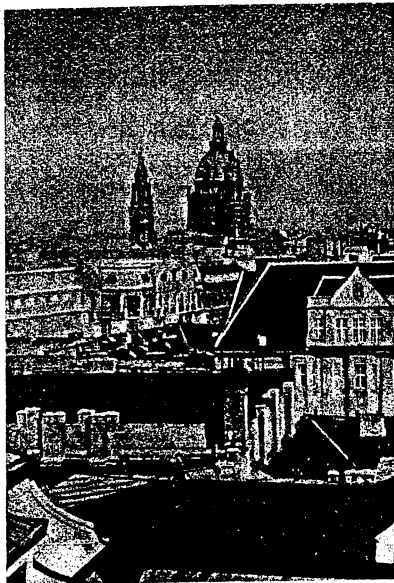
— A park a város tüdeje. Mennél több növény van egy városban, annál tisztább a levegője. Pestre ráfér, hogy megtisztuljon, hiszen a legnagyobb gyárak északon vannak, az uralkodó szélirány pedig éppen ráhajtja a füstöt, kormot a városra. Minthogy pedig Pest egyik legszegénytelegebb része a Dohány-utca, a Wesselényi-utca, a Dob-utca, egyszóval az Erzsébetváros belsége, a Körút és a Károly-körút közé eső részt is le kellene bontani és parkosítani. Mármint, a kiskörúton, szemben a parkkal, el lehetne helyezni a minisztériumokat. Odaválók ezek, a város fővonalára, könnyen megközelíthető helyre. A Vár maradjon meg Várnak, vissza kell adni régi nemes légkörét, finom stílusát, esendjét. Ezek a középületek úgyis elcsúfítják a Várat.

— A Bazilikát látni sem lehet.

— Ugy van, beszörtötték egy sor magas, szűk épület közé. Ki kell onnét

Idé park kellene...

Fel kellett menni egy háztetőre, hogy láthassuk a Bazilikát

bontani. Bejárata könnyen áthelyezhető az épület déli oldalára, erről már bőven beszélt nekem egy kitűnő építész. Az új városházát pedig be kell állítani a Vilmos császár-út tengelyébe.

— Csakhogy ott az evangélikus templom.

— Úgy van, de a templomot arrább lehet vinni két-háromszáz méterrel. Így a Nyugati pályaudvartól gyönyörű rálátás nyílnék a Városházára. Nem a stockholmirra, persze, hanem valami másra. Sajnos, vannak bajok, amik nem segíthetnek. Így például az Erzsébet-híd éppen a hegyoldalnak szalad. A Margit híd budai hídfője sem vág bele Buda tengelyébe. No, ezen már nem lehet változtatni. En az új Városházát legszívesebben a Fővám-térre építeném s újjarendezném azt az egész környéket, de ez olyan óriási összegbe kerülne, hogy kivihetetlen, mert a pénz ma szociális célokra kell.

— Hát a Margit-körúthoz mit szólni?

— A Margit-körút különösen szívügyem. A Széll Kálmán-térről a Margit-híd végig csupa zűrzavar, rendtelenség. Amikor a Statisztikai Hivataltól hazajárogattam, minden nap elámultam rajta. Hát ezt a fontos útvoalat már sohasem lehet rendbehozni! No és Óbuda. Pedig nem hiába építkeztek ott árpád-házi királyaink. Óbuda gyönyörű hely, szemközt a Szigettel, szelid hegyek karéjában. Csakhogy a közlekedése siralmas. Közlekedni kell hozunk Budához. Milyen gyönyörű városrészt lehetne belőle teremteni.

— Csakhogy ott a hajógyár.

— Ez fogas kérdés, de talán, egyszer, valamikor a hajógyárat is el lehet helyezni onnét alkalmasabb helyre. Altlában a gyárakat mind Délre kell telepíteni.

— Mi a városrendezés legnagyobb problémája?

— Nagybudapest. Ez a legnagyobb, legfontosabb kérdés. A főváros körül egész sereg település kellett magát önálló szerepben. Újpest, Kispeszt, Pesterszébet... Mindnek külön közigazgatása, külön érdeke, külön pótdadója, külön közlekedése van. Mirevaló ezt Semmire. Ezek a települések ma már Budapest elővárosai. Soroksártól kezdve föl Újpestig egyetlen hatalmas várost látunk. Minek ezeknek a részeknek kü-

lön polgármester, képviselőtestület, közigazgatás? Meg kell hajolnunk a tények előtt, egyetlen nagy szervezetbe kell foglalnunk a fővárost és környékét, csak így lehet egyszerűsíteni közigazgatását, közlekedését, egészségügyét, kultúráját.

— Amikor a fővárosi szervezés élére állítottak, első utatok a nyomortelepekre vezetett, — emlékeztetem Donáth Györgyöt. — Mit tapasztaltál?

Hangja élessé válik, arca kipirul.

— Húsz év nem volt elegendő az ország e szennyfoltjainak, a magyarság e szegényének eltüntetésére, — mondja fölhaborodva. — Ládákból, bádogdarákból, szemétdől épült putrikban laknak még ma is az emberek — magyar emberek! — százat. Egy-egy nyomorult, mocsos odúban nyolcan-tizen szoronganak. Vannak olyanok is, akik semmi áron sem hajlandók elköltözni, úgy hozzászótkak, olyan lelki apátiába süllyedtek. Hiszen sokan ott születtek, a nyomortanyán, az a szülőföldük! De ez a kérdés már nem sokáig borítja szegényprába minden jó magyar ember arcát. Nem kerül sokba a megoldása, néhány száz ezer pengőbe csupán. Az Anyalföld több bérkaszárnnyáját például csekély átalakítással alkalmassá lehet tenni a nyomortelepek lakóinak elhelyezésére. Es ez a munka folyik is.

— Tudod, hogy Budapest közlekedése sem kifogástalan? Gyermekeken nevet.

— Hogyne tudnám! Mindenki tudja.

— És drága. Helsinkiben az átszállójegy egy márka, azaz tíz fillér, az autóbuszjegy két márka.

— Óriási tennivaló van a közlekedés terén, — ismeri el sóhajva. — A rossz közlekedés egyik oka, hogy a fővárost kettészeli a Duna s a villamosvonalnak a hidakhoz kell alkalmazkodniok. De sokat lehetne javítani földalatti vasúttal. Egyelőre két szárnyat kellene építeni, csak hogy ez annyiba kerül, hogy mostanában gondolni sem lehet rá. Pedig égetően szükséges! A pesti Dunaparton azonban előbb-utóbb megvalósul a gyorsvasút s ez könnyít majd valamit a közlekedés gondjain.

— Foglaljuk csak össze Budapest megoldására váró kérdéseit.

— Igen, mindenekelőtt meg kell teremtenünk Nagybudapestet! A minisztériumokat, közhivatalokat össze kell gyűjtenünk a város szívében, parkot kell létesítenünk a Terézvárosban, Erzsébetvárosban és sok más helyen, ki kell bontanunk a Városházát az evangélikus templom mögül, fel kell építenünk az új Városházát, meg kell hosszabbítanunk az Andrássy-útát. Rendezni kell az egész budai körutat, újjd kell teremtenünk Óbudát, a gyárakat át kell helyezni, méltó helyre és méltó épületekbe kell telepitnünk kultúrintézményeinket, például a Néprajzi Múzeumot, el kell tüntetni a nyomortelepeket... Tisztaság, tágas utak, jó közlekedés, modern lakás a kisemberek számára: ime, ezek a városrendezés legfőbb feladatai.

— És még valamit, — vágok közbe. — Ha már magyar szemnek tetszetősen felépül a főváros, meg fog-e vajjon változni a lelke?

— Látod, ez minden kérdésnek a lé-

Az Erzsébet-híd a hegyoldalnak szalad

nyege, — mondja eltűnődve. — A főváros lelke. Hogy ne legyen az a hibrid, idegen lélek többé, amely most szétszúrdzik az egész országra s menthetlenül megbontja, megmérgezi, kiforgatja lelkiségét. Vidékről évről-évre ezrek vándorolnak ide, behullanak a fővárosba, mint a lepkek a lángba. S nagyrészt elvesznek a magyar szellem számára. Ezen kellene segíteni! Hogy a magyar főváros ne legyen meleggya a felszínes, hazug, zagyva és üres csillogásnak, a magyar lélektől idegen életformának. Hogy ne olvassza magába ez az idegen kohó a magyar szellemiséget. Hiszen te tudod legjobban, milyen távol van a magyar szellemtől a budapesti színházak, mozik, sőt hivatalok lelkisége, stílusa! Hiszen itt a szavak hangsúlyozása is lennyel, még a faluról ideszármazott rendőr, kalauz, vagy portás is hónapok alatt ellejti az anyanyelvét! De hát több mint kétszáz ezer zsidó él Budapest, s még egynéhány száz ezer másfajta idegen...

— Befejezésül hadd említsem meg, hogy a statisztika szerint Budapestben több mint huszonházezer kutya él. A kutyskáék évi adója ezelőtt harminc pengő körül volt. Most csökkentették húszra. Vajjon nem volna jó az ölebek adóját évi kétszáz pengőre emelni s a befolyt összegből gyermekvédelmi intézményeket létesíteni?

— A jó Isten tudja, miért csökkentették a kutya adóját, — mondja Donáth György keserűen legyintve. — Bizonyosan néhány előkelő hölgy könyörögte ki...

— A házőrző kutya adója csak néhány pengő évente. Egy közismert színész nő házőrző kutjának minősítette ölebecskéjét s most évi három, vagy öt pengőt fizet. Vajjon hány ilyen házőrző kutya van a huszonházezer között?

— Statisztikus vagyok, — nevet Donáth, — de ezt nem tudom. Azonban jó, hogy mondd. Ez jellemzi az ország fővárosának lelkét, ez mutatja, mennyire nem a magyarság Budapest. Hogy valóban magyar főváros legyen, alapjában kell elkezdlenünk a munkát. Tehát azokat kell megszerveznünk, akiknek magyar a lelkük.

Donáth György elkezdte s valóban alapjában kezdte. Lesz-e és milyen eredménye munkájának?

Trók egymástól

Az elmúlt két évnek két nagy színházi eseménye: Kodolányi János Földindulás című színműve és Bókay János Feleség című vígjátéka. Mindkettő szinte csillagászati számot ér el előadásával, a Feleség kétszázszor kerül színre, a Földindulás a háromszázadik előadás felé közeledik, amikor a Belvárosi Színház leveszi műsoráról, hogy helyet adjon az újabb Kodolányi-darabnak, a Végrendeletnek.

A Bókay-vígjátékot végigkacagja a közönség, helyenkint harsogva habotázik, mulatva önmagán, élete félszűzségein és apró baklövéssein. Ugyanez a közönség tölti meg a másik színház nézőterét. Döbönt csendben hallgatja a szavakat és keservesen megsiratja önmagát, az életét, amelynek elviselhetetlen súlya alatt ide-oda borkál az ember. A színházi közönség egyik szemével sírt az elmúlt esztendőben, a másikkal meg nevetett és emlékezem egy idős hölgyre, szenvedélyes színházlátogató, aki egyszer azt mondta:

— Megnézem újra a „Feleség”-et. Olyan szomorú az élet, legalább néhány órára elfelejtem. Egy másik alkalommal pedig:

— Tegnap harmadszor láttam a „Földindulás”-t. Legalább alaposan kisírtam magamat.

Megszámíthatatlan színházi bírálat, a közönség könnye és mosolya után az alábbiakban a két nagysikerű mű szerzője beszél egymásról.

(Péry Imre rajzai)

Kodolányi János Bókay Jánosról

A hatalmas ablaktáblán át itt a Hidegkúti út őszi fáit látja az ember — rengeteg könyv, egyszerű íróasztal, a falakat elborító sárkózi szőttek. Kodolányi Jánost nem könnyű szólásra bírni és meglehetősen elkalandozik a tárgytól.

— Nem járok színházba, otthonülő ember vagyok. De azért minden év meghozza számomra a maga színházi örömét — például már előre örülök, hogy látni fogom Márai Sándor „Kaland” című darabját. Tavaly megnéztem Bókay „Feleség” című vígjátékát — egy-egy jó, egészséges vagy keserű nevetéssel röhög mellette az ember az életén. Mit mondhatok színházról? A magam darabját, amely vagy háromszázszor került színre a Belvárosi Színházban és vidéken még ma is játszzák, összesen háromszor láttam. Erről sem tudnék többet mondani, mint a Bókay-darabokról: az egyiket megnézte a közönség, mert az élete kérdéseibe belevágott, másikat, mert mulatott az élete kérdésein.

Kodolányi most már folyékonyan beszél, kicsit fáradtan és kicsit keserűen és mégis derűsen.

— Nem járok kávéháza, törzsasztalom nincs, lapokba nem dolgozom, a városba hetenként legfeljebb egyszer megyek be. Van három-négy barátom, azokkal azonban nem szoktam irodalomról beszélni. Olvasok, gyermekeimmel beszélgetek, időmet ablakon át való kibámulással és egyéb haszontalansággal töltöm. Egyetlen klubnak és egyesületnek sem vagyok tagja, nem utazom — egész életem egy nagy negatívum.

Azután mégis, újra a színházról beszél Kodolányi János.

— Ha színházba megyek, meg kell váltanom a jegyemet, mert kérni nem kérek. Fel kell szállnom a villamosra. A kabátomat, kalapomat ruhatárba teszem. Végignézem a darabot, ismét villamosra ülök. Itthon kapupénzt fizetek. Ezzel szemben a mult héten lent voltam Balatonakarattyan, kis házamban. Velem volt egy földrajztudós barátom. Esett, sárba borult az ucca, koromsötét este volt. A szobában ültünk és felváltva olvastuk hangosan Ifj. és Petrov „12 szék” című remekművét. Belebetegedtünk a nevetésbe.

— Igaz, hogy ezt se hallgassam el, megnéztem Puskin „Postamesteré”-nek új filmváltozatát Heinrich George főszereplésével. Jó néhány évvel ezelőtt négyezer néztem végig ennek a filmnek orosz változatát. Akkor mind a négyeszer torkot fojtogató könyvekkel jöttem ki a moziból. Most rádöbbenem a nagy igazságra, mekkora különbség lehet művész és művész között. Az egyik csak él, ahogy Isten éppen élni engedi és mégis minden mocsanása művészet, a másik a legnagyobb idealizmussal nekilát, hogy művészetet teremtsen és ebben a művészetben még sincs élet.

Ekkor megszólal a telefon, „az élet zavaró hírnöke”. Ülök az íróasztal mellett és várók, amíg lezajlik a beszélgetés. Sokáig kell várnom. Irodalmi, színházi ügyekről van szó, Kodolányi hangja egyre érdekesebb, lendületesebb, szenvedélyesebb. A magyar irodalom jelentős nevei szerepelnek a beszélgetésben, bonyolult és számomra érthetetlen ügyek kerülnek megbeszélésre, véleményem hangzanak el a drót másik végén, amelyekre következtetni lehet a rá következő ellenvéleményről. A közönyös és fáradt Kodolányi arcát nézem és arra gondolok, hogy talán mégsem olyan közönyös és fáradt.

Bókay János Kodolányi Jánosról

A Benczur utcában egy nagy bérház. A bérház belsejében kert, a kert közepén földszintes villa. Vidéki kúriák békés csendje, nagy nyugalma, az őszi táj váratlan szépsége fogad itt a város kellős közepén. A fegyelmезetten fénytűző lakás egyik sarkában kis dolgozószoba, öblös karosszék, rengeteg könyv, az ember szeme szinte keresi a nemzedékek során barnára szívtott tajtékipipák gyűjteményét és már-már hajlandó hatalmas, fehér komondornak nézni a kis fehér, bodrosszörű terriert, amely bejön, jovialisan üdvözől és lassan kiballag a szobából.

— Egészen fiatal író és lektor voltam — kezdi Bókay János. — Vidékről kézirat érkezett hozzánk, a címe „Börtön”, szerzője Kodolányi János. Az ember többnyire bizalmatlan ilyen kéziratokkal szemben, de ezt a legnagyobb éfragadtatással olvastam végig. Új hang, a mi irodalmunkban szokatlan szociális érzés, a magyar nyelvnek olyan megdöbbentő szépsége és keménysége jellemezte ezt az írást, hogy a legmelegebben ajánlottam kiadásra. Sürgősen Pestre kelttük Kodolányit, ekkor ismerkedtem meg vele.

Bókay lelkesen beszél akkori lektori tevékenységéről, amelyre szemmel láthatólag büszkébb, mint az azóta elért szinte példátlan színpadri sikereire. Zilahy Lajos első művét, Márai Sándor „Zenedülök” című regényét, Kodolányi János, Harsányi Zsolt első kötetét adták ki akkoriban.

— Miben látja Kodolányi legfőbb írói értékét? — kérdeztem.

— Minden írónak abban látom vakörjét, ha a saját útját járja. Ha tud egyéni művészetet teremteni, ami csak a magáé. Kodolányi ezt százszázalékosan megtette — egyéni és ami nagyon fontos, bátor. Mer új effektusokat kipróbálni és mer olyan témákhoz nyúlni, ami nem a nagyközönség szája íze szerint való és mégis nagy sikert arat. A tehetségével legyűri az ellenállást. A mondánival felül azért tartom Kodolányi írásait ellenállhatatlan hatásosnak, mert hisz abban, amit mond. Hiszi, hogy szociális missziót teljesít, hogy a fajtáján segít. A maga istenadta erejét odaajándékozta a népnek, amelyből származott. Ez a megrendítő benne. A művész legnagyobb boldogsága, ha nem csupán az önmaga dicőségére dolgozik.

Azt kérdeztem Bókay Jánostól, mivel magyarázza a kettőjük annyira ellentétes színpadri műfajának egyformán átütő sikerét.

— Az én ironikus világnézetem és jókedvem, kis kiábrándultságaim éppolyan őszinték, mint az ő pesszimizmusa és kegyetlen problémái. A toll egyetlenegy hazugságot nem tűr meg. A közönséget csak az őszinte leírás lelkesíti. Bizonyosan megbuknék, ha erőltetetten, sötétben írnék, Kodolányi bizonyosan megbukna, ha erőltetetten derűs írásokkal jelentkezne. Az erőltetett, hazug írást hívják dilettantizmusnak.

Azután még azt mondja Bókay János:

— Talán azért is becsülöm annyira Kodolányit, mert azt csinálja, amit én nem tudok. De egy közös vonásunk van — magánéletünkben. Mind a ketten otthon élő emberek vagyunk. Ahhoz, hogy a művész alkotni tudjon, bizonyos egyensúlyra van szüksége. Egy légkörre, amelyben biztosnak és nyugodtnak érzi magát. Ez talán senkinél sincs meg annyira, mint Kodolányinál...

Thury Zsuzsa

Kodolányi János :

Esti beszélgetés

Közeleg az este, barátaim, gyűjtsuk meg a lámpákat. Odakint feketén reszketnek a kopasz fasor ágai, a széles úttest sötétkéken tükröződik, mintha befagyott folyó volna, az ablaküvegre köd csapódik. Közeleg az este, kiki visszavonul szobájába, csend száll a világra, köröskörül nehéz, fojtogató csend. Le kell feküdnünk, aludnunk kell, álmodnunk kellene, ha nem volna olyan nehéz aludni s nem volnának az álmok olyan nyomasztók.

*

Az író az utóbbi időben egyre rosszabbul alszik. Este sokáig olvassa Tolsztoj népi elbeszéléseit, beléméretül a csodálatos egyszerűségű mondatokba, gyönyörködik a végtelenül emberi alakokban, szíve megbízserreg, olyan közel érzi magához a kisorosz mezők nap-sütötte, vagy hólepte síkjait, a nyireseket, a sürgölődő falut. Aztán elnehezül a szempillája, könyvét a takaróra ereszti, ujja óvatosan megnyomja a kis lámpa gombját, nehogy mozdulatával elriassza az álom könnyűszármú, riadt tündérét magányos ágya mellől. Sötétség nyeli el Dancsa Aronné, az öreg sárközi parasztlaszony virító szötteseit, a könyvespolcokat, az író gyermekeinek arc-képét, mely szemközt függ vele a falon, úgy, hogy utolsó

pillantása minden nap a két finom és naív arcra esik. A lakás minden szobájában csend van, alszik a család. Az író már előre mosolyog a mindennapos jeleneten: fia köpönyegben beballag a szobájába, ágyára teszi az ujságot s néhány mondatban jelentést tesz a külpolitikai eseményekről...

Igen, olyan közel érzi magához Tolsztoj paraszt-jait, tájait, hangját, mintha személyesen járt volna az olvasmány színhelyén.

Lám, ott van az írógépben a megkezdett és abba-hagyott cikk. Holnap reggelre ígérte a folyóiratnak, az egyetlennek, amelybe évek óta zavartalanul dolgozik. Rettenetes, hogy megígérte és nem írta meg. Csak a bekezdő szakasz feketél a papíron. Euráziáról lenne szó a cikkben. Végreis ími kell már erről a kérdésről. Nap-ról-napra egyre többet hallunk, olvasunk róla és senkisémet fejti ki elfogulatlan, tiszta magyar szempontból.

Egyik oldaláról a másikra fordul s megkeseredik a szájjáze. Lámpát kéne gyújtani, tovább kéne olvasni Tolsztojt. De hát akkor hogyan kel föl reggel s hogyan írja meg a barátainak ígért cikket? Nem, nem, aludni kellene. És reggel friss aggyal más téma után nézni, mert ezt inkább ne írjuk meg. Vigye az ördög Euráziát, olyan történelmi erők gyűrűzésében vagyunk, amelyek min-

den cikkezés nélkül, vagy ellenére alakítják sorsunkat. Persze, itt volna az író hivatása, sőt kötelessége, hogy kifejtse nézeteit s rámutasson az erőkre és lehetőségekre, amelyek a magyarság lelkét a maga mívoltában sértetlenül megtarthatják s ez volna az igazi magyar propaganda...

*

Azt mondta a miniszterelnök, hogy a propagandának nem szabad hazudnia. Ez olyan elemi igazság, amin nem lehet vitatkozni. Mindössze az a kérdés, miként lehet megmondani az igazat? Persze, van egy másik oldala is a dolognak: hallgatni, ha muszáj, inkább hallgatni, semmint kimondani a hazugságot. Ámde egyrészt néha úgy hazudik az ember, hogy az igazat nem mondja meg, másrészt mi kimondható marad, ha az igazat nem lehet kimondani?

Én csak azt nézem például, hogy hány rádióállomás szerepel a készülékem három hullámhosszán. Vélegcsúsztatom rajtuk a keresőt. Itt egy harsány hang szónokol, ott egy vékony női hang csicsereg, amott egy fakó hang szaval, emitt egy meghatott öblös hang reszket... Közbe-közbe felcsendül valami zene is. De mennyi szó, mennyi szóbeszéd, Uristen! Allomások száza szórják a szavakat, szláv, germán, latin és finnugor szavak millióját a világűrbe, száz és százezer, millió készülék gombján pihen egy-egy kéz, köröskörül milliók szíve tárul és szívja, issza, falja, nyeli a szavakat. Sohasem hangzott el ennyi szó a világban, sohasem hallgattak az emberek ennyi szót. Gondoljátok, hogy ez mind igaz szó? Gondoljátok, hogy ez a tébolyító fecsegés, szónoklás, szavalás, bizonyítás, felolvasás, magyarázat, híradás, hogy ez a megörjítő bábeli zagyvaság az igazságot hirdeti? Emlékezzetek Babelra, igen. Gondoljátok az ősi mítoszra: az emberek nyelve megzavarodott s ők nem értették meg egymást. És a torony, melynek el kellett volna énie az eget, hogy az emberek gőgös hatalmát örök időkre hirdesse, csonka torzoként félbemaradt. Ijesztő arra gondolnom, hogy e bábeli karatylósba kiáltam gyöngye hangomon az igazságot s ijesztő arra is gondolnom, hogy hazugságot kiáltok én is. Vajjon nem jobb tehát hallgatnom? Igen, de akkor én is hazudok, mert az igazat elhallgatni annyi, mint hazudni.

Mondom, itt-ott zene is csendül a készülékben. De vajjon ez a zene nem hazugság-e? Ó, igen, ijesztően nagy a hazug zene tömege, olyan nagy, mint a hazug szavaké. De lám, itt tatár dalokat hallok, ott észl muzsikát, emitt ukrán kórus énekel hatalmas, telt hangon, amott egy gyermekkórus Kodályt dalol... És

most rátalálok egy Mozart-szimfóniára is... Tartsuk rajta a készüléket, merüljünk bele a kerubi hangok tiszta fényébe, ez nem Babel hangja, ez az ősi hang, az igazság ősi beszéde.

Valamikor alig volt szó, de annál több volt a zene. Még régebben csak zene volt, szó nem. A zene az ősnyelv. Valamikor zenei mondatokat mondott az ember, akárcsak ma is az állatok. A mondat gerince a dallam, a ritmus, a hangsúly. Nem szavakat hallunk, ha valóban az igazat mondjuk egymásnak s ha valóban megértjük egymást, hanem dallamot és ritmust. Lám, meg kellene írni egyszer, hogy az állatok milyen tökéletesen megértik egymást és az ember beszédét. Ha a madarak oroszánt látnak a bozótban olyan hangokat adnak, amiket a gazellák, zsiráfok megértenek, sőt azt is tudják, hol lappang ellenségük, milyen mesze van tőlük s mit művel: tán a vízre cammog inni, mert teli a bendője s nekik nem kell tartaniok tőle, tán feljűk lopakodik, hogy kiragadj a közülük a legérvényeszebb testvért.

Macskánk Akarattyán néha egy sárgarigó fészékéhez közeledett. A rigópár dühös csarogással adott hírt minden környékbeli rigónak s ezek mindenre felkészülve repültek a veszély színhelyére, hogy megvédelmezzék a fiókákat. Sőt megjelentek a cserregő szarkák is, felháborodott lármával, farkukat billegtetve s letelecsapva a ház falához lapuló macskára.

És íme, macskánk elereszt egy egeret, miközben játszik vele. Le s föl jár, gürög, vernyákol mézédés hangon, kéri az egeret, szíveskedjék előbújni. Így hívja kölykeit is, ha szoptatni akar. Így hívja asszonyát az ablakpárkányra telepedve s a villamost lesve, ha a városba ment, így hív engem is a másik szobába, ha jó falatot kap a konyhán: nézzem meg, örvendezek vele.

Egy tudós hanglemeze vette egy bölénybika egyetlen hangját. Kiderült, hogy a mi fülünk számára egyetlen hang több mint kétszáz variációt rejt s minden variációt másként és másként értelmeznek a bölények.

Kezetben volt a zenei mondat. Az ősnyelv. Ez hangzik fel a hevesmegyei parasztasszony ajkán, amikor fiát a temetésen ugyanazzal a dallammal siratja, amely az osztyákok ajkán zeng. Ez az ősnyelv hangzik a kisgyermek ajkán, amikor még a szavakat nem ismeri, ez muzsikál az ősi varázsénekekben. Ez a költők, a sámánok, a gyermekek nyelve. Ez az állatok nyelve. Ezt érti a pásztor, a vadász, a kocsis, ezt értették a betlehemi juhászok, ezt jelenti a magyar néphit, hogy karácsony éjszakáján megszólalnak az állatok. Ez a nyelv volt a Paradicsom nyelve. Ebből

Erdélyi Józsefnek

Anyánk sokáig ébresztgetett,
Hisz úgy aludtunk, mint a holtak.
Apámat és a bátyámékat
Ritkán láttuk; már mezőn voltak.

Anyánk is elment fejés után,
Csak parancsát fülünkbe sírta,
Hogy jók legyünk, otthon maradjunk.
(A kapát még karunk nem bírta.)

Néném az ágyat bevetette,
Nekem sepregetés jutott;
Akáclombbal és lepedővel
Árnyékkoltuk az ablakot.

A fény mégis bepajkoskodott,
De odabenn halottra sápadt.
Munkánk nem volt, csak enni löktünk
Borjúnak és aprójószágoknak.

Néha ettünk, és hogy fogunk a
Szár az ételtől el ne vágjon,
Etelka néném főzögetett
Rendszerint krumplit paprikáson.

És naphosszat a tornác alatt
Üldögéltünk egy széjjelszapult
Pokrócon. Kis Ilonka hugom
Akkor nyáron épp járni tanult.

Nehezen ment, sokszor felbukott,
Elsírta magát, s kezdte újra.
Ha elfáradt, odabújt hozzám,
Kis fejét hónom alá fúrta.

Jó volt a csend, a semmittevés,
Ténferegtem és ültem báván.
Néztem, hogy fogy és nő az árnyék,
S legyet öltem a lábomszárán.

Kökény kutyánk a küszöbön
Szunyókálta át a napot,
S ha unta az unatkozást,
Almosan légy után kapott.

Este, mikor az ég a földdel
Nagy piros foltban olvadt össze,
Tudtuk, anyánk siet haza, hogy
Teheünket jászolhoz kösse.

Jött is szegény poros-fáradtan,
Fejésre mindig hazaért,
Lábunkat megmosta, lefektetett...
Sirdogált... s mi nem tudtuk miért.

IGY ÉLTÜNK MI

ZEMPLÉNI FODOR JÓZSEF

szakadtak ki a mondatrészek, a szavak, a képzők és a ragok, a fogalmak. Az őszene szavakká töredezett s a szavak az őszene dallamára és ritmusára illeszkednek mondatokká, beszéddé.

De hát az ember ma sokkal inkább, mint valaha, hazugul használja a fogalmakat, a szavakat, nem hisz bennük. S hazugul használja az ősnyelvet: a zenét is. Egyre több a hazug, az erkölcstelen zene s egyre kevesebb az igaz, az ősi értelmű. Pedig ha valamit még megértenének az emberek milliói a bábeli nyelvezavarban, az éppen ez az igaz nyelv. Nem véletlen, hogy egyre inkább menekülnek tőle...

*

Az író viszolygva gondol egyik íróbarátja fölényes kijelentésére: a szavak nem számítanak. Ő ezt felelte: lehet, hogy hibás vagyok benne, lehet, hogy csapás rajtam, de én a szavakat valóságos tényeknek érzem, akár a számok.

Azóta az író napról-napra kísértetiesebben tapasztalja, hogy a szavak »nem számítanak.« Varázsüveget tartottak szeme elé, átnéz rajta s látja, hogy a szavak szivárvánnyá bomlanak, hazugságok szivárványává. Menekülni szeretne egy olyan világba, ahol szavak nincsenek. Ahol csak zene van, népének s minden népeknek ősi, igaz zenei beszéde, a nagy igazmondók szimfóniái, szonátái. És csak azok a szavak, amelyeket a könyvek rejtenek, nagy és örök könyvek, amilyen Tolsztojnak ez a könyve is, amit álmatlan éjszakáin az író olvas. Mert ez is zene. Össze kellene törni a rádiókészülékeket is. Minek ennyi sátáni szerszám a szavak terjesztésére? Valamikor a Mester néhány tanítványhoz szólott, valamikor a prédikátor egy kis gyülekezet elé állt hitével s ítéletével, valamikor a kimondott szó lassan, embertől-emberig lépegetett, mind egyik megrágtá, a mélyébe nézett, lemérte saját életével s csak úgy adta tovább, ha igaznak találta. Így is termettek hazugságok, — de hitt bennük az ember. Ma azonban elv, kimondták és leírták: amit gyakran hangoztatsz, igaz. Ez ma a propaganda lényege. S hányszor lehet kimondani a szót, hányszor lehet négyzetre emelni, tovább hatványozni, mióta rádió és sajtó van.

*

Az író kínos érzések közepette gyújt lámpát s órájára néz. Fél kettő. Ó, de sokára lesz még reggel! Egyik nap egy kitűnő barátja járt nála látogatóban. Elpanaszolta, hogy egész írói pályája során mindössze tizenöt újságcikket írhatott. Ha egy szerkesztő hozzá-

fordult, hogy írjon, két-három cikk megjelenése után a munkát titkos kezek elválták. Magyarázat nélkül, vagy hazug magyarázattal. Az író barátja kiváló elme, mindenki tudja, Németh Lászlónak nevezik.

És az író kínosan gondol rá, hogy mekkora lelkesedéssel fogott munkához, amikor az egyik színházat egy barátja vette át. S mi lett a színház vége? Eszébe jut egy politikai hetilap, amelyhez egyik földije csalta. S mily csúful kellett onnét is távoznia! Eszébe jut, hogy egy másik barátja egy újabb laphoz hívta. Szégyen önti el az arcát, mert még friss benne a megaláztatás: milyen hazug mellébeszéléssel kívánták megértetni vele, hogy rovata »véletlenül« maradt abba... Egy kitűnő fiatal író panaszolja neki telefonon: ugyanígy szakadt félbe az ő munkája is...

Másrészt: csodálatosképpen törvénnyé lett, hogy bizonyos fajta írók, ha csak elnyikkantják magukat, sajtó, rádió, társaság, a közönség körében megrendelt levelek zengik bölcsességét. Szavait egymásnak adogatják, mint a tennislabdát. Műveiket hajlongó kritikusok nyakatekert kínai bókokkal rajongják körül. Színdarabjaikba titkos szövetség tereli az embereket. Megállapodás, szerződés sem kell, hogy mindenütt papírt, nyomdafestéket, honoráriumot kapjanak.

A lámpa szelíd fényében az író könyvszekrényére tekint. Vaskos kötetek sorakoznak ott, az ő művei. Egyike-másika idegen nyelven is megjelent. Néhány történeti regényét igen komolyan fogadták. Egyik darabjával fölforgatta az emberek százezrének romlott erkölcsi felfogását, akkor nemzeti prófétának tartották, egy előkelő pap beszédében igaz papnak nevezte. És az író ugyanazt mondhatja, amit a barátja mondott: nincs hely számára a magyar sajtóban, siket csend veszi körül, rovatát hazug magyarázatokkal megszüntetik, azt mondják neki: a szavak nem számítanak, megállapodásait olybá veszik, mintha oláh-cigánnyal kötötték volna, akit nevetve ki lehet semmizni... Udvarias mosolyok ragyognak felé, biztatások hangzanak körülötte... S mindez olyan kocsonyás, olyan híg és hazug, nem tud hová lépni, a talaj inog a lába alatt.

Ó, hazug szavak, semmit sem jelentő szavak! Olyan világos minden. Aki a szót ősi szentségében, a varázslók hitével írja le, jobb, ha belátja gyermektegy ostobaságát. Hiszen csak zavart kelt a jólneveltek társaságában. Mi az írás? Pálya. Meg lehet élni, pozíciót lehet szerezni belőle. Mindössze szavakat kell leírni, szavakat, amelyekben mások hisznek. Van vagy egy tucat író, aki a szavakat úgy írja le, mint Szentlélektől sugalmazott, mint kimondásra kényszerített,

megszenvedtető igazságot. Ennek a tucat írónak a helyzete a többi tucat között keserves. Bizony nagy lelki-erő kell hozzá, hogy elviselje a »fejlett technika«, a mindenfajta képmutatás megaláztatásait. Bizony nagy erő kell hozzá, hogy magányosságát panasz nélkül hordozza. Mert az ő híveit nem szervezi meg valami titkos szabadkőművesség, őt nem támogatják társaságok, nem nyúlnak a hóna alá ilyen, vagy olyan politikusok, pártok és pénzemberek...

*

Fél négy, mondja az író, fölkel, cigarettát tölt, rágyújt. A kék füst szelíden kanyarog a lámpafényben, a ház csendes, csak a szél brummog odaki. Az író behunyja szemét, átadja magát a dohány finom szédületének. Most távol van mindentől, valahol Finnországban, Padasjokiban, egy fából épült kis házban. Tél van, északifény vöröslök az égbolton, a szél suhog és brummog, ropognak a házsarkok a hidegben. Az ágy fejénél gyertya, a gyertya mellett egy pohár tej s egy finn könyv. Az író hallgatja a Pääijänne felől száguldó csontrepesztő hideg szél duruzsolását. Idebent meleg és békesség veszi körül, a nagy kályhában nyírfaparázs izzik, a deszkafalon túl alszik a család, a kis szobában virágok szenderegnek. Messze-mesze van most hazájától, egy középfinnországi faházban.

*

Kinyitja szemét, sóhajt. Európa újjárendezése nem fejeződött be. A finn tanya végtelen messze himbálózik pislogó gyertyavilágával az éjszaka óceánján, himbálózik, szomorúan, csalókan mosolyog s elmerül. Az író finn barátaitól újabban nem kap levelet. Minden kapcsolata velük az olthatatlan szeretet és néhány lap, folyóirat, ami onnét érkezik. Mi történt velük? Utolsó leveleik telve voltak keserőséggel, sőt kétségbeeséssel. Aztán elhallgattak. Hová lettek, mi lett a hitükből?

Minden elmerül a sötétben, mindent betakar az éjszaka, ami szép, reményteljes volt. Erről is kellene írni, gondolja az író, de elveti a tervet, mert úgy érzi, láthatatlan szem mered írásába, láthatatlan kéz tépi ki s veti szemétre gondolatait és érzéseit. Mit kéne tenni? El kéne menni Erdélybe, jó messze Budapesttől, a szavak városából, a zene országába. De hogyan mehetne el? Annyi szabadsága sincs, hogy népét fölkeresse.

Marad hát egy nagy mű Szent Istvánról.

De baj van Konráddal. És az Intelmekkel is baj van.

Vergődik ágyán, újra meg újra Teleki szavaira gondol: a propagandának nem szabad hazudnia. A finnek azért érnek el olyan csodálatos eredményeket, mert a propagandájuk igaz. Ha rá lehetne mutatni azokra, akik hazudnak s meg lehetne mondani, mi az igazság hazugságaikban! Ha vissza lehetne adni az igaz szavak szabadságjogát, ha mentelmi joga volna az igaz embernek!

Ha meg lehetne egyszer írni napjaink hazugságainak igaz könyvét...

*

Fél öt elmúlt.

Az író eloltja a lámpát, fálnak fordul. Minden tagja ég. Prometheus ő, lelopott egy kis lángot népe számára, most sziklához láncolták, keselyűk tépik a máját. Nem nevezheti meg a keselyűket sem. Fenn vergődik a sziklán, alatta sötét tenger, fölötte sötét égbolt. Népe messze lenn, a látóhatár széléig csendben melegszik a tűznél, amit adott neki. De ő egyedül van.

Behunyja szemét, aludni szeretne. Különös illat csapja meg arcát, látja önmagát, amint kis lába csiklandozva tapossa a puha, hűvös fűvet, látja hűgát is, mellette fut... A pajta előtt nagy rakás szalma van, belevetik magukat mind a ketten, nevetnek, hempergnek... Érzi a friss szalmaillatot, látja a nagy fákat... Ó, ez a legtöbb, érezni az élet örömét, a fű hűvösségét, a szalma illatát! Ha te tudná rázni magáról a hazug szavak lélekölő kéréget, ha úgy érezné s hirdetné az életet még egyszer, ahogy hat éves korában érezte és hirdette...

Lassan könny szivárog a szemébe. Ha nem volna egyedül, szégyelné. Így azonban nem tagadja, hogy a vágyódás könnye égeti szemét, menekülni szeretne a nyelvzavar Bábeléből, a prometheuszi szikláról, nevetni szeretne, mint valaha, szólni, mint valaha, énekelni, mint valaha... Boldognak lenni a szavak varázslatában, mint valaha, amikor még alig választotta el valami az állatoktól, a sámánok varázsdalaitól, — az igaz művésztől, az élettől!

Egyszer »teljes lesz a kompozíció«, a halál nagy pillanatában minden hazugság leomlik, a fény eloszlat minden ködöt és homályt, az értelem felfogja, amit az ösztön súg s kitarul az élet minden rejtett titka. S felzendül az ősi zene.

Öt óra... És milyen soká lesz még világos.

Budapest, 1940. november

TUDOMÁNY, MŰVÉSZET, IRODALOM — 1940 ROMJAIN

Mire ezek a sorok eljutnak az olvasóhoz, az Idő roppont nagy kereké már türelmetlenül várja, hogy megforduljon tengelye körül. Ezzel a kerékfordulással egy esztendő — az Úr 1940. éve — hozzacsatlakozik az elmúlt évek légióihoz és történelemmé válik. És nincs abban semmi túlzás, ha azt mondjuk, hogy ez az esztendő, amelytől most elbúcsúzunk a világhistoria lapjain egy az eseményekben legzsúfoltabb, legizgalmasabb fejezet lesz — majdan.

Ezerkilencszáznegyvenben sok volt a rom, tömérdek a sírhalom. Vajjon ebben az óriási temetőben tudott-e az Élet ajándékokat osztogatni

azoknak, akik még megmaradtak és ezután következnek: az óvóhelyeken gubbasztó jelennek és a reményekben gazdag jövődönnek? Volt-e és ha volt, mi volt ennek a sírjába hullott esztendőnek olyan értékes ajándéka, amelyből táplálkozni lehet? Tudomány, művészet, irodalom. Három olyan tényező, amely nélkül nem élet az emberi élet. Cseppent, csurgott-e ebből a három jótékony forrásból valami számunkra az Úr 1940. esztendejében? Erre a kérdésre válaszolnak itt alább a tudósok, a művészek, az írók. Hallgassuk csak meg mit mondanak.

— Az agydaganat korai felismerése mindennél fontosabb, mert lehetővé teszi a műtétet akkor, amidőn a beteg szervezete még nincs leromolva. Az utóbbi években a német, amerikai, angol és francia kutatók (Berger, Toennis, Walter, Bertrand-Delay-Guillain, Schmith-Walter) az elektroencephalogram alapján az agydaganat pontos helyét is meg tudják adni és így minden reményünk megvan rá, hogy megfelelő módszertani kidolgozással az eljárás éppen azokon a területeken székelő daganatok felismerésére lesz alkalmas, amelyek egyébként igen kevés, vagy egyáltalában semmi tünetet nem okoznak.

enkephalographiás eljárás elméleti és gyakorlati jelentősége felmérhetetlenül nagy. Véleményem szerint a jövő ideggyógyászai az idegállomány organikus (szervi) megbetegedéseiben épüdjék fel, fogják értékesíteni az encephalogramot, mint ma a belgyógyászok a különböző szívbetegségeknél az elektrocardiogramot.

Sajnos, a készülék drágasága (9—10.000 márka) igen meglassítja a kutatás menetét. Magyarországon egyetlen ilyen készülékünk sincs, de Németországban, Amerikában, Franciaországban és Angliában a nagyobb ideggyógyászati központok (kórházak, klinikák, stb.) már mind fel vannak vele szerelve.

— Ezek szerint az elektro-

GLATZ OSZKÁR festőművész:

— Hogy mi volt 1940 legkiválóbb festőművészeti eseménye, erre a kérdésre művészi becsülettel választ adni lehetetlen! Legfeljebb arra használhatnák fel, hogy erős meggyőződésnek adják kifejezést: — minden ilyen értékelés jogtalan, mert csak egyéni jelentőségű.

— A művész legkevésbé

hivatott ennek megállapítására, mert a mai korban, a legnagyobb művészi ellentétek idejében a tárgyilagosság lehetetlen, majdnem bűn.

— Ha szobrászi eseményről volna szó — egyik volt növendékem ítéletével azonosítanám magamat, aki azt mondta: hogy a legnagyobb művészeti eseménye az évnek Fadrusz Mátyás szobrának visszakerülése volt...

DR MISKOLCZY ÁGOST koronaügyészhelyettes

— A büntető-törvények nem határozzák meg a büntetőjog célját, tartózkodnak attól is, hogy meghatározzák a „társadalmi érdek” fogalmát, hanem felsorolják azokat a cselekményeket, amelyeket büntetni kell. Ebből többféle visszasság keletkezett. Így kiderült, hogy a büntetőjog üldöz olyan cselekményeket, amelyek az erkölcsi elvekbe nem ütköznek (egyes rendészeti kihágások), viszont nem büntet oly cselekedetet, amelyek az erkölcsi elveket sérti (öngyilkosság, hazugság). Nagyobb baj abból keletkezett a társadalom érdekében védelmére; hogy büntetőjoggal bekebelezett tételes polgári erkölcsstan nem vett fel tilalmi közé oly bűnöket, amelyek közfelháborodást keltenek, s amelyet különösen a gazdasági élet fejlődése hozott létre (a magyar büntetőjog eredetileg nem büntette az uzorát). Így keletkezett a büntetőjogi póttörvények sorozata, amelyek pótolni igyekeztek a hiányokat, de természetszerűleg fennállottak oly időszakok, amikor a társadalmi és jogi rend védtelenül állt bizonyos veszélyes esetekkel szemben.

kalmazásában felette nehéz, mert nyugalmas fogalmak területére kell áttérni, ahol az egyéni felfogás sokszor vitatható megnyilvánulása veszi át a szót a törvény gránit betűje helyett. Mindazonáltal nem megoldhatatlan a feladat, ha a nemzet szellemi rendje különleges gondozásban részesül, ha minden polgárát, de legalább is a nagy többséget áthatja a nemzet érdekének tudata.

— A magyar büntető igazságszolgáltatás e modern fejlődés útjában halad.

— Ebben az évben a Kúria egy látszólag jelentéktelen, de elvi jelentőségében fontos ügyben ítélezett s ebben megmutatta, hogy a büntető törvények értelmezésében az új idők új szellemeinek magasztalán áll.

— Egy nagyobb vidéki városban a közönség élmezését szolgáló iparosság tagjai kartellbe tömörültek. Ez a kartell önálló szervezetet létesítve, parancsnokságot gyakorolt tagjain s kizárta a szabad versenyt. Egy iparos azonban nem állt be közéjük. Ezt tönkre akarták tenni oly módon, hogy üzletfeleit a többi iparos bojkottjaival fenyegették meg, ha a nem kartelltagnál vásárol. Egy esetből feljelentés lett. Az ügyészség zsarolás miatt vádat emelt. Az Itélőtábla felmentő ítéletet hozott bűncselekmény híján. A Kúria megállapította a zsarolást és érzékeny pénzbüntetést szabott ki a kartell elnökére.

— A bűncselekmény megállapításainak feltétele a vagyoni haszonszerzés céljává és a fenyegetés büntetőjogi

HARSÁNYI ZSOLT író, a Vígyszínház művészeti igazgatója:

— Hogy mi volt, melyik szín-darab volt a legjobb, a kifogástalan az elmúlt évben, — már természetesen csak az itthoni termelést véve számításba, — nehéz erre felelni. Neveket nem sorolhatok fel, mert ebből csak megsértődés lenne. Elvégre írókról van szó, mimoza lelkekről; ezek pedig — mint tudjuk — nem bírják a rubrikát. Mindegyik azt hiszi magáról, — néha joggal, — hogy ő az első.

— Eppen ezért minden emberi gyarlóságot és hiúságot

megkerülve, azt hiszem, helyesebb, ha — már azért is, mert szívem diktálja — a klasszikusokhoz fordulok és reá emlékezem Madáchra, „Az ember tragédiá”-jára. Az elmúlt esztendőnek is ez volt a legnagyobb alkotása. A frankfurti előadása hitet tett amellet, hogy ez az alkotás örök, és én úgy gondolom, hogy az 1940. esztendő nekünk, magyaroknak, gazdagodást jelentett azzal, hogy Madách halhatatlan szavait most már Frankfurt is továbbította.

DR LEHÓCZKY TIBOR egy. m.-tanár, a Szent István közkórház ideggyógyász-főorvosa

— Az elmúlt évben az ideggyógyászat világirodalmában egyre szaporodnak az érdekesnél érdekesebb közlemények az ún. elektroencephalographiás eljárásról, amely az ideggyógyászat haladásában óriási jelentőséget nyújt.

— Az eljárást tulajdonképpen 1923-ban Grant fedezte fel azáltal, hogy az elektromos ellenállás fokozódását tapasztalta, ha villa-

mos áramot vezetett át a normális agyvelőtől eltérő szöveten, pl. daganaton. Azonban az elektroencephalographia (encephalon görögül agyvelőt jelent) mai formájában Hans Berger nevéhez fűződik (1929) és gyakorlati jelentősége abban áll, hogy a sértetlen koponyán és fejbőrön keresztül az agyvelő működését kísérő elektromos potenciál ingadozást lehet megfelelő készülékkel kimutatni.

Ünnepek 1940. dec. 15, 24. n.

foglalmainak értelmezésén mult. Az ügyet kétségtelenül bonyolította, hogy oly üzleti szervezkedés keretében követték el a cselekményt, amelyet a törvény kifejezetten nem tilt. A vádhatóság képviselője mégis a társadalom érdekei ellen elkövetett mérényletnek nevezte a vádlott

KODOLÁNYI JÁNOS író:

Hogy mi volt irodalom terén 1940-ben az a legnagyobb alkotás, amely leköttötte figyelmemet, magához bilincselte. Azt mondhatnám, hogy Tolsztoj „Háború és béke” című remekműve. Ezt olvastam újra, meg újra, aztán kezembe került — azt is mondhatnám, hála Isten — a Nobel-díjas finn írónak, Sillampöök-nak regénye, a Silia, magyar fordításban. En eredetiben olvastam annak-

KISFALUDI-STRÓBL ZSIGMOND szobrászművész

— Az 1940. esztendő és a szobrászművészet? Hogy mi volt ebben az évben a szobrászművészet terén olyan esemény, amelyre fel kellett, hogy figyeljünk? Zárt világszorongások mellett, ágyúk dörgeése közben nem értünk, nem érthetünk rá erre a megfigyelésre. Lehet, hogy valahol, valamerre csodás alkotások születtek, de hozzánk nem jutott el a hírük. De lehet az is, hogy amikor a Mars istene dolgozik, valóban pihennek a Múzsák. Forr a vi-

DR. RÉTHLY ANTAL egyet. ny. rk. tanár, a m. kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatója

— Az évnek, amikor ezek a sorok íródnak, még nincsen vége, de máris igen nagy valószínűséggel megállapítható, hogy az idei esztendőnek időjárási története két kimagasló eseményt mutat fel. Sajnos, mindkettő szomorú nevezetesség — tehát nem az 1940. év ajándékai — és csak megerősítik azt a régi mondást, „Boldogok azok a népek, amelyek történelmének évtalpai üresek és nem örökítenek meg nagy eseményeket”. 1940. év páratlanul hideg télel kezdődött, már erősen fagyott talajra hatalmas hótömegek hullottak és amikor az olvadás megindult, nagy, pusztító árvizek keletkeztek, majd belvizek borították el az ország nagy részét. Budapesten 160 éve folyó meteorológiai feljegyzések közül a második leghidegebb esztendőt éltük át és olyan az évi középhőmérséklet, mint átlagosan Ber-

eljárását és a törvények szelencé és a nemzet jogi lelkiismerete nevében követelt büntetést.

— A Kúria állásfoglalását, elvi szempontból a modern büntetőjogi fejlődéssel kapcsolatban kiemelkedő eseménynek kell tekinteni.

idején. Tudtam, éreztem, hogy ennek a regénynek nagy sikere lesz a finnek hazájában is. Hogy miért? Mert ez a regény egy modern szimfónia, halk hangulatok gyöngyfüzére és ellentmond a 19. század racionalista és materialista világnézetének. Ezért volt sikere Finnországban és ezért van, szerintem, nagy olvasótábora Magyarországon is. Hadd tegyem még hozzá, hogy a regény magyar fordítása kitűnő.

lág, új eszmék vajudnak, vajjon ki tudná megmondani, hogy ebben a vajudó világban az alkotó, a teremő művészet milyen irányokban csapong, milyen utakat jár. Eredményeket, pozitívumokat azonban nem tudok. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az 1940. esztendőben a szobrászművészet terén nem történtek olyan változások, amelyek igyekeznek a világ készülő, új arculatához illeszkedni. Majd — higyjük, hogy minél előbb — ezt is megtudjuk.

liné. Erősen havas tél, száraz tavasz, tartósan esős nyár terményeinkre kétségtelenül katasztrofális kihatással bírt, úgy a mennyiségre, mint annak minőségére. Budapesten az ideinél csapadékban gazdagabb évek csak 1882, 1915 és különösen 1937 voltak, de már most is lehullott 795 mm. a sok évi átlag pedig csak 611 mm.

— A második szomorú eseménye még 1940-nek, hogy a világháború mind nagyobb kiterjedése következtében ebben az évben sorra nagyobb területek — egész országok — estek ki az időjárási hírszolgálatból és ma a békebeli 1000 állomás közül csak mintegy 150-nek adatai érkeznének be, mert a hadviselőkre részére hadították a légkör állapotát. Ez érthetővé teszi időjárási hírszolgálatunknak nagyobb fokú bizonytalanságát és így erősebb mértékben reá vagyunk szorulva a kevés adatból közvetett mód-

szérrel dolgozni és az időjárás előrejelzésében mégis jó eredményt elérni. A háborúnak magára az időjárásra semmiféle befolyása nem volt és nem is lehetett.

NÉMETH ANTAL, a Nemzeti Színház igazgatója

— Az 1940-i esztendő szerintem a magyar történelem egyik legszebb fejezetét jelenti. Egy megtiport, megálázott nemzet dicsőséges feltámadását, egy huszonkét éves álom beteljesülését, Erdély egy része visszatért.

— Visszatértek az erdők, a bércek, a történelmi emléktű városok felszabadult

SCHIMANEK EMIL műegyetemi nyilv. r. tanár

— Nekem úgy tűnik fel, hogy az én munkaterületemen a legnagyobb haladás a közlekedési eszközknél észlelhető. A lovas-kocsit és a vasutat legalább részben már felváltotta az autómobil és repülőgép.

Az autó és repülőgép a mai tökéletességét azonban soha nem érthette volna el, ha a gyártási technológia nem fejlődött volna olyan csodálatos mértékben, amit soha senki előre nem sejtett.

— A vasnak, acélnak, alumíniumnak stb. nyersanyagának nemesítése nélkül nem lehetett volna megvalósítani azokat a munkafolyamatokat, amelyek szerint az autómotorok és repülőmotorok dolgoznak és nem lehetett volna megvalósítani az energiagazdálkodás terén elért eredményeket. A gyártási technológia fejlődése részben az anyagvizsgálat tökéletesítésén épül fel. Ma már nem a milliméter, hanem a milliméter ezredrésze: a mikron vétezik egységnek.

— Hangsúlyozom, hogy a legfontosabbnak a technológia terén előidézett haladást tartom. Azok az elgondolások, amelyek az erőgépek számára új folyamatokat jelöltek ki, csak másodrendű hatással voltak a fejlődésre. És itt rá kell mutatnom arra, hogy vannak olyan felfedezések, amelyek ezen a területen is nagy befolyást gyakoroltak a fejlődésre. Ezek között első helyen áll a rádió. Hogy ez milyen nagy mértékben befolyásolja pl. a repülőgép fejlődését, arra ezt mondhatom: — A repülőgép sebességének fokozása lényegesen növeli annak gyakorlati értékét. A sebességfokozásnak egyik akadálya az a körülmény, hogy a repülőgép szárnyfelületén csak akkor keletkezik a gép súlyát és terhelését egyensúlyban tartó felhajtóerő, ha a repülő-

gép a vízszintes irányban egy meghatározott sebességnél nagyobb sebességgel halad. Kiseb sebességnél felhajtóerő nem elegendő a gép lebegésben tartására, minél fogva a repülés közben süllyedni fog. Az a sebesség, amellyel a süllyedés kezdődik annál nagyobb, mentől nagyobb a gép repülősebessége.

Földet érni repülőgéppel a süllyedő sebességnél kisebb sebességgel nem lehet. Nagy haladási sebesség tehát nagyobb veszélyt jelent. Különösen áll ez akkor, hogyha a rossz időjárásnál a tájékozódás nehéz. Ilyenkor a pilóta a földről rádió útján minden időjárásnál megkapja a vezetéshez szükséges adatokat, úgyhogy járóművét éppolyan pontosan vezetheti, mint a nappali világosság mellett, derült időben.

— Végül a haladást befolyásoló tényezőként említtem a Röntgen-sugarat. Ezzel a hegesztési munka jóságát lehet ellenőrizni. Vége-hossza se volna azoknak a kutatási eredményeknek, amelyeket fel kellene sorolnom, ha mindazokat a tényezőket ismeretnünk akarnánk, amelyek az autómobil és repülőgép kifejlődését befolyásolták és amelyeknek köszönhető, hogy ez a két technikai alkotás a gazdasági életnek immár nélkülözhetetlen eszközeivé vált.

— Végül a haladást befolyásoló tényezőként említtem a Röntgen-sugarat. Ezzel a hegesztési munka jóságát lehet ellenőrizni. Vége-hossza se volna azoknak a kutatási eredményeknek, amelyeket fel kellene sorolnom, ha mindazokat a tényezőket ismeretnünk akarnánk, amelyek az autómobil és repülőgép kifejlődését befolyásolták és amelyeknek köszönhető, hogy ez a két technikai alkotás a gazdasági életnek immár nélkülözhetetlen eszközeivé vált.

— Végül a haladást befolyásoló tényezőként említtem a Röntgen-sugarat. Ezzel a hegesztési munka jóságát lehet ellenőrizni. Vége-hossza se volna azoknak a kutatási eredményeknek, amelyeket fel kellene sorolnom, ha mindazokat a tényezőket ismeretnünk akarnánk, amelyek az autómobil és repülőgép kifejlődését befolyásolták és amelyeknek köszönhető, hogy ez a két technikai alkotás a gazdasági életnek immár nélkülözhetetlen eszközeivé vált.

— Végül a haladást befolyásoló tényezőként említtem a Röntgen-sugarat. Ezzel a hegesztési munka jóságát lehet ellenőrizni. Vége-hossza se volna azoknak a kutatási eredményeknek, amelyeket fel kellene sorolnom, ha mindazokat a tényezőket ismeretnünk akarnánk, amelyek az autómobil és repülőgép kifejlődését befolyásolták és amelyeknek köszönhető, hogy ez a két technikai alkotás a gazdasági életnek immár nélkülözhetetlen eszközeivé vált.

1940. dec. 20.

Anyák, akik a puszta kezükkel ástak sírt

IRTA KODOLÁNYI JÁNOS

ÉSZTORSZÁG

Az éjszakára elkészített széles fülkében csak ketten heverészünk a pamla- gon: én meg egy hosszú, sovány, szőke- bajszú, kékszemű idősebb férfi. A per- metező lámpafényben elgondolkozva néz maga elé. A vonat álmosító kattogással fut a sötét tájban, de útítársam nem al- szik. Pedig az udvarias, elegáns prém- sapkás észtt fináncok kedves mosollyal jóéjszakát kívántak, amikor az útlevelet visszaadták s betették az ajtót. Most már lehetne aludni reggelig, Tallinzig.

Cigaretát veszek elő, a sovány úriem- ber gyufát gyújt, tüzzel szolgál. Mozda- latali nyugodtak, udvariasságában semmi talakodó. Németül köszönöm meg, mire megkérdi:

— Milyen cigaretát szív?

— Magyar cigaretta, — mondom — paráncsoljon.

Gyermekes kíváncsisággal nézi, rá- gyújt. S ezzel megindul a beszélgetés.

Közöljük legszükségesebb személyi ada- tainkat s hogy honnét jövünk, hová me- gyünk. Ő éppen Angliában járt, meglá- togatta a legkisebb lányát. Fényképeket szed elő, mutatja. Széldaróú menyasz- szonyt látok, látólos fejékekkel, fehér ru- hában egy fiatal, ólea természetű angol ka- tonatiszt karján. Majd a kis unoka fény- képét is meg kell szemlélnem: kertben áll a tömzsi kisfiú, lábán sí, kezében sí- botok, pedig nincs is hó, sőt dúsán bur- jánzik a fű a sítalpak alatt.

— Mindig sízni akar — jegyzi meg szomorú mosollyal az úriember s hosz- szan nézegeti a képecskéit. — Mondja, uram, miért akar ez a kis kölyök mindig sízni? Hiszen Angliában született, nem ismeri a mesebeli nagy teletek, amik nálunk, Oroszországban voltak.

— Voltak!

— Látja, úgy beszélék róluk, mintha már nem is volnának. Mintha még a telek is elmerültek volna a multba. Azok a csillogó, vidám régi telek. Amik még akkoriban voltak, amikor mindnyáján együtt éltünk Pétervártól, akarom mon- dani: Leningrádtól keletre, a birtokun- kon. Amikor még élt a feleségem és es- ténként igazi orosz módra töltöttük az időt két kis lánnyal, meg a cselédség- gel. Derékigérő hó volt odakint, a fák rogytak a hó súlya alatt. Néha szánce- ngek csilingeltek a csendben, parasztye- rekek visongtak, kacagtak az ablak előtt. S nálunk pattogott a nyírhasáb a nagy kályhában, az asztalon petróleumlámpa égett, a feleségem odaült a zongorához és játszott, a cselédség énekelt. Énekelt és tökmagot rágcált. Én nem voltam szigorú házigazda, elhiheti, uram. Az én házamban mindenki a családdhoz tarto- zott. Szegény feleségem is úgy bánt a cselédséggel, mintha a testvérük lett volna. Ó, Istenem — s hajtotta halkan s hosszú, csontos ujjával eltakarta egy pillanatra a szemét —, most is látom, amint a zongoránál ül és játszik, a cse-

lédlányok, asszonyok csipőre tett kézzel, derekukat ringatva dalolnak, két kicsi lányom kipirulva velük énekel, én meg a lámpánál ülök, nézem s hallgatom őket és a szívemben úgy sugárzik, duru- zsol és melegít valami, mint a nyírhasá- bok a kályhában.

Elhallgat, hosszan nézi a cigaretta füstjét.

— Most az egyik lányom Angliában van — folytatja könnyösebb hangon. — A férje katonatiszt, igen derék ember. És, amint látja, már kisfiúk is van. Erős, okos kis gyerekek, úgy-e, milyen csodá- atos szép! És látja, uram, milyen különös, milyen csodák vannak az életben: ez a négyéves kisfiú folyton sízni szeretne. Addig bögött, követelőzött, míg vettek neki sít. Valami képeskönyvben láttá, nem nyugodott, míg neki is nem volt síje. S most, hogy náluk voltam, az az öklömyi kis lurkó minden nap órákig veszőzött, kínlódott a kertben a síjével. Pedig ha van is hó Angliában, mi az ahhoz a hóhoz képest, ami Oroszország- ban volt...

— Volt? — kérdem ismét mosolygva.

— Hát igen, így van az ember. Mert az már csak volt. Egyedül éldegélek most Tallinban, kereskedem. Mert a más- dik lányom meg Norvégiában van, egy repülőtiszt vette feleségül. Oda is el akartam menni, de haza kellett jönnöm. Majd a nyáron. Nem, neki nincs gyereke. De különben boldog. A férje derék ember...

Ismét előhúz egy fényképet, mutatja. Ugyanolyan széldaróú menyasszony áll egy nagyobb férfi oldalán, mint a másik. Fején fátyol, karsú, magas tes- tén fehér ruha, lábán fehér cipő. Meg- csodálom a képet, az úriember hosszan nézi, gyöngélen megsimogatja az ujsa hegyével, aztán elteszi. Ismét sóhajt.

— Kérem, én biztos vagyok benne, hogy ha a másik lányomnak is lenne gyereke, az is örökké sízni akarna. Mint az angolai kisunokám.

— Norvégiában lehet.

— Nem azért, mert Norvégia, kérem. Ha Itáliába ment volna férhez a lá- nyom, akkor is így lenne. Tessék elhinni, ez a vérben van. Olvastam, vagy hal- lottam valahol, hogy maguknál, Magyar- országon a három-négyéves parasztye- reket felülletik a lóra csak úgy nyereg nélkül s a kis kölyök nyomban tud lovagolni. Hát így vagyunk mi a sível. A fínnek is illették, meg bizonyára a své- dok, norvégok is. Ez már a vérben van, kérem.

Hajnalg beszélgetünk. A lassan de- rengő ólomszürke világosságban itt-ott már ébred az egyhangú síkságon el- szórt fáházak élete.

— Hogy hívott a lányom, maradjak Angliában, éljek náluk. Hiszen már öreg vagyok, nehéz ez a magányos élet — magyarázza fáradtan az útítárs. — De én nem tudok ottmaradni, uram. Olyan

szép ott minden, olyan kedvesek, olyan békés, nyugodt életem lenne náluk. És úgy szeretem az unokámat is! De nem tudok megmaradni, higgye el. Egy hó- napig voltam ott, de már alig tudtam türtöztetni magam. Mintha kergettek volna, mindig indulni, indulni akartam. És a másik lányomnál, Norvégiában, ott sem tudok maradni. Onnét is mintha kergetnének. Itt, csak itt vagyok én otthon — mondja meghatottan s kimu- tat az egyhangú síkságra, amelyen csak imitt-amott bukkan fel egy-egy szegé- nyes fenyőfa. — Mindenem ottveszett a forradalomban. Nemesak a birtokomat vették el, de még el is kergettek. A cse- lédeim bizonyosan már el is felejtettek. És hol van már a zongora? De én nem tudok elmozdulni Oroszország közelébe, uram. Ez a táj, ez a egyhangú síkság, ezek a fenyők... És a tél, uram, a tél! A hó, a csengős szának, a hármásban ügető lovak... Nem várok már semmit, hiszen öreg vagyok. Megtértem. Ami elveszett: lemondtam róla. Aki meghalt: eltemettem. Minden úgy történt, ahogy történnie kellett. Én azonban nem mo- dulok ki Észtországból, mert a tél, a nyár itt éppen olyan, mint nálunk volt.

— Volt? — mondom most már har- madszor.

— Nem, nem — tiltakozik a saját szava ellen mosolygva —, mindent eltörölt a történelem, de a tél most is olyan. Orosz- országban, mint régen volt s látja, az unokám mindenáron sízni szeretne az angolai kert fűvén. Végerejében semmi sem változott!

*

Helsinkiből Tallinnba utaztamkor a hajón egy szelíd, megtört öreg anyóka- val ismerkedtem meg. Mellém telepedett a fehérlézet a padra s miközben elgyö- nyörködött a szikrázó napsütésben, az indigók tenger ragyogásában s az ezüstfényű felhőkben, így szólt:

— Uram, nem volna szíves néhány porcellánt a bőröndjébe tenni?

Kissé hibás finnséggel beszélt. Arca anyásan nyájas volt, szája jóságos, de keserű.

Arról volt szó, hogy porcellánkészletet visz a lányának ajándékba s attól fél, megbírságotlák a fináncok. Osszuk hát ketté, így nem kell félnie a vámszertől. Mért ne egyeztem volna bele? Olyan kedves bizalommal kért, mintha rokona lettem volna.

Szomorú, ha az átlagemberek élete va- lóságos regény. Ezé az öregasszonyé, mint sok-sok millió ismeretlen, névtelen öregasszonyé is, igazán regény volt. Ma sem tudok szabadulni nyomasztó hatá- sától.

Beszélgetésünk vidáman kezdődött. A néni apró történeteket mondott el arról, hogy milyen nehezen tanult meg finnül s egy-egy szónak mennyire más jelen- tése van az élesen elhatárolódó finn táj-

Híd 1940. dec. 20. 137. 38-39.

szólásokban. Aztán kiderült, hogy leningrádi orosz. Ugyancsak belemorult a vidám fecsegésbe. Miklós carról, a cárnőről, Rasputinról, a cári udvar elképesztő furcsaságairól mesélt, mesélt s én örömmel hallgattam. Misztikum és nyers, vad realizmus csapott ki szavaiból, egy szinte már éskorabeli élet minden képzeletét meghaladó fantasztikuma. Egyszer aztán megkérdeztem:

— És a családja hol van?

— Nem tudom — felelte szinte keményen s kibámult a tengerre.

— Mi lett az urával?

— Nem tudom. Eltűnt.

— Hát a gyerekei merre vannak?

— Nem tudom. Eltűntek. Csak a lányomról tudok, Tallinnban van férjénél. Hozzá megyek. De két fiandról semmit sem tudok. Már több mint húsz év óta semmit.

Keskeny ajkát összeszorította, szemöldökét összeráncolta, arca olyan volt, mintha vasból öntötték volna.

— Most már túl vagyok ezen is. Mindenem túl vagyok — folytatta aztán szinte rideg hangon. — Egyedül éldgelek Finnországban, az emberek szeretnek, jók hozzám. A lányom Tallinnban él, két gyermeke van. Néha meglátogatom. De a többi... Az uram... két fiam... El-múlt.

Nem akartam megbolygatni bizonyára aztmorú emlékeit. De egyszeresek két vastag, nehéz könnyecsepp gördült végig ráncos arcán s ajka lebiggyedt. Tenyerébe temette arcát, fejét lehajította s öreg válla görcsösen rángatózott.

— Uram, ne haragudjék, — suttogta szégyenkezve és a szemét törölgetve —, nem tehetek róla. Evék óta nem sírtam. Nem tudom, mi történt velem, most sírnom kell. Ó, irgalmas Istenem — mondta oroszul, az anyanyelvén, ahogy akkor kiált föl az ember, ha nagyon boldog, vagy nagyon katasztrofális —, amikor kitört a polgárháború... az uram gyári tisztviselő volt... és napok óta nem jött haza... És én bementem a városba, a falhoz lapulva rohantam előre. Mindegyik katona, menekülő polgárok. Minden két-három lépésnél földre vettem magam, mert lőttek a Nyevszkijt. Gépfegyverek ropogtak. Itt egy férfi, ott egy asszony, amott egy gyermek esett össze jajveszékelve... Én futottam a fölfordult városn át. A Nyéva híjánál tábori ágyúk álltak és lőttek. Éjszaka kerülttem haza rongyosan, piszkosan. A kiosnyeim sírtak, egész nap nem ettek semmit. Az uramat pedig, az uramat többé nem láttam soha. Ma sem tudom, mi történt vele.

Mélyet léleklizik, uralkodik magán. Most már folyamatosabban beszél.

— Aztán a legnagyobb fiamat küldtem el, hogy keresse meg az apját. Elment és többet sohasem láttam. Elmentem a rendőrségre, segítsenek rajtam, mondom, elveszett az uram, utánavesztett a fiam is, itt állok egyedül nincs mit ennünk. »Mit tehetnének, jó asszony — mondta a rendőrtiszt. — Nézd, van itt az irdában félliter tej egy üvegben, fogd, jó asszony, vidd haza. Egyebet mi nem tehetünk.« Elvittem a tejet, odaadtam karonülő kistfiának. Két nagyobb gyermekem

nézte, hogy iszik a kicsi és sírt. És én is sírtam.

Megint megtöri a szemét, sóhajt, megigazítja bő fekete kendőjét az arca körül. Keze vaskos, nehéz, becsületes öreg-asszonykéz.

— Aztán múltak a napok, múltak a hetek, az uram nem került elő. A fiam sem került elő. Hónapok múltak s én csak vártam, reménykedtem hiába. Napokban bementem a városba, körögtem az utcán, de ki adhatott volna? A kerületi tanács adott elclmszerjegyet, de mit lehetett arra kapni? Segélyt is adtak később, de mit ért a pénz? Nem volt kenyér, nem volt tej, nem volt tüzelő. Végre azt mondtam a gyerekeimnek: galambocskáim, fölkeresünk, átszökünk Finnországba. Ne féljete, segít bennünket az Isten. És odahagytuk a házacskánkat, olyan kis háház volt, amilyenek Finnországban is vannak. Nem szóltam a kerületi tanácsnak, nem szóltam a rendőrségnek sem, senkinek sem szóltam. Karonülő kistfiamat a karonromra vettem, egyik kicsikémet kézenfogtam, a másik a szoknyámba kapaszkodott. És nekivágtunk az útnak. Nekivágtunk Inkerinek.

— És hála Istennek, át is jutottak Suomiba — mondom a néninek megkönnyeb-bülve.

Szélescsontú, jó szláv arca ismét megkeményedik, ajkát összeszorítja, szeme olyan sötét villog széles homloka alól, mint a vas.

— Átjutottunk. Át. Igen, uram, átjutottunk. Amikor az erdőben bandukoltunk, tizenegy éves fiam, akit kézenfogva vezettem, szó nélkül összeesett. Letérdeltem mellé, kérdeztem, mi baja, ráztam, csókoltam, hiába. Meghalt. Valahol lövődöztek, egy eltévedt golyó fejtalálta. Ó, irgalmas, jóságos Atyám — sóhajt ismét oroszul s eltakarja nehéz kezével az arcát — meghalt, Krisztus megszabadította a szenvedéstől. Letérdeltünk a kislánnyal, imádkoztunk sápadt, sovány testcskéje felett, azután gödröt ástunk, eltemettük. Gallyból keresztet tűztünk a sírja fölé s háromszor meghajoltunk előtte földig. És továbbmentünk.

— De végül mégis csak átjutottak? — sűrgetem szorongva.

— Nem tudom, hány napig bujkáltunk, gyalogoltunk, rejtőzködtünk az erdőben. Egyre északnak tartottunk. A falukat, tanyákat elkerültük. A Ladoga felé mentünk, patakokon, földnyelveken,

Egy finn asszony hintáztatja síkongva nevető gyermekét...

zeg-zugos utakon keresztül-kasul. Csak azt vigyáztam, uram, hogy emberrel ne találkozzunk. És amikor odaát voltunk, éppen alkonyodott már, szemerkélt az eső és láttuk Käkisalmit a Ladoga mellett, azt mondtam a kislánynomnak: »Imádkozzunk, galambocskáim, mert megsegített az Isten.« És a kislánynom azt mondta: »Anyuskám, nézd, Szerjozsza meghalt.« Igen, uram... — elcsuklik a szava, hosszan, mereven néz ki a tengerre — igen, Szerjozsza meghalt. A karonom halt meg. Éhen halt, uram. Eh, ezt ön meg sem érti...

Fölkel a padról, öreg, de azért erőteljes lépéssel jár néhány lépést a fedélzeten, a korláthoz megy, kihajolva nézi Tallinn közeledő kikötőjét, a székesegyház tőhegyű tornyát s egy hatalmas óceánjáró gőzös hófchér tömegét. Majd megfordul, leül megint mellém. Most már nyugodt, mintha öntöttvasból való volna.

— Megint gödröt ástunk, uram, a tíz ujjunkkal. Szerjozsát belefektettem és eltemettem. Fenyőgallyból keresztet tűztem a sírja fölé s háromszor földig hajoltunk előtte a kislánnyommal.

— Szegény asszony — mondom részvétellel s esodálkozva nézem kemény, mégis jóságos arcát, összeszorított s mégis szeliden mosolygó ajkát.

— Igy akarta az Isten — mondja oroszul, majd megint finnre váltva a szót, hozzáteszi: — Igy múlt el az élet, uram. Igy pusztult el a családom. De lássa, a lányomnak olyan szép, olyan kedves gyerekei vannak, ha hozzájuk megyek s meglátunk, visongva futnak elém: nagymama, nagymama, itt vagy, édes nagymama... *Kyllä, minä olen isoäiti kulta* — mondja büszkén s olyan jóság, annyi szeretet árad szét széles arcán, amennyi napfény a sugárzó, csillogó tengeren. — Igy volt — fejezi be. — Bocssáson meg, egy kicsit elsírtam magam.

Vejtünk kicsikézt egyszerű finn asszony hintáztatja, csiklandozza síkongva nevető gyermekét. Az öreg néni végtelen meghatottsággal nézi, majd megkérdi az anyát:

— Mennyi idős a kicsike?

— Ó, már majdnem egyesztendős — feleli vidám büszkeséggel az asszony.

— Gyönyörű gyerek. Kisfiú?

— Kisfiú ám!

— Isten tartsa meg sokáig jó egészségben.

— Köszönöm — bólint az asszony.

— Látja, ilyen volt az én Szerjozsám is — fordul hozzám ismét a néni.

— Milyen jó, hogy vannak jó asszonyok és szép kis gyermekek. Milyen jó, hogy már béke van, béke és soha többet nem kell menekülnie senkinek erdőkön át, tavak mellett, esőben, szélben... Milyen jó, uram, hogy új sírokat nem ásnak már az anyák a pusztá kezükkel... Hála legyen az Istennek, uram.

Lassan beüsztem a kikötőbe. A porcellának egy részét gyorsan a bőröndömbe tettem. Amikor a vámrőség elé kerültünk, a néni huncutul rámkacsintott.

— Most adja vissza gyorsan. Köszönöm. Felejtse el, hogy sírtam. Isten vele. Engem már várnak a kicsikék.

ÉSZAK GÖRÖGJEI

Irta: KODOLÁNYI JÁNOS

A finn-orosz háború drámai gyorsasággal lepergett eseményei Finnországra mánygottak a figyelmet az egész világon, de különösen Magyarországon. A kőr Suomi tettenhetetlen harcát az ötvényszeres talárral az ókori görögöknek a perzsaikkal vívott élet-halálharcához hasonlították s majd meglátjuk, — nem is csupán külső egyesítések miatt, — a karjalai földszorosot Termopyléhez. A hasonlóságot tetézte az, hogy 1940-ben Finnországban akarták rendezni az olimpiát játékokat a Stadion, az olimpiát falu majdnem készen várta a világra minden nemzetéből gyülekező sportolókat.

Csalakgyvan, sok hasonlóság van a finn s az ókori görög nép között. Finnországot nyugodtan nevezhetnénk Észak görögységünk.

De hűt milyen az a lélek, amely hitetlen, kiábrándult, megalkuvás alkalmoin tulágoosan is kapó korunkban oly csodálatos példáját adta a személyes és kollektív bátorságnak, a szilárd összetartásnak, az élet pártosítalan fűlközésének, a létérz való közlelem könnyörtelen vállalkozásának, az elképzolhatatlan magabiztonságnak, a minőség értékének a meunység jűldött, a higgadságnak, a lélek készségének? Milyen az a lélek, mely megelékéztette a világon hűmütudásból erkölcsi tisztaságból, meg nem alkuvásból: Milyen a lélek, mely hitsszólal irrealis vállalkozásban tetto kockára vezé: sorát s emellett mégis oly reálisnak bizonyult?

Ha oly nép lélektuligát, jellemét vizsgáljuk, számba kell vennünk eredetét történelmi múltját, népiségének összetételét a környezetet, melyben él és él, a foglalkozást, melyet folytat, a kultúráját, melyhez tartozik — s még számtalan kisebb-nagyobb tényezőt. Az ember, mint minden létező dolog, végtelen számú összetevő eredője, nem lehet egyetlen meghatározással leírni, egyetlen jellemzővel jellemezni, egyetlen vonásból megérteni. És jűtő, hogy akkor sem látunk beljű egészen, ha minden komponenszt lelkűsmórtesen megvizsgálunk, mert hiszen éppen azért ember az ember, hogy megismerhető vonásain kívül még egy titkot is rejtsen magában s gyakran éppen ez a titok határozza meg döntő módon, hogy mirűdona.

A finn népek Európa északi vidékein, távűs, sőt hideg űghajlat alatt élnek, miűta első nyomait a tudomány gyenge világosságánál sejtűk.

Lelki világunk, természetesen, alkalmazkűdott a földrajzi viszonyokhoz, a táplálkűzéshez, az életműdhoz. Ezeket a tényezűket az erűdűség és a hű számban található vizek határozzák meg. Ahogy egészen más jellemvonásokat találunk a délihb, ligetes szteppűkre vonult uorságban, — ha nem így volna, nem csatlakozhatott volna a bolgártűrűkűk szteppelakű törzseikhez, nem alkalmazkűdhatott volna azok egészen más életműdjűhöz és kultűrűjűhöz — máskű az erűdűlakű vadászű-halászű finnűség lelki jellemvonásai is. A suomi-finn, ha legnagyobbul űga is a finnűségnek, lassű vándorlásai során elfoglalt új életkűrűlműnyeit nem találta gyűkűkeresen külön-

bűzűknek a régiektűl. Bizonyos, hogy a lelki alkűt keresi a számára legmegfelelűhb földrajzi viszonyokat. — így kereste a hűfoglalű magyarűságot is a Duna-Tizza közűnek fűves szteppereidűkeit, a magyarűságbn feloldűdott uorság az erűdűs-vízűs tájakat. — de az is bizonyos, hogy a tűj alakítű hatással van a lelki alkűtra. Hogy a finnűség azért lett-e prűmradász, halász népű, mert lelki alkűta ehhez vonzotta, vagy azért, mert a végtelen tengetegek, a mérhetetlen folyűk és mocsarak erre kűnszerűtették, eldűnűthetetlen kűrkűst. Némi kűlesűnűhatás bizonyára fűlkűhűtű a lelki alkűt és a tűj és életműszerűzű foglalkűzés közűtt.

Azról már történelmi fűljegyzűsek, kűtfűk tanuskűdnak, hogy az erűdűlakű, vizmellűlt finn népek fűjfoglalkűzése a prűmradászat és a halászat volt. Az oroszországi nagy folyűk, melyek összekűtűk az északi tájakat a déliekkel s már a legűsűbb idűkben kereskedelmi utekul szolgáltak, a prűmkereskedelem elűrenen lűkűtűtű őrrendűszerűzűvű váltak. Lehetsűges, hogy bizonyos fűmek hűnyűsztatával és kidolgozásával is foglalkűztak, erre vall nűhűnyű, finnugor nyelvekben található kűzűs fűműrű, de nem valószínű, hogy a vadászat és halászat mellett döntű tényezű volna.

Az űserűdűk vadászű, halászű embere — a ma-

gűny embere. Tűbbnyűre egyedűl, vagy legkűzelebbi csalűdtagjűval járű az erűdűket, hűvesi jűt a folyűvűlgyűket, mocsarakat. A kűzűsűg kialakulására csak a nyűri hűnapok alkalmosak, amikor a halászat nagyban folyűk s a prűműllatok vadászata szűmetel. A vogulok, osztűjűkűk is a nyűri halászat idejűre csoportosulnak űssze a folyűvűlgyűk őrűntkezőseinel, hogy nagy haulászataikban kollektűve vegynek rűszet. Merűben kűlűnbűzik ez a szteppűnépek katonasű szerűzetűtűl, a taktűtűly uralmon alapulű, az erűsűbb jogűt elűsmorű és tisztűlű, szűgűrű tűrűzi rendűjtűl, a nemzetűsűgek hierarchiájűtűl, a kűzűs őrűllatűgletűs, vűlaműm a nagy fűgyveres arantűk és legelű hűdűtűsűk őrűszűzűdűs életformájűtűl és tűrűnűnyűtűl. A vadászű finn magűnyűsűn, vagy kisebb csoportokban baranzolű az erűdűben, figyeltű a vadak életműdjűt, a terműszet vűltozűsűsűnak jeleit. Testűlkelke tűkűlelete-sen űsszejűsűrtott az erűdű életűvel, viszonyival. Őrűlűn, esűtűleg napokon űt kelleltű vűrűnű egy-egy nagyobb vad kűzűrekerűtűsűre. Tűrűlűme hasonlatos volt a leselűkűdű ragadozűsűhűz, mely mocsanűs nélkül, sűt őrűlűbamerűlűve képes űrt állani szűkűműnya empűi fűlűtt. Kűjtűkűzűre, szűrtűnűn, magűt gyakran űlűsűvű, teljesen a maga erejűre, talűlkűnyűsűgűra hagytűkűzűva jűrt az erűdűlakű, hogy életűt fenntarthatssa, csalűdjűnak tűplűlűkűt. A folyűk kereskedűnek prűmet s azért esűrűbe rusat, anyűt, ezűstűt, vagy egyéb szűksűgletű cikket szerűzűen.

Ime, a finn katonű taktűkűi műdszerűnek egyik magyarűzata.

Az orosz-finn hűborű kűtűrűsűkűkor a Szov-jet nyűlvűn nem volt olyan tűjűkűzűtű a fin-

Elleuzeli
(Kolosvács)

1940. dec. 24.

295. sz. 11-12.

nek katonai ereje, szervezetsége, stratégiai tervei és védelmi berendezkedése felől, mint amilyen értesüléseik a finneknek voltak hatalmas ellenfelükről. E nagy vad természetének, utjainak megfigyelésében a finnek tökéleteseknek bizonyultak.

Ugyancsak az erődölköző nép lelki alkatahoz igazodott a finnek harci módszere. Lesben állni az erdőn, megbujni a keskeny földszorosok, vízésések, gyorsan ruhaid folyók mentén, csapdát állítani az ellenségnek, törbészalni álcázott mozdulatokkal s aztán villámgyorsan rajtaütni, magányos szeszerekszt folytatni a végtelen hóvilágban, csoportosan kerülgetni a hatalmas vadat, ez a finn katonai életelme, természetének megfelelő taktikája.

És ez a finn hallgatagságnak, az idegnélküli türelemnek a forrása is.

A nyári nagy halászatok és csoportos medvevadászatok idején a finn erődölköző jól szervezett, grammaszerűen együttműködő szabad csapatokat alkotnak. Az őriási hálók vontatása szigorú, együttes feladat, abban mindenkinek megvan a maga szerepe. Mindenki ismer minden fogást, — akár a régi, ma már, sajnos, kipusztult tihanyi halászbokrokban. Tudjuk, egész Tihany egyetlen halászszerkezet volt még a múlt század végéig, amikor a halászati törvény megölte. Karthol. — ismertebb nevén: garda — vonulás idején az egész falu tudta feladatát s mindenki a helyén volt. Így van ez az Északi-tenger halászaival is. Finnországban a Boten-től bejártánál lévő apró szigetek sűrű világa egyetlen halászbírodalom, halászkirálylyal s az ő föltétlen uralma alá tartozó halászk aprajával-nagyjával. A halászkirálynak — kalastajakuningas — feltve őrzött ősi oklevélben vannak megállapítva a jogai és kötelességei.

Ez nem is lehet másként.

Ugyancsak pontos együttműködést kíván a medvevadászat is. A medve majdnem minden finn nép szent állata, toteme. Elejtése tehát ünnepélyes külsőségek között megy végbe. A résztvevők feladatukat megszabott módon oldják meg, mindenkinek szerepe van a vadászatban. Amikor pedig a szent állatot elejtették, messze környékre elviszik a hirt és medveünnepre csődítik össze az ismerősöket. Ez az ünnep napokig tart, bizonyos ceremóniák szerint darabolják föl a medvét, főzik a húst stb. A ceremóniák alakoskodó játékkal járnak együtt, a szereplők medveénekeket énekelnek s liturgikus szavakat mondanak. Kannisto professzor tanulmányai a vogul medveünnepéről élesen belevilágitanak ebbe a társadalmi ténykedésbe.

Ime tehát, az együttműködés, a vállalati szerep, a megszabott feladat hogyan köti szoros kollektívumba a finnt. Csak azok alakíthatnak ki ilyen kollektívumokat, akik tisztában vannak a közös célokkal, akik feltétlenül megbizhatnak egymásban s tudják, hogy a legkisebb, legjelentéktelenebb részletmunka is beleillik a kollektívum munkájának egységébe. Ime, a szorosan összetartó finn nemzetiségek, társadalmi szervezetek, egyesületek és társaságok lelkiségének egyik alaptényezője. A Finnországban található kunták szívós fennmaradásának, szétbonthatlan szilárdságának, a tagok és vezetők együttműködésének, az egyéni érzelmek és érvényesülések, hiúságok megfékezésének, a kollektív érvényesülés, a kollektív hiúság uralmának egyik magyarázata.

A finn törzsek nem együttesen foglalták el hazájukat, nem katonai módszerrel, mint

a szteppelakók: s mint a honfoglaló magyarság is. A finn honfoglalás erdei vándorlások, csoportonként való vonulások láncolata volt. Egyik részük Észtorország két nagy szigete, a Saaremaa és a Hiiumaa, valamint az ezekkel szomszédos félsziget csücske felül kelt át a tengeren s szállta meg a délnyugati partokat és Uusimaat, másik része Kärjala felől nyomult föl és befelé, a szárazföld belsejébe. Az ott talált lappokat, Suomi s talán Európa Iszlakóit lépésről-lépésre szorították a belsőbb részekre s egyre északibb vidékekre felé. Egy részükhöz összekapcsolódtak, magukba olvasztották. Végezetül egészen a Jeges-tenger vidékére nyomták őket. A finn honfoglalás jellegzetesen finnugor módon folyt tehát le, elientétben a magyarral, mely egy szteppenép céltudatos, szervezett katonai cselekedete volt. Passzívnak lehetne mondani az egyiket, aktívnak a másikat.

A finnek törzsei sokáig hadakoztak egymás ellen a legnagyobb gyűlölettel. Csak a hosszú svéd uralom, a svéd-orosz harcok, a külső ellenség állandó nyomása alatt alakult ki végül a törzsek között teljes egység, mintegy reakcióképpen. A törzsek és nemzetiségek összetartozása ezután az egész népre kiterjedt. De a finn közigazgatás ma is törzsek szerint osztja föl az országot, a finn társadalmi, kulturális és egyéb szervezetek ma is törzsek szerint alakulnak s foglalják magukba tagjaikat diákkoruktól haláláig. Mozaiképp a finn, csak hogy e különös mozaiknak van egy rendkívül fontos jellemvonása a részek azonos fajtából, azonos vérből való. Mindegyikben vannak olyan lelki vonások, amelyek élesen megkülönböztetik őket egymástól, az uusimaa-i mélabus, költői lelkület, szomorúságra hajlamos, a hümé-i bolondos, játékos, dalos, táncos, életvidám, a pohjola-i hallgatag, harcias, nyers és kegyetlen s így tovább. Mindegyik ragaszkodik helyi ha-

zományaihoz, — sehol sincs annyi falusi szeszum, mint Finnországban, — tájzólásához és szokásaihoz. Más és más színű a különböző törzsek leányainak a ruhája is. De valamennyi: finn, vérből szinte a legtisztább fajta Európa össze-vissza kevert népei között. Csak a svéd partvidékeken van svéd keveredés, ez aztán a nép külsején — de a jellemében is — első pillantásra felismerhető. A lapp keveredés sokhelyütt erős mongoloid vonásokat és lelki tulajdonságokat ojtott beléjük. De ettől eltekintve a finn tiszta és egységes fajta, akárcsak az ógermán skandináv népek.

Könnyen elképzelhető, hogy az ilyen homogen fajta lelki tulajdonságaiban is homogén, a különbségek csupán árnyalatiak. Nehézzen megoszthatók tehát. Ezt megmutatta a háború is. Kuusinen szívalomraméltó prókálkozása, melynek hajtóereje az emigrátságban fölgylemlott gyűlölet, a sérített hiúság volt, nem tudta megbontani társadalmi rétegeit. A szorjot jegyvetei nem bírták szétrömböltani hőkemény tömbjét.

Ebből az egyfajtságból ered a finnek nélkülösleteti demokráciája is. Suomiban sohasem volt arisztokrácia, a svéd elkelő családok idegenek voltak s ennél fogva gyűlölték is. Finn a finnel, mint teljesjogu, egész ember áll szemben, szabad és büszke, nem éri magát alacsonyabb értékűnek a másiknál, nincsenek tehát ebből eredő botegas lelki tulajdonságai sem. Nem hazudik, — a hazugság: védekezés. — nem lop, — nem éri magát megrövidítettnek — nem koldul és nem áskálódik.

Csak a legutóbbi évtizedekben fejlődött Finnország modern polgárosult társadalommá. A papír-, a cellulózgyártás, a faipar rohamos fejlődése alig egy-néhány évtized erejéig. Csak most távolodott el a finn az ősi természettől: erdőtől-vízitől, mely egész életét s lelkiességét meghatározta. De most sem szakadt el tőle. Észak görögjei ma is szoros kapcsolatban vannak a természeti környezettel, mint valaha az ókori görögök. Bizonyos szempontból primitív népek lehetnek mondani, ha egyáltalában lehet egy nép „primitív”. Tény, hogy a természeti népek számtalan tulajdonsága csorbitatlanul megvan a finn lélekben, ez azonban nem jelent értékelést, vagy, ha igen, a finnek javára.

Ilyen például, hogy a finn ma is szinte varázserőt tulajdonít a szavaknak. A kimondott, vagy leírt szót szentnek tekintik. Ezzel együttjár a költészet példátlan megbecsülése és szeretete, valamint a népi nyelvkincs rendkívüli tisztelete. A finn még folyóbeszédében is szereti az alliterációt, a szépen elosztott hangsúlyok zenei szépségét, a tiszta, hibátlan kiejlést, az idegenszerűségeket üldözi, nem tűri. Bár a sajtó sokat rontott ezen a téren, az ország belsejében teljes fényvel ragyog a finn szó szépsége és igazsága.

Természeti nép a finn abban a tekintetben is, hogy az északeurópai luteránizmus egyes szigorú formái — puritánizmus, pietizmus stb. — ellenére bár őszinte, de tiszta életet él. Szomorúság a finn, de a vonzalmi ösztöne számára ő is hallgat.

Gondolkodásmódja is a természeti népekéhez hasonló. A mi mértékünk szerint lassu, láncszerűen és nem ugrásszerűen követhető, erősen tárgyilagos, indulatok híján való. Idegenekkel szemben a finn erősen bizalmatlan. Nem tárja ki sem a szívét, sem az ott-honát. Kissé megveti az idegent, vagy talán fél tőle. Idegesíti az idegen ember kíváncsisága, — mely szemében gyakran tovakodású nő, — szokatlan észjárása, gyors képzettársítása, színes fantáziája, indulattelt modora, gestusainak mozgásának erőteljessége, váratlansága. Csak a r konvulziószerű északi emberrel szemben tűnik fel a finn idegesség, tehát az angollal, svéddelel, norvéggal szemben. De már az északi a finn gyanakodva nézi, hamisnak, színészkedőnek, megbízhatatlannak tartja. Távolságra van a finn a magyartól is, különösen a tipikus középosztálybeli magyartól. Nyugodtabb, természetesebb. Kiegyensúlyozottabb parasztságú azonban sokban hasonlít hozzá, mint általában minden természeti ember.

És a történelem arra nevelte a finnt, hogy halálmegvetéssel harcoljon életéért. A svédek

12

hosszu, szívós hadjáratai a finn törzsek ellen, a svéd-orosz háborúk, a történelem számos viaskodása, a finn nép földjén, vérben mont végbe. A nyugati finnt a svédek kurgették a kaleti finn, a kolotti az oroszok: a nyugati ellen. Mindenképpen a finnek földjét dulták föl, finn házacsákat égettek, finn családokat tottek tönkre. Mintegy száz esztendővel azelőtt, mondják, a finnség alig tett ki többet háromszázezer embernél, úgy megcsapolta vdrét a svéd-orosz háború.

Suomit számtalanszor földarabolták. Volt ugy is, hogy csak a nyugati sarkát nevezték Finnországnak. Folytonos erőfeszítésekkel és véráldozatokkal kellett visszaszerezni otthonát, megvédelmeznie tűzhelyét. Emellett az oroszok görögkeletivé tették Karjalát s a karjalai finnséget szembeállították a másik részszel, amely luteránus.

Irtóztató harcok, szorongató nyomorúságok között verkedett a finn nép a megmaradásért. Tudja, kik az ellenségei s azt is tudja, hogy a harcban kiméretlennek kell lennie. A híres finn kés, a puukko pengéjébe ezt a mondatot szokták edzeni: „Az ördög és a muzska ellen!” Ha harcra kerül a sor, a finn könnyörtelen, utolsó lehellelégig küzd, sebeit jel sem veszi, olyan, mint az erdők ragadozója: még haldokolva is beleragaszkodik ellensége torkába.

Ezen a tulajdonságon az sem változtat, hogy annyira vallásos.

A mostani háboruban a katonák térdreborulva imádkoztak s úgy indultak rohamra. Imádkozott a géppuskás a géppuska mellett s addig nem vette le kezét a fegyver billentyűjéről, amíg a tőlényszalagban tőlénny volt, vagy amíg őt magát szilává nem lötték. Egy fiatal teológus barátom írja: azért olyan jó katona a finn, mert hívő. Hívő, igen, de az életbe, jövőjébe, önmagába vetett hitét azonosítja keresztényen hitével, az Evangéliummal s miközben Jézushoz imádkozik, a maga istenére, Jumalára gondol, ha erről nem tud is.

Kulturája az északeurópai, helyesebben a skandináviai kulturakörhöz tartozik. Ez rányomja bélyegét életmódjára, szokásaira, irodalmára, művészetére, politikai életére. A svédektől kapta a keresztényiséget, először a katolicizmus, majd a protestantizmus formájában. Ez sem folyt le egészen simán. Lépésről-lépésre, gyakran ádáz harcok árán sikerült csak az erdőben megbujt, tavak közé menekült finneket keresztvíz alá hajtani, s ha meg is keresztelkedtek, az még nem annyit jelentett, hogy keresztények. Tudjuk, a finnugor népek mily szívósan ragaszkodnak hagyományaikhoz és isteneikhez. Az oroszok minden kegyetlensége sem tudta kiirtani az osztjások, vogulok, vagy akár a mordvinok ősi vallását, noha a népet ugyszólván teljesen sikerült kiirtaniok. A kondai aranyréce-bálványnak titkon bizonyára még ma is vannak buzgó hívei. A finnek tehát katolikusok lettek, legalább névleg, de erősebb keresztény vallásos életet tulajdonképpen csak a protestantizmus elterjedése óta élnek. Vallási buzgalmaik különös módon keveredik pogány hagyományaikkal és szellemükkel. Isteneik és ördögeik egész légiója még ma is eleven élete él, amit bizonyít, hogy illedelmesebb emberek nem mondhatják ki az ördög nevét. (Van egész sereg.) Nagy erejük lehet ördögeiknek, ha említeni sem szabad őket!

Mély keresztényiségükkel magyarázzák: sokan, milyen emberségesek, milyen békésék, türelmesek, mennyire el tudják nézni egymás hibáit, mennyire kerülik az emberesőlast, rágalmozást. Mily végtelen szeretettel bánnak betegekkel, mily türelmesek a gyermekhez, hogy kimélik az állatot. (Gyermekeket megütni nem szokás Suomiban, a lovat sem hajtják ostorral. Szép szóval, megértő turelemmel, okos érveléssel magukhoz nevelik a gyermeket s a lovakat.) Igen, vallásos, őszintén protestáns a finn. Lélekelelő, lélektisztító dolog istentiszteletre menni templomaiba, haráti kapcsolatban állani papjaival, fiatal teológusaival, vagy tudásaival. Mély és igaz öröm parasztjai között élni. Mert vallásossága tiszta, őszinte. De azért a legtöbbjének valami ősi povány neve van s azt használja. Az Aatamik, az Aapelik, a Kaarlok, a Kerttuk, a Marketták mellett lépten-nyomon vannak férfiak, akiket Urho-nak (Hősnek), lányok, akiket Ilmá-nak (Levegőg), Pülvikkinek (Felhőske), Pülvikkinek (Napocska) stb. neveznek.

Jellegetes vonása a finn teleknek a konzervativizmus. Ez már a finn nyelvben is megnyilvánul. A finn nyelv olyan, mint egy ezeroldalu, szabályos kristály. Időnlen szóalakok, ragozási formák alakjait őrzi s aki tisztában van a nyelv komplikált törvényeivel, megoldhat és megérthet minden nyelvi nehézséget. Nincsenek benne szabálytalanságok, rendkívüli formák. Minden nyelv szabálytalanságai nem egyebek kihalt alakoknál, amelyek megőrizték eredeti törvényeiket s önül-

lósították magukat. A finn nyelv annyi eredeti törvényt őrzött meg, hogy ilyen önálló-sodott alakok nem is igen akadnak benne.

Ugyanígy konzervatív maga a finn ember is. Bahonsan ragaszkodik ősi szokásaihoz, akárcsak némely magyar vilók parasztsága. A társadalmi élet sok apró szabálya, a halottak tiszteletének kultusza, mind ősi szabályokon alapul. Természetesen, a modern életformák a fiatalabb nemzedéktől lassan-lassan kipusztítják ezeket a kultikus szokásokat és társadalmi szabályokat, de azért mégsem annyira, mint Európa más népeinél.

A csendes vidéki templomok körül csodálatos temetők terülnek el. Szépen rendben tartott fák és utak, gondozott bokrok és virággyások, a sírokon állandóan viruló virágok és üde koszorúk vannak. Sehohsem lát az ember besüppedt sirt, kidőlt síremléket, leomlott fejfút. A halottakat legszívesebben a család közös sírhelyén, vagy ugyanabban a temetőben temetik el, így dédapák és ükanyák csontjai fekszenek a dédunokák és ükunokák mellett. S a legrégebb síroknak ugyanugy kijár a tisztelet, az ápolás, a koszorú, mint a legfrissebb halottnak.

Egyik barátom fia évekkal ezelőtt meghalt, fényképe előtt azonban most is gyertya ég a szoba egyik sarkában, számára fenntartott helyen. Vajjon nem a pogány finnugor népek halottkultuszára ismerünk ebben? Vajjon nem a kiváló halott bálványának, a „fejedelemistenek“ nemzedékekre átszármazó kegyelet ez?

Ha valaki meglátogatja gyermekkori faluját, a színhelyet, ahol növekedett, ahonnét a városba elszármazott, nem mulsztija el, hogy ősei sírjára virágot ne vigyen s egy néma, bensőséges imádsággal ne áldozzék emlékülnek.

A gyász, az elhunytak lelkéért való könyörgés azonban sohasem hangos. Láttam temetést falun is, városban is. A gyászalók némán, lehajtott fejjel, de száraz szemmel lépkedtek a szánra helyezett koporsó nyomában a városi temetőben is hallgatag, könnytelen emberek állták körül a sirt, miközben a zenekar

egy régi-régi, végtelenül szomorú és fájdalmas bölcsődalt muzsikált.

Ilyen néma fájdalommal dőltek neki házuk ajtófélfájának azok az asszonyok is, akiknek oda kellett hagyniok családi hajlékukat Karjalában, hogy birtokba vegye az orosz. Egy néma perc, egy sóhaj, — azután összeszorított ajakkal mentek tovább, kis motyójuk után, mely már szánra rakva várakozott rájuk az uton a szán előtt a zömök jakóval.

Vépigtekintvén már most a finn lélek arculatának vázlatán, talán megértjük, miért emelkedett ez a kis nép a bátorság, a halálmegevetés, az összetartás, a önhizalom s az életbe vetett hit oly példaadó mugasságába, miért tudott és mert szemkeszűlni óriás c-lenségével s hogyan tudta — ha fájdalmas veszteségek árán is, — megtartani szabadságát és hazáját. Talán sejtjük, miért és hogyan adhatott leckét az örök törvényből: élete csak annak van, aki tud meghalni, értéke csak az olyan életnek van, amelyet halál árán tartunk meg. Látnuk, hogy miért Észak görög-sége a suomi nép, mily különös egyezéssel vannak a görög, meg a finn természetérzés, a görög, meg a finn demokrácia, a görög, meg a finn bátorság között. Mert mind a kető életérzése tragikus, — nietzschei értelem-ben dionysosi, — gondolkodása pedig apollói.

Igy lett ez a maroknyi kis nép járadt, ki-ábrándult, a „realizmushoz“ módjólott ragaszkodó, a megalkuvás alkalmán tulmohón kapó korunk nagy tanítómasterévé.

Színház.

Kodolányi János:
Vidéki történet.

Ez a darab, szerkezeti zökkenői s helyenkint nehezen mozgó cselekménye dacára, megérte a fáradságot. Kodolányi az életből szakította a magját, ott dübörög minden szava mögött az alsóként való küzdés, a segítség áldozatos erőlködése. A bárázdákból feltört orvos visszakerül a falujába, minden porcikájával a népet szolgálja, megieremti az új hajtás intézményes gondozását, mély sarakat fapos a szenvedő szegényekért s ebben a szép küzdelmében ott áll mellette a városról lehullott asszony, a maga egyre veszélyesebb lázadásával. Hogyan jut el ideges féltékenységben oda, hogy az ura szent hivatásának útjait keresztezi, hogy végül is visszamegy görnyedten a városba s ott hagyja a falunak az orvost, a férjét, mindezt kétségtelenül az író legőszintébb szavaival mondja el Kodolányi. Nehéz anyag, annyira kísérti minden mondatát a ma súlyos széljárása, hogy nem is csoda, ha dráma helyett lüktető történet sikerült belőle.

Az előadás, úgy a rendezés, mint a színészek játéka *elsőrendű* volt. Könyves Tóth Erzs, a Nemzeti Színház művésznője, az ideges, falu betegségben szenvedő asszony szerepében sokszínű, remek alakítással szolgált. Az itihoniak pedig, hogy ne éjjünk közhelyekkel, nem „mélán illeszkedtek hozzá”, hanem dicséretükre legyen írva, *teljesen egyenértékű teljesítményt nyújtottak*. Homokay Pál érett, nagyon tehetséges színész. Bálint Anna játéka finom, öntudatos, első vonalbeli. Medgyesi Rózi öreg parasztasszonya erős, mély alakítás. Kiváló volt Téry vizsgálóbírója, Radványi Gabi csipogó cselédkéje, Szögi Arany, Bata Erzs, Bartók Juci traccsoló kompániája. Általában minden szereplő úgy mozgott, úgy élt, ahogy ezen a színpadon csak rövid idő óta él együttes.

A közönség. Akik ott voltak, lelkesen fogadták a játékot s pirultak azok helyett, akik elmaradtak. Üres székek, üres páholyok. Ugy szervezték meg ezeket a cseretársulatokat, hogy ma már nem lehet vidéki színészeletről beszélni, a szavak régi értelmében. Ez színház s amit csinálnak benne, az művészet. A művészet pedig itt áll, kínálja kincseit s negyvenezer ember szép városában, szegényszemre üresen ásitának a széksorok. Oskodhatnak előtől, menthetik gazdasági és egyéb nehézségekkel, mégis csak újabb pecsét az ősi szegénységi bizonyítványon.

v. g.

Fegyérmegyei Napló 1940.

Jan. 31., 4.

Szobrot Julianus barátnak!

Tudom, nem időszerű e kérdés s a cikk. Ma más gondjaink vannak. De tudom, hogy városunk alkotó, szépítő szellemei ma sem alszanak. Mert hiszen, a legközelebbi program egy Prohászka szobor, a Könyvtár s az előadó terem. Mind művészi igényt szolgáló tervek. Ilyenekben az ember messzi előre gondolkodik, hogy tudjuk mi kell, lehet, és a megvalósuló hova kerüljön. Volt itt terv még Mária Terézia szoborról, s van szép terv egyéb is.

Ha a F. N. nem ellensége, sőt barátja a városunkat szépítő akaratnak, engedjék meg, hogy e kívánsággal előálljunk. Nem mi kívánjuk ezt, hanem Székesfehérvár múltja, mely később vádolón intene: „hat erről elfeledkeztek a sok emlék keresgélésben és múlt restaurálásban”?

Nem kicsinyeljük le egyik szoboralakunkat sem Méltón és méltán kaphatta szobrot Varkots, Vattay, Kálmáncsay, de vajjon a legmonumentálisabb magyar gondolat uttörője, Juliánus szerzetes, ne kapjon? Az a legelső magyar álmodó, aki sziprepszitő kitartással megvalósított egy magyar dímot? Aki itt, Székesfehérvárott álmodozott, itt szöte, ala-

kitotta ki a tervet, innen indul merész utjára, és ide tért vissza.

Lehet, hogy a népünk nagy hányada nem tudja, kicsoda „Julianus barát.” Annál inkább kell az emlékeztető, kell az idejövő idegeneknek: angoloknak, franciáknak, amerikaiaknak, németeknek és minden nációbelieknek oktatásul a szobor, hogy tudják meg: *magyar ember volt a világon a legelső, aki Ázsia belsejébe merészkedett, s onnan, — egy mesevilágból, — hirt hozott nemcsak nekünk, hanem az egész világnak.*

Hogyan jut ez most az eszünkbe? Megmondjuk: e cikk írója egy könyvet olvasgat. A világ felfedezéséről. Ebben írja a tudós magyar szerző, Cholnoky Jenő:

„Lássuk mármost, hogyan indítja meg az angolvértű Tengerjáró Henrik (portugál herceg) a felfedezések lavináját. Az Indiai Óceánba akart jutni. Mert Julianus barát megmutatta hogy lehet belső Ázsiába utazni, s az ő példáján indult Piano de Carpino meg Ruysbroek, utánuk pedig Marco Polo, s ez írta le olyan csábító színekkel India, Kína és Japán kincseit, hogy mindentki odavágyott s minden áron szabad utat kellett teremteni az indiai kereskedelem részére. Nem kérdés, nem a magyar nemzeti érzés túlfűtöttsége mondatja ezt velem. Szigorú tény ez, elvitatni nem lehet. De hát mi magyarok olyan éhfelelőnek vagyunk! Mindig lekicsinyeljük önmagunkat!

Sohasem szabad elfelejtünk, hogy a szerény, igénytelen, de határtalanul vakmerő *Julianus barát volt az a hős, mely a felfedezések lavináját megindította!*”

Ennek a Julianus barátnak lelki kifejlődését monumentális regényben írta meg a magyar irodalom egyik kitűnősége, Kodolányi János. A „Julianus barát” írója itt, székesfehérvári levegőben szerezte meg szellemének azt a kiművelt erejét.

mellyel most sorra írja a legkitünőbb történelmi regényeit. A „Julianus barát” szinte apoteozisa az akaratát keresztül vivő magyar erőnek. Szimbóluma az egész magyarságnak. A regény egyrésze székesfehérvári környezetben pereg le, a Domonkos rendnek itt állott s elveszett kolostorában.

Julianus nagy volt. A legnagyobb vállalkozó és azt végbevivő magyarok legnagyobbja. A haza mentésnek, a testvér-magyar-ságnak, a Magna Hungáriának hőse,

áldozatos szolgája. Nem kell az ilyen példát a nagyvilág elé állítani? Azt, hogy akkor, amikor (előtte és utána századokig) a *művelt* Európa képzelete szörnyetegekkel fejtlen, vagy — farkasfejtű óriásokkal népesítette be Ázsia rejtelmes földjét, akkor négy magyar szerzeles innen. Székesfehérvárról bátran nevigág a rémes ismeretlenek, s közülök egy, Julianus célhoz is ér, megtalálja az ősmagyar hazát, ott magyarul beszél.

Ez a Keletre néző, álmodozó magyar szerzeles kiegészítője lenne a mennybenező huszadik századbeli másik székesfehérvári papnak — Prohászkanak. Két gigászi oszlopa ők a magyar halhatatlanság ivének Valóban: szabad hálátlannak, feledékenyek lennünk?

Városunk két szépítője: Csitány polgármester és Say Géza — a pesti álmodó! — feleljenek erre!

fehérvári.

Fejérmegyei Napló 1940.

febr. 17., 3-4.

Hulló magyarság.

Kodolányi János földindulása alá az alapot festette meg Hídvégi János ebben a művében. Kántor Jánosék drámája köré odafestette az Ormánság halálosan való világát. Szomorúbb, megrázóbb írás alig volt mostanában a kezemben. Nem szentimentális sírámok, könyvet fakasztó érzelmek áradnak belőle, de olvasásakor szívem út a megásott sír hűvös tátongasának valóra döbrentő érintése. Az elnémulásra ítélt harangok kötelét vette kezébe a szerző, hogy meg rázza egy ország népe felé, amely nép oly édesen szenderegve szeretné feledni a vést. A „fehér halál” szörnyű veszedelmét, amely a rideg érdektörvénnyel sivárrá szaharásított ormánságot gyermek telen hajlékok ablakán egy új ezeréves hívatást betölteni induló nemzet felé sűvölt.

A természetes okait vizsgálja Hídvégi János a hulló magyarországi öngyilkos erkölcsének Kemény őszinteséggel és szókimondással döbrent rá a kevés reményre jogosító rideg valóságra. De utakat is mutat a megoldások felé. Utakat, amelyek megjárása azonban a lemondást, a közösségért való áldozatosságot, szelímet parancsolja. Az orvosra jellemző kemény szavakkal mutat rá az alapokra. S itt átadom a szót a szerzőnek, nehogy erőltetett szavam megfossa őt a közvetlen hatásától.

„Mai társadalmi berendezkedésünk semmi tekintettel nincs az emberre, megszünt több lenni, mint szám. A pénz előbb keményíti meg a szívet, — mondja Börne — mint a forró víz. Pusztulni hagynak embereket, hajléktalanok tesznek családokat, csak hogy érintetlen maradjon a pénz mindenható egyensúlya. A katona köteles egykét felmentik gazdasági érdekből, a sokgyermekes család opának azonban nem adják vissza keresőtárs fiát.

Erkölcsei téren a dolgok állapotán legjobbat lendíthetne a vezetőréteg, azonban ott valósággal lenyésztek a romboló háidsu példák. A mai emberek csak a pillanatnak élnek, a nemzet jövője olyan messze esik tőlük, hogy oda nem is látnak. Mit törődnek azzal, hogy a kitölt házassági lehetőséggel tudatosan segédkeznek a születések korlátozásában? A nép elvesztette hitét, börtint mindenre, nem mintha helyeselné, vagy elhinné, amit mondanak neki, hanem mert belefűsült mindenbe. Amikor némely előkelőségek ott menetelnek egy gyertyával a kőmenet élén, és ámulják Krisztust, ne felejtsek el, hogy sem az egyiket, sem a másikat nem vezeték földre, csak megjdt szóták mind a kettő türelmét. Mert az adózó nép azokat is számon tartja, akik bőséges fizetés mellett nem szegyenkeznek a maguk részére magas nyugdíjjal, vagy feleségüknek külföldön olyan fizetést kijárni, amely sok-sok család megélhetését tudná biztosítani. Szűnjék meg az, hogy

valaki magas állását arra használja fel, hogy busás jövedelemhez jutassa a család minden tagját, szűnjék meg az, hogy élemedett kis-királyok egyéni érdekből gazdasági vállalatokban közreműködhessenek, de legfőképpen szűnjék meg az, hogy ilyen emberek a puritánság kívül fehér, belül véres tőgdjában nyilvánosan szerepelhessenek.

„El kell pusztulni az olyan államnak, amelynek vezetői csak lefelé erényesek, de felfelé csak a pénz imádatát ismerik. A mostani világ hitét a hazugság és képmulatás ölte meg.”

Kemény szavak ezek, de nem igazság nélkül valók. S aki súlyos feladat előtt van, az bátran szembenéz a valóval, még akkor is, ha önmagával kell először számadását rendeznie.

Ma, amikor a családvédelmi törvényjavaslat a törvényhozás előtt van, olvassa el mindenki ezt a kötetet, akit a nemzet sorsa érdekel. Kísérje Hídvégi János fejtegetését figyelemmel s akkor, akármilyen teherrel sújta is a családvédelmi intézkedések elkövetkező (egyelőre még gyenge) sorozata: szívesen fogja viselni a terheket, mert meglátja azokban a szociális nemzeti követelmények igazságos kielégítését. Megérti, hogy nagy fejről van szó: a nemzet jövődjéről. Dóczy István.

Fejérmegyei Napló
1940. júl. 6., 4.

A magyar szellem harca függetlenségéért, II.	Jan.
A.K.: K.J.: Suomi titka	Jan.
Kovács László: Elmélkedés egy szindarab körül	Jan.
Korvin Sándor: K.J. elbeszélései [József, az ács]	Jan.
Tízennégy magyar író 1939 könyveiről	Jan.5.
Vass László: K.J.: Suomi titka	Jan.5.
K.-est [a Turul Szövetségben]	Jan.8.
Szij Gábor: Suomi titka	Jan.6.
Kelemen János: Az Ormánság írója	Jan.15.
Süllyező világ. Regény.	Jan.18-máj.14.
Földindulás	Jan.19.
Néhány sor a Földindulás kolozsvári bemutatója elé	Jan.19.
A Földindulás filmen	Jan.24
A Földindulás diszelőadása a Royal Apollóban	Jan.27.
Földindulás... filmváltozata	Jan.22.
A K.-est műsora [a Turul Szövetségben]	
Kovách Andor: Levél a "Néma Rovat" szerkesztőjéhez	Febr.
Koczogh Akos: K.J.: Suomi	Febr.
Járosi Andor: Földindulás	Febr.
m.: Földindulás	Febr.2.
Biró Sándor: A Földindulás történelemformáló ereje	Febr.5.
[Vass László] V.L.: K.J.: Ormánság	Febr.22.
K.J. kivált a Nemeztör szerkesztőségéből	Febr.28.
K.J. nyilatkozatát közli...	Febr.29.
K.-est a Pesti Vigadóban	Márc.
Kovách Andor: Levél a "Néma Rovat" szerkesztőjéhez	Márc.
Lékács Gáspár: K.J.: Jajgatunk és kacagunk	Márc.
V.L.: K.J. Holdvilágvölgye	Márc.
Koczogh Akos: K.J. Ormánság	Apr.
Szabó Endre: K.J.: Ormánság	Máj.

Pusztai-Popovits József: Látogatás K. otthonában	Máj.30.
Tivadar: / Rédey (Jelentés az 1940.évi Vojnits-jutalomról)	Máj.-dec.
Magyar Pál: K.J.: Baranyai utazás	Jun.
Vajthó László: Magyar újdonságok színházaink műsorán	Jun.
Elutasították a Földindulás elleni plágiumpert	Jun.6.
Szij Gábor: Tudtuk előre...	Jun.20.
Az ugynevezett "kisebbségi" törvényjavaslat	Jul.
Simándy Pál : K.J.: Süllyedő világ	Jul.
Birkás Endre: Az elmúlt évad mérlege	Jul.
Kelemen János: K.J. Süllyedő világ	Jul.15.
Esti beszélgetés. C.	Aug.
Létszat és valóság. A Belvárosi Színház vége	Aug.
Meggyes Ede: Két könyv, két világ	Aug.
Thurzó Gábor: K.J.: Süllyedő világ	Aug.
Gombos Gyula: K.J.	Aug.29.
Esti beszélgetés. C.	Szept.
Építsünk magyarul! C.	Szept.27.
Csuka Zoltán: K.J.: Süllyedő világ	Okt.
A finn gyorstelepítés csodái. C.	Okt.11.
Vidám lényok a nagytarcsai népfőiskolán. C.	Okt.25.
Esti beszélgetés. C.	Nov.
Fényi András: K.J.: Futótűz	Nov.
Új gondolatok Budapestről! C.	Nov.7.
Kodolányi János Bókay Jánosról	Nov.15.
Bókay János K.J.ról	
Esti beszélgetés. C.	Dec.
Tudomány, művészet, irodalom 1940 romjain	Dec.15.
Anyák, akik a pusztá kezükkel ástak sirt. C.	Dec.20.
Észak görögjei. C.	Dec.24.

1941. jan. 145

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János:

Esti beszélgetés

Legutóbb az író magárahagyatottságáról beszélgetünk. Szavaim kissé tán keserűbbek voltak a szokottnál, de magányosságomat is jobban éreztem, mint valaha. Most már restellem gyöngeségemet, restellem, hogy kételkedtem a csendes, igaz magyar lelkek láthatatlan köztársaságában. Mert íme, levelet kaptam Csikmindszentről, Dóczy Kálmánétól s ez a levél visszaadta hitemet s rámpirított: »Nem szabad kicsinyhitűnek lenned!«

»Messze-messze Pesttől, itt, egy távoli székely falucskában fekszem ágyamban, — mondja a levél. — Ég a gyertya, mellettem alszik másfél éves kis unokám és olvasom az Esti beszélgetést. Bizony megkönnyeztem, hogy Bartók Béja el kellett menjen, mert meleget, levegőt nem érzett. S milyen jól esett, hogy másnak is fáj az eltávozása. És az utolsó Beszélgetés is az író magárahagyatottságáról. De az író Krisztus útját járja, az igazságért, szeretetért, a tisztaságért küzd. S így kell tudja, hogy ez sohasem könnyű, de a legnehezebb út. De nincs egyedül, százak, ezrek járnak csendben ezt az utat — itt mind a szegények — csak lélekben gazdagok.«

Aztán szívszorogatón meglepő szavakat ír: »S hogy könnyebb legyen, hogy közösséget és meleget érezzen, mi erőt, segítő indítást ad a továbbiakhoz, tessék, jöjjen el hozzánk. Most mindjárt. Az útirány: Kolozsvár—Beszterce, onnét autóbusszon Szászrégenig, ott a székely vasútra száll és jön Csikszeredáig. Megírja, mikor érkezik és a kocsit várja az állomáson, Onnan nyolc kilométer Csikmindszent. Itt csend van, nyugalom, a csillagok tisztán ragyognak, a lelkekben áhítatos érzés és melegség, mintha oltár előtt állna a lélek. Fonóba járunk, dolgozunk, imádkozunk — s bízunk Istenben. Ha nem akar hozzánk jönni, egészen egyszerű háznál is kereshetek szállást, bár mi is egészen egyszerűen élünk. Itt másképp nem is lehet.

Ha ezt a lelkeséget megismeri, érezni fogja, hogy érdemes kitartani, dolgozni, mert itt is minden felszabadításra, segítségre néz... Mint testvért várjuk, kérjük, ismerjen minket is.«

Némi kis rövidítéssel így szól az egyszerű levél:

Eppen Kolozsvárról érkeztem meg, amikor a levelet elolvastam. Csodálatos összejátszása a körülményeknek! Kolozsvárról jöttem, szívemben békével, megelégedéssel és büszkeséggel. Nyugodt és vidám voltam. Szemem előtt még csillogva kergették egymást a Körösvölgy, a hegyek, a kis berenaházak, a puha hóval lepett uccák képei, még benne csengtek fülemben a lelkes-kedves fiatalok bizakodó hangjai, még zsongott bennem a vonat kattogásának megnyugtató ritmusa — s asztalomon várt ez a levél, mint távoli üzenet, mint kézfogás, mint egy pohár meleg tej, mint egy falat ízes erdélyi kenyér. Várt mint szelíd, baráti szemrehányás. Lásd, — mondta a levél — lázadozol eleve elrendelt sorsod ellen, kényeskedsz, panaszkodol, kicsinyhitű vagy, egyedül érzed magad. Rádfonódott a gyávaság hálója, megkötözött, megfogott, mint vergődő, némán látogó halat. Úgy érezted, part-radobott egy láthatatlan, kegyetlen kéz. Hiúságodban fáj, hogy az úgynevezett irodalmi élet, a kritika, a sajtó, a színpad, volt és megmaradt barátaid mellőz. Elkeseredtél a képmutatás, a hazugságok, a törtetés láttán. Reményedet veszítetted, mert rádszabadult az idegenek hatalma s itt-ott belédfojtották a szót. De miért feledkeztél meg rólunk, akikért élsz és dolgozol? Rólunk, a százakról és ezrekről, akik ugyanazt érezzük és gondoljuk, amit te? Miért nem érezted a mi láthatatlan ezer kezünk szorítását, a népedét? Miért hűnytat be szemedet a mi rádszegezett tekintetünk előtt? Hát vajjon neked is kedvesebb a tömjénezés, a társaság kína finomsága, a díj, a koszorú az ilyen-olyan láncc, az első hely a templomban, a farizeusok helye,

1941. Jan., 1. A.

mint a csendes szolgálat, amit már ifjúkorodban váltaltál — értünk?

Gyöngye az ember, ha úgy érzi, hogy magára hagyták.

S nyomban erős és nyugodt lesz, ha valahonnét, az Isten háta mögül levelet kap egy ismeretlen aszszonytól, aki alvó unokája mellett gyertyafénynél olvassa üzeneteit.

*

Nagyon nehezen jöttem el Kolozsvárról. Olyan nehezen, ahogyan csak Finnországból jöttem el.

Nem jártam ott diákkorom óta. A román uralom idején nem tudtam rászánni magam, hogy odautazzam, félttem, hátha szétszaggatja valami a régi emlékeket, a vigyázva őrzött illúziókat. Sok álom született a Monostori úton egy barátom szobácskájában. Barátom azóta meghalt, nem akartam, hogy álmaim, ha csak részben is, meghalljanak. Rettegtem attól, hogy nem azt a Kolozsvárt látom viszont, amely diákkoromban magához ölelt.

S ugyanazt a Kolozsvárt találtam meg. Ugyanazt a barátot, nem is egy, hanem több alakban. Ugyanazokat az álmokat, ugyanazt a tiszta idealizmust és lelkes elszántságot. Amikor a Körös völgyén kilométerről kilométerre felismertem a régi tájat, a régi sziklákat, a régi hidakat a folyón, mintha visszafelé utaztam volna a múltba. Mintha időgépen ültem s két évtizedet hátráltam volna az időben. Egy-egy alagúton átbogva mintha múlt idők völgyeibe pillantottam volna. Itt fát raktak lassú mozgású, szótlán, harisnyákucsma más férfiak a vasúti kocsiokba s újra fölfedeztem, hogy a kucsmajuk olyan, mint a hegyoldalakon guggoló házak magas, mohos teteje, mint a kimagasló templomok toronyfődele. Milyen csodálatosan illenek ezek az emberek, ezek a háztetők a tájba! Milyen magától értetődő művészete a stílusegységnek! Nem fogytam ki az örömdélzéstől, a mély, megnyugtató vilámságból.

Minden lépten-nyomon történelem. Nemcsak a magam múltjába robtogtam vissza, hanem a magyarságéba is. A történelem itt elevenen ható erő, nem romokban omlott vagy mesterségesen megdermesztett múlt. Oláh házak, — mondja mellettem valaki, holott dehogy román házak ezek! Ilyen házakban húzódtak meg Baján rombadöntött birodalmának a hegyekbe szivárgott hontalan avarjai, ilyenek látták a honfoglalókat, ilyenekben pihent meg s ivott egy kupa bivalytejet a fejedelmek vitéze. Most vonat kanyarog ott, ahol valaha Szent István lovagolt dzsidás csapatai élén, de a fonott sövények, a magas, mohos tetők s a kicsiny ablakszemek most is ugyanazok.

Birkák legelésznek a hegyoldalon, a téli nap szeliden melengeti őket. A »bacska« görbe botjára támaszkodva bámul az elrobogó vonat után. Derekán tüsző, lábán bocskor. Ne mondjátok, hogy »bocskoros oláh«. Havasi móc, ősei avarok voltak, s most is avar ő, noha egy kissé elkeveredett azóta magyarokkal, oláhokkal, eszegel-bolgárokkal. Értsétek meg a szívét, más szív az, mint a levantei fanariótákkal elfajzott, bizáncivá lett románoké.

Kolozsvár is ugyanaz, ami ezer esztendőnek előtte

volt. Egy darab történelem. Nagy méhsejt, évszázadról-évszázadra nőtt egy-két sejtecskével, de a régi sejtek is romlatlanul megmaradtak, szorgalmas, névtelen méhek lakják: magyarok. Tiszta, erős levegő lengi át. És nemcsak elevenen ható történelem, eleven mitosz is. Fellegvára a hét vár közé tartozott, amelyet még a tündérek építettek s amelyről Erdélyt Tündérekertnek nevezik. Mitosz és történelem él itt, összefonódva a modern élet mindennapi gondjaival, munkájával. S a történelem s a mesévé lett mitosz villódzó fényében egy-egy kis Ábel ballag nagy csizmában, vajszerű harisnyában, ködmönben, fején magas kucsmaival, kezében görcsös bottal, szótlánul megáll a kirakatok előtt s te csodálkozol, hogy Tamási költészete nem költészet, hanem valóság. Mert elkészült a szemed attól, hogy mitoszt, történelmet és költészetet valóságnak láss.

Mi itt, a magunk hazájában, amelyet Magyarországnak mond az erdélyi ma is, mint valaha, az unió előtt, megpróbálunk történelmi tudatot verni a magyar társadalom fejébe. Magam is azon munkálkodom, hogy leássak eltűnt korok mély rétegeibe, fölemeljem s megmutassam nyolcszáz esztendő homályában a népet, az örök magyarságot. Megmutassam: lássátok, nem változott, benne s általa élünk ma is. Nézzetek szívetek mélyére, megtaláljátok az elmúlt nyolcszázé vagy ezer esztendő. Nézzetek még mélyebbre: megtaláljátok magatokban Etiköz népet, Levédiát, a kaukázusi időket, az uraliakét. Nézzetek körül s figyeljétek: Keleteurópa messzi vidékeiről ismerős dalokat hoz felétek a szél. A mi dalainkat. Hallgatózzatok csak: Mongóliáig zeng a mi dalunk, a cseremiszek földjéig zeng, Szibíria szegény, nyomorult, osztják, völgül halásztanyáig zeng és a finn tavakig muzsikál. Nyissátok ki a fületeket: a hevesmegyei parasztaszony ugyanolyan dallammal siratja halott fiát a koporsónál, ahogy az osztják. Építettünk páratlan palotát Esztergomban román művészettel, de nézzétek csak az oszlopfőket: kaukázusi palmetták díszítik s egy-egy kifaragott arc magyar tekintettel mosolyog rátk. Irtottuk a pogányságot, de a beteg gyermeket ma is úgy gyógyítja a javasasszony, mint ezer évvel ezelőtt. Még papjaink is Boldogasszonynak nevezik Máriát s ha káromkodunk, s szidjuk ennek, vagy annak az istenét, a hajdani kisisteneket emlegetjük elégedetlenül. Ha fohászunk sóhajunk: »édes jó Istenkém«, valamelyik jóságos istenkénket idézzük. Bennünk van a múlt s benne vagyunk az örök múltban. Ébredjünk reá, építsünk reá.

Mennyi jószándék, mennyi munka vész kárba mégis minálunk. Alig jutottunk el az örök magyarsághoz, máris megjelennek a mohó, idegen kezek, hogy belénkfojtsák.

Erdélyben nem így van. Bizony, hiábavalók a sürgösen életbeléptetett kultúraellenes intézkedések, Erdélyben hatástalanok maradnak. Itt a mitosz, a történelem és a költészet: eleven erő.

*

Alig tartózkodom néhány órája Kolozsvárott, máris biztosan tudom, — és nem csupán hiszem — hogy nekünk, ideát való magyaroknak, akik mitoszban,

1941. júli-147

történelemben és költészetben akarjuk feltámasztani Magyarországot, hatalmas szövetségesünk támadt. Mert jelenthet a visszatért erdélyi rész a gazdasági életnek fát, sőt, ezüstöt, gyümölcsöt, sajtot, fürdőt, jelenthet az állam biztonságának stratégiai alapot, jelenthet a politikának párthíveket, képviselőket, főispánokat, polgármestereket, jelenthet a tanult elemeknek közigazgatási, tanári, orvosi s nem tudom még miféle állásokat, az egész magyarságnak mégis a mitosz, a történelem, a költészet eleven egységét jelenti elsősorban. Azt az erőforrást tehát, amiből a magyar lelkeséget újjáépíthetjük, helyesebben: visszaállíthatjuk. A hivatalos szellemi élet, a felülről diktált kultúrpolitika, a magyarországi közép- és felsőosztály cementként megdermedt szelleme ránehezedhetik majd Erdélyre egész súlyával, tehetetlenségével, pállott lomhaságával és cifra »európaiságával«, a magyar lélek roppant erővel fessegeti a ránehezedő kriptafödelet 1920 óta, fessegeti, mint Ady idején sem jobban, fessegeti, mint a múlt században Berzsenyi, Petőfi, Arany, Széchenyi s társaik korában s ezután már nem kárhozik tovább tetszhalálra. Beszélhetnek már nekünk ilyen, vagy olyan Kulturbodenről, eltilthatják akár hatóságilag is gyermekeinket a magyar daltól, ránkzúdítják a világ s Magyarország minden jöttment tamburmajorjának, hangszereelőjének, füttyülő zsidójának zenéjét, betömhetik a száunkat, írókét, ellephetik a színpadjainkat a kommersz-magyarok, kolumnákat írhatnak álcázott liberálisaink »szentistváni gondolatról«, magyarázhatja aki akarja, hogy mi az »erdélyi szellem«. Éppen, mert Erdély egy részét megszereztük, semmi sem állíthatja meg többé a mélybe temetett mag kicsirázását. Mert az »erdélyi szellem« éppen az, amit senki sem hangoztat: mitosznak, költészetnek és történelemnek eleven egysége, életteremtő ereje.

Ez az, amit Erdélyben nem kell keresni, magyarázni, hirdetni, mert élő erő. Ez az, amit itt nekünk keresnünk, magyaroznunk, hirdetniünk kell, mert túlságosan is elnyomta az az idegen, hibrid habarék, amit szeretünk »európai kultúrának« nevezni s amivel fennen hivalkodunk.

Ó, megértjük mi egymást az erdélyi fiatalokkal. Mi nem félünk attól, hogy »sokan meg akarják tartani a partikuláris szellemet.« Tartásuk csak meg, az éltetett bennünket is mindig, hogy volt egy nagy magyar medence, amely megtartotta. Az teremt bennünket most is újjá, helyesebben: az ád vissza mindnyájunkat magunknak.

Szobámban összegyűlnek fiatal barátaim. Reális kérdésekről szólnak, politikáról, társadalomról, kereskedelemről, de minden szavukat átfűti az idealizmus.

A »Méhkas« intím, ízléses kis könyvesboltjában elgondolkozhatom erről a harmóniáról. Főiskolások, szövetkezete a »Méhkas«, azért szervezték, hogy a magyar ifjúságot minden szükséges támogatással ellássák. Erdélyi József szép tervére, a »Tücsök«-re gondolok. Húsz év alatt nem tudtunk olyan szövetkezetet szervezni, amely szegény magyar ifjúságunkat gazdasági eszközök útján — tehát kegyes állami támogatás,

Döglött Maros

ERDÉLYI JÓZSEF

*Deszk a döglött Maros partján,
magyar lakja szerbvel tarkán.
Én is laktam, én is szálltam,
vize partján álldogáltam.*

*Áll a döglött Maros vize,
holt folyóág rég lemetszve,
poshadt, pállik, dög valóban,
veszett volna a folyóban.*

*A Marosból, a Tiszából,
kitagadták a Dunából,
a tengerből kitagadták,
lecsapolták, elgátolták.*

*Esővíz a tápláléka,
terem benne özön béka,
hal is terem, de nem nő meg,
kihalásszák a szegények.*

*Ruca-liba fürdik benne,
tükrözik az ég is benne,
gyermek is van, balga gyermek,
aki nézi mély tengernek.*

*Költőt is vet a sors arra,
félíg élve, félíg halva,
hogy a döglött Marost nézze
és az élőt felidézze.*

*Azt a régít, melynek ága
erre hajlott hajdanába,
s mit a döglött Maros medre
vár epedve, reménykedve...*

*Áll a holt víz s áll az ember,
szegve gáttal, szabva renddel,
áll a költő, áll a vére,
félíg halva, félíg élve.*

társadalmi kéregetés stb. mellőzésével — támogatta volna. Itt van ez a könyvesbolt. Az ajtó sűrűn nyílik és csukódik, a kiszolgálók alig győzik a munkát. Pedig nem vásárolhatsz silány könyvet. Itt nem hallod, hogy »az üzlet: üzlet«. És mégis üzlet, jó üzlet!

A »Méhkas« rendezői irodalmi esténket is a Diákházban.

Fiatal barátaim, tanuljatok a kolozsvári fiataloktól!

A hatalmas, jó térkihasználással, modern tetővilágítással tervezett, felszerelt teremben mintegy ezerkétszáz ember figyel és lelkesedik. A legélesebb szem, a legérzékenyebb ideg sem tapasztal kápkodást, rendelleniséget, zavart. Ez már magában is csoda számunkra. De nagyobb csodában is van részünk. A műsor szünetében a színpadra helyezett könyvárúsitó pulatok körül munkába állnak a népviseletbe öltözött szép barna lányok s a közönség fölöttük az emelvényre kerülvesz bennünket, a lányok vidáman, gyorsan, lelkesen adják a könyveket, váltják a pénzt. Alig fél óra alatt mintegy száz kötetet kellett dedikálnom, de így sem lehetett a közönséget kielégíteni. Magyar Könyvnap az előadói emelvényen, Könyvnap a műsor szünetében!

Varázslat, amit ezek a fiúk, ezek a népviseletben sürgő-forgó leánykák művelnek. A vár királya azt mondja a szegény kondásnak: építs reggelre templomot az ablakom elé. S fölkerelkednek a tündérek s reggelre csodálatos templomot építenek. Aztán eltűnnek nyomtalanul. Eltűntek ők is szemem elől a tömegben, nem tudom, ki volt közöttük Erzsike, ki volt Sárika, ki volt Zsuzsa. De mi írók, szegény elhagyott pásztorfiúk, akiknek templomot kell építenünk a király parancsára, mert másként megölné, ámulva látjuk, hogy a kolozsvári tündérek csodálatos templomot építettek a hivatalos kultúra fennhéjázó várával szemben — és mi élünk. Élünk és győzünk.

Műsor végeztével négyenként ment a tömeg a ruhatárhoz, aki sorrakerült, elment, aki nem: várt. Várt végig a széles lépcsőkön hosszú sorban, csevegve, nevetgélve, türelmesen.

Ez öntudatos, úri, fegyelmezett magyar tömeg. Ilyen is van.

Nem pesti színházi csűrhe.

Cs. Szabó László az első előadó. Nagyon intelligens. Victor Hugoval kezdi. Én nem is tudom, mi mindent idéz egész Európából: történelmet, irodalmat, politikát. Nagyon intelligens. A kispékek sorsáról beszél. Azt fejtegeti, hogy a nagynépek méltó itéletet hajtottak végre a kispékeken, mert ezek nem töltötték be hivatásukat. Túlságosan sokat foglalkoztak történelmükkel. Nem is tudom, mi mindent mond. Nagyon intelligens. Szégyenlem magam, hogy én mindenütt csak a magam szerény gondolataival tudok előállni.

Veres Péter nem szégyenli, hogy szintén csak a maga gondolatait mondja. Csodálatos fölény árad belőle, ahogy megjelenik csizmásan, paraszti gúnyjában a tomboló tömeg előtt s szelíd nyugalommal, csillogó tekintetében finom humorral végignéz a fe-

jek ezre fölött. Logikája könnyedén zúz össze minden ellenállást. Minden szaván érzik, hogy belőle a nép szól. Egyszerű, világos, pengeéles hasonlatai, következtetései olyan természetesek, mint a paraszti élet. Majd minden mondatát zengő taps, boldog nevetés, fölcattanó helyeslés fogadja. Hajlékony gúny, öntudatos szerénység, hatalmasan áttekintett látókör, a gondolatok szerves összeillesztése, ez az, amit nem győzők benne csodálni, miközben kissé hangos szavát hallgatom. A parasztság jövőjéről szól s mindenki föl szabadultan érzi, hogy valamennyiünkről, az egész magyarságról szól.

Németh László nemes pátozzal mond súlyos igazságokat. Kisebbségből kisebbségbe kerültek, erdélyiek, — fejtegeti, — mert Magyarországon mi vagyunk a kisebbség, akik a népet jelentjük. Kemény szavak ezek, de hogy megérti a tömeg! Hogy figyel, hogy issza felszálló, szinte láztól fűtött szavait. S azt, amit ők mondanak, a költészet magasságába emeli a virágszerűen finom kis Kulcsár Irma versmondása. Erdélyi, Sinka versei tüzes nyelvekként szállnak a közönségre. Mennyire egyek vagyunk mindnyájan, — Németh, Veres, Erdélyi, Sinka — ha nehéz életünkben bántottuk vagy bántjuk is egymást, mennyire egyek vagyunk a magyar zenével, építészettel, Boda Gábor szobraival, Csók István, Egry, Szőnyi festészetével s azokkal az írókkal, akik nincsenek itt: Móricz Zsigmonddal, Szabó Dezsővel. Mennyire ugyanaz a lélek vagyunk mindnyájan, amely a Visztulától, a Lajtától keletre zengi csodálatos dalát!

*

Szívszorogató pillanat, amikor a finn esten zsúfoltságig megtelt teremben a közönség elé állok. Féltem s mindig félek ettől a pillanattól. Most különösképpen nehezemre esett, napról-napra remélttem, megbetegszem, vagy hóvihár teszi lehetetlenné az utazást. De amikor felmegyek az emelvényre, rázműdul a filatalság szeretete. Rázműdul és elborít. Harag, zeng és dübörög a taps. Ragyognak a szemek, kipirulnak az arcok. Nekem szól ez a szeretetorkán, vagy Suominak! Mindegy. Nem dolgoztam hiába.

A magammal vitt kézirat a zsebemben marad. Torkomat fojtogatja a könny, szeretném magamhoz ölelni Kolozsvár fiait és leányait, szeretnék leülni köztük a földre s beszélni, beszélni nekik a finn ifjúságról, amelyhez annyira hasonlítanak. Aztán mégis uralkodom magamon és beszélni kezdek. Az első sorban ülő előkelőségek számára kemény beszéd egy kissé. De a fiatalok megértének. Aminthogy megértették a Földindulást is, hiába szerveztek ellene sajtóhadjáratot azok az erdélyi urak, akiknek minden lépését iparkodtam megkönnyíteni ideát.

De ez a szeretetáradás elmossa a harag, vagy a bosszúérzés tisztátalanságát, úgy állok a tömeg előtt, mint az Isten előtt, szívemet forró szeretet önti el, minden igaz szándékom igazolva van, minden ellenes erő, vagy egyén, minden melegtetés nyomorúságos epizóddá válik. Nyugodt vagyok, erős. Egy azokkal, akikhez szólok.

»Ha ezt a lelkiséget megismeri, érezni fogja, hogy érdemes kitartani, dolgozni, mert itt is minden felsze-

badításra, segítsre vár... Mint testvért várjuk...»
— írja Dóczy Kálmánné az idézett levélben.

*

Reggel hull a hó, Kolozsvár puha, csillogó lepelbe burkolózik. Száncsengők csilingelnek, a harangszó úgy zeng, mintha mélyhangú zenekar zendülne meg a fellegek mögött. Barátom, akivel feledhetetlen időket töltöttem Finnországban, boldogan fölkiált — finnül —: »Hát nem egészen olyan, mintha Suomiban volnánk?!« Igen, egészen olyan. Vidám, csendes, tiszta a város. Főként tiszta. Magyarságában, nyelvében, életmódjában, szellemében tiszta. Fürödni lehet benne.

Most megértjük, hogy az erdélyiek miért oly gyanakvók, rejtőzők, ravaszkodók itt minálunk. Megértjük, hogy néha miért oly kíméletlenek is irányunkban. Miért néznek le bennünket. Félnak tőlünk. Nem bíznak bennünk. Elkészülnek minden csalódásra, csalattatásra. Romlottaknak érznek minket.

Távol Budapest mérgezett légkörétől, mérgezett kereskedelmi, politikai, szellemi életétől, egészen mások. Mert otthon vannak.

Mi is megváltozunk Erdélyben. Mint akik hazatérünk, levettjük páncélzatunkat, helyreigazítjuk keserű, vagy ármító arcvonásainkat, lazára eresztjük ugrásra kész inainkat. Nem rettegünk a hazugságoktól, nem vá-

runk támadásokat. Otthon vagyunk, egymásé és a magunké vagyunk. Tiszták vagyunk.

*

A vonat süvöltő szélben vágat a hólepte Alföldön át. Leheletemmel tenyérimi helyen megolvastom az ablak jégvirágait s kibámulok az éjszakába. Szeretem az Alföldet, ezt a vad, végtelen szteppét, sohasem értettem Ady megvető jajongását. »Fut a vonat az éjbe« — s kint vad szél sodorja a havat. Sehol egy lélek, sehol egy fénypont a dermedező tanyaházakban.

Békülünk csak meg magunkkal. Ez is mi vagyunk. Fátlan, kietlen pusztaság, szétszórt, halott tanyák, süvöltő szél, hóvihar. Nézzük a magunk szemével: milyen hatalmas, milyen végtelen, milyen vad és ősi! Minek szégyenlenénk? A Boul' Miche'-en most idegen csizmák dübörögnek, ha megújulást akarunk, nincs mit keresnünk Ady Bakonyában. A Fény Városa sötétben didereg, nézzünk körül idehaza. Nincs miért »nyugati őrzásokat« és »doweri átkeléseket« végezzünk. Itthon van őrizni valónk, itthon kell átkelnünk — s nem magányosan, kiváltságos személyeként, hanem népestül-mindenestül — a magunk igazi hazájába. »Zúgjátok hát, tél szelei, az örök nyár dalait« jut eszembe Erdélyi József két sora s nyugodtan nézek ki a hóviharba.

Budapest, 1940. december.

M Ū H E L Y T I T K O K

Minden mű megalkotásában a legtevékenyebb szerepet tölti be az írónak valamely személyes élménye. Rendszerint valamilyen személyes élmény a döntő impulzus — de ezt az impulzust titokként zárja magában az író és nem is szívesen nyilatkozik róla.

A Film-Színház-Irodalom — számítva a közönség ezirányú érdeklődésére — felkereste prominens íróinkat: nyilatkozzanak egy-egy legjobban ismert művük születésének titkairól, mondják el, hogy mik voltak azok a tapasztalatok, impressziók, személyes élmények, amelyek a mű megírásánál inspirálta, dinamizálta lelki motorjukat...

Ignác Rózsa a most megjelent »Született Moldovában« című regényéről nyilatkozik:

— Könyvem egy erdélyi szobrászművész barátomnak dedikáltam, akinek tragikus sorsú históriája adta a tulajdonképpeni impulzust a regény megírására. Egy magyar festőművész, akinek apja később román nőt vett feleségül, áttérve a görögkeleti hitre, teljesen románná asszimilálódott. Ez a félvér festőművész vasgárdista lett és barátját a szobrászművészt teljesen tönkretette...

Kodolányi János legújabb regényének, a »Futótűz«-nek műhelytitkairól lebbenti fel a látylat:

— Az októberi forradalmat megelőző nyáron egy alföldi tanyán éldégéltem egyik barátommal. Barátom tizennyolcéves volt, én tizenkilenc.

— Egy esős napon a faluba iparkodtunk. Kocsinkra karsú, szőke leány kéredzkedett. Boldogan állítottuk magunk közé s mire a faluba értünk, halálosan beleszerettünk mind a kettőn.

— Ezt a különös, kettős szerelmet, ezt a különös leányt írtam meg *Futótűz* című regényemben. Súlyos csalódás volt számomra ez a szerelem. Persze, akkoriban még más is történt: összeomlott a front, kitört az oroszországi forradalom.

— Ebből az élményből született a regény. Megírtam benne az ingadozó társadalom zűrzavarát, az alföldi parasztnép megmozdulását s egy beteg úrcsalád összeroppadását.

Makkal Sándor a »Mi, Ernyeiek«-ről beszél:

— Apai és anyai ágon marosszéki székely család tagja vagyok. Ezeknek a katonamúltú kisbirtokos nemesi családoknak akartam megrajzolni a magyar világban való útját az utolsó száz év alatt, a negyvennyolcas szabadságharc tragikus végétől kezdve. A székely családnak ez az útja: a sok gyermek közül egy-kettő marad a földnél s őrzi, téri az ősi rögöt, valamelyikük sok küzdés között kollégiumba kerül, tanul, hogy tanító, pap, tanár, vagy más szellemi vezetője legyen népének, némelyikük művészi tehetséggel és lendülettel messzibb égtájak felé szárnyal s van olyan is, aki mint valami telepés, más, távoli környezetben ver gyökeret s alapít családot. Így ágazik szét a familia az egész magyar közéletben, szerény vagy országos szerepet játszva, de mindenképpen gyarapítva a magyar nemzet életerejét és erkölcsi tőkét.

Márai Sándor a most nagy sikerrel futó szindarabjáról, a »Kaland«-ról nyilatkozik:

— A Kaland megírásánál egyetlen személyes élményem sem játszott szerepet. A Kaland az első sorától az utolsóig a fantáziám szüleménye. Tulajdonképpen a helyzet az, hogy az alapötletet már egy régebben megjelent novellámban dolgoztam fel, — a novella címe: »Rendelés előtt« volt, — s ebből a novellából írtam e szindarabot. A Kaland valamennyi szereplője költött alak. De természetesen mindegyik alakban benne van az író is, hiszen mindegyik szereplő az író szülötte.

Zsigray Julianna az »Erzsébet királyné« című regényének születéséről ezeket mondja:

— 1936-ban Bécsbe utaztam és ott, a Kapucinusok templomában egy igen megkapó jelenségre lettem figyelmes. A sok márvány- és bronzkoporsó közt, melyekben a Habsburg-ház uralkodói porladnak, Erzsébet királyné sírján friss élő virágot pillantottam meg. Egyedül csak az ő sírján friss virág. Ez a látvány készítetett a regény megírására...

Györy András

Film Színház Irodalom 1941. jan. 3/9.

A. 7. 12.

Kis diákok nagy magyar értékek védelmében

ÍRTA KODOLÁNYI JÁNOS

1941. Jan. 20 151

Nemrégiben kedves levelet kaptam Érsekújvárról Bakos József dr. tanár úrtól. Arra kért, írjak valamit a *Pázmány Péter gimnázium* harmadik osztályának nyelv-művelő folyóiratába.

Füresáldodva csóváltam a fejem. Egy gimnázium harmadik osztályának nyelv-művelő folyóirata volna?

Nagy örömmre s még nagyobb meglepetésemre szolgált azután maga a lap. Szép szürke, rajzolt borítékú, nagyalakú, huszonnégy oldalas füzetet kaptam ugyan, rajta a félreérthetetlen felírás: »A Pázmány Péter gimnázium III/a. osztályának nyelv-művelő folyóirata«. A lap címe: »Védjük nyelvünket!«

Nem nyomdai úton, hanem »stencillek« sokszorosított, izlésesen beosztott, rajzcsokkákkal díszített folyóirat. Elöl az igazgató úr vezércikke. Így ír: »Forduljatok figyelemmel a magyar falu, a magyar nép felé. Ki kell fejlesztenetek magatokban az erős közösségi érzetet, amely azt parancsolja, hogy felelősnek érezzük magunkat minden magyar sorsáért. Azért, mert középiskolát végeztetek, s elolvastatok egy tucat könyvet, ne nézzétek le a falu népét, hanem becsüljétek meg a lelkében rejlő nagy és szent értékeket. »Isten nagy ajándékait egyformán mindnyájunknak adta.« mondja br. Eötvös József. Figyeljétek meg a falu népének minden megnyilatkozását, elsősorban nyelvét, szólásformáit, közmondásait. Kincsek vannak ezekben elraktározva.«

A lapban váltakozva szerepelnek tanárok és kisdíákok írásai. Egy-két nemeshangú költőnk verse mellett azonban olvashatjuk Ortutay Gyula kis cikkét is egy lakodalmi népszokásról. Van cikk a falukutató diák feladatairól, a két Bolyairól, egy vidék népművészetéről. Okos, rövid, tömör könyvismertetések hívják fel a tanulók figyelmét egy-egy könyvre. S milyen érdekes cikk foglalkozik Érsekújvárnak a cseh megszállás alatti népművelődési viszonyaival. Egy kis statisztika szemlélteti, hogy 1931-ben a városi közkönyvtárban 3460 kötet állt 205 olvasó tag rendelkezésére s egy-egy olvasóra 45 kötet jutott, míg 1938-ban 5431 kötettel rendelkezett a könyvtár, 552 tagja volt, a kiadott kötetek száma 33.240-re rúgott s egy-egy olvasóra már 60 kötet esett!

Nem győzők gyönyörködni a kis folyóiratban.

Észembejüt az én diákoskodásom. A harmadik osztályban bizony már elég haszontalan kis kölykök voltunk. Ha valaki azt mondta volna, szerkesszünk nyelv-művelő folyóiratot, maguk a tanáraink csodálkozhatna volna legjobban. Pofonok és nádpálcaütések között serdültünk komisz, iskolakerülő, drukkoló sihe-

derökké, legnagyobb boldogságunk az volt, ha egy-egy óra elmaradt. Diadalordításban törtünk ki, ha valamelyik tanárunk megbetegedett. A magyar nyelv és irodalom órái ásitó unalomban teltek. Néprajzról semmit sem hallottunk, senki sem biztalt, hogy rajzoljunk le falunk háztetőit, kapubálványait, fejfáit. Aki tájszólással beszélt: kicsúfoltuk s ebben előljárt egynémely tanárunk. Dolgozatainkban mérőldes cicerói körmondatokat írtunk, — ugyan ki tördött volna mondatszerkesztésünk magyarosságával. Szépnek azt kellett tartanunk, ami »érdek nélkül tetszik« s nekünk érdekek nélkül tetszett minden, ami tetszetős és nagyképű volt. Vajjon csodálkozhatunk-e azon, hogy sorainkból falura csupa olyan férfiú került, aki csillagászati távolságban állott a falu népének gondolkodásától, érzésvilágától, nyelve szellemétől, széperékétől? Vajjon szabad-e hibáztatunk a tanítók, papok, jegyzők s más falusi urak seregét, mert vakon és süketen mennek el a nép lelki értékei, művészeti kincsei mellett?

Évekkel ezelőtt egy kis drávamenti elemiskolába botlottam be. A gyerekek rettegve bámultak rám, azt hitték, tanfelügyelő vagyok. Megkérdeztem egy hatodikos színjeles kislánytól: hány lakosa van a falunak? Nem tudta. Kértem, beszéljen a kenderről. Hallgatott. Biztatam, mondjon valami szép dalt, amely ezen a vidéken termett. Rázendített egy Murgács-dalra. A derék tanítónő irult-pirult s szégyenkezve dadogta, hogy neki egy hivatalos dalsorozathoz kell alkalmazkodnia, de meg »ezen a vidéken« nincsenek is szép dalok. (Megjegyzem, a legcsodálatosabb, ősi pentafónikus dallamokat gyűjtötték ott össze!)

A tanító urat szobájában, nagy mérgeződések között találtam. — Kérem, — panaszkodott szegény feje — mintha nem volna az embernek elég dolga-baja! Most meg azt kívánják, küldjek egy kiállításra szótteseket. — Beleturkált az asztalán heverő gyönyörű törülközőkbe, abroszokba. — Nem tudom, mit akarnak ezzel a sok vacakkal! Szóttes, azt mondják! Van itt, kérem, mindenféle holmi, de hogy miért kell ezt nekem összeszednem, azt csak ők tudják.

Keze évszázados kincsek között vágált, de nem látta.

Ilyen lesújtó tapasztalata mindenki- nek van.

Ami már most a kis harmadikosokat illeti: én nem lepődöm meg azon, hogy olyan ügyesek, értelmesek, amilyeneknek az érsekújvári lapban mutatkoznak. A gyermekek általában nem olyan ostobák, amilyeneknek a nevelők tartják őket. Csak szabadjára kell őket engedni! S éppen ez a szabadság, az egyéniség-

nek ez a feltétlen tisztelete az egyetlen módszer, amellyel magyar gyermekeket nevelni lehet és szabad. Bizuk csak rájuk, mit látnak jónak és helyesnek. Engedjünk tág teret felelősségüknek és munkájuknak: A magyar gyermek nem nyájlény. Elsílányul, elsorvad, ha nyájba szoritjuk s külső dresszúrával, úgynevezett »fegyelemmel« bánunk vele. Elgyávul, törtető vagy egykedvű lesz. Ime, a példa, mit lehet velük kezdeni, ha a lelkialkatuknak megfelelő pedagógiával nevelik őket!

Tanárok, kisdíákok a legszebb testvéri munkaközösségben dolgoznak együtt e folyóirat hasábjain. *Ősi kaláka ez, a szellem kalákája.* Vajjon miért nem lehet egész közoktatásunkat kalákarendszerre fejleszteni!

Még más öröm is ért: megkaptam a pápai *Kollégiumi Lapok* karácsonyi számát. Ez már nyomtatott folyóirat, nagyobb díákok buzgólkodnak hasábjain. A karácsonyi szám kétnyelvű: magyar- finn. Hetedikes, nyolcadikos díákok írták finn cikkeit a magyar- finn rokonság és kultúrkapcsolat szellemében. Okos, kedves, mély szeretettől és idealizmustól besugárzott cikkek ezek. Így suttognak hozzám hangtalanul: »Látod, mennyit fáradoztál, hogy létrehozz egy magyar- finn-ézt nyelvű folyóiratot és nem sikerült. Akihez fordulál, lemosolygott, bolondnak tartott, volt olyan is, aki ki-nevetett. Mi, fiatalok, nem tartunk bolondnak, nem nevetünk ki. Megpróbáljuk szerény eszközeinkkel megvalósítani szándékaidat. Most csak így, néha-néha teszünk egy kapavágást az ugaron, amelyet te szántani akartál. Néhány év múlva már mi is szántunk valamennyien...«

S ezt az örömet is középiskolás díákok szerezték.

Hát Vajthó László nagyszerű munkálkodása nyolcadikos díákaival? Ki ne ismerné irodalmunk kiadatlan kincseinek a nyolcadik osztály által évről-évre történő kiadatását! Ezeket a komoly szövegkritikai kiadványokat, amelyek sorában például Berzsonyi *Tarimenes*-e is napvilágot látott! Egy csodálatos, magyar módra szervezett, szabad kalákamunka eredményei ezek a kötetek. Jelzik az utat, amelyen a magyar köznevelésnek haladnia kell.

Az érsekújvári kisfiúk lapjába, természetesen, írok; mihelyt időm s munkám engedi. Büszkeségemre szolgál majd, hogy írásom az ő munkájuk szerény részese lehet. Addig is így kell segítenem őket: az újszellemtű, mindenre felkészült magyar elit elé viszem nemes fáradozásuk híreit. Ők kitartón, lelkesen, játszva dolgoznak s méltó munkásai lesznek inatszakasztó feladatoknak. Szeretném, ha a felnőttek társadalmi tanulása tölük. Tolsztoj sohasem mulasztotta el, hogy a gyermekektől tanuljon. Sokan vannak közöttünk, akikre ráférne egy kis okulás. A gyermekek példája álljon előttük: míg komoly lapok, folyóiratok útját szegik a nyelv-művelésnek, ők kivesszik kezünkől a stafétabotot és frissen, nevetve futnak vele tovább a célhoz.

KODOLÁNYI JÁNOS:

FUTÓTŰZ

Athenaeum kiadása

A műnek ez már második kiadása. Az első még jó tíz évvel ezelőtt jelent meg. Az idő, amelyben alakjait a naturalizmus éles színeivel felrajzolja, megeleveníti, az összeomlás, a forradalom kora. Tőlünk már meglehetősen messzeáll, de ami még mindig ott vibrál idegeinkben, mint a magyarság történetének legszomorúbb korszaka. Egy rossz álmom, amely annak idején futótűzként szaladt végig a magyar falun. Komoly, újjászülő mozgalomra már nem teltt belőle, parasztságunk szervezatlensége s vezetőink gyengesége miatt. Így csak kommunizmus lett, nem magyar mozgalom. Lidérccláng, amelynek nem létező kísérletei ellen is olyan dühödöt erővel és jobb ügyhöz méltó bűzgalommal viaskodott a későbbi rendszer és a nagyon „keresztényi-nemzeti” társadalom.

A regény már első megjelenésekor történelmi regénnyé vált. Pedig szereplői nem vezetőszerepet játszó emberek, névtelenek, kikapott alakjai az alföldi parasztvárosnak. Nem is csinálnak semmi különösebbet, élnek a maguk egyszerű, szürke, mindennapi életüket. Észre sem veszik, hogy mellettük történelem születik.

A főhős egy fiatal, érettségizett intellektüel. Nem is típus. Mégis a körülötte csoportosított eseményeken, és főleg az alakuló, vajudó lélek vívódásán keresztül Kodolányi jobban érzékelteti a kort, mintha politikai hőst rajzolt volna. Ez a fiatal, töprengő, költői hajlamú lélek magárahagyottan, küzködve, tusakodva keresi élete értelmét. Úgy vetődik ide-oda, mint a fájától elsodort falevél. Saját családjában kell tapasztalnia a középosztály rettenetes bomlását, értékrendszere teljes felborulását, azt az erkölcsi nyomorúságot, amelyben alig-alig van egy kicsinyke vágy az élet nemesebb, tisztább élése felé. Velük szemben valami mély undor fogja el, s családjá min-

den hagyományával, megrögzöttségével szakítva, valami ős vonzódással vágyik a természetesség, az egyszerűség és egészség felé. Testi-lelki barátja lesz egy hasonló, birtokukon dolgozó, dunántúli parasztfiúnak. Ezt a harmóniát ígérő barátságot közös szerelmük örli fel lassanként. A költői hajlamú fiú a szerelemben teljes ideált keres. A fiatal lány vágyai a testiségen, érzelmi élezeteken túl nem terjednek. Barátja ősi természetes ösztöneivel hamarabb veszi észre ezt, neki már csak a keserű kiábrándulás, a leszámolás marad.

A két alakban a fiatal értelmiség és a parasztság áll előttünk. Egyik a kiábrándultságon át halad a megtisztulás felé, másik az elpusztíthatatlan életerő. Közben előttünk áll az alföldi kisváros és tanya háborúvégi társadalmi képe. A parasztság reális érzéke már régen felismerte, hogy a magyarságnak nincs miért továbbharcolni. Itt csak veszteni lehet. A középosztály sem lelkesedik, de léha hazafiságával még kitart — a parasztság bőrére. A forradalom előérzete és futó jelenetei zárják be a sötét képet.

Az írónak jó szemé van. Társadalom és korrálja hű és reális. Naturálisan ír, erős színekkel, sokkal inkább, mint későbbi regényeiben. De ez sem program nála, hanem írói sajátosság és erő is. Nagyon ismeri az emberi lelket, nemcsak megnyilvánulásában, de ösztöneiben is. Ezt minden analízis nélkül, nagy életszerűséggel tudja megeleveníteni. Kevés szóval, amiben nagy segítségé színben és kifejezésben igen gazdag nyelve, az író legnagyobb ereje. Bár ez még kevésbé oly gazdag, mint későbbi munkáiban.

A „Futótűz” nem a legjobb munkája az írónak, de komoly irodalmi érték. Első megjelenése után kevésbé értékelték szélesebb körben. A mindenben hatást kereső irodalmi kullancs-kritikusok Móricz-utánzatnak tartották. Ma már Kodolányi írói működésének távlatában szemlélhetjük, hogy ez a tömény magyar tehetség ábrázolási módja, nyelve mennyire egyéni, új és értékes s mennyire megnemesítette a magyar prózát.

Kiss Sándor

Magyar Ut 1941. jan. 23.
4. n. 6.

EGY BIRODALOM TRAGÉDIÁJA CENZURÁZOTT LEVELEZŐLAPON

IRTA KODOLÁNYI JÁNOS

Levelezőlapot kaptam Varsóból. Még december 16-án kelt. Rajta a német cenzúra több pecsétje. Maria P. írta, németül.

»Ha lehet, küldjön Úlelmiszert a Vöröskereszt útján, — írja Maria P. — mert gyakran éhezem. Hogy az uram hol van, nem tudom — folytatja. — Azt mondják, él. — S újra könyörgés: — Kérem, kísérje meg, hogy élelmiszerekhez jussak a Vöröskereszt útján.«

A szűkszavú, de egy összcsozott életéről beszélő lap nem hagy nyugodni. Megnézem Maria P. címét: Varsó egyik külvárosában lakik egy asszonynál, nyilván kegyelemből.

Maria P.-t és az urát 1937-ben ismerem meg. Együtt utaztunk Budapesttől Varsóig. Én Finnországba mentem, ők magyarországi látogatásukat fejezték be. A férfi ügyvéd volt. Magas, karosú, izmos, deresedő hajú, erőt és nyugalmat sugárzó arcú ember, udvarias a végtelenségig, rendkívül művelt, világlátott lélek s emellett szinte gyermekeken rajongó. Az asszony finom, törékeny, fegyelmezett s mégis melegsívű nő, egy katonai szaklap szerkesztője. Lányos díszekkel mutatta nemzetközi újságírószövetségi igazolványát.

Napsugaras nyári időben robogtunk felfelé a Vég völgyén, erdők, hegycsúcsok, ősi várak között. Az első szavak németül estek, de rögtön áttértünk a franciára. Mind a ketten elegánsan, fordulatosan, tiszta kiejtéssel beszéltek franciául. Utazásunk egyszersmind utazás volt a magyar történelemben. Míg csak el nem hagytuk az ősi magyar határt, mohón hallgatták magyarázatomat a honfoglalásról, az Árpád-házi királyok uralkodásáról, a tatárjárásról, Mátyásról, a török hódoltságról s az aztán elkövetkezett időről. Minden városához, minden várhoz magyarázatot kellett fűznöm. Majd, sor kerülve finnországi terveimre, a magyar nyelv származásáról, kialakulásáról beszéltem, néhány érthető és egyszerű nyelvezeti példával megvilágítva nyelvünk szerkezetét s finn, meg török rokonságát. Minderről sokat tudtak ők is, gyermekek örömiük halk felkiáltásokban, csodálkozó ah-okban s izgatott kérdésekben fejeződött ki. Csak hárman voltunk a fülkében s a lengyel határig nem is zavart bennünket senki. A vonat és az idő reptelt, mire lengyel földön robogtunk, már olyan jó barátok voltunk, mintha évek óta ismertük volna egymást.

P. úr szenvedélyes patriótává alakult át, amikor az Olsa környékén jártunk. Most ő kezdett beszélni. Szavait izgatottság fűtötte, fegyelmezett mozdulatai

főszabadultak. A nyitott ablakban állva s cigarettáját szíva, messze kimutatott a folyó völgyére, tekintete keményebbre vált, arca színesebb lett. Mint légionárius, ezeken a dombokon harcolt, ezekben az erdőkben lappangott, ezeket a falvakat hódította meg. Itt folyt le élete romantikus korszaka. Itt küzdött Lengyelország nagyságáért, birodalmi állásáért, függetlenségéért. S most halk szóval fogadta, hogy ezt a vidéket, amelyet a csehek elvettek tőlük, amikor Lengyelország nem tudott védekezni, rövidesen visszafoglalják s akkor ő ismét itt lesz katonaruhában, fegyverrel a kezében.

Emlékezetemben olyan tisztán él a két útitárs, hogy látom kék szemüket, hallom halk, fegyelmezett s mégis izgatott hangjukat, érzem a cigaretták s az erdők illatát.

Czenstochova... A pályaudvaron Mária ünneplésre összegyűlt nép az ország minden részének viseletében. Piros orosz zabonyok, lengyel himzések, fehér ingvállak, színes kendők, nehéz csizmák és szegényes bocskorok... Itt-ott a zarándokok zászlóvivői féltő gonddal őrzik a becsavart hóféléh Mária-zászlókat. Vig csevetelés, kacagó lányok, vonatfűtty, tolongás, Harsogó, duzzadó élet.

Majd, már Varsó közelében *Pjotr* kóv modern, új állomása, mint egy nagy játékdobozból kirakott vadonatúj játék.

Varsó épülőfélben lévő állomásának állványal, gerendái, rögtönzött falépítői, irtózatos néptömegek, vad zürzavara és kavargása. P. úr autóba ültette feleségét, ő maga elkísért vonatához, helyet kerített a zsúfolt kocsiban, elrendezte málmáit, megszidta a hanyag, követelőző hordárt, aki meg akart zavarolni. A fülke ajtajában pedig gyors elhatározással megölelt s akkor is ott állt még a Perron rossz lámpái alatt, amikor vonatom kigördült a végtelen síkságok felé.

*

Később egyszer kénytelen voltam egy napot Varsóban tölteni. Nem szívesen tettem, sohasem szerettem meg ezt a várost. A szálló portása előre követelte a szoba árát, a liftes szolga apagyilkosnak látszott a szobalány szája, körme vérvörös, mint egy frissen jóllakott tigrisé, a teát előre kifizettették velem. Finnországból jövet úgy hatott rám mindez, mint nyílt sebben a tűszurkálás. Gazdátlanul, árván, még a finn tájakon kóborló lélekkel ültem szobámban s lenéztem a sivár varsói háztetőkre. Baráti kéz, baráti szó után vágyódtam. S elhatároztam, hogy meg látogatom új barátaimat.

Autóba ültem, sötét, lelketrázó nótákon elvittem magam P.-ékhez.

Csak az asszony volt otthon. Végtelen kedvességgel fogadott, teával kínálta meg. Elmondta, hogy éppen várja az urát, hadgyakorlaton volt az ukrán határ közelében. Feltétlenül megkérte majd a szálláson.

Megnyugodva, felüldülve köszöntem el. Egy modern bérház negyedik emeletén laktak. A lift a harmadik emeletnél elromlott. Hosszú vitatkozás a liftesember, meg a földszintről felkiabáló házmester között. Végre egyesült erővel kihúztak a bedöglött liftből, nadrágom elhasadt, gombjaim leszakadtak, de azért borralalót kértek tőlem a lift-használatért! A taxisoftor félórát hurcolt keresztül-kasul a városban s csak akkor volt hajlandó megtalálni a szállodát, amikor rendőrral fenyegetőttem. Hajmeresztő tapasztalatok voltak ezek — Finnország után!

Másnap aztán telefonált P., hogy találkozzunk a Polonia-kávéházban.

Találkoztunk. Pontosan a megbeszelt időben jött. Galambszürke főhadnagyi uniformis feszült rajta, lábán ragyogó csizma. Ismét megölelt s ahogy beszélgetni kezdtünk, nyomban észrevettem aggodó tekintetét. El is határoztam, hogy nem szólok lesújtó tapasztalataimról. A zengalei goromba lengyel granicsár-tisztről, aki hatalmas pisztolyát az asztalra fektetve követelte, hogy szerezzen új vízumot, a hamis pénzekről, amiket majdnem mindenütt a markomba nyomtak, valahányszor teát, sonkaszemlyét vettem, a motozásról, amit azért kellett elszerveznem Turmonteban, mert útlevelelem Budapest Bukarestnek olvasták s nyomban valutatecsempész zsidót szimatoltak bennem, a szálloda pinasz, kihívó viselkedésű személyzetét, a házmester, meg a liftes nevetnivaló handabandáját a liftpénzért, a taxisoftor szelámságát, ami huszonnégy zlotymba került... Nem, nem akartam szólni minderről. Végtelenül sajnáltam barátomat. Láttam, hogy efféle tapasztalatokat gyanít s fél, hogy megszegyenitem benne a lengyelt. Csakhogy faggatni kezdett. Kérdéseit elütöttem néhány szóval. De ő makacs volt. Hosszú kerteles után végre szelíden megvallottam, hogy bizony, rosszul érzem magam a szálláson...

Vérvörösen pattant föl helyéről s pincér után kiáltott. Fizetett. A kávéház előtt kocsiba nyomott. Szorongva ültem mellette. Egyonest a szállodához hajtott, berontott a portára, rátámadt az ácsorgó naplopókra. Olyan parázs botrányt rendezett a görnyedt, hajlongó,

Híd 1941. jan. 28. G. N. 29-30.

alázatosan mosolygó lézengők között, hogy csakúgy visszhangzott az épület. Majd ismét betuszkolt az autóba s némileg megnyugodva körütra indult velni a városba. A csehszlovák követségben lévén dolgom, először oda mentünk. Öt perc alatt elintézte útlevélügyemet. A vasútállomáson táviratot adott föl feleségemnek. A tájékoztató hivatalban menetrendet tanulmányozott, felvilágosításokat kért, följegyezte a vonatok indulását, az átszállási helyeket. Magyarázó jegyzeteket firkantott jegyzőkönyvembe. Majd meghívott ebédre. Délután ellenőrizte szállodaszámlámat, kiosztotta a borraivalókat, ismét lefordta s megfegyverte a személyzetet. Kikísért a vasútra, kiváltotta málháimat. Veszekedett a hordárral. Helyet keresett számomra. Gondoskodott ásványvízről.

Amikor vonatom kigördült az állomásról, ismét ott állt a perronon, szögletes sapkájához emelt kézzel, mosolygva, feszesen, délcegen.

— Au revoir! — kiáltotta utánam s én integettem neki a nyitott ablakból, amíg csak el nem tűnt.

Az ő személyében láttam meg az irtózatosszakadékat a modern lengyel intelligencia és a néu között. Ez az ember égső bélyegként hordozta szívében hazája minden betegségét. Egy másik, egy »virtuális« Lengyelország képe lebegett előtte s az egész háborúutáni lengyel középosztály előtt. Pilsudszky harcainak tüzeben született ez az álomkép. De a valóság rettenetes volt. Gerinctelen, lompos, közönyös, cinikus lézengők milliónyi serege, rokkant parasztházak, öntudatlan nép, szegénység, piszok, betegségek. Alázatos sunyiság az arcokon, örökön kitért tenyér, s az asztalon heverő pisztoly. Gyanakvás és fennhéjzás. Mérhétetlen erdők, nagybirtokok, medvevadászatok, csodavárás és közvetlen utcsák, lesújtó sötétség, gettók, tetvek...

Barátom bízott benne, hogy sohasem látom meg mindezt közélről. S amikor akaratom és számftásom ellenére Varasban kellett maradnom, szorongva leste, vajjon sikerült-e átsiklanom a lengyel élet szakadécai fölött úgy, hogy csak őt s őt benné az új nemzedék képviselőjét lássam.

★

Az utcát, amelyben laktak, mint annakidején hallottam, az ostrom romba döntötte. A négyemeletes modern bérház aligha áll már. Barátom talán életben van, mint mondják, de hol? Maria P. pedig, a szerény, finom, törékeny asszony, a katonai lap volt szerkesztője, — ez is milyen különös: asszony egy katonai lap élén, mint Szovjetországban! — Zoliborzban húzódik meg kegyelemből valami ismeretlen özvegyasszonynál.

»Ha lehet, küldjön élelmiszert a Vöröskereszt útján, — kér rövid, színtelen sorokban — mert gyakran éhezem...«

Egy levelezőlapon egész rettenetes tragédiája.

VISSZHANG AZ »ESTI BESZÉLGETÉSHEZ«! Kemény, januári idő van kint és késő este. A hideg megropogtatja az ablaktáblákat. Az »Esti beszélgetést« olvasom. Is-tenem, mikor a legelső Esti beszélgetés-t olvastam, nyár volt, meleg nyár! A pusztával és aratókkal kezdte, aztán az aratók varázslatos dalairól írt. Az ősi mítosz megelevenedett az író tollán.

És mennyire úgy volt minden, ahogy Ő írta. Dél volt. Kévék közé süppedve olvastam és szittam a pörkölt kalászkok szagát. Mellettem summások böktek olykor súlyos igazságokat a csöndbe és szalmával etették a tüzet. Ilyenkor belemártották piruló szalonnájukat a láncokba. Kodolányi szintén így írta. Talán romantikával vádoltam volna a nagy író.

Most megint az Esti beszélgetést olvasom és együtt lelkesülök kedvenc írómmal. Olyan jól esik, hogy most az egyszer nem panaszos a hangja és hogy végre neki is jut egy kis fény az életből... De aztán elszomorodom. Fáj, hogy csak az erdélyi ifjúságot látja talpon! Fáj nekünk felvidékieknek. De hát az író nem tehet róla. Őt nem hívta ide senki! Nem láthatott, nem ismerhetett meg minket, mivel nem is volt alkalma rá. De hát kinek a lelkén szárad ez a hanyagság, nemtörődomség? Azok a bizonyos »első sorok«, akiken az író Kolozsvárt is »csak átnézett«, — mert a hátsó sorokkal érzett lelki közös-séget — vonhatók felelősségre.

Vizont ők is csak annyiban hibásak, hogy magukra vállaltak egy feladatot, aminek nem tudnak eleget tenni.

X... városban, ahol szintén ők ragadták kezükbe a kultúra fölötti hegemoniát, teljes csődöt mondott tevékenységük. Panaszkodnak, hogy a város közönségében, de különösen az ifjúságban semmi megértés nincs a »magasabb eszmék« iránt... Persze nem veszik észre, hogy ők, akik nem találták meg azokat a magasabb eszméket, melyek megindíthatnák bennük kultúránk vérkeringését.

Annakidején Y... egyén, aki mint a felvidéki párt titkára került a nevezett városba, megtalálta a közönség szíve felé vezető utat. A politikai kalandorok legraffináltabb trükkjeivel dolgozott. Őszintén megvallva otthon volt a mesterségében. Ami vele kapcsolatban a köz emlékeze-

tében megmaradt, egy Ady matiné és egy Erdélyi est volt. Ezen két megmozdulás volt a visszatért X. város legsikerültebb irodalmi funkciója. Miért? Kérdezhetjük joggal. Hát csak azért, mert útjukon a magyar közélet két kiváló egyénisége jutott szóhoz, Féja Géza és Erdélyi József. Két mozaikrészcseke a magyar jelen és jövő mozgatóiból. Míg jelenlegi vezetőink a közelmúlt korhadt irodalmának ruhamolyjai s irtóznak attól, ami új és őszinte.

Tudom, sokan értelmetlenül olvassák ezt az érdekelt »vezetők« közül, akik rajongva tömködik tele üvegszekrényüket Herczeg, Somogyváry és Harsányi-féle izzadmányokkal. A modern magyar irodalom »remekei«-vel. És ezek irányítják X... város szellemi életét.

Mennyivel inkább lelkesült a város »megértés nélküli« ifjúsága, mikor Y... titkár az Erdélyi est végén a tomboló közönségnek ígéretet tett:

»Ezekután megérdemli X... közönsége, hogy az új magyar irodalom többi tagjait is meghívjuk. Igérem, hogy rövidesen Veres Pétert, Kodolányi Jánost és a többi is bemutatom, mert ritka az a megértés az új magyar irodalom legjobbjai iránt, amit a város közönsége tanúsított!«

...A titkár eltűnt, Veres Pétereket nem láttuk s a szép fejlődésnek induló irodalmi élet visszasüllyedt régi tehetetlenségébe.

Városunk vezetőszerophez szokott a kultúreléletben s vágyai nem nyerne kielégítést. Igénye nagyobb, mint amennyit a laikus, nem felvidéki levegőben edződött »vezetők« nyújthatnak neki. Azt ne várják, hogy egy tömeg bizonyos fokra eljutva »megértés« tanúsítása végett visszasüllyedjen egy alacsonyabb műveltségi kategóriába. Emelkedjenek ők fel, ha vezetni akarnak. Szokjanak hozzá a mi tisztább, sűrűbb levegőnkhez. Hallják meg az idők szavát és ne állítsák meg egy város szívverését!

...Hát így áll a helyzet. Éppen a legérzékenyebb pontunkon kötöttek meg, ahol a magyarságunkat rejtegetjük. Nem tudom miféle titokzatos kezek eresztene sorompót közénk és sóvárgott nagyjaink közé, de azt tudom, hogy aki az »országépítőket« egyszer szívébe zárta, onnan még tüzesvassal sem égeti ki semmiféle hatalom!

Szeberényi Lehel VII. gimn.

Magyar Élet 1941. február, 2. sz.

Utazás egy vízum körül

ÍRTA KODOLÁNYI JÁNOS

Már indulóban volt a vonatunk, amikor a lett vámtiszt ismét belépett a fülkébe s udvariasan felszólított, hogy szedjem a cókómat és szálljak le.

Ijedten néztem rá. Kávébarna, jól vasalt ruhájában, kerek tányérsapkájával hidegen, kék szemében fellebbezést nem tűrő ítélettel állott előttem. Ezek a lettek igen szigorú emberek, nem hiába mondják őket Észak poroszainak. (Poroszok is, némi finn beütéssel.) Mindig borzongó csodálattal szemléltem óraműszerű életüket. Még a vasútijegyet is hárman vizsgálták: a kalauz elvette, tüzetesen megszemlélte, majd átadta egy másik szigorú férfiúnak, ez gondosan kilyukasztotta, ezután továbbadta egy arany karszalagos ellenőrnek, aki orrán szemüveggel ismételtén megvizsgálta. Rigát is ezért nem szerettem. Kínos rend, ijesztő tisztaság, az utcasarkokon, tereken résenlében álló rendőrök, autobuszon, villamoson dermesztő kalauzok, szótlan közönség. Még a borbély is úgy borotvált, nyírt meg, a manikűrös lány is úgy hozta rendbe a hosszú utazás alatt vademberivé vált körmeimet, hogy egyetlen szót sem szólt. Étteremben a rendkívül udvarias, szolgálatkész pincér mindössze az étlap bemutatására szorítkozott, de amikor az ismeretlen ételek természetét felől kérdeztem, katonás mosollyal csak enyvit felelt: nem kívánom befolyásolni uraságodat...

Egyszóval: nem nekünk, magyaroknak találták ki ezt a tökéletesen rendezett, fegyelmezett, korrekt világot.

Tudtam hát, hogy hiába kérdezem a vámtisztet. De azért ilyen meglepő helyzetben annyit mégis megtesz az ember, hogy kérdez.

— Miért kell leszállnom?

— A hivatalban felvilágosítást kap — felelte a tiszt ragyogó németiséggel.

Összeszedtem hát bőröndjeimet, fölvettem kabátomat s leszálltam a vonatról. A halálraítélt szedelőködkök így, amikor a kivégzés hajnalán belép hozzá a börtönör.

A varsói gyorsvonal kipöfögött az állomásról.

Kora reggel volt, a kihalt pályaudvar verebei reggeli pletykájukat végezték. Az oroszbarokk állomásépület elhagyatva bámult bele a homokos, dímbesdombos északeurópai tájba. Zengale: feledhetetlen név! Szegény néhai Järventaus Arvival, nagy finn barátunkkal gyakran évődtünk, hogy Zengaleban találkozzunk. Ő Magyarországra utazik, én Finnországba, vagy fordítva. Most azonban fölmeredt előttem a sivár kérdés: hogyan s mikor utazhatom el innét, a világ végérfő!

A lett tiszt bevezetett a hivatali helyiségbe.

— Bitte schön — mondta udvariasan s rámutatott egy kopott asztalnál ülő lengyel tisztre.

A lengyel hosszú, sovány, fekete férfiú volt. Dús bajusza mint a varjú szárnya csüngött le kétfelől az orra alatt. Sötétkék ruha feszült rajta, fején négysegletes sapka féldalt vágva, lábán térdigérő csizma. Hátradólt a székén, komoran ráammeredt

— Ön K. J.?

— Jawohl.

— Ez az ön útlevele?

— Jawohl.

— Nem utazhatik tovább.

— Miért?

— Lejárt a vízuma.

— Lehetetlen!

— Ha én azt mondom, hogy lejárt, akkor lejárt!

— kiáltott rám zordonul s varjúszárny-bajusza csapkodni kezdett.

Az ember ilyenkor mindent összebeszél, ami eszébe jut. Nagy nyugalommal, de mély benső undorral és némi reménytelen kétségbeeséssel elmondtam, hogy Helsinkiben az utazási iroda útján írásban kértem vízumot s útlevelemet azzal kaptam vissza, hogy fölösleges, a vízum még nem járt le.

— Semmi közöm hozzá.

— Most mi a tennivalóm? — kérdeztem a marcona lengyelt.

— Menjen Dünaburgba a lengyel konzulátusra és szerezzen vízumot.

— Sohasem voltam Dünaburgban — nyögtem. — Hogy menjek oda vízumért?

— Semmi közöm hozzá.

Szorult helyzetemben a lett vámtiszthez fordultam, aki íróasztala mellett cigarettázva dolgozott.

— Legyen szives, mondja meg, hogy utazhatnék Daugavpilsbe?

— Nem utazhatik — felelte az udvarias óporosz. — Csak ahhoz van joga, hogy a határt átlépje. Utazgatni nincs joga.

Ez világos, mint az egyszeregy.

— Ime hallotta, — panasztam a komoran ráammeredő fekete lengyelnek — hogy nem utazhatom Daugavpilsbe.

— Dünaburgba — mordult rám.

— Talán adna nekem valamiféle ideiglenes vízumot?

— Nye — vakkantotta olyan röviden, hogy rövidebben már nem is lehetett volna.

— Tehát vízumot nem ad s nem mehetek Dünaburgba sem?

— Nye — horkant föl ismét.

— Varsóba sem, Dünaburgba sem?

— Nye!

— De hát adjon legalább tanácsot, mit tegyek.

Féllábát előretolta, a másikat hátravonta az asztal alatt, elővette s maga elé fektette ötkilós pisztolyát, kezét zsebredugta s hosszan rábámult. Végre legyintett egyet.

— De hiszen akkor el sem mehetek innét! — kiáltottam föl kétségbeesve.

— Nye — fejezte be a társalgást a lengyel. S intett, hogy menjek a fenébe, ne zavarjam.

Kiballagtam tehát a szobából. Lássunk csak tisztán — mondtam magamnak. — Gondolkozzunk. Ez a Zengale a bürokrácia klasszikus példaképe. Túlvilági méretű bürokratizmus! Művészi tökéletességű egybevágása szabályoknak, előírásoknak. Kristálytisza stílus. Zengale — a Holtpont.

Nem léphetem át a határt, mert ez a csodálatos lengyel nem ad vízumot.

Nem szerezhetek vízumot, mert ez a csodálatos lett nem ereszt Dünaburgba.

Ó, mily fölemelő dolog a civilizáció, az állam, a szervezés! Mily nagyot haladtunk, ha összehasonlítjuk magunkat, például, a verebekkel! Azok sereggestül surrannak át a határon, vízum nélkül. Szánandó lények. Nem ismerik a haladást, a huszadik századot... A baráti államok tökéletes együttműködését...

Bölcseleti vizsgálódásaim közben gyönyörködhettem a plakátokban is. Ez már kultúra. *Utazzunk Norvégiába*, csalogatott egy biborpiros égboltot, havas fenyveseket ábrázoló kép. *Vadásszunk Lengyelországban*, ajánlotta egy barátságos barnamedve valami terebélyes fa alatt. *Jöjjön Suomiba*, invitált egy bájos szőke finn leány egy kis tő partján a csónak orrából. De hát még annak a csalogatásnak sem engedhettem,

amely Riga tengeri fürdőjét ajánlgatta, hiába álltam Lettország földjén.

Leültem tehát az állomás előtt egy padra, süttettem magam a melegedő napfényvel, nézegettem a nagy orosz tábla szelid, temetői csendbe burkolózott lankáit, a reszketőlevelű fákat, az álmos munkásokat, akik cigarettázva tologattak egy üres teherkocsit. Kétségtelen, hogy igen messze voltam Magyarországtól is, Finnországtól is mindenféle értelemben. Csak arra voltam kíváncsi, ha majd összeszedik maradék csontjaimat ezen a padon, hogy szállítják Budapestre? Vagy itt temetik el, egy elhagyott csendes temetőben? Ingyen?

Mélabús töprengésemben egy hosszú, sovány, borotváltképzű, kopaszranyírt férfiú zavart meg. Tört németiséggel kérdezte, mi bajom. Elmondtam. S figyelmeztettem a végső kifejeletre is: csontjaimat összeszedik stb. Aszkétikus arcán vidám derű ömlött el.

— Semmi baj! — kiáltotta harsányan oroszul. (Érzelmünk visszavezetnek anyanyelvünkhöz) — Lesz vizum. Adja ide az útlevelet.

Odaadtam.

— Adjon pénzt is.

Atadtam egyetlen húszlotys bankómat.

— Majd egy diák beviszi a konzulátusra s délután visszahozza.

Ezzel beszaladt a házba. Hallottam, hogy egy fiúval tanácskozik.

Dél felé azután bepöfögött egy vonat. Fiatal diákom föl pattant rá s búcsút intve elrobogott az ország belseje felé útlevelemmel és egész vagyonommal.

Most azután kezdődött a gyötrelmem. Egész diákéletem minden szorongása, beleszámítva az érettségit is, az apai verés minden ijedt rémülete a torkomban volt. Ha a diáknak egy csepp esze van, meglép a pénzzel s útlevelemet elteszi örök emlékül. Aggodalmaimat elmondtam az orosz jótévőnek is. Bent ült a kisedő devizabeváltó szobában, vadul cigarettázott, hosszú csontos ujjai boszorkányos fürgeséggel csattogtatták a számológép golyócskáit.

— Bugyet passport! — rikoltotta vidáman.

— S ha a fiú meglép?

— Lesz vizum!

— Mi történik velem, ha nem jön vissza?

— Lesz vizum! — ismételte vad meggyőződéssel, tántoríthatatlan hittel. Nemhiába a messiánizmus népe az orosz, — gondoltam — ezek csakugyan meg tudták rázni a világot...

Teltek-múltak az órák, a Nap forrón süttött, én csüggedten sütkéreztem. Ujra meg újra megszemléltem az állomás környékét, újra meg újra megállapítottam, hogy a nagy orosz táblán vagyok, a vidék homokos, füves és lankás, a fékon tengelic cseveg. Olykor-olykor begördült egy vonat, a mozdony bögött, mint bika a vágóhídon s a pályaudvar megeléknült. Majd délutánba hajlott a Nap s én elveszítettem még a messiánizmusba vetett reményemet is. Nem így a hosszú orosz csinovnyik! Panaszaimra víg képpel rikoltotta:

— Buuugyet passport!

Behívott magához, hogy vigasztaljon. Beszélgettünk Budapestről, Finnországról. Megkináltuk egymást cigarettával. Sovány, borotvált képe vidáman ragyogott, vékony ajka gyermekesen mosolygott, tar feje golyóbisként csillogott a napfényben. Mindegy, — gondoltam — ez is valami. A bürokrácia kristályhegyén akadt egy érző szív, amely megérti sorsomat, összeszedi csontjaimat és eltemet, ahogy illik. Mert ime, nem vagyunk ám olyan kezdetleges, civilizálatlan lények, mint az állatok. El is temetjük egymást, például...

Egyszer aztán megcsendültek a jelzőharangok, a vámőrök fejükbe sapták sapkájukat s Daugavpils felől berobogott a rigai gyors. Oroszommal kisetünk a peronra.

A diák fiatalos fürgeséggel leszkött a vonatról, futva hozta útlevelemet, pénzemet.

A zordon lengyel szó nélkül rácsapta a pecsétet s intett, hogy menjek a fenébe.

Öt perc múlva a vonatban ültem. Sovány jótévőm kopaszon, mosolyogva állott az épület ajtajában. Mit mondtam? — kiáltotta harsányan. Így kiálthatott fel valaki a tömegben, amikor mindenek ámulatára fel támadt a naimi ifjú... Ez a hivatalnok hitt a csodában. Ember volt.

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János.*

Esti beszélgetés

Gyakran fordulnak hozzám levélben is, telefonon is a középiskolák tanulói közül tanácsért, felvilágosításért, vagy ha egyébről nem, hát egy kis beszélgetésre. Életem nagy és tiszta örömei közé tartoznak ezek a találkozások. Fiaim és leányaim az okos, öntudatos, kíváncsi fiatalok s kalaúzaim is: kézenfogva vezetnek új és új nemzedékek körébe. Hogy zárkozhatnék el tőlük?

Egyszer el kellene mondanom, milyen kérdésekkel fordulnak hozzám s kik ők, mik a terveik. Most azonban csak a legutóbb érkezett levélből ragadok ki egy-egy részt, mert a kérdés, amit felvet, időszerűnek látszik. Az utóbbi hetekben ugyanis boldog-boldogtalan »ifjúsági kérdéssel« játszadozik s tölt meg hasábokat, oldalakat napilapokban, folyóiratokban egyaránt.

»Éreztem, — írja a fiatalember — hogy, ha van valaki, akkor Ön az, aki megérti és méltányolja segítségkiáltásomat a magyar ifjúságért. A gimnázium alsó osztályait Ujpesten, a kereskedelmi Pestújhelyen végeztem, illetve végzem. (Idén érejtésigem.) Tehát ismerem elég sok fiút. Ezt azért bocsátom előre, nehogy azt tessenék hinni, hogy alaptalanul ítélek.«

»Baj van, — folytatja ezután, — még hozzá igen nagy baj. A mostani magyar ifjúság (legalább is az én tapasztalatom alapján) nem érdeklődik sem az irodalom, sem a művészet, de leginkább nem érdeklődik a magyarság legégetőbb kérdései iránt. Ha szó kerül rá, elintézi egy vállvonogatással: mi közöm hozzá, elég bajom van, mit törődjem a más bajával. Olvasmányai a színes ponyvairodalom. Beszédtemája a sport, a nő és a kétértelmű viccek. Irtózik mindentől, ami komoly, ami művészi, vagy irodalmi vonatkozású. (Brr! Ez a »vonatkozás«!) Ilyen magyar ifjúsággal nem lesz feltámadás, nem lesz megújulás, csak magyarkodó, ködevő, patópálos és magyartalan magyarság.«

»Ezt meg kell változtatni, — kiált fel szinte kétségbeesetten. Ezen sürgősen segíteni kell, különben bajok lesznek. Igen nagy bajok. Önhez fordulok utolsó reményeim minden összeszedettségével. Talán még nem késő... «

Engedelmemet kéri végül, hogy felkeressen s elmondja tervét, hogyan lehetne segíteni.

Beszéljünk hát a levélben foglaltakról azzal a komolysággal, amit minden komoly szándék és őszinte érzés megérdemel.

Ha visszagondolok ifjúságomra, azt kell mondanom, azelőtt sem volt másként, mint ahogy a fiatal levéllíró panaszkol. Sőt még a panaszok is azonosak voltak. Emlékszem, hányszor fordultam el gögös és dühös elkeseredéssel osztálytársaimtól, amikor kinevették Ady-magyarázataimat s szójátékokat faragtak nagy áhítattal leírt rímeimből. Ugy éreztem, fehér veréb vagyok a szürke verebek között s mert a tollaim nem hasonlítottak az övékhez, agyoncsipkednek. (Még novellát is írtam erről a verébről!).

En könyveket bújtam, verseket, tanulmányokat, sőt regényeket írtam halomra, óra alatt modern költőket és vén filozófusokat olvastam, ők operaeladásokat rögtönöztek tízpercben a katedra előtt, egyértelmű dialógusokat harsogtak, áriákat énekeltek s miközben fületem bedugva iparkodtam elzárkózni harsány világuk elől, körülíckándoztak, mint az ördögök s pokollá tették életemet. »Elvész az én népem, mert tudomány nélkül való!« — sóhajtottam a nagy magyarra! s a kétségbeesés feneketlen mélységeibe zuhantam.

De hát mit is vártam volna tőlük, hogy őszinte legyek? Tán azt, hogy verseket írjanak? Hogy hónuk alatt salátává rágott Herbert Spencer, Stuart Mill, Hume, vagy Kant-köteteket cipeljenek? Vágják sutba a futballt, a gerelyt, a korcsolyát, s napi öt-hat órai iskolai görnyedés után görnyedjenek még öt-hat órát vala-

* E cikknek különös időszerűséget ad Szentgyörgyi professzor úr múlt vasárnapli nyilatkozata. (Szerk.)

melyik salabakter fölött? Ne menjenek táncba, ne lasszanak jégkirálynőt, hanem vitalkozzanak filozófiai kérdéseken, szocializmuson, vagy Shelley költészetén? Igen, így képzeltem valahogy —, s nem volt igazam. Az ifjúság, a fiatal nemzedék nagy tömege, az általa a fiatal nem kényszeríthető a betű börtönébe, ahonnan csak az égre nyílik kilátás s az is csak egyesek számára. Az ifjú emberek fejlődnie, játszania, mérköznie, mozognia, vigadnia, szeretnie és csalódnia kell. Az ifjú lélek teli van tevékenységi vágygal. Tevékenykednie kell. Arravaló az iskolában esztendőkönt át eltöltött napi öt-hat óra, hogy megismerkedjék nemzete és a maga nagy kérdéseivel, feladataival, saját képességeivel és a rendelkezésére álló eszközökkel.

Igenám, de megismerteti-e az ifjúsággal mindezt az iskola?

Rég megtanultam, hogy a gyermekek hibáért a felnőttek felelősek.

Mert az iskola nem áll feladata és hivatása magaslátán. Kezdjük mindjárt ott, hogy külön nevelik a fiúkat és külön a lányokat. De még ha nevelnék! Külön tanítják őket. Ezzel olyan természetellenes szakadékok ásnak fiúk és lányok közé, amely csak természetellenes módon hidalható át. Légmentesen elzárják az ifjúságot az élet olyan alapvető kérdéseinek megismerésétől, olyan természetes feszültségek sima, önként adódó feloldásától, amelyek a mindennapi életben léptenyomon adódnak.

És az ismeretközlés módjai! Nem csak én, mások is kifejtették már számtalanszor a mai tanítási rendszer betegségeit. A magyar ifjúságot a magyar eljárással ellentétben, a magyar lelkiállatnak meg nem felelő tanítási rendszer prokrusztesztyágyába törik, gyömöszölik.

A tanárok óráról-óra kötelesek »tanmenetet« készíteni s attól egy jótányit sem térhetnek el. Természetes, ha a magyar tanártársadalom eltűri az ilyen rendszert, nem hányhatjuk a tanulók szemére, hogy gyámoltalanok, felelősségtől irtózók — s az iskola környékéről messzire elmenekülnek sportba, sárgaregénybe, léhaságokba. (Amire amúgyis kaphatók, hiszen fiatalok.)

Mióta a magyar parasztság életkérdései és ősi kultúrájának kincsei veszedelmesen hódítanak ifjúságunk soraiban, a »szabadság«, a »liberalizmus«, a »demokrácia«, a »szentistváni gondolat«, a »korszerű nevelés« fátylaít fennen lobogtató lapok, kezdve a Magyar Nemzetben, magukat »szocialistának« mondó írók, kezdve Kassák Lajoson, a legdemokratikusabb, legmagyarabb, legradikálisabb diákegyesületek feloszlásán buzgólkodnak. »Az ifjúság betegágyánál« címmel jelennek meg vitacikkok. Akik eddig technokráciát, eugenikát hirdettek, most besorozták a »sorskérdések« közé az »ifjúsági kérdést.« Aggódva emlegetik, hogy »több mint ezer ifjúsági egyesület szaggatja részekre a magyar ifjúságot«, mintha sohasem hirdették volna a szabad szervezkedés, a demokrácia, az egyéniség tiszteletének örök magyar elvét. Szakállas diákvezérek ellen támadnak, mintha nem tudnák, hogy van itt olyan ifjúsági szervezet is, amelynek vezetésében egyetlenegy ifjú sincsen, ellenben Brüningtől Schuschniggig benne méltóságoskodik minden kegyes idegen, s az a tudós is, akinek bizalmas vezetése alatt a Magyar Nemzet a »szakállas ifjúsági vezérek« porondra-

vonszolja. S minden tiszteletünk Szent-Györgyi Albert professzoré ugyan, a híres biológusé, mégsem tudjuk megérteni, miért és hogyan egyezik az egyéniség szabadságával, a demokráciával, a szentistváni hagyományokkal, a magyar szellemmel, ha egy szervezetbe kíván tömöríteni katolikus, református, zsidót, németet, parasztot, urat, ifjút és professzort, holott megmondott már ezer évvel ezelőtt: »Minden népet a maga szokásai és természete szerint kormányozz!«

Mindezt látván az ifjúság, azt mondja: »Mi közöm hozzá? Elég bajom van, mit törődjem a más bajával!«

Vessünk csak követ magunkra, felnőttek, mert bűnösök vagyunk az ifjúság hibáiban.

Itt vannak azután azok a »sorskérdések.«

Vajjon megbeszélhetjük-e őket? Vitázhatunk-e megoldásuk ilyen, vagy olyan módjain? Nem szólok most külpolitikai és katonai problémáinkról. Megértjük és helyeseljük, ha nem vetik őket oda dilettánsok, vagy törtétkö martalékaul. Létünk, vagy nemlétünk forog kockán, nem változtathatjuk az országot csertes vénaszonyok, bolond próféták, részeg csavargók, meggárgyult romantikusok, tudatlan vargák és sunnyogó zsebtolvajok piacterévé. Ő, de ezeken a kérdéseken túl vannak ám olyanok is, amelyek legfelsőbb belügyeink s mégcsak nem is politikaiak, nem is egyik, vagy másik felelős személy, vagy párt ügyei, hanem egyszerűen a magyar kultúra ügyei. Nem akarok alkalmat adni az ügyész úrnak, hogy kénytelen-kelletlen gyakorolja a reárott tisztelet s nem sorolok fel példákat arra, mi mindent kellett vérvő szívvel kihagynom műveimből, holott nem egy már a közelmúltban megjelent. De ki magyarázhatná meg, miért közölhetik a fővárosi lapok azt a statisztikai tény, hogy ennyi, meg ennyi száz milliomos van hazánkban s miért nem a parasztságnak íródott lapok? Summa summárum: kiskorúak lettünk, mi felnőttek is, szótárunkból törölnünk kell egy tömeg »csúnya szót« s nem szabad beszélünk egy sereg »csúnya gondolatról« és »csúnya tényről«, holott a tények, ugyebár, ordítanak. Még mi, egészen felnőtt, európai méretekre, sőt történelmi méretre nőtt felnőttek, írók sem beszélhetünk, írhatunk.

Mindamellett »szabad, független, gondolatainkat, meggyőződésünket bátran kimondó és vállaló magyarok« kell, hogy legyünk s azok is akarunk lenni. Halljuk, sőt hirdetjük — s ami egészen furcsa: hirdetik, — hogy mi magyarok, nem vagyunk nyájnép, nem vagyunk szolganép, mi hajdan törzsekben, nemzetségekben szerveződünk, haditaktikánk a szabadon együttműködő kis csoportok tevékenységén épült, közigazgatásunk gyökere a vármegyei rendszer, az önkormányzat, közös munkálkodásunk, a kalálka alapja is az önkéntes, játékszerű szabad együttműködés s így tovább. Mégis, mit látunk, mit lát az ifjúság családban, iskolában, közéletben egyaránt?

S most már az individualizmus, a demokrácia, sőt a liberalizmus leghősibb bajnokainak is shoking, hogy vannak külön katolikus, külön református, külön evangélikus, sőt külön zsidó ifjúsági alakulatok s hogy ezeknek az alakulatoknak nem mindegyike ballag a méltóságos professzorok nyomában.

A doktor urak viszont, akik a »betegágyat« körül állják, a politikában az egypárt-rendszert, gazdasági

életben az »egykéz-rendszert«, közigazgatásban a központosítást, az élet minden területén a diktatúrát üldözik.

Ime, ilyen zűrzavart lát és szenved el a magyar lelkialkatú ifjúság.

S ha már arról van szó, hogy hibáztassuk, mert irodalommal, művészettel, a nemzet nagy kérdéseivel nem törődik, vállatvonva megy el mellettük, pillantunk be a családi életébe is.

Uriosztályunk fiairól van szó. »Ifjúságon« többnyire nem parasztot vagy munkást értünk.

Ez az a család, amelyről a századvég francia irodalma leszedte a keresztvizet. A kispolgári család. Ezt táplálja a hercegferenci irodalom. Ezt gyönyörködteti a rádió Lehárral és Huszka Jenővel, Rózsahegyi Kálmán »bácsival«, ennek harsogja Fedák a megszékelyült vezércikkeket, ennek pergetik filmen a mindenféle huszárokat, Dankó Pistákat, ennek írják a Feleséget, ez táncol a megzenésített Talpra Magyarra. Ennek zsidó Móricz Zsigmond, ez vásárolja tízezerszám a Hotel Shanghai-t, ennek klasszikus Ronin. Ez tiltakozik levélben a rádiónál a »durok és mollok« ellen, ez vigad sírva. Ennek a családnak a fejéről írják a lapok, hogy »reggeltől-estig csak azért dolgozik, talpa, izzad, hogy eleget tegyen az állam iránti tartozásának, ez a derék úriember lesi az inodafőnök mosolyát, ez tölja az aktát egyik íróasztaltól, egyik referenstől a másikhoz, ez lelkesedett Bethlen korában a konszolidációért, ennek volt Magyarország »szanatórium az európai zűrzavar közepén«, ez rajongott Gömbös reformjaiért, Darányi »Treuge Dei« kormányzatáért, Imrédy csodálatos forradalmáért. Ez lelkesedett a francia tájékozódásért, a tengelyért, az int-razigens fajvédelemért, a szentistváni gondolatért, a szocializmusért, a fasizmusért, a nemzeti szocializmusért, az »menetel düböngő léptékekkel« I. Punalua eszmegyakorlataira, miközben hajtókája belső felére dugja a jelvényét, nehogy meglássák. Ennek a gyönyörködtetésére találták ki politikusaink a »oélikitűzést«, a »nagy magyar éjszakát« és »Európa vérzivataros korszakát.« Ennek beszélnek »síkokról« és »vonalakról«. Ez építi a szömyeteg nagyképű, cifra családi házakat, — ez diktálja a család szellemét s neveli a fiúkat, hogy apáik örökébe lépjenek.

A mama pedig, elvégezvén négy, vagy hat gimnáziumot, esetleg polgárit, szemérmesen behúnyva szendce szemét az élet »durva« jelenségei, de kinyitva fülét a sikamlósságai iránt, kegyes kereszténységben, mások viselkedését sастekintettel ügyelve s megszólva, magyar öntudattól, magasabb eszményektől sterilen álmában sem gondol arra, hogy nőnevelésünk általánososságban kritikán aluli. Csak aki látta a finn nőnevelés gyakorlati példáit, aki megismerte a finn leányt, a finn feleséget, a finn anyát, a Lotta Swärd mosolygó hősiességét, a munkáslányok finomságát, műveltségét, a parasztnők mély hitét, büszke öntudatát és nemzeti önérzetét, tudja megérteni, hol áll a mi nőnevelésünk s hol kellene állania. Borzadók a társaságtól, keserű szájjal, nihilizmussal a szívemben, fáradtan menekülök haza, otthonom csendjébe, mert ahol férfiak-nők vannak együtt, minden jóra való beszéd tárgy kerülendő. Ó, nem politikára gondolok! Elismerem, hogy a nők ebben a kérdésben

Erdélyi József:

Szemüveg

*Szemüvegem, szemüvegem, —
szemüvegem van már nekem,
pápaszemem, tükrös-fényes, —
négygel multam negyvenéves.*

*Nem elég már nekem két szem,
kettővel meg nem elégszem,
négy kell nekem, hogy jól lássak,
hogy olvassak vagy bolhásszak.*

*Négy szemem van, de nem ér fel
más ember két jó szemével,
közel-távol aki jól lát,
üveg nélkül betűt-bolhát.*

*Távollátó vagyok én már,
továbblátok az orromnál,
az a hiba, az az átok,
hogy nagyon is messzelátok.*

*Nagyralátó, az is vagyok,
nem látom meg, csak a nagyot,
a kicsit már csak üveggel...
Igy van ez már az öreggel...*

okosabbak a férfiaknál: irtóznak tőle. De nem lehet — s nem is illik — szöbáhozni egy könyvet, egy színdarabot, egy filmet, egy zeneszerzőt, nem lehet okosan beszélni gyermeknevelésről, festőkről, népről, életünkbe mélyen belevágó rendelkezésekről, közlekedésről, valásról, egyszóval semmiről, aminek »komoly« szaga van. Ez az a hölgykoszorú, amelynek vidéken is, Pesten is csak olyan beszéd tárgya van, amelyre joggal szokták mondani: most ne hallgassanak ide, ez magukat, férfiakat, nem érdekli. Ennek a társaságnak csak annyit jelentett Erdély felszabadulása is, hogy »végre megoldódik a cselédkérdés«, de ez fakadt ki azután felháborodva, hogy a székely lányok »prepotensek és szájasok.«

Nem tűnt fel még senkinek, hogy leányiskoláink kedves ifjú virágai milyen léha dolgokért lelkesednek? Hogy ruhán, zsúnon, bálon, pletykán kívül alig érdek-

lődnek más iránt! S hogy egyéb ismereteik mennyire szűkösek? Hogy áldozatkészség, finomság, szerénység, izlés, szeretet és mély hit alig van bennük? Van egy kítűnő barátom, bizony már nagyon is házasulandó sorban. Szomorúan mondja: »Mióta Finnországban jártam, nem tudok társaságba menni. Ezek közül a lányok közül keresek magamnak feleséget?!«

Hangsúlyozom: eszem ágában sincs, hogy írókat, költőket, festőket, szavalókat és egyéb művészeket kívánjak nevelni fiatalságunkból. Azt sem bánom, ha a Karthauzi, vagy a Pogányok verejtékeztető kötelező olvasása helyett futballozni, korcsolyázni, evezni, vagy táncolni mennek. (Bár, ismét a finnekre hivatkozom, nem ártott meg Suominak, hogy népe ismeri és szereti a nemzet és az emberiség nagy szellemeinek alkotásait.) A napokban járt nálam egy vidéki diák, nyolcadik gimnazista. Dicsekedve mondta, hány paraszt ír verset falujában s miként nevelgeti őket. Szigorúan megróttam ezért. Azon is csak nevetek, hogy Justh Zsigmond a múlt század végén Hamletet játszatta birtokán a parasztjaival. Félre ne értsenek. Arról van csak szó, hogy az a sok-sok év, amit ifjúságunk iskolában tölt, úntig elegendő volna egy mély és igaz nemzeti műveltség és emberség elsajátítására. Hogy mégsincs egészen így, annak nem ifjúságunk az oka. Hanem egész társadalmunk, mindenestül.

És hát nem is kell okvetlenül szidni ezt az ifjúságot. Minden elnyomórító törekvés ellenére sok, nagyon-nagyon sok közötté az értékes elem. Mindenütt az ország-

ban nagy csoportok vannak, akik friss ifjúságuk vidámságát, életörömet megtarva mélyen érdeklődnek nemesebb, komolyabb kérdések iránt. Sőt harcolnak is eszményeikért. Általában sok a keményítéletű, puritán érzésű fiatalunk. Ifjú barátaim nagy száma Soprontól Kolozsvárig, Pozsonytól Szegedig tanúsítja ezt. A reneteg levél, a sok személyes találkozás. Az én olvasóim, például, túlnyomó többségben közülük kerül ki. Ők kényszerítették a kolozsvári direktort is darabom bemutatására a román időkben. Ők hordozták meg Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Erdélyi József, Sinka István, Tamási Áron, Veres Péter nevét s az én nevemet. Ők melengetik s éltetik ezt a folyóiratot is, amelynek három év óta minden számába tartózkodás nélkül, szabadon írok. Ők vitték be szellemünket, a népi szellemet az iskolák, az egyetemek falai közé, ők feszítik azt a hibríd, zagyva »kultúrát«, ami egyedül számított kultúrának Magyarországon két emberöltő óta. Ők csatáznak értünk, írókért, muzsikusaikért, politikusaikért, nemzetgazdáiszaikért, ők szintétizálták lelkükben a népi kultúrát a klasszicizmus eszményeivel. A sorban utánunk következő tollforgatói között ők adják Gombos Gyulát, Szij Gábort s a többi, a meg nem alkuvókat. Van okunk bizakodásra. Sőt többet mondok: ha népünket el nem söpri valamely előreláthatatlan történelmi kataklizma, a mi megáldott Magyarországon a poklok kapui sem győzhetnek ma már.

Kilenc hónap kell egy magzat megszületéséhez. Hát mennyi kell egy országhoz?!

KOVACS IMRE:*

Parasztok, írók, programok

Mesterkéltné vita volt nemrégiben a »Hanza« Szövetkezeti Ujság hasábjain arról, hogy parasztok-e a földmívelők, vagy nem parasztok. Szöke Péter cikkével azután a KELET NÉPE is bekapcsolódott a vitába és olvashattunk néhány hozzászólást a kérdéshez. Egyik tábor tiltakozik a »paraszt« név ellen, a másik dacosan, öntudatosan vállalja. Szívem szerint ez utóbbiak beszélnek, de a kérdés lényege még sem az elnevezés, hanem az a sors, történelem és életforma, amit e név: parasztság takar s inkább arról beszéljünk.

A parasztságból mindenki menekülni akar. Sokan már ki is léptek e síri börtönből. A nagyparasztság régen nem tartozik a parasztsághoz, még idejében föl sorakozott az urak mögé. A jegyző, pap, tanító, orvos, patikus és a falusi középosztály egyéb elemei szívesen barátkoznak a gazdag paraszttal. Névnapi vacsorák, disznótorok, keresztelők, és hasonló alkalmak hozzák össze őket. Nagyokat esznek, isznak, dorbézolnak, ami a sovány erszényű falusi intelligenciának szinte karitatív jellegű megsegítésével ér fel. A hétköznapi életben is folytatódik a barátság, sokszor ugyancsak egy tűntető utcai kézfogásig, máskor azonban közös akciókig,

amiből mindkét félnek haszna van. A gazdag parasztok öltözeté még az apáiké, de a fiak és a lányok májazurak ruháit hordják. Vasárnap, amikor templomra, vagy a korszóra kiöltözködnek, nem lehet megkülönböztetni őket a jegyző lányától, vagy a tanító fiától. Elegánsak, beképzelték, büszkék és a legtöbbször tudatlanok is. A parasztfiatalságtól elhatárolják magukat. A lányok polgáriba és különféle tanfolyamokra járnak, a házimunkától irtóznak, úriember-férjet várnak: a parasztleányokat lenézik és megvetik. A gazdag parasztfiúk is tovább tanulnak és otthon lopják a napot, vagy bekönyörgik magukat a község házára írónak, hogy urak lehessenek, vagy legalább is annak látszassanak. A földet szeretik, de nem művelik. Igaz, az apjuk sem dolgozik már, kiadja bérbe a birtokát, vagy cselédeket tart és baszkodik felettük. Ez a réteg nem vállalja a parasztleány elnevezést, inkább földhivatalnoknak, vagy agrármagántisztviselőnek szólíttatná magát, per sze utánatéve, hogy úr!

Nem vállalja az ország nyugati és északnyugati peremének parasztsága sem a nevét. Nyugatádi Szabó István erre építette egész politikai rendszerét s megajándékozta őket a »kisgazda« elnevezéssel. Olyan kapós volt e név, hogy pártra, parasztra, kocsiira, ekére, kaszára, kalapra és minden elképzeltető tárgyra és

* Kovács Imre cikkével nem mindenben érünk egyet, de a felfeltett problémák szélesebbkörű megvitására örömmel adunk helyet. (Szerk.)

Magyar Élet 1941. márc. 3. 2. 4-

fogalomra ráhúzták. A sorsuk mégsem változott. A »kisgazdák« épp oly körülmények között élnek, mint a velük egy birtokkategóriába tartozó »parasztnok«. Politikai szereplésük gyászos fejezete a magyar parasztság történetének. Szégyenletesen futnak a parasztsors elől és ezért nincs megoldás a számukra. Ha szembenéznének vele, talán még volna...

Akik vállalják, többen vannak. Törpebirtokosok, földtelenek és cselédek; de közülük is sokan menekülnek. A háború előtti kivándorlás egy milliót sodort át Amerikába és a mind nagyobb méretekben kibontakozó városbaözönlés is ritkítja sorait. A névvel nem törődnek: parasztnok! Megváltoztatására sohasem gondoltak. Inkább a szegénység szűk ketrecéből szeretnének kitörni, de erejük nincs hozzá. Beálltak a körbe, mint a malomnak barmja, s holtfáradtan vonszolják magukat a hatalmasoktól kiszabott pályán. Néha kétségbeesztő kísérletekkel próbálnak változtatni sorsukon, de ezideig még egyetlen megmozdulásuk sem sikerült. Ez a réteg őrzi legmaradéktalanabban a parasztságot. Életükről és helyzetükről könyvtámyit írtak össze az utóbbi években. Regényekben, versekben, színdarabokban, néha még a filmekben is, szociográfiai művekben és szociális tanácsadói jelentésekben vonult a nyilvánosság és a birtokosbelüliek elé ez a szomorú, nyomorúságos embertömeg, akik még parasztnok és akiknek a sorsán csak úgy, egyszerű névcserével nem lehet változtatni.

A névcseré hangos és inkább érzelmi hevülettel fűtött romantikus szószólói gondoltak-e vajjon arra, hogy sajnos, Európa története úgy hozta, hogy a kontinens egyes részein megállt, megrekedt a társadalom fejlődése és a földművelők saját hibájukon kívül megmaradtak parasztnak? Beteg társadalomszemlélettel és még betegesebb szociális elérékenyüléssel, összehasonlító névelemzéssel és a »népi« konjunktúra sokat ígérő lehetőségeinek kihasználására gondolva oda lehet állni a parasztság mellé, hogy krokodilkönnyeket hullatva tiltakozzanak nevük megalázó és megkülönböztető csengése ellen, de a Baltikumtól a Balkánig húzódó kelet-középeurópai térsávon dinasztikus, hatalmi, imperialista és a jó lsten tudja még, hogy milyen érdekek megakadályozták a fejlődést, s hatvan millió parasztn nem tudott idejében kilépni a feudális keretből és életformájukat, kultúrájukat a technikai civilizációval szembeni idegenkedésüket és terveiket tekintve most is parasztnok. E területtől Nyugat-ra és Északra még akkor polgárosodtak a parasztnok, amikor a polgárosodás jelentette a jövőt és a fejlődést. Elhelyezkedtek a társadalom különböző szintjein anyagi helyzetüknek megfelelően. A földművelés valóban foglalkozásuk, épp úgy, mint a jegyzőé, a városi hivatalnoké, a tanítóé, vagy az állomásfőnöké. A nyugati és északi parasztnok műveltek, széleslátókörűek és ami a legfontosabb: nagyon jó gazdák. A tudásuk ér annyit, mint a maga szakmájában az orvosé, ügyvédé, vagy a mérnöké. Színházba, moziba, hangversenyekre és irodalmi estékre járnak s öltönek gyakran szmokingot is. Keletre merész kísérlettel a forradalomig felhúzódtak jobbságsgból kollektív keretbe mentették át a parasztságot. Szovjet-Oroszországban ma már olyan értelemben, mint ahogy az a

kelet-középeurópai tájakon még »divat«, nincsenek parasztnok.

A Baltikumtól a Balkánig élnek parasztnok, akár tetszik ez a névcserét ajánló és sürgelő uraknak és agrármagántisztviselőknek, akár nem. Hatvan millió parasztn él e területen és a múltban hatalmas akcióik voltak, hogy a parasztságból kiléphessenek. Nem névcserét akartak, mert ez könnyebb: magát az életformát akarták levetni, hogy új köntösbe öltözködhessenek. Mai mértékkel mérve is hatalmas forradalmak zúgtak végig e tájon s a magyar parasztság is nagy nevekre tekinthet vissza. Most beteg idegzetű emberek meg akarják tagadtatni velük a multat. December 1-én a hivatalos és vasgárdista Románia Gyulafehérvárt ünnepelt, s a szónoki emelvénny fölött a két erdélyi román parasztnvezér: Hóra és Klosska hatalmas képe függött, akik 1783-ban vitték forradalomba az urak és a magyarok ellen a román parasztságot. Ők nem szégyelik parasztnvezéreiket: vajjon mi, magyarok, mikor tisztelgünk Budai Nagy Antal, Dózsa György és a többi parasztnvezérek előtt? Ha a névcserések győznek, akkor azt hiszem, sohasem. A szenvedélyekkel és fergeteges dúlásokkal terhes mult még az utolsó évtizedekben is egyívású parasztnvezéreket mutatott fel Kelet-Középeurópában. Gondoljunk csak a lengyel Vitosra, a ruszin Kurtyák Ivánra, a megbotlott Nagyatádi Szabó Istvánra, a román Michalchera, a horvát Radicsra és a bolgár Sztambulinszkijre. Valamennyien (Nagyatádi kivételével, helyette tán Áchim Andrást kellett volna megemlítenem) vállalták a parasztságot és új életforma programjával toborozták híveiket. Mellettük eltörpülnek a névcserések s ne is ejtsünk több szót róluk. Mi megmaradunk, parasztnságnak!

II.

A nagyon is vitatható magyar radikálizmusról írt Németh László figyelemreméltó tanulmányt a Kelet Népebe. Írásának csak az a része érdekes, amelyben a népi, vagy nem is tudom milyen írók által kavart és a nyilas vitorlákba fogott szélről kesereg. Igen, ez a sokat emlegetett szél sok bűnös és gyáva magatartást hív tetemre. Nincs a magyar irodalom történetében még egy olyan szép fejezet, mint amelyik 1935-ben indult és a mult évben omlott össze. Kitérult az irodalom a falu felé és az urbánusok hiába csikorgatták a fogukat és hiába nyelveltek: a parasztság lett a divat. Az írók nagyon bátran viselkedtek. Nem nézték a családot, az állást; nem gondoltak az üldözésre s a következményekre; nem alkudtak és piszmoztak: egyetlen szempillantás hatalmas perspektívájába állították a magyar falut és feltárták összes problémáit. A közönség megdöbbenéssel és megrökönyödéssel olvasta a helyzetjelentéseket s a hatalom is felébredt zsibbadt kábulatából. Mindenki tudott valamit a faluról és a parasztságról, de arra, amit a falukutatók felmutattak, mégsem voltak elkészülve.

Nagy erjedés indult meg: a szenvedélyek viharoztak és fáradt hullámok a parasztsághoz is eljutottak. Csodálatos volt a parasztság magatartása. A falu még jobban forrongott, mint a város. Téli estéken

magányos tanyák fülledt szobáiban, vagy az olvasókörök sivár, hideg termeiben egy ember olvasta hangosan a falukutatókönyveket s a többiek hallgatták és megmozdult bennük valami. Amit eddig öntudatlanul éreztek, amiről csak nyögve és panaszkodva beszéltek: a sorsuk most világosan, tisztán állott előttük. Kapcsolatot kerestek az írókkal és a nagy alföldi parasztvárosokban már hirdették is az előadásokat. Hányszor álltam én is kultúrházak, szállodatermek és olvasókörök pódiumán, szemben feketekucsmás, ködmönös, tömör, zárt sorokkal. A szemekből remény és biztatás sugárzott s úgy éreztem, itt az idő, mint negyvennyolc előtt és a népet mi fogjuk felszabadítani. A nép ezt is várta az íróktól és az írók kezdetben hajlamosak is voltak a néppel politikai szövetségre lépni. Senki sem vonta kétségbe, hogy a falukutató második állomása a faluprogram megalkotása kell hogy legyen.

A perek megindulása azonnal más belátásra bírta az írókat. »Írók vagyunk: nem politizálunk« — hallatszott mindenfelől. Igen: »írók«. A parasztságtól meg bizonyára azt várták, hogy olvasóközönségük legyen. Olvassa el megjelent könyveiket s várja türelemmel a következőket. A parasztság azonban nem tudott olvasóközönség lenni és egy darabig céltalanul nézelődött, majd az újabb szólamok felé figyelt és elégedetlenségével felsorakozott a nyilasok mögé. Ha elszántabbak az írók, meg lehetett volna csinálni a leghatalmasabb magyar pártot: a parasztpártot. Minden a legkedvezőbbben alakult; de az írók nem voltak hajlandók politizálni, legalább is kifelé azt hirdették, belső vágyaikat tekintve azonban majd meggebedtek, hogy a kormányzat észrevegye őket. Tudok olyan írókról, akik minden magyar miniszterelnöknél levizitáltak és felajánlották szolgálataikat. A kormányzat árnyékában szívesen politizáltak volna... Mások állami megbízatást kaptak a falu helyzetének tanulmányozására s felhatalmazták őket reformjavaslatok készítésére is. Ezek lehetőséget, jószándékot és hasonló szép frázisokat emlegettek és ügyesen kimagyarázták a pálfordulásukat. Gyorsan feladták »írói« álláspontjukat és szorgosan tanácskoztak a belügyminisztériumban vagy ellátták szociális tanácsokkal a főispánokat. Eredmény? Hagyjuk! Azután volt olyan, aki bevonult a kormánylap szerkesztőségébe és ott egyszerre harcos publicista lett. Jó fiú akart lenni! Folytathatnám még e gyászos históriát, de szígyenlem magam és különben is: halottakról csak jót...

A felvidéki írókban reménykedtek még azok a megmaradottak, akik nem adták fel a harcot és vállalták üldöztetést, további pereket és szegénységet. Nos, ez volt a legnagyobb csalódás. Míg Magyarországon kívülről szemlélték a honi eseményeket, hatalmas lelkesedéssel fogadták a falukutatót. Könyveinkből idéztek, cikkeinket közölték, a perek megindulásakor pedig olyan tüntetést rendeztek, hogy könnyes szemmel gondoltunk a bátorításra és a szolidaritásra. »Az elítélt magyar írók mellé ülünk mi is a vádlottak padjára« — írta a szellemi vezérünk. És még nagyon sok fogadkozás. Amikor leomlott a trianoni határ és a Centrál Kávéházban először összeültekünk, örömmel láttuk, jó anyagot kaptunk,

s ők meg is ígérték, hogy kovász lesznek a duzzadó magyar életben. Aztán egyszerre elmaradtak és neveikkel a kormányparti lapok hasábjain találkozunk újból. Száználcvanfokos fordulattal jól dotált főszerkesztői, főmunkatársi és munkatársi állásokba ültek. Óh, magyar falukutató!

A szígyenletes megtorpanást és a lélekvándorlás klasszikus magyar példáját felmutató politikai szereplést valahogy meg kellett magyarázni, vagy legalább is el kellett kendőzni. Némely író boszorkánymunkába fogott. Üldözésről, névtelen levelekről, névtelen fenyegetésekről beszélt és hisztériás kitörésekkel hessegette magától az életére törő veszedelmeket, vagy azt magyarázta, hogy a legnagyobb áldozat az ő vállát terheli — de még csak el se ítélték. Falusi vénasszonyok találnak ki éjtszakai boszorkánylátogatásokról ilyen meséket. A másik a megmaradottakat támadta. Forradalmárok, forrófejűek, a népi gondolat éretlenjei, vagy a faluvégi kultúra megvertjei, megszállottjai — tájékozta gyűlölettől terhes cikkeiben. Puritánságukat kétségbevonta és a legszígyenletesebb denunciacióba kezdett.

A megmaradottak csendben dolgoztak tovább. Nem feleseltek, nem szitkozódtek és nem rágalmaztak. Büszkén vallom: én is közüük tartozom. S a magam igazolására csak ennyit: amíg egyesek, akikkel elindultam, jól fűtött kormányparti szerkesztőségekben szolgálták a kormányt, vagy állami falukutatót végeztek, vagy konszolidált irodalmi munkásságot fejtenek ki, én ezerkétszáz fogolytársammal sétáltam a tavalyi dermesztő téli reggeleken és estéken darócba öltözve a Gyűjtőfogház udvarán, vagy napközben papírzacskót ragasztottam a papírüzemben, olyan papírzacskókat, amelyekben talán ők vették a péksüteményt vagy a gyümölcsöt. A társaim hűségéről munkáik tanuskodnak.

Ime, a magyar radikálizmus és az elviharzott szellem hiteles története. Nem a Habsburg-feudalizmus és nem Gömbös Gyula alkalmatlansága és nem a könyvkapitalizmus és mit tudom én, hogy még micsoda: a legsajnálatraméltóbb emberi tulajdonság: a megalkuvás akadályozta meg a magyar radikálizmus kiteljesedését. Az elmúlt évek lehetőségei nem térnek többé vissza. Az a magyar radikálizmus, amelyik 1935-ben indult, megbukott. Az idő méhében talán már megfogant az új pillanat, mely elhossa ismét a lehetőségeket, de azt már mások fogják kihasználni.

III.

Az írók mégis gondoltak arra, hogy időnként programot adjanak: ők hogyan is képzelik el a jövőt. Ezek a programok eleinte pontokba foglalták a követeléseket, később tanulmányokká, könyvekké bővültek. Néhány áttörte a polgári kereteket és a kollektív megoldás mellett tett hitet: a többi azonban a polgári frazeológiával érvelt és csak belegabalyodott a kérdésekbe. Program előkészítő vitákon gyakran kérdeztem, hogy miért nem vállalják az új életforma programjának megteremtését. Az egész falukutatóból egyetlen nagy eredmény olvasható ki: a paraszti életforma csődje. A hivatásos politiku-

KODOLÁNYI JÁNOS:

Írók és falukutatók

Hozzászólás Kovács Imre cikkéhez

Kovács Imre cikkének II. részéhez hozzá kell szólnom, a kérdés tisztázásának érdekében. Azt hiszem, nem én leszek az egyetlen, aki ezt megteszi s ha a lap szerkesztőse is helyesli, én szívesen látnám a hozzászólásokat. Annál inkább, mert a magyar radikalizmus ügye megéri a tisztázással járó fáradságot.

A falu, a parasztság állapotának leírása a Válasz s a Márciusi Front idején hullámszerűen öntötte el a könyvpiacot, s a folyóiratokat. Kovács Imre megdicséri az írókat: »Az írók nagyon bátran viselkedtek. Nem nézték a családot, az állást, nem gondoltak az üldözésre (helyesen: üldöztetésre) s a következményekre, nem alkudtak, nem piszmogtak: egyetlen szempillantás hatalmas perspektívájába állították a magyar falut s feltárták összes problémáit.« Ez rendben is van, az írók, akik ebben a nemes ügyben fáradoztak, elégedetten nyugtázzhatják a dicséretet. Csakugyan nagy erjedés indult meg, a naivabbak, — mint e sorok írója is, — látván, hogy Gömbös alatt hivatalos programmá válik mindaz, amit ők a magyar nép gazdasági, társadalmi és kulturális fölemelése érdekében követelnek, már szentül hitték, hogy elérkezett a komoly reformok korszaka Magyarországon is.

Azonban Kovács Imre annál súlyosabb megrovásban részesíti az írókat cikke további során. Ezt írja: »A perek megindulása azonnal más belátásra bírta az írókat. Írók vagyunk, nem politizálunk, — hallatszott mindenfelől.« Majd később: »Ha elszántabbak az írók, meg lehetett volna csinálni a leghatalmasabb magyar pártot, a parasztpártot. Minden a legkedvezőbbben alakult, de az írók nem voltak hajlandók politizálni, legalább is kifelé ezt hirdették, belső vágyaikat tekintve azonban majd meggebedtek, hogy a kormányzat észrevegye őket stb.«

Lássuk ezt a vádat egy kissé közelebbről.

Én a Márciusi Front-nak több okból nem voltam tagja. Egyrészt, mert programjában egy-két homályos pontot láttam, másrészt, mert gyanakodtam, hogy ha lazán is, de a nagyipari kapitalizmussal keres, vagy tart fenn kapcsolatot, lévén Magyarországon is igazság, ami Oroszországban az volt, hogy t. i. a radikális földreform elsősorban a nagyipar érdeke. Harmadszor azért nem voltam az alakulás tagja, mert személyi okok elriasztottak tőle, így pl. Féja Géza szereplése, aki akkoriban élte dózsagyörgyi periódusát s akinek Bajcsy-Zsilinszky radikális pártjának hárommillió holdra kiterjedő földreformterve sem volt elég erőteljes. Hogy azután a fejlemények engem igazoltak, az nekem szomorú elégtétel. Gyermekesnek s főképp haszontalannak tartottam a március 15-i szónoklatokat is a Múzeum lépcsőjéről. Végezetül: akkoriban már nem hittem a kormány reformprogramjának sem, hiszen mihamar felismertem, kikkel szövetezik e program megvalósítására.

De ha nem voltam is a Márciusi Front tagja, azért tudom, mi volt a baj s hogy mi történt.

Az történt, hogy az írók kívánságait, javaslatait,

szempontjait a hatalmon lévők kisajátították s elaltatták. Hidegre tették. Ebben nem az írók voltak a hibásak, — ők csak jóhiszeműek, romantikusok s naívak voltak. Egyszóval: Nem voltak politikusok.

Most azonban tisztáznunk kell a fogalmakat. Kovács Imre hol írókat, hol falukutatókat emleget és összekeveri a kettőt. Pedig, bár kétségtelen, hogy az írók, akár falukutatók, akár szépírók voltak is, egyaránt telítve voltak politikummal és társadalmi szemlélettel, sőt kézzelfogható politikai javaslatok elől sem zárkóztak el, mégis ketté kell választanunk e két csoportot. A falukutatók nem írók abban az értelemben, ahogy a szépírók. Féja Géza, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Kerék Mihály, Matolcsy Máttyás — ő inkább politikus — Szabó Zoltán stb. falukutatók, de nem egyszersmind szépírók is. Sőt közöttük olyan is van, akít semmiféle értelemben nem lehet írónak nevezni, ha csak nem író az az egyén is, aki írók élményeit, tapasztalatait, gondolatait a magáévá teszi s jól-rosszul megfogalmazva a sajátjaként tálalja fel. A szépírók között viszont akad egy-két falukutató, bár ez a műfaj náluk csak mellékes, járulékos, noha igen fontos. Így Illyés Gyula a Puszták népe c. könyvében önéletrajzszerűen írja le a dunántúli nagybirtokok cselédségének sorsát, Nagy Lajos regényt ír a Kiskúnhalom-ban, meg A falu álarca-ában, ámbár túlteng benne a lélektani adatgyűjtés. Én magam is írtam egy-két rajzot az egykés vidékek képéről, társadalmi, lelki, gazdasági állapotáról, noha sohasem neveztem magam — s mások sem neveztek — falukutatónak. Míg az előbb említett falukutatók, ha megfeszültek volna, akkor sem írtak volna regényt, novellát, vagy drámát, az írók első sorban ezt írtak és írnak, sőt lírai költeményeket is, mint pl. Illyés Gyula.

Az íróknak ez a csoportja barátságban, sőt fegyverbarátságban állott a falukutatók politikai írócsoportjával, de ebből korántsem következik, hogy akárcsak egy pillanatig is politikusnak tekintették volna magukat. Féja Géza, a perek megindulásakor, mondhatta, hogy ő nem politikát, hanem irodalmat akar »csinálni«, de nem mondta Illyés, Németh László, nem mondtam én sem. Nem is mondhattuk, mert hiszen mi irodalmat csinálunk! s a politika csak következik irodalmunkból, jóllehet nem vagyunk politikusok.

Én magam mindig érthetően és keményen tiltakoztam az ellen, hogy író politikai párthoz csatlakozzék, vagy pártot alakítson. Azt mondtam: az írónak is kell politizálnia, mert hiszen nem zárkozhatik el a magyar élet jelenségei elől, bele is kell avatkoznia népe sorsába, de nem adhatja magát politikusok eszközéül. »A pártok csatlakozzanak az íróhoz« — mondtam. Hiszen mi legyébbi a helyes, őszinte és egészséges politika, ha nem annak gyakorlati megvalósítása, amit az író intuíciója, világos tudata, ítélőképesége megfogalmaz? És azt is mondtam: ha nincs egészséges magyar politika, akkor

Magyar Élet 1941. márc. 3. 17.

azért nincs, mert a politikusok nem olvasnak, nem ismerik népük kultúráját, magyarul: műveletlenek. Politikai ügynők — tisztelet a kivételnek — s nem magasabb értelemben vett politikusok.

Mármost: mi írók, költők, jelentettük volna ki a pernek megindulásakor, hogy nem politikát, hanem irodalmat akarunk? Pláne, hogy nem akarunk parasztpártot? Nem.

Mi is elszenvedtük a ránk kirótt fenyegetéseket, ahogy illik s ahogy műveink miatt egyszer-másszor el nem kerülhattük. Ez együttjár az írással. Aki ír, óhatatlan, hogy paragrafusba ne ütközzék s különösen így volt ez még néhány évvel ezelőtt, amikor nem ügyeltek az író biztonságára hatósági úton. S tisztelettel tudomásulvéve az ítéletet írt tovább. Ugyanúgy írt Illyés Gyula, Németh László, akár csak Erdélyi József, Sinka István, ugyanúgy Szabó Dezső, Móricz Zsigmond...

Csak a falukutatók nem írtak tovább ugyanúgy s ebben igaza van Kovács Imrének. Az egyik a Viharsarokról ment más sarokra, a másik Párizsba utazott s megfészkelte a nagykapitalista-monarchista napilapnál, a harmadikból szociális titkár lett és semmi több. Olyan is van, persze, aki megkísérelte a régi út követését. Ha nem sikerült, nem csak rajta múlt...

Mindaz, ami a magyar irodalomban népi politikum, változatlanul él és hat az írók munkájában. Csak a falukutató irodalom halt meg.

Az írókra követ dobni tehát méltánytalan dolog. A falukutató írók egy részére, igenis, méltányos. A ketőt azonban ne keverjük össze.

Kovács Imre csalódott a felvidéki írókban is. Azt hiszem, itt is fogalomzavarral állunk szemben. Kik azok a felvidéki írók, akik »míg Magyarországon kívül szemlélték a honi eseményeket, hatalmas lelkesedéssel fogadták a falukutatót. Könyveinkből idéztek, cikkeinket közölték, a perek megindulásakor pedig olyan tüntetést

rendeztek, hogy könnyes szemmel gondoltunk a bátortásra és szolidaritásra« — mint Kovács Imre írja a keserű emlékezés fájalmával. És így fejezi be: »Száznyolcvanfokos fordulattal jól dotált főszerkesztői, főmunkatársi és munkatársi állásokba ültek.« Nos, igen, szép számmal láttunk ilyeneket. Justh Zsigmond Naplójában éles vonásokkal rajzolja itt-ott a felvidéki embert. A felvidéki ember valóban, szeret kemény igazságokat hangoztatni, szereti fennen lobogó lelkesedéssel fitogtatni radikális nézeteit, rajong a demokráciáért, támogat tüzzel-vassal, ígér, amit csak ígérni lehet — de ne csodálkozz, ha végül mindent elűt egy jóízű adomával, ha diszkrétan meglép előled, ha hátraarcot csinál s besöpri gyakran nem csekély ellenértékét a fordulatnak, ha szívesebben ül egy biztos hivatali székben, mint a kritika, vagy a vádlottak padján... Egy kis jóízű, európeér mikszáthi cinizmusért nem mindig megy a szomszédba. Ő már ilyen. De itt is megkérdem: hol voltak, hol vannak a felvidéki írók? Én alig láttam egyet is. Nem kívánok neveket felsorolni, akad néhány, akinek itt-ott megjelent könyve is, — de amint belekerültek a nagy magyar szellemi kohóba, úgy elolvadtak, mint a tavalyi hó. Igazi komoly írói egyéniséget nem temett a Felvidék.

Kik rajongtak tehát a hazai falukutatók mozgalmáért, műveiért? Politizáló zsumaliszták, a csehszlovák szociális, vagy szociálista mozgalomban rejülő konjunktúra kihasználói s lelkes ifjúsági vezetők, akik elvesztették a vezetetteket.

Ha így csoportosítjuk a megrovottakat s meg nem róhatókat, talán világosabban látunk. Igaz, hogy a kép nem vigasztalóbb, de legalább nem követünk el igazságtalanságot.

A magyar radikálizmus történetének megírása még jobb időkre vár. Ehhez a történethez majd Kovács Imre is ad egy-két megdöbbenő fejezetet. Addig várjunk s ne ítéljünk. Inkább járuljunk hozzá a kép tisztázásához.

Kodolányi írja

A MAGYAR ÉLET
ÚJ FÜZETÉBEN:

Es hát nem is kell okvetlenül szidni ezt az ifjúságot. Minden elnyomorító törekvés ellenére sok, nagyon-nagyon sok között az értékes elem. Mindenütt az országban nagy csoportok vannak, akik friss ifjúságuk vidámságát, életörömét megtartva mélyen érdeklődnek nemesebb, komolyabb kérdések iránt. Sőt harcolnak is eszményekért. Általában sok a keményítéletű, puritán fiatalunk. Ifjú barátaim nagy táborát (Soprontól Kolozsvárig, Pozsonytól Szegedig) tanúsítja ezt. A rengeteg levél, a sok személyes találkozás. Az én olvasóim, például, túlnyomó többségben közülük kerülnek ki. Ők kényszerítették a kolozsvári direktort is darabom bemutatására a román időkben. Ők hordozták meg Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Erdélyi József, Sinka István, Tamási Áron, Veres Péter nevét s az én nevemet. Ők melengetik s éltezik ezt a folyóiratot is, amelynek három év óta minden számaiba tartózkodás nélkül, szabadon írok. Ők vitték be szellemünket, a népi szellemet az iskolák, az egyetemek falai közé, ők feszegetik azt a hibrid, zagyva „kultúrát“, ami egyedül számított kultúrának Magyarországon két emberöltő óta. Ők esutáznak értünk, írókért, muzsikusaikért, politikusaikért, nemzetgazdászaikért, ők szintetizálták lelkükben a népi kultúrát a klasszicizmus eszményével.

Magyar Élet 1941. márc. 6.

10. sz. 4.

A HARCOS LAP ELŐREG-
SZIK, fogait idő s tör-
vények kiszedték, végső rug-
kapálásainak azonban még
mindig örvendezhetünk. A
Népszava, amely a jobb sorsra
~~és jobb lapra~~ — érdemes
magyar munkásság fölött egy
nemzetközi párt diktaturáját
szeretné még mindig fenntar-
tani, a halódás kétségbeesésé-
vel támad neki azoknak akik-
től a munkásságot félti. Szabó
Dezső igazságát: nincs bor-
zasztóbb, mint a különféle
oldalak börtöne, egy-egy ilyen
tipikusan „baloldali” táma-
dás mindennél jobban bizon-
nyítja. Három írónak ront
neki egyszerre a magyar mun-
kásság és magyar nép hivata-
los lapja, s nem véletlen
hogy mind a három abból a
mozgalomból való, amely így
vagy úgy, de felemelte a népi
gondolat zászlaját. A legdur-
vábban éppen Kodolányi Já-
nosnak esik neki, aki arról
nevezetes, hogy nem is olyan
régén még jobboldali lapok
támadták azért, mert jobb-
oldali híre ellenére szociál-
demokratáknak tartott elő-
adásokat. „Nagy kaméleon,
szivárvány, világnézeti Don
Juan, minden világnézet hó-
jával kenekedő írót” — íme a
jelzők, amelyekkel a Nép-
szava a magyar irodalom
egyik legnagyobb értékét il-
leti. Jobb- és baloldal malom-
kövei között így örlik fel a
magyar író erejét, ha nem
adja el magát senkinek sem.
Mert nem hajlandók megér-
teni: nem a színeken és ol-
dalakon fordul meg itt semmi,
hanem a tiizta szándékon. S
ki mer kételkedni éppen Ko-
dolányi tiizta szándékaiban,
feltéve, hogy írásait ismeri is
valóban, a véleményét nem
pártkódex irányítja? (szf)

Magyar Ut 1941. márc. 13.
11. n. 2.

„A ROBBANÓ VILÁG”

Kodolányi János beszélgetése Bay Zoltánnal az atómrobbolásról és az új világképről

Meneküljünk el a világesemények elől. Hiszen maholnap belesiketülünk a körülöttünk tomboló vihar recsegésébe-ropogásába, megvakulunk az egész életünket elborító füsttől, mely a világ minden sarkából a mi szerény kis magyar otthonunk fölé gomolyog, elkábulunk a hadigépek zúgásától. Szinte már-már úgy érezzük, nem is történik velünk és bennünk semmi, amire figyelniünk kellene, amire figyelniünk érdemes, vagy egyszerűen szabad volna.

Úljünk le a tudással egy kis csendes beszélgetésre a békés lámpafényben, egy csésze tea mellett Bay Zoltánnal, a fiatal fizikussal. Újunk között álmatagon füstöl a cigaretta, kék füstje szelíd fátyolokban terül el körülöttünk. Itt, a városon kívül, csend van. Elmerülhetünk magunkba s azokba a kérdésekbe, amelyek megoldásával Bay Zoltán foglalkozik.

Az ember hajlandó megfeledkezni arról, hogy világképünk állandóan változik, alakul. Valamikor természetesnek érezte az ember, hogy a Föld tányéralakú, hogy a Nap kering a Föld körül s valamennyi égitest a mi égitestünk körül járja hódolateltjes, keringelő táncát. Tudósok csendes, hosszú számításainak, megfigyeléseinek eredménye, hogy ma meg azt tartjuk természetesnek, hogy a Föld kering a Nap körül, a Nap más Napok körül s egyáltalában nem a mi világunk a mindenség közepe. Valamikor isteni erők folytonos beavatkozásának tekintette az ember, hogy az okok okozatokat szülnék, hogy egyik esemény szükségképpen elindítja a másikat, míg később az vált magától értető-dővé, hogy az okság törvénye fozja

keresztül-kasul a világmindenséget és szigorú szorításából nem szabadulhat a legparányibb létező dolog, a legkisebb tünemény, vagy jelenség sem. Valamikor úgy tudta az ember, — s misem volt számára kézzelfoghatóbb — hogy négy »elem« van: a tűz, a víz, a föld, meg a levegő. Később pedig »kiderült«, hogy elemek egész sora létezik, míg azután az is »ki nem derült«, hogy lényegében minden elem azonos, csak atomjainak szerkezete más, sőt, hogy az elemek folytonosan átalakulnak, sugarakat bocsátva ki magukból, megváltoztatják külső-belső tulajdonságaikat. Így szüli egymást folytonos sugárzással a rádium, az uranium, az ólom. S az is »kiderült«, hogy az atomokat »bombázzuk«, bomlasztani lehet s bizonyos eljárásokkal magunk is beleavatkozhatunk átalakulási folyamataikba.

Dzidőszersint éppen azon a fordulóponton állunk, hogy megváltoztassuk a világról alkotott képünket. S nem csupán a láthatatlan parányok világáról, hanem az egész mindenségről, sőt legmindennapiabb életünk felfogásáról is. A laboratóriumokban, kísérleti intézetekben csendes tudósok hajolnak a műszerek fölé, elgondolhatatlanul finom, érzékeny mérőeszközök mérnek sugárzásokat, fényképeznek protonokat, hatolnak bele az anyag titkaiba, ahol már nem is lehet megkülönböztetni az anyagot az erőtől, a testet a lélektől. S ugyanakkor csillagvizsgálókban újabb és újabb, tökéletesnél tökéletesebb távcsövek merednek az égboltra s tollják ki a látható világ határát millió és millió fényévvel, hogy behatoljanak a Tér titkaiba.

— Valamikor nagy lelkesedéssel fogtam a matematika, a fizika tanulását, — panaszlom Bay Zoltánnak — mert izgatott a titok, amely a világ jelenségeinek rendszerét teremti. Egy tanárom azonban mindörökké elriasztott ezektől a tudományoktól. Most csak annyit értek mindebből, amit egy-egy nagy fizikus könyvéből minden átlagműveltségű ember megért. Olvastam Eddingtont, megértettem és megcsodáltam a »szétrobbanó világegyetem« elméletét, tudok valamit Einstein fölfedezéseiről is, hallottam a »véges térről«, a három-, meg a négydimenziós világról. De vajjon rá fogunk-e valaha bukkanni az erő és az anyag különbségére? Megtárljuk-e a határt, ahol az egyik elvált a másiktól? Ahol az erő már nem erő s az anyag még nem anyag?

Bay Zoltán törökösarcú, nyugodt tekintetű, nyugodt mozgású fiatal férfi. Nyugalom árad belőle, nyugalmat kényszerít rám is. Halkan beszél, csendes vidámság tükröződik borotvált arcán, félig mosoly, félig komolyság. Nem beszél hang-

BAY ZOLTÁN IRÓASZTALÁNÁL DOLGOZIK

san, nem kacag. Egyetemi előadásait abbahagyta, az Egyesült Izzó rendezett be számára félmillió költséggel kísérleti laboratóriumot.

— Ezeket a végső kérdéseket talán sohasem tudjuk megoldani — mondja — Belehatolunk az anyag szerkezetébe, megismerjük törvényeit, de mindig lesznek titkok, amelyekbe az ember sohasem tekinthet bele. Ma már tudjuk, hogy az elemek egy-egy neutronból és több-kevesebb protonból állanak. Aszerint, ahogy a protonok száma nő vagy fogy, változik az elem tulajdonsága. Mesterségesen is ki tudunk lökni egy-egy protont az atomból. Beelövünk az atomba s kitaszítunk belőle egy protont. Ezzel az atom szerkezetét megváltoztatjuk, az elemet átalakítjuk. De hogy milyen erők kötik a protonokat a neutronhoz, azt nem tudjuk.

— Vajjon az atom részeire is érvényesek a tömegvonzás törvényei?

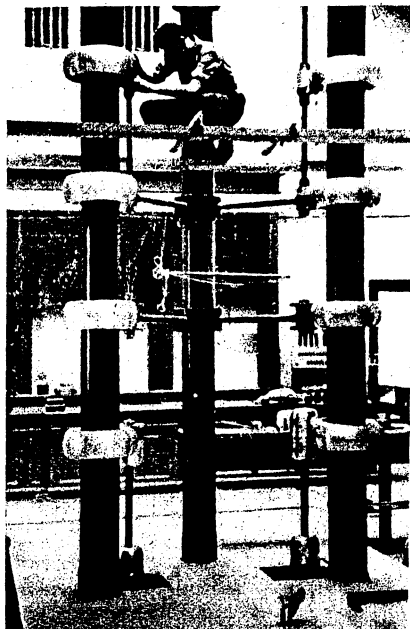
— Nem, ők nem vetik magukat alá ezeknek a törvényeknek. Látszólag szeszélyesen, a maguk akarata szerint keringenek, száguldoznak egymás körül, vagy egymástól el. Ha egy atomot bombázunk, sohasem tudjuk, miért száguld az egyik proton ebbe, a másik abba az irányba. Ok nem vetik alá magukat diktatúrának. Még a fény visszaverődésénél is megfigyelhetjük, hogy a fényanyag bizonyos része áthatol az elébetett anyagon, más része visszaverődik, de nem tudhatjuk, melyik részecskék fognak áthatolni s melyek visszaverődni.

Nehéz érthetően elmondani beszélgetésünk lényegét. Ide-oda csapongunk, hol az atomok természetéről, hol a világmindenség nagy titkairól folyik a beszélgetés. En azzal a mohósággal hallgatom Bay Zoltánt, amellyel valamikor, gyermekkoromban Flammarion csillagászatába merültem. Ó mosolyogva követi kapkodó kérdéseimet.

— Valamikor, sőt a mindennapi felfogás szerint ma is, — mondja — megdönthetetlen törvénynek lát-

AZ OSZCILLOGRÁF FÉNYREZGÉSÉNEK FÉNYKÉPEZÉSE

SZERELIK AZ EGYMILLIÓ VOLTOS
ATÓMROMBOLÓ GÉPET

szott az okság elve. Hume ugyan azt állította, hogy csak azért látjuk az ok és okozat kapcsolatát törvénynek, mert tapasztalataink szerint mindig követik egymást, ez a felfogás azonban nem gyökerezett bele a gondolkozásba. A modern ember mechanikusan fogta föl a világot, el sem tudta volna képzelni, hogy az ok ne okozatot szült volna, hogy a természet jelenségeinek sorozatából egy-egy láncszem kieshetett volna. Hiszen ez annyit jelentene, hogy bizonyos külső vagy felső beavatkozás felboríthatná a jelenségek rendjét, vagyis a csodát jelentette volna. Már pedig a modern ember tagadja a csodát. És most mit látunk? Azt, hogy ez az örök, kérelhetetlen törvény nem általános. Az okok és okozatok kapcsolatában kivételek vannak. S a kivételek ugyancsak kiszámíthatatlanok, megfejtethetetlenek. Vannak a világban jelenségek, amelyek hol így, hol úgy, hol meg amúgy folynak le, az okokból nem következnek kiszámítható okozat.

— Egyszóval, lassanként ismét visszatérünk a vallások felfogásához s a csodákhoz?

— Talán ne mondjuk ilyen nyersen. De gondold el, milyen változás áll be az emberek gondolkodásában, ha természetesnek fogják találni, hogy a világtér véges, hogy minden új ködfolt, amit az egyre tökéletesedő távcsövek száz-százötven millió fényév távolságban találnak, egy-egy új, zárt világegyetem, a maga csillagrendszerével, törvényeivel, életével. Ha természetesnek érzik majd, hogy mindezek a világok iszonyú sebességgel távolodnak egymástól. A közfelfogás lesz az, hogy a fény terjed egyenesen, hanem görbe pályán, mondjuk: gömbfelületen mozog, tehát bezáródó pályát ír le. Ha mindenki tudni fogja s természetesnek tekintik, hogy egy-egy atomban egy

neutron és egy proton társulása más, egy neutron és két proton ismét más anyagot jelent s így tovább. Ha mindenki belátja s a világ legtermészetesebb dogmának érzi, hogy a mozdulatlanok udott anyagok sugárzanak s ismeretlen törvények vagy erők hatására folytonosan átalakulnak. Kiszámíthatatlan a gondolkodás átalakulásának eredménye, az új világtér hatása a lélekre...

— Lassanként spiritualizálódik az ember világtépe — mondom. — Eszrevétlenül elveszítjük szigorúan gépies felfogásunkat a világról, pedig már oly szilárdnak, megdönthetetlennek, oly természetudományosnak hittük. Az az érzésem, hogy lépésről-lépésre misztikussá válik a materialista ember, azaz visszatér ősi világtérzéséhez.

Bay Zoltán ezen mosolyog. Belőlem az író beszél, ő nem hajlandó letérni arról a biztos alapról, amit a tudomány ad neki.

— Mi a célod azzal, hogy az atomok szerkezetét, természetét vizsgálod? — kérdelem.

— Semmi más, csak az, hogy mi magyarok is résztvegyünk a világ korszerű tudományos munkájában. Beláthatatlan gyakorlati fontossága van ennek. S talán az új világtér kialakításában — mondja szerényen s mosolyog.

— Ami az atomrombolás gyakorlati oldalát illeti, — jegyzem meg — Haslett angol fizikus kételkedik benne. Azt mondja, semmi kilátás arra, hogy például új energiaforrásokat nyithatnánk meg ezzel.

— Ki mondhat ebben a kérdésben határozott ítéletet? — figyelmeztet csendesen Bay Zoltán. — Alig néhány éve, hogy az atom felépítését úgy-ahogy ismerjük. Az elektron felfedezése forradalmi lépés volt s a neutroné ugyanannyi bonyodalmat okozott, mint az elektróné. Ma azt hisszük a kísérletek és számítások alapján, hogy az atom négy részecskéből tevődik össze: neutrónból, ennek a súlyát *eggyel* jelöljük s villamos töltése nincs, protonból, ennek a súlya szintén *egy*, de pozitív töltésű, elektrónból, ennek a súlyát *egy ezernyolcszázharmincyolcaddal* jelöljük s negatív töltésű, végül, ez a legújabb pozitronból, súlya ugyanolyan, mint az elektróné, de pozitív töltésű. De az a nagy kérdés, vajjon ezek a részecskék nem bonthatók-e tovább? Nem épülnek-e fel újabb, ismeretlen részecskékből? Amint látod, az útnak még az elején tartunk. S ha meggondoljuk, hogy egy-egy atomrészecske kiszabadításával milyen mérhetetlen energiát szabadítunk fel, nem mondhatunk le a reményről, hogy egyszer, valamikor, az atomot energiaforrásul használjuk. Egy csepp vízben annyi energia van lekötve, amennyi elegendő egy kád víz felforrálására. Egy kád vízben annyi, amennyivel fel lehetne forralni a Balatont.

— Szédtítő lehetőségeket!

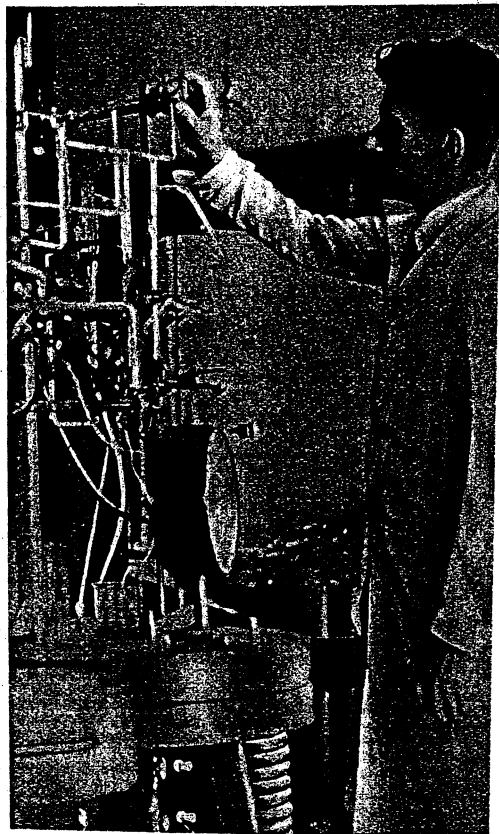
— És persze, mennél jobban megismerkedünk az anyag szerkezetével, annál jobban tudunk bánni az anyaggal.

— Eddington szeret összekapcsolni látszólag együvé nem tartozó dolgokat. Így, ha az atom tulajdonságairól beszél, át-átcsap a világegyetem szerkezetének kérdéseire. Vajjon, ha az atom belsejében nem érvényesül a nehézkedés törvénye, az okság elve, föltehető-e, hogy a világegyetemben is így van ez?

— Igen, vannak olyan jeleségek, amelyek nem tartoznak ezek alá a törvények és elvek alá. A kozmikus sugárzások, például, ilyen, mondjuk: *kívülről* ható jelenségek. S ha elfogadjuk a »felrobbanó világ« hasonlatát, hát akkor az *egymástól örült sebességgel távolodó világegyetemek* sem hódolnak a tömegvonzás törvényeinek, ámbár az egyes világegyetemen belül ez a törvény fennáll.

Elgondolodom az egyiptomi, denderai templom mennyezetén talált állatöv-képen. Ez a márványba vésett csillagkép, amelynek eredetije Párizsban van, olyan csillaghelyzetet ábrázol, amely a denderai templom építése előtt húszezer évvel ragyogott le az égboltról a Földre. Húszezer év! S már akkor voltak tudósok, akik a csillagok járását megfigyelték, megmérték, sőt már akkor ismerték az állatövet s annak misztikus jelentését. Az egyiptomiak nyilván magukkal hozták valahonnét s vallásos áhítattal őrizték, mint kultikus emléket, mint lelki életük, társadalmi törvényeik, vallásuk alapját. Vajjon húszezer évvel ezelőtt nem tudta az ember ösztönösen mindazt amit ma a tudomány módszeres eszközeivel lépésről-lépésre kitarítva tisztáz? Nem sülydett vajjon az *östudás* a lélek tudattalan rétegeibe? A vallások legalább ezt gyamíttatják...

A samosi Epiktetész már kétezeröttszáz évvel ezelőtt tanította, hogy a Föld a bolygókkal együtt forog a Nap körül. Ez újszólván tegnap történt — s közben, hogy elfelejtették az emberek!

BAY ZOLTÁN
LABORATÓRIUMÁBAN

DIVATRAJZOK

IRTA:

KODOLÁNYI JÁNOS

Itt a tavasz, ez kétségtelen, még a városi ember is megállapítja, ha nem a földszagú kerteken, a duzzadó fákon, a határban pengő ekékem, a madarak vidám odú csicseregésén észleli is. Itt a tavasz, asztalunkat divatlapok borítják, sőt még a komolyabb képeslapokban is elburjánzanak a divatképek. Itt a tavasz, a boltok kirakataiban megjelennek a tavasz fondorlattal kiesztelt női ruhaujdonságok s me higgyük, hogy csak a jómódú hölgyek állanak meg előttük sajtó szívvel, tüzelő tekintettel, türelmetlenül topogó lábacskaival. A legszegényebb munkásnők is sóvárogva figyelik, milyen ruhákban kerékpároznak a párizsi színesnők, a berlini leányok, sétálnak a budapesti szépek.

Százezer, millió divatkép száll szerte az országban, eljut a legkisebb faluba is, mint sereggestül érkező fecskék raja. Még a földművelő lányok is szívzorongva lesik, milyen irányban igazodik most a tanítóné, a papné, a jegyzőné, vagy a patikáros leányai, a postáskisasszonyok s más falusi irányadó körök íbelkézése a divat terén. Ahol a nép levette a régi viselét, a csillogó szemek a tavaszi divat falubeli döntő tényezőire szegeződnek.

Hát még a film! Nincs olyan szegény, elesett, árvízzel sújtott, gondokkal kínlódó falu, ahol legalább szombaton este meg vasárnap be ne mutatnák a soha nem látott »slágerreket« s rajtuk az eszményképét, akizhez a nők igazodni, hasonlítani szeretnének.

Ó, hogy eltörpülnek ilyenkor, tavasz nyílása idején a világ bajjai! Ne gúnyoljuk a nőket, nem is gúnyképpen mondom, sőt csodálom azt a tulajdonságukat, hogy mindennél jobban érdeklődnek z élet efféle haszontalannak látszó ügyei iránt. Milyen hódítást tett például a felcsapottszerű csikóskalap, a mongol süveg e szép leszármazottja, hogy lelkesedtek érte, magyar győzelem volt az egész világ felett, gyorsabban elterjedt, mint egy vadonatúj haditalálmány. S most hogy szaporodnak a mexikói sombreroók! Milyen rohamosan bújtak annakidején hölgyeink a kozák-kabátba, az ember lépten-nyomon kozákkal találkozott utcán, villamoson s e marciális egyenruha hogy átadta helyét mindenféle kámzsás, meg nem tudom én milyen kabátoknak!

*

Csak egy a baj.

Egyik divatrajzoló hölgynek feltettem egyszer a kérdést:

— Mondja, miért rajzolnak maguk ilyen hosszú-képu, fittosorrú, platinahajú, ökörszemű, öleslábszárú, arasznyi csipőjű nőket? Lehet ilyeneket látni Magyarországon?

— Csak így sikkesek — mondta a hölgy.

— Mi szépet talál például ezen a szőlőkarón vagy ezen az égi meszelőn, akinék orrhoz hasonló szervébe könnyedén becsik az eső?

— Ilyen az ideális nő — mondta a hölgy lesajnáló hangon, mint aki nem tudom, milyennek kell lennie a szép nőnek.

— Nem ütött még szöveget a fejébe, — folytattam — hogy ezek az ideális nők mind az úgynevezett teutonordikus típushoz tartoznak?

— Mihez?

— Igen, holott tudnia kell, hogy a mi nőink alföldi típusúak, mongoloidok vagy mongoloidok, kelet-baltiak, dináridok, itt-ott alpesiek is, csak éppen nem teutonordikusok. Csodálom hogy ezt nem veszik észre, holott satekintettel figyelik a ruhák legcsekélyebb árnyalatait, a kalapok leghajszálfinomabb vonal- meg színharmoniait is. Ugy tudják, kinek mi illik s mi nem. Külön szótáruk van kimondhatatlan szavakból a kelme színére, minőségére, esésére, ráncaira és fodraira, szabásformáira. Elkelné egy Herman Ottó, hogy vaskos kötetbe gyűjtse a női öltözködés mesterségzavait a pásztor- meg a halászmesterségzavak mellé. Legalább mi, férfiak is értenénk, miről beszélnek egymás között. S mondom, mindezek ellenére máig

sem vették észre, hogy a magyar nőitípusok merőben különböznek a maguk divatrajzaiktól.

A hölgy ellenségesen hallgatott.

— Ime, tegyünk próbát — folytattam s elővettem néhány fényképet, amit magam készítettem néhány tipikus magyar parasztlányról. — Itt van ez a kalapterv, alkalmazza csak ehhez az archoz.

Kelletlenül, sőt gyanakodva vette kezébe a mosolygó leány képét.

— Ez olyan parasztes — mondta ajkbiggyesztve.

De unszolásomra mégis lerajzolta s kalapot kanyarított hozzá. Elragadtatva néztem. De amint belemelegedtem a magyarázatba s figyelmeztettem az alak rövidebb esontjaira, szélesebb csipőjére, egészségesebb keblére, idegenkedése csak nőtt.

— No, — mondtam, hogy kiadjam legnagyobb ütökártyámat is — így történik azután, hogy a filmekben meg a színpadokon szereplő nők olyan távol esnek a magyar szépségesszménytől, mint Berlin Jeruzsálemtől. Hogy kívánhatjuk hát, hogy a magyar nő a típusához illő módon, pláne magyarosan öltözködjék? Hogy kívánhatjuk, hogy szépnek tartsa magát s büszke legyen szépségére? Hiszen maguk, divatrajzolóok rontják el az ízlését legjobban. Amikor a filmhez magyar típusú nőket kerestünk, alig tudunk találni egyet-kettőt a színésznők között. Holott nekik kellene képviselniük a magyar nő szépségesszményét. Divatlapjaink pedig tele vannak amerikai, angol, svéd, német és más északi alakokkal. Filmjeink, színpadjaink szintén...

A hölgy kedvetlenül legyintett s a vita kátyúba jutott. Ő maga alacsonytermetű, feketehajú, eléggé keskenyszemű. Ma is vadul rajzolja platinaszőke, kétméteres szépségesszményeit...

NIKOPÁLL
CIGARETTES
ÖVJA
EGÉSZSÉGÉT
MINDEN DOHÁNYTŐZSDÉBEN KAPHATÓ
Gyártja és forgalomba hozza:
NIKOPÁLL k.f.t. Budapest, IV., Gerlóczy-u. 11. Tel.: 189-230

1941. ápr. 173

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János:

Esti beszélgetés

Március tizennegyedikén az egész család fölke-rekedett, hogy a nemzeti ünnepet Debrecenben ülje meg. Szükséges volt már ez a zarándoklat. S az idén nemcsak illő, de szimbólikus jelentőségű is. Szorongató időkben zarándokútra kél az ember, hogy fölkeresse azokat a helyeket, amelyek még ma is biztató fénnel sugározzák a magyar élet nagy eszményeit. Amelyek jelképes események színhelyei s örökérvényű hagyományokat őriznek. A Nagytemplom Rákóczi-harangjának méltóságteljes kondulása visszhangzott a szívünkben. Látni akartuk a helyet, ahol a Tiszántúlra menekült országgyűlés 1849-ben kihirdette a detronizálás törvényét. S végezetül: el kellett mennünk Budapest-ről, hogy ne érezzük e nagy napon a Vigadóbtól kiáradó szellemét egy egészen másfajta ünnepnek, amelyet amaz állampolgárok rendeztek, akik a szomszédba járnak tapintatot tanulni.

Fölkerekedtünk hát s egy-két óra múlva benne voltunk az igazi Magyarországon, a végtelen Alföld ázsiai birodalmában. Mert Ceglédbercel elhagyása után mámorító gazdagsággal árad tudónkbe a tiszta, szabad levegő, Cegléden már itthon, a magunk körében vagyunk egészen s mennél beljebb robogunk a pusztaságba, annál otthonosabbnak érezzük a kényelmesen szétterülő falvak képét, a szavak ritmusát és dallamát, az emberek mozgását, — még a szegénységet, a szerencsétlenséget is. Ez a miénk egészen, mindez a szépség, és rútság, mindez az erő és elesettség, mindez a büszkeség és rokkantság, mindez a gazdagság és nyomorúság.

Víz, víz mindenfelé. Téglából épült takaros tanyák alapjait mossa az áradat, kutak ágasai meredeznek ki a hullámokból, gödrüket-kávájukat elborították egészen, szürke vályog házak ültek bele a sekély tengerbe, mint szegény, rongyos gyermekek, akik éhségüket, unalmukat, társtalanságukat azzal feledtetik, hogy belemerülnek a faluvégi pocsolóba paskolni. Szalmakazlak rothadnak a vízben, istállók tátonganak üresen a tengerrévált tájba, gyümölcsösök senyednek reménytelenül. Itt-ott ködmönös, kucsmás magyarok, kendős asszonyok lépegetnek a csicsogó, vadvízes hátakon s szótlanul méregetik a jövő szűk határait. Vetés alig zöldelel imitt-amott. A szárazabb foltokon szántanak.

Szolnoknál az árvíz egészen a város falai alá nyomult. Házsorok, tornyok tükröződnek benne. A füzes árterek tele hullámzó áradattal. S minden csatorna, ér, patak színültig vízzel. A vasúti töltések nyílásain zúgva torlódik ki a víz. A Berettyó folyamává vált. Egy-egy dűlőúton négy ökör vontatja az üres szekeret.

S ebben a lehangoló tájban minduntalan lóháton baktató kucsmás emberekkel találkozunk. Szikár, rideg férfiakkal. Mintha valahová Taskendbe, Szamarkandba igyekeznének. Nem is igyekeznek, kényére engedik a lovat, semmi sem sürgős nekik. Hová mennek, honnét jönnek? Kilovagolnak talán, hogy megnézzék a rombadőlt tanyát? Hogy számítgassák, mikorára szikad meg a föld? Számotvessenek magukban, miből lesz az idén kenyér, takarmány, hús, zsír? Vagy kocsmába igyekeznek, hogy hallgatagon igyanak egyet búfelejtésül? Látogatóba mennek valamelyik távollakó komához, hogy meghallgassák a rádió híreit, elolvassák az újságot?

Mit gondolnak vajjon a világ folyásáról?

Annak, aki hosszabb idő óta nem fordult meg az alföldi falvakban, szemet szúr, hogy mennyien járnak kerékpáron. Néhol még a nők is rajokban szállnak az úton. A csizmás, ködmönös, kucsmás férfiak meg úgy ülnek a gépen, mintha lovagolnának. Lassan nyomkodják a pedált, elnézelődnek, szinte poroszkálnak.

Keressük a szélalmokat, de már csak Karcagon, a nagykúnok »fővárosában« találunk egyet a város szélén. Két szárnya van csak, egyenletesen, kényelmesen forog. Vajjon nem néprajzi tárgy lett ez is? Nem ezt vásárolták meg Kovács László barátomék, hogy majdan, Isten tudja mikor, — hiszen mirevaló az a nagy sietség, ráérünk, a problémák nem futnak el előlünk! — megvalósul a szabadtéri múzeum, ott fölállítsák? Emlékszem, amikor diákkoromban először utaztam az Alföldön, milyen szívszorogató boldogsággal üdvözöltem a szélalmokat. Törökszentmiklós, Karcag, Kisújszállás, Kaba, sőt Szoboszló határában is láttam néhányat, valamennyi lelkes buzgalommal forgott. Most már csak ezt az egyet, a karcagit találom meg. Van benne valami lenyűgöző nagyság. Egy gőzmalom nem tud olyan méltóságos, olyan magányos, olyan lenyűgözően művészi lenni, mint ez az árva szélmalom. Hi-

1940. ápr. 4. n.

szen jó, nem lehet a fejlődésnek útját állani, a gőzmalom gyorsabban, többet s tán jobbat is őröl, mint ezek a derék magyar szélmalmok. De vajjon tud-e olyan költői lenni? Sugároz-e magából annyi tiszta hangulatot? Lakik-e benne olyan úr, mint amilyen a szélmolnár Hadadi, vagy Csengődi uram volt? Tud-e egy modern malomkartel úgy beilleszkedni a nép életébe, lelkébe, mint ezek a lassúbeszédű, vidám, elégedett, bölcs szélmolnárok tudtak? Milyen csodálatos versekben temette el őket Erdélyi József. Ha a karcagi szélmalmot egyszer, valamikor, Isten tudja mikor, felállítják majd a szabadtéri múzeum közepén, tegyenek táblát az oldalára s véssék rá Erdélyi József egyik strófáját a Nyári Rapszódiaából...

Nyílegyenes, végtelenbe futó utak. Kevés fa. Felsőlegem annyira dunántúli, hogy még ma is szinte ijedten nézi ezt a mérhetetlen síkságot, ezt a fátlant szteppét. Én szeretem és megértem az Alföldet. Még amikor sötét este megállunk Püspökladányban a Rákóczi szálló előtt s ott ásít a kihalt piactér, ott meredez a községháza nagy, fekete épülete s körülvesz bennünket a pusztai falu sötét rengetege, akkor sem múlik el belőlem a vidám nyugalom. A Rákóczi névtáblájából csak a Rák maradt meg, az óczi eltűnt. De vajjon nem itt kezdtem-e független pályafutásomat? Nem ennek a kedélytelen alföldi szállodának abban a baloldali, sötétablakú szobájában szöttem-e álmaimat, nem onnét nézegettük-e a piactér nyüzsgését, miközben egyéb híján szilvát ettünk kenyérrrel? Nem ebben az úgynevezett »kerthelyiségben« tálalt-e vacsorára a vendéglős a mégrághatatlan, emészthetetlen bivalyrostélyost, amit marhahúsnak nevezett ugyan, de elefánttalpának is beillett volna?. S nem ezeken az utcákon lovagoltam-e a tanyára, amikor még élt az anyám? Nem abban a távoli mellékutcában laktunk-e később egy fekete kis kún ember földes, zsuppos házában millió légy zümmögésétől kábultan s a szegénységtől szédelegve? Nem itt tipegett-e a fiam, nem itt sírt-e egy közönséges cukrosládában a kislányom, nem itt írtam-e első regényeim egyikét-másikat két szőlőkaróra fektetett deszkán? És nem itt vánszorogtam-e beteg lábammal a végtelen távolságban levő vasútállomásra, hogy kéziratot vigyek Mikos úrnak Pestre? Amerre fordulok a sötét térségen, emlékek rajzanak felém, megnyílnak az utcák torkai, olvashatókká válnak a boltok cégtáblái, meghalt rokonok, ismerősök arca bukkan előm, megszólal elporladt szájuk, a szélbeni suhogó lombtalan akácok megtelnek fehér virágteherrel, illat árad reám, elmúlt évtizedek ezer színe, hangulata, apró eseménye elevenül meg bennem, diák vagyok, ismeretlen, kezdő, számkivetett fiatal író, s úgy szólván suhancfővel apja két elhagyott, szép kis gyermeknek... Mélabús esték, álmatlan éjszakák, sivár rokonviaskodások, forradalmi álmok és tervek, öngyilkosságig zuhanó kétségbeesések zúdulnak föl bennem. Tizennyolc éve nem álltam ezen a helyen. A Rákóczi-ból Rák lett, mintha visszafelé mászna az időben, ez az egész változás mindössze.

Mert lényegében ugyanazok a szakadékok nyílnak

ma is alattam, amik fölött akkoriban, fiatalon, egy száz pallón, húnyt szemmel jártam. Ugyanolyan gazdag, vagy szegény vagyok ma is. Ugyanolyan bizonytalan a jövőmdöm most is. Ugyanúgy nem valósult meg forradalmi terveimből semmi ma sem. Az út megnyúlt, föl egészen Finnorszáig, el a Földindulás-ig s a történelmi regényekig, de a cél semmivel sem került közelebb. Akkor, életem első interjújában, — Szabó Lőrincnek adtam — a földes, zsúptetős házban, millió légy zümmögése közben, azt mondtam: »Az ekéje mellett bajlagó paraszt is ott állhat a kultúra legmagasabb csúcsán«, s ugyanezt mondom ma is. A paraszt sem változott azóta, az Alföld sem, én sem. Csak az lett hosszú, nagyon hosszú, amit magam mögött hagytam...

Ó, Debrecen, be sokan szidtak és szidnak téged. Én nem szidlak. Mély nyugalommal s biztonsággal merülök el benned, mint az ide-oda görgetett kő a mély vízben. Hányféle ábrázolatot láttam! Ismertelek, amikor a Piac-utcán még nem voltak olyan csinos, szemgyönyörködtető pázsítványok, mint most. Ismertelek a kommun zürzavarában s ismertelek, amikor vártad a román csapatok bevonulását. Ismertelek, amikor még holmi bozótos ligetecske terült el a vasútállomás előtt s én egy pad támlájába egy nevet véstem az örökkévalóság számára. Ismertelek nekkenő nyárban, porban, szemétben, amikor majd összerogytam a fáradtságtól lábsajdító köveiden. Be sokszor is jártam benned, anyámmal a boltokban, nagynénémmel egy cukrászdában, a Nagyerdőn, amikor még nem volt büszkélkedő egyetem, előtte dísztavas, csónakázó helyed, amikor még nem foglalták el a fák s bokrok helyét az egyetemi professzorok exkluzív villái és finom kertjei, amikor még erdő, néma, templomi erdő volt csak erre felé. Te »kálvinista Róma« lenyűgöztél engem, nem tudlak szidni, sohasem tettem. Mozdulatlan és mély vagy s még Klebelsberg gróf sem tudott megváltoztatni céltudatos, sima, okos katolizáló kultúrpolitikájával. Olyan vagy az idők áradatában, mint a cement: mennél tovább állasz benne, annál keményebb leszel. Olyan vagy, mint a korallszirt: milliárd apró lény dolgozik, izzad benned évszázadok óta, milliárd névtelen, apró lény s ők meghalván, maguk után hagyják építményeiket hullámtörőnek, hajóroncsolónak, madarak fészkének, pálmák kertjének. Nagyszerű köztársaságod palánkok zengugaival, mocsajakkal védte lelkét a török ellen, határan feküdtél erdélyi hatalomnak, török hatalomnak, császári hatalomnak. Polgáraid hetenként szívesen tették a kollégium kápsáló szekereire a nagy szőke kenyereket, a sötét sódarokat, a kotyogó boroshordókat. Szolgadiákjaid vásottá koptatták Kollégiumod széles lépcsőit, a népből jöttek ők, hogy közpénzen nevelkedjenek a nép vezetőivé. Hány szellemi forradalom süvöltött ki kapuidon. Vajjon lehet-e szabadulni egy pillanatra is nagy professzoraid szelleme elől, Csokonai, Petőfi, Arany szelleme elől?

Ne essék tehát egyetlen kárpáló szó sem rólad.

Nem értek egyet kitűnő költőddel, aki szidalmazva szeret téged s elvágik belőled. Azt mondotta ez a költő: »Minek a hatalmas könyvtár Debrecefnak, ha ott

penészednek a könyvei?» Én azt mondom: mindig lesz egynehány kutató, szorongó elme, amely ezekkel a könyvekkel viaskodik s a nép dolga nem az, hogy százezer könyv között kutakodjék, hanem hogy a soraiból kikerült művelt elmék szavára hajtsanak s azok vezessék őt. Nem esem kétségbe, ha hallom, hogy a debreceni civis nem ül a könyvtárban, akkor esnék kétségbe, ha nem művelné földjét, nem gondozná állatait, nem nyírná a birját, nem viaskodnék árvízzel, bankkal, nem követelne jó utakat, tisztességes vasúti közlekedést. Hanem e helyett ellepné a könyvtárat, mint méhraj a lépet s egy-egy sejtbe belebújva holt betűk mézével tömné magát. De nem volt-e Debrecennek Csokonaija? Nem volt-e Hatvani professzora? Nem voltak-e nagy prédikátorai? S nem a népből kerültek-e ők?

Nem korlátozzuk a szellem életét könyvekre.

Amikor a Földindulás-t játszották, egy gazdag özvegy civisszony, akinek két, állami szolgálatban álló fia van, egyetlen egy jegyet váltott az előadásra. Az első felvonást megnézte ő, a másodikat az idősebb, a harmadikat a fiatalabb fiú. Azután összeültek s elmondták, mit láttak-hallottak.

Ezt, mint a debreceni bumfordiság és fősvénység iskolapéldáját mesélték nekem annakidején. De hát minden bumfordiság és fősvénység ellenére nem mentek-e el mind a hárman a színházba? Ők, akik sohasem teszik be oda a lábukat! Én büszke vagyok rájuk. S kívánom, hadd jöjjön olyan író s olyan darab, aminek a kedvéért mind a hárman váltanak jegyet. Csak írón s darabon fordul meg a dolog.

Mondom, ismerem Debrecent minden oldaláról s egyre inkább szeretem. Hazamegyek belé, egy fájdalom, sok bájjal, sok gonddal, sok hiányossággal küszködő édes otthonba. Utcái neve történelmet sugároz. Az utcán járókelők élő magyarságot s örök változhatatlanságot.

Szépek voltak azok az idők, amikor a Déry-múzeumban együtt szerepeltünk s hittünk mindnyájan, akiket az ország minden részéből söpört össze a közös szándék fuvalma. Kertészéknél egy szobában laktunk Illyés Gyulával s késő éjszakáig feszegettük, mit s hogyan kéne cselekedni irodalomban, politikában. Velünk volt Erdélyi József, hogy Juhász Gézáék meleg baráti körében, kislányainak csodálkozására keljen ki minden utunkban álló hatalmasság ellen. Itt volt Féja Géza, itt Németh László, itt gyűjtöttük össze a diákság vezetőit, itt beszéltük meg a Debreceni Kátét. Itt volt Szabó Lőrinc, a debreceni őslakó, itt Gulyás Pál is, a benszülött. Országos mozgalmat akartunk elindítani Debrecenből, a Déry-múzeumból. Itt született meg a Válasz terve.

Most egyedül üldögélek Juhász Gézánál, egy kissé csendesen, egy kissé keserűen és csalódottan. Ő a régi. (Nagyszerű irodalomtörténete máig sem jelenhetett meg.) S szívét marcangoló vitában itt viaskodom Gulyás Pállal. De hová lettek a többiek? Hová rebbentek? Milyen átok, milyen bűn, milyen ostobaság, milyen méreg kergette szét Illyést, Féját, Szabó Lőrincet? Milyen vak erők játszották s játszanak velük?

Elgondolkozom: ma már lehetetlen volna olyan lelkes estéket tartanunk a Déry-múzeumban, olyan heves és mégis egyetértő vitákat rendezni az éjszakai órákban,

csillogó bor mellett, mint annakidején. Pedig hiszen csak tegnap volt mindez.

Szörnyű korban élünk mi, szerencsétlen magyarok.

Nem akarok senkinek a szemére hányni semmit. Nem firtatom, ki miben bűnös, vagy hibás, ki mit nyert, vagy szeretett volna nyerni s mit veszített. Bárhogy szorongatja is torkomat a számonkérés indulata, hallgatnom kell, — magyarok vagyunk mindnyájan, egy anya szülőttei, mint a finn diáknóta kedves tájszólással mondja: »Porsaita äidin oomme kaikki, oomme kaikki!« (Valamennyien egy emse malacai vagyunk.) Magunk között kereshetjük a hibát, a nyilvánosság előtt nem. Csak egyet kell megállapítanunk, mert ez már a nyilvánosság ügye: Soha nem tapasztalt egyetértéssel, összeesküvéssel törtek reánk, még megmaradt, meg nem tört, be nem hódolt népi írókra ismert, de le nem leplezhető ellenfeleink. Lapok, klikkek, társaságok és szövetségek egymásra uszítják a hajdani fegyvertársakat s kajaikul gyönyörködnek a véres kaskaviadalban. (Sarkantyújukra pengét kötnek, hogy jobban megvérezhessék egymást.) Csodálatosan egyetértenek bizonyos tőkeérdekeltségekkel, hitközségekkel, politikai irányzatokkal, irodalmi berkekkel. Még a munkások állítólagos lapja is, amely például engem még mástól évvel ezelőtt klasszikus írónak ünnepeelt kolumnás cikkeiben, Nagy Kaméleon-nak nevez, bár nagy kezdőbetűvel, ami szép tőle. Egy másik, hétfői lapocska, amelynek főnöke valamikor főnököm volt s halálra gyötört kedvenc, de tehetségtelen hölgy munkatársa cikkeinek átíratásával, szintén beleszólt a sajtókoncertbe s az amerikai nők lila szemöldöke, a szekszepil-iskolák tantárgyai s a Pódium-kabaré művészi színvonalának ismeretése helyett arról füllent, hogy én »megtámadtam« a falukutatókat, »megtámadtam« Szent-Györgyi professzort, »megtámadtam« a felvidékieket s végül »megtámadtam« a magyar polgári családot... Csodálatos összejátszásban gyönyörködhetünk köröskörül. Van még néhány író, költő, publicista, művész, akit nem tudtak megvenni, beszervezni, lerágni, kompromittálni. Most hát egyesített támadást kell ellenük indítani sajtóban, társadalmi életben, ifjúsági mozgalomban, munkások között, színpadon, filmgyártásban.

Minket pedig már nem lehetne összegyűjteni a Déry-múzeumban, mint néhány évvel ezelőtt.

Egyik barátom meg kifejti a következőket:

Pusztán véletlen, hogy magyarnak születünk. Az ember célja, hogy kiemelkedjék a tömegeből. Ezért csodálatlanul kell néznünk azokat, akik a tömegeből így, vagy amúgy kiemelkedtek. Az életnek semmi értelmi nincs ezen kívül, hiszen gyermekeink is meghalnak. Egyébként most írják az új Niebelungenliedet. Új nép támadt itt is, ahol mi most vitatkozunk, ahogy új nép támadt Britanniában a Hastingsi csata után, holott akkor sem látott a nép egyebet, mint öldöklést, nemzetségeknek a normanok által való kegyetlen kiirtását...

S így tovább.

Leverten, szótlánul bandukolok este a Bika szálló felé. Balról a Nagytemplom hatalmas oszlopsora áll. Előttem a széles utca, amit hiába neveztek el Ferenc Józsefről, ma is Piac utcának hívják a debreceniek. A város csendes, lámpái hunyorogva csillognak. Hús tá-

vaszi szél frissíti forró arcomat. Olyan egyedül vagyok, olyan egyedül ez után a reménytelen, beteg vita után, hogy szinte kétségbeesem. Milyen jó volna elbeszélgetni Csikesz Sándorral, néhai nagy-nagy jötevőmmel s barátommal. De az ő boltozatok, kerek türk koponyája, öles válla, hatalmas melle kint porlad már a temetőben. Előtte elment Ecsedi István is, a Déry-múzeum nagyszerű igazgatója. Pihen már Györffy István is, a harmadik nagyszívű magyar, tervei porladnak, tanszéke betöltetlen. Utánuk ment Csűry Bálint is, a csendes, szerény, halkszavú, szinte túlságosan is passzív nyelv-tudós. Mennyit mosolyogtunk rajta Finnországban, mert sohasem tudta kimondani ezt a szót: m a r k k a a. Mindig m a r k á -nak mondta.

»Véletlen, hogy az ember magyarnak születik-e, vagy sem«, — mondta a barátom s én ezekre a halottakra gondolva érzem, hogy nem véletlen. Bizonyíthatnám-e? Nem. De érzem, tudom. Életemmel tennék bizonyosságot erről a hitemről.

Március tizenötödike.

Süt a nap, fúj a tavaszi szél. Az utcákon ünneplő tömegek. Rengeteg csizmás férfi. Felvonul a katonaszereket, népdalokat játszik. (Bár azt játszott volna az erdélyi bevonuláskor is!) A turulista gazdászok könnyű lovakon, bőrkabátosan, süvegesen, sastollasan. Egyre gyűlnek az ünneplő csoportok. Ide kell jönni, ha ünnepel az ember. Itt még ünnepel az ünnep.

De, sajnos, a Nagytemplomban csak a katonaság számára van istentisztelet. S mi azt hittük, még a püspök is beszélni fog ma...

A »hivatalos« istentiszteletet a kistemplomban tartják.

Az iskolák lelkesen ünnepelnek. De lám, az egyik elemi iskola, — mintaiskola pedig, — évek óta nem tart ünnepet. A gyermekekkel csak »megbeszéljük« a nap jelentőségét. Ez az egész. Ünnepe nincsen. Ezen mindenki csodálkozik, megmagyarázni senki sem tudja. Pedig mit jelent az ember életében a régelfelejtett elemiiskola felejthetetlen márciusi ünnepe! Az ibolyaillatos, szeles, napfényes nap, a kabátra tűzött kokárda, a harsogó ének, a tanító beszéde. Miért tagadjuk? Miért feledjük? Hiszen ma is azért tudjuk összeegyeztetni a társadalmi forradalom és a magyarság ügyét, mert hajdan, sok-sok évvel, évtizeddel ezelőtt már összeegyezteltük az iskola ünnepien földízített termében. Miért nincs ünnepe a debreceni gyakorló-elemben esztendő óta?!

Megtisztulva, egy kissé szomorúan, s mégis tevékenységre élszántan térünk vissza Budapestre. Árvíz, rombadólt tanyák, vetetlen földek — s mégis az örök magyarság lépten-nyomon. Kisújszálláson vásár lehetett, mert Karcagtól kezdve lovasemberek, gyalogosok, szekerek, falkában hajtott állatok vonulnak szemközt velünk. Népes az országút, ameddig csak ellát a szem. A szekereken, báránybőr bundában, kucsmásan, mint keleti fedelmek, mint kánok ülnek a férfiak. Kisújszállástól Törökszentmiklósig előttünk vonul a szétoszlatott nép s a juhok, csikók, nagyszarvú ökrök sora. Így volt ez már akkor, amikor kún atyánkfiait befogadtuk népestül-bar-mostul erre a földre. Így volt ez akkor is, amikor török bégeknek kellett kiszakítani a csordából, ménesből az

állat javát adóba. Így volt ez a Bach-korszakban, így az »amerikai tempójú fellendülés« idején. Így lesz holnap is. Az árvíz levonul, a szegény kis vályogtanyák felépülnek, kizöldül a vetés, megtisztulnak a kúttak az áradat mocskától.

*

Mészöly szépirodalmat bírál. Mészöly Gedeon sok derűs percet szerzett már nekem. Helsinkiben csendes éjszakákon át azzal szórakoztam, hogy a Magyar Nyelv régi évfolyamaiból elolvastam öt-hat számon is áthúzódó vitáit kortársaival. Mérges ember, gondoltam, csak az a kár, hogy miután végig sértegetett néhány tudóst, végülis írásban volt kénytelen elismerni tévedéseit, mondván: »Hja, tévedni emberi dolog...« Majd az Ormanság-Ormanság vitájában mulattam azon az erőlködésén, hogy miként szeretné elsikkasztani »ormán« szavunkat s bebizonyítani, hogy az »ormány« nem afféle helytelenül képzett nyelvújításkori szó, hanem őseredeti, tősgyökeres, valódi vogul. Ekkor már nem fért meg bennem a jókedv s a Magyar Nyelvőrben fejére olvastam mulatságos baklövéseit.

Most újabb kellemes órákat szerzett nekem »Régieskedhetném« című cikkével. Julianus barátomat fésülgeti, lehetőleg úgy, hogy a fejem bőre is levonódjék fésülgetés közben. A cikk valami Népi nyelv című füzetecskeben jelent meg. A füzetecske viszont Kolozsvárott, a professzor úr saját kiadásában s állítólag saját költségén s immár megérte első évfolyamának második számát. (Mégsem mehet olyan rossz szul a tudósoknak, össze tudnak néha vakolni egy kis pénzt, hogy írásaik nyomdafestékhez jussanak.)

A magyar nyelvtudomány szigorúan felépített műfajában ő képviseli a commedia dell'arte-t. S mert sűrűn tartózkodik távol az egyetemi várostól, — a magyar kultúra »legkeletibb végvárától« — ime, arra is van ráérő ideje, hogy szerény művembe és igénytelen személyembe turkáljon, igaz, csak a mű megjelenése után három esztendővel, de annál nagyobb vehemenciával, ifjonti lelkes haraggal. (Illyés csak egy évig várt Veres Péter »levágásával«. De hát egy költő nem olyan gondos, mint egy professzor...)

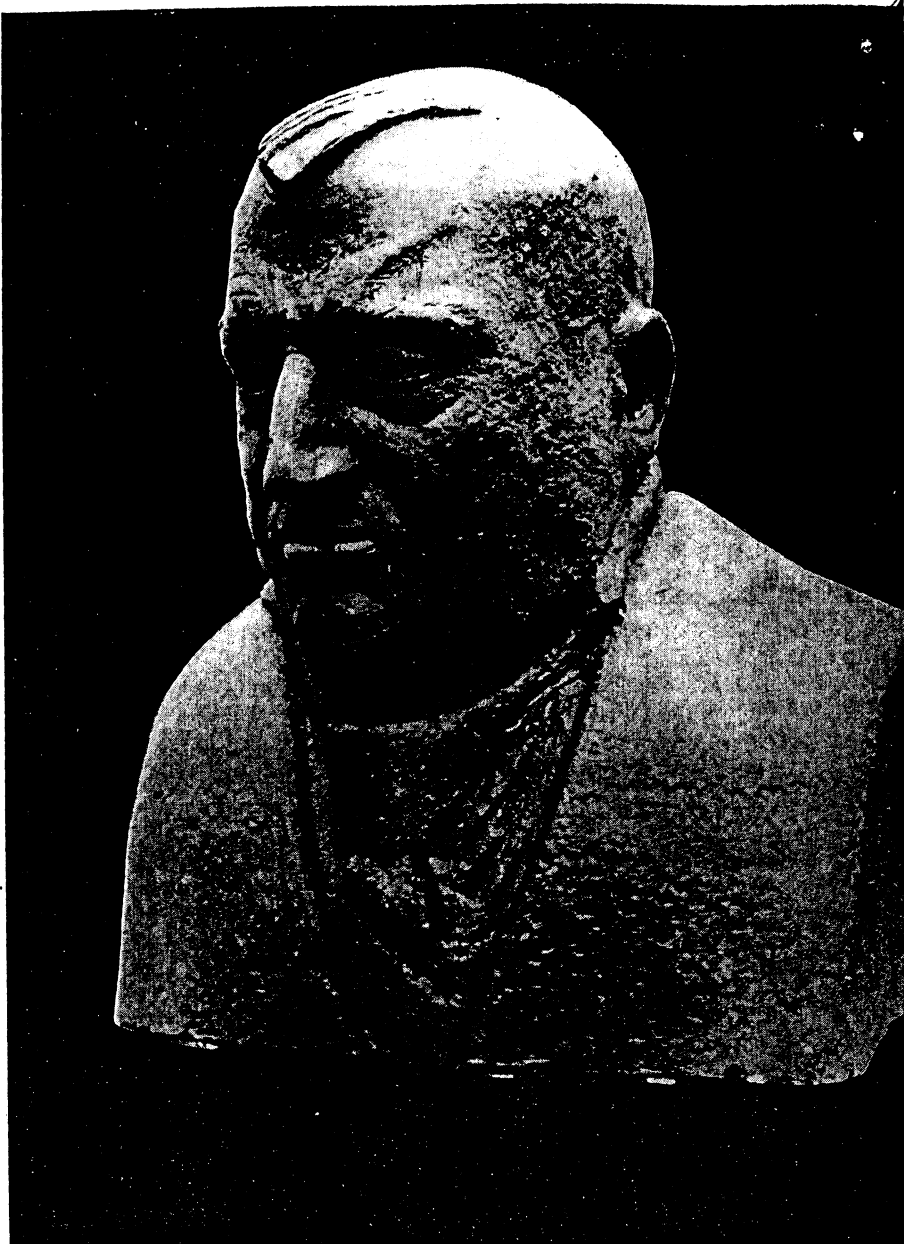
Jó távol kezd, Nékám professzornál és Erdélyi Józsefnél. Nehogy azt higgye az olvasó, hogy a cikk egyetlen célja írásaim kibevezése, az ifjuság előtt való kompromittálása, szellemének megcsúfolása. Sőt, rámkerítve a sort, biztosít, hogy »megbocsátotta nyelvtudományi cikkeimet« s »szó nélkül« hagyja őket. »De csak nyelvtudományi munkáit« — mondja, holott nincsenek is nyelvtudományi munkáim... (Mindössze egy nyelvtudományi cikket írtam.)

Több mint tizenegy oldalon boncolja, gúnyolja, tépimarcangolja szegény Julianusomat. Mint valami dühös kömives, nekiesik művem több mint hétszáz oldalas épületének s tégláira szedi, rakásra hanyja, freskóit levakarja, újból bevakolja, szanaszét vonszolja, közben pedig olyan állításokat kockáztat meg, hogy az ember fölteszi a kérdést: »Vajjon hogyan kollokválnak majd a hallgatói finnugor nyelvészetből?« Én tiszta emberiséggel és jóindulattal elismerem, hogy az ember tévedhet, sőt téved is. Mellemet verve meggyónom, hogy

nemcsak a Julianusban, hanem a Boldog Margit-ban, A vas fiaiban is akadnak szépszámmal nyelvújítási szavak, szóalakok, sőt szóösszetételek is. Meggyónom, hogy nem is akartam kihányani stílusomból a jó újított szavakat, képzéseket, stb. Sőt még többet is meggyónom: még csak a XIII. század nyelvét sem akartam »föltámasztani« lévén ez lehetetlen földadat. Ha a hétszáz évvel ezelőtt beszélt nyelven írtam volna, akkor 1. nem tudta volna a szedő kiszedni, hiszen még így is hemzsegnék műveimben a sajtóhibák, 2. szótárt kellett volna mellékelnem, hiszen még így is enyelegtek velem itt-ott, hogy készítsék szótárt regényeimhez, 3. senkisértette volna meg, hiszen még így is akadtak főként középosztálybeli olvasók, sőt egyetemi tanárok is, akik nehezen értették. De meg nem foglalkozom sem múmiák, sem egyéb múzeumi tárgyak föltámasztásával. (Elég múmia jár-kele közöttünk, ül az egyetemi katedrákon s egyebütt.) Elismerem hát, sohasem is tagadtam, hogy történelmi regényeim nyelve nem a XIII. század nyelve, igaza van mindenkinek, hogy a »könyvelmű«-féle szavak nem a tatárjárás korának szavai. Hibák, bizony, vannak, ha hibának lehet tekinteni az efféle szavak használatát. De hát még a Lánchíd országlánján is lettek hibák.

Mészöly kedvesen megnyugtat, hogy nem mint nyelvészt, hanem mint szépíró-t kíván megleckéztetni. Én is udvarias vagyok iránta: mint nyelvészt kívánom figyelmeztetni szarvas hibáira, súlyos tévedéseire s tájékozatlanságára, a saját szakmájának eszközeivel, nem úgy, mint ő teszi velem, nagy gonddal mellőzve az én szakmám — a szépirodalom — eszközeit, sőt szempontjait is.

Anachronizmusnak mondja a löhet, töhet, möhet stb. féle ö-ző alakokat. Szerinte a tatárjárás korában nem volt ö-zés. Igenis, volt, sokkal régebben volt. Nem ö-zés ugyan, hanem ü-zés, minthogy az ómagyar nyelv mélyebb hangzású volt a mainál. Két főcsoportra kell osztanunk a magyar nyelvet, egyik az é-ző, i-ző, másik az ü-ző, ö-ző csoport. Ez a hangtani különbség rendkívül régi lehet. Hogy ma a felsőtiszavidéki é-ző nyelvet tartjuk irodalmi nyelvnek s nem az ö-zőt, pusztán véletlen: ezt fogadta el a Tudományos Akadémia. Mészöly Gedeon nyilván nem forgatta régi frásainkat, mert ha megteszi vala, nem kockáztatna meg ilyen vakmerő, sőt gyermekes állítást. Nem vádolna anachronizmussal. A dömösi prépostság adománylevelében (1138) olvasható Herudi — olvasd: Herögy, v. Herügy — ma Herögy helységnevet a kétesek közé sorolva is, gondoljunk Anonimus »siculi«, olv. »szikül«, vagy »sziköl«, ma székely szavára. De itt van a Halotti Beszéd. Néhány ü-ző, vagy ö-ző szó,

Boda Gábor: SZABÓ DEZSŐ

csak úgy kapásból:: szümtükkal (szömtökkal), terümtévé (terömtevé), vermüt (vermöt), szentü-küt (szentököt), műnyi (mönyi). A tihanyi apátság javainak összeíróleveléből (1211): Csenküd (Csenkőd), Cseküd (Cseköd), Péntük (Péntök), Hüvesös, Hügyorom (Högyorom) stb. A váradi püspökség tizedjegyzékéből (1290-es évek): Gyiószüg (Gyiószög), Székülhid (Székölyhid), Szepüs (Szepös), Debrecün (Debrecon), Tottelük (Tóttelök), Reszüge (Reszöge) stb. Amde itt van az Ómagyar Mária-siralom! Tessék: véröd, veretöl, szépségöd, eggyedöm, kegyüggyetök, legkegyölm. Ennyi, azt hiszem, elég, sőt ölég is. De hogyan képzeli Mészöly tudós professzor úr, hogy az ö-ző nyelvjárás csak úgy egyik esztendőről a másikra magától támad s elterjed a moldvai csángóktól a göcseji magyarságig?!

Itt van az ominózus »kreszty«. Valóban, szívesen szöly, hogy »ritty-rotty hangzású, vartyogó stb.« Szerinte használom ezt az ósláv szót, nem mondom, amit Mé- »nemcsak nevetséges, hanem tudatlan-tudákos ízü is,

hiszen sohasem élt nyelvünkben, ott született meg a modern regényfaragó asztalán». Mészöly tudhatná, hogy a »kreszty« szó ty-je — amiről azt mondja, hogy sohasem volt egyetlen szláv nyelvben sem, — ma is megvan valamennyi orosz nyelvjárásban, néhol gy-vé keményedve, bár a szlovén kreszt valóban ty nélkül hangzott. Honnét került oda, ó, honnét?! Mészöly azonban a helyett, hogy ilyesmin gondolkodnék, el akarja hitetni olvasóival, hogy én nem tudom: a keresztény szó nem a keresztből, hanem a krisztyán-ból lett. Ez gyanúsítás, ez rosszhiszemű vita. Tán azzal is dicsekedni szeretne, hogy a vesémbé lát?

A vagyomuk-vagyomük-ről hajlandó volnék vitázni. Hajlandó volnék, ha Mészöly nem tudna épp oly keveset az uráli magyar nyelvről, mint én. Ha be tudná bizonyítani, hogy a hangzóilleszkedés már a honfoglalás előtt végbement s Zalában nem ma is így mondanák: botvel, fável stb. De rútol útna ki a vita Mészölyre, ha azt akarná bizonyítani, amit imígyen állít cikkében: »A több birtokra mutató személynévmás ragozása mai -i elemét ősmagyar korbelinek teszi meg az író. Ha már minden áron azt akarja mutatni Kodolányi, hogy Magna Hungaria magyarjának még más volt a birtokos személyragozása, mint Csonkamagyarország népéé, akkor tudnia kellene, hogy atyánk, vagy atyámuk eredetileg nemcsak azt jelentette, hogy »unser Vater«, hanem azt is, hogy »unsere Väter«. Későbbi állapot az, hogy az atyánk alak mellé atyáink alak is került.« Hát ha Mészöly »minden áron« azt akarja mondani, hogy az -i késői alak, akkor mondja meg, miért beszél a finn így: »isämme« atyánk, »isämme« atyáink? Honnét került a finn nyelvekbe az -i többesrag? Innét, Csonkamagyarországból?

Azt is állítja a gyermektegyűl merész Mészöly, hogy az ike »ük« csak ősanját s nem ősapát jelent. A finnek »ukko Pekka«-nak nevezték egyik kedves politikusukat. Csak nem volt nőnemű az öreg Péter?! Nyilván összetéveszti az »akká«-val, ez öregasszonyt jelent.

Ilt van azután a »hároman«. Nem győz csúfolódní rajta. Szerinte ilyen alak sem a finnben, sem a magyar népnyelvben nincsen. Vajjon nem volna már ideje, hogy kimenjen Mészöly Középhámébe, ha már idehaza nem tud eligazodni a finnben? S nem tenné jól, ha kimenne egy kissé vidékre is, hogy hallaná a háromán, háromát alakokat? Vagy ha nem ér rá, hát egy kissé lapozgatná legalább a Tájiszótárt! Dühös az erdőbenne-féle alakokért is. Nyilván nem ismeri a Halotti Beszéd uruszágbelé, a Mária-siralom búvabelől, egembelű alakjait. Haragszik az »ézös«-ért is, bár nem foghatja rá, hogy »modern regényfaragó asztalán« gyártott csinálmány. Falukutató barátimhoz utasít nyelvtanulásra a »falvak« alak miatt. Így csúfolódik kritika címén: »Igyekeztek valamely vidék népe nyelvét annyira megtanulni, hogy különbséget tudna tenni csinált szó, csinált nyelvtani alak és a folytonos élőnyelv természetesen alakult elemei között! No, mert nemcsak a régi nyelvben, nemcsak az Ormánység (!) nyelvjárásában, de semmi-féle magyar nyelvjárásban nincsen falvak alak, hanem csak: faluk...« És »hibás grammatizálással gyártott« alaknak mondja, majd insznuál:

»Az a Kodolányi árulja ómagyar címkével, az a Kodolányi, aki az Ormánység (!) lelkét, nyelvét ugyancsak ismerő Kiss Gézát... meg merte leckéztetni.« Nos, lássuk a falvak csináltságát: Farkasfalva (1230), Asszonyfalva (1255), Karácsonyfalva (1268), Vásárfalva (1275), Jobbágyfalva (1279), Dobokavárfalva (1280) s így a végtelenségig. Ha már a népnyelvet nem ismeri Mészöly, legalább az Oklevélszótárt ismerhetné. Láthatná belőle az eredeti falva-alakból eredő falva-falv alakot, tán megértené, hogy miként járulhat ehhez az alakhoz a -k többesrag. De mit szól a daru-darvak, ölyü-ölyvek alakhoz? Lehet, hogy azt, amit az Ormánység-Ormánység ügyében írt cikkemhez: megbocsátja, nem vitázik, mert nem vagyok nyelvész...

Ami pedig Kiss Gézát illeti: csak az Ormánység szó használatát igazítottam helyre, azt is úgy, hogy Mészölyt leckéztettem meg érte. Mert Kiss Géza mondhatta, hogy az »ormány« ősi, helyes szó, de hogy erről egy nyelvtudós írjon folytatásos cikkeket — igaz, saját kiadású folyóiratában! — azt már mégis sokallottam egy kissé. Még egy Pestről kiránduló szegedi, vagy kolozsvári nyelvésztől is. (»Pestről kirándult vásárnapi falukutató«, írja rólam kedvesen cikkében.)

Megúnván kötekedéseit, csak a »tan« szóról kívánok még szót ejteni. Rámolvassa, hogy ezt a szót Helmecey »metszette el«, még hozzá Kisfaludy úr szálásán egy téli estvén. Helmecey azonban nyilván jobban tudta, mint Mészöly, — ki a szókat prészőfi, hogy visszaadjam a tréfát — hogy a »tan« a török »tanis, danis« megismerni jelentésű, valószínűleg perzsa »dan« szóból ered, de az is lehet, hogy a perzsa kölcsönözte a törökből. Hát hagyjuk az elmetszett, kajánul csinálmánynak tartott szavakat!

Baja Mészölynek, hogy ördög-öt írök a »Halotti beszéd szava kedvéért«, de hiába mondanám neki, hogy minden nap használjuk ördögös alakban, úgysem hinné. Vagy inkább ördög-öt mondaná. Fáj neki a feküvék, evék, alszok, iszok-alak is. Uri gyártmány, mondja. Mit kezdjek vele? »János ront, ha talál, ha nem talál: csinál«, enyeleg velem.

No, de hová kanyarodik végül is a ravasz Mészöly? Herczeg Ferenc Pogányok-jához. Az igen, mondja ő! A szép »Seruzád«, a hiteles besenyők Herczeg Ferenc művében, azokra emeljem bámuló, tanulnívágyó tekintetemet. Herczeg érti az archaizálást! Meg Voinovich Géza, Arany László hagyatékának finomízű kiaknázója. Olvassam csak el a Mohács-ot, abban nem mond kerált senki, hanem király-t! S tanuljak Zolnai Bélától, az idegen szavak szerelmesétől. (Mert Mészöly nemcsak karmol, hanem hízeleg is cikkében s ez teszi kritikája legfőbb báját.)

No, de ennyi is elég. Végre a legjobb mulatságot is megúnja az ember. S szeretné mással felcserélni. Például egy órával a kolozsvári egyetemen. (Ha történetesen nem tartózkodik éppen Pesten a professzor úr.) Vagy egy kollokviummal. Hallani, miként beszél Mészöly professzor, meg a hallgató finnül. Istenem, de feledhetetlen élmény lenne. Még hozzá a professzor úr »saját területén« s nem holmi szépirodalomban...

Mészöly gorombaságaira, amelyektől »kritikája« hemzseg, egyáltalában nem felelek.

1941. ápr.

177

A TATÁRJÁRÁS REGÉNYEI

Irta: Lukács Gáspár

HA A KÖZELMULT nagy magyar évfordulóira, Szent István és Szent László jubileumára gondolunk, lehetetlen, hogy magunkba néző lélekkel ne álljunk meg előttük s a napi szónoklatok kongó fráziskeresésén, az üres szólamokon túl összefüggéseket ne keressünk a jelen történelmi fontosságú eseményeivel s bizonyos rejtett történelemfeletti rúgók nyomását ne érezzük: a Felsőbb Kéz titkon munkál a történelem folyásában s az igazság, mely nem az emberek között született, másképp szól bele a történelembe, mint az élet racionális (vagy annak vélt) törvényei. Ezeknek a rejtett rúgóknak a működését értelmezze kiki úgy, ahogy akarja, tegye az eseményeket feldarabolva józan, hideg mikroszkóp alá, vagy higgyen bennük egyszerűen és alázatos lélekkel, — annyi azonban még a legracionálisabb elme számára is világos, hogy jubileumai csak olyan népnek lehetnek, amelynek történelme van. A történelem pedig jogokat ad, de ugyanakkor kötelességeket ró ránk s a nagy évfordulók ezeknek a jogoknak, de talán még inkább a kötelességeknek a mementói. Csak akkor van tehát értelmük, ha nem hazug öntetszelgés, álomkergetés forrásai, politikai pártok könnyenszerzett ütőkártyái, hanem az igazi elmélyülést szolgálják, mert a nemzet végső, mondhatnók metafizikai kérdéseinek meglátása csak ilyen befelé való elmélyülés útján lehetséges.

Ezeknek az élményteltő, felelősségtudatot ébresztő évfordulóknak a sorában legszínesebb talán mégis az ideai, a tatárjárás hétszázéves fordulója. Nem tudjuk még, milyen sorsdöntő eseményeket rejteget magában az idők méhe erre az évfordulóra, de ez az évforduló szempontjából nem is fontos. Nekünk

Katolikus Híradó 1941. ápr.,

H. M. 126-131.

ettől függetlenül kell szembenéznünk vele s meg kell hallgatnunk a mementót, még mielőtt az isteni végzés hozzáteszi azt, amit ráadásul tartogat számunkra. Mert nem volt ezer éven át magyar esemény, mely olyan közéről fenyegette volna létünket, nem volt, melynek előzményei olyan jellegzetesen mutatták volna meg nemzeti hibáinkat, s nem volt, melynek következményei oly erős tanúságot tettek volna rendeltetésünkről, képességeinkről, nagyjaink koncepcióinak természetéről, magyarságunk igazi alapjairól s melyek jobban igazolhatták volna létünket, magyarázhatták volna népi-nemzetiségi összetételünket s ennek az összetételnek egységes feladatát Isten és Európa előtt. Az összes ellenfelek között, akikkel a magyarság ezer év harcai során találkozott, a mongol volt a legfélelmetesebb, a legkegyetlenebb. A magyarság, mely kezdte már megtölteni a Kárpátok medencéjét, oly nagy vérvesztést szenvedett, melyet sohasem tudott többé kipótolni. Innentől kezdődik a nemzetiségi kérdés, melynek okos és végleges megoldásától függ ma nemcsak az ország, hanem szinte egész Közép-Európa jövője.

És mégis — úgy érezzük — eddig nem érdekelt bennünket a tatárjárás annyira, mint kellett volna. Két mód is lett volna pedig közelébe férkőznünk. Az egyik út a történelemtudományon keresztül vezet. Valljuk be, sohasem néztünk a multnak igazán a mélyére. Csak mint valami homályos rém, Keletről özönlő sáskahad, «kutyafejű» vadak csordája élt bennünk a tatárság és nem tudtuk, hogy a világ egyik legkeményebben szervezett hadseregével álltunk szemben, mely éppen azokban az erényekben volt legerősebb, melyek nekünk akkor legnagyobb gyengéink voltak. Akkor, és lehet, hogy azóta is, mivel nem tanultunk belőle. Pedig egy magyar ember tudta már ezt akkor is, kétségbeesett világossággal látta s könyörtelen logikával vont le országa számára annak összes következményeit. Habozás nélkül elnevezte ezt az embert «második honalapítónak» s azt hittük, leróttuk ezzel köteles hálánkat iránta, anélkül, hogy megnéztük volna érdemlegesen, hogyan csinálta. — Másik mód a megközelítésre a költészet, a szépirodalom élményszerző ereje lett volna. És gazdag és értékes történeti regényirodalmunk szinte szántszándékkal és csökkönyösen kerülte ezt a kort egészen napjainkig. Érthetetlen jelenség ez a történeti regények hazájában és tragikus hátteret kell sejtenünk mögötte. Így aztán bizonyosan valami ködös, megdöbbentő egzotikumot vártunk akkor, amikor néhány évvel ezelőtt egy regényt mégis azzal adták a kezünkbe, hogy az a tatárjárásról szól. És fogalmunk sem volt róla, hogy benne a legelőbb magyar valóságról hull le a fátyol. S hogy azóta pár éven belül már a harmadik tatárjárás-regényt olvassuk s mindegyik író kezében óriási trilógiákba, szinte époszi arányokra nő a mondanivaló, csak még jobban felhívja a figyelmet a korábbi hallgatásra s még izgatóbbá teszi a kérdést: honnan nőttek most így egyszerre ezek a regényóriások, micsoda korszükséglet hozta őket létre s mit akarnak nekünk mondani olyat, amit eddig elmulasztott a magyar irodalom? Erre a kérdésre most kell megfelelni, most legkésőbb, az évforduló évében.

A modern regény (mindenesetre annak csak «nagy» válfajára gondolunk, nem arra a rettenetes erejű burjánzásra, melynek ezen a téren tanúi vagyunk) alkalmasnak látszik nagyszabású élettartalom kifejezésére, s lassanként — úgy tűnik föl nekünk — méltóképen fogja betölteni a világirodalom nagy époszainak helyét a mai irodalomban. S mindenesetre sorsszerű és tanulságos már az is, hogy a nagy regény szerepét nálunk ma végérvényeser s bizonyára még hosszú időre a történeti regény tölti be. A regény régi formájában az egyéniség kultuszát szolgálta, ezért lett a liberális XIX. század uralmodi műfaja. Amde a mi súlyos századunkban eltűnt az egyén, illetve beleolvad a közösségbe, politikai téren a nemzetbe. Azért az ember önmaga problémái a nagy kérdések függvényének érzi, vagyis a társadalom, illetve a nemze életében látja saját élete kiteljesedését. De míg külföldön a társadalomformál polgári osztály állt az érdeklődés előterében, annak életformája pedig a liberális polgári ideológia, addig nálunk ugyanezt a szerepet a nemzet tölti be

mely a történelemben él. Külföldön tehát a polgári társadalom, a család életében keresik a feleletet a nagy kérdésekre (Forsythe-saga, A Thibault-család stb.). Nálunk a magasabbrendű lét szerepét a nemzet töltötte be töretlen egészében, az egyén csak mint nemzeti hős számíthatott, minden nagy sorsfordulón egyszerre a lét és nemlét kérdése meredt elénk, nem lehetett szó békés polgári fejlődésről, melyben fok fokra épül, egyszerre került szóba a nagy erőfeszítésekben a semmi és minden: mi mindig századokban gondolkoztunk s a történelem nélkül semmik vagyunk.

Ebben az elgondolásban talál egymásra három nagy történeti regény szerzője (Makkai Sándor, Kodolányi János és Tormay Cecil) s talál rá közösen történelmünk legsorszerűbb mozzanatára, a tatárjárásra, mint amely költői szempontból legkoncentráltabban adja a magyar sors foglalatát. Akkor nem vajúdtunk százötven évig lét és nemlét között, mint a törökvilágban, azt nem nyögtük évszázadokig, mint a kuruc-labanc átkot, nem készült évtizedekig a «kiegyezés» a sorssal, mint negyvennyolc után, — hanem csak egyetlen csatában üti fel fejét a rettenetes Semmi s utána egyetlen ember munkája, egyetlen nyugodt férfimozdulat ritmusa adja meg a semmiből visszaragadott Minden új harmóniáját. Ennek a három regénynek különös jelentőségét és megkülönböztetett értékét tehát nemcsak az évforduló alkalomszerűsége adja: kiváló és még egyre mélyülő történeti regényirodalmunknak egyébként is csúcsteljesítményei azok s hogy éppen a tatárjárás rajzában találtak magukra (és egymásra) a történeti regény legnagyobb mai mesterei, az — látjuk — nem véletlen s annak jelentősége messze túlnő az alkalomszerűség keretein.

De a tárgy azonosságán kívül még más, sokkal mélyebbről jövő összefüggés is van a három regény között (s ez annál feltűnőbb, mert a három író világnézet és művészi hitvallás tekintetében egyébként igen nagy távolságok választják el egymástól). Ha egymás mellé állítjuk a három regénytrilógiát, úgy tűnnek fel, mintha egymás folytatásai volnának, mintha előre meghatározott tervszerűséggel, egy közös belső törvénynek engedelmességgel épülnének egymás fölé: ugyanaz a magyarságprobléma egyre szélesedik, és egyre mélyül bennük a megszokott történeti felfogástól a magyarság általános és idő fölött álló szemléletén keresztül egész addig, ahol a magyarságprobléma egy lét-fölötti transzcendens világba, a nagy kérdések örök összefüggéseibe olvad bele. Egy hatalmas arányú régi magyar eposzalom roppant modern ívei boltozódnak így a három regény fölé s úgy tetszik nekünk, ezek alatt az ívek alatt megfér szinte maradéktalanul az egész magyar lényeg.

MAKKAI SÁNDOR *Sárga viharja* a bevezető *Táltos királlyal* együtt az egyszerű, tiszta történelem alapjain nyugszik. És csak abban jelent újságot, hogy Makkai mély magyarságtól fűtött, illúzióktól mentes történetiszemléletén keresztül úgy látjuk az eseményeket, ahogy azok valóban voltak s ahogyan valóban tanítómesterünk lehetnek. Úgy látjuk a magyarságot is, a tatárokat is. Részletesen megrajzolja (különösen a *Táltoskirályban*) azokat a züllött közállapotokat, amelyek Endre korában fölemésztették a magyarság erőit s melyek jóvátételén hasztalan küzdött Béla is végzettszerű rendeltetése érzetében. Apodfia Dénes nádor romlottságában hasztalan keressük a magyar faji vonásokat: elfajzott, megromlott vérében olyan indulatok nőnek, amelyek gyökereit fajától idegen bűnök táplálják. Hiábavaló a fiatal király minden küzdelme, minden jóakarata, ezeken az állapotokon — véstjósuló paradoxon — csak egy rettenetes nemzeti katasztrófa segít, amely után — talán — mindent újra lehet kezdeni. A sárga vihar meg fogja tisztítani az ország vérét, de rettenetes árat kell fizetni érte. Megdöbbentő világossággal rajzolja Makkai a mongol «hordák» útját. Olyan bámulatosan pontos szervezet ez, melynek nem találjuk párját a világtörténelemben. Valami titokzatos keleti fanatizmus fűti a sereget és teszi egységgé a közhangulatot. Ennek a magva valami példátlan önbizalom és fölényérzet, annak tudata, hogy az egészséges népek arra születtek, hogy

leigázzák és kiírtsák a tehetetleneket, a romlottakat. Innen van az a hideg egykedvűség, amivel végrehajtják tömegmészárlásaikat. Nem hódoltatni akarnak, hanem kivágni a fekélyt a rothadt emberiség testéből, — több mint megvetéssel, végtelen egykedvűséggel. És a fanatizmus tetején ott trónol a vezetés hideg esze, a nagyszerű kémszervezet s az akkor példátlan hírendszert megalkotója, mely hideg éleslátással, józan mérlegeléssel, minden kínálkozó eszköz okos felhasználásával, évek biztos és nyugodt előkészítése után csalhatatlan biztonsággal vág oda, ahol legnagyobb a rothadás.

A magyar sereg baja, hogy a romlott hazai közállapotokból nőtt ki s ez egyik legősibb s legnagyobb magyar hibát növelte benne nagyra. Béla világosan látja ezt is, azért fél annyira a mongolok végzetes közeledésétől: «Itt mindenki csak nagyot, hősiest, emlékezeteset akar művelni, külön-külön, a maga dicsőségére. Itt mindenki tudni akar mindent, a legutolsó katona se hajlandó tenni valamit, amit rögtön meg nem ért, ami ellenkezik a saját rajta-rajta gondolatával, s hatvanezer magyar hatvanezer vezér, de egy sereg sem». A király látja ezt és nem tud segíteni rajta. De eljön az ő ideje is és a sárga vihar pusztítása után maradnak még kövek a romok közt, melyekből építeni lehet. «Hiszen erre termett ő, nem vérviharos idő hősiének, hanem porlepett, verejtékező, nagy köveket cipelő munkásnak. És vezérnek is, de nem a halál, hanem a csendesen építő élet mezején...» És hátaltelt szívvel, megbékélve, maga helyére találva csinálja meg a számvetést: «Rettenetes volt, fiaim. De csak volt. Isten keze kettévágta a multat és a jövőt. A viharok nincs értelme. A pusztítás céltalan. Csak az életnek van igaza egyedül». — Az ezeréves magyar történelemnek alig lehet más értelme, mint ez az örök megújulás, az életakarát újból és újból való nekilendülése. De ha ezt hétszáz esztendővel ezelőtt egyetlen, kivételesen nagy magyar látta, ma, a hétszázéves évfordulón, annyi újabb bizonyosság után s éppen mint egy újabb válságos pillanatban minden magyar ember lelkében mint egyszerű és világos axioma kell, hogy legyen. Ezt a nagy magyar igazságot írta ki Maktkai Sándor a mai kor lelkéből a tatárjárás költői objektumán keresztül.

DE HOL VAN ennek a rejtélyes magyar Anteusznak, ennek az örökös megújulásnak nagy erőforrása, a szakadatlan utánpótlás, s miért nem sikerült ezt még a «vas fiainak» sem szétrombolni? Erre a kérdésre ad feleletet Kodolányi regénye, *A vas fiait*, mely a *Julianus barát*tal s a *Boldog Margittal* egészül megint trilógiává. Kodolányi János pályája a néptől indul el, a magyar föld őstalajában keresi a jövő magvait s nem lett ahhoz hűtelen a történeti műfajban sem. Csak azért megy vissza a történelemhez, hogy megkeresse ennek a népnek erős gyökereit s megfigyelje annak örök vonásait, melyek mostani arcának jellegét adják. Bámulatos az az író művészet, mellyel ennek az örök népi erőnek hatalmas kiáradását és elpusztíthatatlan nedvbőséget rajzolja. Gyönyörű magyar életképpel kezdődik a regény s az élet rajza olyan jelenvaló, hogy ebben az egyszerű életáradásban ujjongva ismerünk rá saját vérünk folyására. Szinte együtt járjuk a lépokon a kirakott varsákat az öreg magyarral, együtt őrizzük a mecsekalji legelőkön a lovakat a legényekkel, ott ülünk a kunyhó farkasbőrén a gyereket szoptató anya mellett, míg a nagyleány előkészíti a köleslepényt vacsorára, és résztveszünk az utcagyerekek furcsa játékaiban és babonás meséiben. Mindez azonban még mindig csak írói művészet kérdése, ha kivételes írói művészeté is. A lényeg, ami bennünk marad belőle, az a lenyűgöző tanulság, hogy a nép s a benne munkáló életösztön örök és sohasem változik, soha meg nem hal. Tehát mindig lehet rá számítani, ha fogytán az erő. Három legényt szór széjjel egy vihar s rajtuk, az ő viszontagságaikon keresztül megismerjük az udvar ezer baját, a főurak romlottságát, új, fajmentő életlehetőségeket a kunok körében. Mindez azonban csak az erőóceán felszíne, csak az eredmények vagy újabb lehetőségek, de a kiinduló pont, a végső ok, az örök erőtartalék ott szunnyad továbbra is a mélyben és hiába szánt végig rajta az

1941. ápr.

euráziai vihar, hiába mar húsába a vas fiainak hideg, gyilkos kése, túl a viharon Ernye vitéz mégis csak rátalál egy bogárszemű lányra egy kis dunántúli falu szélén. És az élet kezdődik újra. A nép küzd és szenved, él és izzad, harcol és meghal, nem jegyzi fel senki ezrek pusztulását. De aki megmarad (és mindig elegen maradnak meg), megfogja újra az eke szarvát, egyszerű, ősi mozdulattal, s olyan nyugodt magátólértetődéssel, olyan természetesen nyúl az élet után, mintha az európai vihar a tenyere kérgét se horzsolta volna meg. Ez az igazság szól leginkább a mának, amikor annyi elrontott és rosszirányú kísérlet után megint egy egészséges népi tájékozódás akarja helyes irányba vinni a magyar élet fejlődését.

Kodolányi regényének másik tanulsága a király alakja s benne ugyanannak az örök magyar arcnak másik vonása tükröződik. Születésétől fogva ott lobog benne a vérében magával hozott indulat, a volgai puszták lobogó szangvinizmusa, az ősi magyar temperamentum, — de tékozló apja rettenetes nevelőiskolájában és a ránehezülő isteni végzet, a királyi felelősség roppant súlya alatt megtanulta visszagyűrni magába a kitörő indulatot és egy kemény kolerizmusban termékeny erőt formálni belőle. Sovány, magas ember, örökké egyszerű fekete ruhában jár, sápadt az arca és csontos, ideges fehér kezét állandóan bőrvébe dugja, mintha le akarná kötözni. Ez jellemző mozdulata. Egyszer mégis kitör: «Számolni akarok és számolok... A Tartárosz népei felegették az Oroszkaputól Hevesig minden népeinket... Tűz, láng, vér és vas rohan velük. Hát akkor felelni kell valakinek azért, hogy bűnt bűnre halmoza. Felelni kell! — ijesztő, rekedt hangon vérvörösen ordította — mint a tébolyodott, s öklével hatalmasan verte az asztalt. — Pagánok! Aljas csürhe! Jézus testének leköpdősői». Akkor összeszedi magát s ideges fehér kezét megint övébe dugja: «Most kedég lássuk, azmivel Isten terhel, — s intett a király. — Beszélj, nádor uram!» — Ezen a szemléleten keresztül szimbólummá magasodik a végzetes király. Mert így vált az ősi féktelenség, az ezer év előtti magyar szangvinizmus a történelem súlyos nevelőiskolájában lassanként kemény, termő koleriává és rettenetes harcokban meg kellett (vagy meg kell még) tanulnia, hogy a nagy erőpróbákra összeszedje magát és ott és akkor hulljon le a pöröly, ahol s amikor a történelemben kijelölt végzetének szava diktálja. — A magyar nem fél. Divat volt itt mindig megmosolyogni a rémlátókat. A király érzi, hogy «fátyolként húzódik mögötte a hangtalan suttogás, mikor megjelenik az udvari nép között: bolond... a tartárok bolondja... Tegnap még az etilmenti magyarokat akarta visszahozni, ma meg a kunokat... Csak ő tudta akkor, hogy mindenben igaza volt. Hétszáz esztendő távolából mindnyájan látjuk ezt és érthetjük belőle, ami értenivaló.

MÉG MINDIG maradnak titkos rúgók és érthetetlen képletek, melyek a történelem racionális erőin, sőt az élet titokzatos törvényein is túl irracionális magasságok felé mutatnak. Még mindig nyitva marad a nagy kérdés, mi értelme volt a rettenetes érvágásnak s hogyan következhetett utána rögtön az az érthetetlen felemelkedés, minden józan ész és meggondolás ellenére. Erre próbál felelni a harmadik trilógia, talán a leghatalmasabb a három közül, Tormay Cecil *Ősi küldöttje*. A regény hőse, Ung vitéz, valami titokzatos lovasnak engedelmességedve Párisból egyenesen hazalovagol — a veszély elébe. Későn érkezik. Az ország végzete — úgy látszik — betelt. Az erdő szélén összeverődött emberek ijedt csoportja előtt feltűnik már a jel: «Az erdő alól fityegő hadivértekkal, lovas nélkül, csörömpölve, nyerges-szerszámos nagy ló száguldott át bomlottan, hanyatt-homlok a mezőn. Jött gazdátlanul, repülő, üres kengyelvasakkal, megvadultan, robogva, dübörgő vágatással...» Ung vitéz lelke pogánnyá keményedik a pusztulás láttán s világosan áll előtte a feladat: visszahozni a «régi pogány erőből a győzhetetlenség hitét». És elindul, hogy megkeresse és visszahozza a pogányságot. De egy titokzatos erdei találkozás örökre nyomot hagy a lelkében. Valaki menekül kíséretével a fák között. «S az éjszakai lovasnak

olyan szomorú hatalom volt az arcában, olyan megsemmisítő bánat volt a tekintetében, hogy nem tudta róla levenni a szemét.» Sohasem tudta többé elfelejteni ezt a tekintetet, de sokat kellett még szenvednie, míg megértette, hogy a szomorúság hatalom és a bánatnak rettenetes ereje van. Sok bolyongás és tévelygés után, sok csalódás és sok szenvedés után, maga is «megsemmisítő bánattal» a lelkében, sebekkel borítva, melyeket a tatárokkal való harcokban szerzett, egyszer betámolyog egy dunántúli kolostor kapuján. A kolostor csendjében megtalálja a saját gondolatait s egy komoly szerzetes-magyar szavai már úgy hullanak belé, mintha a saját gondolatai lennének: «Krisztus eljövele előtt a szenvedés csak pusztá szenvedés volt, de mióta ő kinszenvedésébe belefoglalta a megváltást, azóta benne foglaltatik a megváltás minden szenvedésben. A tiedben is, mindenkiében és a mi népünk mostani szenvedésében is». A szenvedés és a fájdalom tehát nagyobb hatalom az élet megtartására és a sorsszerű hivatás betöltésére, mint a győzhetetlenség pogány hite. Attól fogva egy fehér barát járja a szerencsétlen országot, oktatja és vigasztalja a népet és ahol megjelenik, felcsillan a remény és az élet kedve visszatér az emberekbe. A fehér barát találkozik egyszer a régi látomással is, a királlyal, és a király ugyanazt cselekszi, mint ő. Most már érti, mi a feladata az ősi küldöttnek. «Itt csap össze Keletnek és Nyugatnak örök forgószela és az minden népet hamarsággal elsöpört innen. Csak a magyarok népe állt meg itt kimozdíthatatlanul és magánosan, véresen, és megáll majd a helyén, míg lesz, aki meghaljon érte. És lesz!» Mert a harcok értelmét és végső értékét nem itt a földön határozzák meg, az országok sorsa végső fokon a harc feletti harcon dől el. «A harc feletti harcra pedig szent királyaink örökségül hagyták ránk az Úrnak tanítását, mellyel mindig akkor győz majd a mi népünk, mikor elvesztek a csaták fegyverei.» Tormay Cecil nagy regénye ezt a történelemfölötti igazságot szuggeralja lelkünkbe s ha gondolatban végigéljük a magyar történelmet, ez az igazság a tények megdöbbenő életszerűségébe testesítve jelenik meg előttünk és csak így lehet teljesen megérteni azt a hősi esemény sorozatot, amelyet magyar históriának nevezünk.

Igy épül egymás fölé három hatalmas ívben a három regénytrilógia modern epikája. Az időben kifejlő történelem, az időtlen, örökarcú népi magyarság, és az idők fölött álló magasabb isteni végzés: íme a három erő, mely örökké munkál a magyar élet mélyén. S ezeknek az erőknek a kibontakoztatása, megtestesítése, megmutatása a tatárjárás költői objektumán keresztül: a legszebb ajándék, amit a magyar irodalom a tatárjárás hatszázéves fordulójára letehetett a magyar szellem asztalára.

Kodolányi János olyant mond, ami nincs.

Messziről jött ember azt mond, amit akar — mondják úgy tréfásan.

Ezért válaszolta Gullivernek a Lovak Országában a becsületes houyhnhnm azt, hogy vagy nem jól értette a tengerek járta angolnak úti tapasztalatait, vagy pedig az nem beszél „olyat, ami van”. A houyhnhnmoknak ugyanis nincs szavuk a hazugságra és csalásra. (L. Swift: Gulliver Utazásai IV. köt. 42. l., Wildner ford., Rózsavölgyi és Tsa kiad.)

A houyhnhnmnak erről a jóhiszemű természetéről másutt is szól Gulliver imígyen (id. m. IV: 51—2):

„Eszembe jutott, hogy amidőn gyakrabban arról beszélgettünk, milyen az emberiség természete a világ más részeiben, s amidőn alkalmam került az ember hazug és ámitó természetéről szólnom, mennyire nehezen tudtam vele megértetni, mit akarok ezzel mondani — ámbár egyébként igen éles ítéllete volt, — mert imígyen okoskodott: a beszéd arra való, hogy egymással megértessük egymást, s értesüljünk megtörtént dolgokról; mármint, ha valaki olyant mond, ami nincs, a beszéd célja megghiúsul, mert tulajdonképpen nem lehet állítani, hogy megértettem, nem szerzek tőle kellő ismeretet s így rosszabb helyzetbe juttat még a tudatlanságnál is. Ime, mindössze ennyit tudott ő a hazugság képességeiről, amelyben oly jártasságot s egyetemes szokást tanusít az emberi nem.”

Ilyen keserűen beszélteti Gullivert az a keserű Swift, ki az embereket a hitvány „yahoo“-khoz hasonlónak látja. (L. id. m. IV: 17—18.) Én azonban — különösen a tudomány és irodalom művelőit — jóhiszeműség dolgában „houyhnhnm“-oknak tartom, a hazugságot és csalást nem ismerőknek, nem tévőknek. Nem tennék föl rosszhiszeműséget Kodolányiról, mint ő én rólam (l. Magyar Élet VI: 5). Ezért hirdetem régóta, hogy a tudatlan nyelvészkedés nem is „jó szándékú, de téves”, hanem „téves, de jó szándékú”. (L. Szeg. Füz. I: 188 és NNyv. I: 34.) Ezért aztán — Kodolányi érzékenységtől eltérően (vö. Magyar Élet VI: 4, 6) — nem is panaszlom „gorombaság“-nak azt, ha tudományos vitában Péter a Pálról vagy Pál a Péterről azt bizonyítja, hogy az „olyant mond, ami nincs”.

Akiben jó a szándék, az, ha „olyant mond” is, „ami nincs”, nem hazugságot, nem csalást követ el, hanem tévedést. Kodolányiban is, mikor „régieskedhetném“-kedésében unos-untalan „olyant mond, ami nincs”, a jó szándékú tévedőt látom. (De persze az ember a tévedéséért is kikap.) Jó szándékát mutatja

Mej és Nyelv 1941. ápr. 4. n. 110-115.

Kodolányinak az is, hogy az én nem hízelgő — de hiszen Kodolányi haragszik, ha én hízelgek! (l. Magyar Élet VI:4, 6) — mondom, az én nem hízelgő figyelmeztetésemre (l. NNyv. I:33—47) mindjárt kedvet kapott ahhoz, hogy tanuljon tőlem, jelen lehessen egyetemi előadásaimon, sőt a colloquiumokon is.

Amint idéztem is, a Magyar Élet című politikai szemlébe írta mult számunkbeli cikkemre szóló válaszát: cikke végén ebben óhajtozik, szegény, egy előttem végbe menő colloquiumra. Mindjárt idézem azt a részt; de mivel ez meg még az előző részekhez fűződik, ezért a megelőző kodolányias Kodolányi-megjegyzést is meg kell említenem.

Kodolányias, mert abban a megjegyzésben is a nyelvészet tengerén való hajótörése után, sok „blyant mond, ami nincs“.

Tudniillik — hogy valahol kezdjem — megbotránkozik ottan, hogy én abban a cikkemben, melyben őneki nem hízelkedem, bezzeg hízelkedem Zolnai Bélának (!). Ezt írja Kodolányi nem houyhnhnmi, hanem swifti hangulatban: „S tanuljak¹ Zolnai Bélától, az idegen szavak szerelmesétől. (Mert Mészöly nemcsak karmól, hanem hízeleg is cikkében s ez teszi kritikája legfőbb báját.)“

Bizony ez az irodalomtörténeti nem-lévőség-állítás elég „goromba“ irodalomtörténeti tévedés.² Én tudniillik abban a Kodolányinak forralta és Kodolányi kerülgette cikkemben egyáltalában nem biztatom arra Kodolányit, hogy idegen szavak szerelmeseitől tanuljon, akárkitől is. Arra sem biztatom, hogy bármit is tanuljon Zolnai Bélától (bár ennél is jó volna nyelvaestheticából colloquiumra jelentkeznie Kodolányinak). Sőt egyáltalában meg sem említem Zolnai Bélát egész cikkemben, sem hízelgőleg, sem levágólag, sem közvetlen, sem közvetve, sem houyhnhnmi nyíltsággal, sem yahooi alattomosággal.

Jól kitett hát magáért Kodolányi „nem-lévőség-mondás“-ban, mikor azt az „olyan“-t leírta, „ami nincs“!

Most pedig következnek azok a sorok, melyekben Kodolányi, hogy a magyar nyelvtörténetből és magyar népnyelvből, no meg a szépirodalmi stílushelyességből való elbukttát javítsa, most meg finnből jelentkezik colloquiumra a „gyermetegül mérész“ Mészölynél, aki „tán azzal is dicsekedni szeretne, hogy a vesébe lát?“ (l. *Kodolányi*: Magyar Élet VI:5.)

Ilyen közvetlen kedélyes hangon jelentkezik Kodolányi, e: „No, de ennyi is elég. Végre a legjobb mulatságot is megúnja az ember. S szeretné mással felcserélni. Például egy órával a kolozsvári egyetemen. (Ha történetesen nem tartózkodik éppen Pesten a professzor úr.) Vagy egy kollokviummal. Hallani, mi-

¹ Mármost ő, Kodolányi. Ő beszél most első személyben.

² Most már én beszélek.

1941. ápr.

ként beszél Mészöly professzor, meg a hallgató finnül. Istenem, de feledhetetlen élmény lenne. Még hozzá a professzor úr saját területén s nem holmi szépirodalomban...“

* * *

No jól van, Kodolányi úr, kezdjük meg a colloquiumot.

Én. Megengedi, szerkesztő úr, hogy csak harmadik legyen, mert Beugratott János és Benemugró János tanárjelölt urak már előbb jelentkeztek. Hát ugye a „Finn nyelv és finn-magyar nyelv-hasonlítás“ című előadásomból colloquálnak? Kérem Beugratott urat, legyen szíves megmondani, mit tud a magyar birtokos személyragozás *-i*-elemének a finn *-i*-többes jelhez való viszonyáról?

Beugratott. A magyar *-i*-többesjel, mely például az *atyá-i-nk* alakban is észlelhető, megfelelője a finn nyelv *-i*-többesjelenek.

Kodolányi (helyeslőleg bólogat).

Benemugró (hitetlen rázza a fejét).

Én. Mit szól erre Benemugró úr?

Benemugró. Nem úgy van. Már Melich régen behozta, hogy nyelvünk eredetileg nem különböztette meg külön nyelvtani alakokkal az 'unser Vater' és 'unsere Väter' fogalmát. Eredetileg *atyánk* azt is jelentette, hogy 'unser Vater', azt is, hogy 'unsere Väter'. Az *atyánk*-típusú, finnugor eredetű nyelvtani alak után csak később fejlődött ki a magyar nyelv külön életében az *atyáink*-típusú alak több birtokot is jelölő alakul. Mivel tehát az *atyáink*-féle nyelvtani alak nem a finn-ugor korból eredő, ezért a benne lévő *-i*-elem sem lehet a finn *-i*-többes jelnek etymologiai megfelelője. A finn-ugor nyelvek birtokos személyragozása eredetileg csak a birtokos többségét jelölte meg, a birtokét nem. Ezt a tételt támogatja Marknak, a legkiválóbb észt nyelvtudós, az uráli birtokos személyragozásról gyűjtött nagy anyaga is. A finn nyelvben ma sincsen külön alak az 'atyánk', meg külön alak az 'atyáink' alanyeset kifejezésére.

Én. Köszönöm. Benemugró úr colloquiuma jeles.

Kodolányi és Beugratott (Megbotránkozva néznek össze).

Én. Hát mi a véleménye Beugratott úrnak?

Beugratott: Professzor úr biztatni szokott bennünket, hogy a professzor úrral esetleg ellenkező tudományos véleményünket se hallgassuk el. Ezért kijelentem, hogy igenis van a finnben külön alak a nominatívusi 'atyánk', külön alak a nominatívusi 'atyáink' kifejezésére, még pedig *-i*-többesjellel; ez pedig annak a bizonyítéka, hogy a magyar *-i*-többesjel finn-ugor eredetű, tehát megvolt már nemcsak a középmagyar, hanem az ő-magyar korban, sőt — hogy Kodolányi gyönyörű ősmagyar

szavával éljek — megvolt már Magna Hungaria-béli „ike-
atyáimunk“ nyelvében is.

Kodolányi: (orcája ragyog).

Benemugró és a Hallgatóság: (kuncog).

ÉN: (Szemüvegemet igazítom.) Hát maga még a finn név-
ragozás elemeit sem tudja? Elemeit! És finn colloquiumra
mer jelentkezni?

Beugratott: Kérem! Én ezt az én finn tudományomat kiváló
finn leckétetöntől, Kodolányi János úrtól tanultam... ő járt
már odakinn Finnországban, valahol a Hämében is...

ÉN: Csak azt ne mondja, hogy messziről jött ember.

Beugratott: ...Szórol szóra nem jut eszembe...

Kodolányi: (odacsúsztatja a pad alatt a colloquáló kezébe
a Magyar Élet 1941. évi, április havi számát, kinyitván a 6-ik
lapon).

ÉN: (úgy teszek, mintha nem látnám sem ezt, sem a vesét).

Beugratott: (Boldogan olvassa a pad alól.) ... De rútul ütne
ki a vita Mészölyre, ha azt akarná bizonyítani, amit imígyen
állít cikkében: „A több birtokra mutató személynévmás rago-
zása mai -i elemét ősmagyar korbelinek teszi meg az író.“³
(Tudniillik Kodolányi mester.) „Ha már minden áron azt akarja
mutatni Kodolányi, hogy Magna Hungaria magyarjának még
más volt a birtokos személyragozása, mint Csonkamagyarország
népéé, akkor tudnia kellene, hogy *atyánk*, vagy *atyámuk* ere-
detileg nemcsak azt jelentette, hogy 'unser Vater', hanem azt is,
hogy 'unsere Väter'. Későbbi állapot az, hogy *atyánk* mellé
atyáink alak is termett.“ (Fölnéz.) Ez hát idézet a professzor úr
Nép és Nyelv-beli cikkéből. De ezt Kodolányi mester a Magyar
Élet-ben megcáfolta ezen szavakkal (Pad alá néz.) „Hát ha
Mészöly 'minden áron' azt akarja mondani, hogy az -i késői
alak, akkor mondja meg, miért beszél a finn így: *isämme* =
'atyánk', *isämme* = 'atyáink'?“

Benemugró: (nevetében a padból kigurul).

ÉN: (Szemüvegemet igazítom.) Mit mond?

Beugratott: Hogy 'atyánk' finnül így van, hogy *isämme*, de
'atya-i-nk' már szintén -i-vel megtoldottan így van finnül, hogy:
isä-i-mme. Hiszen így mondja a Hämét járt, messziről jött
Kodolányi mester.

ÉN: (Odanyújtom Budenz—Szinyei „Finn Nyelvtan“-ának
1940-i kiadását, kinyitván a 33-ik lapnál.) (Igaz! Szerkesztők
potyán is kaphatják.)

Beugratott: (Nézi, nézi, szemét dörzsöli). Azaz hogy...
vagyis... ugyanis... most látom, hogy 'atyánk' finnül úgy
van, hogy *isämme*, de... 'atyáink', az is úgy van, hogy
isämme, nem pedig *isämme*, mint Kodolányi szerkesztő úr

³ Magyar nyelvbéli tudatlanságot is mutató, az én szövegemet is meg-
hámisító idézet. M. G.

mondja. Sajnos, nincsen benne -i- többes jel! (Izgatottan.) Megvallom, hogy Kodolányi azért, hogy professzor urat a laikus közönség és a nem magyar szakos ifjúság előtt megcáfolhassa, meghamisítja a tényt.

En. Kérem, kérem! Ne izguljon és ne gyanúsítson!, Kodolányi úr nem hamisított, csak a finn nyelv elemeit nem ismerően és a finn-ugor nyelvhasznításban, magyar nyelvtörténetben és magyar népnyelvben járatlan lévén, olyanokat mondott, amik nincsenek. De hát csak egy politikai szemlében. A kolozsvári egyetemen folyó colloquiumokon azonban tudatlanságból sem szabad olyant mondani, ami nincs. Más a politikai, más a tudományos világ. Beugratott úr colloquiuma elégtelen.

Beugratott. De hiszen ezt az „olyan“-t, „ami nincs“, Kodolányi mondta! Én ártatlan vagyok!

Benemugró. De beugrottál neki, pajtás!

En. Mind a ketten ártatlanok: Kodolányi úr is, Beugratott úr is. De finn nyelvben és finn-magyar nyelvhasznításban tudatlanok.

Beugratott. (Fejhez-vágni-készülő mozdulattal kapja kezébe a Kodolányi-cikket.) Hol az a Kodolányi?

Kodolányi (helye már üres).

Hallgatóság: Elment a Hämébe!

(Folytatása is következik.)

Mészöly Gedeon.

Kodolányi's Behauptungen in seiner sprachwissenschaftlichen Polemik entsprechen nicht den Tatsachen. Johann Kodolányi, ein ungarländischer Publizist, der sich in der Klassen- und Nationalitätenpolitik ebenso gründlich bewiesen hat, als in der Finnlandsforschung, behauptet, dass Gedeon Mészöly als Professor an der Universität Klausenburg im Rahmen seiner Vorlesungen über die finnische Sprache das Paradigma der finnischen possessiven Flexion unrichtig darstellt, indem er unterrichtet, dass die grammatikalische Form *isämme* nicht nur 'unser Vater', sondern auch 'unsere Väter' bedeutet. Kodolányi hat nämlich nach seiner Behauptung entdeckt, dass 'unser Vater' im finnischen zwar tatsächlich *isämme* heisst, 'unsere Väter' aber durch die Form *isämme* ausgedrückt wird. (Magyar Élet VI. B. 4. N. 5. s.) Er versäumt auch nicht Mészöly aufzufordern, dass er dringlich nach Finnland reise, um unter anderen ähnlichen Spracherscheinungen auch das Blühen der Form *isämme* persönlich erfahren zu können. Mészöly aber, weil der Verkehr zwischen Ungarn und Finnland auch in den kommenden Wochen nicht sehr rasch und bequem sein wird, wendet sich auf diesem Wege an die finnischen Grammatiker mit der Bitte, dass sie die Schriftleitung des *Nép és Nyelv* (Ungarn, Kolozsvár,

(Folytatás.)

Az egyszeri honatya képviselőházi vitában állítása bizonyosságául a törvénykönyvnek ez s ez paragraphusára hivatkozott. Ellenfele megkereste a citált locust: hát biz ott nem volt az, amit a honatya állított. Kisült róla, hogy olyant mondott (feledékenységből), ami nincs. De mikor szemére térítették, még neki állt följebb:

— Nincs a törvénykönyvben? Elég baj! Benne kellene lenni!

* * *

Kodolányi Jánost hibáztattam azért, hogy 'hárman' értelemben *hároman* szóalakot ád a tatárjárás korát festő regénye egyik szereplőjének szájába egy kis ó-magyar íz végett. (Ó-magyar! — ebben van a vagyja!)

Megtéveszthette a kis deákok leíró nyelvtanának nem nyelvtörténeties „hangugrató“ elnevezése: ezek a leíró nyelvtanok ugyanis a *három*: *hárman*, *nyugalom*: *nyugalmat*, *szerelem*: *szerelemet* szabású szavakat hangugrató tövűeknek nevezik. Szinte látta hát Kodolányi, mint ugrik ki a romlott középosztály nyelvén a *hároman*-ból az *o* s marad vissza *o*-jától fosztottan a degenerált *hárman*. Sőt azt is látja, hogy a finn *kolme* is úgy ugrott össze a Közép-hol-a-Häméből elérántotta *kolomé*-ből.

Látja ő. De sem a magyar, sem a finn nyelvtörténet évezredek óta ilyent nem látott.

Kodolányi aztán februári feddő írásunkra írt mentő írásában (Magyar Élet VI. évf. 4. sz. 5. l.) az ó-magyar *hároman* igazolásául törvénykönyvre hivatkozik: Szinnyi Tájszótárára. Ajánlja, hogy a *hároman* és *háromat* alak végett „lapozgatnám legalább a Tájszótárt!“

Nem értettem ugyan, hogyan lehetne bizonyíték valamely eldugott nyelvjárás nem rég mégis kelhetett *hároman* szava ez alak archaicus hangulata mellett, de azért szót fogadtam: lapozgattam a Tájszótárt.

Levelenként.

De ott sem új, sem régi levélen ezt írva nem találtam: *hároman*, *háromat*.

Ott olyan nincs.

Kodolányi tehát a Tájszótárra egyszeri honatyaként való hivatkozásával — jóhiszemű tévedésből bár — megint olyant mond, ami nincs.

* * *

Ezt is írja Kodolányi (Magyar Élet VI. évf. 4. sz. 5—6. l.): „Itt van az ominózus »kreszty«. Valóban, szívesen használom ezt az ószláv szót, nem mondom, amit Mészöly, hogy »rittly-rotty hangzású, vartyogó« stb. Szerinte nemcsak nevetséges, hanem tudatlan-tudákos ízü is, hiszen sohasem élt nyelvünkben, ott született meg a modern regényfaragó asztalán«. Mészöly tudhatná, hogy a *kreszty* szó *ty*-je — amiről azt mondja, hogy sohasem volt egyetlen szláv nyelvben sem, — ma is megvan valamennyi orosz nyelvjárásban, néhol *gy*-vé keményedve, bár a szlovén *kreszt* valóban *ty* nélkül hangzott. Honnét került oda, ó honnét?!“

Ezekre a következőket jegyzem meg.

Dicséretes hagyomány a mi irodalmunkban az, hogy íróinknak nyelvtudományi tanultságuk is van, soknak. Gondoljunk Kazinczyra, Kölcseyre, Vörösmartyra, Czuczorra, Aranyra, gondoljunk Kosztolányira, Illyés Gyulára, Cs. Szabó Lászlóra, Sik Sándorra stb. Szomorúan látom hát azt a sülyedést, hogy Kodolányi még a kisiskolás magyar nyelvtant sem ismeri.

Mult számunkban (113. l. jegyz.) rámutattam már arra a képtelenségre, hogy ő az *atyáink*-at énvelem „több birtokra mutató személynév más“ ragozott alakjának nevezeti — személynév más az *atyáink*? Most meg époly nyelvtani képtelenség az, hogy a *ty* hang „*gy*-vé keményedik“. Annyit sem tud Kodolányi, hogy mikor a *kemény* és *lággy* szót a nyelvtanok zöngétlen és zöngés értelemben alkalmazák, akkor éppen a *ty* a kemény, a *gy* pedig a lággy, tehát *gy*-vé, mikor zöngésül, csak lággyulnia lehet a *ty*-nek, nem keményednie?

Neg is hely
1941. máj. 1
5. 27. 148-151.

No meg tévedgetésében akkor is olyant mond, ami nincs, mikor azt mondja, hogy én azt mondom, hogy „sohasem

150

volt egyetlen szláv nyelvben sem“ a mi *kereszt* szavunk megfelelőjének *ty* hangja — hiszen én azt soha nem mondtam, nem írtam. Én — a magyar *kereszt*-ről, ó-magyar *kriszt*-ről és a Kodolányi-féle ál-ó-magyar *kreszty*-ről lévén szó — csak azt mondom, hogy abban a szláv nyelvben, melyből mi *kereszt* szavunkat kaptuk, abban nem volt *ty*-je annak a szónak. Csak nem gondolhattam, hogy állítólagos „minden orosz nyelvjárás“-beli *kreszty*-ökkel akar archaizálni ó-magyar személyek oratio rectájában?

Hogy is mondja Priskos Zerkonról? (L. NNyv. I:47.) „... zúrt-zavart beszédével, melyben latin, hun és gót szavakat kevert össze, mindnyájunkat úgy felvidített...”

Priskos azonban nem vádolja Zerkont avval, hogy ama latin és gót szavak, melyeket a hunba kevert, költöttek lettek volna. Azonban hogy Kodolányi ó-magyarba kevert *kreszty*-ének forrása — no még ez a tetejibe! — az a tévedgetőző kisujj volt: ezt nem is én mondom, ki nem ismerem a minden orosz nyelvjárásokat, hanem mondja a tudós szlávista, Kniezsa István.

Ő ajándékozott meg engem és Kodolányit a mindkettőnket hálára kötelező, következő felvilágosítással:

* * *

Kodolányi „kreszty“ szava.

Kodolányi a Juliánus barát című regényében 'kereszt' jelentésben használt *kreszty* szavát **Mészöly**-lyel szemben (Nép és Nyelv I, 36—7) így védelmezi: „**Mészöly** tudhatná, hogy a *kreszty* szó *ty*-je — amiről azt mondja, hogy sohasem volt egyetlen szláv nyelvben sem — ma is megvan valamennyi orosz nyelvjárásban... Honnét került oda, ó honnét?!” (Magyar Élet VI, 4. szám 6. l.). Hát bizony sehonnét, mert ilyen alak az oroszban nincs, nem volt soha, de nem is lehetett. Az oroszban ugyanis csak az a mássalhangzó lágy, amely után eredetileg magashangú hangzó (e, i), vagy jállt. Márpedig a *krest* végeredményben a görög *χριστ*-o-s-ra megy vissza, vagyis a *t* után nem magas-, hanem mélyhangú hangzó következett. **Kodolányi** itt nyilván összetévesztette a *č*-t (kemény jel, ma már nem írják) a *o*-rel (l á g y jel, ma a lágyítás jelölésére szolgál) és a háború előtti szótárakban talált *kpecr-č* alakot olvashatta tévesen *kreszty*-nek.

Kniezsa István.

* * *

Olvashatta? A kisujjból nem olvasni szoktak.

A minden orosz *kreszty*-tyel Kodolányi — szokott jóhiszemű, de gyakori tévedgetőlözésében — mögen olyant mondott, ami nincs.

Mögen.

151

Az ó-magyar *lőhet*-ről pedig majd a jövő számbeli soraimunkbenne *lőhet* szó, no mert jámbor igyekezetű fejtögetéseimünkneki (folytatása is következik.)

Mészöly Gedeon.

Kodolányi János olyant mond, ami nincs.

(Folytatás.)

Sokszor utaztam együtt egy nemzetiségi vidéken nevekdedt kartársammal Pest meg Szeged között. Valahányszor Kecskemét-hez értünk, kinézett a vonat ablakán és így szólt:

— Köcskömét!

Aki azonban Kecskemétnek vagy Szegednek ötte könyerit, az jól tudja, hogy *Kecskemét* nem *Köcskömét*, a *szerelem* nem *szörölöm*. Jól tudja azt is, hogy aki tagadja a *Köcskömét* és *szörölöm* létét, az evvel még nem tagadja az *ő-zés* létét.

*

Azt írja Kodolányi (Magyar Élet VI. évf. 4. sz., 5. l.), hogy Mészöly „anachronizmusnak mondja a *löhet*, *töhet* stb. féle *ő-ző* alakokat“.

No ez igaz, hogy annak mondom.

Azt írja tovább: „Szerinte a tatárjárás korában még nem volt *ő-zés*“.

No ez nem igaz, hogy mondtam volna. Mikor Kodolányi ezt adja számba, akkor — jóhiszemű tévedéssel — mögen olyant mond, ami nincs.

Aztán amit én nem mondtam, nem írtam, azt nagy bölcsen cáfolja, oktatóván engem arra, hogy már a tatárjárás korában is volt *ő-zés*. Nekem magyarázza, aki már harminc esztendővel ezelőtt rámutattam arra, hogy az *ő-zés* mai állapotja századok

folyamán tartott hangváltozások eredménye, tehát sok olyan *ő-ző* szavunk van ma, mely a XVI. században még éppen nem volt *ő-ző* — ilyen a *töhet*, *löhet* is.

Ha azt mondom, hogy nincs *Köcskömét*, evvel nem mondtam azt, hogy Kecskemét nyelve nem *ő-ző*; s ha azt mondom, hogy *löhet*, *töhet* nem volt a tatárjáráskor (mert hát nem volt, no!), evvel nem állítom azt, hogy a tatárjárás korában nem volt *ő-ző*, illetőleg *ü-ző* nyelvjárás. Hiszen éppen én hirdetem régóta azt, hogy az ó-magyar nyelvi *i-ző* és *ü-ző* különbség már az ugor korban megvolt, ezt bizonyítják a vogul nyelvjárások, hiszen ezekben épúgy meg lehet különböztetni *i-ző* és *ü-ző* vidékeket, mint az ó-magyarban *i-ző* és *ü-ző* alakokat.

„Mészöly Gedeon nyilván nem forgatta régi írásainkat, mert ha megteszi vala, nem kockáztatna meg ilyen vakmerő, sőt gyermekes állítást. Nem vádolna anachronizmussal“ — mondja Kodolányi csak amúgy félvállról.

— Hm, régi írásaink nem forgatója én — emágy füstölgök magamban, s amit még e szavakhoz gondolok, az, hogy a tatárjárás korába vetett *töhet*, *löhet* nem csupán a nyelvtörténet nem ismerőjére vall, hanem azt is elárulja, hogy Kodolányinak csakugyan nincsen érzéke a nyelv sokféle elemének sokféle hangulatú stílusértéke iránt. Különbén észrevenné, hogy a *töhet*, *löhet* ma göregáboros hangulatú volna akkor is, ha tatárjárás korabeli volna is.

Mag és Nyelv 1941. jún., 6. n. 182-184.

Ilyen görékenység az archaizmusnak írta *ölég* is — ez sem élt a tatárjáráskori, sőt a mohácsi veszedelemkori nyelvjárásokban. Nem régies hangulatú, hanem kedélyesen vidékies ízű.

„Azt is állítja a gyermektegyül merész Mészöly, hogy az *ike* ... csak *ősanyát* s nem *ősapát* jelent“ — mondja Kodolányi, de ha mondja, tévedgetésből mögenségössen olyant mond, ami nincs. Nem írtam én azt, hogy az *ike* ezt meg azt jelentett, hanem hogy ez a szótó egyáltalában meg sem volt: egyszerre ugrott ki Kodolányi fejéből nem *ikeatyáimünk*, hanem kortársaimünk idejében. Ezért írtam, hogy az *ike* „talmi archaizmus“, és hogy „az *ük* ~ *ik* szónak soha nem volt *ike* alakja“.

Azt, hogy „csak *ősanyát* s nem *ősapát* jelent“, le sem írnám, mert nem pécsváradi, sem pesti nyelven írok, hanem magyarán. Így írlám: „csak *ősanyát* jelent, nem pedig *ősapát*.“ Irom aztán újra, amit írtam a multkor is, hogy „az *ük* mindig nőnemű őst jelentett“.

Ezért az állításomért tüntet ki Kodolányi a „gyermektegyül merész“ jelzővel.

Köszönöm alássan, de nemcsak én erdemlem meg.

Gyermektegyül merész volt — igaz, hogy a romlott középosztálybeli — Eötvös Károly is, hiszen a Pesti Hírlap 1907. ápr. 11-i számában megírta, hogy: „Nincs az apák közt *ük*, s nincs az *ükök* közt apa. Az *ük* csak nőnemű előd lehet.“ Sőt azt

184

is megírta, hogy tudja ezt nemcsak a régi irodalomból, hanem „az apai hajlékból, kisgyerekségétől fogva“. Gyermektegyül merész volt Ballagi Mór, holott nem is romlott középosztálybeli volt, hanem nagyon alacsony származású zsidó. Gyermektegyül merész volt Czuczor Gergely, holott ő sem romlott középosztálybeli, hanem becsületes jobbágy családból származott. Gyermektegyül merész volt a XVI-ik században született Szenci Molnár Albert, holott — mint neve is mutatja — ő sem a romlott középosztálybeli, hanem derék magyar kézműves apának fia. Gyermektegyül merész volt Nyírkállai Tamás, Mátyás király cancellarius is — igaz, nem jut eszembe hamarjában, milyen foglalkozású volt az apja, pedig ez a mai irodalmi értékelés szerint igen fontos.

Summa summarum:

1. Az *ükapa*, *ükatya* nyelvújításkori összetétel, archaizálásra nem való.

2. Nyelvújításkori összetételen *ál-Halotti-Beszéd*-ies rag (*ike*-atyái-münk): Zerkon-féle habarék nyelv.

(Nem egy folytatása következik.)

Mészöly Gedeon.

A KÁN MEG A SZEGÉNY ASSZONY

IRTA KODOLÁNYI JÁNOS

Kétszer újul meg a Hold, mire Teréz néni elérkezik az Esztergom alatti falu határába, Csévbe. Ezalatt a hosszú holdnap alatt leszakadt lábáról a nyírfabocskor, testéről a vászonruha, töpörödött alakján rongyok fityegnek, ősz haja megtelt szeméttel, élősdiékel és bogancesal, reszkető keze alig-alig tartja már a görcsös botot s úgyszólván araszonként taszítja magát előre egy-egy csoszszanó lépéssel. És szeméből a könny csak egy-egy pillantásra apadt ki, mert mindenütt, amerre járt, üszkőkben heverő kunyhókat, lerombolt templomokat, vadon kószáló veszettkutyákat s éhségtől, rémületől megőrült rongyos embereket látott. Mennyi nyomorúság, mennyi csapás, mennyi borzalom!

Éjszakára egy-egy faodúban, barlangban, árokban húzta meg magát, hogy a csatangoló farkasok szét ne tépjék. Erdei szedret, gyökereket majszolt. S amikor alkonyattájt felvillogott a látóhatár szélén egy falu tűzfénye, ő a földre borult s hangos szóval jajgatta el imádságait.

— Ó, Atyám — zokogta dermedten, — akit atyáink Ukkonnak neveztek, nézz le reám, alázas, szegény cselédedre! Tekints le magasságos egedből a földre! És lásd meg a nyomorúságot, az éhezőket és hajléktalankat és az ártatlan kisdedőket... Nagy bűnben élt a nép, paráznalkodott, evött-ivott, civakodott s megfélemlített a Te egyszülött Fiad kiontott vériűf! Segélj meg engem, adj erőt, felségs Ukkon, távoztassad el tőlem az ördögöket, akik körülöttem ólálkodnak és megfélemlítik a szívemet. Adj erőt, hogy elérkezhessenek a hatalmas úrhoz, akinek erőt és tehetséget adtal a szegénység gyámolítására! Mert nem nízhetöm tovább az enyéim szenvedésit. Inkább végy magadhoz és teljék bé a Te akaratod, de ne lássam tovább az ártatlanok kínját, az unokák kéré szavát ne halljam többé!

Néha, amikor feljutott valamely magasabb dombra, apró fekete lovakon vágató férfiakat látott, talán nem is férfiakat, hanem ama kutyafejűeket. Hosszú lándsát vittek ezek a kutyafejűek, nagy hosszú füllük lebegett sisakjuk mellett a szélben, s a szél elnyújtott, éles, ismeretlen rikkantásukat is elsodorta néha hozzá. Ilyenkor töprengett magában Terézia néni: Vajjon kúnok volnának ezek, vagy bessenyők, netalán a mieink? A mieink nem lehettek, első pillantásra látszott, hogy a fejük nem emberi fej. Talán kúnok. Ugyanazok, akik rabolnak-pusztítanak a Tisza mentén mindenfelé Kötény úr meggyilkolása miatt. De a kúnokról sem hallotta soha, hogy kutyafejűek volnának. Nyilván hát tatárok ezek, portyáznak emberi élet után, kincseket kutatnak, vagy harcbanmennek a keresztények ellen. Ó, Isten, légy irgalmas hozzánk, bűnösökhöz!

Máskor meg összekuporodva hallgatja az erdő borzasztó hangjait. A vérfgasztó üvöltéseket, az ugatás, vonítás mindenféle változatát, baglyok rikoltozását, vaddisznók görgő rőfögését, szarvasbikák tülköhangú bőgését. Majd meg csakugyan tülkök bőgése hasít az állati hangok közé, csörtetés, kurjongatás hallatszik, rekedt parancsszavak csattannak az éjszaka messziségeben. Terézia néni olyan kicsire zsugorodott össze a faodúban, mint egy sün, még a lélekzetét is visszafojtotta, öreg szíve pedig úgy dobogott, mintha ki akarna szakadni a melléből. S vékony szája gépiesen hadarta az imádságokat, — úgyszólván még álmában is imádkozott. Igen, az álmai is különösek voltak. Ő jóra magyarázta őket. Egyszer például azt álmodta, hogy egy óriás előtt állott. Az óriásnak térdigérő hófehér szakállja volt és olyan süvege, mint a püspök úrnak. Kőpönyege tiszta színarany, sarúja bársony, még a király úr öltözeke sem lehet ragyogóbb, káprázatóbb. Arany-széken ült az óriásúr s amikor ő elébejárult s leborult a földre, s rémületében már-már meghalt, — kedves, szelíd hangos megszólalt az óriás:

— Leányom, kelj fel, mindent megadok, amit kívánsz.

S ő felkelt s álmétkodva látta, hogy nem is töpörödött öregasszony többé, hanem pirosarcú, karcú menyecske, amilyen régen volt, nagyon régen, még az

ura, Gergelyfia Andorás életében... S a szívéhez kapott, szólni sem tudott s örömtől fuldokolva ébredt fel a sötétségben, feje fölött zúgtak a főlgyek, körülötte sikongtak a baglyok, messze-messze üvöltöttek a farkasok és kóbor kutyák, míg lassan-lassan rácszmélt rettentő nyomorúságára és elhagyottságára.

— Uram, Atyám, — fohászzkodott forró buzgalommal a legfőbb Istenhez, — vezérelj jóra útamat! Ne nézd, hogy pogánykodnak a népek. Véd meg az én szép fiamat, kis unokáimat, véd meg az öreg János bátyát is, bárha titkon pogány!

S amikor felkelt a Nap, tovább araszolgotott úttalan útakon: egyre északnak, felfelé, Esztergom felé, mert úgy hallotta, hogy ott van a főtábor. Akik menekültek, mind arról, észak felől menekültek délnek.

*

Csév: néhány rombadöntött, leégett kalyiba. A romok között kutyák, torzonborz macskák ólálkodnak. A fatemplom üszkös gerendái között megolvadt kis harang csillog. S mindent benőtt az iszalag, a bürök és a lősoska.

A Nap tisztán ragyog: az égen fehér báránnyefellegek bodorodnak. Lent, a hatalmas erdősegeken túl, látszik Visegrád csúcsos hegye: a várral, épületek tornyaival. S közvetlen közelben meredezik Esztergom, fent a hegyen, barna falaival, templomaival, királyi paloták tetőivel s körülötte a város, németek és olaszok nagyvárosa. Itt is, ott is hosszú füstoszlop kanyarog az égnek, sűrű, kormos, fekete füst. A távoiban elterül a Dunán s el-eltakarja a túlsó partot. Jobbról és hátulról pedig Pilis és Buda hegyei sötétlenek, a bozontos, hatalmas erdők és fölöttük a Nagykevény, kevélyen kiszögellve a kék magasságba. Terézia néni úgy áll ott, a rombadölt faluban, mintha álomvilágba járna.

— Jaj neköm, jaj, jaj! — sóhajtja irtózáttal. — A pokolbéli ördögök mindön fajtája tobzódott itten... Isten, irgalmazz!

— Megállj, — rikoltja ekkor egy rongyos, torzonborz, zavartképu ember. Az egyik disznóól mögött bújkált s nyilván rettegett még Terézia nénitől is.

Az öregasszony megáll s ártatlan nyugalommal várja a halált. Megszokta már. Különös csodának tartja, hogy eddig meg nem ölték, szét nem tépték, agyon nem verték.

— A Jézus Krisztus nevében! — mondja szilárdan.

— Jézus Krisztus? — bögi a toprongyos tajtékozva s öklét megrázza az öregasszony felé. — Hol van Jézus úr? A papok Jézusa hol van? Felelj, vén striga!

— Bocsáss meg neki, Uram, — motyogja Terézia néni.

— Jézus úr becsapott! — ordít a másik s megrázza hosszú haját. — Elhagytuk Ukkont, az öreg istent! Megtagadtuk őt! Átkozottak vagyunk és légy átkozott te is, nyomorult szipirytó!

— Áyámfia, — dadogja Terézia néni, — messze van-e még a nagyúr sátoara?

— A kutyafejű nagyúr? Oda iparkodol? — csodálkozik a félőrült ember s tátvamarad a szája. — No, ha oda, akkor csak credj igenyest, ott táboroz Esztrigán alatt, innét is látni az ostromgépeit, ni!

S lemutat a város felé.

— Köszönöm, jóember. Aldjon meg az Isten, — suttogja az öregasszony.

— Hadd az Isten, — ordít rá amaz megint, mintha kést vertek volna belé. — Ukkon, az agg isten áll boszszút rajtunk, hűtleneken! De csak eredd a kutyafejű nagyúrhoz, boszorkányozd meg, bájold meg, talán megszabadulunk még tőle, ha Ukkon megbocsát...

Azzal elbotorkál s a romok közt hajladozva, haját cibálva kiáltoz:

— Máriácska! Máriácskám! Hol van, Máriácskám! Ó, Ukkon, legfőbb isten, add vissza Máriácskát, vagy öl meg engem is...

S hosszan, gurgulázva zokog s mellét veri, mintha dobolna.

Terézia néni keresztet vet s megindul a város felé.

a völgybe, amerre házak füstölnek és sátrak feketell-
nek a napsütésben.

— Ki vagy?

— Az Isten áldjon meg, édös fiam, — jajgat fel-
csukló hangon, amikor a sáttortábor széléhez ér s egy
tömzsi, piszkos, bőrruhás barna legény mellének szegezi
a lándzsáját.

— Ki vagy, anyám? Erre felelj, mert beléd bököm
ezt a vasat, — ismétli a mogorva, zömök ember.

— A nagyúr honn van-e, édös fiam?

— Mit akarsz te a nagyúrnál, anyám? — kérdi
amaz csendesebben s csodálkozva ereszti le lándzsáját,
hegyével a földnek.

Köröskörül kerek, fekete nemezsátorok. Egyikük-
másikuk előtt tűz ég. Alacsony, zömök fekete emberek
üldögélnek, hevernek, ácsorognak körülötte. Főznek is
vaskondérban. Cölöpökhöz kötve felnyergelt, kócos, apró
lovak ácsorognak. Egy emberforma valaki nyilat fa-
ragcsál görbe késsel. Valamennyinek borsisak van a
fején s kétoldalt hosszú, fityegő bőrlebernyeg. Talán ez
a fiük a kutyafejűeknek. Amint Terézia néni vitázik
a marcona férfival, ketten-hárman csoportbaverődve
ballagnak odafelé. Övükön csákány lóg.

— Karacs bátyó, — kiált az ember a csoport felé. —
Gyűjjön csak idefelé. Ez a jóasszony a kánt keresi.

S hangosan röhög.

Lassú, botorkáló, kajla lépésekkel vénember kullog
hozzájuk. Bajusza hosszan lelóg az ajkán.

— Jösztesze, Karacs bátyó!

— No.

— Merrül gyüttél, anyám? Elvötte Ukkon az eszö-
det?

— Bocsáss a nagyúr elé, édös fiam, — könyörög Te-
rézia néni s könnyei megerednek. — Odahaza, Braná-
ban, mifelénk, nincs egy marék köles, nincs egy falás
gabna... Éhös a nép, fiaim elszéledtek, kisunokáim riú-
nak! Engedj, jóembör, a nagyúr elejbe, neki hatalmat
adott az Isten, hogy rajtunk segítsön!

— Ha nem hallottam volna, nem hinném, — dör-
mögi Karacs bátyó a fejét csóválva. Ússzed belé, Vajka
fiam, az vasat, ne szirdogálon itten ez a vén nyava-
lyász.

— Na, félre innét, — noszogatja erre kegyetlen han-
gon a fiatalabb. — A nagyúr megkorbácsoltat, ha itt
osztokodok véled.

— Fiam, édös fiam! — sikítja Terézia néni s leborul
a porba, a katona lábához. — Te is magyeri vagy: ma-
gyeri tisztöletreméltó, nagyságos társad is, essön meg
rajtam a szívetők! Eressz a nagyúr elé, látni akarom,
meg akarom kérni, hogy adjon ennivalót kis család-
jaimnak, édes unokáimnak, János bátyónak!

— Rúgdsza fel, — mondja egykedvűen Karacs
bátya.

A katona belerúg az öregasszonyba. De ő átöleli a
csizmáját s csókolja, ahol éri. Hcsszú, csimbókbafont ősz
haja úszik a földön, rongyai fityegnek a szélben. És si-
koltoz, sír, rimáncodik:

— Telenán, Fejéren gyüttém átal messzi Branából,
könyörülj rajtam! Vezess a jószágos nagyúr elejbe,
gondolj Krisztus urunkra, érőttem is meghalt a kresz-
tyőn!

— Ej, büdös eb, — ordít a katona, — dögölj meg
itt nil!

S dühösen belevágja lándzsáját a földön csúszó-
mászó fehéres-piszkos rongycsomóba. Eljajdul az öreg-
asszony, szívéhez szorítja a kezét, felemelkedik térdel-
tében s eszelősen kiáltoz:

— Uram, Isten, bocsáss meg néki! Tedd, hogy meg-
ösmerje a Te parancsolatodat! Tedd, hogy bevezessön
a nagyúrhoz, az irgalmashoz!

A valaha fehér, most már annyi út piszkától moc-
kos vászonruha ruháin átúti a sötétpiros vér. A sá-
trak közül többen o üsietnek a mulatságra. Némelyek
mély, gurgulázó hangon nevetnek. Mások ismeretlen
szavakat kiabálnak. Valaki nyilat ló Terézia néni felé,
a nyíl süvöltve csap le előtte a földön s tovaszökken.
Távolról, Esztergom falai felől, egyetlen, tompa zuho-
gás hallatszik s zúgó láрма.

Egyszerre felcsattan egy nyers, goromba, reszelős
hang. Mindenki elnémul. Lovasember áll előttük,

ugyanolyan piszkos, zömök, hosszúbajszú férfi, mint a
többiek, a lova is éppen olyan kicsiny, kócos állat. Kara-
cs bátya dörögve magyaráz neki valamit. Azután
rövid szó hangzik a lovasember ajkáról:

— Uguéi!

A lovas int. Mire egyfelől a fiatal katona, másfelől
az öreg Karacs karonragadja s felcibálja a földről Te-
rézia néni. Ő elkészült a halálra, lándzsautította sebe
élesen sajog s vérzik is erősen. De Istenhez fohászodik
és szaporán hadarva a szókat, könyörög, rimáncodik
végtelenül.

— Aldjon meg benneteket az Isten és Ukkon mind-
örökké! Irgalmazzatok, vigyétök a nagyúr elejbe. Vagy
szúrjatok agyon, testvérok...

Azok dühösen ráncigálják előre. Alig tud lépni a
gyengeségtől, rémülettől, fáradságtól, csak vonszol-
tatja magát. Vasmarkok szorítják gyenge karját. S
amerre elmennek, a sátrakból kibújnak a többiek is,
és amelyiken nincs sisak, annak nincs olyan kutyafüle
sem, mint a többinek. Olyan asszonyformák is visong-
nak közöttük, de alig lehet őket megkülönböztetni a
férfiaktól. Egy sátorból hosszúsakállú csuhás pap bú-
jik ki. Arca sárga és sovány, szemében rémület, fekete
ruhája cafatokban lóg rajta s mindene csupa sár. Nyá-
kában kereszt csüng.

— Atyám — kiált fel Terézia néni, amikor a papot
meglátja. — Oldozz föl bűncim alól! Imádkozz érőttem!

— Lányom, vértantúja leszesz Krisztusnak, — ki-
áltja a pap kongó hangon s felemeli a keresztet.

A katonák röhögnek.

Odaérve azonban egy hatalmas, díszes bojtokkal,
csengőkkel cicomázott nemezsátor elé, egyszerre elül
minden zaj. Terézia néni összerogyna már, ha kétfelől
nem tartanak. De így is látja, hogy a sátor bejáratánál
kétfelől vad, sötétképű férfiak állanak lándzsákkal,
csákányokkal, sisakosan, balkarjukon kis kerek pajzs,
hátukon ijj, tegez, tegezben hosszú tollas nyilak. Ami-
kor a Terézia néni hurcoló kis csapat odaérkezik a be-
járathoz, az őrállók némán lebecsátják előttük a lándz-
sákat. Laposorrú, ferdeszemű, ijesztő arcukon látszik,
hogy az első mozdulatra könyörtelenül felnyársalják
őket. A lovas azonban, aki poroszkálva követte őket, le-
ugrik a nyeregből s himbáló járással az örökhöz megy.
Mond nekik valamit. Mire azok felemelik lándzsáikat s
bebecsátják a lovasat a sátor belsejébe.

Terézia néni ismét rimáncolni, imádkozni kezd, de
Karacs, az öreg kún, visszajáról szájoncsapja, mire ré-
mülten elhallgat s csak magában szepeg keservesen.

Sokáig várakoznak így. Végre kilép a lovas és int.
Valamennyien belépnek a homályba. Terézia néni alig
látja, hol jár. Szőnyegekkel elválasztott helyen van-
nak, a földön is mindenütt cifra szőnyegek. A második
bejáratnál ugyancsak fegyveresek állanak. Beeresztik
őket azok is.

— Térdre! — figyelmezteti az öregasszonyt a fiata-
labb katona s mire észbekapna, már a földön is van. A
kemény kéz letaszította. Mint gyenge bárány hull a
földre az asszony s homlokával érinti a szőnyeget.

— Isten, segíts! — kiáltja teljes erejéből, éles han-
gon.

Sokáig fekszik így, sebéből szívárog a vér, tagjai
zsibbadoznak és sajognak, feje kábult, szeme káprázik.
Alig pihog, úgy érzi, elérkezett hozzá a békességes ha-
lál. De szapora, rekedt hangokat hall, magyarázatokat,
kérdéseket, amiket nem ért.

— Fel! — kiált megint rá a katona, aki megrug-
dalt a tábor szélén. — A nagyúr azt parancsolja, hogy
állj fel!

Felállana, de nem tud. Térdre emelkedik hát s riad-
tan néz maga elé. Jobbkezét aláztatosan a homlokára
helyezi s újra, meg újra meghajlik, félelemből is, tisz-
teletből is, gyengeségből is. Szemközt vele, a szőnyegek-
kel takart emelvényen, maga alá húzott lábbal ül egy
rendkívül szélesvállú, hatalmas mellű, bőrpáncélos, fe-
kete, kopasz férfiú. Ferde szeme élesen tűz Teréziára,
bajusza lelóg, kezei lustán az ölében pihennek. Sokáig
fürkészve tűz rá a barna, szűknylású szem, mint egy-
egy nyílhegy. Köröskörül pedig selymek, szőnyegek
függnek a sátor falain, lándzsák állanak a sarokban,
ijjak lógnak a mennyezetről. S az emelvény előtt, ame-
lyen nyugodtan, lustán guggol a félelmetes, kopaszfejű,
feketepáncélos férfiú, nagy csendben, nagy tisztelettel,
arcukat az emelvényen ülő felé fordítva s ennek minden

...moccanását lesve, még két kisebb csapatban hasonló páncélos, ijjas, csizmás alakok álldogálnak.

A guggoló most halkan megszólal. Szavát nem érti Terézia néni, de azért tudja, hogy most beszélnie kell s fog is beszélni. Erzi minden porcikájában, hogy ezért a pillanattért vándorolt egy holdnap leforgásaig, ezért vállalta a halált.

— Azt kédezi Batu, a Ragyogó, — fordult feléje a fiatalabb katona, az, aki megrúgta, megszurta, — hogy miként merészeltél a táborába jönni?

— Ó, nagyúr! — kiált fel az asszony s leborul, elerednek a könnyei. — Hála legyen Istennek, hogy látni engedte a te nagyságos arcodat! Meghalhatok már, mert célokat elértem! Irgalmas nagyúr, áldjon meg tégedet a világ fejedelme, Isten!

A lapos, szűrő szem csodálkozva mered rá. A fiatal katona mongolul magyarázza neki az öregasszony szavait s a kán egyre jobban csodálkozik.

— Tá si fongze, — mondja halkan.
— Azt kívánja tudni Batu úr, a Ragyogó kán, — kérdi megint a katona, — hogy örült vagy-e, nem tudod-e, hogy ő kicsoda? Nem tudod-e, hogy Batu úr, a Ragyogó, az Eg Fia és a népek büntető ostroma?

— Isten megvelágosított engem, — rebeგი könnyek között Terézia néni. — A Szentlélek visszaadta értelmemet. Ő tanácsolta, hogy gyűjtek a nagyúr elejébe. Tudom, hogyne tudnám, hogy ő az Eg fia és a bűnök ostroma. Áldja meg őt az Öreg Isten.

A kán a fejét csóválja. Mond valamit.
— Látja Batu úr, a Ragyogó, hogy te örült vagy, anyám. Ezért nem nyúl az életedhez. Mondd el neki, mit kívánsz?

Terézia néni megint homlokához emeli a jobbját s meghajlik a földre.

— Ó, nagyúr, — kiáltja keserűen — odahaza, Bránában, Tolonán is túl, a Dráva folyásánál, Isten átká alatt nyögünk mindnyájan. Kis unokáim, Juliácska, Jánoska, Andoráska, Illéske éhöznek, szédölögnek már, János bátya, noha ámbátor pogány, egy marék kölest sem öhet, nincs egy falás gabna, kisángyom teherbe van, de olyan, mint az ujjom... És mindönütt füstölnek a falvak, pusztul a nép, hullunk, akár ősszel a légy, irgalmas, nagyságos Nagyúr! — Megint a földre borul s úgy kiáltja, sírja, sikoltja: — Segélj rajtunk! Az Istenért, segélj a gyermeköcskékön! Az ártatlankon, Krisztusért! Tenéköd a legfőbb Isten hatalmat adott. Miért adott hatalmat? Miért tekintött rád kegyössen, miért? Miért tevött gazdaggá, erőssé, dúskálóvá? Miért ad az Isten hatalmat a gazdagoknak és kincsöt a hatalmasoknak? Segélj a szegényökön, uram... Te vagy mindön reménységünk, a te ragyogó ábrázatodra nézők, uram... Mi az neköd, segélni mirajtunk? Jánoskán, Juliácskán, Andoráskán, a kisángyomon, János bátyán! Mi az neköd, nagyúr!... Vállait rázza a zokogás. A katona alig tudja tolmácsolni szavait, olyan sebesen áradtak belőle. S még közbe is vág, megtoldja őket, úgy érzi, nem mondott el semmit:

— Egy holdnapja is elmúlt már, hogy útrakeltem, mert mondták az embörök, hogy te vagy a legnagyobb úr az országban. Hogy nagyobb vagy még

Béla úrnál is. Isten segödelmével eljutottam idáig, a te színed elejébe...

— Azt kérdi Batu úr, a Ragyogó, — vág közbe a tolmács — nem tudod-e, hogy Isten őt büntetni küldte ide, mert králotok, Béla, fittyet hányt neki s fegyverrel szállott szembe vele!

— Büntetni jöttél, — jajgat az anyóka keservesen — de Isten küldött, az ő eszköze vagy. Ő küldött, ő fogja a te nagyságos kezedet. Azért vagy te a leghatalmasabb. Segélj rajtunk, áldjon meg az, aki küldött...

Aztán minden erejét összeszedve felemelkedik, ki egyenesedik s úgy kiáltja:

— Nem mehetök haza üres kézzel!
S bütykös, száraz, esontvázzá aszott kezét kitarja. Most csend támad a sátorban. A kán hosszan, firkésze nézi az anyókat s a katonák lehajtott fejjel hallgatnak. Csak távolról szűrődik be a tábor zsvaja, a lovak nyerítése, kalapácsok csengése s messziről, mintha a poklok kapui döngénének, az ostromgépek zuhogó puffogásai.

Igy hallgatnak ott s a kán gondolataiba merül. Senki sem pissen, senki sem meri zavarni. Még a fegyverek sem esörrennek meg most a feszült várakozásban. Végre Batu megmozdul, lustán a tolmácshoz fordul s mond neki valamit.

— Azt kérdezi Batu úr, a Ragyogó, hogy bízol-e az ő segítségében?

— Bizok, uram. Bizok, mint a halálban. Mint a kisonokáim szívében. Mint a...

Batu legyint. S megint mond valamit, lassú, fojtott, de azért kemény hangon.

— Azt kérdezi Batu úr, a Ragyogó kán, hogy tudod-e, miért éheznek a porontyaitok?

— Tudom, uram! A bűneinkért, Isten akaratából...

A Krisztusért, hogy megtisztuljon a mi szíviünk... És légy áldott, mert Isten eszköze vagy mirajtunk!

Nagy bánatában ismét leborul a kán előtt. S csak úgy nyögi a földről:

— De Isten a hatalmat, a kincsöt, arany-ezüst marhát, fegyvert, világbíró erőt csak azért adta, hogy segéld a szegényöket. Ő azért bízza meg a hatalmasokat, hogy igazságot tgyenek szegényök között. Mindön az Istené, a gazdag csak szétozti, amit Isten ad...

— Hiszel te az Istenben? — kérdi a tolmács.

— Ha nem hittem vóna, nem gyüttem lönne, — sóhajt az anyóka.

— Azt kérdi a Ragyogó, hogy hát öbenne hiszöl-e?

— Ha nem hittem vóna, nem gyüttem lönne! Hiszők az ű szívébe, lelkébe, nagyságos irgalmába!

A kán mélyen elgondolkozik. Azután mintha könnyű mosoly suhanna át sápadt, ferdeszemű arcán. Felemeli vaskos, fekete kezét s halkan mond valamit. Az egyik úr belép egy hátsó függöny mögé s kis bőrzacskóval tér vissza. Féltérde ereszkedik s átnyújtja a kánnak. Az most is mintha mosolyogna. S odaveti Terézia néni elé a zacskót.

Majd legyint, hogy vigyék el az öregasszonyt. Mire ez felnéz a kánra, annak szeme már ismét egykedvű, arca kifürkészhetetlen, keze az ölében nyugszik.

Híd

50
FOTÓGRÁFIAI
ZILAHY LAJOS
FOTÓGRÁFIAI ÉS KÉPESZEMELŐK

CÍMLAPUNK KÉPE

az utolsó fényképfelvétel Teleki Pálról, a kormánypárt vacsoráján készült, 1941 március 20-án

(Escher Károly felvétele)

SZÍNES MEL-LÉKLETÜNK

is Teleki Pált ábrázolja, a tavalyi Szent István-napi körmenetben

(Erdödy Mihály felvétele)

MIÉRT OLYAN KARCSÚ A »DIVATHÖLGY«?

Kodolányi János viszonzásza Markos Böskének

Resteltem egy kissé, hogy igénytelen cikkem a magyar divatlapokban látható hölgyalakok idegen típusáról s a magyar szépségideál hiányáról olyan érdeklődést keltett, hogy számtalan magánvélemény mellett Markos Böske, a kitűnő grinyképrajzoló nyilvános hozzászólását is kivívta. Ezekben a nehéz napokban, amikor nekem is kisebb gondom is nagyobb annál, hogy a hölgyek vékonyak-e, avagy vastagok, hogy teuto-nordikus típusokért rajonganak-e a magyar nők, avagy, teszem azt, a mediterrániéért, talán helyesebb volna élebevágóbb kérdésekre fordítanunk papírt és nyomdafestéket. De hát legyen. A magyar szépségideál hiányát, illetve megteremtésének szükségét beszéljük meg egy kissé, hiszen a dolog sokkal mélyebbre nyúl, mintsem Markos Böske hinné.

Mindenekelőtt ne tereljük a kérdést mellékútra. Hölgyekkel nehezebb vitázni, ők a mellékkérdésekről szívesebben beszélnek, mint a főkérdésről, pláne, ha sarokbaszorítjuk őket. En nem a divathölgyek karcsúságáról beszéltem, ez nem érdekelt. Azt fájlaltam, hogy divatlapjaink, folyóirataink következetesen mellőzik a magyar szépségideált s míg egyfelől magyaros ruhákat terveznek és ajánlgatnak, olyan nőalakot állítanak a közönség elé megközelítendő például, ami homlok-egyenest ellenkezik a magyar fajta bármely típusával. Pedig van elegendő, válogathatnának belőle. Fel is soroltam néhányat. És ha már Markos Erzsébet beleplezi magát, mint akivel röptében jelzett vitám folyt, hát hadd emlékeztessen arra is, hogy szívcs figyelmét felhívtam Bartucz Lajos testes művére is. A magyar fajtaról szóló műben ugyanis tömegével találhat szebbnél-szebb magyar nőtipusokat, köztük néhány olyan szépet, hogy a világ legszebb szépségkirálynőit könnyedén lepipálják. Markos Böske sajnálkozott, hogy a könyvet nem ismeri. Remélem, azóta alkalmá volt megszerezni és buzgón tanulmányozni. Nos, ha így van, bizonyosan undorral nézi ezután csóstitól ontott divatrajzainkat!

S most képzelje el, milyen mély s helyrehozhatatlan esztétikai rombolást visznek végbe ezek a divatképek nőink izlésében.

Nemrégiben Debreceben jártam. Egyik régi jóbarátom leánykájával találkozva, megdöbbenően kiáltottam fel:

—Mi történt veled, az Istenért! Beteg vagy?

— Megőrült — felelte az anyja s legyintett. — Hónapokon át veszettül koplalt, hogy olyan vékony legyen, mint a divatlapok nádszál hölgyei. Hiába mondtam neki, hogy

egy debreceni lány nem lehet olyan vékony, mint egy amerikai filmszínésznő. Tudod, mire képes egy nő, ha megőrül...

Igen, nőink inkább elpusztulnak, de nem akarnak szép magyar nők lenni.

A magyar szépségideál következetes, ostoba rombolása az egyik oka annak, hogy a magyar nőben alig van nyoma a faji öntudatnak, büszkeségnek. Ne tévesszenek meg bennünket a cifra szónoklatok, amiket számtalan négyesületünk szereplőire áhító vezetőhölgyei elcsicseregnek vagy elharsognak. Altalában nem szabad heddőlnünk az élőszóban is, sajtóban is hemzsegő frázisaratnak. Ehelyett hasonlításuk össze a magyar középosztálybeli nő nemzeti büszkeségét, öntudatát a francia nőével, a németével, vagy a finnével. Vajjon a mi nőink is olyan mélyen s forrón ragaszkodnak mindemhez, ami magyar, mint a francia nő ahhoz, ami francia, a német ahhoz, ami német, az angol ahhoz, ami angol, a finn ahhoz, ami finn? Szó sincs róla. A magyar középosztálybeli nő a sznobok sznobja. Felsikolt a gyönyörtől, mihelyt valaki, vagy valami külföldi, idegen. Nem szólok most a ruhájáról, a szépitőszereiről, a módorról, csak arra hívom fel Markos Böske figyelmét, hogy a nők emelik piedesztálra az idegen félponyva-irodalmat, a zenei lőrért, ők mellőzik előkelő ajkbiggyesztéssel a magyar kultúra legszebb eredményeit.

Ők teszik tönkre elsősorban a magyar köznyelvet is. Mi írók megfeszülhetünk, falrahányt, borsó minden fáradozásunk, minden munkánk a magyar köznyelv szépsége, tisztasága érdekében. Ép nyelvérzékű ember már nem is mehet nőtársaságba. Nyegle hangszülőzése, idegenből — s még rosszul — lopott kényeskedő szavak, borzalmas hangszülőzés, hajmeresztő szóképzések, rövidítések, elképesztő kaptafa-kifejezések fojtják bele az emberbe az életkedvet. Tudom, ha egy francia úrinő, egy német, egy finn merne úgy szólni anyanyelvén, mint ahogy a magyar úrinő szemrebbetés nélkül szól, — s még fel is háborodik, ha figyelmeztetik hibájára — kiközösítenék a társaságból s nyugta nem lenne mindaddig, amíg tisztességesen meg nem tanulná a saját nyelvét.

Nos és tudjuk, hogy az áldott állapotban lévő olasz nő a legszebb festményeket keresi fel a templomokban, a legszebb szobrokat a köztereken, hogy csodálja őket s szép

gyermeket hozzon világra. Az olasz templomok telve vannak az olasz szépségideál klasszikus ábrázolásával.

Említettem, hogy a színész nő feladata, hogy tökéletes, eleven képét mutassa a fajta szépségideáljának. Gondoljunk csak a japáni színésznőre. Alakja, arca, beszéde, viselkedése, tanultsága tökéletes megvalósulása a japáni nőideálnak. Ugyancsak így van ez Kínában, így a maláji szigeteken is. Nézzünk meg egy orosz filmet: tiszta, igaz típusokat láthatunk, szépségeszményeit az orosz, a kozák, a kalmúk, a mongol stb. népek. Szeretném, ha láttott volna Markos Böske finn színésznőket, vagy finn színésznőt a társasági érintkezésben. S nézzük csak, a németek milyen erőfeszítéssel kutatják s propagálják a német szépségideál megvalósítását. Szóljak a francia színésznőről? Az angolról? Fölösleges.

Mi pedig azt sem tudjuk elérni, hogy a Nemzeti Színházban legelőbb magyarul beszéljenek, ha már tiszta magyar típusokat hiába keresünk. S akár hiszi Markos Böske, akár nem, bizony nehezen találunk filmem szerepelhez tiszta magyar nőtipusokat. Tovább megyek. A Nemzeti Színházban van egy egészen kivételes, szép, tiszta, eszményi magyar típusú, kitűnő színésznő. Csak cselédszerepeket játszik. Nekem két darabomban játszott szolgálóleányt, mondhatom, repesett a szívem, annyira magyar s olyan szép volt!

Régi, nagy színésznőink között még sok tiszta magyar típus volt. Valamikor erre is kiterjedt a színházlátogató közönség figyelme. Azután eljött a »nagy fellendülés«, az »európai kultúra« tejjel-mézzel folyó korszaka, zengerajók, kabarék és orfeumok zsvajva verte fel a szegény »maradott« magyar kultúrberkek »ázsiai« békéjét. Carola Cecília s a kánkánt táncoló nemzetközi komédiásnép »művészete« ejtette lázba jómódba csöppent kispolgári közönségünket, felharsant a »tárára bummsztiré, tárára bummsztiré« kultúrhumusza. Ma már lámpával kell keresnünk színpadjainkban a magyar szépségideált külső megjelenésben, beszédben, viselkedésben is. Nem akarok neveket említeni, — elég baja volt már Németh Lászlónak a kritikái miatt, nem akarok árva fejemre sem párbaajlavinát, sem hazug vádakat zúdítani — de azokban a színésznőkben, akikért közönségünk

vitéz Gallay
Gáog Nándorné
VI., Andrásy-út 53. sz. Telefon: 425-829
Ránctalanítás. Tanítványok kiképzése

KOZMETIKÁJA

Női fájdalom,
fej és fogfájás
ellen
NEOKRATIN
fájdalom
csillapító

Szállóige 3 szava:
Tökéletes
kiképzés
VIKTORIA
autószakiskola,
Andrásy-út 2
Telefon: 120-814

ma is megőrül, nyoma sincs a magyar szépségideálnak. (Ettől még lehetnek tehetségesek s éppen ez a baj!) De hát mindenben lépést akarunk tartani a művelt külfölddel. Ha pedig mindenáron magyar kell, adunk hamisat, álmagyart. Csak az Istenért nem olyat, aminek a lényege magyar.

Kávéházakban néger songokat s angol dalocskákat nyávognak angolnak maszkírozott dízőzők.

Ha pedig magyart nyávognak, vagy hettyéyznek, az is álorcás magyar.

Hallgassa csak Markos Böske a magyar rádiót. Milyen hangsúlyozással beszél némely bemondók, — különösen egy bemondó hölgyünk, az ő mondatait gyakran meg sem lehet érteni — hogyan énekelnek »magyar« dalokat, hogyan játszanak hangjátékokat. S ha a jóindulatú bírálat minden erőfeszítése meddő, annak ez a legfőbb oka, hogy a rádió hölgyelőfizetői akkor is a hazugra, az idegenre, a selejtesre kényszerítik a rádió vezetőségét, ha véletlenül, történetesen, ő maga is belátja a műsor alacsony színvonalának tarthatatlanságát.

De hát ezen sincs mit csodálkozunk. Színházaink teljhatalmú vezetői nem voltak magyarok s nagyrészt ma sem azok, így az ő szépségideáljuk sem lehetett — s nem lehet — magyar. Évtizedeken át kontrasztelekció folyt a magyar színházi világban, csak azok érvényesülhettek, akik inkább voltak már a külsejükben is franciák, angolok, németek, olaszok vagy egyébek, mint magyarok. Kritikánkra ugyan ez érvényes. A sznob közönség pedig s elsősorban a nők, — mert hiszen ők »csinálják meg« egy-egy darab, film, egy-egy színész vagy színésznő sikerét — hanyatt-homlok rohant az idegen szépségeszmények zavaros keveréktípusai felé, elájulva a gyönyörtől, hogy most valami egészen nagyot, egészen műveltet, egészen »világvárosit« lát s nem holmi itthoni, parlagt magyart...

De mi köze mindehhez a divat-rajznak!

A női divaton — gyakran a férfi-divaton is — csakúgy nevetek, mint más férfiak. Nem haragszom rá, haragszik az ördög, Markos Böske félreértett. Nem is akarom a nőknél elverni a port. Nem vagyok Savonarola s azt is bölcsen tudom, hogy a nők nem nekünk, férfiaknak öltöznek, hanem egymásnak. Nőkkel különben sem jó ujjat húzni. Nőt meggyőzni érvekkel nem, csak szerelemmel lehet, ruha dolgában pedig azzal sem. Csak rá akarok mutatni arra, hogy milyen fontos a magyar női szépségideál megkeresése és propagálása. *A nőket inkább neveli a divat, mint az iskola, vagy az trás.* Jelleme a divathoz igazodik. Mért ne mutassuk neki a magyar szépséget mindenféle otromba teuto-nordikus eszményképek helyett! Miért neveljük majmává minden megunt hordaléknak,

Chat
Noir

MINDEN
DIVATSZINBEN
KÉRT
SZIN MINTANKAI
ASZAKÜZLETEKBEN

Chat
Noir

AZ OLCÓ ÁRÁRTERE S
LUXUS MINŐSÉG

MILLIATOSITVA: Chat Noir-RAL
Készült Magyarországi Odolművek Rt. Budapest X.

amit lerak földünkön a nemzetközi divat áramlata! Amúgyis gyenge önértetét, öntudatát, önbecsülését mért ne fokozzuk egészségesen a mi magyar szépségeink megmutatásával? Mért ne legyenek hordozói a magyar föld, a magyar nép, a magyar szellem szépségeinek! Ebben a nevelőmunkában fontos szerepük van a divatképeknek.

Hátha kinyílik a szemük s nemcsak a maguk testi szépségének lesznek hordozói idővel, hanem a magyar, nyelv, a magyar zene, a magyar építészet, a magyar lakáskultúra - megértői és táplálói is! Hátha nemcsak a nőgyesületek előkelő hölgyeinek ajkán, de a társadalomban is megnyilatkozik majd végre a magyar önbecsülés!

Hiszen már ott tartunk, hogy egy áruház, amely magyar női ruhákat terveztetett, modeljeit olyan szörnyűséges ábrázatú nők reklámképeivel hirdeti, hogy az ember a fejéhez kap: Isten, ments meg ezektől az ijesztő női figuráktól! Add, hogy ilyenek sohase szülessenek magyar földön!

A férfiak hiúságáról pedig, amiről nem szóltam, de amit jól ismerek, hiszen magam sem vagyok tőle ment, ne essék szó.

Hogy Markos Böske fejtegetéseimért lelkesedett, utólag örömmel veszem tudomásul. Lehet, hogy az ajkbiggyesztés nem történt meg. Már-már üldözési mániába esem, ha magyar ügyről beszélek...

KODOLÁNYI JÁNOS KRÓNIKAJA

Két olyan közintézményünk van nekünk, budapestieknek, amely az élet minden kellemes és kellemetlen fordulata, minden napsütése és vihara, minden vidámsága és bánata közepette lankadatlan buzgalommal, sohasem csökkenő frissességgel, bámulatos ötletgazdagsággal, kiszámíthatatlan fordulatokkal szórakoztat minket. A villamos, meg a telefon.

Még az ember adóügyeiben is állhat be ideig-óráig, esetleg hónapokig tartó szélcsend. Még a háború hernyótalpainak gördülése is meg-megáll, amikor arról van szó, vajjon Európa mely részében várhatók felmerülésre ítélt problémák, amelyeket majd meg fognak oldani. A belpolitika, a felnőttek e legnagyobb érdeklődésére számot tartó emberi színjáték meg pláne megmerevül néha, olyannyira, hogy az ember már el is felejt, miféle pártok s pártvezérek vannak még a néma küzdelem porondján.

A villamos, meg a telefon azonban életünk minden percében egyforma üdeséggel kínálja szórakoztató ötleteit. S egyre újabb meg újabb alakban foglalkoztatja elfáradásra hajlamos idegeinket. Sőt, néha konokul ismétli régi ötleteit s éppen ez az, ami meglepő. Jobb emlékedési és beszéd tárgy még az időjárásnál is. A Nap működése, a szelek járása, a fellegek vonulása mégis bizonyos évszakokhoz van kötve (legalább nagyjából). De a villamos télen-nyáron, a telefon ősszel-tavasszal egyképpen feladata magaslatán áll a milliós Budapest népének szellemi foglalkoztatásában.

Emlékezzünk: a mult háború s a forradalom után például csak egyféle jegy volt s azzal egy órán belül háromszor akárhol, akármerre átszállhatott az utas. Kiderült azonban, hogy ez nem felel meg az igazság alapvető követelményeinek. Szakaszokra osztották a vonalakat, életbeléptek a különböző szakaszjegyek. Ezután meg észrevették, hogy a világ minden részében lényegesen drágább a villamos, mint nálunk. Ezt a kivitó s elviselhetetlen tényét művészi statisztikákkal bizonyították, természetesen gondosan kihagyva azokat a városokat, amelyekben a viteldíj sajnálatos módon igen alacsony. Természetes, hogy a megállapított s bizonyított tény következménye az volt, hogy a viteldíjat fel kellett emelni. No, jó. Mindezek után tovább kellett haladni a korrall s a korezmékkal, megszületett a tantusz, megvalósult a rövidtávú utasok gyönyörűsége, a kisszakasz. Bámulatosan olcsó volt, el sem lehetett viselni. Mert az olcsóság következménye mihamar jeletkezett: az utasok nagy része élt a tantusz áldásával s tömegesen utazott kisszakaszon. A vezetőség megrémült. Egyszer léptetett életbe olyan újítást, aminek sikere volt, — ezt nem lehetett sokáig túrni. S minekutána biztosították a közönséget arról, hogy szó sincs viteldíjemelésről, puccszerűen, egy szép újévi éjjelen, fölemelték a tantusz árát.

De ez csak a dolog pénzügyi része volt.

Itt van még a közlekedéstechnika.

Megváltoztattak vonalakat, hogy az utas rengeteg ráérő idejét tudja mire fordítani s ahová addig átszállás nélkül, vagy egy átszállással jutott el, ezután két-tővel, sőt hárommal érkeztek. Átszállani sem lehetett többé akárhol. Térkép mutatja, hol érhet földet az utas és hol gördülhet ismét tovább. Munkáscsapatok lepték el a főváros kies utcáit, felbontották az úttestet, felszedték a síneket, odább tették, hurkokat helyeztek el. A burkolatot ismét visszahelyezték. Majd újabb munkások szálltak ki s újra feltették a burkolatot, újabb áthelyezéseket műveltek, újabb hurkokat helyeztek el.

A sajtó naivabb munkatársai a hajukat tépték.

Az edzettebbek röhögtek.

Én is a fedélzetre vezényeltem lapomnál, ahol akkoriban dolgoztam s harsány vezércikk írására inspiráltattam részint egyéni düböm, részint a főszerkesztő unszolására. Villamoszakértők támadtak minden szerkesztőségben, egyes munkatársak villamosügyekben lóttak futottak egész nap, kolumnás szakeikket kellett agyuztálnom, a közönség levelezési dübbe gurult, rovatot nyitottunk e düh levezetésére. A Beszkárt pedig, sem érvet, sem anyagi áldozatot nem kímélve, meggyőzte a sajtót, a közönséget közlekedéspolitikája szép-

ségeiről s áldásairól. Eleven élet támadt a békében elernyedő tömegekben, szikráztak az ötletek és a szemek.

Fotoriporterek rohanásztak szerteszét, szíjon lengő, tüzelésre kész fényképezőgéppel. Sőt, alkalmi riporterek kerestek szép pénzt rosszul sikerült fényképekkel, amelyek remekbekészült hurkokat ábrázoltak. Nagy volt mind a szellemi, mind az anyagi fellendülés.

A Berli-téren francianégyest jártak a villamosok. Zászlós emberek lepték el az utcákat, lelkesen lengetett zászlókkal köszöntvén az észszerű közlekedés hajnalát. Külön udvarias ciceronék vezették karonfogvást a megriadt járókelőket a vígan pezsgő közlekedés tombolásában, nehogy nyakukat szegjék.

Van-e még intézménye széles ez országnak, sőt világnak, amely több rátermettséggel, bőségesebb ötletgazdagsággal foglalkoztatja a szabadidő-mozgalom révén már túlságosan is ráérő tömegeket? Nincs, nincs, ezt kereken leírhatjuk.

De a magyar ember mindent megszokik, így még villamosunk fürge találékonyasága is hétköznapi unalomba bágyad. Ezen kíván most segíteni a Beszkárt vezetősége. Kijelentette, hogy a Berli-tér hurokhálózata nem felel meg a közlekedés követelményeinek. Azonkívül újabb vonalakat kell megrövidíteni, újabb járatokat átalakítani, vagy megszüntetni. A villamosjegy ára még most is túlságosan, mondhatnók: botrányosan alacsony, viszont emelni nehéz... Hát az átszállásokat kell szaporítani.

S megjelennek a munkások. Hurkot tesznek oda, ahol nem volt. (A Széll Kálmán-térre például.) Hurkokat vesznek el onnét, ahol van. (Például a Berli-térről.)

De még ne zárjuk le az ügyet. Várjuk, mi lesz még. A végét ügyis hiába várnök...

*

A telefon intímabb, finomabb, úgyszólván családiasabb idegcsiklandozó, észtorászató intézmény. Eszközei válogatottabbak, viszont, ennek megfelelően, költségesebbek is.

Csak a saját megfigyeléseimre szorítkozom, de bőven hallok a magaméval egyező tapasztalatokról széles baráti körömből is.

Egyidőben már unalmassá kezdett válni, hogy a nap sőt az éjszaka minden órájában telefonomon a Déli vasutat keresték. Voltak makacs telefonálók, főleg hölgyek, akik a szentnek sem hitték el, hogy nem vagyok Déli vasút s mindenáron arra akartak érőltetni, mondjam meg, mikor indul személyvonat Fonyódra, van-e csatlakozása Kaposvár felé és mibe kerül a jegy. Nyilván rájöttek azonban a központban, hogy a Déli vasutat már unom, ezért áttértek a katonai Műszaki Akadémiára. Ezidőszent marciális basszusok s csi-csergő fülemilehangok szépnevű tisztok s furcsa elnevezésű osztályok felől érdeklődnek nálam. Egy órnaggyal így jutottam kellemes telefonismeretségbé. (A fülemilehangúak viszont, ezt meg kell adni, szigorúan lecsapták a kagylót, mihelyt elárultam, hogy nem én vagyok a Műszaki Akadémia, sőt, még gyorsabban csaptak le, amikor a nevemet megmondtam.)

Ilyen játékot is mívelt velem a telefonom: felhívtam L. B. íróbarátomat s jelentkezett egy L. B. nevű hangszerkereskedő. A véletlen csodálatos összejátszása folytán a két név azonos volt, csupán a foglalkozás nem, de még ebben is volt rokonság, hiszen az író is hangszert penget, ha nem is gyárt. Ez az eset makacsul megisméltődött még háromszor. Végre a telefon meggondolta magát s újabb tárcsázásra váratlanul kapcsolta L. B. barátomat.

Persze, mindenért fizetni kell, az ilyen szórakozásért is. (A számlálógépet megvizsgáltuk és teljesen rendben levőnek találtuk.)

Most a telefonom késő este néha felnyöszörög. Csörög egyet-kettőt. Sír. Felveszem, hallgatom: semmi. Egyenletesen alszik. Miért sírt föl, mint a pólyás csecsemő? Rossz álmai vannak? Tudni kéne, de hát az ő álmaim még nem boncolta fel egy új Freud professzor. Pedig jó volna, hátha meg lehetne nevelni!

MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János:

Esti beszélgetés

Nagyon érdekes cikket írt a Magyar Nemzet egyik közeli számában Frey András az »új stílus«-ról. Az e lap körül tömörült írók cikkeiben mindenki megfigyelheti — írja — milyen sémán, célozgatva, az olvasónak inkább a hangulatára, mint az értelmére appellálva, a mondanivalókat »körülvattázva« szólnak a világ jelenségeiről, eseményeiről. Új stílus ez, írja Frey András, nem mondja ki ápertén, félreérthetetlenül, amit gondol, nem nevezi nevén a gyermeket, ez az új stílus csak hangulatot támaszt, sejtet, nem szól brutálisan, mint a nyílt paraszt, ő nem, finoman mondhatnók: a lányához szól, de értsen belőle a menyee. A Magyar Nemzet körül tömörült írók mesterei az új stílusnak, figyelje csak a nyájas olvasó, — mondja Frey András.

Féja Géza a Magyar út 15. számában »A márciusi front hiteles története« című cikkében viszont keserűen kifakad ez ellen az új stílus ellen. »A személyeskedő támadó cikkek érdekes jellemvonása, írja, hogy nem nevezik meg névszerint azt, akit támadnak, nehogy a bíróság előtt kelljen helytállaniok. Döntse el a közönség, hogy ez a módszer méltó-e a »márciusi lélekhez?« Ő a maga bőrén tapasztalta, mint e sorok írója is annyiszor, hogy milyen fájdalmasak s erkölcs-telenek a vattába göngyölt mondatok, a mellébeszélő szavak és gyanúsítások, a célozgatások, a maga kenyere jött rá, mennyire igazat van Kazinczynak, amikor a sem hideg, sem meleg, s mégis maró stílust undorral megvetvén, így ír:

»Bántani mást: vadság«... — S más a lélektelen író?

Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.

Csíp, döf, rúg, valahol kapod a gaz latrot!

[Az ilyet

Utni, csigázni s agyon-verní (nevetve) szabad!]

Féja nemes állásfoglalása az elburjázott »új stílus« kérdésében nyilván másokat is állásfoglalásra bír. Nem hinném, hogy Frey András nézetei osztatlan helyesséssel találkozának. Többen üdvözlék Féja véleményét,

mint az övét. Én például csak tapsolni tudok Féjának. Persze, más a szimbólumokban való költői, vagy irodalmi szólás és más a »vattázott mondatok« módszere. Az »Egy madár fiaihoz«, vagy »A gólyához« — ki tudná mind felsorolni csak azokat a példákat, amelyek irodalmunkban klasszikus mintaképei a szimbólum nyelvének, — nem tartozik a Frey által említett »új stílus« műfajába. Nem is erről az irodalmi műfajról, erről a beavatottaknak szánt beszédről van most szó. Történelmünk során voltak korok, amikor nem lehetett nyíltan megvallanunk magyarságunkat, hazánkért való aggodalmunkat, a szegény néposztály fölemelésére szolgáló terveinket, politikai nézeteinket s így tovább. Voltak s lehetnek korok, amelyek jelképes nyelvre kényszerítették s kényszerítik a szólani mindenképen akaró lelket, hiszen, ha nem szólhatna, el kellene sorvadnia. Mondom azonban, nem erről van szó. A művészi amúgyis jelképes, legyen bár mégoly reális, vagy racionális. A naturalizmus nyelve is jelképes nyelv. Ezt a művészi, jelképes nyelvet azonban el kell választanunk a »vattázott« nyelvtől, amelyre két évezred óta szól az ítélet: »Legyen a te beszéded úgy, úgy és nem, nem, ami ezeken felül vagon, a Gonosztól vagon.« És a másik ítélet: »Mivelhoggy nem voltál sem hideg, sem hév, azért kivettek téged az én számból.«

Ezzel az »új stílussal« egyébként én már igen régen találkoztam, amikor először kerültem kapcsolatba a sajtóval. Egyszer, valamikor, nyugodalmasabb időkben, amikor ismét kóstolgathatom elmúlt éveim emlékeinek fanyar borát s talán azt is remélhetem majd, hogy a »Sülyedő világ« folytatása meg is jelenhetik, el fogom mesélni hányódásaimat a magyar sajtó bozótjában. Bizony tépett illúziókkal, rombadőlt álmokkal, kialudt reménykedésekkel, elgyappant lelkesedéssel kerültem ki ebből a bozótból, már amennyire kikerülhettem. Örökké feledhetetlen, boldog napom volt, amikor négy évi megalkuvás, megaláztatás, terrorizálás után megkaptam felmondó leveletem az akkori Magyarország kiadó-

1941. máj. 5. n.

hivatalától s újra szabad levegőt szívhattam. Meg is fogadtam, hogy többé nem megyek napilaphoz. (Sajnos, egy hetilaphoz mégis elmentem, sőt később egy másikhoz is.) Többek között, mint a Magyarországi vezércikkírója, azt a feladatot kaptam, hogy fejezzem ki helytelenítemet egy nagyépítkezési cég üzleti eljárása felett, amelynek eredményeképpen a cég több száz-ezer pengős jogtalan haszonhoz jutott, a főváros közönsége viszont ugyanannyi kárt szenvedett. Büszkén vittem a cikket Salusinszky úrhoz. Ő össze-vissza húzgálta, irkálta, szabdalta cikkemet s főlháborodott oktatásban részesített, mondván: »Tanulja meg, hogy az én lapjaimban ilyesmit leírni, hogy X. Y. cég ennyi meg ennyi százezer pengőt jogtalanul vágott zsebre, nem lehet! Érti?« Nem értettem, miért kellett ezt a disznóságot »vattázott mondatokkal« megírnom. De ezer meg ezer hasonló tapasztalatban volt részem. Nem volt határa a »vattázott mondatoknak«. Ki tudná leírni szenvedéseimet?

Mondhatom, ez az »új stílus« éppen egyik átka, istenverése, csapása sajtónknak, közéletünknek, közvéleményünknek. Mennél több a vattázott mondat, annál betegebb a lélek. Kényszerűségből elfogadni az új stílusnak nevezett régi köntörfalazást, mellébeszélést, gyáva meghunyászkodást, fejelettség elől való menekülést talán lehet ideig-óráig. Helyeselni, szankcionálni azonban nem.

Milyen szép; hogy Féja elítéli ezt a módszert. Eppen ideje is, hiszen a kritikában is úgy elharapódzott, hogy már-már kiirtani sem lehet. E lap multhavi számában éppen Németh László mutatott rá a kritika elnyomódásának súlyos tüneteire. Az elnyomódás egyik lényeges oka ez az átkozott, finom, fejlett új stílus. Vannak írók, akiket ilyen, vagy olyan okból nem mernek vagy nem akarnak nyíltan bírálni, esetleg támadni. Célozgatnak tehát rá, személyi motívumokat kevernek cikkükbe, gyanúsításokkal dobálják meg s esetleg oda is biggyesztenek: nehogy erre, vagy arra a személyre gondoljon az olvasó. Nemrégiben a Magyarországi egyik számában hosszú cikk jelent meg egy bizonyos »Nagy Alattomosról«, aki elégedetlen azzal a pozícióval, amit vállalata nyújt s ezért a konkurens vállalathoz fut saját vállalata üzleti titkaival, hogy így zsaroljon. Csak éppen a sarki hordár nem tudta, kiről szól a burkolt gyanúsításokkal megspékelt orvtámadás. Ugyanannak a lapnak egy másik vezércikke »A síheder« címmel egy közismert falukutató író személyével foglalkozott, persze, név megemlítése nélkül, hozzátéve, nehogy az olvasó erre, vagy arra gondoljon. Nem győz csodálkozni az ember, hogy efféle alattomos, tisztára egyéni érdekből íródott, egyéni indulatokból fakadt orvcikkeknek még ma is jut hely, amikor államok omlanak össze egyik napról a másikra, amikor a szántóföldek nagy része megműveletlen, amikor fiaink vérüket ontják, amikor szellemi életünkben is volnának fontos, elodázhatatlan kérdések, egyszóval: amikor legkisebb gondunk is nagyobb annál, vajjon ez, vagy az a személy kedves-e a vezércikkíró úr szívének, érdekeinek, avagy sem.

A gyanútlan újságolvasó pedig böngészni az új stílusban megírt cikkeket, érzi, sejti, itt valakiről szó van,

de nem tudja kiről. A gyanúsítások lelke mélyébe lo-póznak, a kétértelmű célzások megmérgezik ítélőképességét, az egész írásmű a belőle áradó nyálás szellem romboló mérgével borítja el.

Milyen elszomorító, megalázó látvány ennek a módszernek az elharapódzása!

Ilyen jelenségek láttán az ember tisztelettel adózik azoknak, akik megvallják tévedéseiket. Három évvel ezelőtt egy írói csoport első ízben találkozott a Turul Szövetség lelkes ifjaival. Műveikből olvastak fel az írók. Bevezetőt Kovách Aladár mondott, szerepelt Erdélyi József, Kodolányi János, Komjáthy Aladár, Sinka István és Szabó Lőrinc. Másnap a Magyarország hosszú cikket írt az esetről, a sárga földig lecsepülte az írókat, párttagsági igazolvány után való futásról, félfaral való lovaglásról, elalkudott lelkiismeretről és hasonlókról szólott, abban a finom, sima új stílusban, amely az Est-lapokat annyira jellemezte. Nincs ok a cikkíró nevének elhallgatására: Féja Géza volt. Annál inkább megírhatjuk ezt, mert a Magyar Ut egyik közeli számában maga Féja vallja: megbánta, hogy akkor »megrótta« Kovách Aladárt és Szabó Lőrincet. A bűnbánat szépségén nem csorbit az sem, hogy a többi »megrótta« író nevét azóta már elfeledte. De ez is érthető, hiszen Kovách Aladár a Bolyai-könyvek lektora, Szabó Lőrinc pedig egy szerkesztőségben dolgozik vele, így naponta látja. A többiekkel pedig nem igen érintkezik.

De hányan akadnak, akik belátják módszerük kártékony következményeit s kiállnak Féjaként a nyilvánosság elé bűnbánatot tartani? Hányan, akik bátran kijelentik, hogy ők elítélik ezt a finom új stílust s nem kívánnak vele élni még gondolatban sem?

Ami a sajnálatos Illyés—Veres Péter esetet illeti: ebben az volt a szép, hogy nyíltan, szemtől-szembe történt. Ami viszont már az »új stílushoz« tartozik, az hogy Illyés kemény s igazságtalan bírálata nem maradt meg a Nyugat szűkebb, irodalmi köreiben, hanem teljes egészében átkerült a Magyar Nemzet hasábjaira. Ha Illyés adta át, rosszul cselekedett. Ha az ő megkérdése nélkül került a lapba, szerzői jogbitorlás történt. Az új stílus azonban nem merült ki ennyiben. Cikkek sorát közölte a lap Veres ellen, főképp munkásemberektől, akikhez Veres közel áll. A két vitázó azonban mégis megtalálta egymást, s ez nem következett volna be, ha hátmögött, célozgatva, gyanúsítgatva s nem nyíltan szóltak volna egymásról. (Most már csak az helyteleníthető, hogy a kibékülést jelző nyilatkozat nem a Nyugat-ban, nem a Magyar Nemzetben, hanem a Szabad Szó-ban, egy pár excellence parasztlapban jelent meg. Minek a parasztság elé vinni egy szomorúan irodalmi, vagy intellektuel-ügyet?!)

Zárjuk be tehát az úgynevezett új stílusról szóló eszmecsere-t. Kívánva kívánom minden tollforgató embernek, kerülje az új stílust, mint a fertőt. Amennyire lehet, nevezzen mindent a nevéen, mondja ki véleményét, hirdesse nézeteit, bíráljon szabadon, ne taka-

rózzék, ne burkolózzék, ne húzza be a nyakát a felelősségrevonás etől, ne köntörfalazzon. Legyen az ő beszéde úgy, úgy és nem, nem. Mert ha sem hideg, sem hév, bizony, előbb-utóbb kiköpi őt a magyarság az ő szájából, a megillető undorral és megvetéssel.

Tanulságos olvasmány Dobossy László Párizsból keltezett cikke az Ország útja legutóbbi számában. Különösen tanulságos, ha összeveti az ember Bóka Lászlónak Márai Kassai örjáratá-ról írt cikkével. Dobossy a francia decentralizációs törekvésekről ír. Pétain erőfeszítéséről, amelyekkel vissza akarja adni minden országrész, minden táj, minden vidék sajátos helyi szellemét, a helyi hagyományok feltámasztására irányuló törekvésekről, írók, költők, gondolkodók önmarcangoló vívódásairól. Mistral és Péguy ünneplése »vallomás volt, az új szellemi tájékozódás kijelölése, megtérés az éltető forrásokhoz, a vidék gazdag talajához s a népi mult rétegeihez, — írja. — Megtérés a nemzeti valósághoz. Ujságokban, folyóiratokban most párosították először e két nevet, melyek eddig oly távol voltak egymástól s távol voltak a népszerűségtől is.« Majd cikke során hivatkozik Daniel Halévy szavaira: »Művelődésünknek volt egy hézaga. Jól csiszolt társadalomban fejlődött ki, nem érintkezett a néppel s a földdel, ha értette és becsülte is ezeket, kevés hatóerőt engedett nekik... A külföldiek gyakran szemünkre vetették ezt, művészetünk, úgymond, népi nélküli művészet.«

De megszívlelendő, amit Cortot is mond az ifjúság új irányú neveléséről: »Munkatervünkben váltakozni fognak az ősi dalok, népi tánok, s a helyi legendák megújított előadásai...« Afféle francia Gyöngyös bokrétákat szerveznek hát, hogy a közvéleményt, közlést áthassa a vidék népének szelleme.

Mi másról van tehát szó, mint annak a Franciaországnak eltemetéséről, amely még Bakonya volt Ady-nak, amely szenvedő vágygal és csodálattal tölti el mai sznobjainkat is s amelynek jegyében hangzott el a magyar irodalom egy része fölött a parlagiság ítélete? Mi másról van szó, mint annak a franciaságnak, nyugatiságnak, sőt európaiságnak eltakarításáról, amelynek képe és hasonlatosságára kívánták »urbánusaink« átgyúnni Magyarországot szőröstül-bőröstül, várostul-falvastul, irodalmastul, mindenestül? Páris még áll, ha nem is a régi fényben, (hiszen sötétbe zuhant a szó szoros értelmében), de görcsösen kapaszkodva az elmúlt világ, a bukott szellem töredékeibe, Vichy azonban s a makkacs öreg katona, mint igazi francia, már Mistralt állítja követendő példaképül a nemzet elé. Milyen csodálatos, vigasztaló tény, hogy egy megvert birodalom feje író állít eszményül, mily történelmi pillanat, hogy Franciaország egy Mistral szellemében kívánja újjáteremteni önmagát.

Vajjon a franciák bizonygatják-e, hogy parasztszáty nincs is, így tehát nincs szelleme sem, amelyhez, mint forráshoz fordulhatnának? Vajjon török-e a fejüket, hogy német völkischről van-e szó, vagy a hagyo-

mányokban — s a lelkekben — mélyen gyökeres népi lélekről? Vajjon gúnyolódna-e hogy az új törekvés csak muló divat, parlagi népieskedés? Nem. Hanem möhön nyúlnak a tiszta ital után, fölfedezik tájaikat s ráismernek tájaik lelkére, megállapítják, hogy lényegében Páris is csak »vidékről összefutottak tömege« s az a cifra máz, amellyel az idegent, a sale métequ-et kápráztatták, nem a francia nép lelkének fénye volt.

Az, ami Franciaországban történik, okulásul és igazolásul szolgálhat nekünk.

De lám, lapozzuk csak föl Bóka László említett cikkét Márai könyvéről. Természetes, hogy Bóka, a sznob, csak a legájultabb csodálat hangján írhat a Kassai örjárat-ról. Mily gyönyörű, előkelő, fenséges magányban botorkál ma az igazi író, az igazi kultúrlelek, az igazi európeér! Mily művészi pózban tekint körül Európa pusztult térein, mily kétségbeesett szorongással köti össze a megmaradt dómok tornyait: »Kassa és Tours, Uppsala és Reims, Köln és Firenze fölött kóvályog a lélek e hetekben s a pusztulás fölött a harci lángokban villogó templomkeresztek mutatják az első-tétedő világban a tévelygő léleknek az utat.« Szép, tiszteletreméltó, sőt megszívlelendő Márai nosztalgija, amellyel szülővárosa, Kassa dómjába menekül, de vajjon csak ezek a magányos tornyok maradtak meg Európából? S vajjon csak a magány jut osztályrészül a tragikus pusztulás mennydörgései közt hányódó, szorongó léleknek? S ha még ezek a tornyok nem csupán egy esztétikum után sóvárgó lélek csodálatának múzeumi tárgyai volnának, hanem a középkor mély katolikus kultúrájának megújódást hirdető jelei, hagyján. De abban a katolicizmusban Márai, irodalmunk nagy szkeptikusa, éppúgy nem hisz, akárcsak Bóka, a szenvedő sznob. Bóka meg sem kísérli megérteni a kételkedő lélek sóvárgását Márai írásában, ő a nemes, előkelő, kiszámított póz szépségét látja és csodálja, a magányt próbálja Márai köré képzelni: »Rettenetes ez a magány, de nem a megcsaltak, elhagyottak magánya, — írja rejtelmesen. — Népes és önkéntes magánosság, nem a lélek meddő magábaroskadása, hanem erőpróba a felemelkedés előtt. Férfias és keresztény, tehát magyar és európai meditáció.« (Aki pedig megérti ezt a szép zagyaságot, ezt a cizellált fogalomzavart, elmeheg egyetemi tanárnak.)

Ne mélyedjünk el azonban meddő vitákba. Nem Márairól van szó, hanem egy bírálatról, amely szelleménél, — már amennyiben van, — stílusánál, felfűjt nagyképűségénél fogva ellentétül kínálkozik a megújuló Franciaországról mondottakhoz. Milyen kiállításba kínálkozó remeke például a nagyképű sznobságnak ez a megállapítása is: »A kassai örjárat napnyugati örjárat, nem búcsú Európától, hanem találkozó Európával. Magányos találkozó, tornyok találkozója. Rövidebb, mint az előző napnyugati örjárat volt s az útítárs, a rokonszenvesen láthatatlan Hölg, hiányzik. (A bölcsönél, a kánai menyegzőkön, a kereszt alatt lehet csak jelen Éva Lány: a pusztában épp úgy nincs helye, mint a kísértések hegyén s a Getsemáné kertben.)«

Van Budapesten egy bizonyos máraiizmus. Olyan ez, mint valami lassan, álmosan s mégis szívósan szitáló láthatatlan közeg. Az emberek igen nagy tömege, minden látszólagos mélabúja, szenvedése, epekedése, kultúrbágyadozása ellenére kitűnően érzi magát benne. Ez a közeg, ha vegyileg elemezzük, jókora rész sznob-ságból, némi fájdalmas liberálizmusból, egy adag pszichoanalitikus tudálékosságból, hatalmas rész tömény gőgből, bizonyos zsidó mélabúból, jó sok internacionalizmusból, óriási adag giccshajlamból s egy sor könyvtár felszálló porából áll. Márai bizonyára különb a máraiizmusnál s főképp ebben a nyavalyában tetszelgő kritikusanál, de hogy ez a penetráns közeg egyáltalában van s ilyen fullasztón nehezedik szellemi életünkre, mégis csak rajta kell számonkérnünk. Itt van például ez a Bóka László is. Vajjon mivel igazolná csíráltan szellemi tevékenységét, ha Márai nem volna? (Cs. Szabó László túlságosan kevés volna számára.)

Márai kell, hogy ilyen szép semmiségek leírhatók s igazolhatók legyenek: »A hűség biztosítéka volt Európa — ha ki csömörrel, Coriolánként futott el — kivándorolni idegen világok Bakonymetropolisaiba, ott mindig elbotlatta egy gyökér, egy közös gyökér, mely hazafelé is ágazott. Sovinizmusunkat kifigurázta, hazaszeretetünket megnövelte. Európa. Internacionalizmusunk zárt ajtókra talált a napnyugati portákon, gyámszertalan nacionalizmusunk megerősödött, valahányszor otthon érezhettük magunkat a népek hazájában.«

Márai hatása kell az efféle semmitmondó mélységek kiagyalására s igazolására: »A magány sokszor volt életformája a magyarnak, vannak hagyományai s a magános magyar biztossággal fordul ilyenkor arrafelé, hol barátai helyett barátokat, a nagy világ helyett egy teljes világot lel. Utrakél, mintha messzi tájakra indulna, komoly készüléttel utazik haza emlékezni s meditatálni.« »Tessék csak a magyart, példának okáért oroszral vagy finnel helyettesíteni...»

Márait idézi: »A házakat nem nehéz felépíteni, cement és mész akad elég, ma gyorsan készül az ilyesmi. De egy napon az európai műveltség titkos szerkezetét új árammal kell megtölteni, s ez már nehezebb feladat lesz. Ez lesz az írók, az egyházi és világi papok, a nevelők dolga. E pillanat elé kell élnünk — s ehhez a lapos, ámde igen méltóságteljes zagyvasághoz ilyen árgongást mível (t. i. Bóka): »E rettentő világban nem csekély vigasztalás, hogy az első szót, mely határozottan a jövődő felé int, magyar író mondta ki.« S megtétezi ezzel az idézettel s ájulozással (a helyett, hogy a mondat tartalmatlanságát, közhely-voltát nézné): »Ázsia dolga a rajongás és a vakhit, Európa dolga a bírálat és önismeret« — citálja Márait (gyermeteg szereposztás Ázsia s Európa számára!) s hozzáteszi: »Nem búcsúzik s nem kezd semmit újra, mint a kishitűek és az ostobák: tovább kell építeni.« Aki tehát újakezd, kishitű és ostoba. Tovább kell építeni, íme, a nagy, márványba kívánczó igazság, amit elsőnek, hála Isten, magyar író mondott ki...

Figyelik, milyen tömege van az üres, ámde »vattázott mondatoknak«? Milyen ritka tökéletességű mintaképe az új stílusnak? Milyen ötvözött remeke a pakfonbírálatnak?

Viszont van itt olyasfajta részlet is, ami egészen a cikkem elején említett műfajhoz sorolható: íme: »A »Doveri átkelés«-ek lehetetlenné váltak. »Napnyugati őrzarat«-ra nem bátorságos az idő. Akadnak, akik kajánul örülnek a sorompók lezárásának s tajtékozó furor pedagogicus hevíletében oktatják az európaijártó magyart, hogy úgy-e, most jó ez a kis haza is, úgy-e, most elég a Királyhágón átkelni, kassai őrzaratra indulni. A már e földön boldog lelki-szegények, a Mokány Bercik s egyéb parlagi gavallérok dacosan műveletlen maradékai ismét elkialtják az »extra Hungariam«-ot, az európai műveltségben való járatlanságuk igazolását látják a véres kényszerűségben. Könnyű nekik, hiszen nem vesztek semmit, a célpontokká s támaszpontokká maszkírozott Európa kikapcsolódása életükből nem jelent többet számukra, mintha azt hallanók, hogy egyelőre szünetelnek a sztratoszféra-repülések.«

Igy Bóka, az európai műveltségű kultúrember.

Tudni kell, hogy én vagyok az, akinek szerény személyét ily lesújtó jelzők kíséretében névtelenül pelengérré állítja. Névtelenül, mert az új stílus követelményei szerint »nem akar reklámot csinálni« nekem. (Lám, én nem félek tőle, hogy akár neki, akár Márainak reklámot csináljak.) Mert én írtam cikket Kolozsvárról a Magyar Élet-be, én emlegettem abban a cikkemben a Napnyugati őrzarat-ot s a Doveri átkelés-t, én mondtam, hogy nézzünk körül ide haza. Ilyenformán én örülök annak, hogy Európa célpontokká vált, én vagyok boldog, hogy lezárták a sorompókat, én nem veszítettem semmit azzal, hogy itthon kell ülnöm. Én tajtékozom, én vagyok Mokány Berci maradéka, én vagyok már e földön boldog lelki-szegény.

Én vagyok, aki soha ki sem húztam lábamat az országból.

Sejtelnem sincs az európai műveltségről.

Már most állítsuk a Bóka-féle cikket Dobossy cikke mellé. Vajjon szükséges-e levonnunk a következtetéseket? Ha Dobossy itt írta volna cikkét, Budapesten, nyilván Mokány Berci, parlagi bugris, tajtékozó pedagógus, Európa szenvedéseinek kéjelgő boldog lelki-szegény volna. Attól a lesújtó ítélettől, amit Bóka oly példaszzerű új stílusban mond ki árva fejemre, csak az menti meg Dobossyt, hogy Párizsban tartózkodik s így megfelel sznobjaink legfőbb követelményének: hivatkozz franciászó, angliai tapasztalataidra, még jobb, ha hangulataidra hivatkozol. (Észak-, vagy Kelet-európára hivatkozni silány dolog.) Hogy a franciák most ugyanazt cselekszik, amit mi néhány nyan húsz év óta cselekszünk? Ugyanazt az eszményt tűzik maguk elé, amit mi tűztünk? Igen, csodálatos, ájulinivalóan fenséges és mély dolog! Hiszen — nem magyar.

1941. máj. 15. 203

SÜLLYEDŐ VILÁG

— Athenaeum kiadás, Budapest, 1940. —

Egyik régebbi novellájában, a Valkó-másban, Kodolányi egy látogatását írja le gulácsi nagybátyjánál. Ötletszerűen, hirtelen jött, de ellenállhatatlan kényszernek engedve száll le a vonatról, hogy még egyszer találkozzék gyermekkori emlékei egy részével. Lefekvés után, a sötét szobában beszélget nagybátyjával, azaz csak nagybátyja beszél, ő pedig az itt töltött szép idők emlékeitől megrohanva, csak néha néha figyel a sötétben dünnögő hangra. Figyel, álmodik és emlékszik... Hugával egy szelid szarvast bámulnak az Eöry néni udvarán. A kisfiú megsimogatja a hatalmas, büszke állatot s azután megszagolja a kezét, érzi a vadszagot... S a sötétben dünnög a hang: »Hát most csinál-sz-e valami szépet?« Valami szépet... Még amikor a kérdésre felel, akkor is félig álmodik az író: »Az ember azt hiszi, valami nagyot, szépet kellene megírni... De olyan szépet, amilyen valamikor az Eöryék himszarvasa volt, sohase írhat az ember... Odaadnám összes műveimet, azokat is, amiket még nem irtam meg, csak láthatam még egyszer Eöryék szarvasát.«

Kodolányi önéletrajzának, a Süllyedő Világnak olvasása közben lehetetlenség ne gondolni erre a novellára. Ez a novella, amely csak egy láncszem az írónak emlékeivel foglalkozó novellái és regényei sorozatában, nyilvánvalóvá teszi azt, hogy Süllyedő Világ igazán írói kényszer születte. Nincs még egy írónk, akiben a gyermekkori emlékek, benyomások annyira élők, annyira erősek lennének, mint Kodolányiban. Műtájával foglalkozó novellái, regényei és most önéletrajza megmagyarázza emlékeinek ezt a frissességét. Érzi nála az olvasó — minden írónk között nála leginkább — hogy igazán írónak született: író volt már akkor, amikor még a betűket sem ismerte. Ez a körülmény határozza meg Kodolányi témáinak jórészt. Emlékei nem egyebek, mint a született, de mesterségéhez még nem értő, öntudatlan író műalkotásai. Természetes tehát, hogy Kodolányi János, a férfi, a

Páratostin (Kodolányi)

1941. máj. 15.

5. 281-283

mesterré vált író, elmondja a gyermek Kodolányi Jancsikának, az író voltának tudatában nem lévő művészek az alkotásait. Mert ez az öntudatlan író-gyermek alkotott, ha műveit kifejezni meg sem próbálta is. Műalkotások születtek benne s megnyilvánulni nem tudva, elraktározódtak az író lelkében. Lappangva, de szívesen éltek s önmaguk kifejezésére kényszerítették a megnőtt írókat. A fejlődő író ezeknek a ki nem fejezett, meg nem írt műveknek a kényszere alatt állt. Képekben, emlékekben nyilvánultak meg a gyermek-író lappangva élő alkotásai s minden emlék, minden hangulat a meg nem írt művek parancsa volt: fejezz ki minket.

Ezeknek a műveknek értékét érzi a más tárgyak felé forduló író is. Minden munkát, legyen az regény, novella, vagy dráma, melyet gyermek énjének örökségétől függetlenül hoz létre, a lelkében készen álló művekkel összehasonlítva tartalmatlannak, értéktelennek tart. Mély, álmodozó hangulataiban kényszerűen megjelenő képekhez mérli felnőtt szemléletének és írói munkájának termékeit — és világosan áll előtte az eredmény: »olyan szépet, amilyen valamikor az Eöryék himszarvasa volt, sohase írhat az ember.« Mi történt az író lelkében? A ki nem fejezett művek kényszere az Eöryék himszarvasára való emlékezésben nyilvánult meg. A megcsodált szarvas emléke egy pillanatra az egész gyermekkort jelenti, a lelkében még ma is izzó képekkel, örömeikkel, keserűségekkel, gondolatokkal és vágyakkal együtt. Gyermekkorában szokása volt, hogy hanyatt feküdt a fűbe, a felhők járásával szembe és bámulta az eget: utazott. Ezeken az »utazásokon« telt meg a lelke azzal a csodálatos gazdagsággal, amely szükségképpen íróvá avatta. Élményei, életének keserű és boldog eseményei ilyenkor kristályosodtak elraktározódó művekké, egész élete pedig győzelemmé. Ezeket a lelkében lappangó gyermeki műveket s művészi élet-szemléletéből következő — és írói életformájában nyilvánvalóvá lett — győzelmét keresi az író két évtizedes munkássága folyamán.

A Süllyedő Világ elolvasása után ugyan is határozottan állíthatjuk azt, hogy Kodolányi írói életformájával, fejlődésével

életszemléletével a legszebb emberi győzelmek egyikét aratta. Kiemelkedett az apai nemzedék elmerülő világából, győzedelmeskedett hagyományokon, családi szellemen, iskolai és társadalmi kényszeren. A világháború és a forradalmak örvénylő szellemi áramlataiban meg tudta őrizni függetlenségét, igazságát, egyéniségét és világnézetének magasabbrendűségét. De a legnagyobb győzelmet önmagán aratta. Irigység és bosszú, a gyenge, beteg testnek szinte törvényszerű velejárója. Lelkéhez nem fértek hozzá, nem tudták lealacsonyítani. A szeretet hiánya, meg nem értés, igazságtalanság és megaláztatás nem tudták megmérgezni a lelkét. A keserűségek éles, de elfogulatlan, önmagával szemben is csaknem kegyetlen megfigyelővé tették, az igazságtalanságok elszenvedése közben fejlődött ki igazság-érzete s szenvedései közt nyerte el legnagyobb erejét: a hitet önmagában. Ez a magabizás, kalandvágyával egyesülve, tette harcos íróvá. A benne élő gyermek-író pedig időnként visszatérítette a társadalmi irányzatosság és — ezzel kapcsolatban — a tulzós naturalizmus felé forduló írókat, Kodolányi tehát érezhette, hogy az életében, életén aratott győzelem és a lelkében szunnyadó gyermeki művek értéket jelentenek. Ennek kifejezésére kényszerült, erre készült s egy szépen emelkedő írói pálya csúcán, kiforrott művészettel a Süllyedő Világban megvalósította.

Érdemes futólag összehasonlítani Kodolányi Süllyedő Világát Móricz Zsigmond önéletrajzával. Móricz Életem Regénye című műve valóban emlékezés, de minden sora mögött érezzük a 60 éves író kialakult élet-szemléletét. Saját emlékeit azokkal szövi össze, amelyeket szüleitől és rokonaitól hallott. Gyermekkorának teljes megjelenítésére, megszerkesztésére törekszik. Teljességre való törekvését mutatja az is, hogy összes munkái közül életének regényében boncolja legaprólékosabban a falu társadalmát. Nem azt írja, amit akkor látott, hanem amit most lát gyermekkorából. A falu társadalmának tökéletes, minden részletben pontos képébe rajzolja bele életének gondosan összegyűjtögetett emlékeit. Kodolányinál semmit sem találunk ebből a részletező rajzból és gondos

emlék-gyűjtögetésből. Emlékezeiben felidézi az életét úgy, ahogy az benne él. De még az újra-átélésnek örömeiben, vagy keserűségében is ritkán tapasztaljuk az író. Az átélés forrásában az átélő feloldódik az átélt anyagban. Az az érzésünk, hogy a férfi író elhallgat, visszavonul és csak írástudását, kifejező erejét bocsátja a benne alkotni vágyó gyermek-író rendelkezésére. Mintha egész eddigi írói fejlődése, tanulása, emelkedése csak arra való lett volna, hogy minél tökéletesebb eszközökkel fejezze ki Kodolányi Jancsika és a gimnázista Kodolányi életének örömeit, keserűségeit, szerelmeit és kalandjait: világát.

Társadalom- és életszemléletének külső rajzával nem terheli meg életének történetét. Emlékeit nem helyezi tapasztalatok és tanulmányok alapján pontosan megszerkesztett korba és társadalomba. Nem keresi őseit, szellemének és jellemének örökhagyóit; beteg lábának örökölt voltát is csak azért említi meg, mert ez a gyermeknek legkinzőbb kérdése volt Csak azt a világot mutatja be, amelyet a gyermek lát, csak azokra a kérdésekre felel, amelyek a gyermeket foglalkoztatják és akkor is szinte zárójelben, mintegy engedve a kisfiúval együttérző olvasó kíváncsiságának.

A telki erdészlak udvara villan meg egy pillanatra, egy kacagó gyermek, amint a lépcsőn állva, tenyeréből szállongó pelyhet fúj a tavaszi szellőbe s a korán elszakadt édesanya, egy-egy cirogató mozdulat emlékével. Hamarosan sokasodnak az emlékek, bővül a látóhatár. A bámulatos megfigyelő képességgel rendelkező gyermek feltárja a pécsváradai kertet, élénk varázsolja a komor magasban élő, szigorú apát, a Tekintetes Urnak tisztelt kutyát, a játékokat, iskolát, barátokat, kalandokat, az ordító svábokat, kitarul előttünk a Zengő hegyig elterülő egész csodálatos világ. Majd Vajszló következik, a legmélyebb érzések, legszebb kalandok, a legtermékenyebb tapasztalatok földje. Itt köti az író egész ifjúságát végigkísérő »testvérbarátságát« az ormánsági pógárfiúval s itt szerzi azokat a benyomásokat, amelyek később novellává, regénnyé és drámává kerekedve, az állandóan emel-

kedő író pályájának állomásait jelölik. A pécsi szomorú, megaláztatásokkal teli iskola-éveket csak a költészet, a szellem világában való elmélyülés deríti fel. Püspökladány, Székesfehérvár és Budapest a következő állandóbb állomásai a nyugtalan, élmény- és tapasztalatra éhes fiúnak. A boldogtalan szülői körbe vissza-visszatérve, főleg ezeken a helyeken éli át a világháborút, és az utána következő két forradalmat. Nagy lelkesülések, rajongások, kiábrándulások és kétségek teszik gazdagabbá a gondolkodó, töprengő fiú lelkét. Dogmatikus eszmék, ellentétes világnézetek harcában, a boldogság vágyától hajtva keresi a tájékozódáshoz szükséges igazságot. A boldogság- és igazságra való törekvés s néhány idősebb jóbarát irányítják az ifjú életét, amelynek feltárását házasságának elmesélésével fejezi be az író.

Első, igazán harmónikus könyve ez Kodolányinak. Történelmi regény-trilógiáját nem számítva, ha a Süllyedő Világhoz hasonlítjuk előző köteteit, mindenikben találunk valami kiegyenlítetlenséget, ellentétességet. Feketevíz című regényén kívül talán mindenik művében érezhető az a nagy szakadék, ami a költői lelkű író és a társadalmi jelenségek kíméletlen vizsgálója között tátong. Kodolányi eddigi társadalmi novelláit, regényeit és drámáit figyelve úgy érezzük, hogy figyelő, vizsgálódó démona elnyomja benne a költőt. Az ormánsági népeletet feltáró műveinek színei olyan kemények, sötétek, hogy írójukról néha valósággal gyűlöletet tételez fel az olvasó. Pedig gyűlöletről — a Süllyedő világ alapján határozottan állíthatjuk — szó sincs Kodolányinál. Végtelen szeretetet érez az Ormánság költői lelkű, művészi hajlamú népe iránt, anélkül azonban, hogy bűneit elfelejtené. Fájdalommal, de teljes megértéssel nézi romlását, szeretne segíteni is rajta, de nyilvánvaló célzatossággal nem rontja le könyvének művészi hatását. A nemzetét féltő magyar és a legnagyobbakra törekvő író teljes harmóniája valósult meg ebben a könyvben. Ha ezt az emelkedett egyensúlyt ezután is megőrzi az író, akkor talán vesztíteni fog hatásából mint nemzetpolitikus, de nyerni fog Kodolányi, a művész.

BALOGH LASZLÓ

AMIT MINDENKINEK EL KELL OLVASNI

A »Magyar Élet« kiadásában jelent meg Kodolányi János kis könyve, »Baranyai utazás« címmel. Szívbemarkoló, összefogó képek vannak benne a legősibb, pusztuló magyar világról. Ebből a könyvből közöljük az alábbi részeket.

Mit kellene cselekedni azonnal?

Az Ormánság szenvedélyes szerelmese és kihalásának esztendői óta szemlélője, Kiss Géza református lelkész ősi parókiájában vagyunk. Kocsin jöttünk ide, miután megnéztünk egy sor falut. Tapasztalataink mindenütt lesújtók voltak s csak a táj költői szépsége vigasztalt bennünket valamennyire.

A szűkebb ormánsági látókörből Kiss Géza vezetett ki bennünket. De előbb elmesélem a marócsai istentisztelet lefolyását.

Marócsa Kákics leányegyháza, Kiss Géza átmegy istentiszteletet tartani. A kicsiny és rohamosan fogyó gyülekezet most ünnepelte a templomi edények beszerzésének századik évfordulóját. Az ünnepi istentiszteleten ott szorong a falu apraja-nagyja, már amennyire »apraja« (gyáltalában van a falunak. Ma mindenki Urvacsorát vesz.

Kiss Géza beszél. És a meglelt férfi szavait már az első mondatoknál elfojtja a zokogás, torka öszszeszorul, szemébe könnyek szöknek... Egész beszédét omló könnyek között mondja végig.

— Mit üzen nekünk az elmúlt száz esztendő? — teszi fel a kérdést a néma csendben hallgató gyülekezetnek. S elmondja, hogy ezek a szentelt edények egy évszázad távolságából szólnak hozzánk. A nagyapák áldozatkészsége adta őket, hogy késő nemzedékek meritseinek belőlük hitet, erőt, kitartást az élet harcához, munkájához. De vajon milyen üzenetet tudunk átadni mi az utánunk következő évszázadnak? S lesznek-e még, akiknek üzenni lehet?

S feltárja a valóságos helyzetet. Rámutat a romlásra, a falvak kihalására, az élet visszajára fordított jelenségeire, a kérlelhetetlen halálra, amely az Ormánságra s a kis marócsai gyülekezetekre vár. S a szemekben egyre jobban elborul a dac, egyre több arcon gördül le a könnyesepp, az öreg emberek szája megvonaglik...

Már sír a pap és sír a gyülekezet, nincs senki, akinek a szeme száraz maradna. Lehet-e még pillanat, amikor a pap ennyire megértse a gyülekezetét? Lehet-e még gyülekezet, amely így együttérezzen papjával s ilyen megrendítő kétségbeeséssel tekintsen saját sírja megásott üregébe? Hangzott-e el már ennél megrendítőbb jajkiáltás a magyar életben? Filmre kellett volna felvenni a kis baranyai falu istentiszteletét a sírva beszélő pappal és a sírva hallgató hívekkel, a százésszentes templomi edényekkel és az Urvacsorával, hogy mindenki lássa ebben az országban a tények megmásíthatatlan rendjét s a jövő riasztó sötétségét. Hogy résztvegyen az egész ország a kis marócsai gyülekezet kétségbeesésében s lássa az árvizek között omladozó gyenge gátakon a hőselkü papokat, tanítókat, amint egybefonódva népük sorsával, ma még tiltakoznak, küzdenek a romlás ellen. Látnia és hallania kellene minden magyarnak a nagy rapszódia legsötétebb jeleneteit!

Mert Zengővárkonytól Kákicsig nincs senki, aki a romlás megállítását lehetőnek tartaná azonnali, gyökeres társadalmi és gazdasági intézkedések nélkül. S nemcsak a papok, tanítók, orvosok látják ezt így, hanem maga a nép is. Sokan hajlandók azt hiinni, hogy a paraszt nem látja sorsát, hanemcsak úgy ösztönösen »beleél« a nagyvilágba s nem törődik a jövővel. Hogy vak s nem látja a szeme előtt harminc-negyven év óta konok következetességgel lezajló jelenségeket. Nem így van! Tessék megkérdezni őket magukat s a feleletekből

Reformatus Élet
1941. máj. 31.
22. sz. 9.

kibontakozik a tudatosság, a világos helyzetfelismerés — de a »minden mindegy« lemondása is. Ők tudják s akarják mindazt, ami történik velük, reménytelenségük, kétségbeesett egykedvőségük azonban oly nagy, hogy már semmi erejük nincs a dolgok megváltoztatására.

Egy fiatal parasztember megházasodott. Akarta és kívánta a gyermeket. Született is egy kislánya s nemsokára örömmel várta a második gyermeket is. De mire a kisfiú megszületett, az öregek úgy megfordították érzéseit, úgy kivetkőztették természetességükből a szülői ösztönüket, hogy elhatározták: elteszi a gyermeket láb alól. Aszpírint adtak be tehát a csecsemőnek s amikor kiizadt, mezítelenül kifektették a tornácra. Tüdőgyulladás, majd gyors halál lett az eredmény. S az apa ridegen, vad góggal hirdette:

— En nem veszők kiscipőt, kisorhát... Nálam nem ordét a gyerekek... Neköm elég az az egy is!

Megvizsgáljuk a falu népesedési viszonyait. Az egyik házban két öreg él, gyermek nincs. A másikban magányos vénasszony. A harmadikban család egy lánnyal. A negyedikben a nemzetség utolsó öregembere lézeng, utód nincs. Az ötödikben magányos fiú. S így tovább. Szürkén kopognak a sivar adatok, mint a koporsót szögező kalapácsütések. Tíz-tizenöt év s a hajdan viruló falu elnéptelenedik.

Mert itt azután hiába akarna több gyermeket az ormánsági — tehát nem idegenből jött — ember. Gyermek akkor sem születik, ha a házastársak akarnák. A természet behódol a beteg akarat parancsának s az élet megszűnik!

Hogy mindez a nép teljes megfertőzésre vezet, annak szomorú jeleit meséli egy fiatal, környékbeli tanító.

A falvakban az iskolából kiállott gyermekek számára közös játszótér tartanak fenn, ahol felügyelet nélkül folyik a szórakozás.

Ugy tudjuk, hogy ezekről a »játszóházakról« már jelentés ment illetékes helyekre is. Ha tévednénk: most hívjuk fel rájuk a hatóságok figyelmét. Tessék erélyesen kispérni a játszótérakat! De sajnos, ha ez meg is történnék, a kényes és fontos ügynek csak az egyik része intéződné el, a tilalmi része. De a helyébe mindenesetre teremteni kell valamit, ami a kamaszgyermek egészséges ösztöneit megfelelő módon tartaná és levezetné. Talán a levante-intézményt kellene játékosabbá, vidámabbá, szabadabbá tenni. Ugy, amint annakidején, amikor életre hívták, egyes tisztánlátók tervezték. Tessék megviza-

gálni népünk életmódját az elmúlt évszázadokban. Bizonyos, hogy sok egészséges, gyakorlati útmutatást lehetne abból szerezni!

De hát ezek »elméleti« kérdések és tőlünk »konkrétumot« kívánnak. Ime a tények:

Bogdása földjeinek egyharmada horvátok kezén van. Horvátok művelik a földet többnyire felesben, mert nincs magyar munkaerő. Ha a bogdásai öregeket megkérdezi az ember, hogy hová vezet ez, először vállat vonnak és hallgatnak, azután mentegetőznek:

— A föld csak a miénk akkor is, ha kevesen vagyunk és horvátok művelik... Ha pedig rámutat az ember, hogy igen, a magyaroké, addig, amíg ők, az öregek ki nem halnak, újabb vállonítás a felelet s egy eldadogott vád:

— Mér nem adnak földet, hogy legyen a gyerekeknek is?

Tény az is, hogy a vizeket lecsapolták, de létesítettek halastavat. Elvették a néptől vizét-halát, elvették az élete biztonságát. Most a halastó hala persze nem a paraszté.

A legszörnyűbb tényeket este Kiss Géza statisztikáiból ismerjük meg. S ezek a tények már messze túlmutatnak a baranyai kereteken.

Kiss Géza összegyűjtötte az egész Dunántúl és Duna-Tisza közének református egyházaira vonatkozó születési adatokat s azokat feldolgozta. A számok kerek száz esztendőre mutatnak vissza. Azután minden község adataiból grafikont készített. Most itt fekszenek előttünk a grafikonok százai, mint a görcsös lázgörbék s hegy-völgyeikből, szakadékaikból rettenetes tény rajzolódnak elénk. Kiderül, hogy kivétel nélkül minden faluban, városban az utolsó tizenöt-husz esztendőben a születések arányszáma zuhanásszerűen esett, még pedig a száz esztendő előtti arányszámok negyedére, ötödére, sőt tizedére! Jó, ha csak a felére. Az egyetlen Harta tartotta meg csupán száz év előtti nivóját, az is — német község, noha református.

Ha pedig ezt egybevetjük a Hajdu megye születéseiről kiadott legutóbbi hivatalos jelentéssel, mely szerint a Hajdúságban is megdöbbentően zuhan a születések száma, fel kell tennünk a tények parancsolta kérdést: hol itt a baj? Mik a legfőbb okok? Hol tört meg a szívós, kemény ázsiai nép életereje? S mit kellene — cselekedni, de azonnal!

Mert az bizonyos, hogy Baranya és az Ormánság csak a bomlás kezdeté volt. Talán a leggyengébb pont, ahol a nép életöztöne a leg hamarabb megtörött. De hogy a baj nem állott meg, azt száz esztendő számadatai és grafikonjai mutatják. Ezeket tagadni nem lehet!

ÉL AZ ÖRÖK MAGYAR SZELLEM

AZ EGYESÜLETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS ÜNNEPI ESTJE

II M Ű S O R :

1. **BARTÓK BÉLA:** Tánc szvit. Előadja a Székesfővárosi Zenekar. Vezényel: ENDRE BÉLA.
2. **KODÁLY ZOLTÁN:** Psalmus Hungaricus. Előadja a Székesfővárosi Énekkar és a Székesfővárosi Zenekar. Vezényel: KODÁLY ZOLTÁN.

S Z Ü N E T

3. **KODOLÁNYI JÁNOS:** Elöljáró beszéd.
4. **SZABÓ DEZSŐ:** Két árva (Megjelent az Ölj c. kötetben). Elmondja: TIMÁR JÓZSEF.
5. **ERDÉLYI JÓZSEF** és **SINKA ISTVÁN** versei (Megj. az Emlék és a Vád c. kötetekben). Előadja: KULCSÁR IRMA.
6. **DARVAS JÓZSEF** előadása: Hűség a néphez.
7. **KODÁLY ZOLTÁN:** Karádi nóták. Előadja a Gázművek Énekkara, a Dunakeszi MÁV „Magyarság” Dalkör és a MÁV „Testvériség” Dalkör 350 tagú egyesített kórusa. Vezényel: ENDRE BÉLA.
8. **VERES PÉTER** előadása: Parasztok — magyarok.
9. **ILLYÉS GYULA** és **JÓZSEF ATTILA** versei (Megjelent mindkét költő gyűjteményes kötetében). Előadja: SOMODY PÁL.
10. **MÓRICZ ZSIGMOND:** A szegedi kufa (Megjelent a Hídban). Elmondja: TORONYI IMRE.
11. **NÉMETH LÁSZLÓ** előadása: Debreceni Káté (Megjelent a Minőség forradalma IV. kötetében).

1941. jún. 6. r.

Kodolányi János:

Elöljáró beszéd

KODOLÁNYI JÁNOS
Erdélyi József rajza

Akik most ünnepi estünkön olyan csodálatos lelki egyesülésben s imponáló tömegben itt megjelentek, szokatlan látvány tanúi.

Mert íme, kultürestet rendezünk számukra, a nélkül, hogy mérlegelnők, vajjon a közönség minden rétegét ki tudjuk-e elégiteni. Mértékünket nem a közönség ízléséhez, színvonalához szabtuk, — a közönség ízlését, színvonalát szabtuk a miénkhez. Így hát nem fognak hallani operettrészleteket régi »klasszikus« operettekben, hogy elandalodjanak a »dicső multon« s visszaálmodják a mult század végének, a jelen század elejének úgynevezett »aranykorszakát«. Helyettük mi Bartók Béla és Kodály Zoltán klasszikus remekeit adjuk s évezredek magyar népdalokat, hogy, ha visszaálmodjunk valamit, hát az örök magyar szellem hajdani uralmának korszaka legyen az. Nem kértünk fel népszerű, mulatságos konferansziét sem, hogy a nevetőizmot működtető korszerű »kiszólásokkal« és nyakatekert szójátékokkal mulattassa a nagyérdemű közönséget. Költőink között sem szerepelnek a felfújott honfibus, a »szittyá fergeteg« és a sújtásos magyarkodás

közszeretetek örvendő nagyjai. Helyettük az örök magyar szellemi és a gyökeres társadalmi megújulás félreállított hirdetőit szólaltatjuk meg, azokat a költőket, akikik félkezükkel a magyar népmilliók kezét fogják, félkezükkel a csodálatos magyar irodalmi mult nagyjainak szellemkezeit. Nem tettünk engedményeket, nem alkudtunk meg. Legfeljebb egyben: nem tudtuk felvonultatni mindazokat az értékeket, akik Budapestben is, vidéken is velünk egyívásúak, egyézésűek, egyképen értékes művészek és harcosok, mert ehhez kevés egyetlen est szűkreszabott ideje, egyetlen színház korlátozott színpada. Sokan vannak, hála Istennek, jóval többen, mint amennyi a maroknyi magyarság tömegével arányos, sőt többen, mint a világ bármely hatalmas népének soraiban.

Szokatlan a mi műsorunk azért is, mert íme, olyanok állanak ki benne együtt, egy érzéssel, egy gondolattal, akikről a sajtó bizonyos nem kicsiny része sippal-dobbal, leplezett vagy nyílt kárörömmel hirdette, hogy egymásnak halálos ellenségei. Olyanok, akikről »schwarz auf weiss« bebizonyították, hogy útjaik örökre elváltak. Olyanok, akikről elégedetten megállapították, hogy az irodalom »kettéhasadásának« újabb változatát ütötték nyélbe. De lám, a halálos ellenségek, az irigykedők, a kettéhasadók itt állanak sorban, együtt, mint ugyanannak az örök magyar szellemnek, ugyanannak a gyökeres társadalmi újjáteremtődésnek békés harcosai. Vannak közöttük különbségek, sőt ellentétek vérmérsékletben, módszerekben, gondolatokban, de vajjon a gerillaharcosok ugyanarra a parancsra, ugyanarra a bürokrácia kímesterkelt szabályzatra lépnek-e? Mi nem menetelünk, mi együtt harcolunk, mi nem rángatjuk ütemre a lábunkat, mi külön-külön kapaszkodunk, előretörünk, szétválunk, egyesülünk, borozunk és énekelünk, sőt gyakran látszólag egymás ellen vonulunk fel. De vérben és hitben, célban és életérzésben, erkölcsi felfogásban és elszántságban egyek vagyunk, ugyanazok vagyunk. Az örök magyar szellem lángnyelvei szállottak meg bennünket, a társadalmi igazságosság kardját viseljük valamennyien.

És még származás dolgában sem vagyunk egyformák. Van közöttünk zsellér- és parasztivadék, van munkásszármazék, van középosztálybeli. Irodalomban, művészetben, a szellem nagy köztársaságában nem számít a kiröpítő osztály. Mi azonban származásunkra, bölcsőnkre való tekintet nélkül egyek vagyunk a magyar nép megújulásának, örök megmaradásának szolgálatában, egyek vagyunk a magyarság jellegének meg-

tartásában, továbbadásában. Nemcsak hirdetjük, hogy a magyarság egy és oszthatatlan, minden részecskéjében egyenlő jogú és ugyanarra az emberségre méltó, — ezt megteszik évtizedek óta a politikusok is, — de műveinkben cselekedszük. A hit cselekedetek nélkül halott, a mi hitünk cselekedet. Felmutatjuk annak a Magyarországnak a képét, amely minden igaz szívben világít s életünkkel pecsételjük meg, hogy ez az álomkép megvalósul. Meg kell valósulnia, mert ha nem, hiábavaló minden erőfeszítés, minden terv, minden munka, hiábavaló minden szeretet és harag, hiábavaló, hogy a magyar nők szüljenek, a magyar férfiak dolgozzanak és harcoljanak.

Egyek vagyunk minden döntő kérdésben. Csak a hangunk, a külsőnk, a módszereink különböznek.

És csodálatosképen egyek vagyunk abban is, hogy azok, akik most a nyilvánosság elé lépünk, mint csoport, mint egy közös cselekedet végrehajtói, mint egy közös szellem képviselői, egy kivételével mindnyájan hiányzunk az irodalmi társaságok, az akadémiák, a hivatalos elismerés pálmáigát osztogató fórumok tagnévsoraiból. A magyar zene egyik klasszikusa, Bartók Béla, messze Amerikában van, őt nem is ünnepelhetjük forró szeretetünkkel körünkben. A másik klasszikust, Kodály Zoltánt, csak a minap buktatta ki tagválasztásán a Magyar Tudományos Akadémia. Van köztünk, akit a Petőfi Társaság eltanácsolt előkelő soraiból, a többi közelébe sem jutott egyetlen hivatalos irodalmi társaságnak sem. Vajjon ránk nézve sajnálatos ez, vagy a tisztelt társaságokra nézvést szegény? Ne firtassuk, csak állapítsuk meg, hogy részünkről semmi sajnálatot nem érzünk. Inkább jellemző tünetnek tartjuk a magyar szellemiség életére, hogy a Kisfaludy, a Petőfi nevét viselő társaságokból kínos gonddal s nagy hozzáértéssel kiostálták az élő magyar szellem legmagyarabb, legnépibb, sőt mondjuk ki: legnemzetibb képviselőit, hogy a Széchenyi-alapította Akadémiában nincs helye a magyar zene klasszikusának. Itt van az igazi, a tragikus hasadás a magyar kultúreléletben! Az egyik oldalon a kultúra, a másikon az élet. Vajjon mikor lesz a magyar földön az igazi kultúra: élet s az igazi élet: kultúra?

Mert mi a magyar kultúra és magyar élet egységét kívánjuk. Nem politikát hirdetünk, nem politikát szolgálunk. Ne ringassa magát illúziókban egyetlen párt, vagy politikai mozgalom sem, hogy mi az ő sikereiket kívánjuk bokrosítani. Az egész magyar életet, az egész magyar népet, az egész magyar boldogulást és sorsot szolgáljuk s lazt szeretnők, ha a politikusok, a pártok, a politikai mozgalmak minket szolgálnának egyetemes, a messzi jövőbe a mindennapok valóságának talajáról tekintő szolgálatunkban. Egyenként talán hívei, rokonszenvezői vagyunk egyik, vagy másik politikai mozgalomnak, összességünkben egyikhez sem tartozunk. Szentül hisszük, eljön az idő, amikor min-

den magyar politika belőlünk indul ki és hozzánk tér vissza, amikor minden politikus, minden gyakorlati elme a mi álmaink tiszta forrásából merít. Mi nem vagyunk baloldaliak és nem vagyunk jobboldaliak. Tévedne azonban, aki azt vélné, hogy ilyenformán az úgynevezett arany középúton járunk. Mi baloldaliak is, jobboldaliak is vagyunk. Összegezők, szintetizálók vagyunk, elvetjük a bal-jobb, bal-jobb kissé kezdetleges kaszárnyatájékozódásának rendszerét. Bár nem tagadjuk, hogy vannak közöttünk, akik a bal s vannak, akik a jobboldalon küzdenek. De ugyanazt a harcot vívjuk mind a bal-, mind a jobboldalon s táborozni, tanácskozni, borozni és énekelni, búsulni és vigadozni ugyanabba a táborba járunk. Fegyverünk is egy fegyvertárból való. Ugyanaz a föld fogadja majd be csontjainkat, ugyanazok alatt a fák alatt ülünk diadalünnepet. Anyánk a magyar nép, ő szült mindnyájunkat.

A mai est nemcsak azért jelentőségteljes, mert együtt vagyunk itt vének és fiatalok, parasztok és úri ivadékok, baloldaliak és jobboldaliak az örök magyar szellem ünnepén, hanem mert ez az ünnep egyszersmind a magyar könyv ünnepe is. Fáradozásunk arra irányul, hogy mihamar a magyar építészet, a magyar képzőművészet ünnepe is legyen. A magyar zene immár együtt ünnepel velünk, nem csoda, hiszen az író eszköze, anyaga, a nyelv: zene is egyszersmind. Aminthogy a zene: nyelv. De a képzőművészet ezúttal csak egy nagytehetségű képviselőjét küldte közénk Boda Gábor szobraiban. A magyar kultúra minden fénysugara ugyanannak a Napnak, az örök magyar szellem Napjának más-más színű közvetítése. Az élet ezerélű kristályán törik meg, hogy képzőművészet, építészet, zene, vagy irodalom alakjában ragyogjon előttünk.

De jelentőségteljes a mai ünnep azért is, mert a tatárjárás borzalmának évfordulóját üljük. Emlékezzünk a hétszáz évvel ezelőtt ránk szakadt véres időkre. Megostoroztattunk, porba tiportattunk, sírás és jajgatás, fogak csikorgatása zengett az árpádi magyar földön. Emlékezzünk és ne feledjük: élt az örök magyar szellem. Feltámadtunk.

És ha egy új tatárjárás szakadna ránk, vajjon nem kérdezné-e meg az Isten tőlünk is, mint Szodoma lakójától: van-e ötven, van-e tíz, van-e csak három igaz ember a városban, hogy megkegyelmezzek neki? A tatárjárás idején volt nem három, nem tíz, nem is csak ötven igaz ember a Szodomává süllyedt országban. Ma is van, — ma is volna, ha mégoly Szodomává süllyednénk is, nem három, nem tíz, nem is ötven igaz ember. Sok ezer, sok tízezer. Akikben él az örök magyar szellem.

S vajjon kell-e félnünk hát kénkőves tüzesőtől, tatártól, vagy akár a Poklok kapuitól is?

1941. jún. 22. 211

Kodolányi János plégyűjtése a Táblán (1941. jún. 4.)
léc. 333.

Hajdúsági levél

Most kaptam kézhez Kodolányi János új könyvét, a „Baranyai utazás”-t, amely a könyvnapon jelent meg. Szomorúan szép, izgalmas olvasmány ez. Minden sora a népe jövőjéért aggódó író jajkiáltása. Kodolányi megrázó színekkel ecseteli a pusztuló Ormánság népének tragédiáját. Keserűen panaszkodik könyvében, hogy az „egyke” miatt mindenki aggódik, jajong, de tenni alig tesznek valamit.

Szomorúan gondolom el, mi minden pusztítja, tizedeli sorainkat. *Itt nálunk, a Hajdúságban, nincs ugyan még egyke, de a sokgyermek rendszer, apánk hagyományja már kiment a divatból.* Bizony lassan ott tartunk mi is az egykénél és az Ormánság sorsára jutunk. Ezt pedig minden erővel meg kell akadályozni. Nagy baj az is, hogy kevés az egészséges lakás. Szűk lyukakban két-három család is nyomorog együtt. A kereset sem elég arra, hogy a szegény ember családot tartson el. *Mindenfelé nagy a gyermektelenség és éledeletlenség.* De a változás, az öntudatosodás jelei is mutatkoznak már sokfelé. Mindenesetre, Kodolányi János már *nincsen egyedül.* Az „ismeretlen Magyarország” minden falujában van már egy-két ember, aki vele aggódik.

Gerei Péter.

Szabad Hó 1941. jún. 22.

25. n. 3.

K Ö N Y V E K

KODOLÁNYI JÁNOS: BARANYAI UTAZÁS. (Bolyai Akadémia.) Időtálló írói mű is lehet néha — időszerűtlen s a Baranyai Utazás ma kétségtelenül az. Tanulmánygyűjtemény — a bevezető tanulmányon kívül — abból az időből, amikor az írók még megkísérelhették a hangulatkeltést a magyar problémák megoldása érdekében. A hangulat néha már közvéleménynek látszott, a problémák körül irodalom kavardott, Vajszló, Besence, Kemse sorsa már-már mozgalmat is teremtett Baranya ügyéért, az »öngyilkos nép« kezét meg is foghattuk volna. Talán még, — hittük volna akkor, hogy kialszik a láng? Baranyában ma napkeresztes lobogó alatt masírozik a Volksbund, kell-e hát magyarítani az időszerűlenséget? A cikkek és tanulmányok a maguk idejében hangra lázítottak, ma csak a megnémultakat fojtogatják. Ma nincsenek meg a feltételei annak, hogy ilyen könyveknek tömegsikere legyen, mert nincsenek meg a feltételei a föld-reformnak sem. A Baranyai Utazás ma már csak tanítás az állhatatosságra, s ha figyelmeztetés is, nem a tömegnek és a hivatalnak szól, hanem írókat emlékeztet az elfelejtett kötelességre. Kodolányi írói igazodásának alapja, írói élményeinek irodalmonkívüli rögzítése ez a könyv, akár forrásnak is nevezhetnők. Az elhatározó élmény — a pusztuló nép és vesző ország sorsa húzódott vissza lapjaira, ez növesztette az író e cikkek óta a legnagyobbak közé. Mi a gimnázium alsó osztályainak padjaiban ültünk még, amikor ő már rövidlátó politikusokkal harcolt az Ormánságért, s belülről, a megértés bonckésé-vel, de Európa tanulságaira nyílt szemmel próbált az egyke titkaihoz közeledni. Magyar írói sors, hogy műve befejezetlen maradt: a tettek nem tőle függtek, tehát — elmaradtak. Mégis érdemes volt kiadni a régi írásokat a mai előszóval, mert sok vádra felelnek. Az ügy elbukott, s a könyv mégsem utóhang, hanem emlékeztető azok számára, akik életet is, történelmet is, egyformán felejtenek, s — fiatalok. Toborzója a régi zászló alá. A riadó így a remény himnuszává lesz, de — van-e nemzedék vajjón, amely átvegye a »staféta-botot«? Négy évvel ezelőtt hittünk benne, ma azonban — ezt meg kell végre mondanunk — alig. Sem tollal, sem lélekkel nem tudunk felnőni ezekhez a feladatokhoz.

Szij Gábor.

Magyar Élet
1941. júl.,
F.A.

EGY PLÁGIUMPERHEZ

Néhány nappal ezelőtt nagy port vert föl az a másodfokú ítélet, amelyet Erdős Lászlónak Kodolányi János ellen indított plagiumpörében hozott a bíróság. Az ítélet előtt, amely különben nem végleges, tisztelettel meghajlok és nem kívánom kritika tárgyává tenni. Csak mint író azt szeretném vizsgálni, micsoda ferde helyzet állhat be ilyen ítélet alapján az íróra nézve.

Az ítélet nem állapítja meg Kodolányi terhére a plágiumot. Nem állapította ezt meg az Irodalmi Tanács sem, amely abban a véleményében volt, hogy Kodolányi darabja teljesen önálló értékű irodalmi mű. Mindezek ellenére a bíróság, bár a plágium esete szerinte sem forog fenn, mégis kimondotta, hogy Kodolányi eljárása „a jó erkölcsökbe ütközik” s ezért kártérítésre kötelezte Erdős László javára azon a címen, hogy darabjával elütötte őt színművének előadási lehetőségétől.

Mi már most itt a helyzet. Kodolányi darabot írt az egyke-kérdésről és ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik Erdős darabja is. Ezzel még plágiumot nem követett el. A probléma ma a levegőben van. Mindenki hozzászólhat. Azt senki a maga részére le nem foglalhatja. Nem fémjelezheti. Egyébként pedig Kodolányi cikkeiben, tanulmányaiban már régen — Erdősnél jóval régebben*) — foglalkozott ezzel a tárggyal, a tárgy érdekelte őt, állandóan szövegben tartotta. Tehát darabot is írhatott róla.

A két darabnak csak a tárgya közös s közös néhány olyan szereplő személy, akinek színpadra vitele magából a tárgyból szükségképpen folyik. Más egyezés nincs. A darabok felépítése, szerkezete más. Kodolányié sokkal gazdagabb hangszerelésű és olyan kérdéseket is érint, amelyek Erdős darabjából teljesen hiányoznak.

Mi hát a Kodolányi bűne? Az, hogy olyan tárgyat választott, amelyre más is szemet vetett. Megtehetette és ő maga is abban a veszedelemben forgott, hogy harmadik, negyedik író is hozzászól ehhez a témához. Akkor ő is kártérítési pert indít ezek ellen, ha véletlenül nem az ő darabját adják elő.

De nézzük csak, mért nem került színre Erdős darabja? Azért talán, mert Kodolányi is darabot írt a kérdésről? Dehogy is. Egyszerűen azért, mert darabja nem volt eléggé irodalmi és színpadképes. Ezért nem tudta előadni a Nemzeti Színház igazgatója. Ezért keresett hozzá a színház átdolgozót, aki irodalmi és színpadképes formába öntse. Ha Kodolányi nem is írta volna meg saját darabját, s ha nem is adták volna elő, Erdős darabja akkor sem kerül színre, legalább is nem abban a formában, ahogyan megírta.

Mi következik már most az ítéletből? Az, hogy ha egy műkedvelő megír egy közkeletű témát s akármennyire nem sikerül neki ez a megírás, vérbeli író többé nem nyúlhat ehhez a kérdéshez, nem írhatja meg jól és másképp, mert a dilettáns valósággal patenzt szerzett rá azzal, hogy elrontotta, hiszen munkája valósággal minta- és védjegyoltalomban részesül. S az igazi író cselekedete a jóerkölcsökbe ütközik, ha ugyanehhez a tárgyhöz próbál nyúlni.

Természetesen egészen más a helyzet, ha nem egy közszájon forgó, úgyszólván a levegőben lógó problémáról, hanem egyéni ötletéről van szó, amely csak a szerzőnek juthatott eszébe. Ha valaki ilyen idegen ötletre alapítana darabot, ami szintén megtörtént már színházaink életében, az már csak-

ugyan nem járna a jóerkölcs útján, de annak a terhére meg is kellene a plágium bűnét állapítani.

Maga a tárgyegyezés különben semmit sem jelent. A világ-irodalomban sok nagy író dolgozott fel olyan tárgyat, amelyre elötte már mások, esetleg sokan is foglalkoztak. Cidről a középkorban époszt írtak, a románcok egész garmadája szól róla, spanyol írók drámának is feldolgozták, de azért Corneille Cidje mégis a francia irodalom klasszikus remeke. Racinet senki sem tartja plagizátornak azért, mert Euripides görög mitológiai témáihoz nyúlt és Grillparzer sem követett el bűnt, mikor ugyanezekhez a tárgyakhoz nyúlt, Arany János sem plagizátor, mert Toldit Ilosvai Selymes Pétertől vette. Nem a tárgy a fontos, hanem a megírás. Itt tehát csak arról van szó, Kodolányi tudta-e megírni ugyanazt a témát vagy Erdős?

Végül rá kell térni még egy dologra is. Fiatal írók szívesen vitték el darabjukat idősebb, tapasztaltabb író társaikhoz, hogy véleményt, tanácsot kérjenek tőlük. És a beérkezett írók, ha teheték, szívesen segítettek a fiataloknak. Alig hiszem, hogy ez után az ítélet után akármelyik író is hajlandó volna hozzáfordulni író társa műveit átolvasni. Hiszen véletlenül talán maga is foglalkozott olyan tárggyal, amely ezek valamelyikében felvetődik. Esetleg talán meg is írta ezt a darabot, vagy regényt. Akkor sürgősen zárja be munkáját a fiókjába, vagy örökre búcsúzzék el tőle. Mert különben semmi szentelt víz le nem mossa róla, hogy a jóerkölcs ellen vét, különösen ha ráolvassák, hogy csakugyan ismerte is a hasonló tárgyú idegen művet.

Alig hiszem, hogy akadjon ezután író, aki vállalkoznék valamelyik író társa munkájának elolvasására. Sőt, ha van nála ilyen, sürgősen és olvasatlanul visszaküldi.

Kállay Miklós

*) Első nagy novellája a *Sötétség*, klasszikus értékű: az egyke kérdését mutatja be 1922-ben.

Kelet Népe 1941.
júl. 15. 13. n

MUKEDVELŐK

IRÁK:
KALLAY MIKLÓS

A mükedvelő kétértelmű szó. Nem annyiban, hogy látszólagos jelentése miatt másik, rendszeren a jóerkölcsökbe vagy az izlésbe ütköző értelem: lappang. Igaznem betű szerint véve: csakugyan két értelme van. Mükedvelő jó értelemben véve az, aki kedveli mások műveit, szereti a szépet, lelkesedik sőt áldoz is a műalkotásért. Az ilyet szokták a közéletben amatőrnek nevezni. Viszont rossz értelemben vett mükedvelő az, aki nem az igazi műalkotást szereti, hanem maga szeretne alkotóvá válni, de nincs rá hivatottsága, nincs hozzá elegendő tehetsége. Ez az utóbbi a dilettáns. Itt most ezekről a rossz értelemben vett mükedvelőkről lesz szó.

De még ennek a rossz értelemben vett mükedvelőnek is van egy ártatlanabb fajtája. Ha valaki csak saját kedvtelésére mükedvel, ha annyira szereti a művészetet, hogy kénytelen maga is megpróbálkozni vele, de alkotásait legfeljebb csak közeli hozzátartozóinak, baráti körének mutogatja, ezzel még nem árt senkinek, talán legkevésbé a művésztöknek. Ha széplelkű kisasszonyok maguk festenek édeskés képeslevező-lapot leányszobájuk díszítésére, lelkük és izlésük rajta. Ha házi költők enfaragta versekkel ünneplik meg a családi eseményeket, ebben még valami bájos megbűvészség is van. A baj ott kezdődik, amikor a mükedvelő kilép a cselekvés színterére és érvényesülni akar. Mikor az igazi írónak és művésznek kijáró megbecsülést és diszt követeli meg magának. Sőt érvényesülő könyöklésével levegőt, megélhetést is vesz el az igazi tehetségek elől. Nem is szólva arról, hogy rontja a művészi termelés színvonalát és azzal, hogy mükedvelő alkotásait baráti szöcsövek útján művészi remekké lépteti elő, megtévesztő módon sekélyesíti a közönség izlését.

A mai irodalomban és művészetben, amely valósággal szabad vadászterületté vált, elképzelhetetlen sokaságban hemzsegnek a mükedvelők. Sokszor olyan nagyképű biztossággal lépnek fel, a dobverőknek és lelkesedőknek olyan uszályát vonszolják maguk után, hogy kevésbé beavatott nem nagyon nehezen különbözteti meg őket a hivatásosaktól.

A mükedvelő néha igen ügyes, bámulatos készséggel sajátítja el a mesterségbeli fogásokat. De éppen erről lehet legjobban fölismerni. Mindazt, ami külső

csak az irodalomban és a művészetben, mindazt, ami technikája, de nem belső lényege, lelke a művészeteknek megtanulja, sőt tökélyre is fejlesztheti, de mindig hiányzik belőle az igazi tehetség eredetisége. A mükedvelő mindig elhasznált motívumokkal dolgozik, másoktól kitalált és kicsiszolt stílust vesz át, művészek által felfedezett képeket, fordulópontokat alkalmaz a rendszeren egyen is díszíti velük tárgyát s előadását keresetté, virágossá, dagályossá teszi. Ha pedig minden áron eredetinek akar látszani, nagyobbraézat bizarr külsőségekbe, nyakatekert cikornyáságba téved. Az agyoncicomázott, szirupos édességű kiccsét is többnyire mükedvelők termelik.

Jó szem azonban hamar meg tudja különböztetni a talmit a valóditól a művészetében is ha még olyan szemfényvesztő ügyességgel leplezi is a belső érték hiányát. Az igazi műalkotáson, kerüljön az ki költő, festő vagy szobrász kezéből, mindig megérzik, hogy az alkotó belső kényszere hozta létre. A művész démona parancsolta ki az íróból, tehát egy-egy kiszakadt darabja az emberi léleknek s így az emberi egyetemességhez szól. A mükedvelő alkotását ezzel szemben kissé mindig fölöslegesen, személyes ügynek érezzük, hiányzik belőle az az izzás, amelyet a belső vajudás láza hagyott rajta, az egésznek van valami külsőséges, hivásos íze. Az író szíve vérrel ír, a mükedvelő csak tintával. Mallarmé olykor hetekig, hónapokig tűnődött egyetlen szón, folyton újra meg újra írta verseit, a mükedvelő szótára mindig készen áll, de ezt a szótárt mások állították össze. Az igazi művész áldozattal hódol bálványának, a mükedvelő csak arra vágyik, hogy mások áldozata, tömjéne hódoljon neki.

Az igazi íróban is van hiuság, mondhatják erre. Sok író szereti a külső hatásokat, a feltűnést kihasználni műve népszerűsítésére. Ez tagadhatatlan tény. Különösen az újabb irodalmi élet mutat fel erre bőven példát. És az is igaz, hogy ez a feltűnési vágy, a hiu érzékenység és öntömpjenezés nemcsak külső tényekben nyilvánkozik meg, hanem olykor a művész alkotásán is nyomot hagy. Mégis van valami különbség. A mükedvelőnél rendszeren az indítók a hiuság, az egész alkotási vágy forrása s a cselekvés rugós és irányítója. Az igazi művésznél viszont az alkotások cikero termeli ki rendszeren már egy művészi pálya zenit-

Művészeti Újság 1941. júl. 15. 159. n. 10.

jén. Alapja a jogos önérzet, amely később esetleg tulzása csap és külső megnyilatkozásaiban már maga is műkedvelő vonásokat árul el, ahogy minden igazán nagy színészben is mindig van valami a ripacsból s ez a vonás olykor öszönlősen kitor a legnagyobb művészből is. És mint a ezinész, a művész is várja a tapsot, ez az éltető eleme. Emberi gyöngeség ez, de egyben emberi jog is. Sok szenvedés, az alkotás vajudó kinjai után, a művészi álm valóra váltásának óriási feszültsége után élvezni az elismerés csillapító irját, megfürödni a siker feloldó, üdítő, elzsongító fürdőjében.

A mai irodalomban nálunk is, külföldön is sok a dilettáns. Nemcsak azért, mert a műkedvelő és a hivatásos író közt elmosódott a határ, hanem azért is, mert a mai irodalmi viszonyok valósággal kitegyeztették a műkedvelőket. A legújabb időben vált divattá a szépirodalomban is a beszámoló műfaj, nagy események, átélt világszenzációk, érdekes környezetben látott és hallott dolgok leírása, a felszín alatt rejtve maradó visszaélések, igazságtalanságok leleplező beledolgozása a szépirodalomba. Ezen a címen láttak napvilágot naplók, önéletrajzi regények, amelyeknél különösen az volt a fontos, hogy kevésbé ismert környezetet ennél meztelenebbre vetkőztetve mutassanak be. Itt valósággal orénynek számított, ha az író egyszerű és hű szócsöve volt az eseményeknek, a pusztá valóság tényének. Ha formátlanul, minden művészi kidolgozás nélkül, mennél pongyolában adta elő mondani valóját, ezt erénynek tudták be, mint közvetlenségét, az élmény nyers és hamisítatlan megnyilatkozását magasztalták. Itt sokszor még ügyeskednie sem kellett a műkedvelőnek, meg az írói mesterséget se kellett megtanulnia. Ez a magyarázata, hogy az utóbbi időben annyi írótehetség rohogott fel zengő harsonaszóval a tünt vissza első angyonmagasztalt könyve után az ismeretlenség homályába.

Nagy előnyt biztosított a műkedvelők befurakodásának és elvegyülésének az avantgarde irodalmak forradalmi rohamára is. Ez különben hasonló eredményel járt a képzőművészetek terén is. A korlátlan szabadság, minden kötött formaszétrobbantása tárt kapukkal várta a műkedvelők beözönlését. A szándékos zürzavar, a meghökkenítésre, a vad mérészekre, a forradalmi impetusra való

törekvés szinte testvérének ismerte a dilettáns eredetiségét, amely szintén a különöségek hajszolásában, a szilaj extravaganciákban szokott megnyilatkozni. Ezekben a forradalmi irányokban, az új formák keresésében, a művészet egész irányának, hivatásának, tárgykörének átalakításában, az embertől és a természettől való teljes elszakításában éppen a műkedvelők jártak legalól. Ők voltak a legmerészebb újítók és ők tevétek mindig az elvontságok legkietlenebb tájaira.

Ujabbban pedig éppen az a veszedelem fenyeget, hogy a műkedvelő már meg is félemlítheti a hivatásos írot és erőszkos fellépése még törvényes védelemben is részesül. Egy bírói ítélettel kapcsolatban merülnek fel ezek az aggodalmak. Az ítélet érdemi részével nem kívánok foglalkozni, erre kizárólag a felső bíróság hivatott, ahová az irodalmi pör eljut. Itt csak azt a fonák helyzetet szeretném megmutatni, amelybe a hivatásos író, a műkedvelővel szemben kerül. Ha arról van szó, hogy hivatásos író és műkedvelő ugyanazt a tárgyat dolgozza fel, lehet-e a műkedvelőnek kizárólagossági jogot biztosítani a tárgyhöz csak azért, mert esetleg időrendben megelőzte a hivatásos írot. Nem egyéni ötletéről van szó, amelyet még a műkedvelőtől sem szabad eltulajdonítani, hanem olyan akut, az egész közvéleményt foglalkoztató, égető kérdésről, amely mindenkinek szemet azur, amely tehát közkincs irodalmi felhasználás szempontjából. Származhatik-e anyagi hátrány a tehetséges íróra azért, mert jól, élvezhetően művészi formában dolgozza fel, ugyanazt a témát, amelyet a dilettáns elkontárkodott, ha ezzel megakadályozza a dilettáns irodalmi érvényesülését. Véleményem szerint semmiképpen sem, mert a dilettánsnak nincs is joga az irodalmi érvényesülésre, különösen nincs akkor, ha még az írói mesterség elemeit sem tanulta meg, tehát régénye kiadhatatlan, szindarabja előadhatatlan. Ha van dilettáns, aki mégis érvényesül, ez mindig az igazi írók rovására s a valódi irodalom kárára történik és semmiképpen sem szolgálhat precedensül arra, hogy most már valamennyi műkedvelőnek érvényesülési joga van.

Bírói védelemre ma sokkal inkább a hivatás szorulna a műkedvelővel szemben.

Nomád levele egy írói ügyről

Tekintetes Szerkesztőség,
 a *Nemzeti Újság* keddi számában Kállay Miklós, a kitűnő író és költő, nekem vagy harminc esztendő óta kedves és tisztelt barátom, a műkedvelőkről általában, majd arról a kétségtelenül rosszabbik fajtájukról cikkezik, amelyet voltaképpen *Tontárnak* kellene nevezünk. Fejté-
 geléseit e tekintetben csak helye-
 selni tudom. Cikke végén azonban rátér egy írói ügyre, amely nem-
 rég foglalkoztatta a bíróságot a
 amelyet minden napilap ismeretelt.
 Az ügyben még nincs jogerős ítélet,
 így hát nem tenném szóvá a ma-
 gam részéről. Ha már azonban Kál-
 lay Miklós nevek említése nélkül
 ugyan, de a nyilvánosság előtt ál-
 lást foglalt benne, szembehelyez-
 kedve a bírói ítélettel, akkor kény-
 telen vagyok a magam (és mint
 gondolom még sokak) véleményét
 röviden kifejteni, tisztára *elvi* okok-
 ból, tisztelettel és szeretettel ellene
 mondvá az övének.

Nincs okom a személyeskedésre,
 hiszen az az író, akiről szó van, ne-
 kem soha nem vétett, nagy írói te-
 hetségét mindig elismertem, annál
 szívesebben, mert megboldogult
 édesapjával, egy rendkívül rokonsz-
 enves, igazi úri magyar emberrel
 tíz esztendőn keresztül csaknem min-
 den délben együtt söröztem a budai
 Zöldfa-vendéglőben. Ez persze épp-
 úgy nem határozza meg elvi állás-
 foglalásomat, mint ahogy nem be-
 folyásolná az sem, ha személyileg,
 mint Budapesten mondják, rosszban
 volnék akár Kállay Miklóssal, akár
 az illető íróval. Nekem mindenképp
 az volna és az is a felfogásom,
 hogyha egy író, aki még hozzá nem
 is kezdő (tehát nem menthető még
 az érvényesülésért való harc sok
 mindent enyhítő körülményével
 sem), egy fiatal, névtelen kezdő
 színdarabjához mint lektor hozzá-
 jutott és bár a téma feldolgozását
 színszerűtlennek, talán irodalmilag
 is gyengének, de magát a téma vázát
 jónak találja, nem illik ezt a vázát
 mint a maga legsajátabb szellemi
 tulajdonát szerepeltetnie, felhasznál-
 nia és egy harmadik felvonással
 megfejelve mint legsajátabb művét
 bocsátania a kritika és a közönség
 elé akár színpadon, akár megfilme-
 sítve. Ha nem is volna erre írott

törvény, akkor sem illenék.

Szerintem ilyen esetben az író-
 nak az lenne a dolga, hogy vagy
 vegye maga mellé *társ szerzőnek* az
 ismeretlen fiatalembert, vagy tűn-
 tesse fel a színlapon, hogy az ő
 kézírata, terve nyomán írta a dara-
 bot, kellőképpen megosztva vele
 erkölcsi babért és anyagi hasznot
 egyaránt, ha ez utóbbit az illető
 igényli. Már csak azért is, mert egy
 kiváló, jónévű író nem teheti ki
 magát annak a vádnak, hogy *mi-
 közben a tízparancsolat ötödik til-
 talmának megszegől ellen agtítál, ő
 maga a hetedik parancsolat nem res-
 pektálja kellő szigorral.* Vagy van
 ugyanis szellemi tulajdon, vagy
 nincs. Ha van, azt minden írónak
tisztelnie és a törvénynek *védeni*
 kell. A dolog egyáltalán nincs el-
 intézve azzal, hogy Kállay Miklós
 tisztelt barátom egyszerűen dilettáns-
 nak nevezi az általam sem is-
 mert kezdőt. Egyfelől aligha lehet
 egészen dilettáns az, akinek kétfel-
 vonásnyi művét egy jeles író kisajá-
 tításra érdemeslti, másfelől valakit
 mint dilettánst lenézni, de szellemi
 tulajdonát lényegében eltulajdoni-
 tani *nem volna tiszta játszma,
 nem volna fair play.* Ha Kállay Mik-
 lós úgy véli, hogy érvényben levő
 törvényünk inkább a műkedvelőt
 védi, mintsem a vérbeli író, akkor
 ne feledje el: a vérbeli író könnyen
 megóvhatja magát az efféle hát-
 ránytól azzal, hogy *nem ad alkal-
 mat ilyen pörre és ilyen ítéletre.*
 Nemcsak a kutyabőrre írt nemesség
 kötelez, hanem az írói tehetőség is.

Hangsúlyozni kívánom, hogy én
 az egész ügyről csak annyit tudok,
 amennyit a nem jogerős ítélet indo-
 kolásából a napilapokban olvashat-
 tam. Mindenkire és minden adód-
 ható esetre vonatkoztatom azonban
 azt a felfogásomat, hogy kezdő
 szerzők útját szabad legkevésbé
 megnehezíteni és a megállapítható
 szellemi tulajdont akkor is respek-
 tálni kell, ha csakugyan műkedve-
 lő, dilettánsé. Ennek megállapítása
 semmit sem változtat az illető író
 egyéb művei és így legsajátabb te-
 hetsége, valamint Kállay Miklós
 iránt érzelt nagyrabecsülésemen.

Igaz tisztelettel

Buda, 1941 július 15.

Nomád

Magyar Nemzet 1941. júl. 16. 16. sz. 6.

Nomád levele mint válasz

Tekintetes Szerkesztőség,

engedje meg, hogy a *Magyar Nemzet* hasábjain válaszoljak arra a levélre, amelyet a lap múlt szerdai számában megjelent Nomád-levél miatt Kodolányi János író hozzám intézett. Válaszom a következő:

1. Ha Kodolányi János *Földindulás* című darabjának szerzősége körül mindent rendbenlövőnek tudna, nem hozzám intézett volna sajtóperrel fenyegetőzdő sorokat, hanem a *Magyar Nemzet* felelős szerkesztőjétől követelte volna törvényadta jogon helyreigazító nyilatkozat közzétételét a sajtótörvény vonatkozó szakasza alapján, kellő módon megjelölve: mi az, ami cikkemben valótlanosság és mi az általa bizonyítható valóság.

2. Nyilvánosan is köszönetet mondok Kodolányi Jánosnak azért a váratlan előzékenységeért, hogy levelében felhívta figyelmemet egy újságcikkre, amely egy másik hudapesti napilap július 6-i számában jelent meg, ugyancsak az ellene indított plágiumperrel. E cikkből ugyanis nemcsak azt tudtam meg, hogy az Erdős László, akivel szemben ő bírósági megállapítás szerint „a jó erkölcsökbe ütköző” módon járt el, nem valami kezdő és dilettáns ifjú, hanem azonos azzal a főorvossal, akinek az egyike ellen írt színdarabját már tizenöt esztendővel ezelőtt Vass József akkori népjóléti miniszter intézkedésére a Nemzeti Színház java, művészei országszerte előadták. Megtudtam belőle azt is, hogy valamikor maga Kodolányi követelte egy hetilapban ugyanezen Erdős László ugyanezen, de a szerző által közben átdolgozott színdarabjának előadását a darab drámai erejére és mélységes erkölcsi tartalmára hivatkozva, mint

amely motívumok egyenesen kötelességévé teszik a színháznak a darab színrehozatalát. Egyben azt is megtudtam a cikkből, hogy Németh Antal, a Nemzeti Színház igazgatója, a plágiumper során tett szakértői vallomásaiban kijelentette: *Kodolányi darabjának első két felvonása tulajdonképpen Erdős három felvonásának összefoglalása, harmadik felvonása viszont erősen emlékeztet Bibó Lajos „Eszter” című színdarabjának egyik képére.*

3. Ha Kodolányi János jónak látja engem bíróság elé állítani, nekem van legkevesebb kifogásom az ellen, hogy ez az ő ügye mégegyszer minél alaposabban tárgyalásuk a büntetőbíróság fóruma előtt. Nincs okom azt hinni, hogy ez a tárgyalás rámnézve fog erkölcsi földindulást, égszakadást jelenteni. Egyet máris mondhatok: ha ő becsületében sértve érzi magát, azt a becsületet irodalomerkölcsi vonatkozásban nem én tépdztam meg, hanem saját maga. Ha hitelrontást vél felfedezni cikkemben, all right: saját drámaírói hitelle ellen ő vétett legjobban, nem is szólva erkölcsi-prédikátori hiteléről, amelyet szintén ő maga játszott el. Azt, hogy hamis tanúságot tettem-e cikkemmel ellene, mint felebarátom ellen, a független magyar bíróság fogja eldönteni az általam bejelentendő tanúk vallomásainak mérlegelése alapján. Ami pedig baráti érzéseim gúnyos emlegetését illeti: nem én tehetek arról, hogy ebben az ügyben ő maga bizonyult önmaga legrosszabb barátjának. Ő ugyanis az írói önbecsülés ellen is vétett.

Igaz tisztelettel:

Buda, 1941 július 22.

Nomád

Magyar Nemzet 1941. júl. 23. 166. sz. 6.

A tábla kártérítésre kötelezte Kodolányi Jánost a Földindulás-perben

Irodalmi körökben nagy érdeklődéssel kísérték azt a nem mindennapi plágiumper, amely egy fiatal író, Erdős László és Kodolányi János, a Földindulás című darab szerzője között folyt hónapok óta.

Erdős László pert indított Kodolányi ellen és annak kimondását kérte, hogy Kodolányi Földindulás című nagysikerű darabját az *6 Ha megkondul a harang* című darabjából írta. Kodolányi tiltakozott a vád ellen és a kereset elutasítását kérte. Védekezése szerint Erdős darabját soha nem is látta. Annál kevésbé követett el szerzői jogbitorlást, mert darabját régebben megejelent *novellái* alapján írta.

A törvényszék előtt Erdős bizonyítást ajánlott fel arra, hogy a két darab úgyszólván teljesen azonos. A bizonyítási eljárást meg is tartották. A bíróság megkereste a Kultuszminisztériumban működő állandó szerzői jogi bizottságot és a bizottság szakvéleménye alapján elutasította Erdős keresetét. Az indokolás szerint a Földindulás öndílló írói munka. Erdős fellebbezett az elutasítás ellen.

Igy került az ügy a budapesti tábla Werner-tanácsa elé. A tábla több tárgyalást tartott és a bizonyítás kiegészítését rendelte el. Több tanút hallgatott ki, többek között Németh Antalt, a Nemzeti Színház igazgatóját is. Az új bizonyítási eljárás alapján megállapította a tábla, hogy a felperes Erdős László színdarabját 1935-ben nyújtotta be a Nemzeti Színházhoz. Németh Antal igazgató akkor Patkós Györgyöt, a színház volt titkárát megbízta, tár-

gyaljon a szerzővel, mert a darab kisebb átdolgozásokra szorult. Erdős színdarabja az egyike problémáját visszi színpadra.

Tényként állapította meg a tábla a kihallgatott szakértők vallomása alapján, hogy Kodolányi János felhasználta Erdős László darabját a Földindulás-ban. Ennek ellenére elfogadta az állandó szerzői jogi bizottság véleményét, amelynek értelmében a Földindulás öndílló szerzői műnek tekintendő és Kodolányi szerzői jogbitorlást nem követett el, ezért büntetni sem lehet. De vizsgálta a tábla, hogy szerzői jogbitorlás nélkül az állandó magánjog szabályai szerint kártérítésre lehet-e kötelezni Kodolányit. Ebben a kérdésben Kodolányi terhére döntött azaz az indokolással, hogy Erdős darabjának tartalmát saját darabjában nagyrészt felhasználta. Erdős benyújtotta darabját a Nemzeti Színházhoz előadás végett és amikor Kodolányi az Erdős-féle darab áttanulmányozása után a Földindulást nyújtotta be a színházhoz, a ténykedése a jóerkölcsökbe ütközik és a tábla szerint ezen az alapon kártérítésre kötelezhető, mert Erdős elcseszt a szerzői díjaktól, de nem vagyoni kárt is szenvedett: az ő darabja ugyanis nem került előadásra és mint fiatal szerző, ismeretlen maradt.

Mindenek alapján arra kötelezte Kodolányit a tábla, hogy kártérítéstül fizessen Erdősnek 2400 pengőt és a felperesi ügyvédnek 600 pengő perköltiséget.

Az ügyben valószínűleg a kárta mondja ki az utolsó szót.

Reggeli Magyarországi

1941. júl. 26. 143. sz. 9.

1941. júl. 26. 219

Kodolányi nyilatkozata a plágium-vádról

Kaptuk a következő levelet:
Tisztelettel kérem, hogy Lendvai István úrnak „Nomád” aláírással b. lapjában 1941 július 22-én „Nomád levele, mint válasz” címen közzétett cikkel kapcsolatban a sajtótörvény 20. §-a értelmében alábbi helyreigazító nyilatkozatomat közzétenni szíveskedjék.

1. Az országos szerzőjogi bizottság szakvéleményében egyhangúan kimondotta, hogy a „Földindulás” önálló, eredeti írói mű, jogosulatlan utánképzés nem történt.

2. Ugyanezt megállapította a törvényszék is és ennek alapján Erdős László keresetét elutasította.

3. Az ítéletábla június 25-én hirdetett ítéletében ugyancsak kimondta, hogy engem plágiumváddal illetni nem lehet, ellenben a jó erkölcsekbe ütközőnek ítélte, hogy darabomat ugyanannak a színháznak nyújtottam be, amelynek Erdős László a magáét s így elűttem őt darabja előadásától. Ezért 2400 pengő kártérítést ítélt meg felperesnek.

4. Ez az ítélet sem jogerős.

5. Tény, hogy Németh Antal tanuvallomásában, mint esztétikus, azt a véleményét fejezte ki, hogy a „Földindulás” első két felvonása Erdős darabjának sűrített összefoglalása, valamint, hogy egyik jelenete hasonlít Bibó Lajos egyik darabjának egy jelenetéhez, azonban a bíróság a szakértői véleményt fogadta el a maga Bibó, aki a bizottság tagja volt Kállay Miklóssal együtt, ilyesmit nem állapított meg.

6. Lendvai István úr tudomását a *Magyarország* cikkéből szerezte a nem felel meg a valóságnak az az onnét merített állítása, hogy én „valamikor magam követeltem egy hetilapban Erdős darabjának előadását a darab drámai erejére és mélyseges erkölcsi tartalmára hivatkozva, mint amely motívumok egyenesen köteletségévé teszik a színháznak a darab színrehozatalát”. Ellenben való az, hogy én a hivatkozott hetilapba ilyen cikket nem írtam, mindössze a *Nemzeti Színház programjával foglalkozva*, érdeklődéssel tekintettem Erdős hirdetett darabja elé, annak közzétett témájánál fogva. Tény az is, hogy a program megjelenése után közölte velem a színház, hogy Erdős darabja előadhatatlan. Az sem felel meg a valóságnak, hogy én Erdős darabjához, „mint lektor, hozzájuttattam”, ellenben tény az, hogy én lektor sohasem voltam s Erdős darabját Szücs László felkérésére olvastam el, de a magam darabjának elkészülte után legelőbb tíz hónappal. Ugyanakkor Erdős elolvasta az enyémet is.

A közlésért szíves köszönetet mondva vagyok tisztelettel:

Bajatonakurattyán, 1941 július 22.

Kodolányi János

Magyar Nemzet
1941. júl. 26.
169. sz. 7.

KELET ÉS NYUGAT HATÁRÁN.

I.

KELET NÉPE.

Az utóbbi időben, különösen a két legutóbbi esztendőben, figyelemreméltó jelenségnek vagyunk tanúi a magyar szellemi élet minden területén. Érdeklődésünk mohón fordul az örök, a változhatatlan magyarság jellegzetes vonásai felé. A történelem iránt megnyilvánuló mohó érdeklődés, meg az örök magyarság jellegének kíváncsi vizsgálata szorosán összekapcsolódik. Mintha a történet mély tengerébe nemcsak azért pillantanánk, hogy a mélybesüllyedt atlantisi világ épületeit lássuk, felkonduló harangszavát halljuk, hanem azért is, hogy visszatükröződő arcunkat figyeljük, magunkat megismerjük.

Ez azonban nemcsak magyar jelenség, bár okai a magyarság külső-belső helyzetéből, a fajtának egy nagy erőfeszítésre való ösztönös felkészüléséből erednek. A Szovjetunió népei — tatárok, kirgizek, mongolok, mordvinok, marik, sőt a maroknyi osztyákok, vogulok — körében is egyre mélyebbre hatol a történelmi múlt, a faji tulajdonságok vizsgálata. Mérhetetlen összegeket, munkát fordítanak ásatásokra, tudósok serege kutatja a fajták jellegzetes kultúrkincseit, irodalomban, zenében, színpadon, építészetben, képzőművészetben egyre nagyobb területet hódít a fajták jellegét felmutató művészet. S ha így van a marxi szemlélet szerint koordinált Szovjetunóban, mennyivel inkább így kell lennie Finnországban, a balti államokban, — melyek fejlett faji kultúrájukat készen vitték be a Tanácsköztársaságba, — mennyire így kellett lennie a tragikus sorsú Lengyelországban. A kicsiny Szlovákia görcsös erőfeszítéssel kaparja össze népi kultúráját, hogy öntudatot ébresszen magában, Horvátország most kezdi kutatni történelme sekély rétegeit. S így tovább. Nagy, kontinentális egységek körvonalai rajzolódnak, de e körvonalakon belül fehéren izzó feszültséggel gyúlnak ki a fajták öntudatraébredésének ragyogó tüzei.

A német nép, felkészülve imperiálizmusából következő emberfeletti feladataira, már a század elején mohón rávetette magát az örök németiség vizsgálatára. Ez a vizsgálat a végletekig vitt

Sorsunk 1941. júl.-sept.
3. m. 163-178.

1941. júl. - sept. 221

faji öntudat, a *Herrenvolk* jegyében indult. Jellemző, hogy az angol Chamberlain adta a németiség kezébe a modern faji gondolat, sőt a „germán faj” fogalmának eszközeit. Chamberlain megkísérelte a valójában nem is létező „germán faj” jellemzését, ez azonban meglehetősen homályos és ellentmondó. Az újabb német fajelmélet már inkább az „északi gondolat” elnevezést használja, sőt Günther, a német fajmítosz legtekintélyesebb úttörője, „északi gondolatnak” nevezi azt az elméletét, hogy mennél tisztábban északi valamely egyén, vagy nép, annál kimagaslóbb szerep illeti meg a többi nép között. Ezért mondja Günther, a németek eszményképe az északi ember, azt kell utánozniok, azt kell mennél tisztábban kitenyészteniök. Günther követeli, hogy a német nép érdekében kövessenek el mindent a „felészakiasítás” (*Aufnordung*) érdekében, tehát az összes német törzsek körében az északi fajhoz tartozók születési túlsúlyát biztosítsák. A nem északi fajú egyének szaporodása viszont megakadályozandó, mert a németiséget úgyis az „elészakiatlanodás” (*Entnordung*) veszélye fenyegeti.

Ebből az elméletből következik, hogy minden nép és minden kultúra, amely nem tartozik az „északi fajhoz”, hitvány, alacsonyrendű, fejlődésre képtelen. Viszont minden magasrendű kultúrát az „északi faj” hozott létre. Hivatkoznak kétezer, vagy még több ezer éves német kultúrára. Sőt, mióta kiderült, hogy egyes kicsiny indogermán szórványok egészen a Távolkeletig előfordulnak, azt is hirdetik, hogy a keletázsiai kultúrákat is indogermánok — mai elnevezéssel „árják” — teremtették s tőlük csak átvették a kínaiak, a mongolok, a türkök, a japániak. Természetesen „árja” eredetű az arab kultúra is, tehát az „északi faj” teremtette, hiszen az arabok neve — *ari abi* — azt bizonyítja, hogy eredetileg *ari*, vagyis *árják* voltak, tehát az „északi fajhoz” tartoztak. Hirdetik továbbá, hogy a görög kultúra is északi eredetű volt, sőt arról is hallottunk, hogy a keresztyénséget is az árja Jézus adta a világnak.

Nem lepődünk meg tehát azon, hogy a németiség, minden emberi értéket magából eredeztetvén s magának tartván fenn, a kultúra érdekében igen hathatós eszközöket ajánl az „északi faj” tisztaságának megóvására. Így Weinländer azt kívánta, hogy a keverék, valamint a nem germán fajúakat terméketlenül kell.

A kis népek feltámadásának, vagy megmaradásának elengedhetetlen feltétele a történelmi múlt s a fajta jellegének ismerete.

A nagy népek pedig éppen imperializmusuk szolgálatában törekednek örök jellegük megismerésére.

Nekünk, magyaroknak is megvan minden okunk, hogy örök tulajdonságainkat kutassuk. Külső nyomás alatt élünk évszázadok óta. Belső bomlasztóerők lazítják ellenállóképességünket. A belső bomlasztó erők, mint tudjuk, külső erőkre támaszkodnak. Földrajzi, katonai helyzetünk nehéz. Gazdasági erőink egy bomlóban lévő liberális-kapitalista termelési rend lehulló kövei s egy kialakulatlan monopolkapitalizmus épületállványai alatt szorongnak. Társadalmi berendezkedésünk a Szovjetunióban szervezett népek kollektívizmusának, a fasizmus különböző formáinak s az angolszász liberálizmusnak zavaros erői között hanyódik. Erkölcsünk szelleme ingadozik, amerre nagyobb katonai, gazdasági és politikai erők vonzzák. Kultúránk véres körmökkel iparkodik napfényre törni a népi mélyrétegekből s ami ezzel egyértelmű: évszázadok mélységeiből a ráneheződő hivatalos, európainak mondott, de valójában zavaros, idegen polgári kultúra kriptafedele alól. Egész életünkön végigvonul a máról-holnapra való kényszeregyezségek szelleme, sohasem látott impresszionizmusban hanyódnak. Lábunk kétségbeesetten tapogat szilárd talaj, tekintetünk örök irányok csillaga után. Mindenki érzi, hogy két feladat sürgőssége szorongat: tisztáznunk kell a világban való helyzetünket s tisztáznunk kell mivoltunkat, tehát belső erőink mértékét.

Valószínű-e, hogy a magyarság helyt fog állani? — kérdezte évekkkel ezelőtt Németh László a *Debreceni Káté*-ban. — „Nem valószínű, — mondja. — A valószínűség számtani fogalom, hiányzik belőle a megfoghatatlan heroizmus. Az észérvek aránya a magyarság ellen szól.“ Aztán felteszi a kérdést: *Miért kell mégis erőltetnünk a helytállást?* „Mert így kívánja életünk méltósága, — feleli, — a testünkben szálló sors s az elszántságot kedvelő idő... A nagyság, mint maga az élet is, reménytelen, — folytatja — s a reménytelenségben, a falhozállított népek harcában van valami kétszerkettő fölötti remény. A történelem a tragikus életérzés csodája. Marathonnál a reménytelenség győzött.“ *És hogy egyenesedhetik ki a magyarság?* „Hagyományai belső udvarára kell húzódnia, legjobb életnedveit kell fölszivattyúznia magába. Van magyar sors s voltak e sors széljárásában lengő életek: ezeknek izgalmát és erejét kell áteresztenünk magunkon... A magyarság új életrelobbanását kívánjuk egy sorsunkhoz méltó magatartású, új nemesség'-ben.“

1941. júl. - sept.

Évekkel ezelőtt mondotta ezt a *Debreceni Káté*. Azóta a feladatok nőttek, de mondjuk meg mindjárt azt is, hogy a magyarság megmaradásának lehetőségei is szaporodtak. A valószínűség ma már matematikai értelemben is mellettünk szól, harcunk nem egészen marathoni harc. Ha a reménytelenség ráébresztett bennünket a helytállás kötelességére és méltóságára, a reménység elénk hintáztatja a jövődő boldogabb, tisztább képeit is.

MI A MAGYARSÁG HIVATÁSA? Ezt is számtalanszor kérdezik, fejtegetik manapság. Hallunk európai küldetésről: ez az úgynevezett európai kultúra megvédelmezése volna „kelet barbárságával“ szemben. Hallunk dunavölgyi hivatásról is: ez meg a Dunavölgye körül elhelyezkedett népek megszervezése volna, végső soron ugyancsak az „európai“ vagy, ha úgy tetszik: „keresztyén“ kultúra védelmében. A „híd“ szerepét is nekünk szánták, a közvetítését: adjuk át Nyugatnak, ami a Keleté, Keletnek, ami a Nyugaté. Ami ebből az adom-veszemből megmarad, az a miénk.

De számoljunk csak le a szép szavakkal.

E hivatásokat és küldetéseket Európa, vagy ha úgy tetszik: a nyugati keresztyén kultúra tűzte ki elénk a maga érdekében. Harcolj, vérezz és én kitüntetlek, — mondja Európa. — Valld és hirdesd az én felsőbbrendűségemet és én nyakadba akasztom kultúrnéppé avató Korvin-láncomot.

A nyugati kultúra, pontosabban: a keresztyénség védelmének gondolata IV. Béla kétségbeesett segélykérő leveleiben bukkan fel először. A tatár támadással szemben Magyarország a maga erejéből nem tudott megállni. Látta Lengyelország, Csehország összeomlását. A király, igen helyesen, de sajnos, eredménytelenül, arra hivatkozott, hogy Magyarország bukása a keresztyénség bukását vonhatja maga után. Könyörgött, segítsenek bennünket a helytállásban Nyugat hatalmai. A pápa szép buzdításokat küldött, de sürgősebb dolga volt: le kellett számolnia a császárral, az Antikrisztussal. A mongolokkal talán meg lehetett volna egyeznie — s történetek is lépések ezirányban — olyasformán, hogy megkeresztelkednek s osztoznak a pápával a földi hatalomban, de a császár ott állott Róma kapui előtt, vele egyezkedni nem lehetett. A magyarság tehát elbukott, elbukott a maga védelmében, noha önvédelmi harca Nyugat és a keresztyénség érdekét is szolgálta.

Ugyanez ismétlődött a török hódítás idején. A keresztyén kultúrát, Nyugateurópát védelmeztük anélkül, hogy a védelmezettek támogattak volna. Szükségtelen, hogy részletezzük a dolgot. A magunk megmaradásáért véreztünk, szenvedtünk másfél évszázadon át s ebből adódott, hogy védelmeztük Nyugatot is, minthogy a kapuban állván, csak a mi holttestünkön át közelíthették meg Nyugatot a Keletről előretört erők.

A nyugati „kultúrnépek“ ezért ismét nyakunkba akasztották a megtisztelő Korvin-láncot, de siettek leszámítolni a védelem hasznát: a török kiszorítása után elkergették honfoglaló nemzetségeinket ősi földjükről, jobbágysorba juttatták őket. Nyugatról pedig egy eljövendő Habsburg-imperializmus számára hídpillérekül idetelepítettek egy sereg idegent, hogy Magyarországból „virágzó kultúrbodent“ teremtsen.

Majd később élcsapata lehettünk a nyugati kapitalista imperializmus háborúságában az egyik viaskodó félnek. Jutalmunk lett Trianon.

Ha más példára vagyunk kíváncsiak, tekintsünk a rokon finn nemzetre. Egy évvel ezelőtt ugyancsak a „nyugati kultúrát“ védelmezte véres áldozatok árán. Egyedül maradt, rajtavesztett.

Mi az igazság tehát abban a kérdésben, hogy a magyarság hivatása a nyugati kultúra védelme?

A nyugati kultúra éppen úgy nem egységes, mint ahogy nem keresztyén. A nyugati kultúra számtalan ókori és középkori kultúrelemből, sőt kultúrkörből tevődik össze, szellemi tartalma a Rómától átvett pogány vallások hagyatékának színes kaleidoszkópját mutatja. Óegyiptomi, asszír, görög és zsidó kulturrétegek hevernek benne egymáson. Mindehhez járul még a beözönlött germán népek kultúrája. Európa *törekedett* arra, hogy keresztyénné legyen, valójában sohasem lett az, legfeljebb megközelítette imittamott a keresztyén eszményeket. Évszázadról-évszázadra más és más kultúrképet mutatott. Hol a román, hol a gót, hol a klasszikus vonások kerekedtek felül benne. Voltak korszakok, amikor inkább pogánynak lehetett volna nevezni, például a röneszansz idején. Egységes a kapitalizmusban lett Európa, — de akkor szűnt meg európai lenni. S vajjon ki állítaná, hogy a kapitalizmus kultúrát s keresztyénséget jelent? A világ minden táján ősi, harmonikus, szilárd kultúrákat pusztított ki, ahol elhatalmasodott. Alapelvei: a munka kizsákmányolása, a szabadverseny, a gyengébbek elpusztítása, az élet minden területén könyörtelenül alkalmazott haszonelv, a családi közösségek felbomlasztása, ál-

1941. júl. - rept.

talában a magasabb erkölcsi célok és értékek alárendelése rideg materiális céloknak és érdekeknek, mind-mind homlokegyenest ellenkezik a keresztyénség alapelveivel. Ha Európában maradt még kultúra, az éppen ennek a Molocheurópának ellenére maradt s mindenütt azokon a területeken, amelyek kívülestek a kapitalizmus nyers uralmán, tehát a legalsóbb néprétegekben — a földművesek között —, egyes nem kapitalizálódott országokban, vagy ahol a nép fel tudta építeni belső védekező szervezeteit (Finnország, Dánia, stb.).

Vajjon hát ennek a sem nem keresztyén, sem nem magasabbrendű Európának a védelme volna a magyarság hivatása?

De mondhatná valaki, hogy napjainkban éppen ezzel a kapitalista, — mint mostanában divatos nevezni: „plutokrata“ — Európával számolnak le a fiatal népek. Ez indokolja a Szovjetunió új szerepét is napjainkban. A valóság azonban egy kissé más. Itt is szükségünk van a fogalmak, helyesebben a tények tisztázására. Mert Európában ma a liberális kapitalizmus átszervezése folyik monopolkapitalizmussá. Az egyik állam kapitalizmusa arra törekszik, hogy megölje testvéreit s monopolizálja Európát, egyedül birtokolja nyersanyagforrásaikat, piacaikat, termelési eszközeiket. Ugyanaz az ideológiai rendszer, ugyanazok az alapelvek, tehát ugyanaz a materializmus, amiből a modern kapitalizmus született, csak éppen liberálizmus nélkül.

Ezt az „új“ Európát védelmezze a magyarság akár egyedül, akár a dunaparti népek megszervezése útján? Sőt legyen talán faltörő kos a kezében, ha majd egyszer leszámolását tartja a keleti államkapitalista rendszerrel?

Kétségtelen, hogy a magyarság célja, hivatása, küldetése csak egy lehet, a jelenben csakúgy, mint volt a múltban s lesz a jövőben: a *megmaradás*. Még pedig akár ilyen, akár olyan Európában, akár egyedül, akár szövetkezve más, reánkutatalt népekkel. Ha e harcban jó fegyver az az érv, hogy Európát védjük, ám éljünk vele, bár a tapasztalatok kellő értékére szállították ezt a fegyvert. És ha érv és fegyver, hogy Európa ellenére maradhatunk csak meg, hát akkor Európa ellenére kell megmaradnunk.

Ha mármost tudjuk, mit akarunk — s tudjuk — tudnunk kell azt is, honnét jöttünk, kik s mik vagyunk, minő erővel rendelkezünk. Ha tudjuk, hogy meg kell védelmeznünk magyari voltunkat, tudnunk kell azt is, mi a magyarság, mi az, ami a sors forgandó kerékküllői közül sohasem hull ki, ami örök, amit védelmezve magunkat védelmezzük.

FAJI SZEMPONTBÓL a magyarság már keletkezése pillanatában sem volt egységes. Ezért lett közkeletű az a gyakran diadallal hirdetett felfogás, hogy magyar fajta nincs is. A fajbiológia nem is magyarázhatja meg egészen magyarságunkat. Összetett nép lévén, amely egy keleti ugor és egy bolgártörök ágból ötvöződött, fajiságunk már az előmagyarok korában kettős arculatot mutat. A keveredés később folytatódott. A türk törzsszövetségben belsőázsiai türk törzsekkel, a kaukázusi tartózkodás idején alán — iráni — elemekkel, a kazár birodalom keretében kabarokkal, később besenyőkkel, kúnokkal, eszgelbolgárokkal — székelyekkel — vegyültünk. Óseink sűrűn szedtek rabszolgákat az orosz erdővidékekről, így ágyasaik között sok szláv és finn-fajta nő volt: mordvák, muromiak, marik. Ivadékaik a finn elemet szaporították. Itt Magyarországon is sok szlávot találtak s nem irtották ki őket, hanem maguk közé fogadták. Kevert vérűek vagyunk tehát, jóllehet magyarok.

Mit jelent hát néhány fajbiológusunk játéka Mendel öröklési törvényeivel? Nemrégiben egyik ifjú tudósunk piros, meg fekete köcskakkal illusztrálta a Mendel-törvényeknek a sejtek génjei útján való érvényesülését. Itt a piros, hol a piros-játék ez. Többkevesebb valószínűséggel alkalmazható birkákra, lovakra, gazdasági növényekre. Itt azonban nem babra megy a játék, hanem lélekre. Lelki tulajdonságok, kultúrák, tehát szellemi tények nem erőszakolhatók a mendelezés állattenyésztési, vagy növénynevelési módszerébe. Az ember nem mezőgazdasági produktum. Ma már a legmegrögzöttebb ortodox marxisták is megengedik, hogy a kultúra nem mindig *überbauja* a gazdasági rendszernek.

Bartucz vizsgálatai szerint van keletbalti, mongoloid és mongolid, van dinári, taurid, alföldi, van szibirid s rjazáni rassztypus a magyarságban. Sajnos, az antropológusok sem jutnak sokkal közelebb a magyarság faji vonásainak tisztázásához. Míg majdnem háromezer avar koponyát vizsgáltak meg, honfoglaláskori koponya alig száz került elő. E koponyákból annyi állapítható meg, hogy azok 28 %-a hosszúfejű, 56 %-a középfejű, és csak 16 %-a rövidfejű. Általános vélemény, hogy a magyarság nagyobb része keletbalti fajta volt, bár a keletbalti elem eredete elég homályos. Tapogatózunk tehát s óvatosan kell megfogalmaznunk azt a véleményt, hogy a honfoglaló magyarság az europid és a mongoloid fajkör határán állott.

Az őstörténet és segédtudományai szerint a magyarság kultúrája nem volt tiszta nomádkultúra. Elődeink egy része ismerté már

a földművelést is. Hosszabb-rövidebb letelepedései során nemcsak sátorban, hanem házban is lakott. Társadalmi szervezete viszont békében-háborúban egyaránt a türk törzsszövetségen nyugodott. Törzsek, nemzetségek, családok (hadak) rendszere volt ez. A hadi tevékenységet, az államvezetést — amennyire államnak lehet nevezni a honfoglalás előtti kor magyar társadalmát, — kétségkívül a türkök harcias törzsei és nemzetségei intézték, a békés ugor népesség viszont valószínűleg alávetett — jobas: *jobbágy* — szerepet játszott s inkább vadászattal, halászattal, földműveléssel, famunkálással, vessző- és sásmunkával stb.-vel foglalkozott.

E nép, amely a türk fajtájú avarok összerombolt birodalmának színhelyén megjelent, még Géza fejedelmünk idején is tipikus képét mutatja a türk államszervezésnek. Az uralkodó törzs, a Magyar, középponti helyzetet foglalt el az országban, a többi pedig az ő biztonságát — s vele az egész államét is — biztosította. Az itt talált népeket szabadságukban, lakóhelyükön meghagyták, mindössze, mint később a mongol birodalomban is, adófizetésre kötelezték őket.

Őseink tehát a nagy euráziai sztyepkultúra képviselőjeként jöttek ide. Mint küldöttei a távolkeleti Csendes óceánig s fel a Jeges tengerig terjedő mérhetetlen, kavargó, hol lavinaszerűen megnövő, hol részeire hulló s új mozaikba illeszkedő néptengernek. A változat benne végtelen. Itt még sokáig folytatta eredeti életmódját, majd lassanként letelepedvén, az állam alapja az ugor réteg lett. S megindult egy úgynevezett „felső kultúra“ építése.

Ez az a pont, ahol hivatalos történetírásunk és kultúrszemléletünk szinte magyarellenessé válik. Igaz ugyan, hogy szerves folyománya középkori gesta-irodalmunk s kolostori felfogásunk szellemének, azonban ideje a szolgálai követéstől, sőt túlzásoktól szabadulnunk. Mert a nagy sorsfordulót, a magyarság letelepedését és keresztyénné válását határnak tekinti, erőszakos, szakadékszerű cezúrának, ahogy a gesták cezúrának tekintették abból az érthető okból, hogy ami a keresztségen innen van, az az Istennek tetsző tiszta, emberi s felsőbbrendű élet, ami a keresztség előtt volt, csak vak botorkálás, tévelygés, sötétben való tapogatózás, szájalmas, embertelen állapot. Hivatalos felfogásunk és közkeletű nézeteink szerint a nagy cezúrán, a keresztségen még át nem esett magyarság műveletlen, barbár, alacsonyrendű, noha nemes tulajdonságokkal megáldott s kultúrára „hajlamos“ nép volt, szájalmas, némiképpen erkölcstelen, mindenestre közveszélyes nomádéletet élt, rablásokat rendezett, magnum áldomásokat ivott, hódolt a „Hadúr“

előtt s elég illedelmesen ugyan, de mégiscsak pogánykodott. Szegény, alacsonyrendű rokonságról szokott így beszélni a felkapaszkodott unoka. A kereszténnyé válás után pedig, íme, egy átvedlett, multját megtagadó, szorgos kultúrmunkában verejtékező. Európára mély tisztelettel tekintő, mindenáron tanulni akaró nép áll. Szégyenli, hogy kúmiszt ivott s egyetlén vágya, hogy odahagyva sátrait, kőházakba vonuljon, román templomokat építsen. a bajor törvényért lelkesedjék s mennél tökéletesebben s gyorsabban elfeledje, hogy ki s mi volt, honnét jött. Eszerint a magyarság valami különös kollektív pszichoanalízisen esett át, kigyógyították infantilis komplexusaiból. Fiai, mint valami jobb családok gyermekeiből összeválogatott gimnáziumban, vetélkedtek abban, hogy ki tud jobban felelni Európából a „keresztyén-germán“ tanár úr előtt. Ösztöneit megtagadta, vagy kiírtotta. Pusztá megszokás, hogy magyarnak nevezte magát, ez mindenesetre sajnálatos szépséghibája maiglan. Hivatalos felfogásunk szerint a magyarság egycsapásra megszűnt euráziai nép és lélek lenni.

Holott lehetséges-e, hogy egy nép, mint a gúnyját, levesse több évezreden át szervesen kialakult lelkiségét? Ha a keresztyén keresztényé is teszi a pogányt, elképzelhető-e, hogy fehér emberré változtatja például a néger? S ha nem tudja lemosni a fekete bőrt, vajjon ki tudja-e mosni az ösztönöket, szét tudja-e oldani a *lelki alkatot*?

Vajjon megszűnt a magyarság az lenni, ami volt?

Bizonyára nem.

A sátrak ugyan átengedték helyüket a berenaházaknak, a téli szállások a váraknak, az ősi, hordozható istenházak az újstílusú templomoknak. Géza fejedelem fapalotája is szégyenkezve nézett még ideig-óráig az esztergomi hegyen vele szemközt épülő díszes kőpalotára. A papoktól üldözött jokulátordalok és hősi énekek is visszahúzódtak a nép közé, a tarsolylemezek palmettái a paloták oszlopfőire, kelyhek, szentségtartók peremére kerültek, a sámánok, javasok, táltosok és baksák mocsarak, erdők közé húzódtak, vagy vándorló garabonciás diákokká (kara-bonc „fekete táltos“) lettek. De mindez szívósan, makacsul élt és virult tovább. Mint pogány tarack bujkált a keresztyén búzavetés alatt s minden írtás, tiprás, égetés ellenére ki-kiütözött az Úr gabonájából s a nyugati művelődés alól. Az euráziai lélek keresztyénné s nyugativá lett ugyan, de a maga módján, *euráziai módon* lett azzá.

Az euráziai lélek tehát mélyen a nép alsóbb rétegeibe szívódott, lassan-lassan rátelepedett egy európai kultúrréteg, amely.

mint mondtuk, aszerint volt más és más, ahogy maga Európa is más és más volt időnként. *Európa volt a változó, a magyar lélek az állandó.* E két bírkózó erő első találkozása Szent István ország-lása. Néha kiegyensúlyozódtak a külön-külön erők, ez történt a román korban, néha törések támadtak, mint Mátyás király korában az üvegházi magyar röneszansz virágzása idején, majd tragikus kimenetelű, egyenlőtlen harcban kavartak, mint napjainkban, a kapitalizmus korában. A találkozás azonban nem a keresztyén-germán kultúrkörrel, hanem a keresztyén-latin kultúrkörrel történt meg első ízben. Ezen nem változtat semmiféle hivatalos erőszaktétel. Az új Magyarország alapjait a clunyi kolostorból kisugárzó erkölcsi megújulás vetette meg, a XI.—XII. században kolostorok épültek azzal a rendeltetéssel, hogy bennük csak francia szerzetesek lakhatnak. Nyelvünk kellő figyelemre nem méltatott jövevényszavai között már a keresztyénség első korszakában sok francia szó volt. Arra a termékenyítő francia-latin szellemre, amely a honfoglalást követő első századokban oly csodálatos fényet vonta be nemcsak királyaink udvarát, de előkelő nemzetségeink mindennapi életét is, ragyogó okfejtéssel és világító bizonyítékokkal mutat rá K a r d o s Tibor most megjelent kiváló műve: *Középkori kultúra, középkori költészet.* De jelentékeny hatással volt ránk a bizánci kultúrkör is. Eleinte mintha egyforma esélyei lettek volna a keleti keresztyénségnek a nyugatival, gondoljunk csak görög kolostorainkra s a különösen Délmagyarországon tevékenykedő görög térítőkre. Nincs minden szimbólum híjján, hogy Szent István koronája két részből, egy Rómából kapottból s egy Bizáncból küldöttből áll. Palástja nyilván mutatja a bizánci kultúra hatását, de a korona zománcképei is rávallanak.

AZ EURÁZIAI LÉLEK mindúntalan felhorgadt a rátelepült idegen kultúra ellen. Az első századok pogánylázadásai, a hajdan *mellérendelt* viszonyban élő törzsek tiltakozása a frank *alárendelt* viszony ellen, a katonai szervezete a földművelő nép új szerepe ellen, Tengri tiszteletéé az új Boldogasszony és Fia tisztelete ellen. Később ez a lélek szelephez jut a roppant belső feszültség könnyítéseképpen a háborúban. De mohón ragadja meg Dózsa parasztmozgalmának alkalmát, hogy fölkeljen s mennydörgő szavát hallassa elnyomójával szemben. A reformáció idején vallási mozgalomhoz csatlakozik, majd a vallásszabadságért vívott harcokban a szabadság zászlájának felemelőihez, a negyvennyolcas forradalomban Kossuth-hoz. A világháború után már nem volt hová álla-

nia, bár reménykedett, hogy felszabadulhat s megteremtheti a természetének megfelelő sajátos életformákat.

De nemcsak idegen szellemmel, idegen kultúráramlatokkal került szembe, hanem idegenekkel is. Ez a nép, amelyhez szabadon csatlakozhatott minden idegen népelem s amely szabadságukat megtartotta, nyelvüket, életmódjukat nem korlátozta, időről-időre mégis kénytelen volt felhőrdülni. Már Szent István idejében idegenekkel hadakozott, I. Péter korában iszonyú idegengyűlölet rohant végig az országon, ez a tűz csapott fel II. Endre idején s felperzselte a merániakat s fennhéjázó, költekező uszályhordozóikat. Felesleges végigmennünk minden kiáltó példán napjainkig. Eltűrtük, hogy királyi s főpapi udvaraink előkelői idegenből jussanak nálunk magas polcra, őrködtünk nyolcszáz évig szepességi és erdélyi szász városaink biztonsága, gazdagodása fölött, több mint két évszázadon át alig volt szavunk az ellen, hogy a török hódoltság után betelepedettek velünk egyenrangú, jómódban, szabadságban élő honfitársaink legyenek. S íme, még ez az ázsiai-mód türelmes lélek is kellett, hogy olykor-olykor megálljt kiáltson a földjén hízó élősdieknek. Mert ők az európai kultúrnép jogán a magyar mellérendelő viszonyt mihamar alárendeltté akarták tenni s tették is a magyarság számára.

Miféle népeket kapcsolt a magyar törzsszövetség magához? S miféle népek azok, amelyeket, ha megtűrt is, idegennek tekintett?

Vándorlásai során a magyar törzsszövetség magához kapcsolt minden olyan szabadon csatlakozó népet, *amely lelkiségében, kultúrájában, életmódjában hasonló volt hozzá.* Az ugor törzseket egyesítette a bolgártörökkel. Annyira kiegészítették egymást, hogy az utóbbiak a nyelvüket is feladták. Csatlakozott a jazig, bár iráni eredetű volt. (Utódai a jászok.) Itt, a Duna-Tisza mentén megszervezte a szlávokat. Időtlen multja volt már a honfoglalás idején az úgynevezett szentistváni gondolatnak, a türk módszerű törzsszövetség gondolatának. Ezt a gondolatot, *a mellérendelő állam-szervezés gondolatát* használták ki ellenünk később a nem szabadon csatlakozott idegen elemek, ma is erre hivatkoznak azok, akik nem tudnak megférni velünk. Ezt a gondolatot használta fel, a Szent Istvánnak tulajdonított *Intelmek* írója, aki nyilván az I. Péter korában fellángolt idegengyűlölet csillapítására szerkesztette művét.

Csakhogy a szabad, mellérendelő türk törzsszövetség elve szerint mindig a magyarság szabta meg a csatlakozás feltételeit, a

csatlakozottak feladatát, jelölte ki a szövetségben elfoglalandó helyét. Így történt ez a kabarok, a besenyők, a székelyek, az avarok, a szlávok esetében. Így történt első királyaink korában a szepesi, az erdélyi telepésekkel is. Jogilag voltak szabadon csatlakozott, *egyenlőjogú törzsszövetségesek*, voltak behívott s bizonyos feladatokkal megbízott *hospesek*, s később már a török hódoltság után, voltak be nem hívott, de bejött *telepések*. Ők jogilag sem a csatlakozottakhoz, sem a hospesekhez nem sorolhatók. A bejöttek sora a galíciai bevándorlókkal zárult.

A csatlakozottak ugyanannak a lelkiségnek a széles eurázsiai kultúrájának hordozói voltak, aminek a magyarság. Azok a nem magyar népelemek, amelyek már előbb itt éltek, ugyancsak a magyarság lelkiségéhez közelálló, azzal rokon elemek voltak. Egy nép lelkéről a nyelv mellett a zene vall legnyilvánvalóbban. Vallomása döntőbb is a nyelvénél, hiszen népek levetik nyelvüket, ahogy a türk-magyar törzsek levették s felvették a finnugor magyart, a bolgár szlávval cserélte fel a magáét, a porosz németül beszél ma, a mordvin, a cseremisiz, a mari, a baskir, a kazáni és a krimi tatár nagyrészt oroszul. De a zenei nyelv évezredekön át megmarad. Már pedig a magyarság lelke lényegében ugyanazon a zenei nyelven szól, amin a körülötte élő szlávok, a keleteurópai és belsőázsiai törökség, a távolkeleti mongolság, az északi folyók kínai, sőt a japáni szigetek népének lelke. Ugyanazon a nyelven, amin az erdővidékek finnje és vogulja, osztyákja, a tundrák cseremisze, marija, az uráli baskir, a krimi tatár. Ha Nyugat felől átlépjük a Lajtat, a Visztulát, egyetlen óriás kórus hangzik mindenütt, egyetlen lélek zeng e hatalmas Népek Kórusán. Világokat átfogó lélek ez, világokkal tartunk rokonságot. Sőt e világokból Nyugatra is származtak hangtörödékek egy-egy elvándorolt nép ajkán, egészen a Skandináv félszigetig, sőt Izlandig. E hatalmas dallam időtlen. Kodály nyíltan felveti a *Mi a magyar* című kötetben a magyar népzeneinek a honfoglalás korával való kapcsolatait.

Ez a zenei nyelv pedig, mint Bartók nagyjelentőségű munkája (*Népzeneink és a szomszéd népek népzeneje*) ragyogó világossággal bizonyítja, a Lajtától Nyugatra merőben idegen nyelv.

És ez a nyelv napjainkig lényegében nem változott. Nyilván nem változhatott tehát a lélek sem, amely belőle s általa szól. A hevesmegyei parasztasszony siratóéneke azonos az osztyákkal, a székely dal azonos a Konfucse-himnusszal s Fehér László balladájának dallama a burjátmongoléval.

De nemcsak a zene nyelve vall így, hanem a szavaké is. Mér-

hetetlen szerencsénk, hogy nyelvünk az ómagyar kortól, sőt az előmagyarok korától napjainkig egyetlen szerves egész. *A Halotti beszéd* nyelve mai nyelv. Mit bizonyít ez? Azt, hogy feltétlenül meg kellett maradnia lelki sajátságainknak is. Ideig-óráig befonhatta idegen elemek fonadéka, elburjánozhatott rajta latinizmus, gallicizmus, fojtogathatja ma is a korszerű germán gondolkodás szolgai utánzásokban szenvedő uralma, időről-időre megtörhetett ősi mondatszerkesztésének csontváza. De megfürdik a népnyelv örök s változatlan életvizében s újjászületik, mint a mese hőse. És ha a magyar lélek előtt minden megnyilatkozás eldugul, nyelvében húzódik, mert a nyelv nemcsak kifejezi a lelket, hanem megőrzi is. És nyelvi harcot indít, hogy a nyelvből kibontsa a szellemet, a szellemből az egész magyar élet megújításának ellenállhatatlan forradalmát.

KISEBBSÉGBEN című ragyogó művében joggal írja Németh László Kazinczy gipszöntvény-elméletéről, hogy sterilizációs műtét volt a magyar életben. Ha egy nép nem tud eredetit alkotni, hirdette Kazinczy, másolja a remekeket, amelyeket más nemzetek alkottak. Ha nem tud eredetit márványba faragni, öntse gipszbe idegenek alkotásait. Beleágyazta magát a német klasszicizmus poshadt szellemébe s azt kívánta uralomra juttatni. Költészete is viseli a sterilizáció nyomait. Hogy mily idegenül állott saját népének lelke előtt, — bár büszke magyar volt, — hogy mily sóváran tekintett az európai kultúrára, mily mohón leste Európa jóindulatú vállveregetését, bizonyítják báró Prónay Lászlóhoz intézett szavai: „Azt emlegetvén, hogy nyelvünk orientális nyelv, a szkítiai sivatag pusztákra igazítanak bennünket, hogy ne Palladiótól tanuljunk architektúrát, hanem azok kunyhójuktól. Ne Lessing, Goethe, Schiller legyenek példányaink a teátrumi darabok írásánál, hanem a kalmük fetisizmus játékok játszóit, ne Rafael Madonnáját s Guido angyali arculatját festegessük, hanem az ázsiai buta főket.” Ne képedjünk el Kazinczy értelmetlenségén, hanem állítsuk mellé Gerevich Tibor szavait: „A magyarság Szent István óta tevékeny részese az európai keresztény kultúrközösségnek. *Azt a keveset, amit művészetében Ázsiából magával hozott: némi szaszanida eredetű műipart*, csakhamar elhagyta.” Különös, hogy Kazinczy is, Gerevich is messze elkerüli a magyar népzene óriási területét, hogy egyebet ne is említsünk. Szervesen kapcsolódik ide a hivatalos kultúrszemlélet s annak nyomán az egész úgynevezett művelt közvéleményünk felfogására jellemző ítéletként hivatalosan elismert irodalmi nagyságunk, Herczeg Ferenc véleménye: „A fekete-

papok valami rettenetes *mesterségre* tanították meg a nemzetet: *megtanították gondolkozni*. A boldog állatból ember lett és aki ember, az szenved, mert gondolkozik.“ (Pogányok.)

De Kazinczy roppant érdeme, hogy felszítván a nyelvi harcot, felszabadította, magára ébresztette a magyar irodalom szellemét s elindította forradalmi útjára. Egyszerre felismerte mindenki a nyelv döntő jelentőségét. Széchenyi írja: „Ezen ereje nyelvünknek, — amelynek törzsökös eredetét Ázsia négy vizei közé állítani korántsem oly balgaság, mint azt sokan állítják — tartá fenn létünket s azon nagy csoda, hogy a magyar annyi tenger viszontagság közepette sem olvadt össze más nemzetekkel, nem egyéb, mint a legtermészetesebb következése nyelve erejének, amelyet idegen elgázolni nem képes.“ Bacsányi János ezt írja: „Oly környülállásokban vagyunk, hogy ha most a magyar irodalom jobb karba nem állítatik és a magyar nyelvnek legalább 10—12 esztendő múlva csalhatatlanul leendő béhozattatása iránt bizonyos rendelkezés nem tétetik: talán soha sem remélhetjük kiterjesztését, virágzását. A naponként hazánkba sereglő sok gyülevész népnek bitang nyelvtől lenyomattatik stb.“ Cserey Miklós hangoztatja a nyelvmozgalom célját: „A nemzeti karaktert az idők omladékai alól kiemelni.“ Ez volt a mozgalom jelentősége. S a nemzeti karakter csakugyan kiemelkedett az idők omladékai alól. A múlt század irodalmának példátlan virágzása, a társadalom megújításának forró vágya, a szabadságharc hősi mozgalma támadt a nyelvi harcból.

A szabadságharc bukása s a kiegyezés után ránkszabadult nagy „amerikai tempójú fejlődés“, a friss kapitalizmus rohamos duzzadása, a sírvavigadó dzsentrin cinizmusa, kivándorló parasztok könnytelen búcsúja, a magyarrá-alakulás varázslatát produkáló zsidóság beözönlése idején a magyar szellem ismét csak néhány íróban hallatja egyre csendesebb, egyre magányosabb hangját. Petőfi, Arany népi forradalma, a szabadságharc népi tömegviharzása után ránkfeküdt az asszimiláció sűrűn szitáló homokrétege. (Farkas Gyula: *Az asszimiláció kora*.) Péterfy, Tolnai Lajos, Arany László, Vajda János vádoló, keserű tiltakozása elől befogta fülét a hivatalos társadalom, legfeljebb Mikszáth európai cinizmusát fogadta szívesen, mert idillt látott benne. Eljutottunk a teljes pusztulás szakadékához, de legalább népszínművek hazug alakjaival, cigánnyal, a Nemzet Csalogányával kísértettük magunkat a halálos úton. Ma már közhely, hogy a liberálizmus nagy nemzeti ébredése a legnemzetietlenebb korszaka volt történelmünknek. Ekkor tűnt ki, mennyire idegenek, pusztulón idegenek vagyunk abban

az Európában, amelynek védelmezését be sokszor reánk bízták. Halálos mérget ittunk a kapitalizmusban. Ez a lelketlen kapitalista Európa táguló mellel fújta a maga hangszereit, mi pedig hirdettük, hogy mi is egy hang vagyunk a nagy koncertben. De a nép hallgatott. Ezt a szabadverseny-hangversenyt nem az ő euráziai dallamai számára rendezték. A nép kivándorolt, apátiába süllyedt, elzüllött, elkótyavetyélte kincseit, szaporodása megtorpant, majd máig fokozatosan csökkent. Ösztönélete elferdült. Utolsó nagy erőfeszítése, negyvennyolc, kárbaveszett. A világ angoloké, franciáké, németeké, zsidóké lett. Adyt, a kor haláltáncának kifejezőjét, vihardárnak szokták nevezni. Nem vihardár volt, hanem beteg, jajongó, átkozódó, bűnbánó, rettegő, vádoló, esdeklő hangja a megtört euráziai magyar léleknek. Az a magyar lélek kiáltott benne, amely nem Dévénynél jött, hanem Vereckénél. Ady tudta, hogy hullásunk elkerülhetetlen s Nyugatra ment gyógyulásért. „Nyugat ellen Nyugatot hozz” — mondta. De leghatalmasabb, legmisztikusabb versében, az *Óskajánban*, ő is megidézte Keletet.

Ady megtalálta ellenlábását Babits Mihályban. Izgató magyar antinómia Ady és Babits szembenállása s egyben párhuzamossága. Babits igazi európeér s ezt egy pillanatra sem feledi. Ő nem vergődik Kelet és Nyugat közt, választott s választásában megnyugodott. Adynak fájt Kelet, Babits elhárította magától. Hogy az az Európa, amelynek ormáról Babits letekint, már rég nincsen, őt nem zavarja. Jellemző, hogy a világirodalom történetéről írt művében egyetlen szót sem szentel a *Kalevalának*.

Arra mutatunk még rá, hogy a nyelvi harc, amely Kazinczy korában menekvése, megújulása és az egész magyar életre kiterjedő feltámadása volt az euráziai léleknek, ma mintha a másik nyelvben, a zenében törne felszínre. Hogy ugyanolyan jelentőséggel, ugyanolyan hatással s egyetemes érvénnyel, mint annakidején a nyelvi harc, az kétségtelen.

BEFEJEZÉSÜL említsük meg még a „népi irány” elharapódzó divatját irodalmunk és zenénk nyomán az egész közéletben. Ma már „népi irányt” hirdet, követel és követ mindenki. Nincs politikusunk, közéleti emberünk, aki fel ne fedezné naponta a „népi irányt” és „hitet ne tenne” mellette. Legyünk azonban óvatosak, ne higgyünk a divatos áramlatoknak. Ugyanolyan jelenség ez, amilyen a „humanizmus” a „szabadelvűség” divatja volt. „Nincs ilyen, vagy olyan ember, — mondották akkoriban, — csak Ember van.” S már szégyen volt magyarnak lenni. „Győzzön a jobb, az

értékesebb a képességek szabad versenyében“, — hirdették s lemaradt a magyar. „Az egyetemes kultúra épületéhez ki-ki járuljon hozzá a maga tégláival“, — mondták s elhalmozták sajtónkat, színpadjainkat, könyvesboltjainkat és dobogóinkat másod, meg harmadkézből vett, esetleg tetszetősen átalakított amerikai, angol, francia, német, zsidó kultúrhordalékkal.

Ugyanez történik most is, ha nem is olyan hatalmas méretekben. Nagyjából ugyanazt a kultúrhordalékot látjuk színpadon, sajtóban, zenében, rádióban, filmen. Csak egészen halkán, példaképpen említjük, hogy míg Móricz Zsigmond darabja három előadás után lekerül a színpadról, a nemzet első színháza ugyanazt a színházat bérlí ki, hogy kétszázas sorozatban vigye diadalra az idegen ponyvát. Már-már alig lehet kimondani az irodalomban is azt, amit magyar lélekről, magyar sorsról, magyar életformákról mondanunk kellene. Kritikai életünk elsorvadt, vagy elferdült. Hol van Gyulai Pál, Péterfy? Hol van az oroszok átfogó, a nemzeti lélek mélyére hatoló kritikai elméihez, egy Zsárkovhoz, egy Zsukovszkijhoz hasonló magyar kritikus napjainkban? Hol egy magyar Taine, — nem a módszerére gondolok, — egy magyar Maculay, egyik a francia szellem finom elemzője, másik az angol lélek érzékeny vizsgálója? Ha van is, hol bonthatná ki szárnyait? Hol nyílnék számára szabad repülésre tér? A csoport — és klikkszemponatok, a politikai és osztályérdekek, a hatalmi célok mai uralmának idején miként őrizhetné meg függetlenségét?

Az euráziai lélek azonban nem megy száműzetésbe ma sem. Készen érkezett erre a földre, készen várja sorsdöntő óráit. Az *euráziai lélek*, amelyet Németh László *mélymagyarságnak* nevez, olyan, mint a mesebeli legkisebb, legszegényebb fiú: erdő eirejti, csalit befogadja, folyó felveszi, madár táplálja, hegy megnyílik előtte, madarak szárnyukra veszik, tűz kettéválk előtte. Ne féltsük őt. Fogjuk kézen, ha találkozunk vele. Nézzünk magunkba: a szívünkben lakik.

KODOLÁNYI JÁNOS.

REGÉNYEK ÉS REGÉNYÍRÓK.

KODOLÁNYI JÁNOS

Kodolányi életművének nincsenek titkai, nem kell hozzája kulcs. Naturális előadásra törekszik, „módszere“ nincsen, meséin a tárgy uralkodik, a fő célja nyilvánvalóan az, hogy szépen közölje, amit gondol. Ám amikor magunk elé idézzük emlékképeinket, mindazt a benyomást, megvillanó gondolatot, melyekről azt hittük, hogy megvilágítják előttünk a teremtő tehetség alkatát, mégis eléggé nehéznek látszik hozzá hasonulni, átvenni mozdulatait, s a saját nyelvén beszélni róla. Holott ez a legelső feladata minden arcképrajzolónak; mindaddig, míg nem tudott modelljének hű tolmácsává válni önmaga felé, jogtalanul nyúl a bíráló fegyveréhez. Ez a kritikus dolgának nehezebbik része, a műhelymunka, mely sohasem kerül napvilágra, sőt gyakran el is marad egészen. Ha nehéz is, érdekes feladat: követni az olvasó útját az író felé, — azét az olvasót, aki ez egyszer nemcsak a történetre kíváncsi, hanem éppúgy az emberre is, aki elmeséli.

ITT KEZDŐDIK az áthasonulás munkája, s az első nehézség, amelybe ütközik: a szertelen őszinteség, az előadásnak olyan közvetlensége, amely szemre egyszerűen mellőzi magának az írói előadásnak eszközeit. Semmi átvitel, semmi formálás; az író minden belső megmozdulása: élménye, emléke, gyűlölete, haragja, szerelme, tapasztalata, véleménye, abban a pillanatban, hogy benne felmerül, vagy megszületik, leírott tényé változik át, s papírra kerül az igazságközlés olyan hevével, hogy megszokott szavaink: őszinteség, hűség, személytelenség, tárgyilagosság stb. már nem is illenek reá. Ezek a belső események egyszerűen ábrázolatoknak csapnak fel, valami megfejthetetlen közvetlenséggel, mely a lélektanban s a művészetben egyaránt új tüneménynek látszik. De ugyanígy állunk a külső világ képeivel is. Emberek, állatok, tájak, a világnak mozgó vagy mozdulatlan lényei mind nem a fogalmak, jelzők, igék tükrében visszaverve jelennek meg előttünk, hanem mintha maguk mondanák el önmagukat a saját

Sorunk 1941. júl. - sept. 3. 12

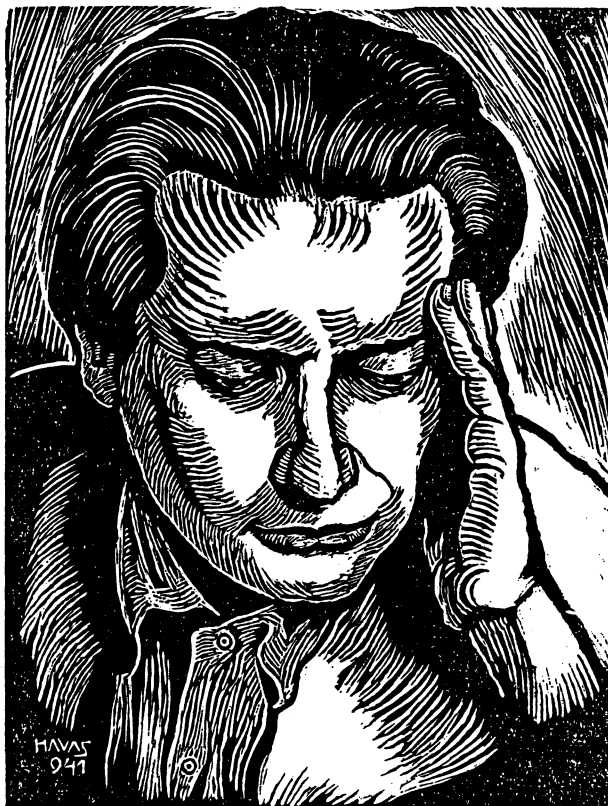
253-271.

nyelvükön, a mozgás, az alak, a színek, a hangok, a szagok beszédével. Hol van s kicsoda a közlő alany? Milyen lélektájakon, szellemi közegeken gyúródott át ez az anyag, hogy aztán a maga eredeti mivoltának teljes illúzióját nyújtva jelenjék meg újból előttünk? Érzékeltető túlzással szinte azt mondhatnók, hogy ahogyan eltűnik előlünk az író, eltűnik a papiros, a könyv is, s ott állunk a dolgok közepette, melyek a tény erejével fogadtatják el magukat.

S amikor görcsővel keressük a szerzőt, üldözzük árnyékát a sorok közt s a szavak mögött, egyre érezzük, hogy mégis ott van állandóan, ráismerünk mindenütt, s bizonyosan tudjuk, hogy a történetet nem írhatta más, mint akinek neve a címlapon áll: Kodolányi János, — egy boldogtalan gyermekkor neveltje, az Ormánság szerelmese, társadalmi nehézségeink dühös bajvívója, minden nyavalyánk tudora, minden dicsőségünk, szépségünk, nagyságunk költője és a többi. Mindent megtudunk róla, mindent elmond magáról, — csak hogy nem úgy, mintha magáról beszélne. S talán éppen erről az adományról ismerünk rá. Bele tud olvadni tárgyaiba, de ugyanakkor — amire azok nem képesek — meg is tudja szólaltatni őket; s ugyanígy cselekszik saját magával, azaz tárggyá változtatja át, mely ettől fogva önmaga beszél. Az író nincs jelen, mert átváltozik, tehát éppen ezért jelen van mindenütt, benne lakozik minden tárgyában s ha megszólaltatja, természetesen maga szólal meg általuk. Egyik bírálója (Szabó Lőrinc) nem habozik „isteni képességnek“ nevezni ezt a „kísérteties valóság-idézést“, ezt az „eleven szobrászatot“, s csakugyan, a személytelenségnek és a teljes önkitárásnak ez az egyidejű bűvészműtávjánya a legfőbb különleges sajátága Kodolányinak, amelyről csalhatatlanul ráismerünk.

Persze, van egy könnyebb útja is a megismerkedésnek, csak hogy kérdés, nem mellékút-e, s elvisz-e a lényegig? Elvégre tárgyait, embereit, meséit maga válogatja össze, s az ilyen válogatás a legnyersebb, tiszta, árnyalatlan önjellemzés. „Sötétség“, „börtön“, „földindulás“, „szakadékok“ (regénycímeket idézünk), — ime, itt élnek az ő emberei, „akik nem tudnak szeretni“, egy borúlátó naturálista világában. Borúlátó, bajban, bűnben, romlottságban tetszelgő ember kell, hogy legyen tehát az írójuk is. A tárgyak csakugyan jellemzik az író, de amire rámutatnak, jellemvonások csupán, mi pedig a képességeket keressük. A jellemvonások tisztán, készen állnak az olvasó előtt, nem problematikusak, összjátékukban zavar, ellentmondás nincs. Ha később, idők folytán újak vegyülnek közéjük, felcserélődnek a régiekkel, az ol-

vasó egyszerűen megállapítja az átalakulást. Mi a kérdőjelet eleve más pont fölé helyeztük s ha most ezt a pontot a jellemvizsgálat útján akarjuk megközelíteni, így kell formuláznunk a kérdést: miért lett sötétenlátóvá ez a jellem, az életnek miért csak a borús, lesújtó, vigasztalan jelenségeiben ismer magára? Mert hiszen,

Kodolányi János

amint láttuk, az író és tárgya egy, megdöbbentő személytelensége csak látszat. Az ellenkezője áll: nincs talán író, aki annyira önmagát ábrázolta volna, mint ő, aki annyira érző, látó, befogadó és feldolgozó készséggel szívta volna magába az életet. S erre a képességre nem mondhatunk mást: vele született, át nem hasonlítható sajátosság, valóban titok. Tudományos neve intuición. Belőle ered mindaz, ami Kodolányi ábrázolásmódját annyira életteljessé teszi:

az átélés heves, személyes igazsága, örökös érintettség, szenvedélyes állásfoglalás, forró nyugtalanság, keserűség, mely az elfojtott jószágvágyból fakad, s végül hosszú időn át, sokáig a feloldódás teljes hiánya.

De tudjuk azt is, hogy a velünk született képességek fejletlen állapotban jönnek világra, s az életsors és az akarat sokféleképp alakíthatja őket. Az a mohóság, melyet Kodolányi lelkében, idegzetében magával hozott, a gyerekkor lélektana szerint kétségkívül a boldogságvágy szolgálatában állott. A kisgyerek végeszakadatlan kérdezősködése jelzi, hogy a megismerkedés a világgal neki öröm, társulni, játszani vágyik mindennel és mindenkivel. Ezt a lelki mozgalmat Kodolányinál már első öntudatos éveiben egy tragikus földcsuszamlás temette el. Egy egész sor regényének ez a földcsuszamlás a tárgya, (*Akik nem tudnak szeretni, Szakadékok, Feketevíz, Futótűz*), s ha elolvassuk, láthatjuk belőlük, hogy a szeretetre képtelen rideg apa uralma alatt, s a szerencsétlen, gyenge anya, majd mostoha mellett s mindenképp rideg környezetekben eltelt gyerekkor úgyszólván nem volt egyéb, mint méltatlan büntetés ezért a boldogságvágyért, a szeretet, az öröm s a társak kereséséért. A gyenge testalkat, mely társaitól is elkülönítette, a szülői szidalom, ócsárlás („ólommadár“), a verések visszajára fordították szomjas képességeit; az ismeretvágyból éles megfigyelő hajlam lett, a közösségvágyból s a feloldódás kereséséből félrehúzódnás, a boldogságvágyból gyűlölet. Ime a sötétenlátó naturalista története. Állítsuk fel az „eset“ diagnózisát. A gyerek kétségkívül sok jó hajlammal s határozott képességekkel született, de korán közbelép a sors, mely aztán hideggé és makacssá formálja az akaratot. A törekeny szervezetről hiányzó erők itt, az akaratban gyűlnek össze, a világ szépségei felé táruló szem karvaly-pillantássá válik, mely gyanakvó, könyörtelen és éles, míg ellenfelét vagy zsákmányát fel nem becsüli, az ismeretvágy és a megfigyelés démoni emlékezetet fejleszt, mely lesújtó tömegű tapasztalatot halmoz fel magában.

EVVEL AZ UTRAVALÓVAL indul Kodolányi az élet felé, s e hármas összetevő: a lélekalkat, a sors és az akarat ilyen tartalmú egybejátszása irányítja ezentúl pályafutását. Ha ezt a tételt a regényekből igazolni akarnók, végeszakadatlan sorba fűzhetnék az idézeteket. Kritikusai, méltatói és szigorú bírái egyaránt, híven így is cselekedtek, mert elvégre új volt ez a hang, a könyörtelen nyíltság, az élveboncolás eddig ismeretlen mesterfogásai, s még a

naturalista korszak hagyománydúló ostromai után is új tárgy volt a szülők, a családi környezet s a *kisfiú* (nem apák és fiúk!) ilyen drámai szembeállítás. Ezek az emlékgregények, vagy németes, de itt találó kifejezéssel, én-regények híven ábrázolják a lélektan ma már közismert igazságait, amelyeket fölösleges újból bebizonyítani: a megcsalt szeretet törvényszerűen veszi fel a gyűlölet lár-váját s az ehhez hasonló ellentétpárok a lelki élet minden ágazatában törvényszerűen elvégzik helycseréjüket. Tulajdonképpen ugyanannak az érzésnek kétféle megjelenéséről, ugyanannak a folyamatnak ellentétes irányú mozgásáról van szó. Ám a lélekelemzés bonyodalmas kísérletezései, nem egyszer gyatra és groteszk misztifikációi azt az egyet csakugyan kimutatták, hogy ezek a helycserék és folyamatok öntudatlanok, olykor hihetetlen kerülő utakon, bizarr átalakzatokban törnek a kifejlés, az érvényesülés felé. Kodolányi gyerekregényeiben viszont az a figyelemreméltó és meghökkentő, hogy a folyamatok tudatosak, az álarcok lehullanak, maga a gyerek veti el őket, s szembenéz a csupasz igazsággal. Ez az ijesztő bennük! Akarattal mondtunk „gyerek“-regényt, mert tényleg a gyerek nevében, helyette írja meg őket, nem a felnőtt retrospektívájával egészíti ki a zsenge kor történetét, hanem a koraérett gyerek vallomásait közli. Ahogyan máskor más tárgyakba helyezkedik át, s elvégzi rajtuk a „kísérteties valóságidézés“ mutatványát, most gyerek-magába olvad bele, ami annál könnyebb, mert halálos pontosságú emlékezet erősíti. Láttuk és bámuljuk Dosztojevszkij gyerekrajzait, melyek igéző és bűvészi csodái az átlényegülésnek, de Dosztojevszkij gyermeke egyúttal minden gyerek, az igazi gyerek. Kodolányi gyermeke azonban nem igazi gyerek, hanem unikum. Ez igazolja, hogy nem visszatekintés útján jött létre a regényekben szereplő figurája, mert ha nem ilyen lett volna, nem tekinthetne vissza, nem emlékezne rá. Minden értelmes ember megítélheti, vajjon valódi emlékkép hű idézéséről, vagy pedig a felnőtt mesterséges alakításáról, írói konstrukcióról van-e szó az ilyen sorokban: „... Kiáltani kellene valami nagyot, valami borzalmas nagyot, amit mindenki megértene, s amit magam is megértenék végre... Meg kellene mondani valamit az embereknek, valamit, *ami bennem van kisfiú-korom óta, s amit el akartak bennem fojtani, hiába*“. (*József az ács.*) Vagy: „Én alapjában véve szintén szerencsétlen vagyok s az is leszek egész életemben. Mert én is olyan egyedül állok, engem nem ért meg senki, még magam is alig értem meg magamat. Tudom, hogy az életem éppen olyan tragikus lesz, mint a mamáé. Látom, hogy mi nem jó,

csak azt nem látom, hogy mi a jó. *Nem így kellett volna felnőni...* Én alig tudok örülni valaminek, az én örömeim meg vannak mérgezve, és nem hiszek semmiben." (*Futótűz*).

Szándékosan kerestünk ki olyan helyeket, ahol a gyerek bizonytalannak érzi magát, nem lát tisztán, nem jutott el az ítéletig, s ahol az író a múltba tekintve beszél. Ennek ellenére szemmel látható, hogy itt mégis maga a múltban élt gyerek szólal meg; és hogy a gyerek bizonytalanságot lát, egy „nagy kiáltás“, megoldó szó, vagy ítélet szükségét érzi, — ez az unikum, az egyedülálló eset, mert az igazi gyerek idáig sem jut el. Mint hőseinek minden mélyebb élménye, a gyermek-Julianusnak a messzeségbe sóvárgó, jóságot, feloldódást áhító vágyakozása is az övé: „Titkos hatalom húzta láthatatlanul a messzeségbe, nem tudta, hova, nem tudta, merre s miért. Mintha valahol a világ végén, szép patak partján, daloló madarak közt várná valaki, aki szereti őt, néha megsímogatja, megcsókolgatja álmában, azután semmivé foszlik.“ (*Julianus*.) Ez a gyerekkori élmény nemcsak emlékkép maradt, hanem, mint látni fogjuk, továbbélt benne, s döntő lett életére.

A valóságidéző, „totális“ ábrázolás egy másik eredménye viszont az, hogy az emlékregevények egyúttal annak rendje-módja szerint való társadalomrajzzá kerekülnek. A középosztály bomlását in nuce láthatjuk bennük, de a tömegjelenségek is sorra felbukkannak. Különösen a *Futótűz* és a *Feketevíz* teregeti szélesein a polgárság problémáit, a parasztregevények pedig egyenesen a gyújtópontokba markolnak. Ezeknek rajzát s az író állásfoglalásait most nem elemezhetjük; csak annyi érdekel belőlük, amennyi az író magyarázatához felhasználható.

Mert természetesen még más hatásokat is szültek a gyermekkor eseményei és fordulatai. A sóvárgás a messzeség után, a Fehérlófia országába, gyakorlatilag elkívánczozást jelentett a családból. A gyerek számára a külvilág első övezete, a távolodás első foka a falu. Ormánsági regényei és színdarabjai tanuskodnak róla, hogy a falu élménye éppoly erővel járta át, épp oly döntően formálta erkölcsi lényét, mint a családi (polgári) környezet. Sőt az érett Kodolányi alkotóképességeinek felívelését, emberi és művészi harmóniájának kiteljesedését éppen az Ormánságnak köszönheti. Kétséges állításnak látszik ez, ha a borúlátó, naturalista regények garmadájára gondolunk, de a fejlődés csavaros, rögös útja kétségtelenül ide vezetett. Önvallomásából, a *Süllyedő világ*-ból, de még inkább a *Feketevíz*-ből tudjuk, hogy a falu életébe való merülés csakugyan megízleltette vele a felszabadulás érzését, nem egyszer

a teljes feloldódás mámorát s itt találkozott életében először és utoljára az idillel. Hogy ezek a találkozások mily roppant hiányérzeteket és nem nélkülözhető szükségleteket elégítettek ki benne, azt Kodolányi talán még ma sem látja világosan, legalább is nem fejezte ki közvetlenül. Gyermekkora és későbbi sorsa szöges ellentétben állt mindazzal, amit természetében magával hozott s aminek elvégzésére született. Igazi, benső lénye a földcsuszamlás tömegei alatt senyvedt, melyek még sokáig nem engedték feltörni az eltemetett lélekrétegek eleven forrásait, kisarjadni a veleszületett életszeretet, szépségrajongás flóráját. A zaklatott iskolaévek s a serdülés zavarai, mint mindenkinél, nála is csak fokozták a tagadó hajlamokat, az elégedetlenséget, a vad és egyoldalú kriticismus igazságüldözését, az emberutálatot, s ugyanakkor a türelmetlen javítani akarást. Élettani okok is hajtották az ellenzékiségbe s így természetes, hogy az ormánsági parasztregevények átélése, tapasztalása idején a „naturalista lélekállapot”, — ha lehet így mondani, — uralkodott rajta. Ezért nem hozhatott rögtönös felszabadulást a falu s ami termő, harmónikus élményanyag lerakódott benne, öntudatlan maradt, mert hiányzottak a megnyilatkozás föltételei és lehetőségei. Csak sejtelemszerű szükségérzet élt benne valami más után, „ami jó”, a „borzasztó nagy kiáltás” után, amely mindent megold.

Ez a bizonytalan tapogatózás a jobb felé aztán közvetett úton, írói feladatok kitűzésében iparkodik tárgyat találni az első regények korszakában. Kodolányi már gyilkos parasztregevényekben sem pusztán csak naturalista, aki „tetszeleg” a romlottság rajzában. Nem emberi ellágyulásaira gondolunk itt, sem elgyönyörödéseire a természet szépségein, hanem mindarra a célkitűzésre, alakításra, amely nem olvasható ki a „naturából”. Már mondtuk, hogy a falu szabadabb világa, az idill édessége érintette meg először elfojtott gyöngédségét, szeretetét; a népben, bár öntudatlanul, szélesebb családra talált, s ezért lett benne a nép, a faj szeretete erősebb a családi érzésnél is. Csakhogy egyelőre ezt a családot is a naturalista szemével látja, szörnyű lelki nyomorait, önzését, anyagimádatát, bűnbe, halálba hullását veszi észre először. De ugyanakkor látja azt is, hogy bűneinek nem egyedül maga az oka, s hogy pompás tulajdonságainak, minden más fajtánál különbe, szebb adományainak tragikus elkallódásáért mások a felelősek. Ennek a délceg, tüzes, nagyrahívatott, de erkölcsét veszített („cédává lett”), kisebbedett testű és sárba taposott népnek a jelképe *Szép Zsuzska*, s „zárt, sajtáságosan édesbús, költői, betegesen érzé-

243
1941. júl. - sept.

keny, sötét, halálvágytól átlengett" élete elkallódásának története a regény, Kodolányi első regénye. Ilyen jelképes alaknak vehetnők a *Börtön* Nagy Varga Jánosát is, bár itt az írói cél valószínűleg más volt. Az az érzésünk, hogy a bűnök, az önzés paroxizmusát akarja benne megmutatni, az anyag uralmának tetőfokát az emberen. Ez a „börtön“ s a könyv drámai sűrítés. Az erkölcsi cél nyilvánvaló: az író ítélkezik, a bűnös felakasztja magát. Mindkét könyvben a mese egyetemesebb érvényű, mint a puszta történet, melyet előad. Végül a *Sötétség* s a benne gyökerező *Földindulás* az általános erkölcsi szemléleten túl, napi társadalmi problémába markol, e nép életének legdrámaibb pontját érinti: az egykét. Kodolányira itt az a jellemző, hogy pusztán emberi, vagy inkább családi megérzéssel már előre eljut ahhoz a megállapításhoz, melyre a társadalom-tudósok rendszeres kutatások útján mutattak rá. Ha egy nép olyan helyzetbe jut, amelyből a továbbfejlődés, a változtatás lehetőségei hiányzanak, szembekerül az élet, a természet törvényeivel, melyek a szaporodás és az életküzdelen révén fejlődést, változtatást követelnek. A paraszt tehát alkalmazkodik a halálos ítélethez, melyet nem maga mondott ki magára. „Az ember szaporodik, a föld meg nem.“ (*Börtön.*) Persze, nemcsak a föld, hanem a gyarapodással járó egyéb lehetőségek sem. Megállítja tehát magát az életet. Így a paraszt a saját szemében a legkevésbé sem erkölcstelen, hanem olyan erkölcsi rendet teremt maga körül, amely tűrhető beilleszkedést biztosít számára a változhatatlan helyzetbe. Ítélete megfordul: éppen a szaporodást bélyegzi erkölcstelennek, állatnak, paráznaságnak, mely a patkányhoz teszi hasonlónak. A számfölötti gyermek szégyenné válik, botránykövé dagad. Tömegekölcs ez, melyet a tömeg helyzete alakít ki; az egyént itt már nem lehet felelősségre vonni, a tömeg pedig nem felelős viselkedéséért. Az egyén végül is azonosítja magát a helyzettel, belekorrumpálódik, s egyetlen célja marad, minél szilárdabban megalapozni a maga és az övéi életét. Az egykés paraszt a társadalom oszlopa, eleve ellenforradalmár, újítást nem tűrő. De nem is hisz semmiben, megvet s utál mindenkit fölfelé és lefelé egyaránt. Az önzés, a magány (Kodolányi emberei mind magányosak), az anyag erkölcsének egész világa tárul elénk; ennek rendjét, szétágazódásait, következményeit ábrázolják Kodolányi ormánsági művei (a legszélesebb alapon a *Börtön*, a *Kántor József megdicsőülése* és a *Földindulás*). A *Süllyedő világ*-ban aztán összefogott jellemzést is ad: „A paraszt a föld börtönében ül s csak saját akarata ellenére lehet őt kiszabadítani. Ő az, aki azt

hirdeti, hogy ki-ki a maga szerencséjének kovácsa. Ő az, aki szerint: ki korán kel, aranyat lel. Ő prédikálja a takarékoságot, a szorgalmat, a polgári erényeket. Ő int türelemre, a szamarak és birkák erényére. Ő hirdeti, hogy akinek semmije sincs, hitvány, részeges, lusta, haszontalan ember. Ő az, aki nem vesz könyvet, bolondnak tartja a költőt, naplopónak a festőt, szélhámosnak minden művészt. Lenézi a hivatalnokot, utálja a bürokráciát, de állami beavatkozást követel, ha bajba kerül; feltétlen híve a megmerevedett közigazgatási rendnek, tiszteli a címeket, rajong a rangokért, az előkelőségért. Ő szállítja a szavazatokat, ő paroláz a képviselőjelöltekkel. Ő választ papot, tanítót, ő kesereg, ha az iskolát javíttatni kell. "Ime a korrump polgár, aki ezenfelül magánéletéből valóságos Sodomát teremt! Micsoda távolság Baksay „patyolatos“ népétől, patriárkális ábrándképeitől! Ezt a világot először Kodolányi telepítette be az irodalomba az átéltség kíméletlen, keserű erejével s az ellenszenvtől sem féltő élességgel. És olyan alaposan is, hogy kívülről alig valaki mert behatolni erre a területre. Különös véletlenkép, éppen mikor ezeket a sorokat írjuk, egy per folyik a bíróság előtt, mely Kodolányi egyke-drámáját írói orzással vádolja; természetellenesebb váddal még aligha illetheték írókat."

Gyerekgényei és ormánsági munkái egy életreszóló élményanyag korai kitörései. A „korai“ szót lélektani értelemben használjuk; a művek, önmagukban, lezártak, életképesek, felelnek magukért, s a kritika befogadta őket a magyar irodalomba. Szerzőjükhöz viszonyítva azonban jelentőségük más s ezekben a sorokban inkább ezt a másik jelentőséget keressük. A lehiggadás előtti, tisztulást kereső állapot és izgalom szüleményei. Az író eredendő természete birkózik bennük egy lidércnyomásszerűen rátelepült anyaggal, melyet a sors vetett életébe. A művek sora pontos lélekrajzot nyújt a küzdelemről, s rajtuk keresztül nyomról-nyomra követhetjük a fejlődést, a belső pályafutást, amely végül is harmóniához vezetett. De a gyermek- és ifjúkori élmények tragikus erejét jelzi, hogy másfél évtizednyi szakadatlan és öngyötrő munka árán tudott csak eljutni idáig, ennyi idő kellett, hogy kiadhassa őket magából, leszámoljon velük. Normális esetben az ilyen leszámolás egy-két esztendő, egy-két „első“ írás műve. Ismét lélektani szempontból nézve, Kodolányi mintegy fele pályáján át volt „kezdő“ író, helyesebben ember, mert az író, mint Juhász Géza megállapítja, már húsz éves korában készen állt több társához, Szabó Lőrinchez, Németh Lászlóhoz hasonlóan. A természet, a

tehetség őserije azonban erősebbnek bizonyult a lidércnyomásnál, és salaktalanul, elemi épségben tudta felszínre hozni a tiszta alkotás műveit.

AZ ÁTMENETI IDŐ meglepően rövid; valójában csak két mű tartozik ide: a *Feketevíz* és a *Tapaszi fagy*. Az első annak a története, mint lábol ki a családi élet, az otthoni környezet hínárjából, hogyan vegyül a parasztok közé s ismerkedik meg az életidill szépségeivel. Ez a szembeállítás túlságosan világos a regényben. Nem a gyerek boldogságát, felszabadult örömét sokalljuk, hanem az éles metszést, mellyel ezt a két világot elválasztja egymástól. Társadalmi háttérrel ad a gyerek örömeinek, bánatának, sőt maga a tíz éves kislány éli át, fedi föl a helyzet egész kérdéshalmazát. Holott a gyerek nyilván mindkét környezetet eleve adottnak kellett, hogy találja, s csak különböző hatásuk válhatott benne tudatossá. E helyett mérlegel, s állást foglal: „Paraszt leszek.“ Ez csak érzelmi állásfoglalás lehetett, aminthogy egy érzés: az idill utólagos emlékihlete színezte, alakította az egész képet, melyet a regény a parasztéletéről fest. Hova lett a *Börtön*, a *Sötétség* szörnyű parasztja, hogy eszményképül állítja a polgárság elé? Honnan tudja a tízéves kislány, hogy a családjához hasonló betegség nyúvi az egész középosztályt? Ez az állásfoglalás az érett Kodolányié; ebben a korban csak az első ős-élmény történhetett meg vele, melyből a későbbi állásfoglalás kinőtt.

De az élmény maga az íróra nézve mindennél fontosabb. Nemcsak a felszabadulás kinyilatkoztatásai a döntőek ránézve, hanem az is, hogy itt s ekkor kezdenek sarjadni benne a későbbi feloldódás csirái. Kinyilatkoztatásszerűen hatnak reá az élet, a természet szépségei, békés oldalai, boldogító közjátékai, s mindez szeretetet, hálát ébreszt benne azok iránt, akiknek körében megélt. Családja csakugyan a nép, a fajta lesz; el kell hagynia a maga osztályát s közéje kell mennie. Ebben a pillanatban az ősi, elemi kép uralkodik rajta a természet ölében élő népről, mely az életet a születés, munka, szerelem, halál nagy tényeivel igenli. Az a nép, amelyhez majd megérkezik, természetesen más lesz: sem a vad, romló paraszt, sem a természet idilli lakója, hanem a valóság viselője, akit az idő távlatából ismer fel igazán, sőt időfölötti pillantással a történelem örök jelenében lát meg. De bármilyen legyen is a nép, ebben a percben csak azt tudja, hogy nekiadta magát s a magáévá tette. Egyszerű szóval: felismeri hivatását. Ez a felismerés, úgy látszik, egy irodalmi hatás alatt vált egészen tudatossá.

és véglegessé. A *Süllyedő világ* szerint tizennyolc éves korában olvassa Theodor Stormot, s a friz partok énekese világosítja meg benne a gondolatot: „Vajjon nem találnám-e meg én is az ormánsági életben, tájban és nyelvben, az ormánsági múltban és néplélekben az egész egyetemes életet?”

A *Feketevízben* az író multja, jelene, jövője keveredik, s innen ered a regény lélektani egyenetlensége. De szépségei már azok, amelyekkel „az egyetemes magyar élet” nagy panorámáit fogja elborítani.

A *Tavaszi fagy*, ha az emlékregegyek sorába illesztjük, könnyen afféle közjátéknak látszhatik, epizódnak, de több annál. Írói pályája kezdő lépéseit mondja el s a fiatal házasember küzdelmeit, vagyis a valódi önállóság, a magára-hagyottság első tapasztalatait. Mindezt a szegénység, a nyomor, a bizonytalanság légköre üli meg. S itt ezt a képet nem „naturalista”, vagy társadalmi jelentésében értjük, — az csak külsőség, — igazi értelme más. A házaselet s az írói pálya kezdeti fordulatai semmi ígéretet, biztatást, reményt, kielégülést sem hoznak magukkal. Otthon a két ember a közös-kettős élet új korlátai, igájának törései közt küszködik egymás felé, s ismerkedik e különös megosztottság feladataival. Az utat, melyet megtettek, Kodolányi nem írta le, a regényben a gyermek megszületése s holmi polgári hivatal vállalása jelzi az első állomást.

Az irodalmi élet terén a szegénység s a kietlenség ugyanaz, de a kifejtés más. Közösséget, célt, helyet a bekapcsolódásra nem talál, s csak egyetlen társ barátságát, megértését viszi el zsákmányul, Erdélyi Józsefét, akit a regényben Szalontainak nevez. Ahogyan a *Feketevízben* a középosztálytól vesz búcsút, itt az íróvilágtól köszön el. Mindkét tettének ugyanaz a felismerés, ugyanaz a hivatásérzet az oka: az ő közössége más és társa csak az lehet, aki ebbe a közösségbe beilleszkedik, feladatát megosztja. Ettől fogva erősödik benne az a szemlélet, amelynek eredményéül Kodolányi ma csak népi vagy népért való irodalmat ismer el; ám a népen nem ért csupán parasztot, hanem a legnagyobb közösségnek, a történeti életnek összes hordozóját. S innen ered az „epizód”-regények csekély száma, (*Vilma három szerelme*, *Kék hegy*) melyeknek a fejlődés szempontjából különösebb jelentőségük nincs.

Mindez pedig egy korszakot zár le Kodolányi életében és művében. A további idők teljesítményeinek minden alapeleme, csirája összegyűlt, a küszködő „kezdés” másfél évtizede elmúlt, s az ember és az író elérkezett önmagához.

A MÁSODIK KORSZAKOT, szemre, mégis teljes szakadás választja el az elsőtől. Kodolányi minden átmenet nélkül hatalmas történeti regényekkel lép elő, amire eddig a legkisebb kísérletet sem tette, s amihez semminő hajlamot sem mutatott. Azonkívül: a keserű borúlátóból egyszerre emberszerető idealistává változik át, akinek ajkáról mézédeseen folyik az élet dícsérete; ha eddig nem tudott elszakadni emlékeitől, s minden alakját élő emberekről mintázta, most visszazáll a messze múltba, halottakat idéz föl s eltűnt életformákba költözteti őket. Bár a háború utáni forrongó időknek s a serdülőkornak izgatottságával verte át magát sokféle tanulmányon a marxizmustól a Bibliáig s esztétikát élő és holt nyelvek grammatikáival nyaggatta, — ismereteit mindig eltüntette az ábrázolás tárgyi anyaga mögött; új regényeiben viszont az elrejt-hetetlen érudició sokoldalúságával, elevenségével, nem egyszer új és meglepő eredményeivel lep meg. A szakítás a múlttal látszólag teljes. Mégis, ha figyelmesen olvassuk az első korszak műveit, látnunk kell, hogy az újakban alig mozdult meg valami teljesen új lelki vagy szellemi anyag.

Vegyük sorra őket! Kodolányinál mindig a lélektani mozzanatok a döntőek. Az ifjúkor elmúlt, s vele a lázadó kritikai szemlélet ideje; de nagy anyagot is gyűjtött, mely sűrítve, gyulladásig hevülve, vad hányatott forrongásokban élte ki magát, s alapjáig dülta fel a lélek termőföldjeit. Ezeknek a kitöréseknek az élettani törvények most már véget vetettek, s míg eddigi művének fő ihletője, az életkor természete szerint, a lelki visszahatás, az erkölcsi izgatottság volt, most elérkezett az önálló alkotás ideje, a befogadás helyett az ajándékozásé, a számonkérés helyett a számotadásé. Az alkotás azonban kevésbé tűr tagadást, kritikai munkát; ehelyett hitet, összhangot, optimista szemléletet követel, s valójában nem is egyéb, mint ezeknek a szükségleteknek kielégítése. Vágyalomképek születnek egyre-másra az író képzeletében, melyekben a gyermek sóvárgása célhoz ér, igazságot kíván szolgáltatni, amiben az életosztón kielégül. A „költői igazságszolgáltatás” nem iskolás pedagógiák, vagy széplelkek óhajának szüleménye, hanem a legtöbb igazi teremtő-tehetség szükségérzete. Ezért találunk az emberiség nagy szellemei, költők és bölcselők közt oly kevés valódi pesszimistát. Inkább a korok pesszimisták, mint a költők.

Kodolányival sem történt egyéb, mint hogy lehányta magáról a földcsuszamlás rétegeit, fölfakadtak az eltemetett források, s a feldúlt, meghasogatott, termékeny vált talajból kisarjadhatott a

lélek saját, veleszületett flórája. A magáralált alkotás hevületében megéri az élet egyetemes, optimisztikus értelmét, s ahogyan egykor a világ tárgyaiba helyezkedett át, most ez a kollektív megértés válik lényé tartalmává, s az élet és az ember széles látomásává terül szét. Beáll a feloldódás pillanata. Így történeti trilógiájának három regénye (*Julianus, A vas fiai, Boldog Margit*) az alapösztönök, az elemi érzések s a független alkotás szülöttei. Ezekből a forrásokból árad anyaguk elsodró tömege, a látomás elképesztő elevensége, az ábrázolás semmiféle erudícióval sem magyarázható közvetlensége és emberi igazsága. Hogy éppen az „ormánsági élet, nép és táj“ válik a látomás anyagává, s hogy az egyetemes életet a magyar élet színeiben idézi fel, az természetes, de elvileg csak külső adottság.

Az író emberi küzdelme evvel véget ért, hivatása teljesítésének minden eszköze kezébe került, s művészi feladatát most már az teszi, hogy ezt a mélyebb valóságot reális élettel telítse meg. Egy kérdés marad csak hátra: miért éppen a történeti múltba fordul vissza, amikor az egyetemes magyar élet drámáját akarja megjeleníteni? Talán azért, mert a dráma távlatot igényel, befejezett eseménysort, amivel a történelem bőven szolgál. A jelen, amint Reymont, Proust, Martin-du-Gard, vagy akár Galsworthy s mások művéből láthatjuk, szinte szükségszerűen epikaivá oldja szét az anyagot, elmosza az időhatárokat, nagy matériát kíván, hogy jellemző lehessen, s végül úgyszólván krónikássá teszi az író. A Jelen írója testestül-lelkestül benne marad az időben, sőt utána fut, „à la recherche du temps perdu“. Vagyis, a jelenben nehéz meglátni és megérzéskíteni az időfölöttit, az örökreszólót, az egyetemest, ami pedig az igazi dráma magva.

Most azt kell tehát felderítenünk, valóban dráma-e Kodolányi trilógiája, valóban a magyar dráma-e, s hogy minő írói teljesítményekre tette képessé a gyerekkori nép- és táj-élmény mélysége, a rajongás ihlete, az egyetemes látomás ereje, az átlényegülés adománya s végül a tárgyilagos kutatás készültsége?

De legelőször: mi hát a „magyar dráma“, az „egyetemes magyar élet“, az „örök magyar szellem“, egyszóval, mi az „örök magyar?“ Nem csak fellengzős, dagályos szóvirág-e, aminő oly sok támad, amikor valami irt kell legalább hanghullámokkal kitölteni? Nyilvánvaló, hogy mint minden mélyebb fogalomnak, ennek a szónak is megvan az időn és téren kívüli értelme. Ami sem alföldi sem erdélyi, sem dunántúli, ami nem középkori, sem mai, de itt is, ott is, ma és régen is ugyanazt jelentette s éppen ebbe a

1941. júl. - sept. 249

KODOLÁNYI JÁNOS

szóba rejtőzve maradt fenn: magyar. Óvakodjunk attól, hogy a szólamoktól való esztéta-félelmünkben bedugjuk fülünket olyan kérdések elől, amelyekre néha felelni kell. Sokan, egész könyvek és egész emberek próbáltak feleletet adni erre a kérdésre, tapintható eredmény nélkül, ami azt mutatja, hogy a fogalom többoldalú s valóban mélyebb, semhogy fogalmi meghatározásokkal rögzíteni lehetne; valóban ezerarcú, ezerféle megnyilvánulású, mint maga az élet. S az egyetlen dolog, amit fogalmi meghatározásokkal plasztikussá tenni eleve lehetetlen, éppen a dráma. Ha a magyarságot megnyilatkozásaiából ismerhetjük csak fel, ez azt jelenti, hogy önfenntartási ösztöne mutatkozik meg bennük, hogy a magyarságot viselkedése, tettei, azaz életének drámája jelenti és jelenti ki. Ezt a fogalmat: magyar, mint minden nép-fogalmat, híven és sikerrel csak átélni vagy ábrázolni lehet. — A magyar élet drámája tehát az lesz, ha a kiválasztott eseménysorban a tipikusan magyar viselkedés ábrázolódik, ha erre a viselkedésre a magyar történelem tipikus fordulatai felelnek, s ha az alakokban és cselekedeteikben örök-magunkat ismerjük fel.

Könnyű dolog volna, de igen hosszadalmas is, kimutatni, milyen tárgyias eszközökkel igyekszik Kodolányi a magyar élet egyetemességét élénk állítani. A magyar „fajképet“ például abból az élményből növeli általánossá, amely gyerek- és ifjúkorában szívódott vérebe népünk egy viszonylag érintetlen őstörzsének körében, az ormánságiban, mely meglepő azonosságokat mutat ma is a göcsejiekkel s a székelyekkel (az alföldi törzsek nagyrészt későbbi jövevények). Az itteni tájnyelv gyakran eleven archaizmusnak hat ma is, és így szerves kapocs a jelen s a múlt egyetemessége közt. A mocsaras, dombos, erdős táj pedig pontos mása a legősibb haza, az urali dombnyulványok vidékének, s így tovább. Ennek a múltat s jelent egyszerre idéző felfogásnak, ismerethalmaznak sikerrevivésében voltaképpen csak két mozzanat a döntő: az ábrázolás időtlen egyetemessége, s a megelevenítő képesség ereje. Fölmentve érezzük magunkat annak a bizonyításától, hogy Kodolányi „valóságidéző“, átlényegülő adománya mily híven tudja életre kelteni a magyarság tiszta típusait, és tipikus életmódját. Kétségkívül ő képviseli a „népies“ irodalom eredményeinek legutolsó fokát. De az ő népébe beletartoznak a nemesurak, papok és királyok is, akik éppolyan kétségtelenül ma is élnek. De ezt az egyetemességet egészen nyílt, éles, bár olykor alkalmoszerű példákkal is szemléltethetjük. Milyen gondok közt él a tatárjárás korának magyarja? Az urak s a magas papság úgy vélik, hogy „az

ország hatalma annál nagyobb, mennél több hatalmas úr lakik benne, s az egyház annál hatalmasabb, minél több földje, jussa, kincse van.“ Batu ezt állapítja meg: „Magyeri országban a jószág, a dénár, a hatalom, a híúság teszi a kereszténységet.“ — Nem nehéz mindezt utolsó emberöltőink politikai szótárának nyelvére lefordítani, s a szereplők személyét behelyettesíteni. — Ha segítség kell Európa veszedélme (ezúttal a tatárok) ellen, a pápa ígéretet, rendelkezik, de ennél marad; Fredericus császár egymás ellen úszítja az urakat, s aztán megrabolja az elesett országot; Tika, a zsidó regálebérlő, hitsorsosait emeli, különbékét köt Batuval és Fredericusszal, de a tatár közeledtére eltűnik Budáról kincseivel együtt. A nép pedig, a tatároktól megszállt területek népe, „amely a mezőkön, erdőkön, folyók partján él és dolgát végzi, nem hódol az új urak előtt. Kiöldösik városait, — elbúvik. Felégetik falvait, — a mocsarakba megy. Rémitik ördögi bábokkal, udvaraiban sátrat vernek, ahol szökésen kapják, legyilkolják, meggyalázzák. A nép makacsul hallgat, titkon sír, és imádkozik... Ez a nép utálja a maga urait, de ez új urak sem kellenek neki“.

Kodolányi 1936-ban írta Julianusról szóló regényét, melyben Hilbertus, a szász csillagjós ezeket mondja a magyar szerzetesnek:

— No végre is beláthattad már, hogy Isten maga sem tartja szükségesnek Turkia (Magyarország) létezését. Hunok, avarok, turkok... Még örvendezzen szívetek, hogy egy-két szentet adtatok a világnak rövid virulásotok idején. Ennyit sem várt tőletek senki.

— Ősmered ama Fredericus király horoszkópját is? — kérdezte Julianus.

— Ősmerem hát.

— No és mit mond?

— Jót is, meg némi rosszat is. De az az igazi nagy ember, aki uralkodik csillagain s nem hajol meg előttük.

— És a te néped? A te országod?

— Az én népem s az én országom nagy lesz! — kiáltott fel szinte lázasan Hilbertus. — Mert egyesül a németség minden törzse s minden népe Itália népeivel s egyesül Karantániával s a ti inaszakadt Turkiáttal is. Hatalmunk a frankok földjétől Kúnföldig s Halicsig terjed majd. Ez van írva a csillagokban s ezt viszi véghez Fredericus, akit ti istentelennek mondotok...

— Úgy hát mindez írva van a csillagokban... De lásd, az igazi nagyság uralkodik a csillagokon s nem hajlik meg előttük.

— Ez így is van. Fredericus uralkodik s nem hajlik meg.

— No, hát mi, nyomorult turkok sem hajlunk meg, hanem uralkodunk.

— Hol lesztek ti már akkor! Szétvert barbár horda lesztek ti.

— Az a szétvert barbár horda az igaz Istenhez fog imádkozni, — fejezte be Julianus. — Isten megáldjon.

Más korok más nyelvén, de nem Hilbertus szavait ismételték-e Batu, Szulejmán jósai, egy-egy Kolonics, vagy Bach, sőt a versaillesi szerződések mágusai is, s nem Julianus szavaival felelt-e nekik

Hunyadi János, Mátyás, Bethlen, Zrínyi, Rákóczi s a mi nemzedékünk legjobbjai? És maga Julianus nem egyike-e a megszállottak hosszú sorának, akik Bíborbanszületett Konstantinos 10. századbeli magyarjaitól kezdve Kőrösi Csoma Sándorig, sőt a mai napig magyarázhatatlan sóvárgással keresnek egy eltűnt testvért és megsemmisült hazát? Micsoda ösztön ez, mely ezer éve egy megfordított, elvesztett ígélet földjére emlékezik? — Ha Kodolányinak anynyira emberi s szinte naív finn-rajongását látjuk, könnyen elhiszszük, hogy őt is ez sóvárgás vonta egy Magna Hungariából származó ősrokon felé, aki még a „nép” tiszta, gyermeki állapotában él.

Most itt az ideje, hogy megismételjük, amit a személytelen-ségnek és a teljes önkítárásnak egyidejű bűvészmutatványáról mondtunk: ha átlényegül is tárgyaiba, mégis teljességgel önmaga marad. Julianusban meg éppen saját virtuális önéletrajzát írta meg. Ő a magányos, szülők mellett is árva gyerek, aki a Zengő aljáról a Fehérlófia országába vág্যakozik, ahol sok erőpróba, készület után földbegyúrja minden ellenfelét, s hatalmasan uralkodik. Az ő Magna Hungariája az időtlen magyar nép. Ide indul el a *Feketeviz* tíz éves kisfiúja egy havas téli éjjelen, az országút jegenyesorai közt; ezért hagyja el a kávéházi törzsasztalt a kezdő író, ennek az útnak öntudatlan bolyongásait írják le az igazságüldöző, csalódott regények, ennek a népnek széles világát járják be a *Vas fiainak* parasztlegéneyei, s bűneinek ellensarkát, az önfeláldozás, a misztikus jóvátétel elragadtatását akarja megközelíteni Boldog Margit.

De meg kell állapítanunk azt is, hogy Kodolányinál az igazi misztikus, az igazi magyar szent nem az önsanyargató apáca, hanem Julianus. Margitban is felismerjük az író, különösen a magányos, gőgös, okoskodó, bíráló, élesen figyelő, nagyakarató gyermekben. De a szenttéválásnak ez a magyarázata kissé racionális s a fejlődés később átváltozik az ösztönök, a bűnök, a lélek halála ellen s az elragadtatásért vívott egocentrikus küzdelemmé. Az olvasó önkéntelenül a középkori miszticizmus megérezkítését várja a regénytől, de az író e helyett a kissé sablonos, általános feladat helyett közelebbről akarja érinteni a kor lelkét, s a történeti *pillanat* hangulatát, lelkiállapotát kívánja ábrázolni. Az idegekben még benne él a tatár-pusztítás rettenete, az isteni büntetés tudata, s a vezeklés töredelme. Ezt a kort s a lelkeket a halálfélelem lengi át, s azért az, általános, igazi misztikus cél, az Istennel való egyesülés reménye meggyengül az önsanyargatás, a bűnöktől való megtisztulás szükségérzete mellett.

A misztikus lelki fejlődésnek, az istenszeretet útjának állomásaira jobban ráismerünk Julianusnak és társainak lelki életútjában, mint Boldog Margit tökéletesedésének rajzában. Feltehetjük, hogy Kodolányi kevésbé foglalkozott a magasabb misztikával, inkább a maga evangéliumi élményeiből merít, s ezért áll közelebb hozzá a földi életben forgolódó Julianus, vagy Gerhardus belső világa, mint az állandó elragadtatásban élő szenté. De az evangéliumi misztika annál teljesebben elevenül meg tolla nyomán. Olvassuk el a sivatagban haldokló Gerhardus gyónását: kétséges-e, hogy itt maga Kodolányi vezekel az apja iránti hidegségért, kemény bosszúállásáért?

— Tudod, hogy nevekődék, ösmersz régóta es. Forgolódék a tudományokban, ájtatosságban, iparkodék böcsületös szerzetős lennöm. Vidám valék, tudod... Ám atyámat elfelejtém. Hálákat adék Istennek, oly gonosz valék, hogy nem kelle véle lennöm s látnom parázna asszonyait, az kiket béhoza házába s hallanom anyám kesergéseit, sepekődéseit. Anynyira megútálám atyámat s anyám szenvedéseit, hogy elfeledém őt. Mea culpa! Mea maxima culpa! — sóhajtotta s száraz kezével a mellét ütögette. — Ha reá gondolék es, csak utálatval gondolék reá, hítvány, alja férfiúnak nevezém magamban s puffaszkozték, mennyivel jobb vagyok én nála...

— Nem menék el hozzá, noha tám keservesen vágyakozék utánam s kíváná, hogy szavamat hallja, orcámat lássa. Nem keresém soha többé sem őt, sem anyámat. Tám beteg vala s megröttene Halál vigyorgó orcájától, megrémüle ördög fenyegetéseitől, kérdeze magától a kétségbeesés óráján, vajjon Isten jorgalmas lesz-e hozzá... És én nem menék el hozzá soha, nem valék mellette, nem mondtam neki: valld meg, atyám, kögyetlenségeidet, paráznaságodat, bándd meg s én megbocsájtok... Valának bizonyára gyöngé pillanatai, mikor, ha fia mellette lőtt volna, megértt volna. Fiát igön szereté, büszkélködék velem, hangoztatá, mely nagy férfiú leszen belőlem, mely jól fog elmém. Mondogatá idegönök előtt es, az ü fiának lángeszi vagyon, éget, mint a tűz. És lásd, mégsem menék el hozzá soha. Hosszú utaim valának szerteszt hívek s hitellenök közötté, tanejték, térejték, gyöntaték, föloldozék, halottakért imádeék, eltemetém üköt. Csak Órhalom felé nem vive utam soha, bár néha megszálla a vágy, hogy hazatérjek s lássam atyámat, anyámat, feleimöt... És most, ez utolsó napokban s mikor a sivatagban menék, meggondolám, atyám es így méne tám élete sivatagában s nem vala, akire támaszkodhatott volna. Te, atyámfia, magadhoz ölelé s gyámolejtál, nem hagyál el utolsó pillanatig. Én őt elhagyám, jóllehet erősebb valék nála. Te neköm ennöm s innom adál, én nem adám neki önnie Jézus testét s innia Jézus vérét, noha tám szomjaza s ajka megdagada s elkékütle, miként az enyém. Te engöm nem utálál meg, atyámfia, gyöngeségömben s elesettséögmben. Én megútálám s megvetém őt. Te nem vonogatád orrodát, azmikor én piszokban feküvék s én vonogatám orromat az ü binei piszkossága miatt. Te hátadra vevél, — sügta egészen halkán, alig hallhatóan s barna szemét erősen Julianus arcára szögezte, — hátadra vevél, miként gyermeköt s vivél napokig, hogy meglássam Magna Ungariát... Bízttatál... Én nem vevém őt hátomra, jóllehet atyám vala, nem vivém, hogy meglássa Jézus Ur birodalmát... nem bízttatám...

— Csak mikor a pusztában valápk s a nyomorúság napjaiban, estétként, elvonula előttem életöm s tisztán kezdék látni, érzém, mily igön nagy binös vagyok. Igenyöst szerettem volna kijutnom a sivatagból, látanom Magna Ungariát, hazamennöm esmég... Hogy elgyalogoljak atyám házához, letérdelek az ajtó előtt, mejjemet verjem s mondjam: én vétköm, én igön nagy vétköm!...

1941. júl.-sept. 253

— Mea culpa, mea culpa, — suttogta Gerhardus, levette arcáról kezét, fejét fölemelte s Julianusra nézett. — Szánom-bánom szüivemből, lelkemből... Itt, ez idegön földön, ez idegön házban látom, mit tevék s mit nem tevék. Ily messze kelle jönnöm, hogy közel legyek atyámhoz, megfogjam a kezét s biztassam: tartson binbanatot, sömmi sem vesze még el. Igenyöst, vétkezek a negyedik parancsolat ellen. Olyan valék, miként Noé fiai, azkik megütálák s csúfolák őt, mikor részegön feküdt s tagjai mezejtelen botránkozatták üköt. Atyám vala, ha részög es, binös es, de én nem valék fia néki. Ű éjjelét-nappalát izzasztó művelkedetőkben tölté, szánta és vete, forgatá a sarlót, csépölt, fát vága, roskada alatta, hóban es, szélben es elméne dolgára, hordá a tizedöt a papnak, várespánnak. Verraszta, mikor jégverés vala, szájától voná meg a falatot, ha szárazságban kisüle gabonája, könnyezék, ha elhulla barma, juha, lova... De én nem valék fia néki. Jóllöhet vetésim virulának, barozdám kövérok valának, nyájam gyarapodék, asztalom megterüle, kenyerelem mindég új vala...

— ...Ezör meg ezör mérföldet tevék, hogy megértsem életömet. *Atyám kröszty vala pállamon s én letevém. Most immár fölöenném, de nem lehet többé...*

Ügy véljük, evvel a példával híven mutattuk meg Kodolányi belső ábrázolásának élményszerűségét. Hogy ezeket az élményeit az általános emberi és történeti ábrázolás reális eszközeivé tudja tenni, ebben van — mint már mondottuk, — az ő legfőbb adománya. S természetesen ennek az adománynak révén tudja átélni a természet világát is. Mintegy csak rá kell tekintenie a dolgokra s azok költővé válnak és maguk mondják el magukat, életüket, hangulataikat, álmaikat olyan szavakkal, melyek mintha nem is a szótárból származnának. A fenti idézet, mintegy másik véglet ellenpárjául álljon itt ez a leírás a *Vas fiaiból*.

A somügyi homokdombok Fonoldnál szinte belenyúlnak a Balatonba. Messze lehet innen látni a végtelen, kagylószínű vizre. Északnak a Földvárnál sárgálló partszakadékgig s a ködbevesző hegyekig. Szemközt lebegő fátylakba burkolózott Szala csúcsos hegyvidéke, de Tihanyt, s a Badaacsony koporsóalakú tömegét azért sejtelmesen előringatta a rezgő nyári napsütés. Balról messzibeveszték a látóhatár vonalait, a napfény szikrázva égett a vízen, fény, fény áradt alulról és felülről s halvány rózsaszínnel, sejtelmes zölddel, selymes kézzel sugározta be az eget és a vizet.

Néhány lépésnyire a parttól sás zizegett, a délnyugati szél könnyű szárnyakkal suhant fölötte s a zöld nádfejek összecsókolóztak, mint a galambok. Nádiverebek röppentek fel a nádrengetegből s görbe ívben csaptak le távolabb, mint elhajtított göröngyök. Fent a hullámok reszkető ragyogásában s a napfényben fehér sirályok villogtak. Távolabb néhány kis fekete pont úszott, légy lábhoz hasonló csápjaival tolvá magát előre. Ladikok voltak, halászok ültek bennük...

A pap letérdelt, alázatosan keresztet vetett s hálaimát suttogott. Döme szintén vetett egy-két keresztet, de szeme megbüvölten pihent a végtelen víztükrön. Illatos, simogató szél lengte körül, a csendben kitágult körülötte a világ, s a víz egyhangú, ringató csobogása mintha a roppant mélységekről suttogott volna. Még a nád zizegése, a sirályok távoli kiáltása is csak a csendet növelte. Döme szédült a végtelen fény és hullámzás ragyogásában és szinte lebegett, mintha repült volna vele a föld...

Jakab mester melléült, elővette sovány tarisznyáját, tört a köleslepenyből s adott Dömének. Szótlánul, magukról megfeledkezve eszegettek, szemük a nagy víztükrön pihent.

— Ett lakhat az Isten... — suttogta megrendülve a legény.

A pap nem felelt. Rágcsálva meredt maga elé, szakállával játszott a szél, arca átszellemült. Ringatóan locsogtak a kis hullámok, nyaldosták a kavicsokat és békésen lengett a hajbókoló nád. Valami loccsant... Béka? Vagy a csillogó fényben felszökkenő hal? Valami sziszegett... Távoli pinty valamelyik békésen őrködő nyárfán? Valami zörrent... Tán a partról legörgő hant? Megérintette szárnya suhanásával a szellő s ez elég volt, hogy leszaladjon s vidáman a vízbe vesse magát? Vagy talán aranyzöld gyík surrant a fűben? Szöcske ugrott s hallani lehetett a lába pattanását? Isten tudja. Valami halkán vijjogott... Halászó sirály rikkantott örömeiben, halat látott, vagy tündér sikoltott? Valahol mély vartyogás támadt... Talán a víz istenkéje szólott, megrázva szakállát s bosszusan dörmögve a távol hajózó halászokra? Nem akart halat adni? Valami pendült... Vízikígyó érintette ékköves koponyájával a kagylószélét? Selymesen kondult valami a határtalan téren át... Távoli harangszó? Vagy a víz mélyébe szálló kisisten pajzsa? Mennyi hang, mennyi rezzenés, mennyi élet... S mégis csend, hullámozó, ringató, fátyolos némaság... Milyen üdítő, magát itató vizillatú szél, milyen különös, lesújtó nagyság s felemelő könnyűség! Minden szikrázik, villog, reszket és lebeg, minden él, lélelzik, sóhajt és piheg, a gyűrűző hullámok enyelegve csókolgatják a homokot, ölelik a kavicsokat, párák rezegnek a távolban s halavány kéken, mint a lehellet, gomolyognak a távoli hegyek a messzi tükrön.

Sokáig ült a két férfi a kiszögellő dombon, a melegen tűző napfényben. Káprázott a szemük, de mintha nem is a szemük káprázott volna, hanem a víz és égbolt hasadozott volna fényredőkbe... Már testüket sem érezték, eltűnt alóluk a föld s a kék égből alázengő zene sejtelmes, szinte nem is hallható hangjaiban Isten országának hangjait hallották.

Az írói ábrázolás minden fajtája: a külső és a belső, a drámai és az elbeszélő, a lírai s a tárgyilagos egyformán teljes, egyetlen előadásba olvad össze, amelynek titka és lényege nem más, mint a teremtő tehetség alkatának szétbonthatatlan egysége. A műben pedig, amely így létrejön, megszólal, él, pereg a magyar élet drámája s „a tények erejével fogadtatja el magát.”

Nagy szó ez, s magunk is nemcsak az okoskodások érvényében, az ítélőképesség erejében bízva, hanem éppúgy a tény közvetlen hatása alatt állítjuk ezt, mint ahogyan egy tárgy formáját, egy étel ízét érzékeli az ember. De állítjuk a tételt: Kodolányinak sikerült megírnia a magyar élet időfölötti, örök drámáját. Ha életünk s minden nyomunk eltörlődne a földről, az ő műveiből vissza lehetne állítani azt, amit a világ számára ez a szó jelöl: magyar.

Csábító lenne az összehasonlító irodalomtörténet eszközeivel bizonyítani ezt a tételt, de eleve jeleztük, hogy csak a mű genezise érdekel. Igaz, hogy a nagyvilágot viszont csak az eredmény, a mű érdekli, s ebben alkalmazkodik az élet törvényeihez, amely egyedül azt tartja meg s viszi magával, amire fennmaradásához szüksége van. De ha az ember eltűnik is az életből s jó és rossz tulajdonságai elfoszlanak, megmarad utána a szellemi tény. S a szellem örök.

VÁRKONYI NÁNDOR.

Kodolányi János:

„F E S Z Í T S D M E G!”

Nagyapám falujában jártam. Látni akartam a vén kuriát, ahol gyermekkoromban oly boldog napokat töltöttem, meg akartam mutatni gyermekeimnek a patakat, a lákalt, a hegyeket. A temetőt, ahol nagyapám, nagyanyám nyugszik. Le akartam ülni a kis házban, amely nagyapám elkótyavetyélt, idegen kézre jutott földjének egy kis csücskén nagybátyám számára megmaradt, s ahonnan ő, szegény öreg, a Kodolányiak csendes predestinációs hitével nézegette haláláig az ablakból a szemközt levő hajdani kuria szomorú romlását.

És ott hallottam a szívenütő szavakat: »Hát Kodolányi csakugyan lopta volna a Földindulást? Igaza volna annak a fogorvosnak? Hiszen mi a Kodolányiakat becsületes embereknek ismertük, valamennyi becsületes volt! És most miket írnak a lapok Kodolányi Jánosról?«

Apám csendes hite a predestinációról az én telkemben is él. Tudom, mire rendeltettem s hogy amire rendeltettem, viselnem, lálnom, teljesítenem kell. Életem nehéz megpróbáltatásait, szörnyű magányosságomat, a rajtam esett méltatlan sérelmeket gyakran így tűrtem, zokszó nélkül. Embertelen erőfeszítéseimet így vállaltam és teljesítettem. Így törődtem bele nyomorba, mellőztetésbe, sőt néha anyagi és szellemi javaim széthurocolásába is. Így fogadtam hajdani barátaim félreállítását, ellenfeleim, majd ellenségeim szaporodását, irigyeim acsarkodását. Ez a szó azonban a Kodolányiak becsületességéről szívenütött. És én, aki azért látogattam el a zalai falucskába, hogy újból végigjárjam nagyapám, apám és nagybátyám nyomait, hogy újból kutassam a saját elveszett gyermeknyomaimat is, hogy szememet még egyszer megpihentessem elmúlt esztendőök szomorúan szép emlékeim, elkeseredve, fájdalomtól szorongó torokkal elhatároztam, hogy a becsületemért végre is szót emelek. A becsületemért, amit örökségül kaptam dédapámtól, nagyapámtól és apámtól, valamennyi Kodolányitól és anyai rokonomtól, Martinovics Ignácól, akinek fejét vétette a császár a Vérmezőn. Ha az a ke-

ménység és indulat lakoznék bennem, ami Szabó Dezsőben, már régen szétrúgtam volna a mardosó patkányfészket. Ha az a keserűség, ami Csokonaival mondattai, hogy: »az is bolond, aki költővé lesz Magyarországon«, már régen letettem volna a tollat. Ha az az érzékenység, ami Szinyei Merse Pálban, már régen visszavonultam volna egy istenhátamögötti faluba. De engem szent megnyugvás melengtetett és tűrtem, sokat tűrtem, hallgattam, sokat hallgattam, míg nem a becsületemet ki nem kezdték.

Most kikezdték és nem hallgatok tovább. Annál kevésbé hallgatók, mert ez az ügy nemcsak az én ügyem, hanem mindazoké, akik hittek és hisznek az én hitemből s akik lelki épüléssel, gazdagodással s jövőbe vetett reménységgel olvassák írásaimat. Ők nem mondhatják nekem az elvadult s már életemre törő hajszának a láttán: »Hát Kodolányiban is csalódnunk kell?!«

Ezen a földön, ahol Ady szerint »rácnak, gácsnak és zsidónak grádics adatott« — hogy egyebeket ne is említsünk — öngyilkos lett csak az utolsó esztendőben Szini Gyula, Cholnoky László, Juhász Gyula, József Attila. Alkohollal veszítette el magát Sértő Kálmán, sírján még meg sem gyepesedett a rög. Cholnoky hetvenegy fillérenyi hagyatékát a Baumgarten-alapítványra testálta, amely alapítvány minden rimánkodására nem fizette ki hátralékos, nyomorú lakbérét, József Attilának akkor ítélte ugyanaz a testület díjat, amikor fejét már szétroncsolta a tehervonat. Juhász Gyula szegedi számkivetésében birkózott a »magyar« kultúra hatalmasságaival, míg nem meghasonlott s megölte magát. Sértő Kálmán kocsmárlókocsmára járt rogyadozó inakkal s egy-egy pohár borért adta verseit azoknak, akik halála után kisajátították, magukat védelmezőinek feltolták s politikai cégérül, — mint hajdani bombélyok szokták Rákóczi Ferencsel — üzletük táblájára festették.

Bár szívesen tetenném én is az élet terhét s undorral, kiábrándultsággal, göggel a szívemben elmennék

Magyar Élet 1941. aug., 8. sz. 9-14.

a ronda porondról, ahol forgolódnom kell, nem fogok az említettek sorába feküdni. Mert amint viselnem kell testi hibáimat, szenvedéseimet és nyomorúságaimat, mintha nem is volnának, viselnem kell a lelki megpróbáltatásokat is, amelyek abból származnak, hogy bizonyos feladatra kiválasztott ember vagyok, feladatom teljesítését számonkérik tőlem s én is számonkérem magamtól. Kiválasztásom pedig nem a magam akaratából, de a magam beleegyezésével történt. Amíg tehát óram le nem jár, tennem kell, amire rendeltettem és állnom kell az ellenem acsarkodók fogának és nyálának undokságát is. Hallgatni gyakran nehezebb volt, mintsem szólni. Most nehéz szólnom. De vallom Gellért püspökkel, akinek szobra oly hiábavalóan emelkedik Budán a főváros fölé: »Jobb háborgodni, mintsem az igazságot a hallgatás alá rejtve eltapodni.«

*

Odahagytam apámat, családomat és egész rokonságot s vállaltam rossz testtel, asszonyal s gyermekkel a nyomort. Több mint tíz éven át betevő falatom alig volt és sohasem éltem másból, csak a tollamból. Éltem zsuppedeles, földes parasztházakban, poloskás, ablakatörött, fűtetlen hónaposszobában, vizes odúban egy dunaparti faluban s gyakran nem volt más enni-valóm, csak az a maroknyi burgonya, amit barátaim adtak. Cikkék és tárcák százait, ezrért kellett írnom s könyveim ejtettek meg, de egyetlen írászatlan nem akadott egész Budapesten, ahová leültettek volna, ahol a munkámért fizetést adtak volna. Éltem Mikes Lajos és Miklós Andor jóvoltából, úgyszólván kegyelméből. S amikor 1934-ben Zilahy a Magyarország szerkesztőségébe hívott, kaptam havi háromszáz pengőt, míg ugyanott mások nyolcszázat, sőt kétezernégyyszázat is kaptak. Dolgoztam, mint egy barom s havi száz pengő előlegért megírtam éjszakai pihenőmből elrabolt időmben három nagy történelmi művet. Minden nap éjjel kettőtől-háromig dolgoztam, vizes törülközővel a fejem, míg csak le nem estem a székéről. A szerkesztőségi asztalnál nem egyszer elaludtam a kimerültségtől. Írtam havonta tizenhét-húsz vezércikket, oldalas belső cikkeket, utaztam riportra, csináltam interjúkat, intéztem a lap levéltrovatát, olvastam s átírtam kisregények kéziratát, távirati anyagot dolgoztam fel, csináltam fővárosi ügyeket, korrigáltam parlamenti tudósításokat, telefonáltam, rádiókritikát, könyvkritikát írtam... Mindenem voltam. Ugyanakkor szerkesztettem a Szabadságot. Megteremttem és adminisztráltam az Írók Gazdasági Egyesületét, hogy legyen, aki a bajbajutott, beteg, vagy kisémmizett íróknak segítséget nyújt, memorandumokat írtam, ankéteztem, íróheteket rendeztem s azokon nyolcvan-száz író elszállásoltam, szállodai számlákat, vasúti jegyeket ellenőriztem. Igen, mindenem voltam.

Ezután öltöztem utaztam Finnországba, finn lapokba cikkeket írtam, magyar földön finnbarát propagandát folytattam, két könyvet a finnekről kiadtam, előadásokat, beszédeket tartottam.

Talán politikus akartam lenni? Ó, igen, a gömbösi felujjongás idején egyik barátom kívánságára vállaltam egy ormánsági kerület jelöltségét, de még csak az elutazásig sem jutottam, olyan gyermekes ügy volt az

egész. Talán lapvezér kívántam lenni? Hiszen minden napom gyötrelmem volt a szerkesztőségben, különösen Zilahy távozása után s Isten ujját láttam abban, hogy végül szép csendesen kitétek a szűrőmet. Állami hivatalt kerestem? Kitétetést? Nem, én műveket akartam írni és írtam is. Ezért kellett a pusztá kenyeri, azért pusztítottam magam a pusztá kenyerelem megtartása érdekében.

Mindezt miért említem meg? Hogy vázolhassam, mit kaptam cserébe.

Pénzt éppen csak annyit, hogy éhen nem haltam, ezt is kegyesen, államizmszerűen, elvárva érte hálát, kézcsókot, megalázkodást.

Darabom, a Végrendelet, éveken át hevert fiókomban. Móríciz Szigmond maga küldte el a Vig-színházhoz, mert kitűnőnek tartotta. Egyetlen szó megjegyzés nélkül küldték vissza postán. Bárdos úr nem is fogadott, ellenben később levélben kért, dolgozzam át Meller Rózsi paraszttárgyú darabját, mert önagysága nem ért a parasztokhoz. (Nem is válaszoltam.) Előszobáztam Heltai Jenőnél és Bródy Pál úrnál. Hevesi Sándor kioktatott, hogy a színházat csakis a szépség mentheti meg s kegyelemben elbocsátott, miután nem voltam hajlandó darabomat átadni neki »átdolgozásra«. (És huszonöt százalékra.)

Finn propagandám eredményeiből társaságok pohárköszöntő díszelnökei, társelnökei és ügyvezető elnökei kitüntetésekkel aggatnak, a mellükre.

A hetilaptól, amelynek félévig főszerkesztője voltam, perrel, végrehajtással kellett kicsikarnom törvény szerint járó fizetésem.

Egy másik hetilaptól, melynek főmunkatársa voltam, most nem tárgyalható megaláztatások és befolyások miatt megkönnyebbült lélekkel mennem kellett.

A Sajtókamarába csak Kolozsváry Borcsa Mihály személyes és erőteljes követelésére vettek fel.

Állásom nincs. Fizetésem nincs. Könyveimből élek. Nyugdíjam nem lesz.

Íróársaim, akik érdekében az Írók Gazdasági Egyesületét megvalósítottam, akikért éjt nappallá téve dolgoztam, akiknek pénzt szereztem, segínyt nyújtottam, akiknek lehetővé tettem, hogy megnősülhessenek, akiket kórházba helyeztem, akiknek a fogát megcsináltattam, akiket fedél alá juttattam, akiknek a sérelmeit orvosoltattam, íróársaim... Hol is vannak ők?! Egyikük kést fogott rám. Másikuk, akinek összes műveit kiadtam, nyilatkozott, hogy »az IGE negyvenezer pengőt kapott a fővárostól s ebből csak ötven pengő jutott íróknak«, nyilván elsikkasztottam tehát harminckilencezerkilencszázötven pengőt. A harmadik egy lapban megrágalmazott, hogy apámat Kudesnek hívták s »morva jáger« volt...

De végezetül is művekkel nehéz szembeszállni. A vas fia, a Boldog Margit, a Juliánus Bánd, a Pogány tűz, a Végrendelet, a Földindulás beszél. A finn könyvek beszélnek. A Sülyledő világ ordít és az Ormánság harsog.

Ki kell tehát kezdeni a műveket.

Ennek egyik nyavalyás, gyermekes és tudatlan próbálgatása az a cikk volt, amit Mészöly Gedeon, általam

korábban derekasan megrótt nyelvészprofesszor írt saját lapjában. Örömjongás támadt a nyomán. Mindez azonban semmi, műveket meg nem történtté tenni, az ifjúság és a tisztalelkű szegény magyarság kezéből kiütni így nem igen lehet. Mindennél jobb a bocsület kikezdése. Az a veszélyes magyarság, az a rémületes szocializmus, az az ijesztő világszemlélet, az a kárhuzatos történelmi öntudat, az a botrányos hit és magyarságszeretet, amit műveim hirdetnek, megérett rá, hogy kitöröltsék a köztudatból. Hiszen nagy és virágzó üzletek forognak kockán. A magyarság, a »szociális« megújulás, a Piloty-féle történelmi freskópingálás, a »szűjtásos« magyarkodás, a vallás farizeus üzletesei, akik könyveket, állásokat, mandátumokat, kiviteli kontingenseket, igazgatósági tagságokat, sajtófeljedelemségeket, hirdetési jutalékokat és katedrákat profitálnak abból, amit fennen hirdetnek, az elközelgő végítélet villámlását és moráját hallják ki szavaimból.

Nemrégiben pálóczi Horváth Lajos ijesztő cikket írt a Magyar Élet-be »Rómészárlás klikkek szerint« címmel. Egyik ifjú barátom felháborodva mondta, hogy »ez már üldözési mánia«. Pedig csak a valósiág itt-ott torzított, de annál jellegzetesebb rajza.

Csodálatosan kapóra jött hát ennek az ordas szövetségnek az én úgynevezett plágiumperem.

*

Előállott egy fogorvos, — neve ma már országosan ismert a perrel kapcsolatban, amit ellenem indított — s azzal vádolt meg, hogy a Földindulás-t az ő kéziratos művéből loptam. Fizessen tehát neki huszonötezer pengőt, sem többet, sem kevesebbet. Menjek tönkre, dolgozzam az ő zsebének esztendeig, de egyébként is jobb, ha letűnök az irodalom színpadjáról, hiszen hitvány plagizátor vagyok. Maga az ügy nem túlságosan érdekes, hiszen alig volt még sikeres színdarab, amit plágiumváddal ne támadtak volna. Érdekes csak az, ami a silány per mögött meghúzódik. Csupán emlékeztetőül írom ide, hogy Erdős darabja három évig hevert a Nemzeti Színháznál előadatlanul, egyedül a témája miatt fogadtatván el. Háromszor dolgoztatták át a szerzővel, hiába. Majd Németh Antal arra kért, hogy dolgozzam én át. Nem vállaltam. Erre odaadták Kovách Aladárnak.

Egyébként Kovách Aladár szerepe is zavaros ebben az ügyben. Nem kívántam az ő személyét belevonni, de most, hogy olyan kíméletlenül bánnak el velem azok, akiket eddig újtukra hagytam s ő is belémimart, el kell mondanom, hogy a Földindulás két példánya közül az egyiket a Magyar Élet szerkesztőjének adtam át közlés végett, a másikat Kovách Aladárnak, mert cikket kívánt róla írni egy erdélyi lapba. (Írt is.) Akkor megtudtam, hogy Erdős darabját éppen neki adta át Németh Antal átdolgozás céljából, kéziratomat minden áron vissza akartam szerezni. Egy alakulóban lévő színház is kérte darabomat. Telefonálni, üzengetni kezdtem Kovách Aladárnak, hiába. Hetekig üldöztem eredménytelenül. Lakásán nem találták, vagy éppen elment, vagy haza sem érkezett, a Nemzeti Színháznál »nem is látták«. Mozgósítottam barátaimat,

ismerőseimet. Elmentek a lakására hajnalban, — nem lelték. Elmentek éjjel, — eredménytelenül. Végezetül édesapja egyik ismerőse útján üzentem neki már fenyegető modorban: »Ha vissza nem adja kéziratomat, botrányt csapok!« Így azután végre nagynehezen sikerült tőle Fitos Vilmosnak, a Magyar Élet szerkesztőjének visszacsikarnia.

Ekkor Kovách Aladár már két felvonást át is dolgozott Erdős darabjából. Felháborodásomnak adtam kifejezést, mire megüzente, hogy az átdolgozást abbahagyta, Erdöst sorsára engedte, kézirátát Németh Antalnak visszaadta.

Csak amikor mondták, hogy Erdős darabja előadhatatlan, nyujtottam be darabomat a Nemzeti Színháznak. Németh Antal behivatott és kifejtette, hogy a Földindulás erősen hasonlít Erdős munkájához, csak úgy hajlandó előadni, ha Erdős levelet ír a színháznak, hogy darabja előadásáról lemond. Erre azért van szükség, mert azzal fenyegetőzik, hogy bepereljék a színházat. A Nemzetinek pedig éppen elég baja volt akkoriban a Parlamentben, nem kívánt perbe bonyolódni. »De hogy, a két darab közül melyik az igazi s melyiket adom elő, az nem vitás. Erdős munkája hasznavehetetlen, a tied vérbeli dráma« — mondta Németh Antal.

Mint később kiderült, Németh nem tette azt, amit mondott. Erdöstől levelet nem kért, — bár engem értesített, hogy Erdős ilyen levelet írni nem hajlandó s ragaszkodik darabjának abban az állapotában való bemutatásához, amilyenben van. Amikor pedig 1938-ban Finnországban jártam, a helsinki magyar intézet igazgatójától hallottam, hogy Németh Antal, aki a legduhasztóbb nyárban két egész napot azzal töltött Helsinkiben, hogy a »finn színházkultúrát tanulmányozza«, ezt a kijelentést tette: »Kodolányi írt egy szörnyű egyke-darabot, olyan, hogy égnek áll tőle a hajam. Nem tudom, hogyan adjam neki vissza.« Hát majd tudom én, gondoltam — s amint megérkeztem Budapestre, felhívtam titkárnőjét és bizalmasát, akit azóta eltávolítottak a színháztól és ezt mondtam neki: Németh igazgató úr Helsinkiben panaszolta, hogy szörnyű darabot adtam neki, nem tudja, hogyan szabaduljon meg tőle. Kérem, azonnal küldje vissza a darabomat!« Másnap vissza is küldték. Így jutottam most ismét a birtokába s dolgoztam át újra a harmadik felvonást. Erdős azonban az első fogalmazvány szerint indított ellenem pert, — hogy hol, mikor, hogyan jutott kéziratomhoz, máig sem tudom.

Szücs László dramaturg azonban nem nyugodott bele a dologba. Módot keresett, hogy a »témát« megmentsük. Ekkor már Patkós György dramaturg-titkárnak mennie kellett a Nemzetitől. Szücs László, hivatkozva arra, hogy Erdős milyen »derék, jó magyar ember«, könyörgött, hogy olvassam Erdős darabját, meg az enyémet egyg. Elküldte kézirátát és akkor megdöbbenve láttam, hogy mindaz, amit én 1922-től 1934-ig az egyikérol, mint regényt, novellát, riportot, cikket írtam, tehetségtelenül bár, de szóról-szóra bele van gyömöszölve az 1935-ben írt fogorvosi műbe. Az

összegyűrésből semmi sem lett. A Földindulást bemutatták a Belvárosi Színház.

Erdős pedig pert indított ellenem. S kipécézte azokat az egyezéseket, amelyeket tőlem vett.

Mondom, ez eddig rendben van, minden dilettáns onnét veszi a pénz, ahonnét tudja. Az országos szerzőjogi bizottság megállapította, hogy darabom remekmű, míg Erdős darabja dilettáns próbálkozás. A Földindulás önálló, eredeti alkotás. Így a Törvényszék Erdöst elutasította.

Erdős fellebbezett. A Tábla három tárgyalást tartott ez ügyben. A fogorvos bejelentette tanuként Németh Antalt, a Nemzeti Színház igazgatóját és Szücs László dramaturgot. A két tanú kihallgatása igen érdekes volt. A Kultuszminisztérium egyiket sem mentette fel a hivatali titoktartás alól. Ennek ellenére mind a két úriember vallott. Eskü alatt vallott.

Szücs eskü alatt vallotta, hogy a két darab közt »nincs semmi különbség«. Eskü alatt vallotta, hogy Patkósnak azért kellett távoznia a Nemzeti Színházról, mert az Erdős-Kodolányi ügyben nem viselkedett korrektül. Ugyancsak eskü alatt vallotta, hogy Patkóst Németh Antal megbízta, dolgoztassa át velem Erdős darabját.

Németh Antal viszont azt vallotta mindenekelőtt, hogy Patkós önként ment el a Nemzeti Színházról, ő nincs vele haragos viszonyban. Azt is vallotta, hogy Erdős tiszta drámaírói tehetség, én pedig epikus vagyok, a Földindulás baja éppen az, hogy nem drámai.

Az egyik tanú szerint tehát Patkósnak el kellett mennie a Nemzetitől. A másik tanú szerint önként, szabad elhatározásából ment el.

Meglétt ezután az ítélet, Erdős számára sovány kis ítélet ugyan, de arra mégis jó, hogy az egész ügynevezett »magyar« sajtó rárohánjon. A Tábla is kimondotta, hogy a Földindulás önálló, eredeti mű s nem plágium. De mert én ismertem Erdős darabját s ugyanazt a témát dolgoztam fel, a »jóerkölcsökbe ütközik«, hogy ugyanahhoz a színházhoz nyújtottam be. Így tehát fizessek Erdősnek kétezeméyszáz pengő kártérítést.

Persze ez az ítélet sem jogerős, de csemegének megfelel.

*

Lássuk először Németh Antalt.

Ez a iderek igazgató nagyrészt annak köszönheti pozícióját, hogy Voinovich igazgatása idején a Szabadság hasábjain Patkóssal cikket írtam a Nemzeti Színház akkori vezetése, irodalompolitikája, rendezése stb. ellen. Amikor azután igazgató lett s Pogány tüz című darabom rendezését beszéltek meg, a legnagyobb meglepetésemre kifejtette, hogy darabot írni csak az tud, aki semmiben sem hisz, a jó színházigazgatónak pedig »trükkökkel« kell dolgoznia. Mindez homlokegyenest ellenkezett azzal, amit beköszöntő nyilatkozatában a színház etikai feladatairól, a »sugárzó-étoszról« mondott s amivel kapcsolatban a sajtó ennek a »csodagyereknek« nekiment.

Igazgatóvá történt kinevezésekor Németh Antalt dühös elkeseredéssel s minden eszközzel támadta a li-

berális sajtó. A hajsza oly mértéket öltött, hogy a Parlamentben is tornyosulni kezdtek a szenvedélyek. Egyszer azután szent lett a béke. A csodát Sz. I., a közismert költő, Németh Antal házifordítója művelte, addig térülve-fordulva Salusinszky Imre, az Est-lapok főszerkesztője és Németh Antal között, amíg szerencsésen paktumot kötöttek. Hogy az antiszemita költő és Németh Antal végül miben találkozott Salusinszkyval, az az ő nyilván örök titkuk. Napfényre kerülhetett már ezután egy Szálasihoz írt levél, beléphetett Németh Antal a Turul Szövetségbe is, a sajtó liberális része nem bántotta többé.

Patkós, aki kikaparta a tüzes gesztenyét, hamarosan legyesztett lett Németh Antalnál. Hogy miért, majd egyszer talán elmondja ő. Távoznia kellett s hogy milyen keserves körülmények között, arra magam is tanú vagyok.

*

Én mindenesetre nem tartom »jóerkölcsbe ütközőnek«, hogy az író oda nyújt be darabot, ahová egy másik — nem is író — már évekkel előbb benyújtott egy előadhatatlan, többszörös átdolgozás ellenére is meddőnek maradt rossz darabot. A színház válogathat, előadhatta volna az egyiket, előadhatta volna a másikat, vagy akár mind a kettőt, esetleg egyiket sem. Ellenben nagy mértékben erkölcstelennek tartom, hogy egy színház ismeretlen dilettánsok rossz darabjaiból úgy kíván pénzt és sikert csikarni, hogy elismert írókkal átdolgoztatja, az átdolgozónak kifizetvén három-négy száz pengőt, a nevét véka alatt tartja. Miféleképp ezt idegen tollakkal való ékeskedésnek nevezik. Vajjon nem volt erkölcstelen Bárdos nekem tett ajánlata, hogy dolgozzam át Moller Rózi klasszikusnak éppen nem, magyarnak pedig semmiképpen sem nevezhető darabját, mert »őnagysága nem ismeri a falut, író úrról pedig köztudomású, hogy milyen járatos a paraszti életben, a parasztlélek problémáiban«?

Nem tartom túlságosan erkölcsösnek azt sem, hogy a szóbanforgó Erdős fogorvos másik darabját Németh igazgató ugyancsak kiadta átdolgozás céljából Kovách Ajadárnak. Ez a darab pedig a Sárkuti zendülés. Az sem erkölcsös, hogy ezt a kinnalszült művet Németh Antal két év óta szüntelenül hirdeti, de elő nem adja. Mint maga mondta a Táblán tett vallomásaiban, csak akkor mutatja be, ha az én plágiumperem befejeződött. Vajjon nem követ-e el mindent Erdős még akkor is, ha talán már szegényenli az egész hiábavaló hajszát, hogy a pert folytassa? Hiszen ott csillog a per végén a nagy jutalom, a felperes jutalomjátéka a Nemzetiben! Végre játszani fogják, ha nem is úgy, ahogy megírta, ha nem is azt, ami az övé, de játszáék, szerző lesz, hajlonghat, írják róla!

*

Dehát mi érdeke Németh Antalnak, hogy beleavatkozzék egy író és egy dilettáns ügyébe? — kérdezhetné valaki.

Amikor a Belvárosi Színház a Földindulást bemutatta, annak igazgatója Patkós György volt, a

Nemzetitől »önként« távozott dramaturg-titkár, rendezője Hosszú Zoltán, akit előbb már elbocsátottak a Nemzetitől s akit az igazgató visszavett, de feltűnően »hidedgre tett«. Egyik sztárja Vaszary Piroska, akit Németh Antal elbocsátott, a másik Eszenyi Olga, Hosszú Zoltán felesége, ugyancsak a Nemzeti volt színésznője. Díslettervezője Varga Mátyás, akinek Németh Antallal történt súlyos nézeteltérése miatt távoznia kellett a Nemzetitől. Ügyelője ugyancsak a Nemzetitől távozott. Egy fiók-nemzeti volt a Belvárosi. Én magam a Nemzeti darabírója voltam mindaddig, amíg a színház nem volt hajlandó kifizetni mégyszázhatvan pengőmet a bérletek után s a Kultuszminisztériumhoz kellett fordulnom jogos járandóságomért, mire kifizették, de Vidéki történet című darabomat a kifizetés napján levették a műsorról.

Németh Antal megrémült. Jóslata nem vált be. (A Földindulás premierjének napján ugyanis gúnyosan kijelentette, hogy »nem lesz módja megnézni a darabot«. Volt módja. Több, mint kétszázötvenszer. És bizony mondom, ha Patkós el nem rontja a dolgát, meg lehetett volna csinálni az igazi Nemzeti Színházat.) A jelek valóban ijesztők voltak. Imrédy volt a miniszterelnök s egész hivatali súlyával, tekintélyével a Földindulás ügye mellé állt. De a Földindulás mellé állott Zsindely államtitkártól kezdve az egész hivatalos kultúrpolitika is. Megnézte a darabot a kormányzói pár. Az egész ország sírt és nevetett a darabon és ünnepeket volna engem, ha elmentem volna az ünnepekre. Ez volt Németh Antal számára ijesztő. Vádolták, hogy a darabot nem ő mutatta be »bármilyen áron«. Ez fájt neki.

Ennek a harcnak a bűnbakja lettem én. S mert a nagy kő elindult, most már vigyázni kell, el ne találgjon olyanokat is, akiket joggal eltalálhat.

Ha már benne van a táncban, Némethnek is táncolnia kell. Ezért állott ki Erdős tanújaként Szücs Lászlóval — aki »kenyéradó gazdája ellen nem tehet semmit«, mint mondani szokta, — ezért beszélt, magyarázott, esztétizált balgatagul több, mint egy óra hosszat, ezért verejtékezett hamuszürke arccal, hogy szinte megszántam s ha lett volna nálam egy adag morfiúm, adtam volna neki, hadd szedje össze egy kissé magát szegény. Ezért tette félre Szüccsel együtt azt a csekélységet, hogy nem kapott felmentést fellettes hatóságától.

*

És hát aztán a sajtó.

Az egyik táblai tárgyalásról az Esti Kurir egy héttel később harsogó tudósításokat közölt, kéjjel forgatva bennem a kést. A cikkben néhány súlyos valótlanság foglaltatott. Elmellőztem az ügyet, mert hiszen az Esti Kurirról van szó s hozzá kellett szoknom, hogy ez a lap, amely szüntelen mennydörgi, hogy »hazudni pedig nem szabad«, jónéhányszor megcsiklandozott valótlanságaival. Igen ám, de a Függetlenség, a kormány reggeli lapja, amelynek maga Kolozsváry Borcsa Mihály, a Sajtókamara elnöke a főszerkesztője, átvette a Kurir valótlanságait, így azt is, hogy Patkós a tárgyaláson vallomásához »pótlólag

hozzátette, hogy határozottan emlékszik, én igenis magammal vittem Erdős darabját a lakásomra«. S ennek már a fele sem volt tréfa. Ügyvédem, Bodor György tehát hivatkozva a sajtótörvény 20. §-ára, udvarias, helyreigazító nyilatkozatot küldött mind az Esti Kurir, mind Kolozsváry Borcsa Mihály címére. Hogy a Kurir megintcsak túltette magát a legelemibb sajtóetikán, azt nem csodálom. De a Függetlenség sem közölte nyilatkozatomat. Miért?! A főszerkesztő nyilván átadta egyik szerkesztőjének, aki boldogtalan írói ambíciókat temetett el keserű szívében és azóta nem állhatja a szagát sem tehetséges írónak, ő azután elsüllyesztette a papírkosárba.

Most következett azután a haddelhadd, ítélethirdetés. Hasábos, kéthasábos cikkek. Ordító címek. Kodolányi Jánost kártérítésre ítélte a Tábla! Kodolányi János a jó erkölcsökbe ütközött! Csimm-bumm! Szenzáció! Kétezernégyszáz pengő! S így tovább!

Miért?

Hát olyan nagy gyönyör, olyan nemzeti ünnep, olyan győzelme a magyar kultúrának, olyan diadala minden szent eszménynek, hogy Erdős nem kap ugyan huszonezretet, a Földindulás nem plágium, de hipp, hipp, hurrá! annak a nyavalyás Kodolányinak, mert oda találta benyújtani darabját, ahol Erdős úrét évekig hevertették, átdolgoztatták, húzták-vonták, megnyúzták, kitémtek, de írásművé mégsem ragasztották, fizetnie kell — ha a Kúria is jónak látja — néhány ezrest? Olyan kéjmámor, hogy bár nem sikerült őt anyagilag, erkölcsileg, testileg-lelkileg tönkretenni, de fájdalomdíjnak ezért a bűbánatért némi kicsiny összeg is megteszi?

Ez a sajtó, annakidején árjongolt és zengedezett, most terítékre akar vonszolni egy ügyben, amely 1) a fő elvi kérdésben az én javamra ütött ki, 2) még jogerősen be sem fejeződött. Lapok, amelyek a papírhány miatt, csakhogy elhelyezhessék többoldalas fizetett hirdetéseiüket, habozás nélkül szórtak ki minden kulturális témát, minden inodalmat hasábjaiokról, most hasábokat tudnak szentelni egy ilyen felújít lappáliának. Lapok, amelyek erkölcsi felháborodásukban nem tudták hová lenni a zsidó »fejlett technika« ellen folytatott keresztshadjárásban, most ragyogó, a zsidó sajtóval együtt, fejlett technikával péceznek ki egy író, aki a Vas fiait, a Boldog Margitot, a Juliánus barátot, a Végrendeletet s még egynéhány becsületes művet adott a magyarságnak s aki ezért semmit nem kért, s nem is kapott soha egyebet a pusztán kenyérmél, egy író, aki vérében, céljaiban, hitében, még hibáiban is magyar?

Az öröm hullámaiban, amely elárasztotta a sajtó egy részét, amikor a Belvárosi Színház megszűnt, író, színész hajléktalanná vált s amelyből Gogolák kolumnás cikke habzott ki elsőnek harsogva, előntötte az egész úgynevezett »magyar« sajtót.

Kodolányi összetart egy szellemi frontot, amely nem nevezi ugyan újnak magát, nem is szólítja az írókat fegyverbe, de nem paktál sem zsidóval, sem ráccal, sem gáccsal, akiknek ezen a földön grádics adadt, — hegy egyebet ne is említsünk. Sőt legutóbb arra

vetemedett, hogy Bartók és Kodály, Veres, Erdélyi és Sinka, Darvas és Illyés, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond élén odaállt a Városi Színház színpadjára és ország-világ előtt kinyilatkoztatta, hogy nincs bal meg jobboldal, csak magyar nép és annak szolgálata van.

Belátom, igen kellemetlen vagyok a tisztelt sajtó túlnyomó részének. És bár kellemetlen voltam részben a múltban is, hovatovább egyre kellemetlenebbé válok a jövőben. Persze, az igazi magyar sajtó nem így vélekedik!

Tisztában vagyunk tehát egymással. Nem akarom a sajtó fejére olvasni azokat a súlyos passzusokat, amiket Illyés Gyula Csizma az asztalon című kitűnő művében írt, tessék elolvasni. Elég részletesek, terjedelmesek és mélyrehatók azok a passzusok. Csak azt mondom, minden pert, amiben a nemzet lelke, igaza forog szóban, eldönt és jóra fordít az idő. És minden olyan ügyet, ami a nemzet ügyét hordozza magában, diadalra juttat a történelem. Lehet, hogy ezen mosolyogni fognak a mindentudók, a kiábrándultak, az érvényesülők, a jó üzletemberek, a toll hasznos forgatói, — akikről valaki meglepő őszinteséggel mondotta a Városi Színházban rendezett sajtóünnepen, hogy: »az író tollal ír és ollóval vág, az újságíró ollóval ír és tollal vág« — lehet, hogy mint anynyiszor húszéves pályámon, fantasztának, vagy egyszerűen hülyének mondanak, de én hiszem, szentül hiszem, amit írtam.

*

Ha az elmondottakban akad olyasmi, ami az én ma-

gánügyemnek látszik, kérem az olvasót, gondoljon arra, hogy amiként nem magánügyem az a sok írói mű, amit alkottam, nem egyéni ügyem a becsületesem sem. Százerek olvassák könyveimet, százerek látták a Földindulást. Ők nem kételkedhetnek bennem, mert ha bennem is kételkedniök kell, semmi remény többé ennek a zavaros kultúrmo-csárnak a lecsapolására. Nem mintha egyedül volnék becsületes író, nem, hála Istennek! De, mert az én becsületeségem szorosan kapcsolódik Veres Péterébe, Erdélyi Józsefébe, Móricz Zsigmondéba, Szabó Dezsőébe, Németh Lászlóéba s még sokakéba. Ha én botránkoztatok, százereket botránkoztatok! És ha most kifakadt belőlem, amit elmondtam, nem azért mondtam el, hogy védekezzem, hanem, hogy mindenki lássa: milyen egyenlőtlen harc folyik itt a magyar szellem ellen. Hogy lássa, miért káltották ki Adyt zsidónak, nemzetgyalázonak, miért halt meg József Attila és Juhász Gyula, miért vonszolták a megyegyűlések színe elé Móricz Zsigmondot, miért züllött el Sértő Kálmán. S miért kell majd vesszőt futnia Németh Lászlónak, ha a legközelebbi darabját bemutatja a Nemzeti Színház.

Magam vagyok ebben a sáros áradásban, alig áll ki értem valaki, mint ahogy gyakran kiálltam én másokért. Nem baj. (Lap sincs erre.) Átgázolok ezen is. Ha pedig most mindaddig, amíg el nem múlik rólam az undor és a keserűség, nem írok a Magyar Életbe és nem lépek a nyilvánosság elé, szabad elhatározásomból teszem. Kell a csend, kell a hallgatás, hogy kétségbe ne essem a magunk gyengeségén és a rajtunk elősködők rettenetes hatalmán.

A KODOLÁNYI-ÜGY ÉS A MAGYAR SAJTÓ

(M. Gy.) Egy pohár vízben megismerheted a Földközi-tenger vizének összetételét. Egy víz-cseppben a Dunát. Nagy társadalmi bajokat egy kicsinek látszó ügy vízeséppjének tükrében is híven szemlélhetünk. Ilyen pohár víz, vagy — ha tetszik vízesépp — a »Kodolányi-ügy«. Kodolányi János a »Vas fiai«-val, a »Boldog Margit«-tal, »Juliánus Barát«-tal, a magyar középkor igazi »Juliánus barát«-ja lett. Ezt a roppant végletek: mélységek és magasságok között húzódó történelmi tájat igazi felfedezőként járta be és mutatta meg. Klerikális történetírók és műkedvelő írók egyszerűen tihanyi visszhangnak használták a középkort, hogy mai jelszavakat kiáltsonak bele és a multak romjai az ő saját, mai eszméiket igazolják. Mások, igen jószemű írók is, történelmi állóképeket rajzoltak belőle. Kodolányi könyveire felfigyeltek a római egyház őrállói is, tanulmányokat írtak róluk. A »Földindulás« a közelmúlt egyik legnagyobb magyar cselekedete volt. Megrázta a társa-

dalmat és az egyke-kérdés vészjelét átsikoltotta a tömegeken. Olyan tiszta művészet, olyan erős emberábrázolás volt, benne annyi fajtá-jaért aggódó mély ősi magyar érzés égett, hogy teljesen elkészítette azt a családvédő törvényhozást, melynek egy-két szót is számonvehettük. A »Földindulás« filmje — fiatal fiúk és leányok vallomása szerint — életük irányát és célját mutatta meg. Ennyi jót egy magyar író nem tehet »bűntelenül«. Itt kezdődik a »Kodolányi-ügy«.

Egy buzgó magyar orvos egyke-tárgyú darabot írt s adott a Nemzeti Színháznak még 1905-ben. A téma tetszett az igazgatóságnak. Háromszor átdolgoztatták a darabot a szerzővel, mégsem lett előadásra alkalmas. At akarták dolgoztatni Kodolányival, aki azonban ilyen munkára nem vállalkozott. Akkor — amint Kodolányi maga elbeszéli — a Nemzeti Színház üzent neki, hogy írja meg a saját mondanivalóját az Ormánság és a magyar élet nagy nyomorúságáról.

Akkor írta meg Kodolányi a »Földindulás«-t. Evekkel azelőtt erről a kérdéstről riportokat, cikkeket, tanulmányokat adott közzé. A »Földindulás« 1938-ra készült el. Több okból végül is az új Belvárosi Színház mutatta be 1939-ben. A *Reformatus Élet* régibb olvasói emlékeznek, hogy az eleinte habozó magyar sajtóban milyen egyszerre ismerte meg ez az ujság, milyen mély magyar gyökerei és nemzeti fontossága volt ennek a darabnak.

Az orvos azonban, *akinek a darabja akkor már három éve előadatlanul hevert*, plágium-váddal támadta meg Kodolányit. Kodolányi mindvégig tagadta, hogy olvasta volna azelőtt a fogorvos darabját. A bíróság első fokon helyt adott Kodolányi érveinek a plágium-vádat elutasította. Megkérte ugyanis a bíróság a szerzőjogi bizottságot, melynek szakvéleménye az volt, hogy a »Földindulás« felépítése, szerkezete, a jellemek megrajzolása és a probléma drámai megrajzolása folytán eredeti mű. Fellebbezés folytán került a per

Reformatus Élet

1941. augusztus 2.

29. 7. 1-2.

a táblához. A tábla ugyancsak megállapította, hogy a plágium-vád nem helytálló, de egy ponton elítélte Kodolányit, mert a »Jóberkölcsekbe« ütközőnek ítélte, hogy Kodolányi darabját *ugyanahhoz a színházhoz nyújtotta be, melybe az orvos a magdét* s így Kodolányi elűtötte őt »darabja előadásától«. Kártérítésként ítélte meg a bíróság 2400 pengőt. A perben a Kúria mondja ki a végső szót.

Ezen a ponton tűnik elő a magyar sajtó nagy kérdése. Milyen lelke van ennek a magyar sajtónak, mely pedig a lelkeket úgy formálja, mint a szobrász a nedves agyagot? Milyen szempontok szerint írják a napilapok, melyeknek jelszavait, gondolatait öntudatlanul ismétlik a tömegek? Itt van előtte egy irodalmi kérdés: egy kiváló magyar író, aki forró szerelemmel magyar fajtája iránt, ezer nyomorúságon, nélkülözésen át, majdnem az éhhalállal küzdve néha, gazdagabbá tette a magyarság szellemi kincstárát néhány pompás alkotással. Vele szemben egy nagyratörő műkedvelő, aki tehetségének annyi nyomát mutatta meg eddig, hogy három évig nem tartották darabját előadásra alkalmasnak. Adva egy nagy téma: az egyke-kérdés. Mit tesz meg a magyar sajtó azért, hogy a magyar író nemzeti szolgálatát tovább végezze?

A nagyobb része a sajtónak nem ezzel törődött. Azzal, hogy ime: *szenzáció!* Es ilyen címeket adtak a híreiknek: »Kodolányi Jánost 2400 pengő kártérítésre ítélte a tábla a Földindulás plágiumperében«. Ebben a címben benne van, *mintha a bíróság plágiumért ítélte volna el Kodolányit. A cikkekben olyan diktálás is van, amit sohasem bizonyított senki.* »Kodolányi átvette, hazavitte a másik darabot — írja az egyik újság — és ennek nyomán átirta a Földindulást«. Itt már a magyar újság egyszerűen beáll vádlónak és ő vádolja meg plágiummal Kodolányit, olyat állít, amit a műkedvelő drámaíró-ellenfél akart és nem tudott bizonyítani. Még tovább tart ez. Egy Lendvai nevű »Nomád« újságíró, akinek szépirodalmi munkájában nagyon kétes a maradandó aranytartalom, egészen csunya mó-

don kiáltja oda Kodolányinak: »*ne lopj!*«. »Kodolányi becsületét irodalomtörténeti vonatkozásban nem érintéztam meg, hanem saját maga.« Es így tovább. Rajta hát, rajta, témátlan riporterek, a sajtó nevű üzleti vállalkozás éhes kis munkásai, húzzátok a horgot, végre hal akadt rajta, sáros is lehet a víz tőle és hátha lehet pecsenyét sütni belőle...

Es hát annyi csak az egész? Csak annyi, hogy néha itt-ott szomorúan olvassuk egy lapban a nyilatkozatot: »*meggyőződtem róla, hogy ezt és ezt a vádoló cikket téves értelmezések alapján írtam, bocsánatot kérek érte!*...« Még ez se volna megdöbbentő, hiszen a becsületes és erkölcsi elveket követő sajtó is tévedhet és férfias dolog a hibát beismereni. De emögött áll a nagy és fenyegető háttér: *dítaldában az újság helyzete az egész világon. Egyszer, mikor egy napilap anyagi kérdéseit vettük számon, azt az információt adta egyik újságíró, aki komoly erkölcsi elvei miatt jött el innen is és onnan is: »a közgazdasági rovat jövedelme címen fel lehet számítani évente 150.000 pengőt, ha becsületesen csinálják. Ha kevésbé becsületesen, akkor 800.000... Mert nemcsak azért lehet fizetést kapni, amit az ember megír, hanem azért is, amit nem ír meg, amit elhallgat.* Illyés Gyula július 27-én írja egyik újságban: »*Franciaországban tudatták velem, hogy a lapok elterjedtségét a különböző nagyipari és népi hatalmasságok teszik lehetővé. Vesztegetnek: látható ellenszolgáltatás nélkül adnak pénzt. Még egyre hitetlenkedve hallom bírálóimtól, hogy ez nálunk is így van. Bevallom, elállt a lélekzetem, amikor mástól arról kellett értesülnöm, hogy a magyar lapok ily eredetű jövedelme elérte az évi 10—15 millió pengőt.*

Ime a probléma. A napilap teremti közvéleményt, csinál történelmet, készít elő nagy eseményeket. A napilap kezében van a tömeg. Aki egy napilapot olvas, egy év múlva annak a gondolatait fogja mondani, kiáltani, követelni, talán meg is fog halni értük. A napilap művészeket, államférfiakat, tudósokat felemelhet, eltemethet. Független napisajtó nélkül nem le-

het erkölcsös társadalmi élet, mert ha ez nincs és ez nem szabad, akkor sötétté válik a társadalom és a homályban eson a bűn és visszaélés. Viszont a sajtó nem él meg önmagából, előfizetőiből. Oriási érdekelt-ségek tartják a kezükben. A *Gyár-
iparosok Országos Szövetsége*, a *Takarékpénztárak és Bankok Egyesü-
sülete* — így olvassuk — évente hatalmas összegeket áldoz a politi-
kai sajtóra. Nem kellett-e a tör-
vényhozásunknak legutóbb kimon-
dani, hogy a nagy fizetések csak
úgy lehet emelni a bankokban, ha
arányosan a kisebbeket is emelik?
De például ezeket a jövedelemhal-
mozásokat nem ismerte a közvéle-
mény. Ahol pedig komoly, nagy
nemzeti célokért kellene egyformán
kiállni a sajtónak, ott is sokszor
csak szenzációt keres... »Kodolányi
plágitumpere...« ez például tetsze-
tős cím, mert a »Földindulás« író-
jának nevét ma már mindenki is-
meri az országban. Oh, hogy lehet
tisztán szenzációért szíven szűrni
nagy munkákat, nemzeti szolgálá-
tokat és besározni tisztas emberi
életeket...

Ezen pedig nem segít sem a tör-
vény, sem a sajtókamara minden
jószándéka. Ezen tisztas, erős köz-
vélemény segít. Ezen az segít, ha
van sajtó, mely nem akar üzletet
csinálni magából, mely bátran és
jóakarattal áll minden jóügy mellé,
mert nincsenek titkos anyagi érde-
kei és elhallgatott adakozói. Olyan
sajtó, mely vállalja az igazságot ak-
kor is, amikor az nem fizeti ki ma-
gát, mely a hitványságot és bűnt
mindenütt annak tartja és megmu-
tatja akkor is, amikor abból kese-
rűség és harc támadhat. Tudni kell
a közvéleménynek: miből él az uj-
ság? Mi az a hirdetés-átalán, amit
például a TEBE és GyOSz adnak
az ujságoknak? Ha pedig valami-
lyen érdekelttség tart magának uj-
ságot, joga van hozzá, de ezt nyil-
tan tegye. Tudjuk meg, hogy ki
szól! Ne legyenek rejtett laptulaj-
donosok; ne mondjon mást a vezér-
cikk, mint az utolsó oldal. Erős,
tisztas, magyar lélektől fűtött és
mélyen erkölcsös sajtót teremtsen
a közvélemény. Ne legyen nyáj,
mely vakon és gondolat nélkül tó-
dul a jel után. Ne legyen kiskorú,

aki Szentírásnak tekint mindent,
ami »nyomtatva van«. Bírálva és
mérlegeléssel olvasson a magyar uj-
ságot. Követelje, hogy a ma-
gyar ujságírók tolla lovagok dár-
dája legyen. A Kodolányi-ügy viz-
seppjében megmutatkozik az Ady
látomás, az a magyar tó, melyben a
sajtó hajója jár. Es a vízsepp nem
ragyogó; sok sár látszik benne.

Nomád válasza Muraközy Gyulának

A magyar reformátusság egyik világi és egyházi előkelősége felhívta figyelmemet a *Református Élet* című hetilap augusztus 2-i számára, amelyben (M. Gy.) jelzéssel nyilvánvalóan a lap felelős szerkesztője, *Muraközy Gyula*, hosszabb cikkben gázol hele egy szindarab szerzőjének védelmében az egész magyar sajtó becsületébe. A kellő helyen és módon való válaszdás jogának, sőt szerintem kötelességének érvényesítését egyfelől az *Országos Magyar Sajtókamarára*, másfelől a napilapok közgazdasági rovatvezetőinek egyetemére bízom. A magam részéről az alábbiakban válaszolok.

1. Muraközy Gyula a többi közt ezeket írja: „Egy Lendvai nevű „Nomád” újságíró, akinek szépirodalmi munkájában nagyon kétes a maradandó aranytartalom, egészen csúnya módon kiáltja oda Kodolányinak: „ne lopj”. „Rajta hát, rajta, témátlan riporterek, a sajtó nevű üzleti vállalkozás éhes kts munkásai, húzzátok a horgot, végre hal akad rajta, sáros is lehet a víz tőle és hátha lehet pecsenyét sütni helőle...” Nekem módomból volna erre azzal felelni, hogy „egy Muraközy nevű keresztyén igazhirdető, akinek szónoklataiban igen kétes az aranytartalom” satöbbi. Nem teszem. Ellenkezőleg. Megvallom, hogy mint olyasvalaki, aki írásaimban és beszédeimben évtizedek óta nemzeti érdekek hirdetem a magyar katolicizmusnak és a magyar protestantizmusnak hitágazati tételeken túl való összefogását, mindig élvezettel hallgatom Muraközy Gyula prédikációit, ha ehhez időm van. Ami szépirodalmi alkotásaim értékét illeti, készséggel koncedálom Muraközy Gyula jogát ahhoz, hogy kevésre becsülje őket, annál is inkább, mert megelégszem *Prohászka Ottokár*, *Gárdonyi Géza*, *Tormaň Cécile*, *Pintér Jenő*, vitéz *Bodor Aladár* és mások elismerésének frott bizonyítékai-

val s mert igazán nem az én kezdeményezésemre történt, hogy éppen a református *Gyökössy* Endre javasolta annak idején a Petőfi Társaságba való felvételemet, bár szándéka nem érvényesült. Nem illik üzletességet emlegetnie egy lapnak, amely a maga előállításai és fenntartási költségeit *kiveti és behajtja egyházi adóban, szinte vallási kötelességévé téve támogatását minden magyar protestánsnak.*

2. Nem tudom, miért protestáns ügy a cipőben protestantizált Kodolányi János védelme a tudomásom szerint született református *Erdős* Lászlóval szemben, akit egyébként személyesen ma sem ismerem. Nem tudom, keresztyén papi kötelesség-e az a félreérthetetlen inszINUACIÓ, mintha mindenki, akinek Kodolányi eljárása ellen kifogása van, az *egyke* mellett foglalna állást. Nem tudom, mit szólna Muraközy nagytiszteletű úr, ha a magamfajta „éhes kis” riportter valahá is olyan gyanúsító általánosítással írt volna néhány protestáns lelkész esetleges etikai foggyatékosága miatt *minden magyar református papról*, mint ahogyan ő ír a magyar újságírók, sajtóosan a közgazdasági rovatvezetők etikájáról.

3. Mélységesen csodálkozom azon, hogy ez a cikk megjelenhetett olyan lapban, amelynek homlokál a pártatlanságáról és nagy műveltségéről ismert *Ravasz* László neve ékesíti. Egyébként ismétlem: a magam személyének támadása legkevésbé bánt, hiszen hála Istennek, eddig is egészséggel kibírtam néhány szárazat különböző fajú és felekezeti tollforgató részéről s a nagytiszteletű úrnak ezért az írásáért sem *nekem* kell szégyenkez-nem, esetleg igen kellemetlen következményeket vállalnom.

Buda, 1941 augusztus 4.

Lendvai István,
úgy is, mint Nomád

Magyar Hírlap 1941. aug. 5.

177. sz. 4.

Sipos Károly:

Pár szó a Kodolányi-ügyhöz

Ennél a kérdésnél mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy olyan kérdésben szólunk, amelyet semmiképpen sem lehet elhallgatni. Különben nem volnánk Tiszántúl, ha napirendre térnénk, elsiklanánk, vagy közömbösen haladnánk el egy olyan ügy mellett, amelyet a legkülönbözőbb beállításokkal annyira kielezített már a sajtó és amely hovavovább tragikusan tájó magyar ügy.

Mi ebben a kérdésben is, mint általában, a minden elfogultság nélküli tárgyilagos ítélet józan beállításához appellálunk, mint amelynek kell közvéleményt teremtő erővel sikraszállni és kaput döngetni egy olyan igazságtalanság ellen, ami egy olyan, a kiválók között is kiváló s fajtánk rajongó szeretetével megáldott, annyira népünkbe gyökerező, azzal együtt szennvedő, érte sok mindenről lemondott és sok mindenben átalment, sebeket ismerő, de azokat nemcsak feltáró, hanem a menekedés, gyógyulás útját is megmutató s ehhez megindító erővel nagy tömegeket sodró kitűnő tehetségű ironkat ér, mint Kodolányi János, kinek hivatászerű küldetését s ezzel járó szerepét — napjaink egyéb mostohaságai között — tagadni vagy kétségbevonni még azok sem merték, akik különben halálos ellenségei.

Kodolányi Jánosra kiált most felszítád meg-et egy tábor vagy klikk s haronásai által megtévesztett, félrevezetett naív közvélemény, amelynek nem volt nehéz pillanatnyilag az egyensúlyt megingatni. Mert vannak Judások és Kajafások ma is, van hamis csengésű ezüst is, és vannak poroszlók és csöcselék, — akikben az elvezítés, lehetetlenné tevés sötét tüze ég, azokkal szemben, akik löléjük nőttek, akiket éppen ezért nem bírnak ki, — s a kapzsi önzés, hogy jó lesz majd sorsot vetni, osztolni az ártalmatlanná tett áldozat gazdátlan-ná vált köntösén.

Igy lettek magános bolygók, elvéteve tőlük nyíltan és alattomban minden élettér, a magyar szellem megalkuvást nem tűrő legkülönbjei, akik nem lettek mégsem idegen érdek zsoldosai, sem csatlósai. Ezért indultak irtóháborúk sajtóban és bíróságok előtt — legjobbjaink vádlottak padjára hurcolásáig, a XX. századi vérpadig; ezért kellett és kell nem egynek félreállani, önmagukban forrni vagy meghasonlani, míg a vulkán végre is lávát dob ki. Lehetne őket néven is nevezni, de talán felesleges itt mindet felsorolni, hiszen valamennyiük neve a köztudatban úgyis benne él. S felsorolásukkal, a seregszemlében, ugyan ki bírná el annyiuk vádoló tekintetét?

szabó Dezsőnek és nagyon erősnek, konokul kitartónak és halálmegevetőnek kell annak lennie, aki sokáig bírja ezt s végre is saját heroikus küzdelmei átütő győzelmével kerül ki; aki még életében látja igazoltnak tanításait, azt, hogy saját, mindenáron elnyomni akart, nagy és igaz akarásai egy nemzet életében lesznek hús és vér, lendítő erő, dobbanó szív, magára eszméltetés, építő kövek, darab kenyér; rendszer és tilalom, sokáig süket füleknek kiáltott vétői.

De látjuk a vesszőfuttatások hajótöröttjeit, összetörtjeit is... Akikben az élet már csak haláluk után beszél... Gondolkozunk, hova sorozzuk Kodolányit? — A Magyar Élet legutóbbi számában hozott „Feszítsd meg!”-jében, ebben az egész Erdős—Kodolányi-ügyet kellő részletességgel és megrázó őszinteséggel feltáró írásában, a végén ilyet is ír: „Magam vagyok ebben a sáros áradásban, alig áll ki értem valaki, mint ahogy én gyakran kiállottam másokért. Nem baj. (Lap sincs erre.) — telytatja tovább. — Atgázolok ezen is!” Van ebben keserűség, de van kemény elszánts is. Ne örüljenek tehát előre konok és makacs vádlói, elhallgattatása,

Tiszántúl 1941. aug. 24., 8.

mindenároni befekettése megszállottjai! A Vas fiai, a Boldog Margit, a Juliánus barát, a Süllyedő világ, a Végredelet fróját, kivél olyan jó volt Suomi titkainál elidőzni, s kit úgy belevitt egy ország vérkeringésébe, minden sejtjébe a Földindulás, a darab és film — nem lehet büntetlenül, csak úgy nyomtalanul elhallgattatni. Előbb fognak sorra kialakulni a kiagyalt elvesztősdi görögötzei. De tovább futnak s a szent tüzet, a győzelemre szánt gondolatot is tovább viszik és adják a magyar sors életre hívott stafétái, akikről Kodolányi az öt fényesen igazoló Baranyai utazásában így ír: „Stafétafutó az fró, közös gondolatok stafétabolijával szaiad s a kettő ponton át kell adnia a botot másnak. Nem az a fontos, hogy ő érijen célba, hanem az, hogy a gondolat. A gondolatot pedig, amit én is az előttem jártaktól vettem, íme, átadom most másoknak. Fussanak vele tovább. Az én nemzedékem felkapta, a következő nemzedékek is kapják fel, vigyék, vigyék. Nem nekik kell győzniök, hanem a gondolatnak. Az örök magyarság gondolata az.” — Milyen más gesztus, más hang ez: mennyire más, mint a meddő akarnok, vagy felbujtói dilettáns kiállása és követelődző vádjai, akinek darabját kellett volna úgy megírni, a közös gondolat mellett is, hogy darab legyen az, igazi. Mely esetben aligha lett volna baja Kodolányi Jánossal, egy szemernyi is. Bár az igazság jogán sülhetett volna el a fegyver visszafelé is. Mert hiszen azok az általa kipécézett egyezések Erdősnél nemcsak erősen emlékeztetnek Kodolányi korábbi írá-

saira, de őt még, akinél az egykérdésnek régi és egész a gyökereikig menő, saját kutatások alapján álló irodalma van, halottaiból is idéznék. Viszont a jó fogorvosnak nem szükségképpen kell jó írónak is lenni; vagy, hogy, amit megírni nem tud s amin sorozatos átdolgozásokkal sem lehet javítani, kiállítani mesterművé: azt az életben próbálja megjátszani; mert nem biztos, hogy jobb lesz a dráma így, sőt nagyon könnyen saját fogát húzhatja ki, aki a más fogára pályázik s még egyet, akármilyen szépek is a hamisfogak, csak nem pótolják teljesen az igazit!

Szebb a harminc ezüst csengésénél is a magunkónál s a Mester lábainál megmaradni.

Kodolányitól pedig végezetül még ennyit: „Bár szívesen letenném én is az élet terhét s undorral, kiábrándultsággal... a szívemben elmennék... viselem kell a lelki megpróbáltatásokat is, amelyek abból származnak, hogy bizonyos feladatra kiválasztott ember vagyok, feladatom teljesítését számonkérik tőlem s én is számonkérem magamtól. Kiválasztásom pedig nem a magam akaratából, de a magam beleegyezésével történt. Amíg tehát órám le nem jár, tennem kell, amire rendeltettem és állnom kell az ellenem acsarkodók fogának és nyálának undokságait is. Hallgatni gyakran nehezebb volt, mintsem szólni. Most nehéz azó'nom. De vallo'om Gellért püspökkel, akinek szobra oly hiábavalóan emelkedik Budán a főváros fölé: „Jobb háborkodni, mintsem az igazságot a hallgatás alá rejtve, eltapodni.”

a mindentudó hüvelykújjról

Tekintetes Szerkesztőség!

Olyan helyen, ahol egyébként a szentek tisztelete nem divik, nemrég valóságos szentlélekvatási kísérlet történt Kodolányi János író személyére vonatkozóan, mint aki regényeivel „a magyar középkor igazi Juliánus barátja lett, ezt a roppant végletek: mélységek és magasságok között húzódo történelmi tájat igazi felfedezőként járta be és mutatta meg”, továbbá „gazdagabbá tette a magyarság szellemi kincstárát.”

Ezeknek a rajongó kijelentéseknek, sajnos, súlyosan ellentmondanak azok a megállapítások, amelyeket az Úr 1941. évének folyamán nyelvészeti és néprajzi tudományunk egyik méltó büszkesége, Mészöly Gedeon, ezelőtt a szegedi, most a kolozsvári egyetem tanára, akadémiai tag volt kénytelen tenni tudományos lelkiismeretének sugallatára Kodolányi „Juliánus barát”-jának állítólagos ómagyar nyelvvezetével, továbbá az író ugyan csak állítólagos finn és orosz nyelvtudásával kapcsolatosan. (Már pedig a születetlen kálvinista professzort igazán nem lehet gyanúsítani feketemájú klerikalizmussal).

A *Nép és Nyelv*, a szegedi Alföldkutatók és a kolozsvári néprajz-és nyelvészszakosok köröregül, mindig igen tartalmas havi folyóirata 1941 februári számában *Régieskedhetetlenség* címmel tizenhárom oldalra terjedő tanulmányt jelent meg Mészöly professzortól. A tanulmány rendkívül élvezetesen és tanulságosan vizsgálja meg a tudós és az író különbségét *ujjtani* tekintetben. A különbség ugyanis az, hogy Mészölynek „*kisujjában van*” nemcsak a mai, hanem a ki nyomozhatóan legrégebb magyar nyelvnek és sok idegen nyelvnek ismerete, Kodolányi pedig nagyrészt (talán bizonyos infantilizmussal) *hüvelykujjából szopta* „Juliánus barát”-jának állítólag korhű nyelvvezetést. Ezt a nyelvvezetést, mint Mészöly pontról-pontra kimutatja, mindennek lehet nevezni, csak *korhűnek nem*. Zúrt-zavart elegyebelegye részint az igazi, de már végképp elavult, részint az elferdített és félreértelt ómagyar szavaknak, a XIII. századbeli szereplők ajkára adott nyelvújításkorabeli, Helmecezy, Kazinczy és Bajza József gyártotta szavaknak és az afféle *aszfallitilatosan* „modern” kitételeknek, aminő a „hedöglött”, továbbá némely ma is bántó germanizmusoknak.

Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy az ómagyar nyelvben az *ük* (*ik*) szó mindig nőnemű ős-t jelentett, Kodolányi regényében pedig hímnemű vonatkozásban is előfordul, tehát „öregatyánk” helyett azt az élettani képtelenséget jelenti, hogy „öreganya-atyánk”, akkor megérthetjük Mészöly következő megállapításait:

„Kodolányi Jánosban is az a hiba, hogy a régi nyelv és a napnyelv kellő ismerete nélkül szépróladalmi művelnek stílusát rontja el nyelvi szeplőkkel. Ő nem csupán nyelvtörténeti fejtegetéseiben botladozik, ő széprónak is vét a szép stílus ellen.” „Neki, úgy látszik, régebbi zamatú a maga *ujjából újonnan szoptott furcsaság*.” Talán sok is a csonkámagyarországi jóból, hogy Kodolányi ómagyar szövegeiben igen is hangozkodnak a „Teutónok tetves népe”, „Teutónok topa népe”, „Teutónok hitvány népe”, „némőt gyiszno”, stb. ómagyar stílusvirágok. Ettől el olvastomban igen csodálkozom, hogy a szerény teutónok nyelvi ártalmától, a *modern germanizmusoktól miért nem jédelmezt meg Kodolányi az ő derek, nem közposztálybeli magyo-*

riait.” „Éppen regényírónak íté-
hetjük el Kodolányit azért az *erőnek erejével* való régieskedhetlenség nyelvért, melyben *léstelenül* összekever, bár valóságos, de ma már furcsaság ómagyar szavakkal *soha nem is volt* álrégiességeket és nyelvújítási gyártmányokat és újszerű germanizmusokat és pesti aszfalton díszlő stílusvirágokat.”

Nem tudjuk, hol van mindebben a magyarság szellemi kincstárának gazdagítása? De azt joggal gyaníthatjuk, hogy aki nyelvészeti-
leg ilyen felfedezéseket tett a középkor végletes tájain, annak történelem-szemlélete is aligha fedi mindenben a XIII. század valóságait. Ha a valóban igazi Juliánus barát csak *ennyi* lelkiismeretességgel lett volna megáldva, aligha érdemelné meg a Halászbástyán álló szobrát. De hát térjünk át időszerűbb kérdésekre.

Napjainkban a finn és az orosz nyelv egyaránt időszerű, már pedig Kodolányi erre a két nyelv-
nézve is igénybevette mindentudó hüvelykujját s belőle szoptott tudományát mérsékelten és fölényesen nekidőfte két magyar tudós mellvértzetének. A *finn* nyelvből Mészöly Gedeonnak adott oktatást Kodolányi azzal a siralmas eredmény-
nyel, hogy a tudós professzor ráolvasta a *Nép és Nyelv* 1941 áprilisi számában *Kodolányi olyat mond, ami nincs* című megsemmisítően elmés cikke során azt, hogy egyszerűen nincs tisztában a finn nyelv elemeivel és a finn isüimme (atyánk) szónak olyan isüimme többszámát fedezi fel vagy találja ki, *amelyről a finn nyelv mind a mai napig nem tud*. Ami pedig Kodolányi orosz nyelvtudását illeti, azzal való kérdéskésnek *Kniezsa István*, a nagy magyar szlávista szegle nyakát néhány mondattal (*Nép és Nyelv* 1941 május), kimutatva, hogy Kodolányi csodálatos következetességgel *ke-mény* jelnek nézi azt, ami az orosz írásban *lagy* jel, viszont *lagy* jel-

nek tekinti a kemény jelet, tehát ucm is tud rendesen olvasni oroszul, mégis orosz olvasmányából akar „érvelni” nagytudású ellenfeleivel szemben.

Talán szabad most már e nyelv-
szeti kérdések alapjáft bizonyos *irodalomerkölcsi* kérdéseket is felvetnünk. Tehát: 1. Milyen lehet a *legbelső énye, erkölcsi alkata* annak az írónak, aki nem állal tájékozatlan, ellenőrzésre képtelen olvasó elé XIII. századbeli magyar nyelv-
zetül előköklerkodni egy minden-
képp hamis zagyvalékot s nyugodtan vállalja koponyájára a tájékozatlan rajongók böhérjait úgy is, mint páratlan nyelvtudós, úgy is, mint a magyar középkor első, igazi felfedezője? 2. Hol lehet a halára az olyan író *önbálmányozásának*, aki európai tekintélyre jutott magyar tudósokkal is tornára mer szállni idegen nyelvek dolgában, e nyelvek elemi ismerete nélkül? 3. Okvetlenül el kell-e hinnit az ilyen *elikájú* fróról azt, hogy máról holnapra a *lelkiismeretesség klasszikusávd* emelkedik egy színdarab megírásánál és nem történhet-e meg vele az a fatális tévedés, hogy *siet-ségében másvalaki hüvelykujjából szoptja művének némely részleteit?*

Igaz tisztelettel

Buda, 1941 augusztus 26.

Nomád

Magyar Nemzet
1941. aug. 27.
195. 7. 4.

KIÁLTÓ SZÓ

PETHŐ SANDOR ÉS KODOLÁNYI JÁNOS. Nem véletlenül került egymás mellé a magyar újságírás nagy halottjának és a magyar irodalom élő kiválóságának a neve. Szándékosan irtuk ezt a két lényelő nevet egymás mellé. Szándékosan azért, hogy abban a nagy perben, amelyik most Pethő Sándor szellemi hagyatékában és a magyar sajtó egy részében folyik a kiváló magyar író ellen, mi az elfogulatlanság szavát hallassuk. Annyira elfajult már ez az irodalmi per, olyan súlyos vádaktól izzanak a Pethő Sándor fundálta napilap hasábjai, hogy itt volna már az idő annak meglátására, hogy ebből a mérges irodalmi csatározásból nem kerül ki egyéb megtépázva és vesztesen, mint az egyetemes magyar szellem. Már pedig úgy érezzük, hogy a mai végzetes időkben az íróknak egyik legszentebb feladata védeni a magyar szellem fellegvárait. Fényezés és könnyelműség tőlünk, ha ennek a szellemi lelőpárnának egyetlen kövét is meglazítjuk.

Kodolányi János ellen a támadások pergőtüze a „Földindulás” című darabja körül keletkezett plágium-perből indult ki. A törvényszék elutasította a plágiumvádát. A Tábla aránylag csakély kártértésben marasztalta el Kodolányit, de a plagizátor szégyenbélyegét nem ütötte ezzel az ítélettel Kodolányi homlokára. A per azonban még nem ért véget. A végső szót a legmagasabb bírói fórum, a királyi Kúria mondja ki. Megállapítható tehát, hogy korai és időszzerűen volt a támadások pergőtüzét megindítani Kodolányi ellen. Miért indult meg hát mégis ilyen vulkanikus erővel a támadás ellene? Mi, akik távolról és felülről igyekszünk nézni ezt a kérdést, két súlyos ok körvonalait látjuk a sajtóütegek füstjéből kibontakozni. Hangsúlyozzuk; csak a körvonalat látjuk és mi örülnénk, ha nem ezek az okok indították volna a betűk seregét a betű szolgálja ellen.

Melyek hát ezek az okok? Az egyik: világnézeti ok. Kodolányi János élesen szembeáll azzal a világnézettel, amelyet Pethő Sándor és köre magáénak vall. Kodolányi az új idők hírnöke. Pethő Sándorék egy letűnt világnézet képviselői. Kodolányi regényeiben a magyar múlt csodás képeskönyve tárul fel előttünk, de emellett írásaiban ott forr a holnap jobb, igazabb, magyarabb Magyarország képe. Lehetnek neki hibái, mint ahogy tévedésektől sem mentes. A mai napig azonban Kodolányit igazolta az idő. Pethő Sándor ragyogó aranytollát a legitimizmus szolgálatába állította. Becsületére legyen mondván, az őrtálok hűségével védte ennek a beszakadt bástyának a romjait. Hogy a fejlődő magyar történelmi géniusszal került ezáltal ellentétbe, még nem lehet ok, hogy Pethő Sándor tisztos írói talárját bárki is beszennyezze. Az azonban bizonyos, hogy az idő Pethő Sándor ellen vallott és ez bizonyítja súlyos tévedését. Ma már joggal tehetjük fel a kérdést: hová fejlődött volna a magyar élet, ha Pethő Sándor a reformgondolat maradéktalan harcosa lett volna? Kétségtelen azonban, hogy Pethő Sándor fennkölt gondolkozása nem engedné meg ma, hogy párvadalt vívjanak az erősítésre szoruló magyar bástyákon.

A másik — ködből és füstből előbukkanó ok — a felekezetieskedés határán mozog. Kodolányi Jánost nem meztőlde keresztelték meg a református vallásra, hanem cipőben. Mély megrendülések, komoly lelkitusák és a XX. század egyik legkiválóbb lelkipásztornak — néhai Csikesz Sándornak — a hatására lépett be a kálvinista egyházba. Pethő Sándor a római egyház gyermeke volt. Nemcsak papíron, hanem lélekszerint szakadt ő le és táplálkozott állandóan az évezredek egyház tanaiból. Pethő Sándor és köre így akarva, nem akarva képtelen bizonyos felekezeti gátlásoktól mentesen itélkezni. Nem büne ez Pethőnek és követőinek. Ez csak a tényleges helyzet valóságképe. A reformátussá lett Kodolányi — egészen érthető — szembekerült Pethő Sándor örökösivel. És most folyik a harc a hitviták kotának szenvedélyességével és keménységével. Meg vagyunk győződve, hogy Pethő Sándor — ha élne — most szigorú megálljt parancsolna. Azt mondaná: ne egymást marcangoljátok jó magyarok, hanem egymásért éljétek! A kultúrharc felidézése ma nemcsak a magyarság, hanem az egyetemes keresztényen anyaszentegyház ellen való bűn.

Főlényesen vagy durván vissza lehet utasítani ezeket a gondolatokat. Talán felesleges azonban mondanunk, hogy ezek a gondolatok ott világolnak mind élesebben a józan olvasóközönség lelkében.

Mind Ezeket el kellett mondanunk. Nem Pethő Sándor ellen és nem Kodolányi János mellett. Hanem a tisztánlátásért. A józan itéletmondásért. Vagy jobban mondva: az igazságért.

Jízantól 1941. aug. 31. 170, 14. 2.

Már vagy két hete kérem magamat: hogy *ne* írjak a Kodolányi ügyről. Sohasem szoktam hozzászólni az ilyen zaj-uszályú alkalomhoz, melyet megsértett kis hiúságok, éhes érdekek, kenyéririgység és idegen bicskájú sajtógengszterek hosszabb-rövidebb időre botránnyá vitustáncolnak. És aztán mégis: kell írnom. Mert: nem lehet nem írnom. Sokszor emlegetik irigykedve: hogy magánosságom korlátlanak látszó szabadságában mennyire szabad vagyok azoktól a tekintetektől, melyek annyira kötik a társaságban és az egymással érintkezésben élő írókat. Lehet. De viszont: akaratom fölötti akaratom olyan muszályokat és nemszabadokat szab elém: melyek végzetesebb erejű megkötöttségé teszik szabadságot, mint amilyenek a mások ügyesen fedező megkötöttségei.

Az ügy személyesen nem érint engem. Fel kell-e ismételnem: hogy semilyen politikai, irodalmi vagy más érdekcsoporthoz nem tartozom. Azok az írók, akik közt Kodolányi védekező cikkében engem is megemlít, a Kelet Népe és a Magyar Élet írói, bár közülök többet tehetőségéért és munkájáért igen becsülok, teljesen távol állanak tőlem. Minden közösség köztünk az, hogy ezek az írók előbb vagy utóbb, ösztönös kedvből vagy mert mást már nem tehetek: rátértek arra a széles csapásra, melyet a ránk bozotosodott évek nehéz erdejében én

vágtam. De ezt még beláthatatlan időnkig minden olyan magyar író meg fogja tenni, aki magyarságát és tehetségét hivatásnak, életfeladatnak fogja érezni.

Az ügy szereplői közül személyesen Kodolányival volt elég régen egy néhány, nem sok, kávéházi érintkezésem. Németh Antallal sohasem találkoztam. De azt tudom, hogy amikor a jubileumi ünnepséget rendezték számomra, igen szíves és előzékeny módon volt segítségére a rendezőknek. Az ügy többi aprószentjeit egyáltalán nem ismerem.

Mi tehát az, ami ebben az ügyben mégis tollhoz kényszeríti a kezemet és az akaratomat?

Természetesen: elsősorban emberségem ösztönös lökése: hogy odaálljak a méltatlanságok forratagába sodort tehetség mellé. Megtenném ezt, ha bármily vér küldte volna a szerzőt az irodalom alkotói közé. Mert ha van valami ezen a búval kegyetlenül kibélelt világon, ami szent és sérthetetlen: az a tehetség, a titokzatos emberi termő erő. De mert magyar tehetség: a melléállás önbecsülésünk alapfeltétele. Ki áll a termő magyar mellé, akár paraszt, akár géniusz, ha nem a termő magyar, akár paraszt, akár géniusz?

Egy másik kényszer: hogy ez az iszappal kevert ügy szellemi és társadalmi életünk egy pár olyan jelenségét döbbsenti elénk, mely mélyen ható egyetemes bajokat árul el az egész magyarság számára. Bár, fájdalom, e jelenségek megmutatásával csak ismert ismétlésekbe esik az ember.

A harmadik ok, mely majdnem egyenlő erejű az elsővel: egy végtelen elképedés, mely tótágasra állítja bennem minden tótágasra-

SZABÓ DEZSŐ UJABB MŰVEI

69-70

1941. aug. - sept.
3-20.

1941. aug. 27. hétf.

5

állhatóságomat. Egészen megrémülve kérdezem önmagamtól: én vagyok-e egy teljesen külön állatfaj egészen másképp alkotott szemekkel, vagy a többiek szemét verte meg az összevissza döfött világ valami kozmikus zavara?

Ezért elsősorban elképedésem tartalmát teregetem ide?

Van az egész ügyben egy tény: mely szembe öklözően tanuságtétel a Kodolányi művészi becsülete mellett és egymagában végérvényesen perdöntő. Melyik ez a tény? Mielőtt erre felelnék, lássuk az ügyet legfőbb vonaliban.

Egy fogorvos, valószínűen nem lévén számára elég húznivaló fog, a boldogulás ama három útjának egyikére lép, mely három út valamelyikét ép úgy megpróbálja a mellékkeresetet bűnöző tanár, az eladáshoz nem értő vigéc, a gyógyszerek szagától megkótyagosodott patikus: mint mindenki: akinek nincs tudása, tehetsége vagy szerencséje a maga szakmájában. E három út: 1. Nagyon bal, sőt szélsőségesen bal, nagyon jobb, sőt szélsőségesen jobb politikai törtetés. 2. Sport műpártolóvá, sőt sport műitesszé kirakatozása önmagunknak. 3. Színdarabírás. Fogorvosunk a legjáratott utat választotta. Színdarabot írt. Hisz ez még mindig szakma, sőt felfokozott szakmának tekinthető. Mert: itt egyéni fájdalom helyett tömegfájdalmat okozhatunk. És ami fő: a közönséget sem elfagyasztani, sem elkábítani nem lehet a gyötrelém elől.

Fogásunk drámai egyikében az egyke-témát dolgozta fel s egykés egyikét beadta a Nemzeti Színház igazgatójához, Németh Antalhoz. Az igazgató a darabot elfogadta. De a darab éveig előadatlanul hevert a színháznál.

6

Németh Antal igazgató úr előbb a fogorvos szerzővel próbálta átdolgoztatni. De a próba nem sikerült. Ekkor Kodolányit kérte fel az átdolgozásra. Kodolányi nem vállalta és így az átdolgozást egy másik íróra bízták. Mármost: Kodolányi azt állítja, hogy bele sem nézett a fogász darabjába. Ellenfelei azt állítják: hogy nagyon is belenézett. Én pedig azt állítom: *ez teljesen közömbös az ügy megítélésére.* Mindjárt meglátjuk, miért.

Kodolányi megírja a Földindulást, mely szintén az egyke-problémát viszi színpadra. Darabját ő is a Nemzeti Színházhoz viszi. Németh igazgató úr a darabot elfogadja. De mert ezt a darabot is heverteti, Kodolányi visszaveszi darabját s átviszi az újonnan megnyílt Belvárosi Színházhoz. A darabnak hatalmas országos sikere lesz. Jóval később, a siker nagy viharzásai után egyszerre csak előáll fogorvosunk. Vádolja és beperli Kodolányit, hogy darabját az ő darabjából lopta.

Miért mondtam azt, hogy teljesen közömbös: olvasta-e, vagy nem Kodolányi a dentista darabot? *Mert egy olyan perdöntő tény van, mely minden másféle érvelést hiábavaló fecsegéssé tesz.*

Tegyük fel, hogy sétálok a József-körúton és közismert ügyességemmel kilopom egy úriember zsebéből az aranyórát. Természetesen, most már értékesíteni akarom. Mit teszek? Megvárom, amíg az illető tovább megy és akkor elibe kerülök s felajánlom neki, hogy vegye meg az aranyóráját? Ugye, nem? Miért?

Mert akkor olyan totális hülye, olyan belterjesen agyalágyult volnék: hogy ilyen plömplömséggel nem is lettem volna képes ellopni az órát.

Az: hogy Kodolányi darabját a Nemzeti Színházhoz, Németh igazgató úrhoz vitte: perdöntő bizonyíték Kodolányi írói becsülete mellett. Mert itt csak három eset lehetséges:

1. Kodolányi teljesen gyengeelméjű: a lopott darabot oda viszi saját neve alatt, ahonnan lopta. Ez először természetrajzi lehetetlenség. Mert aki ennyire imbecillis, az nem tud ilyen darabot és így plágizálni. És méginkább ténybeli képtelenség. Kodolányi tényleges szép tehetségét lehet tagadni. Nem hallottuk, hogy Shakespeare nem is konyított a drámairáshoz és Balzac nem is sejtette, hogyan írnak regényt? De Kodolányi feltűnően éles intelligenciája helyébe egy ilyen százpercentes vízfejűséget hazudni mégsem lehet.

2. A nagy intelligenciájú Kodolányi éppen azért vitte a Nemzeti Színházhoz a lopott darabot: mert démoni bizonyossága volt, hogy Németh igazgató és Szűcs műtész urak, ilyen vagy olyan okokból, cinkostársai lesznek a lopásban. Ez a bizonyossága a darab elfogadásával igazolást is nyert volna. Ebben az esetben a Németh igazgató és a Szűcs műtész urak becsülete még sokkal súlyosabban terhelve volna az ügyben. Mert plágizálni egy darabot még csak egyéni próbálkozás, mely minden káros hatás nélkül maradhat és pusztán neveltségbe fulladhat. De hogy a magyar szellemi élet egyik legfontosabb őrhelyének irányítója és műtész segédvárosa elfogadjanak előadásra egy olyan lopott darabot, melynek eredetijét nemcsak ismerik, de előadásra elfogadva ott hever asztalukon: ez olyan lelkiismeretlenséget, olyan morális züllést jelentene, mely az illető urak számára azonnal és örökre bezárná a Nemzeti Színház kapuit. Mivel pedig ezek az

8

urak nagyműveltségű, hozzáértő, hivatásuk erkölcsi felelősségét lelkiismeretesen érző férfiak: a plágium vádja önmagától képtelenség. Németh főigazgató és Szűcs műtész urakra morális gyilkosságot jelentene a plágium vádja. De ők legyilkolhatatlanok.

3. Kodolányi élete munkásságának egyik állandó témáját megírja és a Nemzeti Színházhoz viszi. Németh igazgató és Szűcs műtész urak, ha talán látnak is változtatni valót a darabon: hivatalos lelkiismeretükön át értékes és elfogadásra méltó műnek ítélik.

Mármost: nem is Kodolányi tehetségével és becsületes munkásságával érvelek: de adva lévén a Nemzeti Színház e két kiváló tényezőjének hivatalos hűsége és hivatásukhoz méltó lelkiismeretessége: csakis ez a harmadik eset lehetséges.

De vajjon becsületes dolog volt-e az, hogy Kodolányi éppen ahhoz a színházhoz vitte darabját, amelynek szerzői asztalán a dentista darab több éves álmát aludta?

A fenebbiekből kitűnik: hogy csak is ez volt becsületes, ez volt a korrektség egyetlen járható útja. Mivel Kodolányi tudta: hogy darabjának témája azonos a fogász úr drámai kísérletével: csak is odavihette darabját, ahol — tudta — hogy két olyan puritán erkölcsű, hozzáértő férfi ítéli meg darabját, akik a másik darabot is ismerik. És teljesen érthető volt benne a maga mértékét már megadott író öntudata: hadd adja elő a színház mind a két darabot, ha tetszik, én nyugodt vagyok, melyik lesz a különb. — És felteszem a kérdést: lehetett-e a gyanunak csak árnyéka is benne: hogy az ugyanazon színházhoz vivés a jó erkölcs valamelyik parancsa ellen van? Hiszen

az igazgató elfogadta a darabot és: kétkedni saját tette moráljában annyit jelentett volna: mint kétkedni Németh igazgató úr hivatali és hivatásbeli becsületében. *Minden következményt vállalva állítom: az tünhetett volna fel valaki előtt gyanusnak, ha előbb más színházhoz viszi a darabot.*

De vizsgáljuk meg: van valami erkölcs-telen abban, ha valaki darabját egy olyan színházhoz viszi, melyről tudja, hogy már egy hasonló témájú szindarabot elfogadott? Itt szeretném, ha mindnyájunkban megvolna az irodalmi ismeretnek az a legparányibb foka: hogy a téma annyimint: *semmi*. Minden hetvenhetedrangú írónak egész átalvetővel van témája. Sőt: éppen ezeknek van. Az, ami irodalmilag, művészileg számít az: hogy valamely téma milyen gondolatokat, az emberlátás milyen jeleneteit, az életszintézis milyen egységét, a kifejezés milyen gazdagságát, szóval: milyen dúsan felvevő és milyen mélyen átélt emberséget vált ki az íróból. És nem tiszteltreméltó az írónak az az öntudata, ha éppen olyan színházba viszi darabját, ahol egy vagy más hasonló tárgyú darab már várakozik: hadd lássuk, ki a legény a csárdában?! Tehet ennél az emberi erő becsületesebb próbát önmagáról? Hiszen akkor az Olimpiász a világ legszörnyűbb dolga. Mert az aztán egyebet sem tesz, mint ütközik. Mibe? A jó erkölcsökbe. Miért? Mert a futó, az ugró, az öklöző, a rugó, a kardvívó stb. éppen oda megy, ahová már — és tudtával! — más futó, ugró, öklöző, rugó, kardvívó és stb. ment. Különben is: ebben az esetben mindenféle irodalmi pályázat annyira ütközget, hogy csupa ütközeteknek tekinthetők.

10

De egy pillanatra kapcsoljuk ki az emberi gondolkodás minden törvényét magunkból. Higyük el, hogy a birsalma orosz ballett, a seprűnyél őserdő, a fogpásztá sugárút és hogy itt erkölcsi ütközés van. Miben van ebben az esetben az erkölcsbe ütközés ténye? Abban: hogy ezzel egy másik emberi lénynek, aki már előbb adott be hasonló tárgyú darabot, kárt okozunk vele. Mikor áll be a kártokozás ténye? Akkor, amikor egy másik író kéri a Színházat, hogy az ő hasonló tárgyú darabját fogadja szintén el? Ugyan! Ez még semmilyen kárt nem jelent senkire. Kérni igazán szabad s az csak természetes, ha Magyarországon minden komoly igényű darabot a Nemzeti Színházhoz visznek. Az író szerepe tehát csak a kérés, az ajánlás. Ebben az ügyben ő nem döntő akarat, tehát a fejleményekért nem lehet ő felelős. A hátrány, a kár csak akkor áll be az első darab írója számára: ha a Színház, az igazgató a másik író darabját elfogadja. Sőt még akkor sem. Csak akkor: ha az igazgató a második darabot előadja, az elsőt nem. A felelősség tehát ebben az esetben mindenképpen a Színházé, az igazgatóé. Itt is több eset lehetséges. 1. Az igazgató mindkét darabot előadatja. Ebben az esetben eljárását egyik fél sem támadhatja meg. 2. Az igazgató csak az egyik darabot adatja elő, mert azt jobbnak tartja. Ebben az esetben morális felelőssége megtámadhatatlan, de az elfogadott és elő nem adott darabért felelősségre vonhatja a Színház és a nem adott darab szerzője. 3. Az igazgató, valamilyen kényszerből vagy más okból csak az egyik és éppen azt a darabot adatja elő, melyet ő is rosszabbnak talál. Ebben az esetben morális felelőssége van a Színházzal, a közönséggel és

a jobb darab szerzőjével, anyagi felelőssége a Színházzal és a jobb darab szerzőjével szemben.

Hogy a humor megteljesedjék ebben a képtelen ügyben: itt egy negyedik eset áll fenn, helyesebben: düllöngőzik. Itt az igazgató mindkét darabot elfogadta, de egyiket sem adta elő. Ráadásul: a Kodolányi darabja egy más színházban kapta meg a maga robbanó sikerét, tehát: az ugyanazon színház érvének a foga úgy kihullott, mintha fogásunk drámairás helyett egyebet sem tett volna mint ezt a fogat húzta volna. Számára tehát igazán nincs más menedék: mint elperelgetni a Nemzeti Színházzal és Németh igazgatóval szemben a századik összeromlásáig.

Én kegyelmes megsegítő Istenem, szerelmes Jézusom, megigazító Szentlélek Isten, teljes és egy valóság, mi lenne, ha egy színházhoz nem volna becsületes beadni egy olyan témájú darabot, amelynél már hasonló témájú darab van! Aki csak a balszeme könyökével bökött egyszer az irodalomtörténet felé: tudja: hogy az öt világrész összes drámái témájuk szerint egy néhány, igazán nem nagy számú csoportba gyűjthetők. Így pld. a férj és feleség problémájáról, hogy őnagysága csal, vagy nem csal, szúr vagy nem szúr, hogy a tekintetes úr öl vagy tűr, tragikus Otheollo vagy kómiikus Georges Dandin: több dráma van, mint ahány csillag van a tejútban. Mi lenne: ha a színpadi szerzők jó erkölcsisége érdekében mindenik darab számára külön színházat kellene építeni és külön szízigazgatót szűlni! Hiszen akkor az egész öt világrész és a Szaharabeli térség is mind csupa színház volna. Hol bérelhetnének akkor a szegény fogorvosok fog- és

12

drámahúzó műtermet? Hiszen akkor már nem is volna tárgyyszerű az egykéről drámát írni. Mert minden anyaképes nő naponta hét szízigazgatót szűlné és így is csak a megrendelés felét teljesítené. Mikor érnének rá szegények fogorvost szűlni?

2.

Megmutattam ennek az abderai ügynek minden fonákját. A vonalak élessége a valóság rikitása és nem az én akaratom. Most már csak néhány tanulság megmutatása van hátra s ez a legnehezebb.

Legnehezebb. Mert aki már vagy harminc éven át dobálta a borsót a néma és visszautasító falra, bármily művésszé fejlesztette is magát e hajigálásban, szeretne már egyebet csinálni.

Egyebet. Szeretne például kirándulni kis falusi kastélyába, melyet nagy park vesz körül, ahol roppant koronájú fák álmodják a világot és álmukat elsuttozzák a meghalló fülnek. És park és kastély körül csendes magyar falu terül el, imával, munkával, vasárnapi pihenésekkel, sok bajjal, egy néhány jó kis örömmel. De nincs kastélyom és annak nincs parkja, ennek pláne nincs faluja. És ez a sok nincs talán a végzet intése: hogy folytatnom kell a régi feladatot.

Tehát: elsősorban: ez az ügy kegyetlenül meztelenítő világot vetett arra: hova züllött a színház. A színház, melyet régen templomnak mondtak: a nemzeti lélek, a fájdalom és öröm örök emberi játékának, a mindennapokból kitörő roppant szárnylendítéseknek, az édes termékeny kacagásoknak s a drága anyai nyelvnek a temploma. Amikor még nem voltak ezer

trükkű túltengő színházi rendezések, különböző színű fényvetítők, forgó színpad, más ringyongy hókusz-pókusz. Egyszerű színpadon a művészet egyszerű papjai áhítatos hűséggel teljesítették a Géniusz parancsait és nem volt más parancs. Adtak lelket, adtak megtisztító könnyeket, holnapot elbírató kacagást, adták végtelen távlatát a furcsa emberi komédiának. Azóta a Színház bolt lett, üzlet, seft: néha gyilkos lebujs. Néha: bordély.

Ó, hogyan készülnek most a darabok a színházak pénzcsináló kamaráiban! Ma nem a nagy emberlátók, az emberi akarat, a fájdalom és öröm örökbe rögzítői írják meg látomásait az akarat és tett illuzióiról. Az ujságírás és más pályák elficamodottjai lihegnek drámai táblásház-lehetőségeket a színház-szatócsüzetek számára. Mert amit ők egybekonjunkturáznak, az még nem az előadandó darab, hanem: csak egy talán-lehetőség a táblás házra. Aztán a színház igazgatója, lektorai, kritikusai, egyes kiváló színésznői vagy színészei, bevonva éféle mesterséggel kenyeret kereső író-iparost addig vágják, toldják, tüzdelik, écázzák a szerencsétlen embriót, míg fel lehet tálalni a közönség étvágyának és bugyellárisának. Hozok egy példát. Dr. Ehetném, gége-speciálista orvos, speciális gégek hiányában ráhaskorog a drámaírásra. A téma: a nyomorék férfi házassági tragédiája a fiatal, szép, egészséges nővel. A jobb lábára sánta hős elveszi egy negyvenéves özvegy tizenhétéves leányát, aki a házasság után két évvel beleszeret egy mindenképpen ép harmincéves bankfiúba. A darab ott áll a színházi bábák nagytanácsa előtt. Az igazgató szól: — Nekem ez a sántikálás sehogysem tetszik. A szerepet Kémeri fogja játszani s hozzá

nem talál a sántítás. — Dr. Ehetném már közbekiált: — Pardon, kérem, most veszem észre, hogy hősöm lábainak nincs is semmi baja. A balszeme van üvegből. — És már ki is szúrta hőse balszemét. De közbehördül Kémeri: — Én félszeműt az Istennek sem játszom! Akkor keressen az igazgató úr a kóristák közt valakit erre a szerepre, azok egy kis gázipót-lékért még félszeműek is lesznek. — De kérem, kedves művész úr, — sugárzik dr. Ehetném — tévesen kapcsoltam, hősömnek szívbaja van, az egyik billentyűje hibásan működik. — Az már más, azt megjátszom, ebben van már drámai fantázia, — nyugszik meg Kémeri. — Igazgató úr, ki fogja kapni az anyós szerepet? — kérdi dühös és sanda gyanuval Engedékeny Magda drámai színésznő, aki tegnap töltötte be ötvenhatodik évét. — Azt magának szántam, édes Magdám, felel az igazgató, maga fenomenális lesz benne. — Mit, hogy én negyven éves legyek minden este ezeröttszáz ember szemeláttára, ilyen nincs, dirikém! Inkább itt hagyom a színházat. Harminc évig elmegyek, de tovább egy héttel sem, ultimátumozik a színésznő. — Hát legyen huszonkilencéves, — kapitulál dr. Ehetném elegáns meghajlással. Az igazgató komolyan közbeszól: — Ilyent mégsem csinálhatunk, akkor hogyan lehet tizenhétéves lánya! — A sűgő, aki valami szöveggönyvért bejött a szobába, odaszól: — Kérem, ha meg tetszik engedni, a lány apja kétszer házasodhatott és így a második, a mostoha anya lehet huszonkilencéves. — Dr. Ehetném úgy felrobban, hogy sohasem lehetne rakéta egy szentistván-napi tűzijátékon: — Pompás, sűgő úr, éppen így volt az életben is. Mert én mindig csak a való életet írom meg, és hőseim húsból-vérből

való élő alakok. — Magda, maga e perctől kezdve huszonkilenc éves — állapítja meg az igazgató.

Most dr. Hegyesszög, a színház egyik esztétikusa tünődik: — Uraim, én azt hiszem, bár tudom, hogy minden relatív és nem is idézem Einsteint, hogy a szerelmes ifjú bankfiú állása nem felel meg az esztétika követelményeinek. Valahogy: nincs drámai lendület és tragikai dült vonal benne. Lám, a görög tragédiákban egyetlen bankfiú sincs. Aztán: a közönség nagy részében kellemetlen képzeteket ébreszt. Azért fizessen jegyárat, hogy eszébe juttassuk az esetleges banktartozását. Mennyivel több drámai sugárzása van egy szolgálatból kilépett katonatisztnek!

— Csodálatos intuiciója van, doktor úr, rajong dr. Ehetném, hiszen főhadnagy volt, a katonai iskolát a Ludovikában végezte s csupán szív baja miatt lépett ki a hadseregből.

Nyöször Töhötöm Ödön, a színház sajtóattaséja közbefinnyásodik:

— Nem elég a drámai bonyodalom. Kérem, egyetlen szerelmi háromszögért ma már karzatjegyet sem váltanak, nemhogy zsölyét. Fokozná a lélektani összeütközést, ha viszont az anyós a szív bajos vejébe volna szerelmes. Egy kis Putiphár-vonással nagyfeszültségű jeleneteket kaphatnánk!

— Szerelmes volt?! Őrjöngött a vejéért! Éjjel-nappal üldözte szerelmével. Hiszen a szegény fiúnak ezért mérgesedett el a szív baja. Lám, az élet a legigazibb dráma — üvölti lelkesen dr. Ehetném.

Az igazgató szeme felcsillan: — Ez már valami. Eddig nemigen láttam jelét a darabban, hogy miért szereztem én be forgószín-

padot. De így az egyik színen a fiatalasszony szerelmeteskedhetik a kilépett katonatiszttel, a másik színen a huszonkilencéves anyós csábítgatja a szív bajos vejét. Kezd a darab formát kapni.

Most Pöfeteg Szaniszló, a színház egyik részvényese emelkedik szóra. De még ki sem tátja a száját és dr. Ehetném végigzuhan a padlón. — Előleget! Igazgató úr, előleget, aztán csinálhatnak akármit a darabommal, a daraboddal, a darabjával, a darabunkkal, a darabotokkal, a darabjokkal! — hörgi véres tajtékkal.

Tudom, hogy a távolálló közönség azt hiszi, hogy ez karikatúra. Pedig: ez a lényegtörténete a ma színre kerülő darabok jelentékeny részének. Fájdalmas tény, hogy az üzlet a világ színházainak legtöbbször klooáka-szájja tette, ahonnan ömlik a semmiembernek, a vigécnek, a szmokingos analfabétáknak való hitvány, emberi tartalom nélküli dráma-szemét. És még fájdalmasabb: hogy mindenütt ehhez való közönség hatalmasodott el az irodalmi ízlés meghatározójává. Az üzlet-üzlet, a sajtó-üzlet, a politika-üzlet, a háborús nyereszkesedés üzlete végzetesen az emberiség legembertelenebb, legkultúrátlanabb, gondolkozásra és végtelen távlatokra legalkalmatlanabb rétegeit választotta ki az élet boldogaivá s ez a szörnyű irani az Isten-képmás legerősebb igazolását: az irodalmat is üzletté prostituálja. A meztelen girl-comb kirugta Szofoklész és Shakespearet, a rendező-feketeművészet és a technikai zsonglörködések kiölték az áhítatos művészetet a színház, az irodalom világából. Egy borzalmas megfordított irányú, az ósmocsár felé szorító kiválasztás folyik, melyet ha a népek látói nem

tudnak megakadályozni, a Föld a Kozmosz legundorítóbb lüpanárja lesz.

A másik tanulság az írókra mutat. Még pedig itt nem azokat a beteg, életvigéc vagy kalandor személtalakat értem, akik minden tehetség nélkül kiagyalt témákkal és torz éciókkal próbálnak irodalom-boltot csinálni. Hanem a jobbakat és mert a mai órákban az őszinteség az élet-halál megválasztásával kötelező, nálunk elsősorban éppen azt a csoportot, melyet Kodolányi egy kissé szeszélyes és nem logikus rendben elsorolt és amelyhez ő is tartozik. Igaz: hogy az élet sok méltatlansága marcangolta őket; sok méltatlanság, mellőzés és a mindennapi kenyér gondja megrágták idegeiket. De ma *muszáj* erősnek, egyensúlynak, egészségnek lenni. Hiszen kitől kapja a magyarság az erőt, az egyensúlyt, az egészséget, ha nem tőlük?! És bizony, jobb íróink is, meg lehetőszen hisztérikusok: féltékenységek, irigység, meztelenre nyúzott hiúság áldozatai. És ők, akiknek csakis a szellemi hierarhia juttathat rangot és levegőt: képtelenek elismerni a szellemi hierarhiát. Pedig szellemi hierarhia nélkül nincs egészséges emberi együttélés, nincs emberi fejlődés. Az még érthető, ha mindennap méltatlanul ezer szükségtől tépve irigylik az élet boldogjait. De az Istenért, ne egymást irigyeljék, ha valamelyiknek egy szerencsés nap mégis hoz sikert és valami pénzt. Ott vannak a zsákmány-üzlet, a születés lutri kövér boldogjai, arra felé egész kegyes jámborsággal irigykedhetnek. Ezért van, hogyha bizonyos parancsoló alkalmakban fel is használják reklámnak egy-két kimagaslóbb szellem nevét: de ha valamelyikre rátámad a fennebb vázolt új kiválasztású világ: félre kullognak,

18

ümmögnek s még olyan is akad, aki azoknak segít saját szellemi küzdőtársa ellen, akik azt a világot jelentik, melynek ő örökös nyomorult kitagadottja. Ez végtelenül ostoba és végtelenebbül gyalázatos dolog. Mikor köztük a legkisebb is saját érdekét védené, ha ösztönösen futna a nagyobbak védelmére.

A harmadik tanulság a sajtóra vonatkozik. De e tanulságnak legszelídebb megmondása is a Markó uccába vezet, ott pedig nem ózondús a levegő. Ezért inkább a Rákóczi-terén maradok. Egyet azonban felemlékeztetek: egy nemzet, egy faj iskolájával, pénz- és gazdasági életével, politikájával és sajtójával tud magának megtartani egy országot. Melyik van ezek közül kellő arányban a magyarság kezében?

A negyedik tanulság pedig magára Johannes de Kodolányra vonatkozik, ki panaszos cikkében nagyon búsképű lovagnak mutatja magát. És azt mondja, hogy visszavonul, hogy nem ír sem ide, sem oda, elbujik egy szegletbe magányosan búsongani. Ej, János úr, ezért, ha felém hozná az útja, alaposan megkujakolnám. Hát itt ellenséges étvágyak nem mindig arra törekedtek, hogy a küzdő magyar elveszítse kedvét, eldobja a kalapácsot és elvonuljon esegetni — kétségbe? Lám János úr: mi az ezer ok közt az egyik ok, hogy én, életemnek nem épen első húsz évében egy roppant darab vitamint vagyok, mely sugározza az életet, az erőt, az egészséget, a vidámságot? Az, hogy ezren és ezren voltak és vannak ma is: akik el akarják venni a kedvemet, akik el szeretnék dobni velem Szent Lászlótól, Pázmánytól, a költő Zrínyitől örökölt hadi szekercémet, akik

szertnének taszigálgatni a drága jó mindent elintéző kétségbeesés felé. És nézze, János úr, becsületes, munkás, magyar Kodolányik János ura: én ifjúságom hatvanharmadik évében, mikor mindennap száz és száz gondkutyával keil megverekednem, mikor a holnapom sohasincs biztosítva, mikor, mert támadni már nemigen mernek, csendes agyonhallgatással próbálnak minden téren kigummizni az élők seregéből, mikor tizenötévi lelkiismeretes jó tanárságomért és műveim győzelmes honvédelméért senki egy falatot nem nyujt felém: mégis: az élet szerelmes vidámságával, játékos kedvvel és áhítatos komolysággal folytatom azt a munkát, amiért az Isten bekiáltotta a magyar teremtésbe: Fiat Szabó Dezső. És derűltségem és erőm folyton nő, mert rendíthetetlen a hit fajomban: hogy az a fa, mely olyan ágat hajt, mint én: az élet, a győzelem fája s előbb vagy utóbb rábontja diadalmas koronáját Keleteurópára.

Igen, János úr, nekünk az a rangunk, hogy sok ellenségünk van és ez mutatja: hogy az élet, az igazság és a magyarság élő és éltető elemei vagyunk. És, kedves János úr, ne mi pukkadjunk ellenségeink szándékától, hanem mi pukkasszuk őket, hogy még az unokájuk fogai is tangót reszkessenek tőle. Tudja, János úr, ha én találkozom és ez sokszor megtörténik, egy-egy arccal, mely látomra gyűlöletre torzul: utána két sült csirkét eszem meg egy helyett. Mert látom: milyen hatalmas élet vagyok a mások életében is. És akkor azt a mások életében élő Szabó Dezsőt is megilleti egy csirke. Csak azok a fene csirkék volnának olcsóbbak.

Kedves öreg János úr, drága János bácsi: a Szabóék fiatal Dezsője szeretettel nyújtja kezét maga felé és őszinte érdeklődéssel kérdi: mi lesz a legközelebbi művének a címe?

Rákóczi-tér, augusztus hó 6.

Pálfi István:

„A magyar ugaron”

Megjegyzések egy perhez, amelyben
a magyarság már régen döntött

Az utolsó évtizedben — talán a közelgő veszély felismerésére — gyakran tapasztalhattuk a magyar öntudat elmélyülésének jeleit. A falukutatók és a vidékre áramló értékes fiatalság felrészítő, megújító munkája, a népi írók egyre szélesebb kört verő hullámzása, s a messzebről jött áramlatok bírálata, felébresztette a nemzetben a magyart. Nagy, nemzeti megújulás vágya rezgett át a lelkekben és ez a vágy már a valóság felé halad. Sohasem volt időszerűbb tehát, hogy csak a nevükben magyarok mindenüvé elhelyezzék finoman fent ékeiket, ahol a magyarkodást megvetik és lesajnálják; nem volt még nagyobb szükség rá, hogy a »gyöngye karú, vén kocsisok« átküldjék nagyobb okkal szórják, ha »valahol négy-öt magyar összehajol«. Különösen össze kell szedni az erejét minden jött-mentnek, ha azon üthetnek, akit a magyarság már időtálló értékének ismert el. Elég ahhoz, hogy örökös ellenségnek tekintsék.

Eszerint a — mondhatnók: ősi — módi szerint vonultak fel legújabbán Kodolányi János ellen. Ismeretes az a nagy siker, amely az író Földindulás c. darabját fogadta. A fővárostól a legkisebb magyar faluig mindenütt megragadta a lelkeket. Mi sem természetesebb, minthogy a sikeresebb írói alkotások hű kísérőjeként — megint a régi recipére — feltámadjon a plágium-vád. Kodolányit is beperelte egy Erdős László nevű fogorvos, mondván, hogy a Földindulás témáját az ő darabjából vette. A bíróság elsőfokon a plágiumvádat elutasította. A szerzőjogi bizottság szakvéleménye szerint ugyanis a Földindulás felépítése, szerkezete, a jellemek megrajzolása és a probléma drámai feldolgozása folytán eredeti mű. Fellebbezés során a tábla ugyancsak megállapította, hogy a plágium-vád alaptalan, azonban a »jóerkölcsökbe« ütközőnek ítélte, hogy Kodolányi ugyanahhoz a színházhoz nyújtotta be a da-

rabját, ahová a fogorvos a magáét, mert így Kodolányi elütötte »darabja előadásától«. (Németh Antal lelke legyen rajta.) Kártérítésként a bíróság megítélt 2400.— P-t. Most az ügy a Kúria ítéletére vár. Mondhatnók erre, akkor rendben van, a végén, mint mindig, majd kiderül az igazság itt is. De még sem mondhatjuk, mert ha Kodolányit a kúriai ítélet fel is mentené, azért a meghurcoltatásért, amelyben a magyarság létkérdései iránt süket sajtó részesítette, sohasem kap elégtételt. Az a sajtó, amely azonnal csatarendbe tömörülhet még ma is, ha magyart, magyar-ügyet kell elbuktatni, ismét egységesen támadott. Nem Erdős Lászlót, — milyen mellékes az ő szerepe ebben az ügyben, amit sérelmezünk — nem Erdöst, aki ugyan születésére magyar, nem, a világot sem, mit árthat ő? — — nyugodtan lehet felkarolni! Amaz, a másik a veszedelmes! Kodolányi, akinek kemény gerincét évtizedeken át nem sikerült megtörni, aki már kiemelkedik a fajtája közül és elég erős ahhoz, hogy ártasson annak, aki a magyar ellensége. Egész életét ennek a küzdelemnek szentelte, őt kell tehát tollhegyre venni, s belegázolni még a becsületébe is, »nomádul« és felelősség nélkül.

Csak ebből az egy ügyből is megint milyen megdöbbentően kivigyorgott az örök magyar ellenség ördögi arca. És milyen elvakultan és vigyázatlanul, még a józan óvatosságot is félretéve vallottak azok, akiknek annyi közük sincs a magyarsághoz, mint egy pápuának a cillinderhez. — Mi vagyunk a világ leggavallérosabb népe, — mondotta egyik előadásában Karácsony Sándor, — mi mindenkit szívesen látunk, befogadunk, gyertek csak, gyertek! — No bizony erre néha alaposan rá is fizetünk.

Magyar Élet 1941. sept., 9. sz. 7-9.

Okkal támadják-e az idegenek Kodolányit?

Vaj igen! Kodolányinak közismerten nehéz természete van. (Ha nem az lenne, már nem élne.) Szereti megmondani az igazat. És nem nézi, hogy tekintetesnek vagy kegyelmesnek mondja-e. Már ezért is »egy« lehetetlen ember.

Azonkívül — ami a nagyobb hiba, nem az kérdéses előtte, hogy a villamosban átengedje-e a férfit a helyét a nőnek, s nem az, hogy a villamosjegy-csalónak a büntetése nem lehet-e jufizmord és az sem vitás számára, hogy Lendvay István költő-e. Bármilyen fájdalmas, de ennél sokkal jelentősebb, sokkal égőbb problémák gyilkolják és abban emésződik fel, hogy pl. évek keserves során át tanulmányozza az ormánsági egyke-kérdést, cikkezik, előszobáz: felráz és ráébreszt egy nemzetet erre a tragikus bűnére, de a javulás láthatatlan. (Olvassátok el a Baranyai utazást — és ha a tehetetlenségben nem szorul össze az öklötök, nemcsak »fajilag« nem vagytok magyarok, a »lélek kérdése« szerint sem.) Ha tehát alkalom kínálkozik, nosza ütni kell hamar azt az író, aki a »hulló magyarságot« erre a veszedelmesen pusztító életcsödre figyelmezteti, mert még utóbb az »illetékesek« is felütik a fejüket, és módot keresnek rá, hogy a magyarság vérvetését megakadályozzák! Nem toljuk fel bírónak magunkat. Erre nincs is szükség; ha valaki azt támadja, aki az egyke-problémát belendítette a közvélemény tudatába, világosan feltárta előttünk; ezt a tiszta — és nem zsidó pénzre rángatózó — toll: a művészet eszközével cikkek, novellák, könyvek, drámák sorában élénk tárta; ha valaki a magyar alkotóerő ilyen képviselőjére taglót emel: önmaga fölött mondja ki az ítéletet.

Talán még az is megbocsátható volna, ha Kodolányi szereti az igazmondást és figyelmezteti a fajtáját erre a komoly veszedelemre. Végre is nem kell vitatkozni vele, ki lehet kerülni, az egyke miatt megkiabálhat, jól elvan az igazítva, hogy a részleges védelem nehogy eredményes lehessen. Van azonban ennek az írónak egy másik nagy bűne. Magyar író és tehetséges.

Igen, ez már nagy baj. Mindent meg lehet bocsátani a magyar írónak, csak azt nem, hogy tehetséges. Ha nem az, még igazgató is lehet a rádiónál. De ha kifejezi annak a fajtának keservét, örömét, amelyből való, ha megeleveníti múltját, és apránként emészti el magát a jövőjéért; ha öntudatra és a nemzeti feladatok lelkiismeretesebb vizsgálatára és vállalására hívja fel nemzetét, amelynek szellemi vezetőjéül a jó Isten hívta el, az már megbocsáthatatlan. De, jaj, A vas fiait, a Boldog Margit, a Juliánus barát, a Pogánytűz, a Végrendelet, a Földindulás, a Süllyedő világ, az Ormánság márvány-remeke a kulimász-öklöknek ellenáll és elbírja az idő suhanását is, amely a perc-emberkéket elsodorja. Az embernek kell tehát nekirontani, tán az gyengébb materiáiból való.

Még ebben is tévednek. Belenyugszanak. »A remekműveket úgy sem olvassa a közönség.« Ez tehát nem probléma.

Van azonban Kodolányival más elszámolni való is. Cikket mert írni egyszer a sajtóról. (Igaz, régen volt, abból a sajtóból éppen csak a mai támadók maradtak meg.) Előbb írta ezt a cikket, mint Illyés a Csizma az asztalon-t és mégsem indított Illyés ellen plágium-pert. Pedig hogy mennyire azonos némely helyen egyik szövege a másikéval, azért érdemes elolvasni a Kritika c. folyóirat 1930 június 1—15-i III. évf. 23—25. számát, különösen a 8. lapon. »Az újság inkább hirdetési orgánus, mint híradó, mégpedig nem csupán a látható hirdetési részében, hanem a belsejében is. Bányák, bankok, gyárak, horribilis összegeket fizetnek a lapokban bizonyos hírek rendszeres közléséért vagy elhallgatásáért. A »modern« lap a kiadóhivatalon, a hirdetési osztályon épül fel, stb., stb.» — írta már meg Kodolányi: Magyar író 1930-ban c. cikkében, éppen azt, amit Illyés 1941-ben, könyvben. Kodolányi azonban felsorol lapneveket is ebben az írásában, mert azokkal szemben, akiknek nincsen, neki helyén vannak az idegei. Viselkedhet-e ennek a pörére vetkőztetett sajtónak néhány ittmaradt — a hasonlat egyben nem értékmegjelölés — utolsó bölénye másképp, mint amilyen magatartást tanúsított e perrel kapcsolatban? Kényelmesen lehet támadni, Kodolányi nem henteslegény és más a modora, mint a sarkon leselkedő »szellemi meszárosoknak«, akik az orvpofont tollal kenik le. (»Hatósági következmény nélkül.«) Van azután Kodolányinak még egy elviselhetetlen tulajdonsága. A magyarokkával, köd-évőkkel (lásd tovább az Ady-verset) szemben pontosan látja ma is, hogy melyik a helyes magyar magatartás. Az első finn-orosz háború idején indult a Nemzetőr c. hétfői lap. Kodolányi ide több cikket írt és az irányított politikával ellentétben világosan kifejezte a finnek iránti rokonszenvét. Akkor mondhatjuk rá, hogy a saját szív-ügyéért szállt síkra a tényemi szedéshiányokkal megjelent cikkekben, az események azonban éppen napjainkban igazolták az író s legjobban azokat a gondolatait, amelyeket a lapban nagyot ásító torokkal közöltek. Valóban, elszenvedhetetlen ember az, aki egy ezerfélemű összegubancolt világban ösztönösen tisztán lát s nem is ő, hanem a történelem maga igazolja éleslátását tragikus külsőségek között. S igazolja még annak a birodalomnak ma már nyíltan azonos szintvallása, amelyre tekintettel annak idején »megcsinosították« a mai helyzetet már a kor helyes érzéssel kitapintó cikkei.

Szeretném a szavakat most illőre halkítani, az író legnagyobb bűnéről alig beszélhetünk másképp. Nem azért, mert ott nem találna megértésre, hanem hely miatt szordinó kerül a mondatokra, — hiszen annak is az a legnagyobb ereje, az az értelem létezésének és az élteti, ami Kodolányit. A fajta, a nemzet szolgálata, erősítése és megtartására irányuló küzdelem. Az író ezen a ponton alakul át Kodolányiban nemzetépítővé. Fanatikusan szereti a fajtát, amelynek tanítójává Isten elhívta. Nem néz se jobbra, se balra, csak egyet tart szem előtt: a magyarság szol-

gálatát. Ennek alárendel mindent, írást, egészséget, barátot, családot, szabadságot, életet. Leírja azokat a mondatokat — nemrég megjelent könyvében is, amelyeket a kitarított lapoknál keztdörzsölve olvasnak, de ugyanazt «cizelláltan», s kicsit remegő innal (pénzért azonban sok mindent vállal az ember) mernek «kultúráltnan» kifejezni, hogy a magyarságnak idegen (ebbe sok fajta tartozik) olvasóik kéjesre bágyadjanak. Kodolányi mindent vállalva egész mellet áll ki, elszánásában a magyarság legjobbjainak határozottsága és céltudatossága van. Ebből a talajból hajt ki művészetének gazdag termése.

Innen az a felelősségérzet, amellyel kisebb hazája,

az Ormánység veszedelmét ország-világ színe elé tárta. Ehhez nem volt Erdős darabjára szüksége.

Megkapta érte.

«Elvadult tájon gázolok; ős buja földön dudva, muhar» — ezek az Ady-sorok jutnak az eszünkbe, ha erre a perre amlékezünk. «E szúzi földön valami rág... vadindák gyűrűznek körül» — mennyire, mennyire szomorúan időszerűek ezek a kínból sarjadt mondatok, milyen erősnek kell lenni a magyar írónak csak azért, mert «égig-nyúló giz-gazok» még ma is lehúznak, al-tatnak, befednek.

»Most perc-emberkék dárídója tart«, puffog az idegen tam-tam, folyik a per.

Van itt erkölcs?

Ujabb támadás Kodolányi ellen

A meggyőződés őszinteségére, az elvi következeteségre és a Kodolányi ellen folytatott hajsza tárgyilagos és színvonalas hangjára jó példa volt Nomád, alias Lendvai (Lehner) István, augusztus 27-én megjelent levele a Magyar Nemzetben. Ez a levél — színvonalban és tárgyilagosságban méltó párja annak a torz írománynak, amellyel néhány nappal előbb MórícZ Zsigmond új művének rohantak neki ugyanott — most már nem a Földinduláson, hanem a Julianus Baráton keresztül kezdi ki Kodolányi személyét és írói hitelét, Mészöly Gedeon nagyon is vitatható elfogulatlanságára és nyelvészeti megállapításaira hivatkozva. Anélkül, hogy tárgyi tekintetben próbálnánk Kodolányi védelmére kelni, szeretnénk rámutatni arra a súlyos elmentmondásra, amely Nomád levelének tartalma és a Magyar Nemzetnek a lap hasábjain sokszor és határozottan kifejezett szelleme: a néhai Pethő Sándor szellemi örökéhez való ragaszkodás között fennáll. Ez az ellentmondás Nomád írói hitelére világít rá napnál fényesebben, s okoz csalódást azoknak, akik a sajtót még mindig elvek küzdőterének, s nem személyi gyűlöletnek piacának szeretnék tekinteni.

Nomád, Mészöly Gedeon bizonyos fejtegetéseinek alapján, a következő következtetéseket vonja le Kodolányi János írói tehetségére és lelkiismeretességére vonatko-

zóan: „...aki nyelvészeti ilyen felfedezéseket tett a középkor végletes tájain, annak történelemszemlélete is aligha fedi mindenben a XIII. század valóságait. Ha a valóban igazi Julianus barát csak ennyi lelkiismeretességgel lett volna megáldva, aligha érdemelné meg a Halászbástyán álló szobrát“. Majd később: „...nem áttal tájékozatlan, ellenőrzésre képtelen olvasói elé XIII. századbéli magyar nyelveztől előköklerekodni egy mindenkép hamis zagyvalékot s nyugodtan vállalja koponyájára a tájékozatlan rajongók babérjait...“

E megállapításokkal kapcsolatban felhívjuk Nomád és a Magyar Nemzet szerkesztőségének figyelmét néhai Pethő Sándornak, a lap 1939 január 6-i számában megjelent Julianus című vezércikkére, amely az ünnepi szám teljes első oldalát elfoglalta. Akkoriban jelent meg a Julianus Barát, s jelentőségét már az is méri, hogy Pethő Sándor érdemesnek látta vezércikkben foglalkozni vele. Sajnos, a cikket teljes terjedelmében nem idézhetjük, noha írójánál szokatlanul érzelmes, szinte rajongó hangja szükségessé tenné, de hadd idézzük azokat a részleteket, amelyek válaszolnak Nomád fenti megállapításaira. „Kodolányi János — írja Pethő Sándor — a fiatal magyar irodalom rendkívüli jelensége... Ez az író több, mint művész... Lehet-e megrendítőbb érzés,

Magyar Ut 1941. sept. 4. 29. n. 5.

mint látónak lenni a vakok között, igazmondónak a hamis próféták között, tisztu sugárnak a ködevők sorában, őrállónak egy magáról sokszor megfélemedező nép tehetetlen vergődései és embertelen viaskodásai közepette?”

A könyv nyelvről így ír: „Micsoda nyelvmuzsika kísér végig ezen a hosszú utazáson! Ez a nyelv nem csinál mány. Nem műkertészeti virtuozitás. Nem egy elhervadt növényvilág herbáriuma. Nem filológiai és nyelvtörténeti és tájzsolási böngészkedés leleteinek szeszélyes promiscuitása. Ez az árpádkori magyar nyelv természetes és tiszta beszéde: a megmaradt roncok és mozaikok szuverén és biztos ösztönű összeállítás és rekonstrukciója, az ősi hangzatok mesterkéletlen életrekelése. És az egész úgy szíven találja az embert, mint az árva hegedűszó a magános éjszakában.“ A Mészöly-esúfolta hősi énekeket, „ezeket a gondolatlabirintusokban liuktető, vad s a nyelv antik zománcától fénylő strófákat az iskolában kellene tanítani“ — szerinte.

A Juliánus Barátnak megjelenése idején nem volt ú. n. irodalmi kritikája, de éppen a magyar sajtó legjobb ösztönű képviselőit ragadtatta oldalas megnyilatkozásokra, köztük Pethő Sándort is. Két és fél esztendő múlva Nomád, Mészöly Gedeon kezét fogva, nyilvánosan megtagadja Pethő Sándort és ítéletét. Vádjaira felelhetnének a halott szavaival is: „Mi a jelentősége ezeknek a kritikai bahrálásoknak a regény rettentő görgetegéhez képest?“, mi azonban inkább kérdezni szeretnénk egyetmást Nomádtól. Ő is írónak tartja magát, tehát vállalnia kell a felelősséget azért, amit leírt. Kérdezzük tehát: olvasta-e

Nomád valaha a Julianus Barátot? Ha igen, ezt a kritikát képzei vajjon a kritika megújulásának a Magyar Nemzetben oly sokat emlegetett Gyulai Pál szellemében? Mészöly Gedeon hangját az új kritikai hangnak? Pethő Sándor — akinek hiedeg józanságát ellenfelek is nagyrabecsülték — tévedett-e „tájékozatlan rajongó“ módjára Kodolányi János és műve megítélésében, vagy Nomád tagadta meg azt a szellemi örökséget, amely mellett Pethő Sándor sírjánál néhány nappal azelőtt valószínűleg ő is hitet tett? Ennek tisztázása nemcsak Nomádnak, hanem a Magyar Nemzetnek is érdeke volna. „A fiatal magyar irodalom egyik rendkívüli jelenségét“ akarják megtépezni és meggyalázni, s ehhez magyar lap Pethő Sándor szellemi jegyében nem adhatja eszközül magát: ezt bizonyítják a fenti idézetek. Írói becsmérélni, művet rombolni ma divat, sokszor tájékozatlanságból, néha gyűlöletből. Nomádot vajjon melyik irányította? Erre várjuk a Magyar Nemzet és Nomád választát, — valószínűleg hiába...

Szaj Gábor

Magyar Ut
1941. nept. 4.
29. sz. 5.

Nomád levele mint zárszó

Tekintetes Szerkesztő Úr,
nem rajtam múlt, hogy az úgy nevezett Kodolányi-ügy kiszéleskedett, hanem magán az írón és egy némely rajongóin, valamint a védelmében másféleképp érdekeltek. A rajongókkal természetesen nehéz a hűvös logika hangján beszélni, lévén a rajongás édestestvére a szerelemnek. Mind a kettő az érzelmeknek azt a túltengését jelenti, amelyen az intellektus nyelve nem igen fog — legfeljebb későn, a kiábrándulás megtörténtével örvényesül. Más motívumok is közrejátszottak: tévesen értelmezett politikai és felekezeti érdekek, de nálunk az ilyesmi is jórészt az érzelmi síkra tartozik. Innen az igazi magyar egységnek annyi veszedelme.

Jómagam zárószónak szánom ezt az írást, ha ugyan mások nem kényszerítenek ismét megszólalásra. Foglalkoznom kell két levéllel, amelyek a *Magyar Nemzet* szerkesztőségéhez érkeztek, továbbá két újsággal is. Az egyik levélben Szijj Gábor úr megkísérli ugyanazt, amit a debreceni *Tiszántúl* című napilap augusztus 31-i száma: eljuttatni, szellemi összeférhetlenséget konstruálni köztem és harminc esztendőn át volt igaz, tántoríthatatlan barátom, Pethő Sándor közt s rajtam keresztül lapunk alapítója és „mostani szelleme” közt. Nem tudom, mennyiben egyezik a mindkettőjük által hangoztatott kegyellett és a mindkettejük által produkált lovagias színezetű tisztelgéssel az a tény, hogy perbeszélőnek egy nagynevű halottat, aki — nagyon is, sajna! — földi vitákhoz többé már hozzá nem szólhat, akít tehát szellemi örökségének kényes örizőivel és egyik legjobb barátjával szembefordítani akarni igen önkényes, igen sajtóságos igyekezet.

De ha már így vagyunk: szívelem nehéz, mint mindig, mikor Pethő Sándor döbbenetes elhanyaglása eléműtődik, de válaszom könnyű. Egyfelől a levélírónak és az újságnak tudnia kellene azt, amit a lap felelős szerkesztője teljes joggal mondott el augusztus huszonötödikén Pethő Sándor sírjánál: a *Magyar Nemzet* szerkesztősége maradt, ami volt, *szabad emberek munkaközsége*, amelynek a vélemény-szabadság lehető tisztelete nemcsak kifelé hangoztatott követelménye, hanem amelyben belül, a szerkesztőség falai közt mindenkor élő valóság is, éppen mint a megboldogultról ránkmaradt örökség egyik legszentebb része. Ha tehát vélekedésem Kodolányi Jánosról és Juliánuszáról nem egyezik Pethő Sándornak 1939-ben kifejtett véleményével, ez ma bizonyára még akkor sem lenne akadály a vélemény megnyilvánulásának, ha felelhetetlen barátom még itt ülhetne, mindnyájunk öröme, a fő-

szerkesztői székben. Mindenesetre szebb tisztelete lett volna Pethő Sándor értékének, magyar szellemi közszolgálatának, ha ezek a most váratlanul támadt tisztelkedők nem most hajtanának posztumusz mérgezett virágokat sírjára bizonyos taktikai célok reménytelen alátámasztására, hanem életében magasztalták volna sanda gyanúsítások terjesztése helyett. A halott Pethővel támadni lapja és barátai ellen: kilátástalan, de jellemző.

Másfelől ezek az urak valóban nem tudhatják azt, amit mi tudunk: hogy Pethő Sándor 1939

után kifejezetten kiábrándult Kodolányi Jánosból. Harmadfelől pedig igazam legnagyobb bizonyosságának tekinthetem azt, hogy nyelvészeti és ezzel irodalomerkölcsi tekintetben a Mészöly Gedeon által verhetetlenül lebecsült nyelvészeti kőklerkedés még a történelírónak mesteri, de nyelvtudóságot nem is ambicionáló Pethő Sándort is megfélemezhetle. De hát sem Szijj Gábor úr, sem a *Tiszántúl* nem azokra a kérdésekre felelnek, amelyeket augusztus 27-én megjelent levelemben paraszti egyszerűséggel felvettem az előterjesztett adatok alapján. Miért is tennék? A rajongóknak nem erősségük a világosság.

Így aztán megértem a másik, női kézből származó lével bájos elcsodálkozását is, amely nem érti: mit változtat Kodolányi nagyságán az, hogy nem tud ómagyarul, sinnül vagy oroszul? Ez így szépen hangzik, de nem erről volt szó. Alulírott sem tud ómagyarul, sinnül, oroszul és ezért nem is röstelkedik. Röstelkednie csak azért kellene, ha írásaiban hamis írói babérok igényével ómagyarkodni kezdene vagy neki merne támadni tizenhárompróbás nyelvtudósoknak azzal az ábrázattal, hogy ő az igazi tudós s aztán kiderülne, hogy híjával van még elemi ismereteknek is. Ha a tiszteletreméltó levélíró hölgy véletlenül leányiskolai tanárnő volna, nem tudom: el volna-e ragadtatva olyan tanítványától, aki az ő tantárgyából ugyan ismételtelen szekundára felelne, mégis tudományos vitákba hocsátkozna vele és városzerie elhirdetné, hogy azt a tantárgyat pedig jobban érti, mint a tanárnője, aki csak irigységből ad neki négyeseket? Nem tudom: nem volna-e le illetően viselkedéséből olyan következtetéseket e növendék jellemére nézve, amelyek egyáltalán nem jogosíthatják fel őt arra, hogy *vezéri, prófétai, vateszi* szerepet igényeljen az iskolában és azon kívül?

*Magyar Nemzet 1941.
Mey. 4. 202. sz. Y.*

Ami bizonyos politikai vagy felekezeti motívumokkal való meggyanúsíttatásomat illeti, mosolygónom kell rajtuk a *Wie der Schein ist, so denkt er* szövegű német közmondás jegyében. Amikor politikailag egymástól annyira eltérő újságok, mint egy nacionalista, egy szélsőjobboldali, egy polgári-liberális és egy szociáldemokrata napilap egyaránt kellemetlenkednek ugyanazon egy fróuak, akkor nem lehet szó egvoldalú párt-politikáról. Legfeljebb arról, hogy az író személyiségének ismeretében megegyeznek, talán *együtt-töltött idők tapasztalatai nyomán*. Egyébként pedig sejtelnem sincs arról, hol is tartózkodik e pillanatban politikailag Kodolányi János? Ott-e, ahol a liberalizmus végső fénykorában, mikor is liberális em-lökön duzzadt nagyra és mondjuk a cseh megszállás idején egy felvidéki magyarnyelvű lapban egyáltalán nem olyan hangon szólt hozzá a területi integritásért imádkozó Szent Imre-évhez, ahogyan egy tüzösen magyar, tehát nemzeti érdekből még volt egyházát sem bántó fróhoz illett volna — vagy ott, ahol most nagyátkot mondanak mindenre és *mindenkire*, amit a liberalizmus cselekedett és *akit*-a liberalizmus még nem is olyan régen deldelgetett? De hát ez a kérdés eredetileg nem is érdekelt.

Sem politikai, sem felekezeti célok nem vezettek soha ebben az ügyben. De ha már a felekezeti csóvát belehajtották (lásd *Református Élet és Tiszántúli*), mindenekelett nem értem: miért és hogyan volna felekezeti érdek valakinek minden viselt dolgát fedezni még olyan kiváló reformátusokkal szemben is, amilyenek a Mészöly Gedeonok? Ugyancsak kérdem tisztelettel, mióta keresztény vonás egyáltalán az, ha valaki nem éppen szerényen megteszi magát üldözött Jézus Krisztusnak, akire némelyek „Feszítsd meg!”-et kláltanak bizonyos „harminc ezüst pénzek” fejében? Már pedig Sipos Károly úrnak a *Tiszántúli* augusztus 24-i számában megjelent cikke szerint Kodolányi ezt tette a *Magyar Élet* egyik legutóbbi számának hátsóján *„Feszítsd meg!”* olajú írásában, amelynek alapítás hangú, vilámadattól és gyanúsításoktól fuldokló cikke Sipos Károly úr szerint nyilván illik a Názáreti emlegetéséhez és kisajá-

tításához, szerintem nem. Különösen akkor nem, ha valakinek élete annyira ellentétes Jézuséval, mint a kisajátítóé.

Tudtommal ugyanis a Názáreti „engedelmeskedik vala” szüleinek, s nem azt tette, hogy ifjúkorában is, férfikorában is súlyosan vétkezett évek hosszú során át *a negyedik parancs ellen, a legelemibb fiúi tisztelet ellen*. A Názáreti tetteleg is korbácsolla a mammonizmust, de nem azt tette, hogy többszáz pengőnyi *felvett* összeget letagadott, s mikor *sajátkezüleg aláírt* nyugtáját felmutatták, kiragadta az újságkiadó kezéből, *le akarta nyelni*, alig tudta ebben megakadályozni a kiadó, akinek igaza volt és aki nem volt hajlandó *telhetetlen, jogosulatlan pénzigényeket* kielégíteni. A Názáreti még önmagát sem engedte „jó”-nak nevezni, nemhogy önmagát megtette volna egyedül kiválasztott nemzetnagyságnak, isteni küldetés nélkül. A Názáreti tudomásom szerint nem egy kényelmes

balatoni viládba, talán jogos magánlulafdonba üldöztette bele magát, hanem a keresztihalálba — nem a balatoni fővenyűfűdő kelemes óráit játszotta meg gólgotai győtrődésnek tájékozatlan rajongók felé és nem abban excellált, mint keresztény virtushoz, hogy a magyar kereszt szó hibásan erőszakolt származtatásával megbukott a magyar szlávisták előtt.

Nem vonom kétségbe senki jogát ahhoz, hogy mindezek mellett is a maga „kiválasztott”-jáért lelkesedjék és ezüstpénzen bérelt Judásnak, gonosz Kajafásnak gyanítsa, mégolyan tisztes szegénységben és töle telhető lélekszolgálatban eltöltött élet után is azt, aki annál jobban körmére néz mindenkinek, minél hangosabban prófétának hirdeti magát. Viszont mindaddig, amíg a tollat ki nem ütök kezemből, minden prófétai és vértanúi, vagy éppen szenttéavatási igény nélkül végzem munkámat legjobb tudásom és meggyőződéseim szerint az igazság érdekében, amelynek szolgálata a lealcázottak vagy a kiábrándulásig még el nem jutottak minden háborgása közepette is a lelkiismeret mennyici nyugalmát jelenti.

Igaz tisztelettel

Buda, 1941 szeptember 3.

Nomád

A magyar élet önéletrajzok tükrében

Írta: Nagy Miklós

(II. közlemény)

Kassák Lajos (Egy ember élete). Még a múlt századvég gyermeke. Meglehetősen ellentétek feszülnek egyénisége és magakeresté sorsfordulói közt. Allandóan a kollektívumot hajszolta egész a bolsevista eszméig elhajolva, de önéletrajzának hideg és lemért sorai egy magábazárt és makacs én-embert mutatnak. Csupa önálló utat harsog és tapos is látszólag, ez az út tényleg kiszakadás a nagy emberi közösségből, de behullás egy kisebb közösségbe, amiben állandóan a dacos tagadást képviseli egy önkényesen fogalmazott humánnum jegyében. Ezeknek az ellentéteknek volt rövid ideig irodalmi motora, aztán elkopott, félretett lemeze.

Ennek a magyarul író világpolgárnak életét tulajdonképpen már családi körülményei előre meghatározták. Apja tipikus szláv jövevény, aki magyarul is alig tud és nem is akar beszélni. Családjával sem igen érintkezik. Az a típus, amelyik nem tud gyökeret verni sehohol a világon, egyetlen emberi közösségben sem. Még világpolgárnak sem lehet mondani, mert ahhoz is bizonyos öntudat kell. Hogy később a családfő hagyta el családját, vagy családja hagyta magára ezt a külön-cőt, nehéz eldönteni. Mindenesetre, a fiú önéletrajza szerint fölösleges valaki volt a családban, aki csak némi konyhapénz erejéig szerepelt odahaza.

A fiú tudatosan rosszul tanult, hogy megszabadulva a szoba nyűgétől, fölcserelje a lakatosműhely zajával és nyüzsgésével. Elte a századforduló inaséveit, amikor még a „társadalom” (akkor csak a jómódú polgárosult réteget neveztek e néven) mint valami idétlen, éretlen embercsökevényektől, irtóztott a tanoncoktól. Az állam még nem eszmélt az iparosnemzedék nevelésének roppant fontosságára. A kisiparosok a kapitalista gyáripár fojtogató karmai közt fuldokoltak és így az egyenlőtlen verseny iramában a régi nevelő tradíció tűnedezett. Jóformán csak katolikus részről foglalkoztak több városban intézményesen, de csak határok közt a tanonckérdéssel.

Vadon nőttek föl ezek a gyermekek főleg némelyik iparágban. Még a paraszt is irtóztva engedte gyermekét inasnak, mintha veszedelmes exotikus tájakra bocsátotta volna; akkora volt a társadalmi előítéletek hatása. Ezeket a merész szökevényeket vagy vállalkozókat csak nehéz sorsuk kemény pörölycsapásai edzették emberekké, ha ugyan közben bele nem hullottak az erősen duzzadó proletáriátusba.

Egyik része — jó része — tódult a gombamódra szaporodó gyárak nagy munkatermeibe szakmunkásnak. A segédde szabadulás szinte egyet jelentett a kisipartól való dezertálással. Ezen a már kivájt csapáson indult el Kassák, keresve a még nagyobb nyüzsgést. Bekerült egy dunamenti vagongyárba, hogy aztán gyártól gyárig vándoroljon, ahol a jelentősebb állomás rendszerint egy rosszul sikerült sztrájk volt.

Kassák sokkötetes önéletrajzában életének ezt a korszakát vázolja, nem akarja vagy nem tudja a magyar szociáldemokrácia igazi helyzetképét adni. Ezen a mérhetetlen területen néha könnyelmű vándornak vagy szerencsevadásznak tűnik föl, néha fölfedezőnek érzi magát, néha lázasan szervez, hogy aztán az irodalom területén gyümölcsöztesse rendszertelen és már előre elfoglalt benyomásait.

A terpeszkedő kapitalizmus mellett megizmosodott európai szociáldemokrácia árnyékában a mienk magában hordozta annak minden kamaszbetegségét. Gyökértelen és őzállótlan volt; határozott nagy céljai és hatalmasan erjedő ideológiája csak egykét emberben érlelődött ki. A tulajdonképeni irányítást a zsidóság egy radikális szárnya intézte. A szinte irracionális történeti sorsfordulók után könnyű meglátni a zsidóság tragikomikus szerepét: hogyan vetették magukat a szociális kérdésre a gettóból kiszabadultaknak fojtott messianizmusával, hogyan keresték a beteg góccokat, hogy bomlasztó eszméiket odahelyezzék csírázásra, és hogyan találták meg az alkalmas tömeget a zsidó kapitalizmus gyárjai, üzemei körül. Hogy aztán mindezeknek félelmes árnyéka a mostani zsidó exodust kísérelje.

De a századunk elején komor jóslatok fényei kísérték az

utcacon masírozó tömegeket, amelyekből nemcsak a nemzetközi szabadkőművesség és zsidóság szívta ki a nemzeti közösség érzését, de a közélet akkori tyúkpörei és szélhámosságai is megütáltatták velük az üresen kongó hazafiságot. A monarchia már megérdemelt felbomlása előtt állott, mert az európai jelentőségű nagy monarchikus célt belső kicsinyes aknamunkák és surlódások teljesen elkoptatták. Az egymást felváltó kormánytényezők tehetetlenségük tudatában a parlamentarizmus játsszáival próbálkoztak nem egyszer hamis játékosokként, hogy az ugyancsak szembenálló polgári pártok hazárd cselofogásait kivédjék. Az csak természetes, hogy a munkástömegek előtt, amelyeknek az európai szocializmus határozott célt és egy roppant humánnum ígérétét csillogtatta, ez a közéleti játék undorítóan nevetséges volt. Ha a tömeg nem is értette át teljesen a saját útját, de az ellenfél botlásait kézzelfoghatóan elibük hozták vezetőik, amikor egyúttal anyagi érdekeikért is tüntetően harcoltak.

Igy duzzadt ki lassankint a munkabérküzdelmekből és szektárius szellemből egy erjedő öntudatféle, amelyik a faji vagy nemzeti érzést is, és amit avval összekötve látott, önemelt magaslátról nézte. Ezért találta meg nagyon hamar az összeköttetést a nemzetiségi agitátorokkal. És jellemző az akkori liberális közéletünkre, hogy kormányaink, de a liberális ellenzék is jobban üldözte a magyar katolicizmus szociális irányú pártját, a Néppártot, amelyik a nemzetiségi kérdést egyedül képviselte helyesen. Egy-egy néppárti képviselőjelölt ellen nagyobb hajsztát indított, nagyobb közigazgatási apparátust mozgósított, mint az egész magyar szociáldemokrácia ellen.

Volt-e már osztályöntudata a magyar munkásságnak akkoriban? Az igazi öntudathoz több alapelem, a többi közt kultúra szükséges, ami hiányzott a mieinknél. Ezt próbálták a szocialista írók, így Kassák is pótolni és a kulturális igényt a lehető legmagasabbra felfokozni. Ezt annál is könnyebben vehették kézbe, mert a polgári társadalom a munkásság számára egyetlen könyvet sem adott. Míg a polgári társadalom szellemi horizontja egyre szűkült, addig a munkásirodalom Európában nagy távlatokat keresett. És érdekes tünet jelentkezett: a polgárság újabb nemzedéke kezdte fölfedezni és mohón olvasni a munkások számára írt vagy fordított európai műveket.

Kassák is ennek varázsába került. Jólésem vette észre, hogy a szocialista jellegű irodalom átnyúlt a polgárság felé (ami akkor még jóformán a zsidó intellektuelleket jelentette, a későbbi szalonbolsevisták elődjait) és nőni kezdett egy magasabb szintű irodalom. Mind a kettőt a közös anyagelvű világnézet táplálta csupán árnyalati különbséggel: a polgári kort jellemző egyéni anyageivűség alakult lassankint a kollektív irányú anyageivűséggé. Ennek lett egyik első irodalmi aktivistája Kassák; ő ehhez új stílust formált a tegnapi romantikus ízü szocialista stílus helyébe, amelyet még Csizmadiaék képviseltek. Ami nemzeti elem még ebben az irodalomban lappangott, azt Kassákék erőteljesen irtogatták. Ennek az új nemzetköziségnek és anyageivűségnek jegyében találkozott tarka egyvelegben: Népszava és Nyugat, Galilei-kör és Szakszervezet, Századok és radikális napilapok. Ez mind közös munkaterület volt számukra és a burzsoázia lelegegánsabb lapja is nyitva állott a munkáslapok írója előtt, viszont a Népszava is a legmagasabb irodalmiságot igyekezett utánozni pl. a nyugatos írók bevonása által.

Kassák radikális pacifista volt a világháborúban az óvatos pacifisták közt és később óvatos forradalmár a radikális forradalmárok mellett. Amikor az említett lapokra erősen ráfekszik a cenzúra, beáll cikkírónak Milotay lapjához, az Uj Nemzedékhez és úgy írt 1915-ben, hogy a vezető elvtársai „dogmatikus szindikalistának és megháborodott anarchistának neveztek”. De az akkori helyzet jellemzéséül hozzuk könyvből a Milotayval való találkozását:

Magyar Kultúra 1941. sept. 5.

mutatkozzam és tudtára adjam, hogy el fogadom a meghívását... Cigaret-
tával kínált meg. Csöndben ültünk néhány pillanatig s úgy látszott,
hogy ő gondolkodik valamin. Valami terve lehet velem, de keresi hozzá
a formát, hogyan fejezhetné ki magát előttem legjobban. Nézem ezt
az embert. Van benne vagy rajta, ami kissé nyeglévé, majdnem nőiessé
teszi. Nézem és megállapítom, hogy Max Linderre, a mozikomikusra
hasonlít. A választékos eleganciája, a sima, finom mozdulatai, a gon-
dozott haja, a kis fekete bajuszkája nem vonz engem. Olyan simán
és behízeltgőn beszél, hogy megfog szavaival: Bevallom, önt elsősorban
mint szocialistát hívtam meg a laphoz... Humanizmusunk tiltakozik
a háború ellen és én azt szeretném, ha ön ezen az oldalon lenne segít-
ségünkre... Ezentúl hetenkint megjelenik valami írásom az Új Nemze-
dekben. Egészen jó lapocska, van színe és éle a hangjának és van
publicitása. Politikai felfogásában gróf Károlyi Mihályhoz áll közel...
Nem antimilitarista, de eléggé nyugodtan entente-párti s így szólni
lehet benne az antimilitaristának is..."

Ha visszanezünk a háborúba és a forradalomba, sok ilyen
érdekes összeköttetést lehetne felmutatni
redakciókban, politikai területeken és általában az egész köz-
életben. Olyan összeköttetésekre, amelyeknek tényezői pár év
mulva messziről elkerülték egymást, mert az egyik már mélyen
bevezetett a nemzeti keresztény irodalomba vagy politikába.

Kassák megcsontosodott anyagelvű maradt, aki az eszmék
új és új viharzásában ha óvatosan vagy bátran, de határozott
úton haladt. Ennek a materialista életfelfogásnak keringése be-
töltötte teljesen egyéni életét is. Kiméletlenül őszinte,
sőt kiszámítottan frivol vallomásaiban mint
a legtermészetesebb dolgot föltárja egyidőben fönntartott vasfos
nem viszonyait éppúgy, mint későbbi élettársának abortusait.

Ha rövid irodalmi tündöklése után minden különösebb fel-
tűnés nélkül elkopott, annak egyik oka, hogy nem volt
alkotó erő, hanem csupán egy nyugtalan ész-
ember, akinek irodalmi működése csupán kísérletezések sorozata.
De még inkább az, hogy látszólag nagytávlatú, de valójában
egy szektárius humánusot képviselt, aminek
gőca az anyagelvűség. Egy megálmodott nagy réteg
dacos világszemlélete akart lenni, és lett egy fonnyadó csoport
irodalmi és mozgalmi emléke. A közös magyar élethez, illetve
lélekhez semmi néven nevezendő köze nem volt.

Kodolányi János (Süllyedő világ). Jóformán
mindegyik önéletrajzíró gyermekkorát írja le bőven és jellem-
zően. Ahogy e vonalon át megfigyeljük későbbi életüket és iro-
dalmi munkásságukat, kénytelenek vagyunk egy nem „irodalmi”
szempontot figyelembe venni. Beigazolódik egy örök
emberi adottság sorsdöntő szerepe. Ez az adottság
a szülői ház, a szülői nevelés befolyása. Kodolányi
jómódú polgári családban élte gyermekéveit. Apja közalapít-
ványi erdőtanácsos. „Érzéseim szerint egy igen nagy úr fia
vagyok, hatalmas kertben, az állam házában lakom, apámnak
jó lovai, kocsisa, irodaszolgája, őrök van, a központból kap
leveleket, tekintetes úrnak szólítja mindenki, vadászik, erdő-
őröknek parancsol, irodájában ráordít az alamuszi svábokra,
mindenki leveleszi előtte kalapját... az „állam” az a megfog-
hatatlan hatalom, amely apámat Telkiről Pécsváradra, onnét
Vajszlóra parancsolta, hogy erdeire vigyázzon, vadjait pufog-
tassa és kiküldötzeit traktálja... Szidja a „jogászuralmat” s a
hivatalokat a naplopás színhelyeinek tartja...”

Ennek az önéletrajznak tetemes része az
apa megvádolásából áll, aki vele szemben csak indo-
kolatlan, szinte egyetlen szigort alkalmaz. Anyját idegszana-
tóriumba zárja, elválk és új asszonyt hoz a házhoz. „A Kodo-
lányi-családnak szinte valamennyi tagja boldogtalan házasságot
élt.” Kodolányi amúgy is ideggöngyöngösben szenvedett gyermek-
korától fogva, amihez hozzájárult lábainak bénasága, ami em-
berkerülővé és gyanakvóvá tette. Így érthető sok írásának keserű
íze, polemikus éle, állandó önmarcangoló vagy sokszor ok nél-
kül hadakozó kedve. Már gyermekkorának kísérő gondolata az
öngyilkosság. Sok tette, amelyet évtizedek táv-
latából igazolni óhaj, tulajdonképpen az ideg-
gyógyászat körébe tartozik.

De a környezetét és a zsbongó életet a magányából éles szemek-

népéről: „Ez a nép, mely most körülvesz, nem tiszteli az urat. Nagyobb
úr minden úrnál. Lenézi a papot, nem törődik a vallással sem. Még
megtelik ugyan a református templom vasárnapról-vasárnapra, de már
csak az egészen öregek éneklék áhitattal a szoltárt. Az ő fiaik már
többet gondolnak lóval, disznóval, kupec kedvessel. A „pápista” vallást
pedig lenézően emlegetik, csiklandós történeteket tudnak (a parasz-
tok) asszonypápaokról, a plébános urat nevetve dicsérik nem egészen
papi életéért. Gúnyolják azokat is, akik „örökkön a templom körül
sunnyognak”.

A gyermek magára hagyatva kóborog és lehetőleg menekül a
szülői házból. Mint katolikusnak a katolikus iskolába kell járnia, de
vonzza a másvallású gyermekek szabadabb élete. „A IV. osztály után
ráadásul még egyet járunk a nyomorult kis katolikus iskolában. Oh,
ez az iskola! Földrecsúzó, rongyos teteje, kipuffadó rossz fala, vásott,
görcsös padlója, szűk tanterme, nyavalyás állatképei a falon, gőthős
katedrása, jajgató ajtaja és zörgő ablaka, élszerű tanító lakása,
rogyadozó ámbitus. Ime, az itteni katolikus felekezeti oktatás! Még
a tanító is kicsi ember, úgy hívják a faluban, hogy „kis mestőr”. Nyaka
elsüllyed a vállai közt, ruhájáról leri a szegénység... Ebben az isko-
lában szűk padokba zsúfolva szívjuk a tudományt néhány falubeli
katolikus fiúval meg a környékbeli puszták cselédembereinek földhöz-
ragadt fiaival... Az sem segít, hogy a vallásérkölcsi nevelés igen
szigorú, minden reggel misére kell menni a dombon álló repedt, eső-
létől foltos, szép kis templomba. A tanító egész családjával szüntelenül
a túlvilági üdvösség, a szentek s főkép a Szűzanya után esenkedik. A
másik iskola akkoriban még az erős ormánysági református nép büsz-
keségét hirdeti. Tanítója alföldi kun, peckes járású, pödört bajszú,
igazi „szép, derék embőr”, lányok-menyecskék szemefénye. Az iskola-
épület csinos, tiszta sarokház a nagy református templom mellett.”

„A szlovák eredetű kis mestőr mennyel-pokollal, imádkozással és
mogyoróbbal, iskolai ünnepéllyel és bős ordítással terelgeti lelkünket
az Egyház és a királyi ház jámbor szolgálataiba, a kun mestőr pedig
a maga kimért, derűsen nyers módján oktatja népét a Habsburgok
gyűlöletére, a jezsuiták ravaszkodásainak utálatára, a tót meg német
egyháznagyok böstörködéseinek megvetésére, 48 egyedül üdvözítő iga-
zára, 67 gyalázatára, az aradi 13 szentségére, Ferenc József csöndes
gyűlöletére...”

A kis Kodolányi szívesebben jár hozzájuk: „Mérhetet-
len gyűlölet ég bennem a Habsburgok és csat-
lósai: a kegyes egyháznagyok, a németek és
67 megalkuvó politikusai iránt.”

Bővebben idéztünk ebből a kitűnő képsorozatból, mert ön-
kéntelenül is rátapint a magyarság szétszakadásának egyik gyö-
kérhajtására. Csak az tudja ennek a „nevelésnek” hatásait föl-
mérni, akinek gyermekora a Kodolányiéhoz hasonló körülmé-
nyek közt zajlott le. E sorok írója ugyanazokban az években az
ország messze más vidékén, a Tiszántúlon pontosan ugyanezt
élte át, ugyanezt a sajátos egyveleget hallotta kálvinista elemik
és középiskolák pódiumairól, ünnepségeiről. Nem tudom, ugyan-
gy ébreszték-e a kálvinista öntudatot most is, de akkor kísér-
teties egyezéssel ugyanezt hallottam. Bármilyen történeti tény-
ből, nemzeti eszményből indultak ki, rátértek a pápisták bűneire,
bálványimadására, magyartalan püspökökre. Hihetetlen
lázal dolgoztak egy lelki szakadék elmélyít-
tésén, remélhetően nem rosszakaratból, de egy súlyos tradíció
köteleességű továbbfolytatásért.

És mi lett ennek eredménye az Ormányságban? Vajjon
adott-e ez a mindennek fölé, magyar testvérei
fölé emelt öntudat sarjadzó életet? Már a gyer-
mek Kodolányi észreveszi e nép pusztulását. A gazdag Zsuzsi
néni a szomszédban egyetlen megholt leányának hatalmas kriptá-
tát épített, akkor a koporsó mellé leviteti a leány kedves búto-
rait. A gyermektelen Banáné meghal, erre Bana fölakasztja ma-
gát. Bőbék Samuékban rengeteg földjük, gyönyörű állatok az
istállóban, „de az életük nincs tovább”. „De mellettük egyre
erősebben burjánzanak az idegenből jött családok, hogy végül
teljesen elnyomják az ősi törzseket, mint a vígan terjedő bozót
a magános, korhatag tölgyeket az erdőszélen.” És az ottani
intelligencia? „Apám és ismerőseink megvető hangon beszélnek
a buta parasztjáról, a gyalázatosról, akinek nem kell a gyermek.
Szidalommal borítják az ormánysági népet... De a jegyzőnek
nincs gyermeke, nem is volt. A gőzmalomnak van egy lánya
meg egy fia, tehát „kettőcske”. A kálvinista nagy mestörnek
nincs gyermeke, feleségétől elvált. Az öreg postamesternek van

288
egy fia Amerikában. A két postáskisasszony nem ment férjhez...”

Az egykés faluban a pusztulás tragikumának százszoros visszhangjával dörög be a háború kitörésének a híre, hiszen az „egyetlen” megy a frontra. „A falu népe elszörnyedve, lázongva, káromkodva fogadja a mozgósítási parancsot.” Viszont a fegyverletételkor és a forradalom hírére „hejehuja, énekszó, ordítás járja. Hadonásznak, vedelnek, ölelkeznek és csókolódnak. Visítognak a megcsiklandott lányok, mint egy ménescsikó. Feltört vasúti kocsik hosszú sora tátong a síneken. Németországba irányított tehervonatok rekedtek meg, a nép gondoskodik róla, hogy egy se jusson tovább. Eleget adtunk a németnek bort, káposztát, dohányt, gabonát, zsírt, vért is... Legalább ez legyen a miénk. Így vélekedik a kavargó tömeg...”

De visszatérve Kodolányi sorsfordulóihoz, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vallásváltoztatását. Katolikusból kálvinista lesz. Ennek igazolására elszórva sok okot hoz fel. Mindenesetre a sorsdöntő ok a családi körülményekben keresendő, a többi, a gazdag református lánnyal való házasság, az ormánysági derék református pap, Csikesz hatása már teljesen felszántott talajba hullott. Szülőitől katolikumot nem kapott, csak azt a sokat fölemlgetett rideg „nevelést”. Már ez is elzárta a vallás befolyását előle, ha ugyan találkozott azzal. „A plébánost csak Gyula-napokon látjuk, amikor mindenki összegyűl az ebédlőben s bekapja a pogácsát, sört iszik s nagy hangon mindenféle nyakatekert, elképesztő boldogságot kíván apámnak. Apám képviseli a „kegyurat”, de csak karácsony, húsvét, pünkösdkor megy el a templomba, beül az oltár mellett levő különpadba s ha a ministráns csönget, úgy tesz, mintha letérdelne. Ez az egész köze a plébánoshoz...”

Viszont később a szülői ház hidegéből menekülve napokat tölt két éven át az osztrói kitűnő kálvinista papnál, a későbbi egyetemi tanárnál, Csikesznél, aki elhatározó befolyással vezet lelkét. Vele keresztelteti meg később két gyermekét is, mind a kettőt tízéves korában.

Érdekes és jellemző Kodolányinak a zsidósághoz való viszonya. Ha végigvesszük az utolsó két évtized úgynevezett jobboldali keresztény írónak ebbeli felfogását és életeseményeit a háborút megelőző vagy a háborús évekből, akkor bámulattal látnók azt a benső összeköttetést és annak okait. Kodolányi az akkori időről megemlékezve így ír: „Egy lány kivételével csak zsidó lányokba vagyok szerelmes. Zsidó lányos házakhoz könnyebb járni, mint keresztényekhez. A zsidók szabadabbak, természetesebbek. Tudják és magától értetődőnek tartják, hogy a fiatal lánynak, fiúnak éppen olyan érzelmei vannak, mint a felnőtteknek. Azt is tudják, hogy ezekből az érzelmekből nemcsak rossz, hanem sok jó is származik. Nem egyszer házasság is. Azt is látom, hogy irodalom, művészet iránt inkább érdeklődik a zsidó, mint a keresztény.”

A kommünben osztályának megválasztott bizalmija és tagja az iskola direktóriumának. „Egy üres földszinti osztályt megteszünk hivatali helyiségnek... a feketetáblára hirdetményeket szögezzük, a katedrasztalon utasításokat és ukázokat fogalmazunk, rettentő fontoskodással tanakodunk, de hacsak lehet, nevetgélünk, játszunk, mókázunk... Szigorú ellenőrzést vezetünk be osztályban, folyosón, udvaron, s elégedetten látjuk, hogy a fegyelem még ilyen forradalmi időben is kifogástalan. Együttműködést teremtünk a többi iskolával, listába szedjük, kik a szegények, kiknek van szükségük ruhaszövetre, cipőre, kik szorulnak orvosi kezelésre, kiknek rosszak a lakásviszonyai. Becitáljuk a rossz tanulókat s kikérdezzük, mért nem tanulnak, hátha fontos okuk van rá... Egy Velinszky nevű, sötéthajú, borotváltarcú, szűkszavú tanító a politikai megbízott. Előszobája mindig tele van tanítókkal, tanítónőkkel. Kétrét görnyedve mennek be az ajtón, nagy izgalommal tárgyalják, miféle megbízatásokhoz szeretnének jutni s mennyi külön díjazást remélnék. Lelkesedésük a rendszerért határtalan... A hittanár csak látogatóba jön el hozzánk, hittan-

órait máshol tartja. Egy-két fiú kivételével mindenki eljár hittanra...”

Mi az, ami messzire vitte az akkori magyar életformától, amelyben a sok hiba és bűn mellett a mélyben roppant erők vártak a megtisztulásra és éppen a kommün idejének vértanúi kezdték meg ezt a föltámadást? Erre igyekszik jó másfél évtized mulva megfelelni Kodolányi: „Amikor szembekerülök apámmal, azaz amikor kiderül, hogy mindig szemben állottunk egymással... mintha köbe metszettek volna, úgy áll előttem a fölismerés, hogy apám egy tünőfélben levő nemzedék, egy egész világ képviselője, típusa. Minden jó vagy rossz tulajdonságában az egész apai nemzedék testesül meg. Szikár gögje, makacssága, önzése, mérhetetlen uralomvágya, hiúsága, tekintélytisztellete, a népkultúrától való elzárkózása, osztályszemlélete, passzivitása, terméketlen, tétlen, vegetatív élete, az államon való görcsös függése, formalizmusa, a természetes ösztönök elől való rémült elzárkózottsága, hamis idealizmusa, mely megvet minden egészséges realitást s mégis könyörtelen önzésbe burkolózik saját érdekei ellenére is, mindaz a visszas tulajdonság, amely életét tühretlenné teszi, tulajdonképpen az egész magyar középosztály szimboluma... Őt, apámat teszem felelőssé Magyarország sorsáért...!” Apján keresztül látja tehát az akkori magyar középosztályt, amelytől irtózva menekül. De az ő rész kritikája nyomán jogosult az aggódó kérdés, vajjon az ő és szorosán együtt tartó, rokonelelkű író-társai működéséből föl tud-e kelni egy új középosztály, amelyik elhagyja az „önzést, mérhetetlen uralomvágyat, hiúságot, formalizmust, hamis idealizmust”, amelyiknek osztályszemlélete nem fog újra szűk határok közé zsugorodni, kidobva a „mélymagyarság” jegyében a „hígmagyarok” millióit? Vajjon van-e írásaikban annyi összeforrasztó erő, amelyik tizenkétféle magyart tud magánéknak vallani és vezetni? Írásaik nyomán igen sok kicsinyes perpatvart látunk és ezek homályában nem látjuk a szabad, széles kivezető utat az összmagyarság jövője felé!

A középiskoláit befejezve hazatérni kényszerül és látja a felkavart magyar élet forrongását, lassú leülepedését és látja az Ormányság további haldoklását. Pár év mulva fölmegey Pestre, kibontakozik írói tehetsége és egyik vezetője lesz annak a mai protestáns szellemiségnek, amelyik az irodalomban nagy szerepet visz, megújított formában hirdeti a protestáns öntudatot. „Az egyre erősödő református hatás következménye ez? — kérdi Kodolányi. — Ha ott maradok Pécsváradon, ha nem az állami főreáliskolába, hanem a ciszterciata gimnáziumba iratkozom... ha nem ismerkedem meg Csikesszel, talán elcsitul bennem a protestálás, az újjáításra és megújulásra való törekvés szelleme. Megmaradok alázatosnak, szerénynek. Akkor a meglévő rendbe, mint isteni szándékok hordozójába való belenyugvás több békességet, lelkiismereti egyensúlyt, vályámon nagyobb sikert, elismertetést jelent... s ma mint divatos neokatolikus író, némi „szociális” színnel korszerűsítve, egy kis gyári füsttel-korommal illatosítva, némi mauriaci pszichoanalitikus bűnvallással modernizálva, a jóízű, a kellem szigorú határait kényesen tisztelve ma tagja volnék irodalmi társaságoknak, tulajdonosa koszorúknak, érmeknek és díjaknak.”

Kodolányinak erre a mélabús vallomására, mert összehasonlított idéz, a tárgyilagosság kedvéért meg kell említeni, hogy egyetlen neokatolikus író sem jutott az irodalmi munkássága által oda, ahová Kodolányi és eszmetársai közül sokan jutottak. A neokatolikus írók közül, akik kitarítottak a katolikus eszme mellett, egy sem érte el az ő anyagi függetlenségük hasonlóját, az irodalmi csoportok biztató háttérjé, és a protestáns felekezeti lapoktól kezdve a mai sajtó legnagyobb részének szükséges közreműködésével hirdetheti hivatását, ami szerinte nem más, mint „a fölismerés, hogy ebben az országban a török kiűzése óta a református magyarok hordozzák a reánk acsargó ellenséges erőkkel szemben megtartó öntudatunkat... a középkor mély kereszténysége, izzó társadalmi felelőssége, népeket megtartó s kivirágóztató isteni szabadsága... Magyarországon a protestantizmusban folytatódik tovább”.

(Folytatjuk.)

1941. sept. 16. 289

Mészöly professzor levele

Kaptuk és közérdekű tartalma miatt későrebben közreadjuk az alábbi következő levelet:

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Alábbi levelemet a *Református Élet*-ben szerettem volna közzétenni, mert annak általam nagyrabecsült szerkesztője mutatott eddig legnagyobb érdeklődést a Kodolányi-ügy iránt és mert azokat a lapokat, amelyek engem Kodolányi kedvéért támadnak, leginkább a *református ifjúság olvassa*. De levelem a *Református Élet*-ben nem közzétehető. Megköszöném, ha helyet adna neki a *Magyar Nemzet*. A közzétartás előtt alkalmatlan kérirat így szól.

Nagytiszteletű Szerkesztő Úr!

Nem csak egy személyemért, hanem állásom fontosságáért — hiszen gyermekeink leendő tanárainak tanítója és nevelője vagyok — bizalommal kérem Szerkesztő Urat, hogy legyen szíves a *Református Élet*-ben közölni következő soraimat; ugyanis azok az úgynevezett Kodolányi-ügyben engem ért három vádnak igazságos megítélését megkönnyítik.

I.

Egyik vád az, hogy Mészöly, a nyelvész, a maga szaktárgyal területén egyenlőtlen harcot kezdett az író Kodolányival. Ebből tudni kell, hogy negyedfél évvel ezelőtt a *Magyar Élet* 1938 februári számában Kodolányi János ezt írta: „De hogy Mészöly Gedeon, a finn-ugor nyelvészeti egyetemi professzora és Mórincz Zsigmond, a híres magyar író, akit mint a magyar nyelv mesterét szokás emlegetni, megjelöltek a magyar szótan legelőkelőbb törvényéről, ez megdöbbentő. Ezen a helyen is tiltakoznom kell ellene”.

Három évvel ezelőtt, a *Magyar Nyelvőr* 1938 szeptember-októberi havi számában Kodolányi János azt írta (7-8. l.): „Kiss Géza... az egész ormányság-elmélet...” (Tudnivaló az Ormányság szó nyelvészeti megjelölését). „Közölve Mészöly Ge-

deonnal, Mészöly csak a tudományos mért adta közre.”

Ezekre Mészöly Gedeon teljes három esztendőig semmit sem válaszolt, három év múlva pedig, a kolozsvári *Nép és Nyelv* 1941 februári számában (45. l.) ezt írta: „... az sem célom, hogy Kodolányit mint nyelvészt korpázzam, hiszen tudván tudom, hogy a regény nem nyelvtudományi értekezést.” Erre a *Magyar Élet* 1941 áprilisi számában (6. l.) Kodolányi János azt írta, hogy „szeretné” Mészöly professzort „nem holmi szépirodalomban”, hanem „saját területén” hallani. Ugyanott (4. l.) azt is írta Mészöly Gedeonról, hogy az „olyan állításokat kockáztat meg, hogy az ember fölteszi a kérdést: Vajjon hogyan kolokválnak majd a hallgatói *finn-ugor nyelvészetből*?”

A *Magyar Élet* 1941 júniusi számában (12. l.) egy Kodolányit védő cikkíró ezt írta: „Az *Elsodort Jalu* óta nincs még egy írónk, aki annyira belemélyedt volna... a *finn-ugor nyelvészetbe*, a turkológiába...”, mint Kodolányi.

II.

A másik vád az, hogy Mészöly Kodolányi rovására Herczeg Ferencnek és Voinovich Géának „híseleg” a *Nép és Nyelv*-ben, az Akadémia pedig e lapot igen nagy önzéssel segíve. Erre adva figyelembe kell venni a következő adatokat.

A *Magyar Élet* 1941 áprilisi havi számában (4. l.) Kodolányi János Mészöly Gedeonról a folyóiratáról, a *Nép és Nyelv*-ről, ezt írta: „Mégsem mehet olyan rosszul a tudósoknak, össze tudnak néha pakolni egy kis pénzt, hogy trágárk nyomdapestékhöz jussanak.” A *Magyar Élet* 1941 júniusi számában (12. l.) Pálóczi Horváth Lajos a Kodolányit védő cikk „mottó”-jával ezt írta: „A Magyar Tudományos Akadémia Mészöly: *Nép és Nyelv* című füzetkijét egy ötletér pengővel támogatja. Visszont az *Etnográfia-Néprajz* című folyóirat csak két ezer pengővel kap...”

Rá egy hónapra, a *Református Élet* 1941 augusztus 2-i számában M. Gy. az *Erdős-Kodolányi-ügyben* azt

Magyar Nemzet

1941. sept. 16. 210. sz. 4,

írta: „Oh, hogy lehet tisztán szennécsőért szíven szúrni és beszározni tisztas emberi életet... Ezen az segít, ha van sajtó, mely nem akar üzletet csinálni magából, mely bátran és jóakarattal áll minden jó ügy mellé, mert nincsenek titkos anyagi érdekei és elhallgatott adakozói... Tudni kell a közöleménynek: miből és az újság? (Ezt a szót Kodolányi szedette ritkítva.)

Pálóczi Horváth Lajosnak arra az állítására, hogy az Akadémia Mészöly Nép és Nyelv című füzetkijét évi ötezer pengővel támogatja, cáfolatul az Akadémia Főtitkári Hivatala a Magyar Élet augusztusi számában (16. l.) a sajtóörvényre való hivatkozással azt a nyilatkozatot tette közzé, hogy Mészöly Gedeon folyóirata nem évi ötezer, hanem „évi 300 (háromszáz) pengő támogatásban részesül”.

III.

A harmadik vád az, hogy Mészöly Gedeon tagja a nemzetközi szabadkőműves társaságnak, mely a hazas írókat — elsősorban Kodolányit — üldözi. Az áru: A Magyar Élet 1941 áprilisi számában (4. l.) Kodolányi János Mészöly Gedeonról ezt írta: „Mint valami dühös kőműves, nekiesik művem több mint kétszáz oldalas épületének s tégláira szedi, rakásra hányja, freskóit levakarja, újból bevakolja, szanaszét vonszolja...”

Azokban utána a kolozsvári Nép és Nyelv 1941 áprilisi számában (128. l.) Mészöly Gedeon ezt írta: „Becsülöm a becsületes embert, ha világnézete nem egyezik is az enyémmel. Becsülöm a becsületes embert, akár szabadkőműves, akár nem. Nem bánom, ha valaki jóhiszeműen engem is annak vél. De aki értő szándékkal fogja rám akár kimondva, akár cölozva, az nemcsak ostoba, hanem hazug is.”

Visszont két hónap múlva, a Magyar Élet júniusi számában Pálóczi Horváth Lajos Kodolányit védő cikkében azt írta, hogy egy barátja neki „megsúgta”, hogy „Mészöly és Herczeg is ugyanannak a nagy szervezetnek...” „egy közismert, nemzetközi zsidó irányítás alatt álló szervezetnek” a tagja, „amely szervezetet még a kommun utáni esztendőben feloszlattak.” (13. l.) „... A zsidó nagytöke — hatalmas szervezete, a

szabadkőművesség révén — most nagy, széles harci frontot igyekszik kialakítani.” (14. l.) „... Túrheterlen állapot, hogy miután annak idején hivatalosan feloszlatták a különféle szervezeteket — így többek között a szabadkőműves páholyokat — ... hogy ezek után most szemel hűnyunk mindenféle sötét földalatti érdekszövetkezet újjáéledése és másodvirágzása fölött. Hiszen ezek az alvilági hatalmasságok már-már állami alkotásként államban s hovatovább minden becsületes magyar szándék az ő méltatlan hálójukba bonyolódik, az ő alattomos csapatáikban törni magát halálra. (Erdélyt például már teljesen ellepték.) Elég volt a titkos össeszelegetésekből, a különféle misztikus és szimbólikus, de céljaikban és tetteikben nagyon is reális földalatti szervezetekből. A föld alá velük — de nemcsak szimbólikusan!”

Ez után a Kodolányi védelmében költ cikk után két hónapra a Református Élet-ben (1941 aug. 2. sz., 2. l.) M. Gy. az Erdős-Kodolányi-párral kapcsolatban szintén Kodolányi védelmében háborodott föl azon, hogy a pénzzel irányított sajtó „besároz tisztas emberi életet...” Mészöly Gedeon pedig ugyanannak augusztus havában Pálóczi Horváth Lajos ellen sajtóörvöl indított — szintén Kodolányi érdeklében.

Hiszen Kodolányi János érteke az a lehetőség, hogy a Pálóczi Horváth Lajos [földalatti] zsidó szervezetet vezető bíróság előtt bizonyítsa akár azt, hogy Mészöly Gedeon hazudott, mikor kijelentette, hogy nem szabadkőműves, akár azt, hogy a M. Tud. Akadémia hazudott, mikor kijelentette, hogy nem duggatja ötezer pengővel Mészöly Gedeon folyóiratát.

Maradok a Magyar Nemzet tekintetes szerkesztőségéhez teljes tisztelettel

Mészöly Gedeon
egyetemi tanár,

a Nép és Nyelv szerkesztője.

Nomád levele némely tanulságokról

Tekintetes Szerkesztőség,

mielőtt letenném pennámat négy hetű pihenésre, nemcsak buzgón levezető olvasóimnak akarok köszönetet mondani mostanában kapott elismerő és bátorító szavaikért, nemcsak őket akarom felkérni a levezetés négyheti szüneteltetésére, hanem egy féligmeddig lezajlott szellemi torna némely tanulságait is meg szeretném rögzíteni. Sajna, ezúttal nem a zöldingések frontja felé kell jogos szokszót mondanom, sőt: valósággal *enyhítő körülményeket* lesek kénytelen megállapítani ama front felé.

Az történet ugyanis, hogy egy hetilap, amely egészen érthetetlen módon valóságos inkvizitori haraggal vésztette neki magát mindenkinek, aki nem látja makulátlanul hófehérnek Kodolányi János trói és nemzetprófétai palástját, egyszerűen „szűzen alacsony színvonalú”-nak nevezte nyomtatásban a támadásokra adott válaszomat és annak hangját „szennyos”-nek nevezte. Ezekkel a nem éppen biedermeierien finom kitételekkel egy csapásra három legyet akart ütni. Csekélységemet, akire pedig ilyesmít eddig legföllebb ha elvadt és elvakult politikai ellenségei (mert hiszen ellenfeleknek nem ellenfelek!) mondtak, akkor is csak tehetetlen kifejezésül annak, hogy érveimre érvekkkel, adataimra adatokkal, ötleteimre ötletekkel felelni nem tudnak. De ütni akarták a Magyar Nemzet-et mint olyat és pedig hát annak hasábjain alacsony szellemi színvonal és szennyos hang véletlenül sem juthat szóhoz, másképp nem ismernek el bizalmas perceikben még ellenségei is e lap értelmi és erkölcsi fölényét. Útítotték végül olvasóink tízezreire is, akiknek kényes igényei és fejlett kritikai érzéke nem engednék meg, hogy „alacsony” színvonalú és „szennyos” hangú közleményeket tartalmazó napilapnak szegődjenek híveivé.

Nem vitázni akarok most olyanokkal, akikkel — mint a mellékelt ábra mutatja — vitázni úgysem lehet. „*viltézi becsülettel*”, tehát olyan módon, hogy érvel ellenérvel, adattal cáfolatot, becsületes meggyőződéssel becsületes meggyőződést, igaz szándékkal igaz szándékot szegessen szembe, ne pedig mellébeszéléssel, csúfítás-csavarással, végül pedig olesó gorombáskodással feleljenek minderre. Csak azt akarom hangsúlyozni, hogy milyen szomorúvá, sőt döbbenetessé válik ez a maga közönségének egyoldalú informálásával, sőt ténybeli félrevezetésével járó, nyilván azt is célzó „harc-

modor”, mikor már olyan helyen is élnek vele, ahonnan a jóhiszemű ellenfél (— és nem ellenség! —) a világot sem várhatta volna. Hiszen itt nem a zöldingés mozgalmi fanatizmus valamely nyomdatermékeiről van szó, amelytől eddigi tapasztalataink után az igazság szellemét szolgáló, valóban „*viltézi becsülettel*” utvott harc lenne a meglepő, a szokatlan, a váratlan. Itt a keresztény magyarság egyik nagyműltű felekezetének egy előkelő egyházi név közéleti valutájával fedezett egyházpolitikai és hitéleti lapjáról van szó, papi palástban járó, a szószék magasságából erkölcsi követelményeket támasztó, bizonyára nem csekély műveltséggel bíró urakról, nem szellemi vagy erkölcsi mezítlábasokról, egy hatalomra törhető csoport mindenre való elszántságáról, eszközőkben nem válogatók korteshadáról. Ezért elszomorítóbb, százszorosan meghökkenítő, ez a harcmodor attól a laptól.

Ha ugyanis a vita tárgyává tett kérdések lényege elsikkad a lap törzsközönsége előtt, mert a tisztas ellenfél érvei, adatai, határozottan feltett kérdései soha nem kerülnek eléje, ha az ellenválasz soha nem azok cáfolatára, visszaverésére szorítkozik, hanem mindig csak köntörfalazásra, gyanúsításra és végül igaztalan legorombításra, — akkor *hogyan tehessünk különbséget a zöldingés és a feketekabátos harcmodor között?* Ha a zöldingések harcmodorát tőlük világnézetiileg, neveltségben és küldetésben annyira elütő helyen is elsajátítják, beidegzik, magukévá teszik: lehet-e vajjon az első és a súlyosabb követ azokra vetnünk, akiket ők maguk tettek meg példaképeiknek s akikkel szemben nem támaszthatunk akkora értelmi és erkölcsi igényeket, akikre nem olvashatunk rá olyan keresztény-nemzeti nevelést és küldetést, amely — mint egykor a nemesi származásra mondták — kötelez, *de éppen lovagialanságra nem kötelez?*

A szellemi párviadal elfajulásának ezen a legújabb tünetén elgondolkozva, még igazunk tudata is kevésbé vigasztal. Mi a hasábjakon mindig *nemzeti szempontból és nemzeti összefüggésekben* gondolkozunk s az egykor volt, a nemes hagyományú közírói harcmodor leromlása nemzeti szempontból is veszedelem. Ezért, csak ezért tettem szót.

Igaz tisztelettel

Buda, 1941 szeptember 13.

Nomád

Magyar Nemzet 1941. sept. 16. 210. sz. 6.

NÉMETH LÁSZLÓ:

KÖNYVEKRŐL

V.

A magyar középkor
regénye

Vagy egy évtizede látjuk, hogy a magyar középkor mind több jó elmét szí maga felé. Természetes is; odakinn is a középkor volt a nagy téma, akár gazdaságtörténések akartunk lenni, akár Európa hanyatlásán rágódtunk, akár Proust mellé szegődtünk olvasónak. Vannak területek, amelyeken a magyar középkorkutatót félszázados késés fogadja. Elképzelhető-e hálásabb hely: a külföldről hozott csákányt beakasztani?

Van azonban külön magyar oka is, hogy középkorunkról egyre nyomósabban kell gondolkoznunk. Nemcsak Széchenynek volt multtalan, csupa jövő, nemzet a magyar; az egész század tőle vagy legfőlegb Kazinczytól keltezte életünket; a többi, az előbbi, amolyan „régí dicsőség“ volt. Ez az előretörő optimizmus, mely Keményen és körén is átgázolt: nincs már sehol. Ady óta létünknek a multban fekvő részét tapogatjuk. Előbb csak Csokonai, Berzsenyi, Katona tájéka lett forrón aktuális, aztán a protestáns zsol-tárok, Pázmány és az emlékiratok tája. Ma a Kazinczy előtti magyar irodalmat — Főja régi magyarságát — sem-mivel sem érezzük kisebb bányának, mint tizenkilencedik századunkat. Tizenhatodik, tizenhetedik századunk, mely tegnap még magyar ókor volt, egyre több kincsével mutat egy még régibb és még gazdagabb korra. Tizenöt embernyom messzeségben hatalmas folyamattal szakad látóhatárunkba a középkori magyar szellem. Bornemisza magyar nyelve jobb volt a mienknél: abból, ami a magyarságban tartós és ép — nemzeti jellegben, vallásos érzésben, népi szokásjogban, ritmusban, zenében, — sokkal több készült el a középkorban, mint idáig álmodtuk. Igazán ideje, hogy ezt a gránit alapot: megismerjük és megtisztítsuk.

Kétségtelen, hogy a középkorunkról szóló történeti munkákban, mint a legutóbb megjelent művelődéstörténetben vagy a Szent István emlékkönyvben, egyre értékeesebb tanulmányok bukkannak föl. Hogy történéseink nagy középkor freskója mégis késik (s kérdés, nő-e fiatal középkorkutatóink közt ember rája): én két okát látom. Az egyik a fiatal történéseinket elkapó esszéizmus. Holubnak Zala vármegye történetéről írt könyvében olvasom, hogy csak ennek az egy megyének százezer középkori okmánya van. Ahelyett, hogy iskolául egy-egy ilyen tárna bőségében buknának alá (mint az író egy községben vagy egy családban) s a középkori életet szednék magukba, melyből visszapárolgva majd történelem lesz: ők elveket szűrnek a századokból vagy (mint Deér József Pogány magyarság, keresztény magyarság című munkájában) világnézeti kérdésekkel faggatják ki őket. A másik hiba, hogy történéseink közül a műveltebbek is mindig csak a nyugati középkorhoz viszonyítanak. Elhanyagolják a szomszéd népeket: lengyeleket, cseheket, délszlávokat, akiknek a középkoruk természet szerint jobban hasonlított a mienkhez, mint a franciáké. A magyar középkor első nagy összegező képét ezért csinálhatta meg egy író, aki történésznek auto-didakta ugyan, megfogható, de a középkori életet látni tudta s Kelet Európát is hozzá tudta álmodni az akkori magyarsághoz.

Magyar Ut
1991. sept. 25

32. A. 5-6.

Lásd még

N.L.: Kisellőseken.

Vgy., 1942. III-IV.

164-168., és

N.L.: Két nemzetek

Vgy., 1970. 728-732.

Kodolányi középkori trilógiája megírására főként két sajátossága tette alkalmassá. Kortársaink közt az élet apró epikai tényeiből ő tud a legtöbbet raktáron tartani. Ha nem is olyan gigantikus gyűjtő mint Móricz Zsigmond, de macskacs figyelő, aki némi elégtételt is vesz magának rajtunk, mialatt megúz és elkönyvel. A Tamási-féle boldog költő nagylelkűbb és csapongóbb, semhogy fülünk kajjaságát és eszünk torz váltásait számontartsa; akár mindenestől is elenged bennünket vagy éppen csak elhumorizál rajtunk, ha untatjuk. Kodolányiban az éberen kileső kritikai figyelem mindent eltesz s pillanatnyi indulatától függ, hogy múzeumát a sötét vád, a komor tárgyilagosság vagy a megbocsátó kedély szolgálatába adja-e? (A leggyengébb amikor elérzékenyedik és egyáltalán nem nyúl hozzá.) Az ilyen frónak a történeti emlékekből is van türelme annyi adatot kilesni, amennyiből kétezer oldal minden bekezdésébe juthat egy marék. Ezt a gyűjtő ösztönt a magyar középkor felé az „őshaza komplexszum“ fordította, mely Julianus barát óta annyi magyart indított el Oroszországba, Tibetbe, magyar ősnyelvbe, tudományba, délibábra. Érdekes, hogy ép a mi szociális, új-haza-csináló nemzedékünkben milyen erős volt ennek az elvesztelt hazának az álma. Erdélyi Józsefet ez dohla a nyelvészkedésbe, Illyés mint oroszországi utas és tilinkózó költő a „rokonok“-ra gondol, a szocialista Kodolányi pedig egy napon hátat fordít Magna Utópiának s századokon és tereken át abba a Magna Hungariába indul el, mely a baszkir magyarsággal mintha az egész Kelet Európában olvadt volna széjjel. Hahóóó! Hahóóó! Heeej! kiált át a vizen regénye végén Julianus barát a megtalált atyafiakhoz. De Kodolányinak már a magyar középkor is egy őshaza volt, épúgy, mint az a Helsinki, ahol a Julianus barátot befejezte.

Miből dajkálta föl Kodolányi a maga középkorát, melyhez okmányai voltak ugyan, de olyan nagy élő emléke, mint a germán vagy egy Froissart krónikája:

semmi. Egyik forrása, ahonnét az élet nedveit adataiba lövelte: a nép volt; — a mai magyar nép, ahogy azt az Ormányságban megismerte. Jelképes, hogy a Vas fia a tájárjárás egész époszát egy ormánysági faluból csíráztatja ki. Négy voiszlói legény a szomszéd faluba megy át vihar idején feleséget rabolni. A rablást észreveszik, a próbából emberhalál lesz; egyikük ötmarad a sövények alatt, a másik három háromfelé nyargal a büntetés elől: Bene a Magyarországra beszivárgó kunok közé sodródik, Ernye királyi vitéz lesz, Döme a Béla király ellen forrongó Dunántúlon át jut el a tihanyi halászlányhoz. Ennek a három letépett levélnek a táncán át mutatni be a sárga vihart: ez volt Kodolányi célja. Amikor a táncnak vége, az egyik legény visszatér a faluba, ahol minden úgy van, ahogy azelőtt volt. Egyöd apó kimegy a lápra a varsákat megnezni s az egyik tisztáson találkozik öreg barátjával, Kisöddel. A falvak fölött elhúz a történelem; aki a mai Benéket, Gálokat, Ernyéket ismeri, a Muhi pusztá, Dalmácia és az osztrák határ közt hullámozó, pörkölődő, pusztuló népnek is ismernie kell az ízét. Nemcsak a népét: az urakét is. A középkor nagy patriarkális egységében: a tagozódás határozottabb volt, de a lelkek hasonlóbbak.

A regény másik nagy forrása, amit középkori néprajznak lehetne nevezni. Kodolányi olyasféle kép jár-kelet a történelemben, mint a néprajzos a jelenben. Tudni akarja, milyen volt a kunok nászszertartása, hogy zárkóztak be falvaik sövényei mögé a gazdag, de rideg besenyők, hogy símogatták bosszú szakállukat az izmaeliták, mért gyűjtötték a régi timárok a kutyanagát, miféle kínzó eszközöket állt némán a tatár kém, hogy selypítettek a Magna Hungaria-beli magyarok. Az Adriától a Volgáig s föl Kióvig

kiterülő világ minden népéről volt képe. Bolognában tanuló s keletre vonódó Julianusával latinok, bolgárok, alánok, szerezsenek, szlávok, németek, tatárok jönnek szembe s hozzák hátukon házukat s erkölcsüket. Ahol adat van: az autodidakta tudja; ahol nincs adat: a költő kitalálja. Így nem lehet egy regényre néhány hónap alatt összeszedelőzködni; így csak a szenvedély tud felkészülni, amely gyerekkorunktól fülel a ráfartozó nyomra. „Kelet népe” ebben a néprajzos regényben jelenik meg először úgy, ahogy a legújabb időkig élt: kelet népei közé beagyazottan. Amit Kodolányi euráziai léleknek nevez: fogalomnak lehet bizonytalan, mint minden fogalom: (ő maga is magyarázhatja félreérthetően); a népeknek ebben a nagy felvonulásában, feltűnő különbségeik és titkos egyezéseik seregszemléjén azonban nem elvont szó, hanem a színek mélyén lüktető rokonság.

Kodolányi nem tolta ki Szarmata síkságra a magyar középkort; csak kitágította felé. Nem aféle turáni középkor ez, melyben Ős-napkelet síratik vissza. Az erdők tisztásain még ott vannak a pogány bálványok, az imákban és átkokban összekeveredik Kajár és Jézus úr, a királyra megharagvó törzs elkergeti a papot s javast hív. Ez a pogányság azonban nem sokkal több, (csak más, keleti) mint amivel a német, francia, olasz és spanyol középkor is át van szöve. A zárdák már vitathatatlan gazdái és tanítói ennek a magyarságnak. Vastag falaik közt a nép nyelve keveredik a latin kultusz szavaival. Barátok, sororok, cselédek, növendékek, a serdülő Boldog Margit és Julianus köré is behozzák Eurázia faji tarkaságát, de ahogy a csuhában Nyugat nagy szentjeit mintáztatja a goromba paraszt test, úgy járja át ezeket az imára és munkára összesodrott Bábéleket a mi román korunk darabos, de súlyos kereszténysége. A magyar katolicizmusnak, ha idegen barokk keretein át nagy hagyományaihoz, igazi hangjához vissza akar találni, érdemes lesz a Kodolányi gvardiánjait, priorissáit, térítő barátjait nehéz beszélgetéseikben kihallgatni.

Kodolányi a középső részt írta meg elsőül. A Vas fiai volt az eposz, aztán került eléje és mögéje egy-egy középkori életregény: Julianusé, aki a tatár hírt meghozza s Boldog Margité, aki körül a tatárba sebei lassan beforradnak. Alig kerülhető el, hogy az olvasó: a három rész közt összehasonlítást ne tegyen. Én *Boldog Margit*ot tartom a legtöbbre. A *Vas fia*inak érdeme, hogy az első történelmi regény, melynek a nép hőse. A regény szálait azonban könnyebb volt szétdobni, mint újra összecsomózni. A három fiúnak a nagy események s a történeti főszereplők közt még lézengő nyomát is elveszítjük. Az író készültsége sem ömlik egyenlő sugárban: néhol szinte fölmondja, hogy mennyi mindent tud, máshol a régi színek festenek bágyadtan. A három rész közül *Julianus barát* lehet írójának a legkedvesebb; ebben mond el a legtöbbet magáról és ebben kalandozza a legszabadabban birodalmát. A líra és a nagy tér azonban nem segít a műnek. A Julianus barát kissé hosszadalmas; a tömör részeket hígabb közjátékok kötik össze. A *Boldog Margit* jóval egyöntetűbb náluk. A kolostorfalak a regénynek is biztos falai lesznek; a nyers kritikái látás s az írón erőtevő meghatottság az ábrázolásban hatalmasabb egyensúlyt tart, mint Kodolányi bármelyik művében. Mintha két szem, egy hívő és egy hitellen fogott volna össze, hogy a kislányból kibomló szent világát s csodáját jól megnézzék. A szereplők sokat vitatott nyelve is itt a legszebb: népi és kódexnyelv „érzés” ötvénye, mellyel szemben naiv gáncs, hogy így sosem beszéltek. Melyik írónak a nyelvén beszéltek. Mórícz parasztjainén tán igen? Az egész munka: súlyos és jelentős, a *Boldog Margit* azonban remekmű. Az öreg Béla király és leányának barátsága a magyar irodalom egyik legszebb képe. Aki ezt így meg tudta írni, annak fölösleges plágiumpörökben izgulnia és védekeznie.

A KÖLTŐ ÉS A MENNYORSZÁG

Irta: Sándor István

AZ a látókörnélküli, egyoldalúan az anyagra és az emberre irányuló irodalomszemlélet, amelyet a liberális századvégtől kaptunk örökségbe, a magyar irodalom multjának ezernyi más természetű kérdésköre fölött nézett el hidegen és értetlenül. Nemcsak a keresztényebb lelkű mult, hanem a kereső, töprengő, nyugtalan jelen is kihullott érdeklődéséből, ha «józan» — azaz merőben földi és racionális távlata nem bírt vele, s mint köztudomású, a magyar szellemről is — híven önmagához — egy metafizikátlanná és kereszténytelené színtelenített hamis képet hordozott. A szél járása fordult s napjainkban nemcsak a szépség bűvös szavú tolmácsához, a költőhöz, hanem az irodalomtörténészhez és kritikushoz is közelebb vannak a «csodák.» Kivált maga a «csoda» fogalma már-már irodalomtörténeti műszóvá fejlődik: magyar gyűjtőneve azoknak titokzatos, túlvilági szférákba leelkedő, mitikus hajlamoknak, amelyek nélkül legjellemzőbb elemeit vesztené el s nem volna mai a mai irodalom. Földszagú pantheizmus és pogány életimádat, a kísértetjárás ősi sablona és a modern okkultizmus, a népi babonák titokzatos levegője és tudatalatti forrongó káosz, amint versek, novellák, regények, sőt drámák soraiból sugárzik, egyaránt annak a nagyarányú metafizikai nyugtalanságnak tünetei, amely a történelem viharos hullámverésében a XX. századdal hatalmába kerítette. Megannyi téveteg kísérlet ez az ember és az Isten kapcsolatainak tisztázására, annak a boldogító igazságnak megragadására, amelyet az emberiség az eldobott kereszténységben elveszített.

Kodolányi János önéletrajza, a Süllyedő Világ, a gyermekkor emlékeit

356

felidézve részletesebben szól azokról a benyomásokról, amelyek első éveiben a túlvilágról való képét kialakították. A sajátos lelki pályafutású író, aki az élményszerű katolicizmussal nem találkozott és vallásos hajlamainak kielégítéséért a protestantizmushoz fordult, egész vallásos világgépének kialakulásában a néptől kapott ösztönzéseknek tulajdonítja a főszerepet, amelyek primitív babonái harmonikusan illeszkednek össze a gyermeki képzelet kezdetleges álmaival. «Hogy angyalok vannak az égben, a felhők fölött laknak, Julcsa nénitől, meg a cselédektől tanultam. Az ő felvilágosításai szerint rendeztem be a földi és földöntúli világot s ebben a kettős világban minden olyan természetes, olyan magától értetődő. A legfelsőbb világba, ahová csak a legszebb, legkiválóbb angyalok juthatnak, az Istent helyeztem bő kék palástban, hófehér szakállal és vállig érő ősz hajjal, homloka körül a legnagyobb csillagokból készült koronával. Hallottam, amikor a kocsis «azt a hatvanhatodik magaságban lakozó fölséges Öregistent» szidta s hogy a fölséges Öregisten csakugyan ott trónol a hetvenhetedik Égben, sohasem kételkedtem benne. (Csak a kocsis bátorságát csodáltam, hogy szidni meri!)» Ebben az előadásban a tételes kereszténységtől vett elemek átalakulása népies-gyermekies mitológiává nyomon kísérhető, a babonás színek túlsúlyát azonban — amennyiben az írói beszámoló hiteles — ebben az arányban inkább gyermeklélektani körülmények, mint a népi szemléletmód öszönzései magyarázzák.

Katolikus Hírlevél 1941. okt., 10, 356-357.

Irodalmi életünk teli van méreggel, haraggal. Ez ellen amennyire erőimtől telt, gyakorta sóltam. Nem akarnék a vizet prédikáló és borissza típus látszatába kerülni, s nem akarok engedni annak a korszerű-kényszerű szokásnak sem, hogy ellenfeleket ott keressek, ahol nincsenek. Viszont egyre sürűbben és gyakrabban merülnek fel oly eszmék s jelszavak jó és kiváló írók tolláról is, melyek tévesek és hatásukban nem mindig veszély nélkül valók. Ha most *Kodolányi János* egyik cikkéről szölok és egy vele rokon eszmekörben mozgó másik írásműről, nem azért teszem, mintha ma, mikor másról, fontosabbról van szó, itt keresnék alkalmat könnyű tusára. Irodalmi harcaink ma nagyrészt olyanok, hogy nem bennük, hanem ellenük szállani harcba az a feladat, mely írói. Ha mégis szölok egy felmerülő új jelszóról, azért van, mert veszedelmesnek és homályosnak érzem. Valakinek el kell kezdenie, hogy felmutassa a magyar írásokban egyre sürűbben felmutatózó balítéleteket és balsikerű jelszavakat. A feladat elég hátlátlan ahhoz, hogy vállaljam. A kor elég zavaros és gyanakvással telt, hogy előmentegőzéssel kezdjem.

2.

Kodolányi Jánoshoz nem ellenszenv, hanem írói munkásságának tisztelete fűz. Abban az ügyben, melyben oly sokan ragadták meg az alkalmat, hogy egy bamba perben a „*Földindulás*” körül, terhére kárörvendjenek — mellett állok. A „*Sötétség*” írójának nemigen lehetett szüksége arra, hogy egyke-dramájában mástól vegyen kölcsön ötleteket. Kodolányi tartós művet alkotott már eddig s következetesen szenvedélyes magyarságát vád nem érheti. Népbarátságát sem. A táj, mely küldte, komor képeivel oly szenvedélyes látást és oly aggódo szemléletet sugalmazott neki, mely minden türelmetlenséget s izgatott szót megmagyaráz. Ha publicisztikai munkásságában oly ellenfeleket támadott is, akiket én nem látok a magyar jövő ellenfeleinek, ez nem befolyásol. Mikor legutóbbi igen nagyigényű és a jelek szerint nem hatástalan cikkéről szölok higgadtan, szeretettel, tisztelettel, de kritikusan teszem. Azért is, mert ma ez a legkritikább. Viszont szólni kell arról, hogy aligha tett jó szolgálatot a magyar ifjúság szomjabb részének, mikor használatukra új jelígt kovácsolt. Ebben a két szóban: „*eurázsiai lélek*”.

3.

A pécsi „*Sorsunk*” című színvonalas folyóiratban Kodolányi a legutóbbi Kelet Népe cím alatt írt cikket. Ebben megállapítja, hogy az utóbbi időkben „*érdeklődésünk möhön fordul az örök, a változhatatlan magyarság jellegzetes vonásai felé*”. Szeme előtt azok a veszedelmek lebegnek, mint a „Hunok harcának” költője előtt. Teljes járatlanság lenne szemére hányni, hogy ezt nem tudja oly tisztán kifejezni, mint egykor Arany László. Jogos és indultatos türelmetlenség fűti az idegenek ellen, mely olyannyira mély, hogy visszamegy István király térítő idegen papjaiig is. Helyesen és bátran hirdeti, hogy a magyarság célja a megmaradás, s hogy nem lehetünk faltörő kos senki kezében. E körül való érvelésében minduntalan kiüt a pogány-keleti magyarság ősi képeinek szeretete és tisztelete. Láthatóan önálló, a többi európai népektől különálló, sőt egész Nyugat-Európától elütő hivatást akar adni a magyarságnak. Hogy ez helyénvaló, azt oktalanság lenne kétségbevonni. Arról azonban, ahogyan teszi, vita lehet.

4.

Pillantása csak gyűlölettel száll Nyugat felé. Az egész Nyugat felé. Ellentétes előjellel, de ugyanoly elfogult Nyugatszémlelet ez, mind azoké, akik gátlástalanul rajonganak mindazért, ami nyugati. E főként érzelmektől átfűtött szemlélet kiönti a vízzel a gyermeket is. S az írónak igen vitatható állításokat sugall. Például ezt: „*A nyugati kultúra éppúgy nem egységes, mint ahogy nem keresztény*”. Helyenkint bizonyos bűnökért általában a nyugati kultúrnépeket teszi felelőssé. Másutt meg éppen nyugati népek kultúráját is. A harag ilyesmiben rossz tanácsadó. „*Hogy az az Európa, melynek ormáról Babits letekint, már régen nincs, őt nem zavarja*”. A valóság az, hogy éppen csak ez az Európa van meg, Dantéé, Racineé, Goetheé. Lelki függetlenségünket nemigen veszélyeztette az egész Nyugat, nem is volt módja erre, nem szerelemből tette, hanem érdektelenségből. Ezzel szemben függetlenségünk óvásában az, hogy *többféle* nyugati hatást fogadtunk be, legalább annyira hasznunkra volt, mint keleti eredetű emléke. Az, hogy a jobb reformkori nemesség három nyelvet olvasott, azt hiszem, volt annyira hasznára a magyar függetlenségi harcnak, mintha egyet se olvasott volna s csupán keleti emlékeket ébresztett volna magában.

5.

Pillantása megértőleg száll el ezek fölött a népek fölött, melyek Vladivosztk és a Lajta között élnek. A mai világból csupán ezek a népek azok, melyeket elnézéssel fogad el. Ezek méltányláb szavakat kapnak, mint a nyugati népek, még Szlovákia és Horvátország is: „*A kicsiny Szlovákia görcsös erőfeszítéssel kaparja össze népe kultúráját, hogy öntudatot ébresszen magában*”. Hor-

vátország most kezdi kutatni történelme sekély rétegeit”. Vallom én is, hogy közöttük élünk, tehát velük kell élnünk. De ezt a következtetést tévedés lenne odáig vinni, hogy sokat tanulhatnánk tőlük. (Ne értsük félre, Kodolányi ezt nem is mondja, de míg a nyugati népek együttesen és nem különítõ haraggal említetnek, õk, továbbá a tatárok, kárgizek, mordvinek, marih, osztyákok, vagulok kissé talán túlméretezett dicsérettel azért, hogy ébresztik népi lelküket. Ezt mi már hosszabb ideje tesszük. S míg Nyugat az asztalról totálisan lesöpörtetik, velük szemben elnö-zõbb. Kevéssé kritikus olvasóban ez téves következtetésekre vezethet arranézeve, hogy mint kell értékeljük az egyes népeket.)

6.

A tájak, melyek felé maradéktalan szeretettel száll Kodolányi pillantása, térben a végtelen Kelet, időben pedig az őstörténet, a törzsszövetségek kora körül fekszenek. Ez, különösen az első, rendben is lenne, ha nem kellene olyan nagy árat fizetnünk érte: származásunk öntudatáért, neveltségünk és tudásunk kincseit, nyugati iskolánkat, mely mégis csak tanított valamire. S itt röppen fel az „*eurázsiai lélek*” fogalma. Meghatározását nem is kísérel meg magam. Inkább Kodolányi szavait használok. Ítélnem kiki maga, mint tudják megvilágítani e fogalmat. Az ősi pogány hagyomány „*mint pogány tarack bujkált a keresztény búzavetés alatt a minden irtás, tiprás, égetés ellenére ki-kiütözött az Úr gabonájából s a nyugati művelődés alól. Az eurázsiai lélek keresztény és nyugatvá lett ugyan, de a maga módján, eurázsiai módon lett azzá*”. „*Az eurázsiai lélek minduntalan felhordja a rátelepült idegen kultúra ellen. Az első századok pogánylázadásai, a hajdan mellérendelt viszonyban élő törzsek tiltakozása a frank alárendelt viszony ellen, a katonai szervezeté a földművelő nép új szerepe ellen, Tengri tiszteleté az új Boldogasszony és Pia tisztelete ellen. Később ez a lélek szelephez jut a roppant belső feszültség könnyítésekként a háborúkban. De möhön ragadja meg Dózsa parasztmozgalmának alkalmát, hogy fölkeljen s mennydörgő szavát hallassa elnyomójával szemben. A reformáció idején vallási mozgalomhoz csatlakozik, majd a vallásszabadságot vívott harcokban a szabadság zászlójának felemelőihez, a negyvennyolcas forradalomban Kossuth-hoz*”. „*Az eurázsiai lélek nem megy száműzetésbe ma sem. Készen érkezett erre a földre, készen várja sorsdöntő óráit*”. „*Az eurázsiai lélek, amelyet Németh László mélymagyarságnak nevez, olyan, mint a mesebeli legkisebb, legszegényebb fiú: erdő elrejti, csalit befogadja, folyó felveszi, madár táplálja, hogy megnyíljon előtte, madarak szárnyukra veszik, tűz kettéválk előtte. Ne féltsük őt. Fogjuk kézen, ha találkozzunk vele. Nézzünk magunkba: a szívünkben lakik ezzel a személyes érvvel végződik a zászlóbontás, meglobogtatása annak a zászlónak, melyre két búvós szó van ráírva: „*eurázsiai lélek*”. Ezekután körülbelül tudom is, hogy micsoda: az, amitől minden jó a magyar történelemben származik. A rossz nem az európai erőviszonyoktól, hanem az eurázsiai lélek elhalványodásából származik. Aki az eurázsiai lelket nem hiszi, az nem eurázsiai lelkű, tehát nem jó és mély magyar. Ennek állapotát, sajnos, csak egy francia kifejezéssel tudom meghatározni: „*tant pis pour lui*”. Ne vessenek meg, akiknek ez vörös posztó, igazán nem sznobizmusból teszem. Kényszerűségből. Mert nem tudom a megfelelőjét mordvinul.*

7.

Valóban nem öröm az, mi keleti lelkeket, melyet „*nyugati ég nem tett hideggé*” elfogja, mikor e személyes-predesztinációs meghatározást olvasom. Ki tudja hányadik már e nemből pár esztendő óta. Hatását ne nézzük le, tüstént csattan a visszhang helyeslőn. Azokból, akik magukba tekintenek s ott nem bűnt, hitványságot, jóra való restséget, magyarságban való gringéséget, bátorságban való tétovázást találnak, hanem „*Eurázsiai Lelek*”, mindennek kútféjét. Arra gondolok, hogy Kodolányi a becsület és bátor magyar írók nehéz életútján már sokszor emelt zászlót. Azokra az időkre, mikor Kodolányi izgalomtól és szenvedélytől rekedten kiáltotta novellában, cikkben, regényben az Ormánság pusztulását, magyarok fogyását, idegenek szaporodását, a bajt, mit orvosolni kell ma, mert holnap már késő. Ki állt mögéje akkor? Ki állt mögéje akkor, mikor a paraszti élet nehéz fátyolait rángatta, mikor kiáltása olyaskép hangzott, mint ama régi: „*Ihol a nehéz tűz, ihon a veszedelem*”. Ki mondta utána, vele? Ki mondta melléje állva, hogy ez a magyar jelszó, ez a harsi kiáltás, ez a magyar aggodalom, mely mindnyájunkban közös. Ki kapta fel e szívből érthetően és a fájdalom tisztaságával felszakadó szavakat, mint a magunkét, magyarokét, fiatalokét? Hol voltak az ilyenek, kik voltak ezek?

II.

Habent sua fata libelli. Különböző korokban más és más a könyvek s jelszavak sorsa e végzete s különböző korszakokban más és más jelszavaknak van sorsa s jövője. A reformkori ifjak

teszem azt, a „Sötétség“-et olvasták volna, Kovács Imre tizenkét pontját hallgatták volna a Múzeum-kertben s köréje gyűltek volna a magyar íróknak abban a pillanatban, mikor a nép baját, a földreform ügyét mondták. Talán azok, valaha úgy száz év előtt még ilyen zászlók alá, ilyen szavakra sereglettek volna s az írókat, kiket magukénak vallottak, erőnyelvekben s nem tévedéseikben erősítették volna meg. De más kor jött, más lélek, s más nemzedék. Más szavak hatnak, más indulat lobog. Ilyen időkben élünk, ki mit tehet ellen? Író biztads magad: egyszer tévedsz, s ez majd ifjú szívekbe emel. A következő néhány sor ennek száraz tudomásulvételét fogja tartalmazni.

Az „euráziai lélekkel“ nemsokára egy „Magyar Káté“-ban találkoztam az egyik harcos folyóirat hasábjain. A „Magyar Káté“ a legjelentősebb és 1920 óta magáról legtöbbször hallható ifjúsági egyesületünk ideológiai „katekizmusa“. Az ifjúsági egyesületnek úgy tudom több mint tízezer tagja van. Annak a fának virágai, melyen Magyarország holnapi gyümölcsei teremnek majd. Itt másolom, amint írva vannak a káté egyes pontjait:

„Ki a magyar?”

—Magyar az, aki magyar szülőktől származik, vagy aki részben vagy egészben valamely euráziai népelemből származik ugyan, de akit magyar szülők ivadékai magyarként elfogadnak.

Magyaroknak nem tekinthetők, akik a török hódoltság után betelepültek, vagy akik bár korábban gyökeret vertek Magyarországon földjén, mégis visszahajlanak eredetükhöz. Nem tekinthetők magyaroknak a zsidók sem, tekintet nélkül arra, hogy megkeresztelkedtek-e vagy sem. Hogy ki magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el, tehát egyetlen asszimilált se hívalkodhatik azzal, hogy magyar, ha még oly hangosan vallja

is magát magyarnak, ha a magyarság annak nem tekinti. A magyar tisztel és megbecsül minden más nemzetiségűt, de nem óhajtja, hogy életművében magyarokként részesejék, kivéve azt, akit ő maga magyarnak vállal; minden olyan embertársat, aki a magyar szellemet megváltoztatja, meghamisítja, valójából kiforgatja, mint idegent az őt megillető helyre utasít s ez a hely bizonyos esetekben a határokon kívül is lehet. Aki nem tud magyar módon élni és boldogulni, jobb ha megkönnyíti számára e földről való eltávozását.

Hol él az Euráziai lélek?

Az euráziai lélek a Duna vonalától — többé-kevésbé a Lajtától — keletre Japánig és Kínáig, északon a Jeges-tengerig, Finnországig, majd visszakanyarodva a Visztuláig él. Délfelé ideszámíthatjuk a délszlávokat és bolgár törököket...

(Mit lehet hozzátenni ehhez? Elemizzem földrajzilag e tájat, mely terjed a Lajtától Vladivosztokig, vagy irály szempontjából boncoljam a kifejezést a lélekről, mely visszakanyarodva él? Valamikor már volt szó e vidékről, Turánnak hívták, magyarabb szóval. Kik? Akárhogy erőlködöm, nem jut több név eszembe e kései órán, csak egy, *Pekár Gyuláé*. Akkoriban azzal vigasztalódunk, hogy azok, kik ezeket beszéltek, nem törzsökös magyarok. Más földön a bánatok múlandók. Nálunk a vigaszok.)

Jutunk lejjebb is még. Becsnom a füzetet, kinyitom az ablakot. Hajnal felé jár, csak szürkül, nem virrad még. Az ablakból látni egy darabka Dunát. Mennyi mindent hordott e vén folyó — gondolom, Schwarzwaldból rönköket, Bécsből dinnyehéjat, mezőkről giz-gaszt, városból szemetet, s hány büszkén túlközlő hajót! Mindez lefolyt, ő ittmaradt s nyugodt, bölcs s roppant, mint a nép.

Közönség helyett közösség

(Erdélyi József, Kodolányi János, Németh László)

A megszállt terület íróit az állam üldözte, a csonkaországi fiatalokat a közöny. Ez az iszonyúbb. Akit arra méltatnak, hogy két riméért porbe fogják, lecsukják, az fölemeli a fejét, valakinek képzeletét. Azok az íróink viszont, akik 1918 táján léptek föl, csonka hazánkban inkább eszelősöknek érezhették magukat, mintha a süket falnak beszéltek volna. Nem igen akadt, aki hallgassa őket, olyan még éppen nem, aki hallgáson rájuk.

Sohse volt nehezebb a közönség érdeklődését fölkelteni, mint akkoriban. A maradiaknak ott pompáztak a Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg sorozatai, a moderneknek még javában ontotta a köteteit Móricz, Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Juhász Gyula, Karinthy. Hogy föltűnjön valaki új, ahhoz Szabó Dezső hangjára volt szükség, vagy akkora közös balsorsra, mint az elszakított országrészeké. Így szorultak fiatal költőink bujdosásra, ki az országútra, külvárosok nyomortanyáira, az ismeretlenség börtönjébe.

Aki alkotó kedvben túléli a tartós közönségtelenséget, a legnagyobbat teljesíti, amire ember képes. Mert az írónak a közönség nem haszón, nem bevételi forrás, nem tömjénfüst. A közönség: az író legköre. Kis közönség: kis léggör, fuldokló tüdő, korai halál. Nagy közönség: nagy lélekzet, növe munkabírás, halhatatlanság. (Azért: nincs az a milliós példányszám, amely halhatatlanságot egy íróiparost!)

Tímánból (Debrecen)

1941. okt. 5. 199. m. 5.

Szerencsére, a háború utáni fiatalok java: rést talált a szabadba, s nem pusztult el levegő híján. Ha az irodalmi olvasótábor nem vette figyelembe őket, keresték maguknak közönség helyett közösséget. Közösség pedig, a szó igazi értelmében, egy van Magyarországon: a nép. Nemcsak fogyasztó réteg, sőt egyelőre: legkevésbé sem fogyasztó réteg. Inkább maga is: szakmabeli, alkotó. Dalokat, meséket, költői szövegeket ad, zenéje van, önálló művészete van, csalhatatlan ízlése van. A közönség passzív közeg, amelyiken szétszáll a hangunk, anyag, amelyiket formálunk. A nép: sugárzó erő; mester, akinek megfoghatjuk a kezét, elleshetjük alkotó titkait. Aki befogózik, hozzá csatlakozik, magában sem áll többé egyedül.

2.

Csak hogy soha nem volt olyan nehéz az út, vissza a néphez, mint 1919 után. Mindenki szavalt ugyan remítő szépeket az összefogásról, meg arról, hogy magyar tösgyökér, tiszta falu, bünnös város, — de aki ezt komolyan vette, s aki csakugyan barátkozni kezdett a néppel, s nem a szegényt oktattatta, mi is a hatalmasok parancsa, hanem a hatalmasoknak próbálta tolnácsolni, mit is szeretnének a szegények, hamarosan arról koldult, még ha tiszter az Elsodort Falu írója volt is. Pedig az Elsodort Falu látja ugyan, vallja ugyan, mit tud, mit vár és mire képes a nép, de olyan hangon, olyan „úri” nyelven beszél, hogy azt még a középosztálybeliek zöme sem túlságosan érti.

Az út nemcsak a nép felé, hanem a népköltés felé is — ez volt akkor a nehezebb! — Erdélyi József írta meg, lírájában. Életével igazolta választását: a középkor vándor énekesei módjára odamenekült az országútra. Ott lépett a porban a napszámosok közt, egy vejük az eszejárása, kifejezés módja, művészete. Amint alkot, esupa tiszta dal, de ez a dal meg bír minden nagy mondanivalót, egy teljes világképet, vallást, emberiség hivatalát, magyar sorsot, szerelmet, esa-

ládót, művészeti kérdéseket. Az alázatosok közt szelíd, alázatos: „Fegyvertelen meghódítom a világot”, — ez a legkorábbi célja. De a dolyfősökkel szemben zord és fenyegető, az ítélet vihára morajlik a szavából, szigorú felelősségre vonás a múlt és jelen bűneiért. Uradalmcsaléd fia, s már gyerektőlvel királyságot álmodik. Szívós küzdelemben ki i verékszi a birodalmát. Nincs ma nagyobb élő költőnk. Föllépése forduló pont irodalmunkban. Ő zárja le az Ady-korszakot. Ami vele kezdődik, — valami mély, tiszta újnépiség, — eszközeiben, céljaiban méltó ahhoz, amelyik Petőfiékben virágzott ki valaha. Senki nem ismeri ma jobban, mit takar a mi világunk csillogó szintje, s nem világította át senki folttalanabb magyarsággal a mélység szédítő víztömegeit, mint Erdélyi.

Az ő lírai réstörését szélesíti ki regényeiben, elbeszéléseiben Kodolányi János, Erdélyi a Tiszántúl fia, Biharé, Kodolányit a Dunántúl neveli, az egykés Ormánság. Erdélyinek sok a derűs színe, Kodolányi eleinte merő vitriól, keserű, vádoló, támadó. Szülőföldje bűnén kezdi az ostorozást, de nem áll meg a nép felelősségénél; könyörtelenül rámutat a faji öngyilkosság egyetemes okaira. Veszedelemes vállalkozás ez, maga leszállni el, később, milyen könnyen kiáltottak ki b-ol s i n a k akkoriban minden látó, tehát elégedetlen magyart. Élete csupa lázas emberfölötti küzdelem; a legmostonább körülmények közt, míg az utolsó években oda nem emelkedik legolvásottabb fróink közé. Addig őt is az tartja hitben, életben, hogy a néphez képesolja a sorsát. Tatárjárás trilógiájában ő kelti életre leggazdagabban a magyar középkort. Kiagyhatatlan az alakokban, minden rétegből és fajtából. A most hétszáz éves összeomlást és talpraállást világösszefüggésbe állítja, mesterien szép magyar nyelven, megeléve az archaizálás önként vállalt terhével. De a történelem nem búzóhely neki, a jelen kérdései elől. A múlt forduló közt a magyar sors törvényeit kutatja, s századok távolain fölérősítve, a történelem ítélt szavát dörgi ránk.

Az újabb nemzedék legkülönb írójá, Németh László nem verssel, regénnyel magaslik ki, hanem tanulmányjaival, eredeti gondolataival. Ezekben még inkább úttörő, mint Erdélyi a lírában; Budapesten nő föl, de göresösen kapaszkodik a vidéki talajba: minden trónknak legyen egy faluja. Neki is van. Azért nem temetkezik el belé. Páratlan nyelvtelenséggel fúrja magát a nagy európai kultúrákba, görögbe, latinba, olaszba, angolba, franciába, németbe, spanyolba, oroszba. Beu-ne tudatosul a Duna-medencei tájékozódás igénye; rendre sajátítja a horvát nyelvet, a lengyelt, román, csehét. S mindezek birtokában válik a magyar szellem szigorú ellenörévé. A legmagasabb európai igénnyel mér, — de a magyar népi közösség nevében. Nem hajlandó az európaiság mázáért odadobni magyar jellegünket, sőt, minél mélyebbre hatol az egyetemes művelődésben, annál áhítatosabban értékeli népi kultúránkat, hiszen az a legmélyebb, legtisztább ízű bennünk. Németh sokáig épűgy el van szigetelve, mint Erdélyi volt, s százféle ürügyből málg bele-belekötnek, akár Kodolányiba. De legjava flatalságunknak ő a tanító mestere, még pedig átfogó, egyetemes látókörű tanítómester.

Sokan állnak az oldalukon, református részről is akkora nevek, mint Szabó Lőrinc, Zilahy Lajos. Más-más téren, különböző műfajokban rokon a mondánivalójuk, azonos a tanításuk. Azt tanítják: nincs más út, jobb lehetőség, mint ledobni az idegenből mindent, amit csak salang; abbahagyni minden frázismagyarkodást s a némán alkotó népi tömegekkel tanulni igazi igényt és magatartást.

Juhász Géza.

pálóczi HORVÁTH LAJOS:

Elkésett kritikák

(XVIII.)

Lássuk az „eredetit”!

(Amiről mindenki megfélekedett a Kodolányi plágiumperével kapcsolatban)

Mint ismeretes, doktor Erdős László budapesti fogorvos plágium-peret indított Kodolányi János ellen, azzal vádolva a kiváló író, hogy »Földindulás« című országos hatású drámájának alapötletét az ő — már mint a fogorvos úr — »Megkondul a harang« nevű színművéből merítette.

A különös perhez aztán sokan hozzászóltak, jobbról-balról megvilágították az ügyet, — egy igen fontos dologról azonban mind megfélekedtek a hozzászólók.

Arról tudniillik, hogy megvizsgálják a felperes alkotását, az állítólagos »eredeti« művet. Pedig ez a legfontosabb az egész vitában. Azt kell mindenekelőtt eldönteni, hogy hát érdekében állhatott-e Kodolányinak, hogy a fogorvos úr darabjából plagizáljon s hogy egyáltalán lehet-e a »Megkondul a harang«-gal mint irodalmi művel foglalkozni.

A két darab körül kavargó vitát figyelve, engem első perctől kezdve ez a kérdés izgatott. Mert lehe-

Magyar Élet 1941. nov. 11, 12, 11-15.

tetlennek tartottam, hogy az ország első színháza hosszú éveken át makacsul ellentállt volna a »Megkondul a harang« színrehozásának, ha az valóban előadható, értékes alkotás volna. Ha viszont rossz a darab, akkor meg nem lehet szó honorárium-igényekről, és kártérítéssről, mert előadhatatlan darabot nem lehet előadni, s ennek folytán tiszteletdíjat sem lehet érte kapni.

Ezért elejétől fogva az volt a gyanúm, hogy valami nagyon nagy, valami alapvető bibije lehet ennek az Erdős-féle színdarabnak. Kíváncsiságom végre kielégült: sikerült hozzájutnom a »Megkondul a harang« eredeti példányainak egyikéhez. Lássuk hát, milyen is ez az »eredeti« munka?!

Az első felvonás azzal kezdődik, hogy Zsikóékhoz, a főszereplő házaspárhoz, akik tolná megyei gazdag parasztok, beállít egy öreg néni, Csötönyiné és levelet szeretne írni Kanadába kivándorolt fiának és unokájának. Az öregasszony attól tart, hogy Fekete úr, a kivándorlási ügynök, becsapta őket, mert talán mégsem olyan paradicsom az a Kanada, — amelyet ő egyébként nagyobb népiesség okáért következetesen Konodának nevez.

Már-már azt hinnék, hogy valami kivándorlási drámával lesz dolgunk, de aztán csakhamar kiderül, hogy tévedtünk, mert a továbbiak folyamán arról értesülünk, hogy Zsikóék egyetlen fia, Jancsika beteg. Jön a jóságos, sokgyermekes falusi jegyzőné s beföttet hoz a kis betegnek. Aztán jön az ugyancsak jóságos falusi orvos, megvizsgálja a gyermeket s figyelmezteti Zsikóékat az egykezés veszedelmeire. Erre Zsikó János — az orvos távozása után — veszekedni kezd az apjával, (legidősebb Zsikó Jánossal) apósával, anyósával. Gyermekgyilkosoknak nevezi az öregeket s kikergeti őket a házból. (Öregek átkozódva el.) Akkor ifjú Zsikó János (a középső) némi veszekedés után megesketi feleségét, Orzse asszonyt, hogy nem fog többé védekezni a gyermek ellen. Az asszony megesküszik, — ere a gyermek azonnal meggyógyul, ehetnékje támad.

II. felvonás.

Az öregek »megvonták« a segítséget a fiataloktól. (Zsikóné saját szavait idézem!) Zsikó napszámba jár. Közben meg-megjelenik egy tót legény, (Tolnámegyében!) akit hogyan is hívhatnának másképp, mint Jánosnak — a régi békebeli operettek receptje szerint?! Ez a Janó persze mindent kicsinyít, harmadik személyben beszél maga-magáról, mint a primitív afrikai bennszülöttek, s szerepének humoros jellegét fizikailag is igyekszik aláfesteni, oly módon, hogy például valahányszor ki akar menni a színpadról, mindig összerütöközik valakivel.

Na most lássuk, hogyan fejlődik tovább a dráma?

Zsikóné megint áldottállapotban van. Az öregek a férj távollétében ráveszik, hogy akadályozza meg a második gyermek születését. Elcipelik a javas-asszonyhoz. Az öreg Zsikó azonban ottmarad. Hazajön a középső Zsikó, (a férj) és már-már kibékülne az apjával, akkor azonban megint beállít Csötönyiné. Levelet hoz a fiától Konodából. A levélből újabb mellék-tragédiáról értesülünk: Csötönyiné egyetlen unokája

meghalt az idegen országban... Akkor visszajön Zsikóné, akiről már szinte megfeledkeztünk — a Csötönyiné tragédiáját hallgatva. Erre az öreg Zsikó támadásba megy át s megfenyegeti a fiát, hogy ha még egy gyerek lesz, akkor minden vagyonát Sulyoknéra írhatja, az angyalcsináló javas-asszonyra. De már jön is Sulyokné: Hetyke módon közli a fiatalokkal, hogy az öreg Zsikó mindenét órá költi. Már-már egy harmadik mellék-tragédia kezd kibontakozni a szemünk előtt, de akkor a középső Zsikó megragadja a bábát, megszorongatja és kidobja. Aztán a feleségét kezd el szorongatni, mire az bevallja, hogy a tiltott műtét megtörtént. Újabb veszekedés, dulakodás, Az öregek nagynehezen széjjelválasztják őket.

Ifjú Zsikó azonban már svungban van, s a harmadik felvonás elején Fekete urat is kidobja, a kivándorlási mellék-tragédia gonosz intrikuszát. Aztán Jóska béres jön búcsúzni. El akar menni. (Eddig azt se tudtuk, hogy itt volt.) Akkor vőfélyek jönnek lakodalomba hívogatni. Janó újabb »humoros« idillje Kati szolgálóval, majd Orzse és a férje között újabb veszekedés.

Most a szerző megint elejti a fő fonalat s elveszi az öreg Zsikó külön drámáját, a harmadik számú mellék-tragédiát: A gonosz bábaasszony komiszul bánik öreg férjével, (legidősebb Zsikóval). Miután magára íratta az öreg egész vagyonát, még a pénzét is elszedi s ráadásul csajja, mint a répát. Gyermeket vár — ki tudja, kitől származó kakukfiókát? — s nem is nagyon titkolja, hogy a születendő gyermek apja házon kívül keresendő. Idegen fattyúra száll tehát a Zsikó vagyon. Már-már megsajnáljuk szegény öreg Zsikót, — de akkor bekövetkezik a negyedik számú mellék-tragédia: csendőrök jönnek s elviszik a gyermekgyilkos bábaasszonyt.

Szóval a Zsikó vagyon már elveszett. Azzal már nem lehet kecsegtetni a fiatalokat. Erre az Orzse szülei állnak elő újabb tisztességtelen ajánlattal, azzal t. i. hogy mindenüket a fiatalokra hagyják, ha nem lesz több gyerek, de ha még egy találna lenni, — akkor egész vagyonuk az egyházra száll. Orzse azonban már meguntta a sok herce-hurcát, veszekedést. Összetépi a végrendeletet, kikergeti szüleit, s utánuk dobálja a tőlük kapott selemruhákat, kendőket, stb... Hazajön a középső Zsikó, s némi magyarázatok után mindent megért. Szent a béke. Orzse ráborul az ura kezére, aztán Zsikó csókolja homlokon Orzsét, majd kitarja két karját, az asszony odaomlik hozzá, forrón megölelik egymást... megkondul a harang... Hogy miért éppen most kondul meg? Hát Istenem, bizonyára azért, mert ez a címbe is benne van. Na meg aztán ez olyan ríkatóan érzelmes és egyben csattanós befejezés. Ugyebár?

Ez volna röviden Erdős úr darabjának a tartalma. Ha már most lefejtjük róla a sok mellék-hajtást és cáfangot, a fő cselekménnyel semmiféle szerves kapcsolatban nem álló melléktragédiákat, meg azt a sok édeskés, szecessziós stukkó-díszítést, — akkor a következő sémát kapjuk:

A férj szeretne több gyermeket, az öregek viszont arra biztatják a menyecskét, hogy ne szüljön többet. Emiatt aztán sok veszekedés történik, a fiatal-

asszony azonban végül is megunja az örökös per-patvart, s a férjének ad igazat. (Függöny.)

Hát ez nem egyke-dráma. Ez egyáltalán nem dráma. Ez csak huzakodás-torzszalkodás három keserves, hosszú felvonáson át. Mert az egykéből csak akkor, de csakis akkor lesz dráma, ha az egyetlen gyermek meghal, s az asszony meddővé válik az erőszakos beavatkozások következtében. Mert akkor a házastársak valóban megbűnhődnek saját bűnük miatt, amit a természettel szemben elkövettek.

Kodolányi »Földindulása« azért igazi dráma, mert ő így fogta meg a kérdést, erre az egyedül lehetséges tragikái alapra építette fel tragédiáját. S az ő darabjában a katarzisz és a feloldozás is csak akkor következik be, mikor az asszony már átment a büntület, a töredelem, legsötétebb mélységein. (Gondoljunk a szektás jelenetre, amelyben az asszony gyilkossággal vádolja magát, mert gyengeségből, gyávaságból megölte testében a jövődőt.)

Erdős darabjában mindezekről szó sincsen. Itt a gyermek, miután egy kicsit betegeskedett, meggyógyul, s az asszony, — némi huzakodás után — enged a férje akaratának. Erdős doktor úr, mikor a beteg gyermeket már az első felvonásban hirtelen meggyógyította, gyökerestül kiirtotta darabjából a drámai lehetőségeket. Rossz helyen alkalmazott vésőjével — szinte csábít a hasonlat — rezekálta, kiemelte a dráma gyökerét, s nem vette észre, hogy gyökér nélküli fogra nem lehet koronát építeni. Így tehát csak toldozgatta-foltozgatta foghijjas darabját, támasztgatta jobbról-balról hozzáragasztott, mellékdramák és idillek törekeny hídjaival, de hiába: Alap nélkül nem lehet építeni. Az ilyen épület az első próbánál összeomlik, mint a kártyavár. De arról a nemzeti tragikumról sincsen szó, a darabban, amely olyan komoran festi alá Kodolányi drámáját, hogy: t. i. a pusztuló magyarság elárvult portáin a terjeszkedő, szapora idegen rak fészket. Az idegent Erdősnél »Janó« képviseli. Tót kérdés a Dunántul!

S most nézzük meg, hogyan bánik Erdős László az anyagával. Mert ha a dráma ötlete és felépítése teljesen hibás is, de igazi író esetleg még ezt is el tudná feledtetni velünk az emberábrázolás, a miljörajz elhithető erejével és a stílus szépségeivel. Erdős azonban ezt sem tudja elérni, mert — mint mindjárt látni fogják — nemcsak nem drámaíró, de egyáltalán nem is író, hanem dilettáns, a legtipikusabb fajtából. Ez a lehangoló dilettánsizmus mindjárt az első oldalakon orra vágja az embert. Mindenekelőtt feltűnik a folyton-folyvást alkalmazott pontozás, a mondatoknak közbeszúrt pontokkal apró darabokra való szétszaggatása. Ez az önképzőkori műkedvelő drámaírókat juttatja eszünkbe, akik valódi drámaírói képességek hiányában ezzel a szakgatottsággal igyekeznek mondanivalóikat hatásosabbá tenni. Köztudomású, hogy a magyar, s különösen a parasztember kerek mondatokban beszél és sohasem töri darabokra a mondatait. Erdős parasztjai azonban úgy beszélnek, mint a rossz, érzelmes ripacsok:

Zsikó: ..emlékszel Örzse... akkor is... kukoricafosztás volt... amikor... elloptam a keszkenődöt... emlékszel... talán... sohasem voltak... olyan szép fé-

nyősek... a csillagok... És így tovább 70 oldalon át!

Aztán persze népiesen szeretné beszéltetni alakjait. De rögtön megérezni, hogy Erdősnek nem élménye a sárközi nyelvjárás, mert figurái valami olyan sematikus népiességgel beszélnek, ahog' paraszt szerepeket játszó rossz színészeink a parasztos beszédet elképzelik: Van abban egy kis dunántulásság, egy kis alföldiesség, egy kis tiszahátiásság, s ez a »tősgyökereskedő« keveréknyelv át meg át van szöve olyan kis szórakozott úriás kifejezésekkel, úgyhogy az egész egyveleg színté a Karinthy-féle »népijesch« paródiák határát súrolja:

Sulyokné: ...majd helyre gyűsz mégén, ... pláne, ha nem nagyon csigázod magad munkával, meg pihengetsz imítt-amott...

Zsikóné: Anyámék is megvonják a segítséget...

Zsikó: (az apjának) Tessék leülni! (Jó, hogy nem méltóztassék!)

Zsikóné: Mér enged vergődni?

Id. Zsikó: Mondtam én az asszonyodnak... (Asszonyom, asszonyod stb. alatt a magyar paraszt mindig gazdasszonyt, kenyéradót ért, nem pedig feleséget.)

Jóska: (béres) Jó napot kívánok... (Igy csak uraknak köszön a parasztember.)

Zsikóné: Esküszöm mindenre, ami szent!...

Hát én meg megesküszöm Győrffy István emlékére, hogy falun élő parasztasszony ilyesmit soha nem mond. Igy csak rossz vidéki színészek beszélnek.

A humort képviselő Janó-idillek idétlenségéről már szólottunk, de azért szükségesnek látom, hogy néhány Janó-jelenetet szó szerint is közöljek:

Kati szolgáló, a Janó szerelme eldicsekszik, hogy a tanító úr őt is bevenné a műkedvelő színészek közé, ha nem kanyargatná annyira az énekeket. Erre Janó megjegyzi:

»Ide békányárokodik szívembe... igenyesen!«

Aztán Kati himzett papucsot és király-szín kendőt szeretne. Erre Janó humorosan összecseréli a kettőt és így beszél:

»...Ha te akarod... ákkor Jánó mégvérszi királi papucsot!

Kati: (rákiált) Himzett papucs! Te szöröncsétlen!

Janó: Nem te mondta előbb... királi?!

Kati: Királszín kendő!!

Janó: Azt hittem... királ hordja vasárnap!

Ugye milyen humoros? Milyen szellemes?! Vagy például ez:

Janó: (méltatlankodva)... Hát ki keveri kukoricadarát? Ki mondja malacnak, tessék vácsorkáznii!... Ilyen kényes malacot sohasem nem láttam... Majd télen fel kell neki húzni nadrágot!

Kati: Istennek ajálom!... (el)

Janó: (Kati után mutat). Szíp jány!... (lelkesen) Nagyön szíp jány!!... (kihúzza magát, kaccsint egyet — két cs-vel! — és negédesen utána ballag.)

Zsikóné: No nézd csak a bolondot!...

(Erre Janó — szokása szerint — összeütközik az ajtóban Balognéval.)

Balogné: Ne te ne!...

Janó: Párdony!!... (el)

Szörnyű, szörnyű! Hogy felnőtt, egyetemet végzett ember nem állja százegyedikszor feltámasztani ezt a rongy operettekben százszor elcsépejt Janó-figurát, ezt az elkoptatott, ócska, de ű korában is hitvány klisé! Arról nem is szólva, hogy ezt a Janózást már régen hivatalból üldözendő cselekménynek kellett volna minősíteni, mert ez éppen annyira sérti szlovák szomszédaink nemzeti önérzetét, mint a miénket annak idején a német élclapok Mikosch és Janosch figurái, az igazságtalanul faragatlan barbárnak beállított magyarember felháborító torzképei.

De nem kevésbé riktó példái Erdős dilettantizmusának az olyan csattanós szerkesztési naivitások, amikor a szereplők »félre« beszélnek. De nem lázas állapotban, hanem tudatosan és abban a gyermeces hitben, hogy a mellettük álló színészek nem fogják meghallani az ilyen »félre« mondott szavakat, amelyeket a 20–30 vagy 50 méter távolságban ülő nézők gyönyörűen meghallanak:

Ifjú Zsikó megdöbbenve értesül, hogy apja Sulyoknéra akarja íratni a vagyonát s felháborodva kiabálni kezd.

Sulyokné: (félre) ...Most már beszélhetsz!!

(Az ilyesmit már Moliére korában is nevetségesnek tartották.)

A drámai párbeszéd meg úgy alakulnak Erdős-nél, hogy például Orzse asszony hosszasan lázadozik, kiabál, — az öregek meg közbe-közbeszólnak:

»Hallgass te szöröncsétlen!!... Nem vagy te eszednél te szöröncsétlen!!« Vagy: »Az istenfáját az ilyen szöröncsétlennek, az ilyen tökéletlennek!« És így tovább.

De leggyermekesebbek azok a részek, amelyekben a szereplők szépen megmagyarázzák a tudatalatti, elhallgatott, vagy elhallgatandó dolgokat. Az öreg Zsikó például így magyarázza meg a menyének az egyke-rendszert:

»Orzse! Nem gondolkozol te?... Nem látod te azt, hogy ez olyan itt minálunk, mint a törvény!... Aki szembezáll vele... annak vége!!«

Idézek még tovább ebből az »eredeti« darabból? Azt hiszem, felesleges. Mert aki csak valamiképp ért a drámához, és az irodalomhoz, az ezekből az idézetekből már régen megállapíthatta, hogy Erdős darabja nem dráma és nem irodalom.

Dehát így állván a dolog, fel kell vetnünk a kérdést: hogyan lehetséges, hogy komoly, felnőtt, intelligens emberek hónapokon át képesek arról vitatkozni, hogy plagizált-e Kodolányi Erdőstől, vagy sem?! Tanuljuk meg már egyszer s mindenkorra, hogy

Író nem plagizálhat dilettánstól,
— mester nem lothat kontártól.

Aki igazi drágakövekkel dolgozhat, miért lopna az hamis gyöngyöket? Plágiumról akkor és csakis akkor

lehet beszélni, ha egyik író a másiknak a munkájából egyéni meglátásokat, megoldásokat, vagy egész oldalakat átvész, a forrás megnevezése nélkül. De kontártól lopni, — Erdőstől plagizálni?! Ugyan kérem, hogy lehet ilyesmit egyáltalán feltételezni?! Hiszen ez irodalmi öngyilkosság lenne.

Erdős doktor úr élete végéig hálára lenne kötelezve Kodolányi iránt, ha utóbbi megtisztelte volna azzal, hogy átvész tőle valamit. Dehát erről szó sincsen. Ha itt valaki plagizált, akkor csakis Erdős plagizálhatott Kodolányitól. Mert hiszen — itt fekszik előttem Erdős periratának másolata — ha megvizsgáljuk azokat a részeket, amelyek Erdős beadványa szerint a két darabban egyeznek, egy-kettőre megállapíthatjuk, hogy az inkriminált részek majdnem mind megtalálhatók Kodolányi 1922 és 1934 között megjelent novelláiban és cikkeiben. (Erdős csak 1935-ben nyújtotta be darabját a Nemzeti Színházba!)

Íme Erdős periratának legfontosabb idevágó passzusai:

»Az azonosság szempontjából jellemző mindkét darabban a falu elnéptelenedésének allegóriája... Nálam az orvos mondja el, hogy meghalt az öreg Sümegi s koporsóját nem kísérte senki. Kodolányi ezt magának a temetési szertartásnak a bemutatásával mondja el. Nálam Sümegi, nála Dávid házának az ablakait szögezik be. Nálam az udvart a gyom, Kodolányinál a gaz lepi be.«

Kodolányi »Baranyai Utazás« című cikksorozatában (a 45. oldalon) közli Kis Géza ornámsági református lelkész 1934. áprilisában elhangzott megrázó beszédét, (»Mit üzen nekünk az elmúlt száz esztendő?... De vajjon milyen üzenetet tudunk átadni mi az utánunk következő évszázadnak? S lesznek-e még, akiknek üzenni lehet?« stb.) amelyet aztán a »Földindulás« első felvonásában alkalmazott.

Vagy nézzük csak az Erdős által szabadalmaztatni óhajtott »beszögezett ablakokat« és a gyomot, amely darabjában belepi a kihalt dunántúli udvarokat. Kodolányi »Baranyai Utazásának« 29. oldalán (Vajszló, 1934. április) ezeket olvashatjuk: »Amint behajtottunk az uccába, összefacsarodik a szívünk. Balról kopott, himlőhelyes kis ház, kapuja dűledezik, zsálugátere, ajtaja beszögezve. Udvarát felverte a gyom.« Aztán a 30. oldalon: »Itt van balkézről Bikó bácsi háza... Ha ő meghal, ajtaját beszegeznek, a gyom ellepi az udvart, kertet és átveszik birodalmukat az egerek, pókok és temetőbogarak...«

Ezekből tehát kiviláglik, hogy nemcsak az ajtó-ablakok beszegezése és a gyomtól ellepelt udvarok nem eredeti meglátásai Erdősnek, hanem még főhősének, Zsikónak neve sem eredeti, mert hiszen ez voltaképpen a fentebb idézett Bikó bácsi nevének szinonimája.

De még az orvosnak, mint egyke-szakértőnek, szerepeltetése sem Erdős leleménye. (Lásd a »Baranyai Utazás« 21. és 102. oldalait.)

Menjünk tovább! Erdős hangoztatja periratában, hogy mindkét darabban korcsmazik a fiatal férj, megtörténik a gyermekelhajtás, és mindkettőben az anyák beszélnek

rá erre a fiatalasszonyokat. Nos hát mindez megtalálható Kodolányi »Sötétség« című novellájában, amely 1922-ben jelent meg a Nyugatban. (Lásd a 116—119., valamint a 123. és 136. oldalakat a »József Az Ács« című novellás kötetben.)

Végül lássuk az Erdős beadványában felsorolt szó szerinti egyezéseket: A »Mekondul a harang« című Erdős darabban az öregek így beszélnek: »Hunnan gyarapítson az a második gyerek, ha minden urasági határ?« Kodolányi »Földindulásában«: »Mi jutna az örökségből egynek-egynek?« Lásd a »Sötétség« 117. oldalát: »Lám az embőr egyre szaporodik, a föld meg nem... jaj, verágom, ha minnyát megszűlné az asszon, akit meg kéne, há lennének? Mi jutna az örökségből egynek-egynek?«

Erdős darabjában: »Mit tudod te miket beszélnek rullád?«

Kodolányiéban: »Mit szólna a nép? Falu csúfja lennél.« (Lásd a »Sötétség« 119. oldalát: »Mer mit szólna a nép? A falu csúfja lennél...«)

Erdős darabjában Orzse, mikor az elhajtásra kapacitálják, így imádkozik: »Édes jó Istenem, segíts meg!« Kodolányiéban: »Istenem Atyám, bocsásd meg vétkeimet!« A Sötétség 121. oldalán Juli: (ugyanebben a helyzetben) »Istenöm, Istenöm, ne hagyjál el engöm!«

Erdős darabjában Zsíkó kizargatja, öreg Zsíkó védi a javasasszonyt. Kodolányinál Kántor János kizargatja,

Böbék (az após) védi a bábát (a piókás szülét). Utóbbi momentumra vonatkozóan lásd az egész Sötétség című novellát, — előbbire nézve pedig Kaszár Jánosnak, a fiatal férjnek kifakadását ugyanott a 131. oldalon: »Keetők is csak ujan hibásak, akár én. Keetők papótak annyit arrul a vén piókás boszorkányrul.«

Erdős darabjában, az I. felvonásban: »Gyilkosok kifele!« A III. felvonásban ugyanezt mondja Zsíkóné. Kodolányinál: »Itt a másik gyilkos... Ott a legnagyobb gyilkos. Lásd a Sötétség 135. oldalát: »Gyilkosooook! Megőtök! Megőtök! Gyilkosooook!...«

Felesleges tovább idézgetnünk. Ezekből a citátumokból is világosan megállapítható, hogy Erdős doktor úr maga alatt vágta a fát, mikor ezeket az egyezéseket a bíróság elé terjesztette. Mert Kodolányi idézett írásai, amelyekben a fenti egyező részek, vagyis a Földindulás egész nyersanyaga, sőt egész vázlata megtalálható, mind sok évvel az Erdős darab benyújtása előtt jelentek meg ismert lapokban és folyóiratokban. Már pedig minden írónak szuverén joga, hogy saját régebbi írásait tetszés szerinti céljaira felhasználja. Annál kevésbé megengedhető, hogy ezekből az írásokból más valaki merítsen anyagot és színdarabot csináljon belőle, — ahogy Erdős doktor úr tette.

Ime, ez lenne tehát az »eredeti« darab!

VERES PÉTER MEGJEGYZÉSE

A Kelet Népe legutóbbi számában Jócsik Lajos és Krajnyák János írtak a színházak és írók viszonyáról. Németh I. Ászló meg máshol és máskor még többet írt erről. Megírták, hogyan rontják el a rendezők és a színészek a legjobb darabot is, és megírták, hogy emiatt az igényesebb ember gyanakvással megy színházba és a legjobb írók húzódoznak a színdarabírástól.

Igazságaikhoz nincs hozzátenni valóm, de a bizonyítékaik mellé én is hozok egy pár „adalek”-ot.

Az egyik eset éppen a Jócsik által is példának vett Földindulás. Véletlenül Pesten voltam, amikor ez a darab javában „futott” és én is megnéztem. Nem beszélek itt a darabról, csak azokról a Jócsik által is említett gikszerokról, amelyek — enyhén szólva — felborzolták bennem nemcsak az író, hanem a parasztot is.

Az egyik enyhébb kisiklás volt, hogy a szektás jelenetben összekeverték a nazarénusok szertartásait a Jehovásokéval. Nagy különbség: a nazarénusok Krisztushívők, a Jehovások — nos, a Jehovások majdnem olyanok, mint a zsidók. De tisztábbak és egyszerűbbek. De ez hagyján, ezt csak a tájékozottak vették észre s ilyen ember kevés van. Azt a hibát azonban, amelytől a hajam az égnek állt, maga az egyébként végig kitűnő főszereplő, Páger követte el. Az utolsó felvonás nagy jelenetében, amikor a közönség megrendülten figyelt és a szemekben már megjelentek a könnyek, Páger szalonnázás után feláll az asztaltól, jön meg a házban s aztán egy jellegzetes mondattal, amit csak a bagós emberek szoktak, a jobb keze mutatóját bedugja a szájába, az ujjja hegyét végighúzza az ingén és megint egy jellegzetes bagós mozdulattal kivágja a kenyérmaradékot a földre.

Hangos és általános röhej az egész színházban, én pedig alig tudtam magam visszatartani, hogy valami vaskos gombaságot fel ne kiáltssak a színpadra.

Mondhatná valaki, hogy bennem a túligényes és szigorú író tiltakozott a parasztot kifigurázó alpariság ellen. Igen ám, de mellettem egy másik paraszt ült Oroszházáról, aki nem volt író s nem is akart író lenni, iskolás művészi igényei nem voltak és mégis pontosan ugyanazokon a helyeken szisszent fel, mint én, ugyanakkor dühöngött, mint én.

Erre meg azt mondhatják, hogy mindkettőnkben a túllöntudatos és éppen ezért betegesen érzékeny paraszt berzenkedett, olyanformán, mint amikor fogorvosok és ciánózók szakmai gőgje puffan ki valamelyik kartársuk kedvezőtlen színpadi beállítása miatt.

Nyugodt lélekkel mondhatom, sem ez, sem az, hanem egyszerűen emberi igazságérzetünk és közönséges paraszti ízlésünk tiltakozott a tipizáló ízléstelenség és hazugság ellen.

Mert igenis, ez a mozdulat hazug volt

Ez a mozdulat ugyan ismerős, de nem az ételmaradékhoz, hanem a bagóhoz tartozik. Igaz, magának a bagózásnak sincs szociológiai érvénye, mert az ország nehánymillió parasztjából alig néhány ezer bagózik, de a művészek joga van minden emberi mozdulatot bemutatni, akár kifigurázás szempontjából is. De röhejt kiváltó mozdulatokat tragikus jelek közé illeszteni: ízléstelenség s ha a művész tudatosan csinálja, ha előre tudja, hogy ez megneveteti a közönséget: akkor meg bűnös hatásvadászat is.

Én nem voltam elfogult Páger iránt, mert egészen idáig elragadtatva figyeltem a játékát — s egyedül csak az övét — s ez azt bizonyítja, hogy a kisiklás nagyon erős volt.

Azt aztán nem tudom, hogy Páger tudja-e egyáltalán, hogy a paraszt hogyan kezeli a bagót. Tudja-e, hogy amikor beteszi, két ujjával takaros csomóba gyúri, hogy a szájában szét ne omoljon, aztán kívül a fogán a pofájába helyezi. Amikor kiveszi, akkor a jobb mutatóját meggömbölti, óvatosan beleszorítja a csomót az ujjá görbéjébe s ugyanazzal a mozdulattal, mint Páger, kihajítja. S ezt azért csinálja, hogy szét ne hulljon a szájában, mert akkor sokáig kell köpködni, míg a nyelvére és a szájába ragadt dohány-szalakat kitakarítja. Márpedig rendes dohányos ember nem köpköd, hanem inkább nyel.

Ugyanez a Páger, ugyanebben a felvonásban, úgy áll meg a saját lakása ajtajában a gerendába kapaszkodva, ahogyan ráérő parádéskocsik szoktak udvarlásokozban, ha nem is az istállóajtó-

ban, de legalább a népszínművekben. Dolgos paraszt így nem áll meg soha.

Lehet, hogy Páger ezt nem tudta, de akkor annál inkább érvényes, amit a Kelet Népében már pár évvel ezelőtt írtam, hogy aki parasztot akar játszani, az menjen előbb a parasztok közé s ne csak kívülről nézze őket, hanem élje át minden szavukat, minden mozdulatukat.

Ez azonban paraszt darab s vagy igazam van, vagy nincs: ki tudja ellenőrizni. Azonban láttam én már a Nemzetiben is egy Herczeg-darabban olyan görbe dolgokat, hogy topogtam dühömben. Egy grófkisasszony itt úgy kacérkodik egyik grófi udvarlójával, hogy a derekát egészen átengedi neki, sőt a hasát is a férfihez szorítja, egészen hozzátapad, de azért a fejét hátrahajítja és a viláért sem hagyné megcsókolni magát. Közben még a fél lábát is emelgeti, mint a csiklandós kanca. No, ha a grófkisasszonyok úgy szoktak kacérkodni, akkor tisztelem az ízlésüket.

Persze, nem így szoktak. A szerelemben minden párnak más a stílusa, itt minden tipizálás veszedelmes. Csak az egészen nagy művészek találják meg a határt, ahol az egyéni elválik az általánostól.

Ez. bizony, legyünk őszinték, ronda üzletes erotika, vagy talán már inkább pornográfia, mert az erotika finom emberi jelenség. S ezt valakinek meg kell mondani végre, ha százszor olyan „művelt” is az a közönség, amely ezt bezeszi. És azt is, hogy nem kívánom, hogy az ilyen „művészet”-et a parasztok elé vigyék. Nem az erkölcsüket féltöm, hanem az ízlésüket, amely ma még tiltakozik akkor, amikor a művelt városi már csak nevet.

VÁZLAT

Vacsora készül horpadt üstben,
vigad a forró lé, a füstben
rottyog a birkapecsenye, —
csalogat már a vacsora.

Sűrög az asszonykép a kunyhón,
ropog a rözse, el ne hunyjon
valahogy lít a renyhe tűz, —
kellene még egy kanna víz.

Makog a birkahad bebújva
heverő helyén s felvidulva
morog a férfinép, a nyál
csurran a száján s rája nyel.

Szilpog a tűz még s párás étel
dagad a fálban kásás lenyel,
fattyú legyen, ki most helyéll
csörögve csap le tűz kanál.

Hegedűs Zoltán

Évekkel ezelőtt egy nem magyar, de magyarul fogalmazó író tollából jelent meg a következő megállapítás: „A hortobágyi pásztor alig használ háromszáz szót, szemben a városi ember több ezerre, sőt tizezerre menő szóki-csével.” Nem emlékszem már szórul-szóra a mondatra, de a lényege az volt, hogy ilyenformán miképpen lehet a hortobágyi embert egyszínvonalon állónak tekinteni a városi emberrel?

Mint annyi, a magyar fajtát s különösen a városon kívül élő magyarságot lekicsinylő, sőt gyalázó hazugság, ez is elhangozhatott egy nagy fővárosi lapban, anélkül, hogy a közvélemény felhőrdült volna rá. Csak a népi írók egy némelyike tette szavát s utasította vissza.

Azóta eltelt néhány esztendő, az említett úriember kegyeres pajtásai, vele egyszerű „művelt” író társai szétrebbentek a világ minden tájára, egy részük Párisból, más részük Londonból, ismét más Amerikából öltöztette hazafelé a nyelvét. Sokuk még ettől is elesett, amikor Franciaország katonai összeomlása elnémitotta őket és Isten tudja milyen pénzen fenntartott lapocskákat.

De, természetesen, az idézett mondat nemcsak a hortobágyi pásztorot kívánta megbélyegezni és műveletlenségben elmarasztalni. A Hortobágy csak jelkép volt: jelentette magát a magyar népet, jelentette kulturális emaradottságát azok mellett a rétegek mellett, amelyeket mint kultúrteremtő és hordozó rétegeket szoktak emlegetni a magyarságtól fajtában is, szellemben is végtelen távolságra eső, képzelt kiválóságukat göggel hordozó s mindent, ami magyar, ami az ősi népi szellemmel közös, litymálva megvető emberszabású kultúrmaimok. Jelképe volt a Hortobágy annak az irodalomnak, politikának, nemzetgazdasági iránynak is, amely arcát a nép felé fordítja — hiszen onnét vételet — munkájában a magyar nép életérdekait tekintette irányadónak, életcélja pedig a magyar nép millióinak uralomrajuttatása volt az élet minden területén. A Hortobágy jelentette azt a „bundaszágú” szervezkedést, amely az utóbbi tíz esztendőben egyre nagyobb hullámokat vert irodalomban, sajtóban, közéletben egyaránt. Jelentette mindazt, amit a **Zsolt Belának** — ő írta az idézett mondatot — s a velük szövetséges és látsult hatalmaknak erejük minden megleszítésével, idegen szíjűk minden irtózatával görcsösen távol kellett tartaniok maguktól, mert a halálukat okozta volna — s részben okozta máris.

Mindazok, akik még ma is titkolt, vagy nyílt megvetéssel tekintenek a Hortobágyra, itt vannak és hatnak

közöttünk. Csak a nevük s talán a vallásuk változott. Csak nem mindig zsidók talán, hanem „árjak”. De mindenképpen felsőbbrendűeknek, előkelőbbeknek, műveltebbeknek, vezetésre hivatottabbnak, az élethez több jussal bírónak hiszik s tudják magukat, mint a magyar népet. Itt vannak s mindössze a viselkedésük változott egy kissé. Mert mindenki, aki vallja, hogy a magyar fajta nincs, közéjük tartozik. Mindenki, aki hirdeti, hogy a magyarság elacsonyabb rendű kultúrát hozott magával erre a földre, mint amilyen az akkori zürzavaros Európa kultúrája volt, mindenki, aki hirdeti, hogy a barbár magyarságból valamely, egészen közeli nyújtott szomszéd faragott „művelt” népet, mindenki, aki bizonyítja, hogy a magyar nép „éretlen” akár a legkorlátozottabb politikai jogok gyakorlására is, aki sajnálkozva emlegetti „hibáit”, amelyek közé természetesen az úgynevezett „turáni átok” tartozik elsősorban, mindenki, aki állítja, hogy a magyar „szervezetlen”, az ő ügyüket s nem a magyarságét szolgálja. Mindenki, aki gúnyolódik keleti eredetünkön, aki „elállatiasodott csordának” nevezi a velünk rokon népeket s bennük tulajdonképpen a magyarságot gyalázza, mindenki, aki tagadja az örök magyar szellemet, mindenki, aki a népi lélek alázatosan szolgáló, hű fiait „lovasnómád romantikával” és „lóáldozással” hazugul vádolja, mindenki, aki az ezeréves lüggetlen magyar birodalomnak akár csak egyetlen ősi csücskéről lemond, az ő romboló aknamunkájukat folytatja tovább.

És ha ma végignézzünk a magyar sajtó egy tekintélyes területén, megdöbbenve látjuk, hogy a szanaszétfutott vagy kergetett, a közélet pozícióiból kiszorult magyarbecsmérlőket, megvetőket, a magyarság erkölcsi és szellemi gerincének nyílt vagy titkos rácsálóit új hadak váltották fel. Napról-napra elképedve olvassuk történelmünk igazi mivoltának nyílt megtagadását, meghamisítását, sőt gyalázását is. Csak egy példára mutatok rá: újabban egyre szélesebb körben rángatják sárba a negyvennyolcas szabadságharc tisztá eszményeit. „A márciusi ifjak tizenkét pontja” — írta legutóbb egyik „jelölke” s igen nagyhatalmú folyóirat — évtizedes nyomorúságba taszította a szabadságharcba hajszolt magyarságot.” De a megdöbbenő példákat oldalon át idézhetnők. Ökölbeszorul a kezünk e jól irányított alattomos propaganda láttán.

Pedig, ha valaha, most itt az ideje, hogy a magyarság minden erkölcsi, szellemi és anyagi erejét összeszedjük. Ha valaha, most ütött az óra, hogy minden magyart ráébrezzünk

Debrececentől Debreceenig

Írta: Kodolányi János

Tintáruhá (Debreceen)

1941. nov. 30.

246. A. 1-2.

magyarságára, multjának, jelenének mélyetellen értékeire, jövőjének kockázatára s kötelességeire. Most minden igaz, lelkiismeretes magyarnak egygyé kell fornia abban, hogy „egyetlen más népnél sem vagyunk alábbvalóak”. Őtudatra, önbizalomra, saját értékeink megismerésére s megbecsülésére, hitünk tisztaságára, feladataink nagyságára, jövőjünk boldogulásunk szent álmára kell nevelnünk minden magyart, tartozzék bármely társadalmi osztályba, bármely felkötetbe. A gyengéket - bátorítanunk kell: jogaidért, emberi igazságodért, jólétedért, boldogulásodért sikraszállunk. Az erőseket intenünk kell: nyúljatok a gyengébbek kezéért, vetkőzzétek le a gögőt, a kevelységet, alkossatok, dolgozzatok magyarokkal, magyarok számára. Az elesetteket biztatnunk kell: nem vagytok magatokra hagyottak, ne essetek kétségbe, ne veszítsétek el hiteteket, vannak ebben az országban, kik fölemelnek s emberi méltóságotokba visszahelyeznek titeket. A felelős pozícióban lévöket figyelmeztetni: minden lépéseitek példamutatás, vigyázatok, hogy rossz példát ne mutassatok, vigyázatok, híven sáfárokdotok a közanyagi s szellemi javaival, mert farkasok leselkednek ránk, körülálkognak bennünket, mint az aklot s jaj nekünk, ha rést találnak a kerítésen.

De miért éppen Debrecen választottuk ennek a szellemi hadművelésnek kiindulási alapjául? Miért innét kívánunk hadba menni az országért s a magyarságért talán éppen az idegen szellemmel megtöltökezett főváros ellen is? Annyit jelent ez, hogy szembe kívánjuk állítani a keleti magyart a nyugatival, a Tiszántúllal a Dunántúllal?

Debrecen valamikor három oldalról szorongatott menedéke volt a tiszántúli magyarságnak; Erdély, a Habsburg-uralom alá került Felvidék és az ország belsejét kihatoló török birodalom iszonyú nyomása alatt maradt még független szellemű, színmagyar „köztársaságnak”, mint akkor nevezték. Ebben is jelképet látunk. Később, éppen az újabban orcátlanul becsmérelt egyvennyolcas szabadságharc idején, a debreceni Nagytemplom volt a színhelye a magyar teljes függetlenség kimondásának. A Rákóczi-harang mélyen konduló szava hirdeti ma is minden magyar számára: ne feledjétek, ne alkudjatok, ne alázkodjatok meg! Ez is jelkép számunkra. S a Kollégium, amelynek ősi lépcsőit a legnagyobb magyar szellemek váslatták Csokonaitól Horthy Miklósig, amelynek cétusaiban paraszti spróól eredt fiúk töltökeztek a legmagyarabb s egyben a legeurópaibb szellem tápláló, édes mézével, ma is sugározza a

lelket, mely meglartott s amely nélkül meg nem maradhattunk semmiképpen. Így hát jelkép a Kollégium is. De a népi iródalom, a népi országépítés első hívó szava nem Debrecenből hangzott-e el a Debreceni Katedrban, Németh László történelmi jelentőségű kiáltványában? Nem onnét datálódik-e az a ma már hatalmas, hivatovább döntő erejű szellemi mozgalom, amely számotvetett a magyarság külső-belső helyzetével, értékeivel és erőforrásaival, kötelességeivel s jövőjével és azóta szerves egészszé kovácsolta a nemzet legjobbait, kezdve a legszegényebb falun, fel egészen a felelős kormányzat számtalan fontos fórumáig? Igen, Debrecen mondta ki a nagy szót: „A magyarságnak belső udvarára kell húzódnia, legjobb életnedveit kell fölszivattyúznia magába... At kell építenünk társadalmunk hatalmi struktúráját, hogy a gerinc megint a test középvonalába kerüljön s olyan vezetőréteget kell hatalomra juttatnunk, amelynek tudomása van a testről és helyzetéről.” Ezt a szót pedig meghallótták az ország minden fontos helyén. S egyre többen hallják ma is. Folytatnunk kell tehát a munkát s éppen Debrecenben, a megcsúfolt városban, amelynek fiairól leírhatták a gyalázatot: „Csak háromszáz szót használ — tehát nem is ember!

De nem szabad szembeállítanunk a Tiszántúllal a Dunántúllal. Össze kell kapcsolnunk őket. S valóban, éppen Pécselt indult hasonló kezdeményezés a Janus Pannonius Társaság s nagy folyóirata, a Sorsunk körül. A Dunántúlnak megvan a maga történelme, lelkiisége, ezer gondja-baja, szépsége és veszélye. Nyugati ország-rész. A Tiszántúlnak is megvan a magáé. Pécs ott, Debrecen itt. A sors, a magyarság a feladatok súlya, a jövőjünk veszélye és szépsége: közös. Induljon hát el a szorongatott dunántúli magyar lélek Debrecen felé. És induljon a keleti magyar lélek Pécs felé. Alljon egygyé, forrjon össze, védekezzék, örüljön, sirjon együtt.

Ellentéteket áthidalni magyar és magyar között az élet minden területén: ez a legégetőbb tennivaló. Őntudatot, önbizalmat ébreszteni minden magyarban, kicsinyben-nagyban egyaránt, ez a legsürgetőbb kötelesség. Kinyitni szemünket a magyarság végtelen szépsége, nagysága, értékei meglátására, ez a legfontosabb tennivaló. Fölrázni az alvó lelkeket, „zörgetni alvó népek ablakán”, ez a legmagasztosabb isteni küldetés. Rámutatni az erőnket rágó féregekre, ez ételbe-vágó munka. Rámutatni magyarságunk szépségére, ez a legfőbb gyönyörűség.

Debrecenből indultunk el másfelé.

szemmel ezelőtt. Debrecenbe térünk vissza. Időközben megálloítottunk minden égtájon, kerestük s megtaláltuk magyarságunkat. Most lábort ütünk a Hortobágyon. Szívünkben szeretet lakik a magyarság iránt. Sokat próbáltunk, sokat csalódtunk, gyakran alulmaradtunk. De meg nem fáradtunk, hitünkben nem veszelt el egyetlen szög sem.

Tudjuk, mire vállalkoztunk s tisztán látjuk céljainkat.

Szeretnénk, ha minden magyar ugyanígy tudná, ugyanígy látná — s jobban szolgálná, mint mi.

KODOLÁNYI JÁNOS NYILATKOZIK

a pesti kabaré-szellem felülkerekedéséről és Ambrus pártpolitikai elfogultságáról

A Turulban kitört válsággal kapcsolatban felkerestük Kodolányi Jánost, aki a következőkben nyilatkozott a fiataloknak:

— Első ízben a Turul-várban tartott díszfőződéson szerepeltem, több más íróval együtt. Néhány hónappal ezután, 1939 tavaszán a Kassán tartott követtáboron tisztelebeli domínusszá választott a Turul Szabó Lőrincsel, Erdélyi Józseffel, Sinka Istvánnal és Komjáthy Aladárral együtt. A szövetség kulturális életében eléggé erőteljesen vettem részt egészen addig, amíg legutóbb ismét

felül nem kerekedett a szövetségben a pesti kabarészellem.

Előadásokat tartottam, ünnepi kultúrtaáborokon vettem részt Kassán, Győrött, Sopronban, Kecskeméten, Szentesen és Budapesten. Végtelen örömmel láttam, hogy

a magyar ifjúság mennyire fogékony a magyar népi kultúra iránt,

és ezek a szerepléseim legszebb emlékeim közé tartoznak. Később az én helyemet mások foglalták el, mert az országos kulturális vezér, ifjabb Pálóczi Vilmos munkáját egyre akadályozta az a régi csoport, amely virói és művészei érvényesülését joggal féltette az általunk képviselt, sokkal szigorúbb irányzattól.

— Híve voltam Ambrusnak, mert bíztam benne, hogy végre is érvényre juttatja a Turul Szövetségben a népi magyar irányt és a mélykultúra mindennél szükségesebb és idősebb követelményeit. Sajnálattal kellett azonban látnom, hogy akinek fővezérré választásánál én annyira buzgólkodtam, eleinte

kompromisszumokat köt a régi levitézlett, és joggal támadott csoporttal, majd teljesen az ő oldaluk szolgálatába szegődik.

Sajnálkozásom elkeseredéssé vált, amikor az általam minden politikai párttól függetlenül alapított és megszervezett Nemzetőr a legkülönösebb és legesélyesebb, nyilvánosan nem tárgyalható körülmények között megszűnt a mi irányzatunk képviselője lenni, munkatársaimat sőt a botrányos körülmények között eltávolították a laptól és végül is olyan kényszerítő helyzetbe hozták, hogy kénytelen voltam a Nemzetőrrel megszakítani kapcsolatát.

A Nemzetőr azóta pártpolitikai hivatalos lappá lett, a fővezér azonban megmaradt a lap felelős szerkesztőjének.

Noha ezt vélem együtt sokan összeférhetetlennek tartják. Ezt a körülményt rendkívül veszélyesnek látom, nemcsak azért, mert a Turul Szövetség alapszabályai tiltják a pártpolitikai tevékenységet — márpedig a fővezér pártpolitikai szereplése fővezéri szereplésétől semmiképpen sem választható el — hanem azért is, mert a Turul Szövetségben egyre aggasztóbb mértékben terjed el a pártpolitikai visszavonás és pártoskodás.

— Ezt bizonyítja az is, hogy amikor Pálóczi Horváth Lajos tisztelebeli dominus a Magyar Élet hasábjain kifogásolta azt a hangot, amelyet

Oláh György és Rajnisz Ferenc országgyűlési képviselők, a Nemzetőr munkatársai a rokonnépekkel kapcsolatban megütöttek,

a Turul Szövetség nagyválasztmányja szükségesnek tartotta ezt a kérdést vitára bocsátani és a két képviselőt mindössze két szavazattal bízzal ugyan, de bizalmáról biztosítani. Ugyanakkor joggal nehezényeztem, hogy a Turul Szövetség nagyválasztmányának a Földindulással kapcsolatos meghurcoltatásom több mint két esztendeje alatt nem jutott eszébe engem bizalmáról biztosítani, noha látta és tudta, hogy a házszámam teljesen egyedül állok és a kérdés nem is politikai kérdés volt.

A látottak és tapasztaltak arra biztattak, hogy a hívtam a tisztelebeli dominus tisztségéről lemondjak.

„Nem új Turult, hanem a régit feltámasztani!”

— az alapító szerint is!

— A debreceni követtáboron megmutatkozott, hogy hallatlan macacassággal letorkolnak mindenkit,

aki a Turul Szövetséget vissza akarja vezetni eredeti programjához. Ezt joggal mondhatom, niert Törös Zoltán, a Turul Szövetség megalapítója meglepő felszólalásában bizonyította a debreceni követtáboron, hogy ő a Turul Szövetséget annak szánta, amit mi akartunk belőle csinálni és hogy

mi tulajdonképpen nem új Turul Szövetséget akarunk, hanem az eredeti Turult akarjuk feltámasztani.

Mindaz azonban éppen olyan meddő marad, mint az én figyelmeztetésem, amikor a Turul Szövetséget féltve a pártpolitikától való teljes távolodásra intettem, valamint Pálóczi Vilmos beszámolója, amely egész nagyvonalú, kristálytisztá logikájú, rengeteg végzett munkával beszámoló kitűnő értekezés volt.

— A mi irányunk még ezen a követtáboron is megkapta a szavazatok 16 százalékát, pedig felvonultak az összes negyven éven felüli öreggés az a néhány debreceni ifjúsági gazdaszervezet, amely már a kassai követtáboron is megmutatta, hogy semmi értéke sincs a kassai irányzatnak.

— Mire lemondtam tisztelebeli dominusi tisztségemről, nem szándékoztam ezután sem részt venni a mozgalom harcáiban, mint ahogy eddig sem a mozgalom részen működtem, hanem műveimmel hatottam.

Fiatalok

1941. dec.,

12. sz. 2.

Kodolányi János: Futótűz. 2. kiadás. Süllyedő világ. I—II. Athenaeum. é. n.

A történelmi és népi ihletek mellett Kodolányi regényköltészetének legbővebb élményforrása saját élete, belső történésekben gazdag gyermekkora, ifjúságának lelki fejlődése. A Feketevíz c. könyve a vajszlói idillikus kisgyermekkort, a Szakadékok c. a pécsi diákélet egy szeletét dolgozta fel regényes formában. Az 1920-as évek végén jelent meg először a *Futótűz*, s benne Kodolányi a középiskolából kilépő ifjú életindulását, a férfiasodás hajnalát mutatja be. Regényé alakítja szabadon első komoly szerelmi élményét, mely — tapasztalatlansága miatt — csaknem könnyelmű házasságba vitte. Ez időben az író egy nyáron át

Püspökladányban, elváltan élő anyja családjánál tartózkodik, s a regényben erős színekkel festi anyja szerencsétlen családjának képét. Az első szerelem verőfényében minduntalan mint sötét árnyékfellegek jelentkeznek ezek a komor családi képek, s végül a szerelmi csalódás felfedeztetti Kodolányival önmagában is családjuk tragikus, boldogtalan végzetét. A regény jelen második kiadása, úgy látszik, azt hangsúlyozza, hogy az író mily fontosnak tartja költészetének megértéséhez ezt az ihletkört, élményforrását.

A negyvenedik életévet átlépő író a *Süllyedő világban* újra felidézi egész életét, leírja mindazt, amire vissza tud emlékezni, hogy megmentse az elfeledéstől. De most már nem költi át regénnyé, hanem külső és belső életének valóságos folyását beszéli el a legészintébb közvetlenség hangján. A pécsváradi, majd vajszlói erdőmérnök kisfia már korán kezdi környezetének megfigyelését, hamar észreveszi apja házasságának szerencsétlen alakulását, anyjának tragikus körülmények közt történő távozását, a mostohának az apjától elütő természetét, apjának merev, kedélytelen, elboruló lelkivilágát. A pécsi és fehérvári diákvégek arról tanúskodnak, hogy rendkívüli géniusza hogyan kereste a maga rendelt útját. A tehetség vibrálása és a kötelességtudó szorgalom nem fért meg benne egymás mellett, önfejűsége összeütközésekre vitte, de szellemi érdeklődése mindig eredeti és komoly irányban haladt. Diákéveiben ébredezett írói hajlamai is, s — érdekes — először a versíró volt benne erősebb.

A gyermekifjú Kodolányiban korán fellép az okoskodó, töprengő nyugtalanság, s gyermeki értelemmel feszegeti a nagy problémákat, de ez sokszor csak megzavarja és imbolygó eszméket lop bele lelkébe. Így éri őt az érettségi körül a háborúvégi forradalom, a kommunizmus hulláma, mely a nagy kérdésekkel vívódó, forrongó lelkű ifjúra részben elsodró, részben eszmenyitogató hatással van. A sors megszállás éveinek kényszerű nyugalma eszmékben tisztázódást, lehangoltságot jelentenek számára. Ez időben terelődik tekintete a népi problémák felé. Megismeri és megszereti az Ormánság pusztuló népét, megdöbbenik az elnéptelenedő utcák, a szemétdombra vetett magzatok, a beszegezett kapuk, az üres házak. A sors összehozza Csikesz Sándorral, az oszrói református pappal, a későbbi egyetemi tanárral, az ormánsági nép igazi ismerőjével és nevelőjével, s a Csikesz haláláig tartó barátság írónk egész életére, fejlődésére döntő hatással van. Ekkor már hajtja az írói alkotóvágy, s mivel otthon úgyis kibíráhatatlanná érlelődött a feszültség közte és atyja között, kiszakad a családi körből, Budapestre megy a művészi alkotás útjára. Elkíséri ide a falu népéből származó választottja, leendő hitvese is. Itt szakad meg az önéletírás.

Kétségtelenül érdekes könyvek ezek. Mindig érdekelni fog bennünket egy beérkezett, nagy nevet szerzett író élete, különösen belső fejlődése. Ennek ismerete világosabbá teszi előttünk az író műveit is. A *Süllyedő világ* öszinte vallo-mása meg egyenesen kulcsot ad kezünkbe a Feketevíz, a Szakadékok és a *Futótűz*: mérlegeléséhez, mert bár csak röviden, rámutatóan, de ezek anyagát is kénytelen leplezetlenül belevinni. A tárgy érdekességét növeli még Kodolányi kifejező stílusa s ami ennek alapja, a rendkívül élénk felidézéző képzelet. Ezek teszik Kodolányi írásait oly világossá és élvezetessé.

Ezek a művek azonban nem egészen harmonikus alkotások! Nyomasztóvá teszi őket a rajtuk végigvonuló komor levegő. A derű alig-alig tör át a sötét kedély felhőzetén. Kodolányi kíméletlen kesernyességgel festi le családjukat, melyben jót alig, ellenben szomorúságot, rosszat, átkot sokat láthatott és látta most velünk. „A Kodolányi-családnak szinte valamennyi tagja boldogtalan házaseletet élt. Tragikus szakítások, válások, öngyilkosságok, sanyarú agglégénységek, megkeseredett, önkínzó együttélések szép számmal akadnak benne. A Kodolányiak valami különös átok következtében szinte sohasem tudtak egészséges, reális, nyugodt kapcsolatot találni a nőekkel, akiket sorsuk hozzájuk kötött.” Anyja családjáról a *Futótűzben* meg ezt írja: „A család csupa férges emberekből tevődött össze. Egymáshoz vannak forrasztva, egymást kínozzák, nem tudnak elszakadni egymástól.” Legkíméletlenebb azonban apjával szemben! Nem tudja megértéssel nézni apja szomorú életét, nem tudja elfeledni azt a szigort, melyet az apa a fiúval szemben gyakorolt, nem tudja megbocsátani neki azt a fájdalmat, melyet fia lábajának könnyenvevésével okozott íróknak. Még ha igaz is van abban,

1941. dec. 3.

311

hogy az atya okos, bölcs szava s vezető karja mennyire szerencsésebbé teszi fia testi-lelki életét, akkor sem járthatja tollát ennyire a keserűség levébe. Nem hiába az atya a legfőbb a családban, Kodolányi tőle vette a legégetőbb emlékeket, a leggyakrabban visszatérő fájó érzéseket. Ennek árnyéka borítja be a valamásokat, s Kodolányi csak stilszerűen cselekszik, amikor apja ravatalával fejezi be az önéletrajzot, a legüldözőbb emlékképek lassú elnyugvásával.

A másik, ami még egyenetlenné teszi a Süllyedő világot, az Kodolányi világnézeti hanyódása. Az elemista hittanórától kezdve egészen a vallásváltogatásáig (reformátussá lesz) szkeptikus hajlama ütközik ki gondolkozásán. A lelki fejlődésben valóban teljesen magára hagyott ifjú tévelygő léptekkel jár a világnézet kialakításának legfontosabb korszakában. Bár sok tévelygést meg lehet érteni a háborúvég zűrzavaros, zilált idejéből, de Kodolányi példája szomorúan igazolja azt is, hogy a harmonikus családi kör, a gyermekévek tapintatos vezetése biztosítja az ifjút a hajótörés ellen. Végül bármily hévvel, dialektikai erővel s hatást kereső szavakban is vázolja katolikus hitének elhagyását, az olvasók ezt aligha fogják úgy látni, mint ő szeretné.

A Süllyedő világ valóban megőrzi az utókor s az irodalomtörténet számára Kodolányi életének ismeretét, mert komoly, értékes önéletrajzot ad. E mű kiemelkedik a most divatos önéletrajzírók közül; több, mint a divat szolgálata; több, mint a mult egyszerű lejegyzése: művészi igényeinek követ és elégit ki.

—s —e dr.

Dannonholmi Isle 1941.

dec. 7. n. 389-391.

Kodolányi János kilépett a Turul Szövetségből

A Turul Szövetség debreceni követtáborának viharos eseményei érdekes következményekkel járnak. A népi mozgalom Fitos Vilmos mellett felsorakozó hívei közül senkisémm vált szerepét az újonnan megválasztott vezérkarban. (Kivéve Erdélyi Józsefet, aki országos kulturális vezér lett.)

A választás után Kodolányi János bejelentette a vezérségnek, hogy lemond a Szövetségben viselt tiszteletbeli dominuszi rangjáról. Ugyanilyen bejelentést tett Pálóczi Horváth Lajos is... Példájukat, mint értesülünk, rövidesen mások is követik. Lépésüket azzal indokolják, hogy Ambrus József megválasztásával a Szövetség most már a meghatározottan a pártpolitika útjára tévedt, amit a Szövetség alapszabályai tiltanak és amit ők kezdettől fogva helytelenítették.

A Szövetségben általában a bomlás jelei mutatkoznak. Fitos Vilmos hívei február elsejére rendkívüli követtáborra hívnak össze Budapestre és ott szóváteszik azokat a szabálytalanságokat, amelyeket a választás körül tapasztaltak.

Befejeződött

az idei Turul-követtábor

Vasárnap este ért véget a turulista ifjak táborozása azzal, hogy megválasztották az új vezért és a kerületek tisztikarát. A választások eredménye úgy alakult, hogy az új turulista fővezér ismét Ambrus József lett, 490 szavazattal. Ellenjelöltje, Fitos Vilmos, volt országos kulturális vezér 330 szavazatot kapott. Idei kulturális vezérnek Erdélyi Józsefet választották meg. A különböző kerületek régi vezérkara általában mindenütt megmaradt. Így Debrecenben ismét dr. váradi Borsay Miklós lett a kerületi vezér.

Tiszántúl (Debrecen) 1941. dec. 3. 264. n. 3.

A kúria Kodolányi János javára döntött az ellene indított plágiumperben

Emlékeztet az a plágiumper, amelyet Erdős László fogorvos, író, indított Kodolányi János, a Földindulás című színdarab szerzője ellen. Erdős azt állította keresetében, hogy Kodolányi a Földindulás című munkájának témáját, az egyke problémájának feldolgozását, de egyéb mondanivalói közül is sokat az ő *Megkondul a harang* című darabjából vette át.

A törvényszék annakidején terjedelmes bizonyítási eljárás után a szerzői jog állandó bizottság szakvéleményére támaszkodva Erdős keresetét *elutasította*. Fellebbezés folytán az ügy a *budapesti tábla* elé került, amely megállapította, hogy Kodolányi felhasználta Erdős színművének több részét, magáévá tette azonban a szerzői jogi bizottság véleményét, amely úgy szolt, hogy a Földindulás önálló szerzői munkának tekintendő, ezért Kodolányi szerzői jogbitorlást nem követett el. A tábla azonfelül azt is megvizsgálta, hogy az általános magánjogi szabályok értelmében kártérítésre kötelezhető-e Kodolányi azért, mert a Földindulásnak a Nemzeti Színházhoz való benyújtása miatt elmaradt Erdős darabjának színrehozatala, s a magánjogi szabályok értelmében Kodolányit 2400 pengő kártérítésre kötelezte.

Az ügy végül a kúria elé került, amelynek dr. Jakab-tandása ítéletében

tárgyalta a plágiumper és ma hirdett ítéletet. A kúria *megváltoztatta a tábla ítéletét*, Erdős keresetét *teljes egészében elutasította* és Erdöst a per költségei megfizetésére kötelezte. A kúriai ítélet érdekes indokolása hangsúlyozza, hogy a szerzői jogi törvény értelmében a törvény védelme alatt álló műnek akár más, akár ugyanabban az alakban történő felhasználása nem tekinthető a szerzői jog bitorlásának abban az esetben, ha a felhasználás olyan lényeges változtatásokkal történik, amelyek az utánkópiésnek új, eredeti jelleget adnak. A két színmű tartalmában a kúria szerint valóban észlelhetők bizonyos egyezések, főképp a meseszövegsben és a történetben, a kúria azonban teljes egészében elfogadta a szerzői jogi bizottság szakvéleményét, amely szerint Kodolányi munkája *eredeti mű, ő szerzői jogbitorlást nem követett el, tehát kártérítésben sem lehet elmarasztalni*.

Megállapította végül a kúria azt is, hogy Kodolányi a Földindulás anyagát, alakjainak jellemzését, népies párbeszédeinek hangnemet részben személyes megfigyelések alapján, részben előző műveiből, a Bűbék Samuból, a Sötétség című munkájából és egyéb írásaiból, tanulmányvaiból készítette, tehát a színdarab már ezekből az okokból is új, eredeti műnek tekintendő.

Magyarország 1941. dec. 11. 283. n. 7.

Elutasította a Kúria a „Földindulás” plágiumperében Erdős László keresetét

A Kúria csütörtökön hirdetett ítéletet a Kodolányi János ellen indított, nagy port vert plágiumperben. Megállapította, hogy Kodolányi „Földindulás” című darabja eredeti írói alkotás. Szerzői jogbitorlásról nem lehet szó. Az egyező idézetek Kodolányi régebbi műveiből valók. Erdős László tehát anyagi kártérítésre semmiképpen sem tarthat igényt. Annál kevésbé, mert „Ha megkondul a harag” című darabja előadásra alkalmatlan. A Kúria a perköltségekben Erdős Lászlót marasztalta el. Kodolányit a kúriai tárgyaláson az Erdélyben tartózkodó Bodor György helyett dr. Göttche Ervin képviselte.

A Kúria csütörtöki ítélete mindenfelé nagy örömet kelt, ahol igaz magyarok élnek. Akik szívükön viselik a magyar nép jobb jövőjének ügyét, annak gondját és reményét. Ezek a magyarok a Kodolányi János drámája ellen indított hárszát kezdettől úgy fogták fel, mint amely nem egy embernek és nem is egy kitűnő magyar írónak a magánügye csak, hanem közügy. A jobb, igazabb, teljesebb magyarság ügye.

A magyar írók közül Kodolányi János volt az első, aki a dunántúli magyarság pusztulását felismerte, szívére vette és világgá kiáltotta. Két évtizeden át Baranya és az ottani magyarság életét izgatja, ihletti írói fantáziáját. Még amikor történelmi regényt ír, akkor is odatér vissza. Ott kelti életre sokszázados siri álmukból vitézkedő őseinket. Ennek a népnek a múltja, jelene és jövője az ő magyar szívének legfőbb gondja, fájdalma és reménye, írói munkálkodásának tárgya.

Kodolányi két évtizeden át Baranyát, Dunántúlt pusztulását, az egyikét írja, hirdeti. Hosszú ideig magányosan és visszhangtalanul. Művei egész könyvtárat tesznek ki, írói kiválóságát az egész nemzet elismeri már, amikor egyszer csak jelentkezik egy névtelen, — műkedvelő színpadi szerző, aki nem kevesebb igénnyel áll elő, mint azzal, hogy Kodolányi János ossza meg vele, írói babérait és honoráriumait. Mi alapon? Azért, mert ő előbb nyújtotta be előadásra a Nemzeti Színházban a maga dilettáns és előadhatatlan egyke-dramáját, mint Kodolányi az egész ország lelkiismeretét felrázó művészi és nagyhatású „Földindulás”-át.

Mindez igen mulatságos lenne, ha nem vetne szomorú fényt a mai

magyar közállapotokra. Kodolányi Jánosnak két évtizedes, nagyszerű múlt után a törvénykezés legfelsőbb fórumáig kell harcolnia írói hiteléért, emberi tisztességéért. Csak azért, mert akadt egy dilettáns, aki makacsul kitartott rögeszméje mellett, hogy a témaegyezés jogcímet ad neki az igényperre. És mert akadt néhány olyan ember is, aki ebben a rögeszméjében támogatta, biztatta őt — a végső bukásig. És mert akadt sajtó is bőséges számban, amelyik tapsolt a kitűnő magyar író meghurcolásához s előre ivott a medve bőrére. Amelyiknek nem fájt a széles rétegek fájdalma, s közömbös volt a kérdés, hogy a magyar nép megtalálja-e a megújulás útjait, vagy sem.

A kérdés most, ime nyugvópontra jutott. Akiknek nem volt elég Kodolányi műveinek sorozata arra, hogy bizonyítsa számukra az író alkotó szellemének eredetiségét, most a legfelsőbb bíróság ítélete is rendelkezésükre áll. A kérdés legfelsőbb fokon is tisztázódott: nem az eredeti szellemnek van szüksége arra, hogy a dilettáns művéből merítsen. A dilettáns van ráutalva arra, hogy ihletért forduljon a géniuszhoz. A korai örvendezők megszégyenülten lapulhatnak már. Rosszhiszeműségük kudarcot vallott. A beugrasztott műkedvelő író pedig búslakodhatik magában. Ahelyett, hogy reménye szerint anyagi előnyökhöz juthatott volna egy írói tisztesség megtépázása, — egy magyar ügy meghurcolása árán, most fizetheti a bőséges perköltségeket.

A Kúria ítélete csak a hűség, a népükért élő és égő magyarok számára tiszta és zavartalan öröm. De nekik annál nagyobb és felemelőbb...

(Sp.)

Erdős László, dr. med. (Decs, Tolnavm., 1894. jún. 26. -): fogorvos. — Ref. Szülők: Gábor, Újváry Mária. Okl. 1918: Bpen megszerezvén, 1947: is uo. folytatott fogorvosi gyakorlatot. 1940: szföv. ideigl. iskolafogszakorvos és MABI osztályvezető h. orvos. — M: *M. veszedelem*. „Gyermek”. Színm. 3 fv. (Az Egészségü. Reformiroda Propagandaközp. Népsz. Előadásai...5.) Bp., 1927. (Ezt az egyke elleni irányművet 1927. VI. 26. - VIII. 31: előadták a bpi Nemz. Szính. tagjai a nagyobb vidéki városokban és községekben).

Pesti. Bp., 1925/36. — *Corvina*, 1927. — *Erődi-Schöpplin*. I. Bp., [1929]. — *Bp. that. vál. névj.* 30: 16. l. Uo., 1930. — *Orsz. Orv. Kam. Uo.*, 1940. — *M. Orv. Szab. Szakszerv. Uo.*, 1947. (A BM. 109. 632/897. sz. a. Sproch Gábor répáshutai lakos és fia Lajos E.-re vált. a nevét). — Bpi tud. egy. orv. kar aranyke. — Gulyás-gyűjt.

**A Kúria elutasította
Erdős László keresetét
Kodolányi János ellen**

Abban a nagy érdeklődést kiváltó plágiumpörben, amelyet Erdős László indított Kodolányi János ellen, a Kúria csütörtökön mondotta ki a végső szót. Erdős keresetében azt állította, hogy Kodolányi „Földindulás” című színdarabjának témáját, de egyéb dolgokat is az ő „Megkondul a harang” című darabjából vette át. A törvényszék annakidején elutasította Erdős László keresetét, az ítéletábla azonban Kodolányit 2400 pengő kártérítésre kötelezte és kimondotta, hogy a jó erkölcsökbe ütközik Kodolányi azon ténye, hogy a felperes darabjának eszmemenetét, az abban foglalt problémát átvette saját darabjába. Föllebbezés folytán a Kúria csütörtökön tárgyalta az ügyet és Erdős keresetét teljes egészében elutasította, teljes egészében elfogadva a szerzői jogbizottság véleményét, amely szerint Kodolányi „Földindulás” című darabja eredeti mű, tehát az alperes szerzői joghitorlást nem követett el és így kártérítésben el nem marasztalható.

Magyar Nemzet 1941.
dec. 12. 283. sz. 8.

A Kuria Hítele két szindarab harcában

Irodalmi körök élénk érdeklődése kísérte azt a plágiumper, amelyet Erdős László író indított Kodolányi János ellen. Erdős keresetében előadta, hogy *Megkondul a harang* címmel a Nemzeti Színház előadásra elfogadta egy darabját, amelyet azután nem adott elő, mert közben Kodolányi János *Földindulás* címen az ő darabjának témáját felhasználva, írt egy drámát, amit a Belvárosi Színházban hoztak színre. A törvényszék elutasította Erdős László keresetét, a tábla azonban megállapította, hogy Kodolányi felhasználta Erdős darabjának több adatát, de a jogi bizottság véleményét is magáévá tette, amely szerint a *Földindulás* önálló szerzői műnek tekintendő úgy, hogy Kodolányi János szerzői jogbitortást nem követett el. Ellenben kimondta, hogy Kodolányinak jó erkölcsökbe ütközik az a tény, hogy Erdős darabjának eszmemenetét, az abban foglalt problémát átvette és ezzel lehetetlenné tette hogy Erdős színművét a Nemzeti Színház előadja. Kártérítésért Kodolányit 2000 pengő megfizetésére kötelezte. A táblai ítélet ellen bejelentett felülvizsgálati kérelem folytán most a Kuria foglalkozott az ügyvel és megváltoztatta az ítéletet, Erdős keresetét elutasította és kötelezte a felmerült perköltségek megfizetésére. A Kuria kimondta az ítéletben, hogy a szerzői jogi törvény védelme alatt álló műnek akár más, akár ugyanabban az alakban történő felhasználása nem tekinthető szerzői jogbitortásnak, ha a felhasználás olyan lényeges változtatásokkal és hozzáadásokkal történik, amelyek az utánképzésnek új eredeti jellegét adnak.

Célszerű 1941. dec. 12.
283. 7. 8.

ÖREGEMBER

Írta: KODOLÁNYI JÁNOS

A tornácon ült az öregember, hófehér haja selymesen borult a nyakára, zsíros, régimódi, kerek kalapja alól szinte kihabzott. A napfény szelíden csókolgatta barna, redőkkel televésett arcát, bozontos fehér bajuszát, két nagy barna, eres kezét, szeretettel simogatta, mint az anya, földanya, aki nemsokára ölébe fogja vonni ezt a fáradt fejet, ezt a két vastag, kérges barna kezét.

Tyúkok sétálgattak az udvaron. A kakas körüludvarolgatta őket s a vénember elnézte komoly derűvel, fenséges nyugalommal. Botját néha odébbtette a fal mellé, majd megint csak megforgatta bütykös ujjai között. Most a kakas valami hosszú gilisztát talált s édes kotyogással hívta rá tyúkjait. Az öregember mosolygott. Megfigyelgette a kendermagos tollazatot, a piros taréj pipacsait s a futó lábak cik-cakját. Hogy fetrengett a tyúk csőrében az a kukac! Hogy nyujtogatta hegyes fejét a napfény felé. Mindenáron ki szeretett volna menekülni az éles csőr kőspengéi közül: Vonaglott és forgott,

fetrengett, bizonyára sírt is, de nem hallotta senki... S elvégre természetes, hogy a gilisztát megeszi a tyúk, a tyúkot meg az ember... Az embert pedig?...

Az ember elfárad, pihenni akar s a föld visszafogadja méhébe, ahonnan született.

Amint az öregember elnézegette csöndes környezetét, lassan kitipeggett hozzá a felesége. Ez is öreg volt, nem is annyira öreg, mint inkább vén. Megvénítette az eső és a nap, a tél és a nyár, a vetés és az aratás, a szerelem és a gyűlölet, képe rosszindulatúvá vált, szoknyája piszkossá és termete töpörödötté. Még a keze is olyan vén volt. Minden ujjá végén egy kis bunkó, a bunkó végén piszkos, töredezett, fekete köröm, mint a vén hollóén. Ráncos képén valami hangtalan, könnytelen, fájdalmatlan zokogás látszott, valami méltatlankodó vád. Megtámaszkodott a tornác falánál, megtörölte orrát a kezefejével s reszelős hangon, síváran, vádaskodóan panaszkodni kezdett:

Református Élet 1941. dec. 13. 45. sz. 1-2.

— Látod-e, embőr... Most hét esztendeje, hogy meghótt a Lajoskánk... Eszödbe jutott-e vajjon? Gondósz-e rá csak akkorát is, mint az a küecseg a földön, akit békap e tik?

A jókedvű tyúk elnyelte a gilisztát s csakugyan egy kis kavicsot kapott be utánna, félrefordította a fejét, belepislantott a napba, aztán kárálni kezdett. Mint egy asszony a piacon.

— Vaj van-e benned iránta csak annyi szánalom, jóság a szívedbe, mint egy gyűszűbe a tejese? Elfelelted te má azt...

— Nem feledtem én, — dörögte mosolyogva az öregember, de semmi panasz vagy szomorúság nem volt a hangjában. A kakas megint gilisztát talált, kotyogni kezdett s feleségei lóhalálában rohantak hozzá. Igen érdekelte az öregembert ezeknek a szelíd állatoknak minden dolga. Elnézte órákig. Most is a barna kontyos tyúk fölkapta a férget s futni kezdett vele. A fehér utána. Megkerülték a kis barackfát. Ott a barna elejtette zsákmányát s azonnal fölkapta a fehér. Szegény giliszta már szabadnak érezte magát, megvonaglott a földön, gyorsítani akarta

a lábatlan futást, de a fehér tyúk kései megragadták. Az öregember szinte izgalommal szemlélte.

— Te csak elfeledted szegén Lajoskánkat, peeg mejen igön-igön derék embőr vót, az arca mejen táblás, jaj neköm én istenöm, istenöm, kellett az a háború... Nem akart ü menni, lá érezte, hogy odapusztul, elvessze az Isten... Mejen jó embőr vót, akár az a jó nap...

Az öregember arca kiragyogott: a fehér is elejtette a férget, már-már úgy látszott, hogy be tud bujni egy lyukba a hűvösre, de a kakas ott termett, fölkapta s odateremtette a harmadik tyúknak. Most az fut vele.

— Te vén ember, te, te, annyikát se bánod te, mintha nem is a te fiad lett volna, az egyetlen gyerködi — káromolta odvas fogai közül a vén asszony. Arcát eltorzította a fájdalom dühe s az egyedülvalóság.

Az öregember fölemelte súlyos kezét s legyintett. Mondani akart valami csillapítót, de aztán meggondolta. Nem érdemes. Elnosolyodott.

— Na, mast osztán békapta a bubos... — nevetgélt csendes nyugalommal. Hát csak ennyiköt ért az élete ni... Mint a leesött mákszöm.

Arcát csöndesen fordította a szelíd, mindent beragyogó és szerető nap felé.

A kálvinizmus szellemében

Irta: Kodolányi János

Olvasóink közül sokan fordulnak a Tiszántúl szerkesztőségéhez azzal a kérdéssel, hogy a népi írók munkájának bekapcsolásával vajjon megszűnik-e lapunk kálvinista jellege? Volt a levélírók között aggodalmaskodó is. Hiszen sokan nem tudják, nem is tudhatják, hogy a népi írók túlnyomó többsége református. Ők ezt nem szokták hangoztatni. Inkább tetteikben, műveikben, szellemükben nyilatkozik meg a kálvinista jelleg, pontosabban: a kálvinista tartalom. Nem abban kálvinisták, hogy homlokukra írják kálvinista voltukat, vagy mellükre öltik széles, viritó szalag gyanánt, hanem abban, hogy valamennyien konokul hisznek küldetésük isteni eredetében, soruk predesztináltságában, céljaik szentségében, a néppel együttérző szívük alázatosságában s amennyire gyöngye erőik engedik, munkálkodnak, makaesul munkálkodnak az Isten e szegény szőlőjének művelésében, amit Magyarország nevezünk.

Véletlen-e, hogy a népi irodalom legtisztább képviselői, a népi Magyarország megszállottjai szinte egytől-egyig reformátusok? Véletlen-e, hogy aki tiszta magyar író az új nemzedék sorában, majdnem kivétel nélkül kálvinista?

Bizonyára nem véletlen. Véletlenek nincsenek. Isten akarata nélkül egyetlen házszólad sem hullhat ki, az Ő akarata nélkül egyetlen verebeske sem pusztulhat el. Amint eleve elrendelt sorsunk, hogy magyarok vagyunk, hogy a Kárpátok ölében telepedtünk meg, hogy magyarként, magyarul kell itt élnünk, boldogulnunk, jópéldát mutatnunk, amint eleve elrendelt sorsunk, hogy kit nevezünk apánknak-anyánknak, milyen munkát vállalunk és végzünk a közösségben, eleve elrendelt sors az is, hogy reformátusok vagyunk. E sorok írójának is eleve elrendelt sorsa volt, hogy

húszéves korában találkozzék a kicsiny, osztrói parókia lelkészével, Csikesz Sándorral s az ő lábánál ülve ismerkedjék meg a kálvinizmussal.

Református egyházunk talár még nem ismerte föl eléggé annak jelentőségét, hogy az új magyar irodalom, a valóban magyar irodalom képviselői majdnem egytől-egyig kálvinisták. Ha fölismerne volna, javára fordította volna. Itt-ott látjuk ugyan ennek a nyomát, így például a Református Élet, a Református Jövő egyre bővebb teret szentel a népi magyar írók műveinek, gondolatainak. Ez értékes és — legyünk tisztában vele — kölcsönös támogatás. Azonban még nem elég. Ha református magyar értékeinket fel tudnók — vagy fel tudnák — használni a magyar sajtó tisztaságáért vívott harcban, a közvéleményformálás ezer és ezer területén, bizonyosan tudom: magyarabb, korszerűbb, népibb és szociálisabb lenne egész társadalmi életünk, politikánk, közigazgatásunk, rádióink, színpadi irodalmunk, filmünk, egyszóval: egész életünk.

Mindez azonban még csak reménység, szép álm, betöltésre váró feladat. Ami történik, csak kezdeményezés.

Nem azért mondom mindezt, hogy hallalít kiáltok minden ellen, ami katolikus. Semmisen áll tőlem — s e lap munkatársaitól, az egész népi irodalmi csoporttól s mozgalmától — távolabb, mint annak fészegtetése, piszkálása, véresetekintettel való sanda vizsgálása, ki s mi katolikus, ki s mi református. Hiszen éppen azért nem feszítünk református színekben a férumon, mert nem visszavonást, széthúzást, szimatolást, harcot akarunk kálvinistaságunkkal. Meghocsátjuk még azt, a katolikus felfogással merőben ellentétes érvelést is, hogy ebben az

Tiszántúl (Debrecen). 1941. dec. 14. 257. n. 1.

országban ez a felekezet ilyen, az meg olyan „arányszámban“ van képviselve, a „vezetés“ tehát a többséget illeti. Mi, kálvinista magyarok, a magyarságot tekintjük irányadónak s nem az arányszámot, a minőséget s nem a mennyiséget, a közösség szolgálatának mértékét s nem az egyébként szerepet úgysem játszók, mert nem is létező „szavazatok“. Sőt tovább megyünk: időről-időre követendő példaként mutatjuk fel azokat a katolikusokat, azokat a katolikus műveket, amelyek Istennek is, magyarságunknak is szolgálnak. Nem hiszem, hogy bármely kálvinista követeljen reánk, ha elismerjük például a „fehér barátok“, a Pálosok magyarságát és magas erkölcsi értékeit. Tudjuk történelmünk legragyóőbb korszaka egyszersmind a „fő“ korszaka is volt, hazánk a clunyi reformszellemek, a cisterciáták, a domonkosok, a ferencesek munkájának, népünk fő lehaladó forró emberszeretetével: közzülhet-e ezeréves biztos alapjait. De nem lehet el minket senki, a másik oldalról sem, ha a katolikus mezbe hűtött olykori kötözködést, konkolyhintést. — egyéni vagy klikkérdőket visszautasítjuk s nem bajtunk fejet semmiféle „arányszám“ és semmiféle látszatra „katolikus“, szempont előtt.

Kálvinistának lenni s magyarnak; — kálvinistának lenni és szociálisnak, — kálvinistának lenni s korszerűnek, — kálvinistának lenni és meg nem alkuvónak, — kálvinistának lenni s elválasztani a konkolyt a búzától, a süllytet az értékestől, a könnyűt a súlyostól, a hazugot az igaztól. Ine, ez a mi törekvésünk. Hogy nem hangoztatjuk kálvinistaságunkat úton-útfélen, természetesen. Hiszen azok vagyunk. Hogy nem szavalunk magyarságról, érthető: testestül-lelkestül

azok vagyunk, egyebek úgysem lehetnénk, ha akarnánk sem. Ne sajnálkozzék tehát senki, ha most nem olvassa lapunk címfajén: „Református szellemű napilap.“ Akkor sajnálkozzék, ha református voltunk hazugság volna.

Sőt tovább megyek, mert tiszta bört kell öntenünk a pohárba. Ahol s amikor lehet, egyült szeretnénk dolgozni katolikus magyar véreinkkel is, ha szívükben szeretet és alázat lakik, ha munkálkodásuk Isten és a magyarság együttes szolgálata. — mert Istent csak magyarokként szolgálhatjuk, aki másként kívánná, hazugságra építene; — s ha békeséget hirdet magyar és magyar között. Nem félünk-e, hogy kinyújtott kezünket visszautasítják? Nem. Aki visszautasítja, nem igaz katolikus, semmi dolganak tehát vele többé. Nem tartunk-e tőle, hogy kéziogás helyett ütést kapunk viszonzásul. Nem, hiszen az ütéshez hozzászokhattunk már minden oldalról s ha katolikus oldalról ütnek, meglesz az az elhatározásunk, hogy a rossz katolikusok ütnek. Vagy azok, akik nem tudnak, talán nem is akarnak magyarok lenni, noha magyarnak hirdetik magukat. Elmegyünk mellettük, tanulunk viselkedésükből s óvakodunk a velük való kötözködéstől. A harctól nem óvakodunk. Hozzászoktunk ehhez is.

Népi Magyarországot akarunk tehát s ezt a gondolatot reformátusokként, vagy, ha úgy tetszik: kálvinistákként szolgáljuk. De mint eddig nem tettük, ezután sem verjük dobra vallásunkat. Cselekedszük s nem hivalkodunk vele. Ebben a kérdésben ezután nem is szólunk többé. Aki olvasni tud: olvashatja kálvinistaságunkat műveinkben. Aki hallani tud: hallja, aki látni tud: látja. S mi a hallóknak, a látóknak szólunk, nem azoknak, akik a jelszavakat méregetik és lesik.

Pécsi irodalmi műhelytitkok

Irta: PUSZTAI-POPOVITS JÓZSEF

Azt szokták mondani a régiek, hogy „Inter arma silent musae“, azaz „háborúban hallgat a muzsa“. Ezt a közmondást megcáfolják a magyar kultúra pécsi munkásai: a regényírók, költők, esszéisták, történészek, régészek, akik a múltban talán még soha olyan szorgalmasan és céltudatosan nem dolgoztak, mint éppen napjainkban. A pécsi írók legtöbbször jelenleg nemcsak egy munkán dolgozik, hanem egyszerre két-tőn-hármon is. Íróasztalában pedig majdnem mindegyik tartogat egy-egy olyan kéziratot, amely kiadóra vár.

Ez alkalommal három író, *Kodolányi János*, *Dénes Gizella* és *Sásdi Sándor* íróasztalának titkaiból árulok el egyet-mást.

KODOLÁNYI JÁNOS,

aki bár nem kimondottan pécsi író, de Pécshez elszakíthatatlan szálak fűzik s ez a mecsekaljai város joggal vallja a magáénak, jelenleg Szent István királyról szóló hatalmas regényén dolgozik. Az eddigi tervek szerint a regény hat vaskos kötetből fog állani és Budapesten jelenik meg. Érdekes jelenség irodalmi életünkben, hogy országalapító nagy magyar királyunk nemes alakjával a református vallású írók úgyszólván többet foglalkoznak, mint a katolikusok. A református Koós Károly megírta az „Országépítőt“, dr. Makkai Sándor volt erdélyi református püspök, debreceni egyetemi tanár megírta a „Sárga vihart“, míg most a harmadik református vallású író, Kodolányi János ragad tollat, hogy Szent István markáns alakját regényben megrajzolja.

DÉNES GIZELLA

most készült el „Lajos király aranyai“ című nemzetiségpolitikai célzattal megírt ifjúsági regényével, amelynek hősei magyar, német és sokác fiúk. A regény Mohács vidékéről szól és karácsonykor jelenik meg a magyar fővárosban.

Dénes Gizella most dolgozik élete legszebb munkáján. Megholdogult nagybátyjáról, Takács István volt mecsekjánosi plébánosról írt könyvet, amelyben papi emlékeit dolgozza fel. Ez a munka, amely „Névtelen pap“ címmel fog megjelenni, nem regény, nem novella és nem életrajz, hanem ennél sokkal több. A munka a Szent István társulat kiadásában fog megjelenni.

Ezzel párhuzamosan Dénes Gizella most fejezte be „Kék autó“ című társadalompolitikai és szociálpolitikai regényét. Ebben a regényben Pécs város mai társadalmának merész rajzát adja meg.

A közeljövőben megjelenésre vár „Harminc ezüst“ című három kötetes társadalomtörténeti regénye is, amelyben az író a XIX-ik század életének keresztmetszetét adja. A regény már teljesen elkészült és a Singer és Wolfner könyvkiadónál kiadásra vár.

SÁSDI SÁNDOR

immár a tizedik nagyobb szabású regényén dolgozik. Ez a közeli hetekben a Singer és Wolfner könyvkiadó kiadásában Budapesten fog napvilágot látni. Sásdi Sándor új kötetének „Könyörület“ a címe. A regényben a szerző feleletet akar adni arra: elszakadhat-e a falutól lélekben az, aki hűtlenül ott hagyja. A felelet nem határozott, mert a nagy kérdésekre ne-

Erdélyi Szemle 1941. dec. 1-15.
15-16. n. 6-7.

Milyen meglepetéseket tartogatnak Pécs város szakírói

A pécsi esztéták, irodalomtörténetírók, történészek, régészek, filológusok, nemzetkisebbségpolitikai szakírók számos meglepetést tartogatnak tarsolyukban a magyar olvasóközönység számára. A tél folyamán egész könyvtárpolcot megtöltő olyan érdekes munkákat írnak és jelentetnek meg, amelyeket ott szeretnénk látni minden magyar kultúremler könyvszekrényében.

Aki lépést kíván tartani a modern magyar irodalommal és tisztában akar lenni annak hamis és igazi értékeivel, a különböző irodalmi irányzatokkal, a szervezett vagy még teljesen szervezetlen írói csoportokkal; aki meg akarja ismerni Pécs város patinás történelmi multját; aki tanulmányozni kívánja a korszerű magyar nemzetiségpolitikai irányelveket; aki el akar mélyedni a magyar nemzet kulturmissziójának tanulmányozásába, az feltétlenül megszerzi ezeket a könyveket és nemcsak könyvszekrényében helyezi el, hanem el is olvassa. Ha pedig elolvasta, kézzől-kézre tovább adja azokat a tartalomban gazdag és nivós munkákat, amelyeken most dolgoznak a pécsi szakírók.

Az esztéták és irodalomtörténetírók közül kiemelkedik

VÁRKONYI NÁNDOR dr..

egyetemi magántanár, a Janus Pannonius Társaság „Sorsunk” című folyóiratának kitűnő szerkesztője, aki magyar regényírók arképsorozatán dolgozik. A szerző azokkal a magyar regényírókkal kíván foglalkozni készülő munkájában, akik a mai olvasóközönység körében a legnagyobb népszerűségnek örvendenek, akiket a közönység nemcsak olvas, hanem egyben kedvel és szeret is. Ezek az írók: Márai Sándor, Harsányi Zsolt, Zilahy Lajos, Kodolányi János. Mind a négy író eddigi irodalmi munkásságát a kritikus szigorú, de igazságos mértékével méri le és pontosan meghatározza helyüket a magyar irodalomban.

Eme munkájával párhuzamosan Várkonyi Nándor dr. egy másik, igen értékes portrészorozatot is kíván elkészíteni azokról az írókról, akiknek a magyar korszelleml kialakításában döntő szerepük és befolyásuk van. Ezek az írók a következők: Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula és Veres Péter. Az írók portrészorozat „Táltosok és íródeákok” cím alatt fog könyvalakban megjelenni.

Ezenkívül még egy érdekesítő munkán dolgozik most Várkonyi Nándor dr. Ugyanis az Ormánságról írott és eddig megjelent könyvekről kíván áttekintő képet és összefoglaló könyvet készíteni. Ebben Kodolányi János, Kiss Géza és Hidvégi János ormánsági problémákkal foglalkozó könyveit ismerteti majd meg a magyar olvasóközönsséggel.

Várkonyi Nándor dr. harmadik munkája kéziratban már teljesen elkészült. Ebben az emberi őskultúra történetével foglalkozik és olyan dokumentumokat hoz napvilágra, amelyek után Magyarországon jóformán nem is kutattak. A kézirat iránt néhány évvel ezelőtt már Hollandiában is érdeklődés mutatkozott meg a könyvkiadók részéről, azonban a német-francia háborút megelőző és az azt követő események lehetlenné tették azt, hogy ez a páratlan értékű munka külföldön jelenjen meg. A kézirat egy példányát nemrég Kodolányi János vette kezébe azzal az ígérettel, hogy a magyar fővában feltétlenül keresni és találni fog rá kiadót.

Távolabbi célkitűzése Várkonyi Nándor dr.-nak egy összefoglaló irodalomtörténet megírása. Ebben a keresztény szellemű magyar írók egyéniségét rajzolja meg.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Várkonyi Nándor dr. Pécs város legtermékenyebb esztétája, aki kifinomult irodalmi izlésével irányt mutat. Példáját követik a fiatalabb esztéták és irodalomtörténetírók, akik közül éleslátásával, irodalmi tájékozottságával, izlésével, tárgyilagos bírálatával, messze ki-

MAKAY GUSZTÁV dr.

tanár, a „Sokunk“ című folyóirat egyik értékes társszerkesztője. Amíg Várkonyi Nándor dr. a magyar regényírók arc-

képsorozatán dolgozik, addig Makay Gusztáv dr. a magyar lírikusok arcképsorozatának elkészítésén fáradozik. Most készülő könyvében Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Mécs László és József Attila költői egyéniségét, világszemléletét és irodalmi irányzatát rajzolja meg.

A pécsi filológusok közül jelenleg

HEGEDÜS LAJOS

gimnáziumi tanár dolgozik nagyobb munkán. Hegedüs Lajos, aki mint ismeretes fonetikai tanulmányokkal foglalkozik, most az Ormánság nyelvjárását dolgozza fel.

Érdekes pécsi vonatkozású várostörténeti munkán dolgozik Pécs város főlevéltárosa:

VÖRÖS MÁRTON.

Most jelent meg „Pécs“ című könyve az Officina kiadásában. Ebben a munkájában Vörös Márton Pécs multját foglalja össze. Főleg azokat a kérdéseket érinti, amelyekkel eddig még nemigen foglalkoztak. Ilyen például a mitrász-kultusz, a város néveredete, stb. A szerző nem elégszik meg ezzel az egy munkával, hanem szorgalmasan dolgozik többi könyvén is. Hozzálátott három év óta gyűjtött ama anyagának feldolgozásához, amely Pécs város százéves jogi harcát tükrözi vissza kortörténeti hűséggel.

Vörös Márton távolabbi tervei közé tartoznak a következő munkák elkészítése: 1. „Az első pécsi tanácsház élete“. Ez a könyv a XVIII-ik század pécsi közigazgatásáról szól majd. 2. „Pécs város történelmi népmozgalma“. Ebben a XVIII-ik század erkölcsi életét írja meg. Az anyagot már össze is gyűjtötte, úgy hogy az csak feldolgozásra vár.

Tervbevette Vörös Márton, hogy „Pécs XVIII-ik századbeli közegészségügye“ címmel is egy külön munkát ad ki, amelyben a Dunántúl fővárosának, Pécs városának egészségügyi helyzetét visszamenőleg a legaprólékosabban ismerteti majd.

Az eddig felsorolt anyag felkutatása során Vörös Márton főlevéltárosa igen sok nagyon érdekes részletkérdésre és részletadatra bukkant, amelyeket rövid terjedelmüknél fogva nem lehet önálló munkában feldolgozni. Ezekből az apróbb adatokból „Pécsi történelmi miniatűrök“ cím alatt egységes kötetet fog összeállítani.

Ugyancsak Pécs multjának feltárásával és feldolgozásával foglalkozik:

GOSZTONYI GYULA dr.

Építész-mérnök is, akinek a Pécsen és a környéki ásatások alkalmával előkerült emlékeken keresztül alkalma volt betekinteni Pécs város multjába. A látottakat nem őrzi titokként, hanem most készülő könyvében megírja és így tapasztalatát közkinccsé teszi.

Gosztonyi Gyula dr. rövid időn belül megírja „A telekváltozások várostörténeti jelentősége“ című munkáját. Ez a könyv pécsi térképek alapján készül és általános jellegű megállapításokat fog tartalmazni.

Ezenkívül hozzálátott „Pécs műemlékei“ című könyve megírásához is. Ebben a római, középkori és újkori anyagot dolgozza fel. Ennek a munkának a folytatása lesz „Pécs helyzete a pannoniai városok sorában“ című munkája, valamint „A pannoniai római kori építészet építési részletei“ című könyve is, amely az ezen időből származó oszlopfekerekről és lábazatokról szól.

Távolabbi tervei Gosztonyi Gyulának „A mérnöki alkotómunka történeti vonatkozásai“ című mérnökfilozófiai munka elkészítése és kiadása.

TÖRÖK GYULA dr.

pécsi városi múzeumi igazgató a felső sétatér mellett levő őskeresztény sírkamarák ásatási eredményét írja meg. Beszámolója a „Múzeumi Értesítő“-ben jelenik meg majd.

SZABÓ PÁL ZOLTÁN dr.

egyetemi magántanár, akit ez év őszén Pécsről Szegedre helyeztek át a Baross Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumához, könyvalakban is megjelentette „Török Pécs“ (1543--

héz egyszerű igen-nel vagy nem-mel válaszolni. A regényben természetesen szerelemről is szó van, még pedig arról a szerelemről, amely sorsokat dönt el és életeket állít át új sinekre.

Három pécsi írónak összesen hat könyvét élvezheti hamarosan a magyar olvasóközönség. Az a tény pedig, hogy mind a hat könyv a magyar fővárosban jelenik meg, azt mutatja, hogy a soktornyú város kulturális munkásai nemcsak „befutottak“, hanem az olvasóközönség kedvencei is.

Dunántul a költők földje

A Dunántul a költők földje. Az volt a múltban és a jelenben is. Itt születik a legtöbb költő és itt dolgoznak talán a legtöbbet a mimóza-lelkű poéták, akik lelkük hajszálfinom rezzenéseit, életük legszebb emlékeit, a dunántuli táj festői szépségeit rímekbe szedik és művészi formába öntik. Így születnek meg gyors egymásutánban a szebbnél-szebb versek, amelyeket íróasztalukban addig raknak egymásra, amíg egy egész verseskötet gyűlik össze. Ekkor kiválogatják a legszebb költeményeket és egy-egy új verseskötettel a nagyközönség elé lépnek.

A közeljövőben három dunántúli, illetve pécsi költő három újabb verseskötetét helyezi majd a magyar olvasóközönség asztalára. A három költő: *Lovász Pál*, *Kocsis László* és *Weöres Sándor*.

LOVÁSZ PÁL

a Janus Pannonius Társaság lelkes főtársa eddig mindig csak a háttérben dolgozott. Túlzott szerénysége miatt az utóbbi tíz esztendő alatt egyetlen verseskötete sem látott napvilágot. Most a fennállásának húsz éves jubileumát ünneplő Janus Pannonius Társaság elhatározta, hogy Lovász Pál tíz évi költői termését egy reprezentatív verseskötetben adja ki. A verseskötetnek „Falum“ lesz a címe és Lovász Pál közel száz legszebb versét fogja tartalmazni.

KOCSIS LÁSZLÓ

a Dunántul kiváló pap-költője Dombóváron állítja össze legújabb verseskötetét. Ennek az lesz az érdekessége, hogy visszatükrözi majd a dunántúli falvak paraszt-életét, a szerző dunántúli falusi emlékeit és dunántúli gyermekkori emlékeit. Örvendetes jelenség, hogy Kocsis László amióta Pécsről Dombóvárra került, népies témákkal is foglalkozik. Közélet került a magyar földműves lelkéhez, a falusi élethez és új verseskötetében már ezt fogja megénekelni.

WEÖRES SÁNDOR

a fiatal magyar költőnemzedék egyik legszebb ígérete, most rendezi sajtó alá „Meduza“ című új verseskötetét, amely a közeli hónapokban fog megjelenni.

Itt említtem meg, hogy *Csorba Győző* és *Harcos Ottó* is most rendezik sajtó alá verseit. Verseskötetük azonban nem a közeli hónapokban, hanem minden valószínűség szerint csak a jövő esztendőben kerül a könyvkereskedések kirakataiba.

A magyar könyv karácsonya

Tiszántul (Debrecen)

1941. dec. 23.

264. n. 5.

„Fegyverek közt hallgatnak a muzsák.”
Kerünk, mint anyai más eselben, most is megcáfol valamit, aminek érvényében jámborul hittünk. Ugyanis hiába vagyunk szem- és fültanui; sőt részesei a jelen katalizmának, mindent állíthatunk, csak azt nem, hogy a muzsák hallgatnának. Sőt böbeszedűbb, mint valaha. Elég kezünkbe venni a karácsonyi könyvpiacra dobott szellemi termékek összesített jegyzékét. Soha ilven áradása a belének! De vajjon a mennyiség egyenes arányban van-e a termés minőségével?

Orvendetés jel, hogy amilyen kiadós a termés, épp olyan figyelemreméltó is, akár a verses művek, akár a regények, akár pedig a tudományos munkák hosszú sorát vizsgálhatjuk.

Bőséges versszüret

Feltűnőnek s napjainkra jellemzőnek kell tartanunk, hogy kiadóink — felejtve a közelmúlt állandó jelszavát, mely szerint a költemény már senkit sem érdekel — egész sor verskötet kiadására mernek vállalkozni. A teljes *Petőfi* mellett, aki — úgy látszik — még mindig a legjobb üzletet jelenti, *Babits* hátrahagyott versei, *Erdélyi József*, *Jankovich Ferenc* új kötetei és két versantológia között (*Mai magyar költők*, *Szerelmes versek*) változhat a verskedvelő közönség. Aki nem veheti meg a könyvek mindegyikét, nagy zavarban lehet, hiszen a kötetek legtöbbször a magyar líra komoly értékeit gyűjti össze. Véleményünk szerint különösen Erdélyi József újabb kötetét fogadja örvendő érzéssel mindenki, aki a tiszta, nemes líra mellett a népi magyarság hangjára is kíváncsi. *Jankovich*, akit a fiatalabb nemzedék egyik legkiemelkedőbb tagjának ismerünk, szintén nagy érdeklődésre tarthat számot. Érték és jelentőség dolgában a versszüretet általában nemcsak bőségesnek, de egyenletesnek, szinte százszázalékosnak ítélnék.

A magyar mélyrétegek regényei

Ami a *regényeket* illeti: igen sok könyvet látunk a jegyzékben, amelyek mind a magyar regényirodalom lendületének kétségtelen jelei. Vonatkozik ez elsősorban azokra a könyvekre, amelyek a *népi magyarság* problémáival foglalkoznak, illetőleg amelyek a magyar mélyrétegek életét igyekezzenek az olvasó elé vetíteni.

Ebben a vonatkozásban a legnagyobb érdeklődés talán *Illyés Gyula* regényét kíséri. *Illyés* eddig még nem írt regényt s bár prózáját már ismerjük és nagyra értékeljük, *Koratavaszával* egészen különleges várakozásokat ébreszt. De a karácsonyi nagy könyv-aratásban nem ő az egyetlen, aki a szociográfiától érkezett a regényhez. *Bözödi György Nyugtalan pásztorok* című második regényével az erdélyi havasok pásztorainak életét vetíti elé. *Kárász József* ugyancsak második regényében, az *Asztagokban* a nagy magyar pusztaság legelhagyatottabb rétegének, a béresek és földmunkásoknak küzködését tárja fel. Kettőjükön kívül félig-meddig ide számíthatjuk az erdélyi munkás író, *Nagy István A szomszédosság nevében* című regényét, *Kádár Lajos Rozikáját* és *Tatay Sándor Záporát* is.

Érdekes, hogy az *úrva* problémája egyszerre több írónk művébe is jelentkezik.

*Bibó Lajos*on kívül elsősorban *Móricz Zsigmond Arvacska*jának témája az *úrva*, illetőleg a lelene. Kétségtelen, hogy ez a téma hivatottabb feldolgozót találhatott a nagy magyar írónál, aki a gyereklelek ábrázolásában eddig is megdöbbentően nagyra mutatkozott.

Kodolányi: Istenek

Az már aztán szinte magától értetődőnek látszik, hogy a nagy könyvtömegből számra is kiemelkedik a *történelmi regény* s azok közül is *Kodolányi Istenek*-je. *Kodolányi*, aki az utolsó években nagy történelmi sorozata révén pályája csúcsára érkezett, a magyar középkor után még messzebbre megy vissza s új könyvével a *történelmi magyarság életindulásának nagy regényciklusát* írhatja el. Könyvével rég várt feladat teljesítését kezdte el, hiszen aki művein keresztül ismeri és számontartja őt, a *Pogánytűz* után biztosra vehette, hogy a magyarság történetének egyik legérdekesebb és legtöbb figyelmet követelő kora nem hagyja sokáig nyugton s a problémának, hogy úgy mondjuk, előbb-utóbb végére fog járni. Munkája tehát nem meglepetés, sokkal inkább a feltűzött várakozás kielégítése, ha részben is. Most már aztán nyugodtan várhatjuk a ciklus következő kötetit. *Kodolányi* mellett a nagy történelmi regényzuhatagban *Leleszy Béla Nyugat felé* című munkája is figyelemreméltó, amelyben szintén az ősi magyarság ügyével foglalkozik.

Márai Sándor Az *igazi* c. regénye megint csak a polgárság sorsával foglalkozik, *Tersánszky J. Jenő Annuskája* a *Kakuk* Marci sorozat befejező kötete.

Ha számra kevésbé tekintélyes is, értékben feltétlenül egyenrangú a regényterméssel a karácsony *elbeszélés* produktuma is. *Sinka István* és *Zilahy Lajos* kötetére a bizonyosság rá, hogy a vers mellett a másik népszerűtlennek hirdetett műfaj is feltámadt és közönséget vonz.

A tudományos művek, tanulmányok sorozatában nagy érdeklődésre tarthat számot *Németh László Széchenyije*, már azért is, mert az írónak mindig akad olyan mondanivalója, amit eddig még más nem mondott el. De érdekes másik kötet, a *Készülődés* is, amelyben a *Tanú* előtti tanulmányait foglalta össze. *Veres Péter Falusi krónikája* a kiadói beharangozás szerint a *Számadás*-ból kimaradt részeket hozza, *Kodolányi Esti beszélgetése* pedig a Magyar Életben megjelent sorozatos és nagy érdeklődést keltett cikkeit. *Mikus László*, akinek első könyve egyszerre első vonalba hozta íróját, a *Csángókról* írt könyvet. Aktuálisabb írás ma alig lehet ennél.

Külföldi művek

A magyar közönség mindig szerette, ha a hazai irodalom mellett a külföldi nagyságok is eljutnak asztalára, sőt e kívánságaiban igen gyakran túlzásra ragadtatta magát s néha a selejtes külföldi árut a komoly magyar értékek elé helyezte. Ugy látszik, a helyzet ebben a tekintetben is kezd előnyösen megváltozni. Számban ugyan még mindig iránytalanul sok a külföldi szerzők könyve, de a közönség gyógyuló izlésének és fokozottabb igényének jele, hogy a dömping jellegű megszűnt s kiadóink igyekeznek a

külföldi könyveket is értéke szerint összeválogatni. S itt nemcsak *Giono*-ra gondolunk, akinek helyes értékelése körül a közelmúltban heves és igen tanulságos vita folyt, de legalább ilyen mértékben *Solochov-ra*, *Mauriac-ra*, *Aldous Huxley-ra*, *Sinclair Lewis-ra* vagy *John Steinbeck-re*, sőt a lehetőségük ellenére óriási népszerűsége szerit tett *Bromfield-re* és *Cronin-ra* is.

De nem kisebb érdeklődésre tarthat számot *Marcel Pagnol* sem, akit eddig csak remekbe szabott színdarabjai alapján ismerünk s most egyszerre regény-

nyel jelentkezik a magyar könyvpiacra. *Babson Szegény kis barackvirágja* szintén olyan könyv, amelyet érdeklődéssel veszünk kezünkbe, már a regény szín helyéért is, hiszen éppen a közelmúltban ébresztett rá *Lin Yutang*, hogy ami *Kínából* jön, vagy *Kínáról* szól, a legnagyobb figyelmet érdemli. Érdemes megemlékeznünk *Iréne Nemirovsky: Ketten* című regényéről is, hiszen a szerző annak ellenére, hogy nálunk alig ismerik, Franciaország egyik legolvasottabb írói közé tartozik.

TALPASY TIBOR

Egy kitünő, tiszta magyar származású tisztviselő szomorúan mondta egyik barátomnak:

— Én bizony nem vagyok, mert nem is lehetek benne a ti népi mozgalmatokban. Hiszen nem vagyok népi származású.

Egy másik derék magyar ember meg azért nem tekinthette magát a mi népi irányunk hívének, mert az, véleménye szerinti, osztálypolitikát jelent. Mert hiszen mi, népi frók, szüntelen a parasztsztyály nemzet- és kultúrafenntartó szerepét, életérdekeit, érvényesülésének döntő jelentőségét hirdetjük s mi más ez, mint osztálypolitika, sőt osztályszemlélet? Hiszen egyesek már odáig merészkednek, hogy irodalomból, politikai, gazdasági életből ki akarják rekeszteni a nem paraszti származásúakat! Hovatovább új származási okiratvizsgák lesznek már, amikor azt firtatják, kinek az apja, nagyapja volt szántóvető ember. Ha kisbirtokos volt: jó. Ha földnélküli napszámos: még jobb.

Eppen karácsony napján időszerű e sürgető kérdések megvizsgálása s a félreértések eloszlatása. Karácsony napján, amikor annak a Jézus Krisztusnak a megszületését ünnepeljük, akinek apja ács volt, anyja egy szegény, egyszerű asszony s aki maga is ácsmesterséget tanult. Tanítványai pedig ugyancsak a nép fiai voltak, ha nem is parasztok. Kétezer év óta hányszor idézték már emlékezetbe a betlehemi jászolt, a szegényes istállót, a pásztorok áhítatos arcát s a halárrzóket, akik ladikjukban ülve hallgatták a Mester szavait. Kétezer év óta hányszor mutattak rá a szegények, a megalázottak és megszorítottak szerepére az emberiség lelki megújulásában, a megváltás misztikus művének betöltésében. Mert a keresztyénység *ellenállhatatlan, parancsoló hatalommal* fordítja szemünket a szegények, az alullevők óriási néprétege felé s éppen ez az a lényeges pont, amit semmiféle köntörfalazással, frázissal, magyarázattal, elkődösítéssel nem lehet sem elhomályosítani, sem megkerülni.

Igen, a népi mozgalom szellemi vezeterei azt mondják, hogy a parasztság és munkásság milliós tömegei hordozzák a magyar mult hagyományait, a magyar jelen feladatait s a magyar jövő reményességét. Már csak azért is, mert hiszen *egyenes le-*

származottjai a honfoglaló népnek. Ma már senki sem veszi komolyan azokat az elméleteket, amelyek szerint a népi kultúra felülről száll alá, mint az uraságoztól levetett kabát. Ha van is ilyen felülről, a „művelt” osztályokból alászállott kultúrátömeg, elenyésző amellet a kultúrátenger mellett, ami alul hullámszik a népi emlékezés, a népi nyelv, a népi művészet óriási területein s amely, szerencsés korok dagálya idején, *alulról tör fel*, a magasabb osztályok irányába. Nincs ma már tudományág, — történelem és segédtudományai, néprajz, szellemi néprajz, nyelvészet, stb. — ami ne ezt az igazságot hirdelné és bizonyítaná. Igen, a nem egyszer s nem egy helyütt fenézt, sőt megvetett nép megszakítatlan köldökzsinórral kapcsolódik a legősibb multhoz s mi sem természetesebb, mint hogy, amikor biztósítani kívánjuk a jövőt, azt a multat kell érvényesüléshez engednünk az élet minden területén.

Senki ellogulatlanul nem mondhatja, hogy a nép *egyéneiben* mindig tiszta, romlatlan, egészséges ösztönű példaképe a magyartípusnak. Olyan elvadult romantika volna ez, amire életet építeni nem lehet. Csak az ilyen romantika hirdetheti azt is, hogy aki nem paraszti származású, vonuljon vissza a közéletből, a nép szolgálatából. Igen, mondjuk csak ki: a nép a maga *teljes tömegében* egészséges ösztönű és kultúrájú csak, töredékeiben, egyéneiben azonban nem. De hiszen éppen ezért kell segítenünk rajta! Ezért kell olyan társadalmi és gazdasági elvekért kiüzdenünk, amelyek felszabadítják, nevelik, szabad kifejlődéshez segítik, megerősítik, egészségessé teszik egyedeiben, töredékeiben is. Akármilyen bizalmatlanul, vagy szomorúan nézzük is az egyes parasztot, tudnunk kell, hogy millióiban a paraszt jelenti a magyarságot testbenlélekben egyaránt. De akármilyen bizakodással, hittel nézzük a paraszti milliókat, tudnunk, látnunk kell: egyedeiben elesett, tehetetlen, szegény, gyámoltalan és beteg. Az előbbi felismerés adja hitünket a jövőben. Az utóbbi jelenti tennivalóinkat, programunkat, kötelességünket magyarságunk és keresztyénységünk szempontjából egyaránt.

Igen, de mit mondjunk azoknak a jó magyaroknak, akik kirekesztettnek érzik magukat, mert nem népi származásúak?

Írta: Kodolányi János

Népi politika - osztálypolitika?

Tíménél
(Debrecen)

1941. dec. 25.

266. m. 1.

Ezt kell mondanunk: ha lehetséges asszimiláció, ha példák ezrei bizonyítják, hogy nem magyar eredetűek nyelvükben, gondolkodásukban, érzéseikben, ösztönükben hamisítatlan, teljes magyarokká váltak, mennyivel inkább lehetséges, hogy a *magyarnak született* középosztálybeli ember gondolkodásában, érzésvilágában, életszemléletében, életprogramjában népi tudjon lenni! Csak fel kell szívnia magába az ősi szellemet, amely a népmilliókban él és hat, csak le kell vetkőznie magáról minden idegēn, hamis kultúrhatást. Csak azonosítania kell magát népe sorsával, érdekeivel, szenvedéseivel és örömeivel, csak ki kell nyitnia elhomályosult szemét a magyar népi szemléletre. Olyan lehetetlen volna ez? Hiszen akkor hiába hangzott el a magyarság minden nagy szellemének tanítása, hiába született meg minden nagy, klásszikus műve, hiába folýt vér; hiába minden vesztett vagy megnyert csata. Hiába Mohács és Muli nagy intése is. És hiába más népek követendő példája, így a kicsiny finn népé is, amelynek vezető rétegei, ha valaki elválasztaná őket a néptől, ha külön társadalmi osztálynak tekintené gondolkodásában, világszemléletben, kultúrában, értelmetlenül bámulnának rá, vagy felháborodnának. (Mind a kettőt számaltanszor tapasztaltam finnországi tartózkodásaim idején.) S láthatjuk a finn csodát. Csak azok számára csoda, akik magyarországi szemmel figyelik. Finn szemmel nézve; természetes.

Hányszor hallottuk s halljuk: omoljanak le a válaszfalak magyar és magyar között. Ne legyenek ellentétek. Tűnjenek el a szakadékok. Tekintsük egymást testvérnek, akármilyen pontjára állított bennünket a sors az életnek. Milyen szép szavak — s milyen hiábavalók, ha egy középosztálybeli magyar nem tudja azonosítani magát a néppel, melynek vére ~~szívében~~ folyik. Vessük el osztályszemléletünket, lépünk ki osztályzárkózottságunkból, értsük meg, ami erő, érték van bennünk, az a *népünké*. Nem irodalmi kérdés, ez csak, nem annak a kérdése csupán, hogy strvavigadó cigányzenét hallgatunk-e, vagy eredeti népdalt, nem is csak a házunk, az otthonunk stílusa, ahol életünk rejtett, bizalmas óráit töltjük. Hanem társadalmi kérdés: hogyan érintkezünk a néppel, hogyan vezetjük, hogyan rendeljük alá magunkat neki, hogyan

szolgáljuk, hogyan tevékenykedünk. Politikai kérdés: hogyan szervezzük, magyar módra-e, vagy idegen módra, hogyan adunk hangot kívánságainak, hogyan igazgatjuk, miként tájékoztatjuk. Gazdasági kérdés: hogyan irányítjuk a termelést, hogyan szervezzük szövetkezetet — igazi, vagy újszövetkezetet alakítunk-e, — hogyan vezetjük rá a gazdasági élet különböző ágaira; állattartásra, kertgazdálkodásra stb. Nevelési kérdés: milyen a tanterv, milyen módszerekkel bannunk a gyermekkel, hamisítatlan magyar kultúrát adunk-e neki, megszerettetjük-e a fejlődő lélekkel nagy kultúrkincseinket, vagy szolgamód majmoljuk a tőlünk merőben idegent. Öntudat kérdése: valljuk-e magunkat minden más némmel egyértékűnek, vagy megalázkodva rebejjük, hogy mindent másoknak köszönhetünk. Közvéleményformálás kérdése: tudunk-e magyar sajtót, magyar rádiót, magyar színjátszást, magyar filmet teremteni, vagy egyszerűen elfogadjuk, amit e zavaros kor ránk erőszakol, esetleg áradatként a nyakunkba zúdit. Életünk minden fontos kérdésében benne van ebben az egyetlen kérdésben: tudunk-e népi magyarok lenni.

D azoknak is felelnünk kell, akik ebben az irányzatban osztályszemléletet, pláne osztályharcot keresnek. Mert osztályszemléletű akkor vagyok, ha mindent a magam osztályának a szempontjából vizsgállok, ha gyanakodva nézek mindent, ami nem az én osztályomhoz tartozik. De ha a népmilliók felé fordulok szívemmel-lelkémmel, *egyetemes vagyok*. Ha a nép-millióival azonosítom magam: megszűnök középosztálybeli, vagy pláne arisztokrata lenni.

S vajjon a legnagyobb Mester, aki ezerkiléncszáznegyvenegy évvel ezelőtt egy istállóban született, nem azt parancsolja-e, hogy lépjek ki osztályomból, forduljak a néphez, érte dolgozzam, rajta segítsek, vele azonosítsam magam? Vajjon nem bélyegezte-e meg az előkelő farizeusokat? Nem számfőn vonult-e be Jeruzsálembe? Nem halászoknak hirdette-e tanításait? Halljátok meg, akik nem vagytok halászok, vagy ácsok: Jézus az ő Mesterük volt! Itt él körülöttek a magyar népmilliók tengere. Legyetek *egyetemes* szemléletű magyarok, Lássátok a tengert. Így lesztek kereszténynek szívben is, nemcsak szóban.

KODOLÁNYI: A HÉTÁGÚ NYÍRFA*)

Bágyadt aranyfénnel sütött a Nap, a hegy orma ragyogott, a meztelen sziklák kéken sötétlettek a rozsdabarna erdők között.

Mikor belefáradtak a mulatságba s libegő tüdejük kifulladt, homlokukat verejték öntötte el, a szállásra lovagoltak s évészhéz láttak.

Ekkor Apsa táttós ballagott közójük. Letelepedett a fonnyadt fűbe, maga alá szedte lábát, sovány, szíjjas ábrázatát megvakargatta s csúfondáros pillantást vetett rájuk.

— No, de írni nem tudtok, híresek, mi?

— En tudok, tiszteletreméltó, nagytekintetű apa, — felelt büszkén Erdim.

En is, nagytudományú kám, — nyilatkozott dagadó képpel Ojbarsz.

— Micsoda? — ámuldozott Apsa s kezével a térdére csapott.

— Te kis tuskó. Hol tanultál meg írni?

— Apám tanított.

— Ilát ti? Hát ti, Keve, Szongur? He?

— Mink is tudunk már valamennyire, — húzódott Szongur s irigy pillantást vetett a felnőtt férfi módjára üldögélő s komolyan viselkedő Ojbarszra.

— Úgy ám, tudtok, — csúfolkodott Apsa. — Akár a kutya a karó mellett. Elég az nektek. Elég a kutyának is. Odafut egy másik kutya, megnézi, már tudja, ki járt ott s mit üzen. Úgy áml Hehe! No, lássuk csak, itt van ez a pálcika. Olvasd el.

S övéről lekasztva a karikán függő rováspálcikákat, odaadta Szongurnak. A fiú hosszasan nézte, forgatta, hümmögött, rázta gyönyörűs hajfonatait, végre kinyögött néhány hangot.

— No, látom már, mit tudsz. Tovább, Keve!

Sorban jártak a pálcikák. De csak Erdim, meg Ojbarsz tudta elolvasni. Erdim egy szót nem értett, a táttós megmagyarázta. Nem, rázta a fejét Erdim, ezt ők másként írják, nem balfelé álló ággal, hanem jobbfelé.

— Bizony, flaim, — oktatta őket Apsa s mindnyájan mély tisztelettel, táttott szájjal hallgatták, — még könyvek is vannak ám ilyen írással. Nekem van ilyen könyvem. Apámtól örököltem, ő meg öregapámtól, az pedig ükapámtól, így egészen a hetedik atyámgig. Ő pedig az Égből kapta, amikor az a nagy áradás volt, a Hold leesett az égről s nem volt Hold.

Most belemelegedett. És mesélt nekik Tengriről, s a Holdról, az égből lezuhogó rettentő sziklaesőről, égő szurokról, az egész földet elborító áradásról. És szólott az Égi Asszonyról, aki egy vadással találkozott az erdőn, s ég és föld tűzbeborult, a fák parázslottak s az Égi Asszony, jóllehet felesége volt Égi Atyának, úgy mekkívánta a vadászt, hogy lefeküdt vele a fűbe és fogant tőle s amikor visszatért az égbe, szarvast ajándékozott a vadásznak. És szólott Emesüről, akinek ágyékából hatalmas folyam támadt s áradt, áradt egyre szélesedő hullámmázzsal Nyugat felé. És szólott a togrul madárról, aki a fejedelem ösét nemzette s akinek képét rávarrják a Levédi-nemzetség fekete lobogóira. És szólott az alsó világról, ahová lyukon lehet leszállani egy rengeteg kellős közepén s odalent Menkük, elátkozott vén banyák, kövévált fejedelmek és gyönyörű lányok laknak s ott uralkodik Hétszűnyi Kaponyányi Monyók.

Igy mesélt nekik Apsa s a fiúk csodálkozva, borzongva, gyönyörűségben úszva és szemkáprázva hallgatták.

Magyar Út 1941. dec. 25. 45. n. 5.

— No, de nem maradhattok olyan tanulatlan tuskók, — fedette az írástudatlanokat a táltos, — hogy betűvetéshez ne értsetek. Ide figyelmezzetek!

S nagy türelemmel, kemény fejüket meg-megkoppintva és szidalmazva, mutogatta nekik a betűket. Késével jeleket vágott egy pálcikára s megmagyarázta, hogy egy-egy jelet többféleképpen is írják. Most csináld te, Szongur — mondta s átadta a pálcikát meg a kést.

— Vannak földek, birodalmak, városok — magyarázta, meg-megvakargatva szíjjas ábrázatát —, ahol mindenki efféle mocskos, hitvány házakban lakik, mint a mi rabszolgáink. Még a fejedelmek is kőből rakott házakban laknak. Testüket-lelküket így nyomorgatják s megcsúfolják az igaz életet. Bűdösség, piszok, sötétség uralkodik házaikban s nyáron oly rekkenő forróság, hogy mezítelenre kell vetkőzni, télen oly farkasordító hideg, hogy bundában kell henteregni éjjel-nappal. Nem csuda, hogy azok a népek oly hitványak s puhák. És vannak fejedelmek, akik nem tudnak írni, ez pedig már a legalávalóbb dolog. Ti el sem hiszitek, de én már sok földet bejártam, sokat hallottam, sokat tudok. Kérdezték meg csak apátokat, nagyapátokat. Ezért győztünk mi meg sok hitványát, mert mi okosak s tanultak vagyunk. Az ám. Vannak nagy házak, ahol csak papok laknak, olyanok, mint itt az a Kirill, feleséget sem vesznek s éjjel-nappal énekelnek, füstölnek, vajákoskodnak, rontó igéket mormolnak, betegségeket támasztanak, meg küldenek s hirdetik, hogy az ő tudományuk az igaz tudomány. De néztétek csak, mire mentek bölcseségükkel és istencikkel. Valahány ilyen ház magyariak útjába esett, mind meghódolt s átadta nehéz kincseit. No, hát ezekben a házakban tudnak írni, de amolyan olvashatatlan, ostoba jelekkel, amiket csak az ördögök értenek. De más nem ír, nem olvas, osiobák, alávalók, tudatlanok, sőt többnyire eszevesztettek is, szegények. Egy ilyen örjülttel találkoztak a mieink is, nem bántották a nyomorultat, sőt megetették, megittatták, játszottak vele. Akkor volt ez, amikor egy Kücsid nevű vitéz lezuhant a toronyról, mert le akarta rondítani pajktársait, hehehe!

Ojbarsz végre olyan ember közelébe jutott, akinek a tudománya hasonlatos a mély, kimeríthetetlen kúthoz. Véghetetlen szomjúsággal hallgatta a táltos csapongó történeteit, magyarázatait, tapasztalatait és tudományát. Szemét mereven rátapasztotta kicserzett, borostás, szíjjas ábrázatára, nyugtalanul pillantgató, hol elkomolyodó, hol vidáman csillogó, hol csufondáros tekintetére, nagy, szőrös, a térdén nyugvó s néha gyorsan fölrebbenő, meg lehulló kezére, egyik ujjára, amely csonka volt, ünnepi, tiszta fehér vászoningére, széles övére s az arról csüngő szerszámokra: kovára, acélra, taplós, varrótüs kostökre, rováspálcikákra, bőrtokos rövid késre. Apróra megvizsgálta Apsát, de leginkább különös, félig mosolygó, félig szenvedő vékony ajka tet-szett neki, mert úgy csordodáltak, gyöngyöztek róla a szavak, hogy Ojbarsz elfeledkezett mindenről s egészen más világba képzelte magát.

A többiek is elmélyedve okultak Apsa szavaiból s csüggedten látták tudományuk hézagos voltát. Anyjuk mesélgetett nekik, amíg kis fiúk voltak s az asszonyházban éltek, de apjuk nem sokat hederített efféle. Elvégezte az áldozatokat s röviden megmondta, kinek s miért áldoznak, melyik istennek, keremetnek milyen a természete s hol lakik, de többet csak a rabszolgáktól hallották elvéve. Hiszen igaz, fiatalok még, de Ojbarsz gyermek s lám, máris hogy ír, hogy olvas és miket kérdez Apsától.

Mert Ojbarsz egy-egy kérdést vetett közbe. A táltos lelkesen válaszolt. Nagyon érdekelte a kisfiút, hogy melyik Isten igazi fia, az-e, akit az újhítek Jézusnak neveznek, vagy az, akit az Égi Atya felesége, Küldücs szült az erdei vadásztól. Apsa mély megvetéssel szólt az újhítek Istenfáról. Nem is lehet igazi fia Tengrinek, mondta, hiszen a rabszolgák istene s vajjon közbenjár-e Istennél, hogy megszűnjenek rabszolgák lenni? Vajjon megszabadítja-e őket nyomorúságos állapotukból? Ámde az igazi Istenfiú, Küldücs fia, hathatósan szól érettünk, magyeriakért s nem is vagyunk szolgák, hacsak valakit gyalázatos bűnéért el nem adnak. Az igazi tudomány megmutatkozik a tapasztalatban is. Az igazi isten kinyilvánítja akaratát a földön. Lássátok a rabszolgákat s nézzétek magatokat. Urak vagytok, gazdagok, hatalmasak, egész föld retteg tőletek, az ő istenük papjai pedig azért imádkoznak földreborulva, hogy nyilainktól mentse meg őket. És ha nem vétkeztünk volna mi is Tengri ellen ha nem lettünk volna fölfuvalkodottak, nem esett volna rajtunk a szörnyű gyalázat teuton földön s nem veszett volna oda válogatott férfaink serege s büszke fejedelmünk, Eribülcü, meg Lél úr.

Múlt az idő s a fiúk csak ültek, ültek, sütkérezve a napfényben s hallgatva Apsa táltós bölcs szavait.

S amikor szétoszlottak s ki-ki a falu elszórt háza felé ment, hogy nézelődjék s lányokat keressen, akikre érdemes szemet vetni a sörünnepi táncban, — volt olyan is, akire már szemet vetettek, különösen Erdim, meg Keve — a táltos pedig leballagott a folyóra, hogy elmélkedjék, Ojbarsz Apsa után sündörgött, mert nem tudott betelni meséivel.

Apsa leült egy kidőlt fűzfára s Ojbarsz melléje telepedett.

— Mit kuncsorogsz utánam! — förmedt rá a táltos mogorván. Magyarul beszélt, mert észrevette, hogy a kisfiú meglehetősen nehezen érti a kozár nyelvet s a goromba szó könnyebben is esett magyarul. — Eredj játszani. Játszanod kell még neköd.

De Ojbarsz nem hagyta lerázni magát Apsa nyakáról. Bár megszeppent s kis barna bogárszeme féloldalvást nehezítelve tekintett a táltosra, csak annyit tett meg, hogy egy kissé odább húzódott a réves fatörzsön s összeszorította a száját.

— Látám, ügön csüggél rajtam, — dörmögte Apsa s megvakarta borostás állát. Töprengett. — Ostoba némberek között élhetsz, hallod-e. Üsmeröd Dzsídöt?

— Üsmeröm — ragyogott föl az arca Ojbarsznak.

— No, hát ú nagy táltós, nagy tudós, nagyobb, mint én. Mért nem hallgatod oktatásait?

— Dzsíd ritkán szól s ha kérdöm, azt mondja, még ügön kisdéd vagytok, nem érthetöm az titkokat.

— Nohát, — bölintott Apsa. — Igazsága vagyon. Kűsded vagy még ahhoz, hogy megértsd az isteni titkokat. De csak nőjj gyorsan, egyél, igyál s gyakorold inaidat. Lovagolj mindön nap s forgasd a kardot. Mert, úgy löhet, néköd kell visszaszöröznöd, valamit az atyák elvesztögettek. Látod-e — mutatott a másik patak partján emelkedő háztetőre —, ott, ama házban es lakozik valaki, azki új maszlagok s beléndekök magvát hinti széjjel s kavarja az népöt igaz hit s urai ellen. Ott lakozik ama krösztüenyüördüngök fejedelme, valamiféle Kirill. Még szólni sem tud emböri nyelvön, mondják, valakik hallák. De ő es béavatott férfiú, mert valahol, Szala mocsarai között béavaták ürdüngök életébe s titkaiba s most pusztulást, dögöt, lázadást, szegénységöt, szlűgaságot akar hozni reánk.

Ojbarsz csodálkozva meredt a távoli bozótból kitetsző háztetőre. Láta, hogy kereszt van a veremház ormán. Ilyen jelet errefelé sokat látott. Odaát, Pogányvárott, meg a fonoldi hegy alatt seregglő falu házain nem látott egyet sem. Csak lókoponyát, meg sok-sok lódbört a nyírfaliget ágain s az istenházak környékén.

— Miért nem öli meg öregapám? — kérdezte s megint közelebb húzódott Apsához.

— Mert azt mondja öregapád: hadd hirdesse hazugságait, az igaz Isten úgy sem engedi diadalmaskodni. S azt mondja: mikor münk ideérközénk s megszállánk e földet, itt valának már kresztőt, szlúgák szlúgája Istenük s e hitvány pap es. Magyarinak hiába szaval. Rontásait kedég el tudom hárejtanom, ha akarom, ürdüingein győznek a kisistenek s az Égi Atya erői. Kedég... kedég — ismételte gyűlölettől eltorzult arccal s aggódva vakarászta hosszú, hajlott körmével az állát —, rossz vége lesz ennek, rossz ám, addig kell megfujtanod az kélgyót, amég meg nem mart, hiszön mérgét vérödbe bocsájtván, már hiába ölöd meg. De hát — legyintett — azt mondja Bese úr: apáink üdején es valának efféle papok s kresztők, már Levédi üdején s még elébb, Ogurda s Magyar urak üdején s mit árta? Sömmit.

Hallgatott, gúnyos mosoly játszott csapzott bajsza körül.

— De vigyázz rá — fordult Ojbarszhoz s fölemelte vastag, bütykös ujját —, mire te férfú leszesz s öregapád sírjába száll, ellepik ez földet ama feketecsuhás ürdüngösök. Mert tudd meg, tarack ez, bújkál s hajt lábod alatt, tépd ki itt, zödel ott, szakgasd ki emitt, fölúti szárát amott. Valahol rabszlúgák vagynak e földön, mindönüt virétt, leveledzik, hajt, sarjad, s észre sem vesszük, elnyomja vetésünköt. Így győznek meg münköt, fiadom, így! — kiáltotta s fölemelte öklét. — Karddal s kopjával nem győzhetének, jüvénk zúgó viharként s legázolánk úköt s uralkodánk rajtuk s úk, e gyalogok, vigyorgának, kítárák kezüket s földig hajlának. Csöndességben vagynak. De összebújnak odvaikban, térdreesnek, ürdüngökhöz imádnak durúszolva s jajgatva énekölnek, hogy mü csúfos halálnak halálával vesszünk s úk éljenek.

— Mért nem mondd ezt öregapámnak? Apámnak? — kiáltott föl a flú éles hangon s kipírult a haragtól.

— Mondám, mondtám, — eresztette ismét alább a hangját Apsa. — De csak meveti. Úrnak kard, szlúgának kreszt, mondja. Úrnak ló, szlúgának bárány, mondja. Mert vagyon es nekik valami bárányuk. Égben lakozik s elvövé ez velág bűneit. Hitvány, nyomorult tekergő, mondja öregapád, hadd kénlődjék, ú es él. Hallom, egyszer azért megvereté. Azúta nem járnak annyira hozzá. De itt ül odvában, miként az bagoly s mormol s itt ülnek odvaikban hitvány hívei, szlúgák, tótok s mormolnak úk es és ürdüingeik egymáshoz visszek hírelket s biztatják úköt, várjanak, várjanak csak, már meggyőzé egyízben uraikat krösztvénök kardja s árulása, majd meggyőzi nemsokára végképpen. S akkor úk urak lesznek s münk rabszlúgák. Úgy ám, fiadom! — kiáltott föl csúfondárosan. — Elsőkbul utolsók lesznek s utolsókbul elsők. Mert ebben remélnék.

Most megint elnémult s a távolba nézett. Gyöngyszínű volt az őszi ég, a Nap sűrű párákba burkolózott s a rozsdás fák olyan szomorúak voltak, mintha örök halálra hajtának fejüket. A patk vize hidegen, sűrűn folydogált, csak néha vetett apró karikákat, amikor belehullott egy falevél s lassú ringással úszott tova.

*) Részlet az „Istenek” című új regényéből.

Kodolányi János plágiumpere a Táblán

Ismeretes az a per, amelyet egy orvos, Erdős László indított Kodolányi János ellen azzal vádolva, hogy a nagy sikert aratott „Földindulás”-t az ő „Ha megkondul a harang” című darabjából írta. Erdős nagyszegű kártérítést követelt, miután álláspontja szerint a „Földindulás” miatt nem kerülhetett színre az ő darabja és ebből igen nagy kára származott. Kodolányi hevesen tiltakozott mindvégig a súlyos vád ellen. A per tárgyalása során a bíróság meghallgatta a kultuszminisztérium szerveként működő *Allandó Szerzőjogi Bizottságot*. A bizottság szakvéleménye alapján *elsőfokon elutasították Erdős László keresetét*, megállapítva, hogy plágiumról nem lehet szó, mert a „Földindulás” önálló írói alkotás.

Fellebbezés folytán az ügy most a tábla *Verner-tanácsa* elé került. Erdős László fellebbezésében arra mutatott rá, hogy a szerzőjogi bizottság csak vita után hozta meg döntését, sőt a zsüri egyik tagja különvéleményt is terjesztett be. A különvélemény szerint a két darab annyira hasonló, hogy csak igen nehezen lehet a kettő közt, valami különbséget megállapítani. Kérte a továbbiakban *Németh Antalnak*, a Nemzeti Színház igazgatójának és *Szücs László* dramaturgnak kihallgatását. A bíróság *elrendelte mindkettőjük kihallgatását*.

Németh Antal kihallgatása során elmondotta, hogy *Erdős László* darabját annakidején elfogadta előadásra. Egyes kényes részek miatt azonban mégsem került sor az előadásra. A Nemzeti Színház igazgatójának megállapítása szerint *Erdős* művében nagyobb értékű a drámai mag, viszont a „Földindulás” érdekesebb. Elmondotta még *Németh Antal* azt is, hogy *szó volt arról, hogy a két darabból egy harmadikat készítenek, ezt azonban az író nem vállalta*. Végül kijelentette *Németh Antal*, hogy meggyőződése szerint *Kodolányi János Földindulásának első két felvonása nem egyéb, mint Erdős darabjának összesűrítése*.

Szücs László dramaturg lényegileg azonosította magát *Németh Antal* véleményével.

A táblai tárgyaláson *Kodolányi* ügyvédje kérte *Kodolányi János* kihallgatását, amit a bíróság rövid tanácskozás után el is rendelt.

Kodolányi kihallgatása során előadta, hogy *Patkós György*, aki akkor még nem volt a Belvárosi Színház igazgatója, megbeszélést folytatott vele arról, hogy át kellene dolgozni *Erdős* darabját. A kávéházi asztalon fekvő darabot olvasgatta, lapozott abban és kijelentette *Patkós*nak, hogy nem vállalja a *Nemzeti Színház ajánlatát a két darab*

egyesítésére. A referens táblabíró ezután azt kérdezte *Kodolányitól*, mint a Nemzeti Színház házi szerzőjétől, mi az átlagos jövedelme egy írónak a színháznál. Az *Erdőshöz* hasonló írók darabjánál — válaszolta *Kodolányi* — 1700 pengő, siker esetén. Az első három előadás után a bruttó 33 százaléka, a többi előadás után 10 százalék. *Kodolányi* rámutatott arra is, hogy a bíráló zsüri ülésén a referens *Wlassics Gyula*, valamint *Márkus László*, *Kállay Miklós* és a többiek is igen pregnánsan nyilatkoztak az ő javára, csupán a különvéleményt benyújtó *P. Balás Elemér* kijelentéseire gyengítették meg szakvéleményükben álláspontjukat. *Kodolányi* szerint *Németh Antal* azért vallott *Erdős* javára, mert a Nemzeti Színházban ma a fiatal írók vannak az első vonalban és a házi szerzőkkel akarják azok alkotásait szinpadképesé tenni.

Kihallgatták még *Patkós Györgyöt*, a Belvárosi Színház volt igazgatóját, aki a szóbanforgó időben a Nemzeti Színház főtitkára volt. *Patkós* a kihallgatása során elmondta, hogy már arra nem emlékszik, hogy a kérdéses kávéházi találkozás után *Erdős* darabját *Kodolányi János* hazavitte-e magával. A bíróság kérdésére elmondta még, hogy a filantróp együtt *Kodolányi* 16.000 pengőt keresett a *Földindulás*on. Később *Patkós György* pótlóan bejelentette: *Most már bizonyosan emlékszik arra, hogy Kodolányi a kávéházból magával vitte Erdős darabját*.

A tárgyalás ezzel véget ért. A bíróság ítéletét későbbi időpontban hirdeti ki.

Nemzeti Ügyvéd
1941. jún. 4.
125. n. 4.

Kodolányi János a jóerkölcsbe ütköző módon felhasználta Erdős László színdarabját a Földindulás megírásánál – állapította meg a tábla

Kodolányi Jánost 2400 pengő kártérítésre kötelezte a bíróság

Részletesen foglalkoztunk már azzal a nagy feltűnést keltő szerzői jogbítorlási perrel, melyet egy fiatal író: Erdős László indított Kodolányi János ellen.

Azzal vádolta meg Erdős Kodolányit, hogy az ő „Ha megkondul a harang” című darabjából írta az író „Földindulás” című darabját.

Erdős szerint ez plágium s arra kérte a bíróságot ezt állapítva kötelezzék Kodolányit kártérítésre.

Kodolányi János hevesen tiltakozott a feltűnést keltő kereset ellen. Azzal védekezett, hogy Erdős darabját sohasem látta, azt el nem olvashatta, szerzői jogbítorlásról, illetve plágiumról nem lehet beszélni. A bíróság, mint ilyenkor szokásos, megkérdezte az Állandó Szerzőjogi Bizottságot, amely azt állapította meg, hogy Kodolányi Földindulás című darabja önálló írói alkotás, sem szerzői jogbítorlásról, sem plágiumról nem lehet szó. A Natal író, akinek a Nemzeti Színház legutóbb ismét elfogadott egy darabját, fellebbezett és a tábla Verner-tanácsa előtt rámutatott, hogy a szerzőjogi bizottság meglehetősen viharos előzmények után hozta meg döntését.

Ugyanis az egyik tag különvéleményt terjesztett be és ebben nem kevesebbet mondott, mint hogy a két darab között állg tudott különbséget megállapítani.

Németh Antal vallomása

Csak hosszas és igen heves vita után fogadta el ő is a bizottság többi tagjainak azt a véleményét, hogy Kodolányi darabjában ugyan Erdős művének számos eleme megtalálható, végeredményben azonban mégis új eredményhez

jutott. Így állapították meg, hogy a Földindulás önálló mű.

Erdős a Földindulás keletkezésének mikéntjére kérte, hallgassa meg a bíróság mint tanut és mint szakértőt dr. Németh Antal igazgatót és Szücs László dramaturgot is. A bíróság eleget tett a kérésnek.

Németh igazgató vallomásában előadta egyebek mellett, hogy meggyőződése szerint Erdős László „Ha megkondul a harang” című darabja egész terjedelmében benne van Kodolányi darabjának első két felvonásában és ennek csak harmadik felvonása önálló.

Szücs László megerősítette ezt a vallomást. Az igazgató még azt is előadta, hogy Erdős darabját annak idején elfogadták előadásra, mint megfelelőt a Nemzeti Színház részére. A színház centennáriuma alatt akarták előadni, azonban ez nem történhetett meg, mert közben befutott Kodolányi darabja is. Miután pedig a két munka ugyanazt a témát dolgozta fel azonosan, egyiket sem tudta színrehozni.

A bíróság ezután kérdést intézett Kodolányi Jánoshoz, mint a színház háziszerezőjéhez, valamint a másodrendű alperes Patkós Györgyökhöz, aki annakidején a Nemzeti Színház főtitkára volt, mit jövedelmeznek az Erdőséhez hasonló darabok a Nemzeti Színháznál és mennyit keresett Kodolányi a Belvárost Színházban a „Földindulás”-sal?

A bíróság ma hirdette ki ítéletét.

Az ítélet tábla az elsőbíróság elutasító ítéletét megváltoztatta és kötelezte Kodolányi Jánost, fizessen Erdős Lászlónak 2400 pengő kártérítést és ezenfelül mintegy 600 pengő perköltséget.

Eesti Kurir
1941. juun. 25.
143. n. 7.

Az ítélet indokolása

A feltűnést keltő ítélet igen érdekes indokolása rámutat elsősorban arra, hogy a plagiátumot a tábla sem állapította meg. Ugyanis ebben a tekintetben a bíróság kötve volt az *Alladó Szerzőjogi Bizottság* véleményéhez, mely szerint *Kodolányi János* «Földindulás»-a önálló mű, ilyenformán szerzői jogbitőlésről sem lehet szó. Azonban tény az — mondja az ítélet —, hogy *Németh Antal* azért nem adta elő *Erdős* darabját, mert ez a darab azonos szövegű *Kodolányi* «Földindulás»-ával, amelyet ugyancsak benyújtott a *Nemzeti Színházban*.

A bíróság az alábbi tényállások alapján meg kellett hogy állapítania, hogy *Kodolányi János* volt az oka, hogy *Erdős* darabja nem került színre a *Nemzeti Színházban* és emiatt elesett az írói honoráriumtól, valamint attól, hogy neve az előadás útján ismertté váljon.

A tényállás ugyanis az, — mondja az ítélet, — hogy *Erdős* még 1935-ben nyújtotta be darabját, viszont *Kodolányi* csak 1938-ban. Miután *Németh* igazgató bizonyos változtatásokat akart mégis eszközölni *Erdős* darabján, *Patkós György* másodrendű alperes, az akkori főtitkár útján megbeszélést

kezdett *Kodolányival*, eszközölje ő a változtatásokat.

Patkós — mint ezt legutóbb megírtuk — az *Emkekávéházban* tárgyalta *Kodolányival*, aki lapozgatott a darabban és gyors áttekintés után visszautasította a megbízást.

Bizonyítást nyert az is — folytatja a tábla, — hogy *Kodolányi* a darabot haza is vitte magával.

A bíróság kiter ezután *Németh Antal* dr. és *Szűcs László* vallomásaira. *Németh Antal* megállapította, hogy *Erdős* darabja egész terjedelmében benne van *Kodolányi* Földindulásának első két felvonásában. *Szűcs* dramaturg — utal rá a tábla — azt vallotta, hogy ő azonosnak tartotta a két darabot.

Mind ezek a tények azt igazolják a tábla döntése szerint, hogy *Kodolányi János* felhasználta darabjának megírásánál *Erdős* művét, melyet elolvasott.

Erdős kára

Ami a megítélt kártérítést illeti, a bíróság az általános magánjog elve alapján hozta meg döntését. Ugyanis ezerről, aki másnak jogvédte érdekeit vétkesen vagy kárt okozóan megsérti, vagy pedig a

jóerkölcsbe ütköző módon szándékosan jár el mások jogérdeke ellen, ez kétségkívül kártérítésre köteles. A bizonyított tényállás szerint — szegezi le a tábla — *Kodolányi János* ismerte *Erdős* darabját és amikor benyújtotta a *Földindulás*-t később a *Nemzetinél*, jól tudta, hogy az ő darabja lényegileg azonos *Erdős* darabjával. Ezt a *Nemzeti Színház* is megállapította, azért is nem adta elő egyik darabot sem.

Miután pedig — hangzik a feltűnő indokolás — *Kodolányi* darabja *Erdős* művének felhasználása útján keletkezett, ezzel a cselekedetével tudatosan és szándékosan kárt okozott *Erdősnek*, mely eljárása a jóerkölcsökbe ütközik.

Mind ezekért köteles kártérítést fizetni. Tény ugyanis, hogy a jóval később keletkezett *Földindulás* miatt nem adta elő *Németh Antal* *Erdős* művét, azok jórészt azonosága miatt. Ez a tette okozta

tehát, hogy neve is ismeretlen maradt a színter nem kerülés miatt. Ami pedig a megítélt összeget illeti, a bíróság elfogadta *Németh Antal* vallomását, mely szerint legalább 18 előadás lett volna várható *Erdős* darabjából, azért a részletes számítások szerint 2200 pengő kára származott *Erdősnek* *Kodolányi* jogellenes eljárása miatt, amit meg kell fizetnie *Erdősnek*.

Miután pedig *Erdősnek* személyiségi jogait is kétségkívül súlyos sérelmek érték, nevének nem szereplése miatt, erkölcsi kártérítést is kell fizetnie *Kodolányinak* részére. Ezt az összeget 200 pengőben állapította meg a bíróság.

Összesen tehát 2400 pengő kártérítést tartozik fizetni *Kodolányi* és 600 pengő perkoltságot.

*Patkós György*vel szemben a tábla is elutasította a keresetet.

A feltűnést keltő ítélet nem jogerős.

1941

Esti beszélgetés. C.	Jan.
Győry András: Műhelytitkok	Jan. 3.
Kis diákok nagy magyar értékek védelmében. C.	Jan.20.
Kiss Sándor: Futótűz	Jan.23.
Egy birodalom tragédiája cenzurázott levelezőlapon. C.	Jan.28.
Szeberényi Lehel: Visszhang az "Esti beszélgetéshez"!	Febr.
Utazás egy vizum körül. C.	Febr.11.
Esti beszélgetés. C.	Márc.
Irók és falukutatók. Hozzászólás Kovács Imre cikkéhez. C.	Márc.
K. írja a Magyar Élet új füzetében	Márc. 6.
[Szi] Gábor] szij: A harcos lap előregszik	Márc.13.
"A robbanó világ". K.J. beszélgetése Bay Zoltánnal. C.	Márc.18.
Divatrajzok. C.	Márc.25.
Esti beszélgetés. C.	Apr.
Lukács Gáspár: A tatárjárás regényei	Apr.
Mészöly Gedeon: K.J. olyat mond, ami nincs. C.	Apr.-jun.
A kén meg a szegény asszony. E.	Apr. 8.
Miért olyan karcsú a divathölgy? K.J. viszontválasza Mikos Böskének	Apr.22.
K.J. krónikája. E.	Apr.29.
Esti beszélgetés. C.	Máj.
Balogh László: Süllyedő világ	Máj.15.
Mi kellene cselekedni azonnal? /Részlet a Baranyai utazásból/	Máj.31.
Elöljáró beszéd. C.	Jun.
Gerei Péter: Hajdusági levél	Jun.22.
Szi] Gábor: K.J.: Baranyai utazás	Jul.
Kállay Miklós: Egy plágiumperhez	Jul.15.
Kállay Miklós: Műkedvelők	Jul.15.
Nomád levele egy irói ügyről	Jul.16.
Nomád levele mint válasz	Jul.23.

A tábla kártérítésre kötelezte K.J.-t a Földindulás perben	Jul.26.
K. nyilatkozata a plágium-vádról	Jul.26.
Kelet és Nyugat határán	Jul.-szept.
Várkonyi Nándor: K.J.	Jul.-szept.
"Feszítsd meg!" C.	Aug.
✓Muraközy Gyula/ M.Gy. A K.-ügy és a magyar sajtó	Aug. 2.
Lendvai István: Nomád válasza Muraközy Gyulának	Aug. 5.
Sipos Károly: Pár szó a K.-ügyhöz	Aug.24.
Nomád levele a mindenttudó hüvelykujjról	Aug.27.
Pethő Sándor és Kodolányi János	Aug.31.
Szabó Dezső: A K.-eset	Aug.-szept.
Pálfi István: "A magyar ugaron"	Szept.
Szij Gábor: Van itt erkölcs?	Szept.
Nomád levele mint zárszó	Szept. 4.
Nagy Miklós: A magyar élet önéletrajzok tükrében	Szept. 5.
Mészöly professzor levele	Szept.16.
Nomád levele némely tanulságokról	Szept.16.
Németh László: A magyar középkor regénye	Szept.25.
Sándor István: A költő és a mennyország	Okt.
Szabó Zoltán: Turán és Eurázia	Okt. 1.
Juhász Géza: Közönség helyett közösség	Okt. 5.
Pálóczi Horváth Lajos: Elkésett kritikák	Nov.
Veres Péter megjegyzése	Nov. 1.
Debrecenről Debrecenig. C.	Nov.30.
K.J. nyilatkozik a pesti kabaré-szellem felülkerekedéséről Dew.	
-s-e: K.J.: Futótűz	Dec.
K.J. kilépett a Turul Szövetségből	Dec. 3.
A kuria döntött K.J. javára az ellene indított plágiumperben	Dec.11.

- /Sipos Károly/ Sp.: Elutasította a Kuria a "Földindulás"
plágiumperében Erdős László keresetét Dec.12.
- A Kuria elutasította Erdős László keresetét K.J. ellen Dec.12.
- A Kuria ítélete két szindarab ügyében Dec.12.
- Öregember. E. Dec.13.
- A kálvinizmus szellemében. C. Dec.14.
- Pusztai-Popovits József: Pécsi irodalmi műhelytitkok Dec.1-15.
- Talpasy Tibor: A magyar könyv karácsonya Dec.23.
- Népi politika - osztálypolitika? Dec.25
- A hétágu nyirfa. E. Dec.25.